

HEVITENY

AMIN'

ISIA

notoon'

RÄJÄOBELONA, **pastora**

TANANARIVE

IMPRIMERIE DE LA MISSION NORVEGIENNE

1940

Ho an' ny Mpamaky.

TSY mba hevitro hatramin' ny voalohany ny hanoratra ny Hevitenin' Isaia havoaka amin' ny be sy ny maro. Fa noho ny fahasahiranana loatra mampanoratra eto amin' ny fampianarana kolejy pastoraly no nangatahako tamin' ny Konferenzy mba hampanao printy ny Heviteny amin' ny toko ao amin' ny Isaia, izay voatendry hampianariko ao amin' ny Kolejy, dia ny Isaia 1-12 sy ny 40-66.

Dia nanoratra namaly ny fangatahako Dr. Chr. Borchgre-vink Surintendant, fa tsy mety ny hanaovana printy ny tapany ihany, fa nangataka ahy izy hanao ny Hevitenin' Isaia manontolo sady havoaka amin' ny be sy ny maro koa.

Nataoko fa fiantsoan' Andriamanitra izany, ka dia tsy nisalasala aho fa namita ny asa.

Sarotra ny hanao heviteny amin' ny bokin' Isaia, ary izaho koa dia mbola zazavao amin' ny fanaovana heviteny, na dia efa nianatra izany tao anatin' ny roapolo taona mahery aza.

Hany mahasahy ahy hamoaka ity heviteny ity dia ny fanta-ntenako ny nomban' ny Fanahy Masina ahy tamin' ny nanaovana azy sy ny tsy nitokiako tena, fa nakako hevitra tamin' ireny «taloha' nihetezana ka lava volo» ireny, ary ny fanantenako fa hahafaly ny malagasy namako ny handray ity ho toy ny santatra, na dia tsy mbola tonga lafatra araka izay mahafa-po indrindra aza fa mbola hisy haifa hanao izay mahafa-po kokoa.

Iriko indrindra ny fitahian' Andriamanitra mba homba ity boky ity hampitombo ny fankamamian' ny kristiana ny tenin' Andriamanitra.

Koa raiso ny Baibolinao raha mandinika ity heviteny ity hia-nao mba tsy handray tapany fa hahazo ny feno.

Ivory 29 Octobre 1932.

Rajaobelona.

Teny mialoha.

Fifaliana ho ahy ny mahita ny fahavitan-dRajaobelona, havantsika mala. la, ny heviteny amin' ny Isaia, ka tsy lavina, na dia tsy ilaina aza, ny manao teny mialoha.

Vitsy ny heviteny, indrindra fa amin' ny bokin' ny Testamenta Taloha. Ny ankamaroan' ny olona dia tsy mba mahafantatra ny fikelezan' aina sy ny fisasarana ilaina amin' ny fanaovana asa tahaka izany. Hevero, ange, fa hatramin' ny andron' ny Surintendant Borchgrevink no nanomana nana ity boky ity ! Soa fa tsy ketraka ny mpanao azy; fa navoaka izy izao, ka azon' ny be sy ny maro hafarana sy dinihina.

Tsara ny nataon' Ingahy Dr. Borchgrevink nony namporisika an-dRajaobelona hanao heviteny amin' ny Isaia. Mbola tokony hotohizana ny asa mahasoa, dia ny heviteny amin' ny Genesisy sy ny Salamo etc. Adidin' ny fiangonana ny mahafantatra sy mampiasa ny charismata — ny fanomezam-pahasoavana — ao aminy. Tsy isalasalana fa vitsy ny zanaky ny fiangonantsika nahazo charismata tahaka an-dRajaobelona na momba ny toriteny na ny heviteny (ny fahaizam-piteny samy hafa no anatin' izany), ka dia tokony hararaotina ho fahasoavana an' i Madagaskara.

Mazana dia kilemantsika ny mihevitra, ny miresaka, eny, ny mama-ky zavatra maivana sy tsinontsinona; fa izay mateza sy mayesa-danja kosa dia avelantsika. Raha sendra hisy izany hihatra amin' ity heviteny ity koa, dia isika ihany no ho fatiantoka, fa tsy ny mpanao azy tsinona.

Antenaina fa ny mpianatra amin' ny Kolejy sy ny Sekoly sasany no hazoto indrindra handinika azy. Fa ny be sy ny maro koa dia tokony hanararaotra izao heviteny izao hahitany mazavazava kokoa ny fitaizan' Andriamanitra ny Olom-boafidiny sy ny fitondrany ny firenena maro mbamin' ny fanjakana lehibe; eny, hahitany ny fanomanana famonjena ho an' izao tontolo izao. Saiky tonga ao an-tsain' ny mpamaky ho azy ny hoe: Evangelista sy Filazantsara sady faha-dimy no voalohany Isaia sy ny faminianiany. Fa Zaza no teraka ho antsika — Izy dia voalefona noho ny fahadisoantsika.

Izay irina dia fifaliana ho an' ny mpanoratra sy fahasoavana ho an' ny mpamaky eran' ny Nosy ary voninahitra ho an' Andriamanitra.

Hoy ny havanareo.

S. NESDAL.

FITARIHAN-TENY.

I. Ny fanjakana lehibe nifanolotra tamin' i Palestina tamin' ny andron' i Isala.

Ny isan' ny nahery indrindra tamin' ireny dia *Asyria*. Ny renivohiny dia Ninive, ao amoron' ny ony Tigrisy. Hatramin' ny ela ny tetik' adin' ny mpanjakan' i Asyria dia nikendry izay hahatonga ny fanjakana madinika any Asia andrefana ho ao ambany tanapahany. Tsy vitan' izany ihany fa nitady handresy an' i Egypta koa izy. Taloha elan' i Nebokadnezara sy Alexandre no efa nananany hevitra hahatonga izao rehetra izao ho fanjakany. Ireo mpanjaka roa voatonona ireo dia efa nikendry hanao toy izany, nefy ny fanjakana Romana no saiky nahatratra sy nahanteraka izay nokasain' ireo nialoha azy ireo.

Hatramin' ny siekla faha XII (talohan' i Kristy) dia efa nita an' i Eofrata i Tiglata-Pilesera I ka nitondra ny tafiny nahatratra hatramin' ny Rano-masina Méditerranée. Ary tamin' ny 800 (tal. Kristy) dia nandoa hetra ho an' ny Asyriana ny Foinikiana, ny Filistina, ny Edomita ary ny fanjakana Efraima. Tiglata-Pilesera II (745—728) dia nandresy an' i Syria sy ny faritany sasany teo amin' ny firenena folo ary nandroso hatrany amin' ny sisin-tanin' i Egypta. Salmanasara (728—722) sy Sargona (722—705) dia nandrava ny fanjakan' ny firenena folo ary nitondra ny mponina tao ho any Asyria. Sankeriba (705—681) dia resy tamin' ny ady nataony tany Egypta; nefy ny zanany, natao hoe Esara-hadona (681—668), dia nampitatra ny fanjakany tany Asia andrefana sy tamin' ny nosy Cypres ary hatrany Egypta aza ka nahazo ny anarana hoe. «Mpanjakan' ny mpanjakan' i Egypta sy Etiopia». Ny mpandimby azy natao hoe: Asyrbanipala (668—626) dia tonga tompon'ny fanjakana lehibe izay tao atsimon' ny tendrombohitra Armenia, tao andrefan' ny Golfe Persique sy ny efitra Arabia tao avaratry ny tany Nobia, ary tao atsinanan' i Lybia sy ny nosy Cypres sy Kilikia. Tamin' ny andro nanjakan' i Asyrbanipala dia nahatratra izay tampony farany avo indrindra ny fanjakana Asyria; nefy tamin' izany ihany koa no nirodanany tampoka. Ninive dia noravana tamin' ny 606 talohan' i Kristy.

Ao atsimon' ny tany Palestina no nisy ny fanjakana nahery koa natao hoe *Egypta*. Ny fikasan' ireo Farao mpanjaka teo qaminy dia tsy latsaka noho ny fikasan' ireo mpanjakan' ny Asyriana, sady efa nitranga talohan' ny azy aza araka ny maha-zokiny ny fanjakany noho ny an' i Asyria. Tamin' ny siekla faha XVII talohan' i Kristy ny mpanjaka atao hoe Totmeo I dia tonga hatrany amoron' i Eofrata. Ny anankiray tamin' ny zanany natao hoe Totmeo III dia nanafika an' i Asia ka tonga hatrany amin' ny ony Tigrisy. Tamin' ny siekla XIV talohan' i Kristy Ramsesy II dia nanafika tany Asia Minora sy tany Asyria. Tantenantenan' ny siekla faha X tamin' ny nanjakan-dRehoboama dia nanao fahirano an' i Jerosalema Sisaka ka nahafaka azy sady nandroba ny tanàna. Nefy noho ny fikomiana sy ny ady an-trano dia tsy naharitra, fa nihamalemy ny herin' i Egypta ka tonga

tao ambany fanapahan' ny Ethiopiana, izay niorenan' ny dynasties 25 nitoandra an' i Egypta. Ny nalaza indrindra tamin' ireny dynasties ireny dia Tiraka (tamin' ny siekla faha VIII). Nandroso nianavaratra nankany Palestine izy ka nampihemotra an' i Sankeriba ; nefà ny mpandimby an' i Sankeriba, dia Esara-hadona sy Asyrbani-pala, dia nandresy azy. Ny tanàna Thèbes any Egypta dia azon' ny Asyriana matetika ka norobainy. Tamin' ny siekla faha VII ny mpanjakan' i Egypta natao hoe Farao Neko, zanaky ny mpanorina ny dynastie faha 26, dia nanafika an' i Palestina ka nandresy an' i Josia mpanjakan' i Joda tany Megido ; nefà resy izy tamin' ny niadiany tamin' i Nebokadnezara tany amin' ny tany Karkemesy ao amoron' ny ony Eofrata tamin' ny taona 604 talohan' i Kristy.

Ny fanjakana faha-3 dia ny fanjakana *Kaldea*. Babylon no renivohiphy. Ao amoron' ny ony Eofrata no iorenany. Resin' ny mpanjakan' i Ninive izy ka tonga tao ambany fanapahany ; nefà te-ho afaka tamin' izany izy tamin' ny andron' i Isaia. Tamin' ny andro niakaran' i Sargona tamin' ny seza fiandrianany tany Asyria no nitrangan' ny fikomiana notarihin' ny andrianan' ny Ninive natao hoe Merodaka-Balandana hanohitra ny Asyriana. Merodaka-Balandana dia mpanjaka malaza tany Beth-Jakina tao amin' ny fari-tany atao hoe Basse-Kaldea. Nandresy an' i Babylonna izy ka nahatana azy tao anatin' ny 12 taona ; nefà tamin' ny 710 talohan' i Kristy dia resin' i Sargona izy ka lasa nandositra tany amoron' ny Golfe Persique ary naharitra nanohitra ny tafika nataon' ny Asyriana tao nandritra ny folo taona mahery. Tao anatin' ny siekla iray manontolo no naharetan' ny adin' ny Asyriana sy ny Babyloniana. Tamin' ny 606 talohan' i Kristy dia resin' i Nabopalasara Ninive, ka tonga tao ambany fahefan' ny Kaldeana ny Asyriana hatramin' izany.

Ny tany Palestina dia ao anelanelan' ireo fanjakana lehibe misandrafy ireo, ary izy ireny dia samy nitady hahazo azy. Izay hahatanan' ny Israely ny fahaleovan-tenany dia ny fitandremany mba tsy hifampiraharaha amin' ireny firenena ireny. Nefà maro ihany ny mpanjaka teo amin' ny Israely, izay tsy nahatandrina izany ; ka izany no nahatonga azy ho nifandiasan' ireny firenena ireny noresena.

Ny mpaminany dia niteny azy mafy noho ny nitadiavany fiankinana tamin' ny hafa, ka tsy nitokiany ny famonjena avy amin' i Jehovah. Ary ny vokatr' izany tsi-fanarahany ny anatra sy toro-hevitry ny mpaminany izany no nahatonga ny fahalavoany teo an-tanan' ny hafa. Ny Tany Massina dia tahaka ny tany fiadiana mandra-pahalavony teo an-tanan' ny Kaldea.

II. Ny toetry ny fanjakana Joda tamin' ny andron' i Isaia.

Ny mpanjaka efatra tamin' ny fanjakana Joda tamin' ny andron' i Isaia dia Ozia sy Jotama sy Ahaza ary Hezekia (1,'). Koa araka izany dia niara-belona tamin' i Mika mpaminanin' i Joda sy tamin' i Hosea mpaminany teo amin' ny firenena tolo izy (Hos. 1,' ; Mik. 1'). *Ozia* na Azaria dia nandimby an' i Amazia rainy (810 talohan' i Kristy). Naharitra ela sady niadana ny fanjakany. Naka an' i Elata, fitodian-tsambo teo amin' ny Ranomasina Mena indray izy, ary nisy tanàna maromaro koa teo amin' ny Filistina, izay nalainity, dia Gata, Jabina, Asdoda. Nisy fari-tany sasany teo amin' ny Arabo izay nampanekeny. Ny Amonita dia nampandoaviny hetra. Tsara koa ny nandaminany ny momba ny foloalindahy, fa 2600 ny manamboninahitra, ary 300,000 ny miaramila. Nanamafy an' i Jerosalema sy ny fari-tany sasany koa izy ary nampandroso ny varotra sy

ny fambolena. Tamin' ny andro nahafatesany dia efa nahatratra ny laza sy ny voninahitra tamin' ny andron' i Solomona ny fanjakany. Raha mbola niara-belona tamin' i Zakaria izy (2 Tant. 26,⁵), dia nanaraka tsara ny lalana; nefo tamin' ny faramparan' ny andro niaiany dia niova izy; fa nandrombaka ny raharahan' ny mpisorona ka naka ny fomban' ny mpanjakan' ny jentilisa, izay sady mpanjaka no mpisorona teo amin' ny vahoakany. Azon' ny habokana izy ka niala teo amin' ny fanjakana raha mbola velona ary nanolotra ny fitondram-panjakana tamin' i Jotama zanany.

Jotama (758—742) dia niady tamin' ny Kananita ka nandresy azy. Nanorina manda mafy tamin' ny toerana maro izy, ary nahatana ny fanjakana Joda araka ny hery sy ny fandrosoana ivelany navelan' ny rainy; netra hita koa fa efa nandroso faingana ho amin' ny fahasimbana ny fanjakany (2 Tant. 27,²). Araka ny ivelany fotsiny ny fandrosoany.

Ny hery sy ny toe-panahy tsara teo amin' ny vahoaka sy ny fanjakana dia nihena niandalana. Ny fitomboan' ny harena, ny fandrosoan' ny haingo aman-dravaka, ny fidiran' ny fomban' ny firenena jentilisa, ny fandraisana ny fanompoan-tsampy mbamin' ny fanao ratsy rehetra mahatonga fampahoriana sy fahavetavetana, — izany rehetra izany dia mampiseho ny toetry ny fanjakana ho eta akaiky fanimbana, ary asehon' i Isala mazava tsara eo amin' ny bokiny tamin' ny fantombohan' ny fanjakan' i Ahaza, mpandimby an' i Jotama izany.

Abaza (742—727) dia nandray ny fanjakana raha mbola tanora, ary hatramin' ny voalohan' ny nanjakany dia efa niharam-pahoriana mafy izy noho ny firaisan-tetika nataon' i *Syria* sy ny *firenena folo*. *Rezina* avy any Damaskosy sy *Peka* avy any Samaria dia nandroso niady taminy. Ny fototra nahatonga ny firaisan-tetik' ireo hiady aminy dia avy amin' ny fandresena nataon' i Ozia tamin' ny fari-tany sasany, izay an' i Syria sy Efraima. Ny vokatr' izany fahasosorana izany dia niseho tamin' ny taona voalohany nandraisan' i Ahaza ny fanjakana. Izay nokendren' ireo fanjakana roa tonta ireo dia ny handrodana mihitsy ny seza fiandrianan' ny taranak' i Davida, ka ny mpanjakan' i Syria no hanam-pahefana hametraka ny mpanapaka any Jerosalema araka ny tiany. Ny fanjakana teo amin' ny firenena folo dia nihamalemy noho ny ady an-trano sy ny famelezan' ny firenena hafa ivelany.—

Noho izany dia nitady hamboatra izany fahasimbana izany izy ka hamerina ny herin' ny fanjakana ho tahaka ny tamin' i Jeroboama II; ary nantenainy fa ho tanteraka izany, raha maharesy an' i Joda izy, Nefo noho izany firaisansy tetika tamin' ny firenena jentilisa izany dia tsy nambinina ny tetik' ady nataony, ka ny tenany indray no tratry ny faharavana mialoha. Ny fampantanenana nomen' Andriamanitra ny taranak' i Davida dia tsy foana. Ahaza dia voa ihany tokoa tamin' ny ady roa voalohany, fa Rezina dia nahazo an' i Elata ka niaraka tamin' i Peka nanao fahirano an' i Jerosalema; ary ny Edomita sy ny Filistina koa dia nana-raraotra izany, mba hanao izay hahafaka azy amin' ny fahefan' i Joda ary hanaisotra ireo fari-tany sasany tsy ho eo ambany fanapahany. Tamin' izany andro izany dia tsy mba 'mba tao an-tsain' i Ahaza, fa ny famonjena an' i Joda dia miankina amin' ny toetra maha-olon' Andriamanitra azy. Izay nataony dia ny niantso an' i Tiglata-Pilesera hamony azy. Tonga ihany Tiglata-Pilesera ary nanafaka an' i Damaskosy sy naka ny fari-tany sasany teo amin' ny firenena folo ho ao ambany fanapahany; ary tsy ela taorian' izany dia nalain' ny Asyriana ho azy mihitsy ny fanjakana manontolo; nefo ho valin' ny famonjena an' i Joda kosa dia tsy maintsy nampitondra vola be ho an' i Tiglata-Pilesera Ahaza sady noterehy

handoa hetra ho azy isan-taona. Ahaza dia lasa nankany Damaskosy ka nampiseho ny fanajany an' i Tiglata-Pilesera.

Ahaza no mpanjaka voalohany teo Joda (raha tsy heverina ho ao anatin' izany Atalia), izay nampiditra ny fanompoan-tsampy teo amin' izany fanjakana izany. Nanatitra ny zanany lahy ho fanatitra teo amin' ny alitaran' i Moloka izy ; ary manerana ny fanjakany dia nanorenany toerana fanompoan-tsampy. Ny Tempoly dia norarany tsy hivavahana amin' i Jehovah ; ny vahoaka koa dia niray hevitra taminy ; ny mpisoronabe aza dia nanorina alitara tao amin' ny Tempoly, nataony araka ny tarehin' ny alitaran-tsampy, izay hitan' ny mpanjaka tany Damaskosy. Ny fanompoan-tsampy dia nanan-kery tany Jersalema ; ary ny lazan' i Jersalema sy ny heriny tamin' ny firenena manodidina dia very. Izany no toetry ny fanjakana tamin' ireo andro mampalahelo ireo.

Hezekia (727—698) dia hafa lavitra noho Ahaza. Isaia dia nanampy, azy tamin' ny fanavaozana ny fivavahana, ary na dia tsy latsa-paka tamin' ny Isiraely araka ny maha-firenena azy aza ny nataony, dia nisy vokatra tsara ihany, fa ny sampy sy ny fitoerany dia nofoanany teo amin' ny tany. Ny fivavahana tamin' i Jehovah dia naorina indray. Ny raharahan' ny mpisorona dia nalamina tsara. Ny andro firavoravoana lehibe dia nota ndremana araka ny teo aloha. Izany fanavaozana nataony izany dia nankalazaina tamin' ny fitandremana ny Paska nanasan' i Hezekia na dia hatramin' ny firenena folo tao avaratra aza. Tamin' ny taona faha 6 nanjan kan' i Hezekia no nandravan' i Sargona mpanjakan' i Asyria an' i Samaria, taorian' ny nanaovana fahirano azy 3 taona. Salmanasara no nanomboka io fahirano io, ka afaka ny tanana tamin' ny taona faha-722 talohan' i Kristy, ary nentina ho babo ny olona. Rehefa azo Samaria, dia lasa nandro so nianatsimo Sargona ka niady tamin' i Sabakona So mpanjakan' i Egypta tao amin' ny tanana Rafia. So dia nanao faneke na tamin' i Hosea, mpanjaka farany tao Samaria. Tamin' izany dia nandresy ny Filistina Sargona (720 talohan' i Kristy). Ny fikomiana nataon' ny Filistina no nahatonga an' i Sargona ho any Palestina (711 talohan' i Kristy). Tamin' izao koa dia mbola tsy nihatra tamin' i Hezekia ny tafika nataon' i Asyria. Noho izany dia naniry ho afaka tamin' ny fiankinana tamin' ny Asyriana noho ny fahadalan' i Ahaza Hezekia. Ary tamin' ny taona faha 14 nanjakany, raha tonga namangy azy ny irak' i Merodaka-Baladana hiarahaba azy tamin' ny fahasiranany tamin' ny ε retina, dia velona fattratra ny fikasany hanatanteraka io hevitra io. Ny mpanjakan' i Babylona dia te-hitarika azy hamely ny Asyriana, nefo tsy tanteraka izany ; fa rehefa afaka taona vitsivitsy taorian' izany, dia tonga mpanjaka nandimby an' i Sargona Sankérib (705). Tamin' izay Hezekia dia nandà mihitsy tsy handoa ny hetra fandoan' i Joda ho an' ny Asyriana hatramin' ny andron' ny rainy ; nefo nisy fahadisoana nataony tamin' izany, dia ny fitadiavany fanampiana tamin' ny Egyptiana hanohitra ny Asyriana. Hezekia dia nihevitra izany ho tetik' ady lalina, nefo izany no saiky nahavoa azy. Tamin' ny 701 talohan' i Kristy dia nanafika an' i Joda Sankeriba, rehefa nandresy an' i Foinika. Tamin' izay Hezekia dia voahidy tao Jerosalema toy ny vorona voafandrika (1,7-8). Tery tsy maintsy hampitondra talenta volafotsy 300 sy talenta volamena 30 ho an' i Sankeriba izy, dia vola sahabo ho fito tapi trisa francs mahery. Nandray ny vola ihany Sankeriba, nefo tsy mba nijanona tamin' ny famelezana ny tanana. Rehefa reny fa avy manaraka azy Tirkaka, mpanjakan' i Egypta, dia nanatona an' i Jerosalema faingana izy ka nanery an' i Hezekia hanaiky azy ; nefo tamin' izay indrindra dia nisy loza tampoka nahazo ny miaramilany, fa Andriamanitra nahatonga areti-mandringana handevona azy. Tamin' izay dia tsy maintsy niverina

faingana ho any Asyria Sankeriba tamin' ny 700 talohan' i Kristy. Taorian' izany fahavoazana izany dia tsy niverina intsony tany Palestina izy. Roa taona taorian' izany dia maty Hezekia (698 talohan' i Kristy).

III. Ny andro nahaveloman' i Isaia sy ny raharahany.

Ny anarana hoe Isaia dia fanafohezana ny teny hebreo Jeschajahou ; ny heviny dia mitovy amin' ny hoe : Jehovah mamonjy. Zanak' i Amoza izy. Tsy fantatra ny amin' io Amoza io, fa hafa noho Amoza mpaninany. Ny lovan-tsofina ela milaza, fa io Amoza io dia rahalahin' i Amazia mpanjaka. Raha sendra marina izany, dia taranak' andriana Isaia. Tany Jerosalema no nitoerany, ka dia nahalala ny toe-draharaha niseho tamin' ny andro niainany izy (7 ; 22, ¹⁵; 30, ⁵⁴; 38 ; 39). Nanam-bady izy ; ary ny zanany roa dia voalazan' ny Baiboly, dia Seara-jasoba sy Mherasalala-hasi-baza (7, ³ ; 8, ³).

Tsy fantatra ny andro nahaterahan' i Isaia sy ny nahafatesany ; nefà fantatra fa tamin' ny taona nahafatesan' i Ozia no niantsoana azy hanao ny raharahany'ny mpaminany (758 tal.K.) ; ary naharitra nanao ny raharahany izy hatramin' ny faran' ny nanjakan' i Hezekia tamin' ny tafik' i Sankeriba (701—700). Koa raha izany dia naharitra 60 taona no nanaovany ny raharahany ; ary angamba tsy latsaka ny 20 taona izy tamin' ny niantsoana azy. Dia tratra antitra izy vao maty. Tsy misy teny ao amin' ny bokin' i Isaia, na ny boky hafa ao amin' ny Baiboly, izay mampahalala antsika fa mbola velona taorian' ny nahafatesan' i Hezekia izy ; nefà misy lovan-tsofina Jiosy milaza fa maty martyra tamin' ny andron' i Manase izy. Io Manase io no ratsy sady nasiaka indrindra tamin' ny mpanjakan' i Joda (2 Mpanj. 21). Ny anton' ny namonoana azy, hono, dia ny nahasahiany nilaza fa nahita an' Andriamanitra izy sy ny nampitahany an' i Jerosalema tamin' i Sodoma sy Gomora. Nenjehin' ny iraky ny mpanjaka, hono, izy ka lasa nuditra tao amin' ny vatan' ny hazo Sedera hobok' aty, ka raha vantany vao nuditra tao, hono, dia nikombona ny hazo nanarona azy ; ary ny iraky ny mpanjaka nanatsofa ny hazo, ka raha vantany vao nikasika ny vavan' ny mpaminany, hono, ny tsofa, dia maty izy. Avy amin' izany lovan-tsofina izany angamba no nilazan' ny mpanoratra ny Hebreo miatra amin' ny fitantarana ny mpaminany hoe : «Ny sasany notsofana» (Heb. 11, ³⁷). Raha sendra mbola velona tamin' ny andron' i Manase saia, dia tsy isalasalana ny naha-martyra azy ; nefà satria tsy voalaza ao lamin' ny bokiny na ao amin' ny boky hafa ao amin' ny Baiboly izany, dia tsy azo hamarinina loatra. Raha jerena ny fifaneraseran' i Isaia tamin' i Ahaza sy Hezekia, dia toa mampahalala antsika izany, fa olona nanankaja teo amin' ny fireneny izy. Tamin' ny andron' i Hezekia dia izy no mpanolo-tsaina nahatoky ka nanampy azy tamin' ny raharaha sarotra rehetra. Araka ny voalaza ao amin' ny 2 Tant. 26, ²² ; 32, ³² dia nanoratra boky hafa koa ata-tsy ny faminaniany izy, dia tantaran' ny nanjakan' i Ozia sy Hezekia.

Isaia dia azo lazaina ho mahalala ny zavatra momba ny fireneny, na ny momba ny Tempoly, na ny lapan' ny mpanjaka, ka dia nahalala tsara izay rehetra momba ny fitondram-panjakana, na araka ny toetra anatinny na araka ny ivelany. Noho izany dia tsinjony tsara koa izay hahazo ny Israely na tamin' ny andro nahavelomany na amin' ny andro ho avy. Ny toe-panahin' ny Israely dia toa nivelatra teo imasonry, ka azony natao indray njery na izay hahatonga famaliana na ny hahatonga famirapirata-na amin' ny farany. Tsy misy mpaminany azo ampitahaina aminy, raha

ny fahitana mitambatra ny amin' ny fandrosoan' ny fanjakan' Andriamanitra sy ny filazana mazava momba izany.

Hatramin' ny niantombohan' ny raharahany tamin' ny andro nanjakan' i Ozia dia fantany mazava tsara, fa ny famonjena ny olona Israely dia tsy maintsy hiseho amin' ny fitsarana manadio.

Tsy mba misy faminaniana voalaza nataon' i Isaia tamin' ny andron' i Jotama; fa ny tena raharahany dia nanomboka indrindra tamin' ny andron' i Ahaza. Telo indrindra no toe-javatra niseho niankinan' ny faminanian' i Isaia, dia ny tafika nataon' ny mpanjakan' i Samaria sy Syria tamin' ny andron' i Ahaza; manaraka izany dia ny tafika nataon' i Sankeriba tamin' ny andron' i Hezekia, ary farany dia ny fahadisoan' i Hezekia noho ny fiavonavonany tamin' ny nahatongavan' ny iraky ny mpanjakan' i Babylona hamangy azy; koa ireo toe-javatra telo ireo dia samy holazaina fohipohy avy.

1. *Ny ady Syro — Efraimita.* Izany dia izay voalazany ao amin' ny Isa. 7. Tamin' izany ady izany no nanatonan' i Isaia an' i Ahaza. Raiki-tahotra mafy noho ireo fahavallo roa tonta ireo Ahaza, ary izany no nahatonga an' i Isaia hilaza taminy ny famonjena ho avy, ary notononiny taminy ny hahaterahan' Ilay Zaza Imanoela ho antok' izany famonjena izany. Nefa hitan' i Isaia koa fa aorian'io fahavallo manantanona ankehitriny io dia mbola hisy hafa koa manoatra lavitra. Izany dia ny Asyriana, ary izay nataon' i Ahaza no isan' izay efa nitarika azy sahady ho tonga. Ny Asyriana no hanatanteraka ny fitsarana hataon' Andriamanitra amin' i Joda; nefo izy dia tsy handringana azy mihitsy tsy akory, fa amin' ny farany dia hovonjena ny Israely, ary ny Asyriana kosa no hovaliana. Izany no fotopoto-javatra momba ny toe-draharaoha nahatonga an' i Isaia hanomboka ny rahraham-paminaniana nomena hataony.

2. *Ny ady lehibe* voalaza hiseho amin' i Joda sy ny *fanjakana Asyriana* dia niseho rehefa 40 taona taorian' izany. Izany dia tamin' ny andron' i Hezekia mpanjaka. Tamin' izany dia hitan' i Hezekia ny tafik' i Sankeriba manerana an' i Palestina (36; 37; ampit. 2 Mpanj. 18 sy 19). Tamin' izao dia hafa lavitra noho ny tamin' ny andron' i Ahaza ny raharahany i Isaia. Tamin' ny andron' i Ahaza dia voantso handrahona sy hanome tsiny ny mpaminany. Hezekia dia nandray ny vokatra mangidy avy tamin' ny fahadisoan' i Ahaza; nefo noho ny toe-panahiny izay te-hanadio ny firenena Israely sady natoky an' Andriamanitra dia niara-niasa tsara tamin' ny mpaminany izy, ary izany firaisan-kinan' izany dia tonga famonjena ho an' ny tany. Ny addidin' i Isaia izao dia ny hampahery ny finoan' i Hezekia sy ny vahoaka, mba tsy ho kivy noho ny fanatonan' ny loza; nefo azo lazaina fa niharo fahalemena ihany koa izany finoana izany. Noho ny fahatahoran' i Hezekia loatra tamin' ny fahitany ny fandrahona mafy nataon' ny Asyriana, dia tsy naharitra izy fa nitady fialofana tamin' ny Egyptian. Isaia nanome tsiny fatratra izany tetik' adiny izany, ka nolazainy fa tsy misy hahavonjy azy sy ny fanjakany afa-tsye ny fantenana an' Andriamanitra sy ny fiandrasana avy aminy irery ny famonjena. Ary tamin' ilay fotoana toa hahalevona indrindra ny mpanjaka sy ny vahoaka iny no nilazany ny fandringanana hihatra amin' i Syria. Tsy nampoizina velively ny hisian' izany, nefo tamim-pahagagana no nampisehoan' Andriamanitra izany tampoka.

3. 13 taona talohan' izao fahavoazan' ny tafik' i Sankeriba izao no efa nifaneraseran' i Hezekia sahady tamin' i Babylon. Nahafaly azy ny irak' i Merodaka-Beladana ka nahatonga azy hampiseho tamim-pireharehana ny hareny rehetra. Io no toe-javatra faha-3 nahatonga an' i Isaia ha-

nao ny faminaniany. Nolazainy miharihary tamin' i Hezekia tamin' izao fotoana izao ny hahababo ny vahoakany any Babylona.

Isaia dia isan' ny mpaminany tamin' ny andro nampahery ny Asyriana. Izany no mampitovitovy ny zavatra voalazany amin' ny an' i Mika, izay indray nihira taminy. Ireo mpaminany roa ireo dia samy nilaza, fa tsy ho tapitra amin' ny famelezan' ny Asyriana izay zavatra hihatra amin' ny Israely. Fa izy roa lahy samy nilaza fa hisy anankiray koa, dia ny Babyloniana, izay handrava ny fanjakan' i Joda.

IV. Ny bokin' i Isaia.

Ny bokin' i Isaia dia tsy tahaka ny an' i Amosa sy Hosea etc., izay lahateny iray mitohy hatrany hatrany, fa ny an' i Isaia dia *lahateny samy hafa* natao tamin' ny fotoana samy hafa ka *nangonina* sy natambatra. Azo zaraina dimy ireo lahateny ireo.

1. *Toko 2—12 : Faminaniana mibatra amin' i Joda sy Efraima.* Mizara telo izany : a) Toko 2—5 : Lahateny roa mampiseho ny haratsian' ny vahoaka. b) Toko 6 : Fiantsoana an' i Isaia. d.) Toko 7—12 : Faminaniana an' i Imanoela sy ny fanjakany. Lazaina amin' izany koa ny faminaniana mahatoky ho an' ny Israely na amin' ny ankehitriny na amin' ny ho avy. Ireo lahateny maromaro nakambana ireo dia miavaka amin' ny fizarana manaraka araka izay hita ao amin' ny toko 13,¹, izay iantombohan' ny fizarana saharoa. Ary koa ny lohateny ao amin' ny toko 2,¹ dia toa mampiseho fa efa voatokana ho boky kely hatramin' ny voalohanany ny toko 2—12. Ny toko 2—5 dia milaza ny toe-draharaoha niseho tamin' ny voalohan' ny nanjakan' i Ahaza. Ny toko 7—9 dia taoriandrian' izany kely indray, dia tamin' ny ady Syro-Efraimita. Ny toko 10—12 dia tamin' ny tapany voalohandohan' ny andro nanjakan' i Hezekia. Ny manondro ny toerana tokony hisy ny toko 6 dia sarotra,indrindra fa ny antony nametrahana azy amin' izao toerana misy azy izao, raha araka ny hita amin' ny tomba fanaon' ny mpanoratra mandrakariva (Indro Jeremia sy Ezekiela). Angamba, hoy ny sasany, tokony ho taorian' ny nanoratana ny toko 2—5 no nanoratana ny toko 6, na angamba ny 6—12 ihany no nosoratana sy navoaka aloha, ary ny toko faha 2—5 dia tat� aorianana no vao nanoratana azy, ka dia napetraka ao alohan' ny toko 6—12 izy ho sasinteniny, izay nampombaina koa ny lohateny ao amin' ny toko 2, 1. Nefa angamba arak' izao mihitsy no fikasan' ny mpanoratra, fa ny toko faha 6 dia filazana ankapobeny ny foto-kevitra ao amin' ny bokin' i Isaia manontolo, ka natao eo izy hanamarina ny tenin' Andriamanitra milaza ny fitsarana sy ny fandrahonana voalaza ao amin' ny toko 2—5. Ary tsy izany ihany koa fa natao eo izy mba hampisaraka ny fizarana manaraka hatramin' ny toko 7—12 amin' ny mialoha. Ny amin' ny toko 1 dia sasin-tenin' ny bokin' i Isaia manontolo. Ny toe-javatra miseho voalaza ao dia angamba tamin' ny tafika nataon' ny Asyriana.

2. *Toko 13—27.* a) Toko 13—22. *Faminaniana mibatra amin' ny firenena jentilisa,* afa-tsy ny toko 22, izay faminaniana mihatra amin' ny Israely. Araka ny efa hita dia ny lohateny ao amin' ny 13,¹ no manavaka ity fizarana ity amin' ny mialoha. Ny faminaniana dia mihatra amin' ny firenena mifanerasera tamin' i Palestina, dia Babylona, Asyria, Filistina, Moaba, Damaskosy, Etiopia, Egypta, Edoma, Arabia ary Tyro. b) Toko 24—27. *Milaza ny fitsarana izao tontolo izao sy ny fanavaozana ny Israely* amin' ny andro farany.

3. *Toko 28—35. Faminaniana mibatra amin' ny Isiraely toy ny fizarana voalohany.* a) Toko 28—33. Ny Isiraely sy Asyria tamin' ny andron' i Hezekia. Voalaza amin' izany ny famonjena mahagaga azon' ny Isiraely sy ny fandringanana hihatra amin' ny Asyriana. Ny toko 28 dia milaza ny zavatra niseho taorian' ny nandravana an' i Samaria; ary ny toko 29—33 dia ny amin'ny fotoana nanafihan' i Sankeriba. b) Toko 34—35. Ny fitsarana bibatra amin' ny firenena rebetra, ary Edoma dia tononina ho toy ny solon-tenany; lazaina koa ny voninabitry ny Isiraely izay mi-verina avy amin' ny fahababoana.

4. *Toko 36—39. Fizarana manambara tantara.* a) Toko 36—37. Milaza ny tafika nataon' ny Asyriana tamin' ny andron' i Sankeriba sy ny fandringanana ny miaramilany. b) Toko 38—39. Milaza ny are-tin' i Hezekia sy ny fahasitranahy ary ny tonon-kira nataony. Voalaza ao koa ny tamangian' ny irak' i Merodaka-Baladana azy mbamin' ny naminanian' i Isaia ny hahabobo ny Isiraely any Babylona. Ity fizarana ity dia ampitahao amin' ny 2 Mpanj. 18-20; tokony ho avy amin' ny tantara iray ihany no nakana azy roa.

Ny mpanoratra ny bokin' i Isaia dia nametraka ireto toko misy hevitra roa ireto mba hampitohy ny fizarana mialoha sy ny toko 40—66. Ny tapany voalohany, dia ny toko 36—37, dia mifandray amin' ny lahateny mia-loha azy, dia ny toko 29—33; fa ny tapany faharoa kosa, dia ny toko izay milaza ny faminaniana ny fahababoana any Babylona, dia manomana ny faminaniana ny hiverenany avy amin' izany fahababoana izany, dia ny toko 40—66.

5. *Toko 40—66. Ny bananganana ny Isiraely indray, miantomboka amin' ny fiverenany avy amin' ny fahababoana ary tanteraka amin' ny fanavaozana ny zavaboahary.* Izany fanavaozana izany dia tanteraka amin' ny zavatra telo: a) Ny famonjena araka ny tena, dia ny fahafahan' ny Isiraely voababo any Babylona amin' ny alalan' i Kyrosy (40—48) b). Ny tena famonjena, dia ny fanafahana ara-panahy hataon' llay Mpanompon' i Jehovah (49—57). d) Ny fivelaran' ny famonjena, na ny fahatanterahany amin' ny farany amin' ny lanitra sy ny tany vaovao (58—66). Ireo fizarana tsirairay ireo dia samy misy toko sivy avy. Lahateny tokony tsy mba notorina fa nosoratan' i Isaia ihany tamin' ny fahanterany.

HEVITENY.

I.

Toko 1—12. Faminaniana mihatra amin' i Joda sy Efraima.

I. TOKO 1—6. FANDRAHONANA.

A. Toko 1,¹⁻³¹. Fiampangana sy fitaomana hibebaka.

Ity dia azo lazaina ho fitarihan-teny na sasinteny amin' ny boky manontolo.

And. 1. Ity and. ity dia lohateny amin' ny boky manontolo, satria ny mpanjaka efatra, izay nanjaka tamin' ny andro nanaovan' i Isaia ny raharahanay manontolo no voalaza ao. — *Ny fabitan' i Isaia.* Ao amin' ny bokin' i Isaia dia tsy misy tena fahitana voalaza, afa-tsy ny ao amin' ny toko 6 ; nefy ny fitaneraserana ikehtra atao amin' Andriamanitra, na dia tsy aseho tahaka ny sary hita maso aza, dia azo omena anarana ihany koa hoe fahitana; jereo. 2, ' manao hoe : «Ny teny izay hitan' i Isaia», (Am. 1, ' ; Mik. 1, '). Ny boky izay nosoratan' i Isaia milaza ny tantaran' i Hezekia dia omena anarana koa hoe fahitana (2 Tant. 32, ³²). Ny mpaminany tany aloha dia natao hoe mpahita, izany hoe : Andriamanitra namelattra teo anoloan' ny masom-pañahiny ny zavatra izay tsy hitan' ny be sy ny maro.

Ny amin' i Joda sy Jerosalema. Na dia milaza ny faminaniana mihatra amin' ny firenena hafa sy ny fanjakana tao amin' ny firenena folo aza Isaia, dia noho ny amin' i Joda sy Jerosalema no anton-javatra lehibe ilazana ireo firenena ireo, satria Jerosalema no misy ny sezam-panjakan' Andriamanitra, ary Joda no firenen' ny taranaky ny mpanjaka, izay hihavian' i Mesia. Ny amin' ireo mpanjaka etatra voalaza eto (Hos. 1, ' ; Mik. 1, ') dia jereo izay voalaza amin' ny fizarana faha-2 ao amin' ny sasinteny milaza ny fanjakan' i Joda tamin' ny andron' i Isaia.

And. 2—31. Ny anton' ny ametrahana ity lahateny ity eto amin' ny voalohan' ny bokin' i Isaia dia tsy ny mahaela azy indrindra noho ny faminaniana hafa nataony, fa noho ny zavatra voalaza ao aminy. Araka ny hita amin' ny and. 6—8 dia efa noravan' ny tafiky ny firenena hafa ny tany. Tamin' ny andron' i Isaia dia ady indroa no niseho, dia ny tamin' ny andron' i Ahaza, raha nanafika an' i Joda Rezina sy Peka (7, '), sy ny tamin' ny andron' i Hezekia, raha nivonona hamely an' i Jerosalema Sankeriba mpanjakan' i Asyria (toko 36 ; 37). Ary tokony ho tamin' io farany io no nanaovana ny lahateny voalaza amin' ireto and. ireto ; fa araka ny hita amin' ny and. 11—15 dia notandremana tsara ny fivavahana teo amin' i Joda, ary hita fa tsy mba toy izany tamin' ny andron' i Ahaza. Araka ny and. 7—8 dia Jerosalema ihany no sisa nangazihazy teo afovoan' ny tany efa noravan' ny fahavalox ; ary izany dia mifanandrify tsara

amin' ny tafika nataon' ny Asyriana (2 Mpanj. 18,¹³; 19,²⁶. 29—33). Ity lahateny fiantombohana ity dia milaza ambangovangony ny toe-draha-raha rehetra hitan' ny mpaminany tamin' ny andro nanaovany ny raharahany. Lazainy ny tsi-finoana sy ny faharatsiam-pitondrantena, izay nosaronana sy notafiana ny fomba ivelany fotsiny tamin' ny fivavahana ; ary ambarany miaraka amin' izany koa ny famaliana mafy mifanontona vokatr' izany. Amin' ny fomba telo no ilazan' ny mpaminany izany.

1 And. 2—9 : Filazana ny toetra mampalahelo mihatra amin' ny tany.

2 And. 10—20 : Filazana ny fiantsoana ny Israely hibebaka marina.

3 And. 21—31 : Filazana ny andro lasa be voninahitra ampitahaina amin' ny ankehitriny feno fahoriania. Lazaina koa ny fitahiana sy ny famaizana hiseho amin' ny andro ho avy arakaraka ny ho toetry ny Israely.

1. And 2-9. Ny toetra mampalahelo bita amin' ny Israely sy ny vokatr' izany.

And. 2. Ity dia ampitahao amin' ny fiantombohan' ny hiran'i Mosesy (Deot. 32, ¹). Ny fitarainan' i Jehovah voalaza eto dia tahaka ny fitarainan' ny ray nivadihan' ny zanany. Fitarinana mafy izany ka tiany hampandrenesina ny vavolombelona ela indrindra sady lehibe indrindra, dia ireo izay efa nanatrika ny fanekena nataony tamin' ny Israely sy ny fanatantehany ny anjarany (Ampitahao Mik. 6 ¹⁻²; Sal. 50, 4 ; Is. 34, ¹). Ny hoe *zaza* dia ampitahao Eks. 4, ¹⁻²² ; Deot. 32, ⁶ ; Hos. 11, ¹⁻⁴.

Ny filazana ny Israely hoe «*zaza*» eto dia tsy mbola mifandanja amin' ny filazana ny mino eo amin' ny Testamenta Vaovao; fa ao dia ny olo-mino tsirairay no antsoina hoe zanak' Andriamanitra amin' ny alalan' i Kristy ; nefà izany dia voninahitra lehibe nampiavaka ny Israely tamin' ny firenena hafa. Noho izany dia tsy maintsy ho mafy ny famaliana azy, raha tähiny mivadika amin' Andriamanitra izy amin' izany fanandratana azy ambony izany. Ny hoe : *Niodina tamiko ireny*, dia milaza izay toetra nasehon' ny Israely nanoherany an' Andriamanitra. Be ihany ny fahotana nanoherany an' i Jehovah, nefà izay tokony hotondroina indrindra amin' izany fiordinana izany dia ny fiviliandy ho amin' ny fanompoan-tsamby, izay efa niseho sahadys tamin' ny faramparan' ny andron' i Solomona.

And. 3. Izany fitarainana izany dia niverina indray tamin' ny siekla maro tatè aoriania, raha hoy ny Apostoly : Tonga tao amin' ny Azy Izy, fa ny Azy tsy nandray Azy (Jao. 1, ¹¹). Ary mbola miverina matetika koa izany noho ny fanamavoan' ny mpanota ny fahasoavana atolotra azy.

Lazaina eto fa tafalatsaka ambany kokoa noho ny biby ny olon' i Jehovah, ka na dia ny omby sy ny boriky aza dia mety hahatsiaro ny firaiany sy ny fiombonany amin' ny tompony noho ny soa azony aminy, fa ity firenena ity kosa, izay antsoina amin' ny anaram-boninahitra lehibe hoe «*Israely*», anarana azony tamin' ilay tsy nety hamela an' i Jehovah, ka niantsoan' i Jehovah azy ho olony, dia «*tsy misaina sy tsy mahalala*». Efa nanadino sady minia tsy mihevitra intsony ny Rainy mpikarakara azy izy.

Mbola tononin' i Jehovah eto ihany hoe «*oloko*» izy, mba hampiseho izay efa nifidianan' Andriamanitra azy mihoatra noho ny firenena hafa rehetra sady efa nokarakarainy fatratra tamin' ny zavatra rehetra. Izany no ananan' ny Israely tsiny lehibe, raha tähiny tsy mahalala na misaina an' i Jehovah izy. Ny omby sy ny boriky, izay alaina ho ohatra eto, dia biby nahazatra ny olona tany Palestina (Eks. 20, ¹⁷ ; Lio 14, ⁵).

And. 4. «Indrisy», teny mampiseho alahelo na fahatairana. Ny mpaminany no miteny eto ho solom-bavan' Andriamanitra. Aseho eto amin' ny teny fohifohy manao ambaratonga ny filazana ny toetry ny Israely, izay mahatonga an' Andriamanitra hamaly azy, araka izao: «*Firenena mpanola*», mitanohitra amin' izay tokony ho toetrany izany, fa efa nokendren' Andriamanitra ho firenena masina izy (Eks. 19, ⁶). «*Olona mavesa-keloka*» noho ny vokatry ny fandavany an' Andriamanitra, ka hafa noho ny toetry ny olona voavela heloka (33, ²⁴). «*Taranaka mpanao ratsy*». Hafa noho ny toe-panahin' i Abrahama razany, izay ataony ho rehareha; nefas tsy mendrika hantsoina amin' izany anaran' ny razany izany intsony izy, fa izay mendrika azy indrindra dia ny anarana iantsoan' i Jaona azy (Mat. 3, ⁷) sy Jesosy (Mat. 23, ³³) hoe: «*Taranaky ny bibilava*». «*Zanaka mpanao meloka*». Tanteraka indrindra izay ilazana azy ao amin' ny Deot. 32, ⁵:

«*Efa nahafoyan'i Jehovah izy*». Lazaina amin' izany ny finiavan' ny fony hiala amin' i Jehovah ka nanolo-tena tamin' ny sampy. «*Efa nanamavo ny Iray Masin' ny Israely*.» Tena fahotana lehibe sady ratsy tokoa izany, satria llay esoiny sy hamavoiny dia llay Masina, llay tsy misy toa Azy, ary izany masina izany dia efa nanolo-tena ho Mpiahy sy Mpikarakara ny Israely. Anarana hita matetika eto amin' ny bokin' i Isaia izany, fa miverina in-29 ao anatin' ny bokiny manontolo, fa in-14 ao amin' ny boky hafa ao amin' ny Testamenta Taloha (Jer. 50, ²⁹; 51, ⁵; 2 Mpanj. 19, ²²; Job. 6, ¹⁰; Oh. 9, ¹⁰; 30, ³; Hos 11, ⁹; 12, ¹; Sal. 71, ²²; 78, ⁴; 89, ¹⁸; Hab. 1, ¹²; 3, ³). Mifono amin' io anarana io izay tena toetr' Andriamanitra araka ny maha-tsy voafetra Azy, ka dia efa nanamavo izay tsy azo haninanina ny Israely. Koa ny firaharahana amin' ny Israely noho izany faharatsiana izany dia tsy maintsy ho sarotra sady lehibe tokoa. Io anarana io aneta dia manome toky koa ny Israely mino, fa llay masina Izay hirahahaha aminy dia llay efa nanolo-tena hikarakara sy hamonjy azy, (Hos. 11, ⁹). «*Efa nibodina izy*.» Ny asany dia mifanaraka indrindra amin' ny heviny sy ny teniny, fa lalan-kafa mifanohitra amin' i Jehovah no nombany, ary izany no nahatonga azy hikororosy lalandava any amin' ny hantsan' ny fahotana (65, ²). Izay kendren' Andriamanitra amin' izao filazana ny toetry ny Israely izao dia ny mba hapieritreritra azy, ka isan' ny fiala-nenipa hampiverina azy aminy indray, ary izany dia mbola aroso ihany amin' ny and. manaraka.

And. 5—6. Noho ny ditry ny fon' ny Israely, dia eta novaliana izy, nefas mbola tsy nahafay azy izany, ary izany no nahatonga ny mpaminany hanontany ny antony mbola itadiavany ny hamaliana azy ihany. Ity teny ity dia mampahatsiaro ny teny anankiray milaza an' i Ahaza (2 Tant. 28, ²²).

«*Izao fiordinana lalandava izao*.» Izany dia mihaika ny famalian' Andriamanitra, ka tsy maintsy ho tonga izany. Ny filazana dia mihatra amin' ny Israely manontolo ka asehon' ny ohatra voalaza eto. «*Henika aretina avokoa ny loha rebetra, ary marary ny fo rebetra*». Izany ohatra izany dia milaza ny tena fahasimbana, fa ny hoe: «*loha*» dia manondro ny saina, ary ny hoe «*fo*» dia manondro ny fanahy. Ny hoe «*loha*» dia izay ambony indrindra ao ivelan' ny tena; ary ny hoe, «*fo*» dia izay ambony indrindra ao anatin' ny tena. Koa lazaina amin' izany fa izay maha-Israely ny Israely indrindra no eta simba. Raha lazaina ny loha sy ny fo, dia ataony hoe «*rebetra*»; ary izany no manambara fa tsy misy tsy tratry ny fahasimbana ny Israely araka ny mahafirenena azy. Ny filazana ao amin' ny and. 6 dia mbola mitovy amin' izany ihany; nefas mahafaoka be-

be kokoa sady mahalaza madinidinika kokoa ny toetry ny Israely izany, fa neverina ho tahaka ny lehilahy anankiray azon' ny fahavaloz izy, izay noratrainy hatrany am-paladia ka hatramin' ny loha. Izany hoe: tena feno ratra mihitsy ny Israely. Izay ilainy dia olona hamehy ny feriny sy hanisy diloilo azy; nefo Jehovah, Izay tokony hanao izany, dia efa nolaviny. Ny hoe: «*batramin' ny faladia ka batramin' ny loha*» dia tokony ho manondro ny fahasimbana hatramin' ny vahoaka ka hatramin' ny lehibe sy ny manampahefana tao aminy. Izay nanjo ny Israely tamin' ny ady tamin' ny andron' i Amazia, mpanjakan' i Joda, sy Joasy, mpanjakan' ny Israely, angamba no lazain' ny mpaminany eto.

And. 7—9. Izay lazain' ireto and. ireto dia fahatanterahan' ny ao amin' ny Eks. 26; Deot. 28. Voalaza eto ny zavatra nihatra tamin' ny trano sy ny tananan' ny Israely. Izany dia efa lao sy voadotra tamin' ny afo, ary ny taniny dia efa lanin' ny fahavaloz. Ny hoe: «*fahavaloz*» dia adika amin' ny nota hoe *bafa firenena*.

Ny fahavaloz hamely ny Israely voalaza ary dia avy any ivelany amin' ny firenena hafa; ary voalaza eto ny fanimbana fatratra hataony, fa hanjary ho toy ny esitra ny tanin' ny Israely.

(Jereo Lev. 26, 32—33; Is. 5, 6; Jer. 44, 22). Izay antsoina amin' ny hoe «*Ziona zanaka vavy*» dia Jerosalema sy ny mponina ao aminy. Oharina amin' ny tovovavy anankiray izy, izay tian' ny ray aman-dreniny sy karakarainy tsara (ampit. 47, 1). Amin' ny teny manaraka dia ovana indray ny ohatra ilazana azy, fa tahaka «*ny trano rantsan-kazo, na ny fandriana mihantona ao anaty tanimbolim-boatango*» izy. Izany dia mampiseho, fa efa tahaka ny tany na ny tanana fivahiniana Jerosalema; fa ireo ohatra roa voalaza teo ireo dia fitoeran' ny mpiandry voly amin' ny fotoam-pah-vokarana, ka rehefa vita ny fijinjana sy ny famoriam-bokatra, dia ny trano rantsan-kazo sy ny fandriana mihantona no sisa hita eo afovoan' ny tanimboly, ary ny mpiandry voly dia efa lasa.

Miseho amin' izany fa ho afa-boninahitra Jerosalema; nefo hita amin' izany koa ny haharetan' io tanana io, na dia efa nilaozana sy navela ho irery tao aza. Sarotra ihany ny mamantatra ny fotoana voalaza amin' ireto and. 7—8 ireto; nefo fantatra fa tsy maintsy tamin' ny fotoana nisy ady izany.

Ny sasany mihevitra izany ho milaza ny ady nataon' ny Syriana tamin' i Joda (2 Tant. 28, 6). Ny sasany indray mihevitra fa tamin' ny namelezan' i Sankeriba an' i Hezekia (2 Mpanj. 18, 1). Ataon' ny sasany aza fa ity dia manondro ny namelezan' i Sargona ny Israely.

Izay tokony ho mora ekena kokoa amin' ireo dia ny namelezan' i Sankeriba an' i Hezekia. Voalaza eto fa na dia efa toy ny tany lao aza Joda manontolo, dia tsy mbola nitovy tamin' i Sodoma sy Gomora izy, satria Ziona zanakavavy, na Jerosalema dia mbola naharitra tao ihany; ary izany no nahaloabolana ny mpaminany eo amin' ny and. manaraka hoe: «*Raha tsy nosisan' i Jehovah Tompon' ny maro olona vitsy isika*», dia ireo mponina tao Jerosalema, dia efa tonga tahaka an' i Sodoma ary nitovy tamin' i Gomora». Ireo *sisa* voalaza eto ireo dia olona nino sy natoky an' i Jehovah ka tsy mba tratry ny fandringanana.

Vitsy izy ireny, nefo soa ho an' ny Israely manontolo ny nisiany, ary hita amin' ny fifalian' ny mpaminany amin' ny filazana ataony eto izany.

2. And. 10—20. Ny fifandabarana.

a. *And. 10—17.* Ny faharatsiam-panahin' ny Israely, izay nahatonga ny fitarainan' i Jehovah ka fototry ny namalian' i Jehovah azy (and. 5, 6)

sy nandravana ny taniny (and. 7,8) dia niseho tamin' ny toetry ny fivavahana nataony. Ireo nihevitra fa efa nanao ny adidiny, ary nampiseho ny tenany ho olon' Andriamanitra tokoa tamin' ny nanaterany ny fanta-trita, nefo tsy fantany fa nitady mihoatra noho izany Jehovah, arak' izay nasehon' ny mpaminany taminy amin' ireto teny ireto. Nefo izany indray dia nahatonga azy hanontany hoe : «Moa tsy manatitra fanatitra va izahay?». Ary asehon' ny mpaminany amin' ireto and. ireto ny tsy ilan' Andriamanitra ny fanati-poana ateriny.

And. 10. Teo amin' ny and. 2 dia ny lanitra sy ny tany no nantsoina hihaino, fa eto kosa dia ireo izay ilazana ny raharaha mihitsy no antsoina handre. Avahan' ny mpaminany ho roa toko izy ireo, dia ny mpitsara sy ny vahoaka. Ny mpitsara dia izay mpitondra sy mpitarika ny Israely ; nefo antsoiny hoe : «*Mpitsaran' i Sodoma*», satria efa nitovy toe-panahy tamin' ireo tany Sodoma, ka hitovy anjara aminy koa. Ary toy izany no iantsoany ny vahoaka hoe : «*Vahoakan' i Gomora*». Ireo anarana anononana ny Israely ireo dia efa manambara sahady ny toe-panahiny sy ny famaliana mifanitsy amin' izany. Ny heverina eto amin' ny hoe : «*tenin' i Jehovah sy lalàn' Andriamanitsika*» dia izay lazaina hatreo amin' ny and. 11—17. Ny hoe «teny» dia malalaka kokoa noho ny hoe : «lalàna»; nefo ny hoe «lalàna» indray dia tsy milaza ny lalàna manontolo ao amin' ny torah, fa ny lalàna momba ny fanatitra voalaza eto ihany.

And. 11. Voalaza amin' ity ny ankahalan' Andriamanitra ny fanatitra aterin' ireo ; nefo tsy noho ny toetry ny fanatitra naterina fa noho ny toetry ny mpanatitra. Ny fanatitra voalaza eto dia ny fanatitra odorana indrindra, izay fanatitra isehoan' ny fiombonan' ny mpanatitra sy ny anaterana. Tokony hotsaroan' ny Israely amin' izany izay tsy 'mby ao amin' ny fanatitra nateriny, dia ny fony. Ireo fanatitra voatonona ireo no isan' ny fototra lehibe tamin' ny fivavahan' ny Israely ; koa raha ireo no tsy sitrak' Andriamanitra intsony, dia miseho amin' izany ny fahoriania lehibe hahazo azy (ampit. Sal. 50 ; 1 Sam. 15,²² ; Sal. 40,⁷ ; 51,¹⁸, Hos. 6,⁶ ; Mik. 6,⁶⁻⁸ ; Am. 5,²¹⁻²³).

And. 12. Ny teny hoe : «*Raha avy miseho*» dia nalaina avy tamin' ny Pentateoka (Eks. 23,²³ ; 30, ²⁰⁻²⁴; Deot. 31, ¹¹, ampit. 1 Sam. 1,²² ; Sal. 42, ³). Izay lazaina eto dia ny fisehoana amin' i Jehovah amin' ny andro firavoravoana telo lehibe, izay tokony hampahatsiaro ny Israely ny toe-panahy mety hisehoany amin' i Jehovah ; nefo eta nohadinoiny izany, ka ilazana azy ho manitsakitsaka ny kianjan' i Jehovah. Raha izany dia tsy misy hafa amin' ireo biby roahiny hatao fanatitra izy ; fa ny hisehoany eo anatrehany amin' ny fo manenina sy mikatsaka ny fahasovana no tadiavin' i Jehovah, nefo tsy hitany.

And. 13. Efa voalaza tamin' ireo and. mialoha ny amin' ny fanatitra, indrindra fa ny alatsa-dra. Fa amin' ity and. ity kosa dia tokony ho ny fanatitra tsy alatsa-dra no lazaina, ary fanampin' izany koa dia ny andro lehibe sy ny fotoam-pivavahana fanaon' ny Jiosy. Lazaina tsotra eto ny toetry ny fanatitra nateriny fa fanati-poana tsy misy antony na heviny. Ka na dia momba ny fanati-pisaorana aza ny voalaza eto, dia tsy mba ataony noho ny fisaorany an' Andriamanitra izay tena tadiavina aminy, ka dia tonga «*fofona fabavetavetana*» amin' i Jehovah. Ny fofon' ny fanatitra ateriny dia hafa lavitra noho ny fofom-panatitr' i Noa. Fa araka ny maha Andriamanitra an' Andriamanitra dia tsy mba mila fofonjavatra hampahafinaritra Azy Izy ; fa raha nodidiany hanatitra fanatitra mani-pofona ny olona, dia ny mba ho ohatra hampiseho ny fiakaran' ny fony ho amin' Andriamanitra no anton' izany. «*Ny voalobam-bolana*»

dia isan' ny andro lehibe araka ny lalàna ka fivoriana masina (Lev. 23, ²; Nom. 28, ¹⁸, etc.). Ny voaloham-bolana sy ny Sabata dia ampifanilaina matetika (2 Tant. 23 ³¹; 8, ¹³; 31, ³; Lev. 23, ⁴⁻³⁷).

« *Ny fiantsoam-piangonana* » dia ny fampahatsiarovana ataon' ny mpitarika ny Israely hahalalan' ny olona ny fotoam-pivavahana samy hafa ; ary fatratra ny fahazotoany nanao izany. Isan' ny nahavatra ny fotoam-pivavahana samy hafa ny Israely, ary na dia hatramin' izao fotoana nanoratan' ny mpaminany izao aza dia mbola tsy niova izany; nef a la-zain'i Jehovah eto hoe: *Tsy zakako ny fivoriana masina baroharoam-paharatsiana* ; izany hoe: Eta nanjary ho toy ny entana mavesatra amin' i Jehovah ny fivoriana izay tokony ho masina ka hankasitrahany. Tononina eto ho masina izany, mba hampahatsiaro ny Israely izay tokony ho toetr' izany fivoriana izany araka ny nanendren' Andriamanitra azy ; nef a tsy izany intsony izao.no toetrany, fa efa noharoharoam-paharatsiana amin' ny toetra amam-panao nasehon' ireo nanatona ny fotoam pivavahana.

And. 14. Izany dia fananterana kokoa ny voalaza teo amin' ny and. 13, ka ireo fanaon' ny Israely ireo, na dia voatendrin' Andriamanitra aza, dia efa tonga *balan' ny fanabiny*. Ny hoe « *ny fanabiko* » dia milaza ny foiben' ny mahaAndriamanitra Azy, ary izany no manambara ny halehiben' ny fahatezerany noho izao ataon' ny Israely izao. Ohatra no ilazany izany, fa tahaka ny entana izay apetraky ny Israely eo aminy izany, ka arakaraka ny itomboan' ny entana sy ny havesarany koa, ka tsy maintsy hiafara amin' ny tsi-fahazakana azy intsony, dia ny fanafoanana azy tsy hatao intsony.

And. 15. « *Raha mananty tànana bianareo* ». Ny fanaon' ny Jiosy raha nivavaka dia mammelatra na manandratra ny tànany amin' ny lanitra (Eks. 17, ¹¹; Sal. 134, ²; 1 Mpanj. 8, ²²; 2 Mpanj. 6, ¹²⁻¹³; ampit. 1 Tim. 2, ⁸). Na dia manao toy izany aza hianareo, dia « *hitampi-maso tsy bijery anareo Abo* » ; izany hoe : Iniako mihitsy ny tsy handray ny vavaka atao-nareo. « *Eny, na dia manao vavaka be aza bianareo* ». Ao amin' ny Pentanteoka dia tsy mba voalaza loatra ny vavaka fanaon' ny olon' Andriamanitra tamin' izay, afa-tsy teny fohy ao amin' ny Deot. 26, ⁵⁻¹⁰. ¹⁸⁻¹⁵. Fa taty aorian' ny eksily vao miseho bebe kokoa ao amin' ny Boky Tantara ny vavaka nataon' ny olon' Andriamanitra. Tokony ho fangatahana indri-ndra no voalaza eto, ary azo lazaina fa tsy maintsy nisy nahaporitra ny Israely tokoa hangatahiny tamin' i Jehovah, nef a noho ny toetry ny fony dia tsy hihaino azy Izy. Ny hoe: « *Feno ran' olona ny tànanareo* » na « *feno ra nalatsaka* » (eo amin' ny nota) dia tokony ho manondro ny famonoan' olona nataon' ny Israely tokoa (2 Tant. 24), nef a azo heverina koa ho milaza ny famonoana ara-panahy vitan' ny toe-panahy ratsin' ny Israely.

And. 16-17. Efa voalaza teo amin' ny and. mialoha izay zavatra nataon' ny Israely, nef a tsy tian' i Jehovah, fa amin' ireto and. ireto kosa dia lazainy izay tiany hataon' ny Israely ; ka ny and. 16 dia milaza ny hesorina, hatsahatra (zavatra negativa), ary ny faha 17 kosa dia ny hatao (zavatra positiva).

And. 16. Misy anatra efatra amin' ity and. ity, izay samy mi-hatra amin' ny toetry ny Israely efa voalaza teo. « *Misasa bianareo* ». Ny Israely manontolo no itenenana ; oharina amin' ny loto ny fahotany, ary ny fibebahana no oharina amin' ny fisasana asaina ataony. Raha tsy misasa izy, dia misakana azy tsy hanatona an' Andriamanitra araka ny mahafirenenena azy izany lotom-pahotana izany. « *Diovy ny tenanareo* ». Toa ny Israely tsirairay kosa no ampirisihina amin' izany. Misy fa-

nao roa azo heverina amin' io teny io, dia ny fidiovan' izay nanao zavatra nahaloto azy, mba hahazoany mikambana amin' ny namany amin' ny fivoriany, sy ny fidiovan' ny mpisorona alohan' ny fidirany amin' ny taberinakely. *Esory tsy bo eo anoloan' ny masoko ny ratsy fanaonareo*, dia izay rehetra mety ho ratsy, na tamin' ny fanatitra na tamin'ny fivavahana.

Efa teo imason' i Jehovah ireny, satria teo amin' ny kianjan' i Jehovah sy ny fotoam-pivavahana no nanaovana azy.

Mitsabara fa aza manao ratsy. Ferana hatreo izay lalana azon' ny Israely ihoarana, fa efa nahatratra ny farany.

Izay iray tsy maintsy hihatra aminy, na famaliana, na famonjena. Raha mibebaka izy, dia hahazo tanadiovana (Zak. 12, ¹⁰; Ampit. Ezek. 36, ¹⁵).

And. 17. Araka ny hita teo aloha amin' ny and. 10 dia tadiavin' Andriamanitra mihitsy ny hibebahan' ny Israely, ary ny ho toetr' izany fibebahana izany dia asehon' ity and. ity; fa tsy ampy ny fibebahana, raha tsy miseho amin' ny atao mandrakariva koa ny toetr' izany fibebahana izany; ary izany dia asehon' ny teny tsirairay eto amin' ity and. ity.

Mianara banao ny tsara, dia izay rehetra mifanaraka amin' ny lalà' Andriamanitra, indrindra fa ny fitandremana sy ny fitsimbinana ny rarily, araka ny hita eo amin' ny teny manaraka hoe: *Dinibo izay rariny*. Ny hoe «rariny» dia ny tampiasana ny lalàna araka ny toetrany: tsy manamarina ny meloka, na manameloka ny marina. Raha matory ny lalàna sy ny rariny, dia izany no famantarana, fa efa mby eo am-bavaloha ny fanjakana sy ny firenena; koa raha tena hibebaka marina tokoa ny Israely, dia tsy maintsy ho voalantolanto tsara avokoa ny zavatra rehetra momba ny fahamarinana. *Anaro ny mpampahory*, izany hoe: hofiziana araka ny lalàna, fa misakana ny fisehoan' ny rariny.

Omeo rariny ny kamboty sy ny mpitondratena na dia tsy manana mpisolo-vava handahatra ny adiny aza, fa Andriamanitra no Rain' ny kamboty sy mpiahy ny mpitondratena; ary izay nomeny adidy hanefa izany dia ny Israely, na ny mpitsara eo aminy; koa dia tsy maintsy hiseho amin'ny toe-panahin' ny Israely ny fikarakarana ireny.

B. *And. 18-20. Fanoroan-dalana ny Israely banatona an' Andriamanitra mba hamita ny firabarabany aminy.*

And. 18. Efa voalaza tamin' ny and. mialoha rehetra ny faharatsian' ny Israely, nefo mahagaga fa mbola miantsy azy hifandahatra aminy ihany Jehovah eto amin' ity and. ity. Izay kendreny indrindra dia ny hiaiken' ny Israely ho resy lahatra, fa ny tenan' i Jehovah dia tsy mila izany, satria efa fantany rahateo izany toe-dratsin' ny Israely izany sy ny hiafarany; fa raha miantsy ny Israely hitandahatra aminy Izy, dia ny hahasoa ny Israely no anton' izany. Izao ataony izao dia tahaka ny nataon' ilay mpanjaka te-hidinika amin' ny mpanompony (Mat. 18, ²³); fa raha hiaiky ny fahadioany tokoa ny Israely amin' izao fampamoahana azy izao, dia Izy kosa manana fahasoavana be dia be hanadiovana azy.

Ohatra roa sosona no ilazany ny toetry ny fahotan' ny Israely, dia ny *jaky sy sily*. Samy mena ireo, izay mazana entina milaza ny fahotana ao amin' ny Soratra Masina; nefo ilazana koa ny fahatezeran' Andriamanitra manohitra ny fahotana (ampit. Apok. 17, ⁸⁻⁴). Mifanila amin' ireo dia misy ohatra roa koa ilazana ny fahasoavan' Andriamanitra, dia ny *oram-panala* sy ny *volon' ondry fotsy*. Samy zavatra fotsy tsy misy pentina ireo; koa raha mibebaka ny Israely, dia lazain' i Jehovah eto fa

hovany tokoa ny toetrary. Tsy ny fahotana mena toy ny jaky sy sily ihany no esorina, fa hosaronana fitafiana fotsy mangatsakatsaka koa izy.

Amin' ny Testamenta Vaovao dia ny fahamarinan' i Jesosy no lazaina hahatanteraka izany. Ny amin' ny zavatra fotsy dia jereo Apok. 19,²⁰; ampit. Sal. 51,⁹.

And. 19-20. Ireto and. roa ireto dia mampahatsiaro izay voalaza teo amin' ny and. ⁶⁻⁸. Ny hoe: *Raha manaiky sy mankatô* (dia izay voalaza teo amin' ny and. mialoha) ny Israely, dia tsy ho tanteraka aminy ny fandrahonana voalaza téo; fa na dia ho avy tokoa aza ny fahavalohandoro ny tanàna sy hanitsakitsaka ny taniny voavoly, dia tsy mba hampaninona izay manaiky sy mankatô izany, fa ireo dia mbola hihinana ny voka-tsoa amin' ny tany ihany araka izay efa nampanantenain' Andriamanitra azy rahateo koa teo aloha (Deo. 28, ³—; Lev. 26, ⁸; ampit. Jer. 2, ⁷). Fa amin' izay tsy manaiky kosa dia tsy maitsy ho tanteraka aminy izay voalazan' ireo teny mialoha ireo, satria ny vavan' i Jehovah no eta niteny (ampit. 40, ⁵; 58,¹⁴; Mik. 4, ⁴).

3. And. 21—31. Ny fitsarana.

Hita fa tsy mety mandray ny fahasoavana atolotra azy ny Israely (and. 18). Ny ditry ny fony dia efa namono ny afo narehir' i Jehovah; noho izany dia hiram-pitarainana tahaka ny ao amin' ny Fitomaniana no ventesin' ny mpaminany.

And. 21. Miverina eto indray ny indrisy (and. 4). Ny fototra nahatonga azy dia tahaka izay efa voalaza teo aloha ihany. Jerosalema di tonga tanàna tsy mahatoky; nefo teo aloha dia tanàna nitokian' i Jehovah tokoa tamin' ny andron' i Davida sy Solomona. *Tonga janga* izy Fiteny enti-milaza ny fanompoany sampy sy ny fahasimbana vokatr; izany, ka tsy nitoetra tsara intsony tamin' ny Mpampakatra azy izy (Eks. 34,¹⁶). Tamin' ny andron' i Davida sy Solomona dia feno ny rarily izany tanàna izany, fa izao dia hafa lavitra, fa mpamono olona no ao. Ahaba sy Jorama (2 Mpanj. 6,³²) dia tsy mbola lany taranaka, fa mbola ao ihany ny dimbiny,indrindra fa amin' ireo mpitarika sy mpitondra ny vahoaka.

And. 22.23. Ny hoe: *Volafotsinao sy divainao*, dia ohatra. Ny volafotsy dia isan' ny metaly tsara ka ohatra ilazana ny taranak' andriana sy ny lehibe eo amin' ny Israely (and. 23); ireny dia tokony hampiseho toe-panahy tsara ho marika harahin' ny vahoaka. Efa *nanjary tain-drendrika*, dia izay zavatra ratsy indrindra tsy misy vidiny. Toy izany ny toe-panahy nasehony. Ny divay koa dia zavatra mampahery, zavatra mameleona sy mampahatanjaka? ka ohatra amin' ny toe-panahy tsara vokatry ny tenin' Andriamanitra; nefo efa *voatsatso rano* izany noho ny fampifangaroharoany ny tenin' Andriamanitra amin' ny fampianaran' olombelona, ka nahatonga ny toe-panahiny hifanaraka amin' izany koa, ka dia tonga matsatso. Ny sasany indray anefa manazava ireo ohatra ireo hafa noho izany, fa ny volafotsy dia zavatra madio, ka dia ohatry ny fahadiovana, kanefa efa main' ny afom-pahotana izany ka tonga tain-drendrika maloto. Ary ny divay kosa dia ohatra amin' ny tenin' Andriamanitra sy ny hery ao anatin'y, ary io dia efa tsy nanan-kery intsony teo amin' ny Israely noho ny fandraisany ny hevitra avy any ivelany, ka dia tonga matsatso ao am-bavany ny tenin' Andriamanitra. Ny hoe: *lehibe-nao* dia mampahatsiaro ny voalaza ao amin' ny Hos. 9,¹⁵, *dia mpiodina*, izany hoe mpanohitra an' Andriamanitra, *sady naman' ny mpangalatra*.

Tsy ny halatra miharihary no neverina amin' izany, fa ny fitaka sy ny fannbakana ary ny fitsarana miangatra. Ny fanazavana izany dia hita amin' ny teny manaraka, fa tonga antom-piveloman' ireo lehibe ireo ny fandraisana kolikoly sy tambitamby ; ary tsy ny tsirairay ihany no manao izany, fa izy rehetra, ary izany dia tena mampiseho ny fahasimban' ny fitondram-panjakana sy ny fikarakarana ny vahoaka, ka ireo kamboty sy mpitondratena tsy mba manana hanambatambazana azy dia tsy mba mahazo ny rariny, ary tsy navela hanatona ny fitsarana akory aza. Izany dia mampahatsiaro antsika ny fitsarana tamin' ny andron' ny zanak' i Samoela (1 Sam. 8, 3). Izany toetry ny mpitondra ny Israely izany aneta dia azo lazaina koa ho vokatry ny fahotan' ny vahoaka Israely manontolo. Raha miharatsy ny firenena, dia miharatsy koa ny fitondram-panjakana, mba ho famaliana ny fahotany sy hahafaingana ny fandringana izany firenena mikiry amin' ny fahotana izany.

And. 24-26. Ny and. 24 dia ampit. amin' ny Gen. 49, ²⁴. Ireto and. ireto dia sady milaza ny famaliana hihatra amin' ny ratsy fanahy voalaza teo aloha no manambara koa izay hatao amin' i Jerosalema.

Ny anton' ireo anaram-piandrianana samy hafa anononana an' i Jehovah eto ireo, dia ny mba hampilentika fatratra ao an-tsain' ny Israely ny amin' ny fitsarana hataon' i Jehovah aminy. Tsy misy afa-tsy fitsarana sy famaliana no hany sisazan' i Jehovah atao hamonjena izay mbola azo vonjena. Raha tsy manolo-tena hositrainina ireny, dia tsy maintsy manolo-tena ho valiana.

Raha Jehovah no mitsangana mitsara, dia tsy maintsy misy fahaterana masina sy ratra masina vokany. Ny fitsarana, izay hataon' i Jehovah, dia voalaza eto amin' ny and. 24-25. Amin' ny and. 24 dia miseho amin' ilay teny manao hoe: *Hiala fo amin' ny mandrafy Aby Abo*; izany hoe: *Hataoko izay fara-heriko hamaliako ny mpandrafy Ahy*.

Ary ao amin' ny and. 25 dia ilay voalaza amin' ny teny heo: *Hodiorviko amin' ny lavenona bianao babafahan' ny tain-drendrikao*. Ny hoe hodioviko dia manan-kevitra koa hoe *bempoiko*, ka dia oharina amin' ny metaly volafotsy ny Israely. Koa satria efa nifangaro tamin' ny taimby na ny tain-drendrika izy, dia amin' ireo Israelita ratsy fanahy, dia tsy maintsy hodiovina na hempoina amin' ny fahoriania. Nefo izany tsy hahalevona azy, satria amin' izany no hahafaka ny tain-drendrika, dia ny ratsy fanahy izay voalaza teo amin' ny and. 23. Ary tsy izany ihany fabesoriko ny firaka rehetra aminao.

Ny amin' izany ohatra izany dia jereo Mal. 3, ³. Amin' ny and. 26 dia lazaina ny fampanantenana ny hanasoavana ny Israely vokatry ny fanesorana ny ratsy. Ny hoe: *Toy ny teo aloha, na tamin' ny voalobany*, dia manondro an' i Mosesy sy Samoela ary Davida.

Efa voalaza teo amin' ny and. 23 ny faharatsian' ny mpitsaran' ny Israely ; nefo noho izao raharaha-pitsarana ataon' Andriamanitra izao dia ho foana ireny, ka hahazo *mpitsara* toy ny teo aloha fony mbola nianana sy sambatra indray izy, ary toy izany koa ny *mpanolo-tsaina*, dia ireo mpanambara aminy ny zava-tsarotra sy mpampianatra azy izay mety hatao, dia *ho toy ny tamin' ny voalobany indray*. Ary rehefa afaka izany, izany hoe; rehefa voakalamina tsara araka izay efa voalaza izao, dia tononina eto izay ho tanteraka amin' izany. Ny anarana hoe: *Tanànan' ny fabamarinana, tanàna mahatoky dia efa anaran' i Jerosalema rahateo*, saingy efa very noho ny toe-dratsin' ny mponina tao (and. 21). Ary izao dia tsy ho anaram-boninahitra fotsiny izany, fa ho tena anarana milaza ny toetr' io tanàna io mihitsy.

And. 27. Ny hoe *Ziona* dia tsy milaza ny Israely manontolo, fa ny sasany aminy ihany, izay mety mibebaka sy mandray ny famonjena (59, 20). Izay entina hamony an' i *Ziona* dia ny *fitsarana* (and. 18-20), fa raha hotsaraina ny fahavalony rehetra, izay mahatonga fahoriania sy fahantrana aminy, dia tonga fanafahana azy izany. Ny hoe: *Izay efa mibebaka ao dia ny Israely tsirairay momba ny fiangonana, dia havotana amin' ny fabamarinana.*

Ny fahamarinana dia tsy izay toetra marina aiditr' Andriamanitra ao aminy, fa milaza ny toetr' Andriamanitra tsy mety miyadika amin' ny toky efa nomeny. Ary izany tsi-fivadihan' Andriamanitra izany no hahazoan' izay mibebaka, dia ireo sisa tsy trathy ny fandringanana, ny famonjena sy ny fanafahana. Izay hanatanteraka izany famonjena izany dia Ilay Mpampony ho avy, Izay mitondra ny tehim-panjakan' ny fahamarinana ao an-tanany. (Jer. 23, 5).

And 28. Io dia mamerina indray izay voalaza matetika teo amin' ny and. mialoha. *Ny mpiodina sy ny mpanota dia teny roa entina hilaza ireo efa niala tamin' i Jehovah, ka miseho amin' ireo teny roa ireo ny ambaratongan' ny toetry ny Israely milaza ny fialany tamin' Andriamanitra, izay tsy maintsy hiafara amin' ny fandringanana.*

And. 29-31. Ny hoe *terebinta sy saha dia lazaina eto ho solon' ny sampy, na ohatra amin' ny sampy; fa teo amin'ny hazo terebinta sy tao anaty saha no nanaovany favoriana nanompoany ny sampy* (2 Mpanj: 16, 4).

Ny hazo terebinta dia isan' ny karazan-kazo maitso mandrakariva, tsy mba manintsan-dravina. Ary amin' ic no ahazoan' ny olona ny diloilolo atao hoe terebintina. Any Palestina dia misy karazana roa izay mahatratra avo hatramin' ny 8-10 metatra. Raha sendra malazo ny *ravin'* ny hazo terebinta, dia famantarana izany fa ho faty izy. Ary tahaka izany koa amin' ny saha, fa raha tsy misy rano, dia halazo sy ho faty ny zavamaniry ao. Koa lazaina eto fa tahaka ny terebinta manintsan-dravina sy ny saha tsy misy rano no toetry ny sampin' ny Israely sy ny fanompoany azy. Amin' ny and. 31 dia oharina amin' ny *vohavoha* ny mahery amin' ireo mpiodina ireo, ary ny asany dia oharina amin' ny *kilalaon' afo*. *Ny vohavoha dia malemy sady mora mandray afo*, ka milaza izay tena toetry ny ratsy fanahy izany, fa tsinontsinona eo anatrehan' ny fitsaran' Andriamanitra ny heriny, ary voaomana ho amin' ny famaliana mihitsy ny toetrany.

Tsy mba zavatra hafa anefa no hampidi-doza azy fa ny asany ihany, dia ny sarin-tsampiny sy ny fivavahany aminy; fa toy ny kilalaon-afy ireny, izay nifalian' ny mpanao azy, nefo loza mihitsy fa kely foana dia ampy hampirehitra ny vohavoha, dia ny tenan' ny mpanao ratsy, ka ny hiafaran' izy roa tonta dia ny hiaraka hodorana sady tsy hisy hamono ny afo, satria ny tenany dia vohavoha, ary ny asany dia afo, ka ny hiafarany dia ny ho levona, raha tsy mibebaka izy. Ireny Strofa telo amin' ity toko ity ireny dia azo lazaina ho mampiseho ny programan' ny zavatra kasain' i Isaia holazaina amin' ny bokiny manontolo.

B. Toko 2—4.

Lazaina eto ny voninahitra omanina amin' ny fitsarana ny Israely hialany amin' ny fanamavoana an' Andriamanitra ka hanaikeny sy hanoavanay Azy noho ny fananarana efa nataony taminy.

Ny andro sy ny zavatra iankinan' ity faminianiana ity dia tokony ho tamin' ny tafika Syro—Efraimita. Ny toko 2, 1 dia lohateny. Ny sisa dia

mizara toy izao : ¹⁰ 2, ²⁴. Teny faminaniana ela, izay atao ho theman' ny la-hateny manontolo, sady milaza ny voninahitry ny tranon' i Jehovah any am-parany. ²⁰ 2, ^{5—4}, ¹ sasinteny fohifohy ilazana ny fahotan' ny olona sy ny famaliana (dia ny ², ^{5—9}) ary famelarana madinidinika ny anton' ny fitsarana, izay miavaka ho telo toy izao : a) ², ¹⁰⁻²¹: Filazana ankapobeny ny fitsarana mihatra amin' ny lehibe : b) ², ²² — ³, ¹⁵: fitsarana mihatra amin' ny fanjakana sy ny vahoaka : d) ³, ^{16—4}, ¹ : Fitsarana mihatra amin' ny vehivavy any Jerosalema. ³, ⁴, ²⁻⁶: Fehinteny amin' ny lahateny milaza ny voninahitry ny sisa amin' ny zanak' Israely, rehefa voadion' ny fitsarana izy.

I. Toko 2, 2—4. Fampanantenana mihatra amin' ny tranon' i Jehovah.

And. 1. Lohateny amin' ny ^{2—12}. Ny hoe : *bitany dia voazava rahateo teo amin' ny 1, 1*. Ny lahateny roa amin' ny toko 2—4 sy ny toko 5 dia niseho tamin' ny voalohandohan' ny nanjakan' i Ahaza, fa araka izay hita dia mbola naharitra ny fanambinana ny fanjakana niseho tamin' ny andron' i Ozia sy Jotama (2, 7). Nefa ny faharatsian' ny toe-panahin' ny olona dia nandioso, ny fanompoan-tsampy dia niely eran' ny tany (2, 6, 8), ary ny fitondram-panjakana tsy nahomby dia nitarika ny olona ho amin' ny faharavana (3, ¹²).

And. 2. Alohan' ny hiheverana ny teny amin' ity and. ity dia tokony hotsarovana kely ny teny mitovy aminy ao amin' ny Mik. 4, ^{1—}. Raha dinihina ity and. ity sy io amin' ny Mika io, dia hita fa mitovy. Ny sasany mihevitra fa teny efa notorin' i Mika matetika izany, ary naverin' i Isaia eto amin' ny faminaniany. Hita fa toa tsy mifamaly loatra amin' ny zavatra kasain' i Isaia holazaina ny fanombohany amin' izao teny izao, fa ao amin' ny an' i Mika kosa dia miray aina sy milahatra tsara amin' ny teny ombany izy. Nefa na dia eto amin' i Isaia aza dia hita mazava ny anton' ny nandaharan' i Isaia io teny mihatra amin' ny jentilisa io, fa tiany haseho aloha izay raharaha kendren' Andriamanitra ho anjaran' ny Israely araka ny maha-Israely azy, vao mandroso amin' ny zavatra hafa momba ny Israely izy ; fa ny Israely no efa nonkendren' Andriamanitra ho foiben' ny firenena rehetra amin' izao tontolo izao ara-panahy ; ary ny anton' ny isiany eo afovoan' ny firenena rehetra dia ny hampiseho ny filentehan' ireny lalina amin' ny fanoherana an' Andriamanitra. Nefa araka ny hita ao amin' ny Jer. 26, ¹⁸ dia efa nanonona ity famaniana voalaza eto ity Mika tamin' ny andron' i Hezekia. Koa araka izany dia taty aoria-na lavitra ny nanononan' i Isaia ny azy izany.

Noho izany dia heverin' ny sasany, fa na Mika na Isaia dia samy naka teny tamin' ny mpaminany nialoha azy. Angamba tamin' ny mpaminany Joela (Joe. 4, ¹⁰; ampit. Isa. 2, 4). Ary ny teny ao amin' ny Mik. 4, ⁴ izay milaza hoe : «Ny vavan' i Jehovah no efa niteny», dia toa manondro, fa io teny tononin' i Mika eo io dia efa notenenin' i Jehovah koa teo aloha. Nefa na manao ahoana na manao ahoana, ny teny voalaza amin' ity and. ity dia teny efa fandren' ny olona sy efa nahazatra azy sady nanan-kery taminy. Ny hoe : *Any am-parany dia tsy milaza fotsiny ny amin' ny andro ho avy, fa ny fotoana farany mihitsy.* Nefa araka ny hita ao amin' ny Soratra Masina dia niovaova ihany izany fotoana farany izany, araka izay toerana misy ny olon' Andriamanitra miteny ; fa hafa ny fotoana farany antsoin' i Jakoba (Gen. 49, ¹), raha ampitahaina amin' ny an' i Isaia eto. Ary be ny tenin' ny Soratra Masina manamarina izany hevitra izany. (Nom. 24, ¹¹; Deot. 4, ³⁰; Hos. 3, ⁵; Jer. 23, ²⁰; 30, ²⁴; 48, ⁴⁷; 40, ³⁹; Ezek. 38, ¹⁶; ampit. 2 Tim. 3, ¹; Heb. 1, ¹). Koa ny kendrena amin' ireo teny rehetra ireo dia izay faran' ny tazan' ny mpilaza.

Izay antsoin' i Isaia eto ho andro farany dia ny fotoana hisehoan' ny raha-
rahan' i Mesia, indrindra fa ny handrosoan' ny fanjakany vokatry ny fi-
toriana ny Filazantsara. Koa azo lazaina fa nahatakatra lavitra kokoa
noho ny mpaminany hafa ny fahatazan'an' i Isaia ny any am-parany.
Amin' izany andro izany Jerosalema dia hahatratra ny voninahitra mi-
hoatra lavitra noho ny an'izao tontolo izao. Na dia tamin' ny teo aloha
aza dia efa noheverina ho toy izany izy, fa ny havoana izay niorenan' ny
tanana sy ny tempoly dia noheverina ho manatombo noho ny tendrombo-
hitra rehetra an' i Basana (Sal. 68,¹⁵). Izany anefa dia miankina amin'
ny fiheverana azy ara-panahy ; fa ny fanjakan' Andriamanitra, izay na-
nana an' i Ziona ho foibeny fonenan' ny fahamasinany tamin' izao fotoana
izao, dia manana antony sy hevitra hafa, raha ampitahaina amin' ny
fanjakan' izao tontolo izao sy ny voninahiny. Ny fanjakan' izao tontolo
izao dia oharina amin' ny tendrombohitra madinika ; ary raha ny mpami-
nany manonona an' i Ziona eto ho tendrombohitra misy ny tranon' i Je-
hovah, dia tokony ho mby tao an-tsainy ny fiheveran' ireo jentilisa tamin'
izany andro izany ny tendrombohitra ho tonenan' ny Andriamanitra ; ary
amin' ireny dia izay onenan' ny Andriamanity ny Israely no avo indri-
ndra. Nefa ny hevity ny mpaminany dia mandroso lavidavitra kokoa
noho izany indray, fa indray andro any dia hasondrotra ho avo noho ny
tendrombohitra hafa rehetra ny tendrombohitra nisy ny tranon' i Jehovah,
na araka ny antony sy ny heviny na araka ny heriny. Koa ny tranon' i
Jehovah, izay miorina ao an-tapony, dia ho tazan' ny firenena lavitra
rehetra ; ka ny olona rehetra dia hibosesika hankany, ary ny fhaviny dia
ho toy ny fisosasosan' ny ony mankany amin' ny ranomasina. Izany
ohatra milaza ny hahavon' ny tendrombohitr' i Ziona izany dia ampiseho-
ana, fa teo aloha dia nivavaka tamin' ny sampy teo amin' ny havoana ny
olona, fa amin' izao kosa dia hivavaka amin' llay Andriamanitra masina,
izay monina ao amin' ny tendrombohitra Ziona izy ; fa ny fanjakan'
Andriamanitra dia handresy ny fanjakan' izao tontolo izao, ary na dia
Sinay aza amin' izany fotoana izany dia hohoaran' ny tendrombohitra
Ziona, satria Ziona no manana ny fanambarana tanteraka kokoa.

Ny jentilisa rehetra bitanjozotra hankany. Teo aloha dia vitsy no
nitady an' Andriamanitra teo amin' ny tendrombohitra Ziona. Izay voa-
laza eto dia firohotana an-tsitrano, izay mbola tsy niseho tamin' ny tanta-
ra na oviana na oviana. Ny mahamaro azy dia satria izay rehetra ma-
nkany dia mitaona namana eny am-pandehanana. Ny faniriana hankany
Ziona dia faniriam-pamonjena, satria hankany an-tendrombohitr' i Jeho-
vah sy hankany an-tranon' Andriamanitr' i Jakoba.

And. 3. 4. Izay zavatra kendren' ireny amin' ny ankanesany any
Ziona dia ny hampianarina ny lalana' i Jehovah, dia ny lalam-pamonjena
izany, nefà hita fa tsy mitady hahalala fotsiny izy, fa ny hanao koa araka
ny fampianarana efa azony. Ary mba hampahatoky ireo jentilisa miro-
hotra mankany Ziona ireo dia hamafisin' ny mpaminany ny filazana
amin' ny anambarany fa misy zava-tsoa araka ny fanahy omen' i Ziona
azy, ary izany dia lazainy amin' ny hoe : *Avy any Ziona no bivoaban' ny
lalana, ary avy any Jerosalema ny tenin' i Jehovah.*

Ny hoe *lalana* dia tsy milaza ny torah ihany, fa ny fanambaran-
Andriamanitra rehetra hatramin' i Mosesy ka hatramin' izay nataon' i Jeso-
sy Kristy sy ny Apostoly. Izany dia voatahiry ao Jerosalema, fa avy ao
no tsy maintsy anombohana voalohany ny fitoriana ny teny (Lio. 24,⁴⁷),
vao hiely amin' ny firenena hafa rehetra. Ny tenin' i Jesosy manao
hoe : «Avy amin' ny Jiosy ny famonjena» dia mitovy amin' izay voala-

za eto; fa isika tsy manana tenin' Andriamanitra hafa afa-tsy izay nambara tamin' ny Israely voalohany. Ny fahatanterahan' ny faminaniana voalaza eo amin' ny and. 2—3 dia niseho tamin' ny andro Pentekosta voalohany, raha ny solom-bavan' ny firenena samy hafa samy nandre ny Filazantsara tamin'ny fiteniny avy ; ary isika izay velona amin' izao andro androsoan' ny raharahan' ny misiona izao dia mahita ny fahatan-terahan' izany kokoa, ary amin' ny andro ho avy dia hohoatra lavitra noho izay hitantsika no hiseho. Rehefa ny tenin' Andriamanitra no ataon' ny olona ho mpitari-dalana azy, dia hitsahatra ny adim-pirene-na, satria Jehovah no ho mpitsara sy ho mpanelanelana azy, ary izay enti-ny hahatanteraka izany dia ny herin' ny Filazantsara; fa ny fanoavana ateraky ny finoana dia mety hahatampina ny loharanon' ady rehetra, dia ny fitiavan-tena sy ny fitsiriritana ary ny fitiavana hamaly ratsy ny ratsy. .Ka izay mandray ny Filazantsara dia manana raharaha tsaratsara kokoa noho ny ady ikelezany aina, dia ny asa aman-draharaoha, na araka ny tena na araka ny fanahy, ho fampandrosoana sy ho fanasavana. Raha izany no mandroso, dia hihena sy ho faty miandalana ny teny hoe manafika, na mampandry tany. Ny fahatanterahan' ny and. 4 na dia azo lazaina aza fa efa niandoha tamin' ny nahatongavan' i Jesosy Kristy tat'y ambonin' ny tany, raha ny anjely nihira hoe. «Fiadanana aty ambonin' ny tany», dia azo lazaina fa mbola mandroso mandrakankehitriny izany, ary tsy ho tena tanteraka raha tsy amin' ny fanjakana 1000 taona (ampit 11, ^{4,9}).

2. Toko 2, 5—4, 1. Fiampangana.

a). *And. 5—8.* Satria ny fahazoana izay hahazava ny Israely voatendry hiely amin' ny firenena rehetra (and. 2—4), dia tokony hanararatra izany ny Israely, ka hatahotra fandrao ny jentilisa hohoatra azy (and. 5). Nefa hita fa nivadika ho amin' ny fivavahana amin' ny sampy izy, ka manaraka ny fanao ratsin' ireny, dia tsy maintsy hiharan' ny fitsaran' Andriamanitra noho izany (and. 6—9).

And. 5. Ajanon' ny mpaminany tampoka ny faminaniana milaza ny fanatonan'ny jentilisa ny Israely, fa mitodika mananatra ny Israely indray izy. Ny hoe *taranak'i Jakoba* no iantsoany azy, mba hampahatsiaro azy ny toe-panahin' izany razany izany, hahamora ny hanarahany ny torohevitra ataon' ny mpaminany aminy.

Handeba amin' ny fabazavan' i Jehovah. Izany dia ny mitondra tena mifanaraka amin'izay ambaran' ny teniny, fa ny hoe *fabazavan' i Jehovah* dia ny fampianarana avy amin'ny lalany, ary ny hoe *mandeba* dia ny mihaino sy manatanteraka izany fampianaran' Andriamanitra izany. Raha mbola miteny izany ny mpaminany, dia toa tsaroany miaraka amin' izay ny tsy hanarahan' ny Israely izany fananarana izany, araka ny asehony amin' ny and. manaraka.

And. 6. Ny hoe *fa* eto dia milaza ny fananarana voalaza teo amin' ny and. 5. Zava-dehibe tokoa izay efa voalaza, satria ny Israely efa nandao an' Andriamanitra, ary Andriamanitra efa nandao ny Israely.

Zava-dehibe izany. Noho izany dia mitodika faingana any amin' i Jehovah ny mpaminany. Ny Israely dia efa eo amoron-tevana; ka izy tokony hitarika ny jentilisa indray no voatariny, ary ny fitondran-tenany sy ny toe-piaianany rehetra dia tsy misy ivoasana amin' ny an' ireny. Ny hoe: *avy any atsinanana* dia manondro ny tany Mesopotamia, izay malaza amin' ny fanandroana sy ny fankatovana hatramin' ny ela, tahaka iza-

ny koa ny Filistina (1 Sam. 6, ²; 2 Mpanj. 1, ²). Eta nifanerasera fatratra tamin' ireny firenena ireny ny Israely, ka dia tonga feno *zana-babiny* ny taniny, dia ny *zanak'* ireny firenena voalaza teo ireny. Ao amin' ny note dia voalaza hoe «*Sady efa nanao fanekena tamin' ny zana-babiny*». Hatramin' ny andron' i Solomona no efa nanaovany fanekena tamin' ny Egyptiana (Mpanj 3, ¹). Asa koa dia nanao fanekena tamin' i Syria (1 Mpanj 15, ¹⁸). Ahaza tamin' ny Asyriana, toy izany koa Hezekia tamin' i Egypta. Izany dia mampiseho ny tsi-fahatokian' ireo an' i Jehovah, ka nanolorany tena amin'ny fahajentilisana, ary izany dia fototra lehibe nahtonga fahasimbana amin' ny vahoaka.

And. 7—8. Ny hoe *taniny* dia averimberina matika amin' ireto and. ireto. Ary izay tokony ho lazainaindrindra eto dia ny tamin' ny andron' i Ozia sy Jotama (2 Tant. 26 sy 27), fa tamin' izany dia nitombo harena fatratra ny fanjakana, ary lehibe koa ny voninahiny, sady nitovy fomba amam-panao tamin' ny firenena jentilisa izy, ary izany no isan' ny nampivily ny fony. Ny ho fiaimpianan' ny Israely dia efa nokendren' Andriamanitra ho tsotra, mba tsy hanampontsampona azy amin' ny raharaha voakasa hatolotra azy. Izany no fototra nandraran' Andriamanitra ny mpanjakany tsy hamory harena be, na soavaly sy kalesy fitondra miady, fa izay tokony hifalian' ny Israely dia zavatra hafa noho izany. Ny voninahiny sy ny fiansandratany dia tokony ho nentiny nanasa ny jentilisa; nefo tsy mba izany no nataony, fa izy indray no nanakalo ny voninahiny tamin' ny fanompoan-tsampy; ary mba ho fanesoana azy no anononan' ny mpaminany eto ny fomban' ireo sampy ireo hoe: *asan' ny tanany*, na nataon' ny *rantsan-tanany*.

Araka izany toetry ny Israely izany dia efa masaka ho amin' ny fitsarana izy, ary izany no lazain' ny mpaminany amin' ny fizarana manaraka.

b) and. 9—22. Misy strofa telo amin' ity fizarana ity. Amin' ny strofa 1° sy 2° dia mitovy ny fiasaran-teny. Ny and. 9-11 no strofa voalohany. Ny and. 12-17 no strofa faharoa; ary ny and. 18-21 no strofa fahatelo. Ny and. faha 22 dia farateny amin' izany toko faha-2 manontolo izanv.

And. 9—11. Ny famaliana dia tsy vao hotadiavina lavitra, fa vokatry ny ataony ihany. Niavonavona sy nanandra-tena ho ambony izy. Ny fivavahany dia fivavahany amin' ny tenany ihany. Noho izany dia tsy maintsy haetrin' Andriamanitra izy. Rehefa toy izany no toetry ny mpanota, dia tsy azon' Andriamanitra atao intsony ny tsy hamaly azy. Ny famaliana azy dia atambatry ny mpaminany amin' ny filazana hoe: *Atao mitanondrika*, na *baetry*, ka dia averina indroa izany eo amin' ny and. 10-11. Eken' ny mpaminany ho marina izany famaliana izany, ka izy indray aza no tonga mangataka ny tsy hamelan' Andriamanitra ny hellony. Toy izany koa no ankalazan' ny mino rehetra an' Andriamanitra amin' ny fitsarana ataony. Ny fietrena lalina hahazo ireny dia asehon' ny mpaminany amin' ny and. 10. Fatra-piandranandrana sy mpiavonavona loatra izy; nefo ho valin' izany dia toroan' ny mpaminany hevitra izy hiery any an-davaka. Izay tian' ny mpaminany ho tsaroany amin' izany dia ilay andro mangidy fahiny tamin' ny namelezan' ny Midianita sy ny Filistina azy, fa noho ny tahotra sy ny horohoro tamin' izany dia nanao lavaka sy zohy hiereny ny olona (Mpits. 6, ²; 1 Sam. 13, ⁶; 14, ¹¹); kanefa hanoatra lavitra noho ny tamin' izany ny hanjo ny Israely amin' ny fitsarana hataon' i Jehovah amin' ny voalaza eto, fa ny tenan' i Jehovah

no ho avy amin' ny voninahitra lehibe, ary tahotra sy horohoro no homba ny fahatongavany. Amin' izany ny avonavon' ny olona rehetra dia ho torotoroin' ny voninahiny (ampit. 2 Tes. 2, ⁸; Apok. 6, ¹⁵⁻¹⁷).

Tsy tokony ho ny fitsarana ny Israely ihany no voalaza eto, fa maha-tratra koa ny hihatra amin' ny olona rehetra ; fa rehefa voatsara ny Israely, dia izany no famantarana fa efa mihamtomotra koa ny an' ny sisa rehetra; fa ny fitsarana dia tsy maintsy hiantomboka voalohany ao amin' ny tranon' Andriamanitra. Rehefa hita fa nahavita fahasimbana lehibe teo amin' ny Israely toy izany ny fahotan' ny jentilisa, dia izany no famantarana fa efa feno koa ny azy ; nefo henatra lehibe ho an' ny Israely sy ny olon' Andriamanitra, raha tahiny tsy maintsy hotsaraina miaraka amin' ny jentilisa izy noho ny fitoviany toetra aminy. Ny amin' izany fitsarana izany dia velarina bebe kokoa amin' ny strofa manaraka.

And. 12-17. Ireto and. ireto dia ny strofa faharoa. Ny hoe *Andron' i Jehovah* dia hita matetika amin' ny bokin' ny mpaminany, indrindra fa amin' ny bokin' i Joela. (1, ¹⁵; 2, ¹. etc). Izay antsoina amin' izany dia ny fotoan' andro efa voaoman' i Jehovah sady efa voafetra-ny. Ny fahatongavan' izany dia amin' ny fotoana izay animban' ny fiavonavonan' ny olona ny androny. Amin' izany dia tsy maintsy ase-hon' i Jehovah ny maha-Andriamanitra Tompon' ny maro Azy, Azo lazaina fa ao mandrakariva ny andron' i Jehovah, satria mamaly ny ratsy lzy, ka ny tantaran' izao tontolo izao dia azo lazaina ho tantaram-pitsara-na ; nefo izay antsoina hoe andron' i Jehovah ao amin' ny Soratra Masina dia ny andro hiverenan' i Jesosy Kristy indray hitsara ny velona sy ny maty, fa amin' izay dia tsy maintsy ho tanteraka an-tsakany sy an-davany mihitsy izay voalaza eto hoe : Ny zavatra *avo sy andrandraina* rehetra, na izay ao amin' ny nature (and. 15-16), dia samy tsy maintsy hiempo toy ny savoka. Ny *sederan' i Libanona* sy ny *okan' i Basana*, hazo lehibe sady mafy, dia ohatra milaza ny fiavonavon' ny Israely. Ny *tendrom-bobitra* sy ny *bavoana*, zavatra maharitra sady tsy mihetsika, dia tsy hahajanona eo anatrehan' i Jehovah. Angamba azo atao koa hoe : Ny sedera sy ny oka ary ny tendrombohitra avo rehetra dia ho vavolombelona amin' ny fanompoan-tsapin' ny Israely, fa teo amin' ireny no nivava-hany.

Voatonona eto koa ireo mba hampisehoana, fa ny zava-boahary rehetra dia tsy maintsy haiditra amin' ny fitsarana (2 Pet, 3, ¹⁰). Mifampiankina mandrakariva ny zava-mihatra amin' ny olona sy ny zava-boahary rehetra na soa na ratsy. Ny fahavoazan' ny olona dia mihatra amin' ny zava-boahary, ary ny fanavaozana ny zanak' Andriamanitra amin' ny farany dia andrasany fatratra koa. Ny fanimban' ny Asyriana ny alan' i Libanona sy ny fandravany ny tanin' ny Israely dia fahatanterahan' ity faminaniana ity sahadys. Ny tilikambo sy ny manda mafy dia manondro indrindra izay niseho tamin' ny andron' i Ozia sy Jotama (2. Tant. 26.). Ny *sambon' i Tarsisy* dia ireo sambom-barotra maro nankany Espagne, izay nisy ny kolonia atao hoe Tartesosy. Ny *tao-zavatra tsara tarehy* dia ny tao-zavatra nentin' ny sambo avy any amin' ny tanim-bahiny.

And. 18-21. Voalaza amin' izany fa ny andron' i Jehovah dia hahalevona ny sampy. Ny filazana ny fitsarana amin' ity strofa faha-3 ity dia mitodika indray amin' izay voalaza teo amin' ny and. 8, tahaka ny nitodihany strofa faha-2 teo amin' ny and. 2. Ny sampy izay niankinan' ny Israely mafy kokoa mihoatra noho ny manda mafy dia tsy maintsy ho levonin' ny fitsarana (Zak. 13, ²). Amin' ny andro izay hisehoan' i Jeho-

vah, ka *mintsangana hampiborohoro ny tany Izzy*, dia ho tanteraka mihitsy ny toro-hevitra natao tamin' ireny ratsy fanahy ireny teo amin' ny and. 10; fa noho ny tahotra avy amin' i Jehovah dia *buditra amin' ny zoby sy ny lava-bato izzy*. Izany dia mampahatsiaro antsika izay hataon' ny ratsy fanahy amin' ny andro farany. (Jereo Lio. 23,³⁰; Apok. 6, ¹⁶; 9, ⁶). Ary tsy ny olona ihany no hitady fandosirana amin' izany andro izany, fa ireo *andriamani-bolafotsy* sy *andriamani-bolamenany* dia ho hitany koa amin' izany fa tsinotsinona sady tsy ilaina intsony.

Ny teny hoe *hariany bo an' ny voalavo sy ny manavy* dia miankina amin' ny toerana nivavahan' ny olona tamin' ny sampy. Tany antendrohitra no nivavahany, ka rehefa tonga ny tahotra noho ny fitsaran' i Jehovah, dia handositra hitady fierena izy, fa ny sampiny kosa dia avelany amin' ireo toerana ireo, izay mazana fipetrahan' ny voalavo sy ny manavy koa, ka dia ireny no hitoetra ao aminy. Ny teny hoe: *Nataony bianko-hofany eo anatrebany* dia lazaina ho fanesoana izany fivavahana nataon' ny Israely izany. Izay voalaza teo amin' ny and. 18 dia lazaina mafimafy kokoa eto amin' ny and. 21. Ary izay voalaza teo amin' ny and. 20 dia miankina amin' izay voalaza eto amin' ity and. 21 ity. Mba hahazoany miditra moramora ao antsetatsefaky ny haram-bato hiery faingana ny tavan' i Jehovah dia tsy maintsy avelany ny sampiny. Ny teny hoe: *Rehefa mitsangana hampiborohoro ny tany Izzy* dia miverina indroa amin' ity strofa ity. Izany no manambara ny voninahitra lehibe hisehoany amin' izany fotoana izany, ary averina indray amin' ny filazana ny hahatongavan' i Jesosy amin' ny andro farany.

And. 22. Ity fananarana ity dia manamafy ny filazana ny fitsarana efa voalaza teo amin' ny and. mialoha, Voalaza tamin' izany fa noho ny fiankinan' ny olona tamin' ny zava-poana dia hovaliana mafy izy; ary efa naseho tamin' izany ny mahatsinotsinona ny olombelona, fa tahaka ny mihantona amin' ny singam-bolo ihany ny fainany, ka amin' ny andro anesoran' Andriamanitra ny fofonainy dia maty izy (Gen. 2,7; Sal. 146, ⁸). Amin' ity fananarana ity dia asehon' ny mpaminany, fa ny olona rehetra dia fofonaina fotsiny, izay mora levona, ka tsy misy izay tokony hitokiana. Ity fananarana ity dia mamboa-dalana ho fampitohiza na ny fizarana mialoha sy ny toko manaraka.

D. Toko 3,1-4, 1.

1. Toko 3,¹⁻¹¹.

And. 1—3. Ny anarana hoe *Jehovah Tompon' ny maro* dia mazana atao amin'ny fiantombohan'ny fitsarana hatao amin'ny Israely (Jer. 2,¹²). Ny filazana ny famaliana dia ankinina amin' ny teny hoe *manaisotra* (and. 1,18). Jehovah Tompon' ny maro dia te-handamina ny fombampivelomana eo amin' ny tanin' ny Israely, fa hita fa efa fenon' ny fomba amam-panaon' izao tontolo izao izy (Jer. 2, ⁷).

Tahaka an' i Samsona nampianjera ny tempolin' i Dagona tamin' ny nanoirany ny andriny, dia tahaka izany koa no tadiavin' i Jehovah hampirodanana ny Israely amin' ny androdanany ny tohany rehetra. Ny hoe *andry sy tobana* dia milaza fa maro samy hafa ny fiankinana ananan' ny Israely. Izay voalaza voalohany eto ho andry sy tohana *dia ny mofo sy ny rano*, satria ireo no foto-java-dehibe amin' ny tohan' ain' ny olombelona. Afa-tsy izany fiheverana tsotra izany, dia tokony ho ohatra amin' ny mpitsara sy ny mpanao fanjakana ambony koa izany; fa tahaka ny ilan' ny olona moto sy rano hamelona no ilany ireo koa mba hampaharitra azy. Ity hevitra ity dia miankina amin' ny Lev. 26,²⁶; ampit. Ezek. 4,¹⁸; Sal. 105,¹⁶. Ity fandrahonana ity dia voalaza koa amin' ny toko faha-5,^{10,13}. Izay voalaza amin' izany dia ny tena fahasimbana

hihatra amin' ny Isiraely sy ny fanjakana. Ny andry sy tohana voalaza manaraka dia ny *lehilahy mahery sy ny mpiady*.

Ny lehilahy mahery dia ny mpitari-tafika mahay, ny mpiady dia ny vata-miaramila sahy. Samy iankinan' ny herin' ny fanjakana ireo. Izany dia mampahatsiaro ny toetry ny miaramila tamin' ny andron' i Ozia (2 Tant. 12,¹⁶). Ny mpitsara dia jereo Mik. 7, ³; Hos. 7, ⁷; Zef. 3, ⁸. *sy ny mpaminany dia ny mpaminany sandoka teo amin' ny Isiraely*, izay nampivily ny fon' ny olona Mik. 3, ⁵). *Ny mpanao fankatoavana* (Mik. 3, ⁷; Is. 7, ⁶) dia ny mpanandro tamin' ny jentilisa ka niankinan' ny Isiraely. *Ny lobolona dia efa nisy teo amin' ny Isiraely hatramin' ny andron' i Mosesy*, ka nanao raharaha tamin' ny fitandremana ny vahoaka (1 Mpanj. 21, ⁸; Eks. 3,¹⁶; Deo. 16,¹⁸). *Ny mpifehy 50 dia manambo-ninahitra tamin' ny miaramila* (2 Mpanj. 1, ⁹; 1 Sam. 2, ⁸). *Ny manankaja dia ny mpanan-karena sy ambony firazanana*. *Ny mpanolo-tsaina*, ampit. 1,¹⁶. *Ny mabay zavatra dia angamba ao anatin' izany na ny mahay ny momba ny ody sy ny fanandroana etc., na ny mahay taozavatra momba ny metaly sy ny hazo.*

Angamba ny faharoa no hevitry ny voalaza eto, fa ireny koa dia isan' ny nahasoa ny Isiraely ho fanamboarana ny tanana sy ho fanamafisana ny manda (2 Mpanj. 24,¹⁴⁻¹⁶; Jer. 24, ¹; 29, ²).

Ny mabay ny fiboeriboeriky ny mpanao ody. Ny teny Hebreo nadikana io dia manambara ny fanaon' ny olona mibedibedy malemilemy tahaka ny fanaon' ny mpaminany aty amintsika raha manemboka ody. Ireng rehetra ireng dia samy niankinany haharo azy amin' ny loza samy hafa. Ampit. Sal. 58, ⁶; Jer. 8,¹⁷; Mpits. 10,¹¹; netà samy hesorina avokoa.

And. 4—7. Raha ny voalaza ao amin' ny toko faha-2 no dinihina, dia toa ampoizina fa ho levona miaraka amin' izay ny mpanjakan' Isiraely, tahaka izany koa ireo and mialoha noheverintsika teo; nefà hita amin' ireto and. ireto fa tsy fotoana hihelina vetivety tsy akory ilay andron' i Jehovah voalazan' i Isaia, fa andro lava sady maharitra; ary izany no vao mainka mampitombo ny fahorian' ireny ratsy fanahy ireny. *Hanendry ankizy lahy madinika bo lehibeny Aho.* Izany dia mampahatsiaro ny voalaza ao amin' ny 1 Mpanj. 12, ⁶. Hatolotra eo am-pelatanan' ny ankizy lahy madinika ny fahefana, dia olona tsy manam-pahai-zana na toe-panahy hitondram-panjakana akory. Ny hoe ankizy lahy madinika dia tokony ho tsy milaza ny andro iainana, fa manondro ny toe-panahy dia olona manao fanahin-jaza. Ny hoe lehibeny dia tokony tsy mitovy amin' ny hoe mpanjakany, fa olona izay nanam-pahefana teo amin' ny vahoaka tahaka ireny avy tamin' ny fianakavian' ny mpanjaka. (Ampit. Hos. 7, ³; 13,¹⁰; Jer. 26,¹⁰; 37,¹⁵). Ireng dia mazana nandrombaka sv naka ny fahefan' ny mpanjaka sy ny raharahany (Jer. 38, ⁵). Ny hoe *haitraitran-jaza* dia milaza ny ho fomban' ny fanapahana amin' izany: tsy hisy filaminana, ka hahatonga fahantrana ho an' ny vahoaka; Ny vokatr' izany dia voalazan' ny and. 5. Tsy hisy fitankatiavana amin' ny iray firenena sy fianakaviana fa *bifanipaka*.

Ny fifanajana sy ny hena-maso koa dia tsy hisy intsony, satria ny lalana tsy hiasa, ny fahefana dia tsy hatahorana; dia samy manao baranahiny avokoa ny vahoaka. Noho ny fahorianana vokatr' izany dia maniry fatratra mba hahazo mpanapaka sy mpitondra izy, nefà tsy mahita. Ny fananganana lehibe sy mpanapaka dia nanjary ho raharaha ambany tafontrano fotsiny; fa ny olona iray trano dia mahazo miraharaha ny amin' izany. Tsy mba ny fahendrena sy fahaizana no antony ifidianana ny ho-

mpanapaka, fa ny fananan-karena. Ny hoe: *bianao no manana lamba dia mampiseho ny fahantrana nahazo ny olona tamin' izany, fa tsirairay tadiavina foana no mba manana fitafiana mendrika hisehoany amin' ny namany, ka izay mpanapaka azy no antenainy hanampy azy amin' izany tsifananana izany.* Ny hoe *fabaravana* no mampiseho ny tena fahasimban' ny fanjakana tamin' izany (ampit. Am. 9,¹¹); ary ny ho famanboarana izany faharavana izany dia atao ho raharahan' izay mety ho mpanapaka. Izany faharavana izany aneta no mahavitsy izay maniry ho mpanapaka. *Tsy mety ho dokotera aho.* Araka ny hita teo amin' ny 1,⁵ dia nohàrina tamin' ny olona marary mafy hatrany an-tampon-doha ka hatrany am-paladia ny fanjakana, ary sarotra ny hanasitrana azy. Izay zavatra voalaza eto ho ilain' ny vahoaka dia hanina sy lamba; izany hoe: Izay rehetra momba ny fivelomana. Koa dia tsy ny haratsian' ny fitondram-panjakana ihany no mampahory ny vahoaka, fa ny mosary sy ny fahoriana vokatr' izany koa. Izany dia efa nihatra tamin' ny Israely,indrindra fa tamin' ny fahababoana. Ary na dia taloha aza, tahaka ny tamin' ny andron' i Ahaza sy Manase, dia efa niseho ny fahatanterahan' izany. Ary tatè aoriania, tamin' ny nandoroan' ny Romana an' i Jerosalema, dia fatratra ny nanjo ny Israely. Izay voalaza teo amin' ny and.⁵ dia mampahatsiaro antsika ny fahasiahan' ny zelota tamin' ny andro sasany tany Palestina.

And. 8—11. Lazaina amin' ireto and. ireto ny fototry ny famaliana. Tamin' ny fizara teo dia ny fahotana no nolazaina mialoha (jereo and. 6—), fa eto kosa dia ny famaliana. Jerosalema, na ny fanjakana, dia oharina amin' ny olona tsy mitandrim-pandeha ka tafintohina; ary miasara amin' ny fahalavoana mihitsy. Izany ohatra izany dia mampahatsiaro antsika ny teny ao amin' ny Am. 5, 2. Ny Israely, araka ny mahafanjakana azy, dia efa tena ratsy mihitsy. Ny hoe *ny lelany sy ny asany* dia mahafoaka ny filazana ny toetry ny Israely manontolo ho samy manohitra an' i Jehovah avokoa. Ny hoe *mason' ny voninahiny* dia manambara ny fisehoan' ny voninahitr' i Jehovah teo amin' ny Israely. Teo akaikin' ny Israely Izy, ka izay rehetra nataon' ny Israely dia nataony teo anoloan' ny masonry, ka fahotana niharihary teo anatrehany.

Ny olon' i Sodoma no tsy mba menatra ny hampiharihary ny fahotany tahaka izany (Gen. 19,5), ary efa tahaka ny an' ireny ny toetiy ny Israely, ka tsy maintsy hiharan' ny fitsaran' Andriamanitra tahaka azy koa izy (jereo ny and. 10—11). Ny hoe *ny marina* dia milaza ireny naharitra tsy nety niova tamin' ny fahoriana nihatra taminy. Ireny dia hahita soa ka tsy ho faty antoka amin' ny fanarahany ny anatra natao taminy. *Ny ratsy fanaby kosa* dia ny ankamaroan' ny Israely, izay namavo sy naniratsira ny anatra natao taminy; ireny dia hahita loza araka izay nafafiny ihany.

2 And. 12—15. Amin' ity strofa faha-2 ity dia ny fahotana no lazaina fa tsy ny famaliana. Voalaza eo amin' ny and. 15 ihany, fa tsy maintsy ho tonga izany, rehefa tanteraka ny faharatsiana miseho amin' ny mpitontra sy ny mpitarika. Ny teny voalohany amin' ny and. 12 dia mamerina ny voalaza teo amin' ny and. 4—5; ary ny teny faharoa dia filazana vaovao ny amin' ny fahasimban' ny firenena, fa tsy miankina amin' ny mahazaza ny mpitontra azy ihany, fa izao koa: *Vehivavy no manapaka azy.* Izany dia maipahatsiaro an' i Jezebelo teo amin' ny fanjakana avaratra, Atalia teo amin' ny fanjakan' i Joda. Ary na dia fony tamin' ny faramparan' ny andro nanjakan' i Solomona aza, dia nisy vehivavy ratsy fanahy maro teo an-dapan' ny mpanjaka, ka manambara fa efa akaiky fa-

nimbana ny fanjakana. Ity filazana ity dia manondro izay toe-draharaha holazaina amin' ny strofa manaraka. Ny hoe *mpitarika* eto dia tokony ho tsy milaza ny mpitondra sy mpanapaka teo amin' ny Israely, fa angamba milaza ny mpaminany sandoka (ampit. Mik. 3, 5); fa ireny no mitondra sy nitarika ny Israely hivily tsy hanaraka ny lalàn' i Jehovah (Jer. 9, 18-15). Ny mahamarina izany dia ny fampifanilana azy eto amin' ny fanapaham-behivavy. Indro ireo mpaminany sandoka tao an-dapan' i Jezabela. Eto dia asehon' ny mpaminany indray ny hevitra mihatra amin' ny fitsarana izao tontolo izao (and. 13). Hita matetika fa ampifanilain' ny mpaminany ny fitsarana ny Israely sy izao tontolo izao. Indraindray amin' ny filazana ny fitsarana ny Israely no itaran' ny filazana ho amin' ny fitsarana izao tontolo izao, fa indraindray kosa dia avy amin' ny fitsarana ny lehiben' ny Israely tahaka izay hita eto. Jehovah no nitsangana handahatra. Ny raharaha voalohany hatao amin' izany dia ny fiampangana. Izay hiharan' ny fiampangana indrindra dia *ny loholona* (and. 2) sy *ny lehibeny*. Ny tena fiampangana dia voalaza amin' ny tapaky ny and. 14 sy 15. Miseho amin' izany ny fahatezerana masina avy amin' ilay Mpampanga. Lazaina fa ireo loholona sy lehibe dia efa nandevona ny tanim-boaloboka, dia ny firenena Israely. Araka ny voalaza teo amin' ny toko faha-5 dia natao ho addin' ireny lehibe ireny ny hamboatra izany tanim-boaloboka izany, mba hahatonga azy ho tahaka ny Paradisa indray, nefä tsy izany no nataony.

Ao an-tranonareo ny fananan' ny malabelo. Ny hoe *malabelo* dia tsy milaza izay tsy manana na inona na inona, fa teny enti-milaza ny sambabem-bahoaka. Ny fananan' ireny no nalain' ny lehibe, na an-kery na an-kafetsena.

Torotoroinareo ny tavan' ny malabelo. Tsy ohatra fotsiny izany, fa milaza izay tena natao mihitsy. Tononina eto ny hoe *Jehovah Tompon' ny maro* tahaka ny fanao matetika, raha misy fitsarana lehibe atao amin' ny olona.

3. 3,¹⁶-4, 1. *Ny hampietrena ny avonavon' ny vehivavy.* Izany faharatsiana izany dia hahatonga fahoriania sy faharavana.

And. 16-17. Ziona dia oharina amin' ny vehivavy miteraka zanaka vavy maro, ary aseho eto ny toetr' ireny zanany ireny. Ny faharatsiany dia mifototra indrindra amin' ny fiavonavonana; izany indray dia miteraka ny toe-panahy ratsy hafa rehetra, izay miseho amin'ny toetry ny masony. *Manao maso meloka*, sy ny toetry ny fandehany: *kasikasy fandeba*. Ny hoe: *febin-tongony* dia karazan-kaingo tahaka ny haba natao tamin' ny tongotra mazàna nampifamatorina mba hampitsaikontsaikona ny famindrany. Fanaon' ny vehivavy jejo ny mampikorintsandrintsana izany mba hampiherika ny lehilahy. Ny famaliana dia ampifanandrifisin' ny Tompo amin'ny faharatsiana; fa ny lohany feno avonavona dia ataon' ny Tompo feno takopery, ary ho solon'ny haingo aman-dravaka rehetra dia ny fitanjahana. Dia tsy ho tahaka ny tovovavy miadana sy sambatra intsony izy, ta ho tahaka ny sambotra ho entina ho babo.

And. 18-24. Izay voalaza ambangovangony teo amin' ny and. 17 dia lazaina madinidinika amin' ireto and. ireto. Hita amin' ireto filazana ireto fa efa mihoapampana mihitsy ny haingon' ny zanakavavin' i Ziona; fa raha tonga kosa ny fitsaran' i Jehovah, dia hakipaka avokoa ireny rehetra ireny. Ny *febiloha* dia isan' ny haingo natao tamin' ny volafotsy nafehy tamin' ny handriana mankany ivoho. Ny *sarim-bolan-tsinana* dia mbola fanaon' ny Arabo mandrakankehitriny atao amin' ny vozona. Ny *kavina voavola* dia kavina boribory natao tamin'ny volafotsy, na vola-

mena. Ny rojo, na haba dia natao tamin' ny tanana. Ny fisalobonana makarakara dia izay nasaron' ny vehivavy ny tavany. Ny satroka diadema dia haingo fanaon' ny mpisorona koa sy amin' ny fampakaram-bady (Eks. 39,²⁸; Is. 61,¹⁰). Ny rojo parapaingo efa voalaza teo amin'ny and. 16. Ny febinkibo misy baingo dia fanao raha misy andio lehibe. Ny fitoeran-dranomanitra dia fasiana menaka manitra fitentenan' ny olona jejo. Ny ody fanao ravaka dia karazan' ny ody fiarovana, izay niambozonany.

Ny peratra mazana nasiana ny anaran' ny tompony. Ny kavin' orona dia mbola hita ho fanaon' ny olona an' i Asie mandrakankehitriny; Atao tandrisin' ny tanan' orona no loahana hampidirana azy, mazana mahatratra eny amin' ny vava. Ny akanjo fibaingoana voala^{za} eto dia izay fitondra amin' ny andro firavoravoana. Ny kapoty dia izay fitafiana fanao ivelany mitovitovy amin' ny fomban' ny lamba. Ny saly dia fitafiana kely natao teo amin' ny soroka, mazana lamba misoratsoratra no anaovana azy.

Ny poketra dia fitondrana ireo ravaka sasany, toy ny fitaratra fizabana natao tamin' ny metaly malama tsara. Ny akanjo somizo anatin' dia natao tamin' ny karazan-damba manify sady malemy volo, toa avy any A!abia indrindra no nahazoana ireny. Ny satroka fibaingoana dia mitovy amin' ny atao hoe toribana, samy fanao na amin' ny lehilahy na amin' ny vehivavy. Ny lamba fisaronana dia mahasarona hatrany amin' ny loha ka hatrany amin' ny kitrokely. Ny and. 24 dia milaza ankabony ny vokatr' izany faharatsiana izany. Hoatra ny mitodika amin' ny and. 17 indray ny mpaminany ka lazainy fa ny manitra dia hosoloana ny maimbo, vokatry ny foform-pery mandrakotra azy hatrany an-tapondohany. Ny febin-kibo tsara fitondra amin' ny fampakaram-bady dia hosoloana mahazaka ho fitanana ny akanjo fisaonana. Ary ny volo voavatra tsara dia hosoloana ny boriania; fa tsy maintsy atao izany, satria feno tako-pery ny lohany. Ny akanjo miebanebana fitondrana amin' ny andro firavoravoana hosoloana ny lamba fisaonana, izay mifanaraka amin' ny fehin-kibo mahazaka. Ny hatsaran-tarehy araka ny mahatovovavy mihantahanta azy dia hosoloana ny tomboka amin' ny vy mahamay, izay hataon' ny mpamabo azy eo amin' ny handriny, mba ho famantarana ny mahandeho azy.

And. 25. 26. Ho tsaroan' ireny fa efa nohamavoiny ny anjara raharahany araka ny mahavady sy mahareny azy, ka hanjary toy ny mosaren-dehilahy ny tany, satria ny ady dia handany eo aminy na dia hatramin' ny lehilahy mahery aza. Ao amin' ny and. 26 dia atao ho solombavan' ny vehivavy Jerosalema, izay efa ho lao. Ny hoe: *Hitomany sy hisaona ny vavahadiny* dia milaza ny fahorianana manjo ny tanana. Ny vavahady dia fitoerana malaza fisehoan-drahahaha lehibe sy fitrangam-pifaliana. Ao no iriariavan' ny olona mivoaka sy miditra, nefo izao dia tsy misy hafa amin' ny vehivavy misaona izy. Azo heverina amin' izany koa fa noho ny fahorianana vokatry ny ady mahazo ny vehivavy maty vady, dia lasa mitomany eo am-bavahady izy, ka tonga fitoeram-pitomaniana ny vavahadin' i Jerosalema.

Fampietrena mafy ho an' ireny vehivavy miavonavona voalaza eo amin' ny and. mialoha izany (ampit. 47,¹). Tamin' ny nandravan' ny Romana an' i Jerosalema dia nampanonta vola ho fahatsiarovana izany fandresena izany Vespesiana, ary nasainy nasiana sarim-behivavy mida-boka amin' ny tany sy soratra manao hoe: «Ny Jiosy voababo».

Toko 4, 1. Amin' ity and. ity dia lazaina amin' ny ohatra mazava ko-ko-ko ny fahoriania manjo ny vehivavy, fa tsaroany ho maty aminy ny mihevitra azy ho mananotena (ampit. 54,⁴; Lio. 1,²⁵). Ny anton' izany dia ny nampanantenana' Andriamanitra ny olony fa ho tonga fire-nena lehibe izy (Gen. 12,²). Koa voalaza eto fa na dia zavatra mahame-natra tsy fanao aza ny itadiavan' ny vehivavy vady, dia ataony ihany mba hahafa-tondro-maso azy. Ny hoe: *Hisy vehivavy fito bibazona lehilahy iray dia tokony ho ohatra mampiseho ny hamaroan' ny vehivavy raha ampitahaina amin' ny lehilahy, fa ny lehilahy iray no mifanisa amin' ny vehivavy fito.* Koa dia tsy ny hampiseho ny anton' ny fampirafesana no kendrena amin' izany, fa ny tsifahampian' ny lehilahy. Adidin' ny lehilahy ny hiantoka ny vehivavy (Eks. 21,¹⁰); nefo noho ny mahasaro-bidy loatra ny lehilahy izao dia samy hianto-tena ny vehivavy, na amin' ny hanina, na amin' ny fitafiana, raha Sendra misy lehilahy manaiky hotononina hoe vadin-dRanona. Izany famaliana izany dia mifanandrify tsara amin' ny toe-panahin' ny vehivavy voalaza teo aloha. Izany no na-taon' i Jehovah mba handrodanany ny voninahitra tsy izy rehetra teo amin' ny Israely. Ary ny anton' izany dia ny mba hahazoany mamorona indray ny toetra masina ao amin' ny olony ka hiombonany sy hifa-neraserany aminy indray, araka ny mahafiangonana sy ny mahafirene-na azy.

Toko 4. 2-6. *Teny fampanantenana ny amin' ny sisa nobamasinina sy nomem-boninahitra.*

Rehefa voalazan' ny mpaminany ny toetry ny Israely mbamin' ny fahoriania sy fahantrana tsy maintsy hihatra aminy noho izany, dia aro-sony indray ny teny fampanantenana milaza ny hamerenana ny fahamasinany sy ny hananany indray ny voninahitra marina izay efa nariany.

And. 2—4. Rehefa niasa ny famaliana, dia tsy maintsy hiseho k oa ny voka-tsoa avy amin' izany ho an' izay rehetra mety mandray ny fa-hamarinana. Ny androm-pamaliana dia tahaka ny manomboka amin' ny hariva somambisamby, neta mifara amin' ny maraina mamirapira-tra. Fa izany famaliana izany sy ny fahoriania vokany dia vao mainka mampirisika ny marina handroso bebe kokoa amin' ny fibebahana, sady vao mainka mampilentika sy manavao bebe kokoa ny fiaianany ao amin' Andriamanitra; fa izay olon' Andriamanitra amin' ny anarana fo-tsiny kosa dia tsy maintsy hianjera, rehefa iantontan' ny alon-dranom-pahorianana. Izany no ahazoan' ny mpaminany mampikambana ny androm-pamonjena be voninahitra ho an' ny marina sy ny androm-pamaliana sy fitsarana ho an' ny ratsy fanahy eto amin' ity faminaniana ity. Ara-ka ny voalaza eto dia ho indray miseho ireo, ka amin' ny Israely marina dia ho famonjena azy ny fitsarana, ary toy izany koa amin' ny andro farany.

Izay hahita izany voninahitry ny famonjena izany dia *izay sisa afaka* ihany. Ny nihavin' io teny io, izav azo lazaina ho foto-kevitra eto sy amin' ny faminaniana manontolo, dia ny teny ao amin' ny Lev. 26; Deo. 28. Ampanantenaina amin' ireo toko ireo fa ny sisa amin' ny Israely no honina ao amin' ny tany masina, rehefa afaka amin' ny fanandevozana izy. Ary Paoly ao amin' ny Rom. 11,⁵ dia milaza ny « amin' ny sisa araka ny fisionana amin' ny fabasoavana ». Izany dia mifanaraka amin' ny tenin' ny Tompo hoe « Maro no antsoina, fa vitsy no fidina ». Amin' izany sisa araka ny fisionana amin' ny fabasoavana izany no hiposahan' ny andro be voninahitra, hafa noho ny voninahitra araka ny nofo, izay noka-

rohin' ny Israely teo aloha. Izay hampihango azy dia voalazan' ny hoe : «*Rantsan' i Jehovah*» «*sy vokatry ny tany*». Azo neverina fa ireo teny roa ireo dia manondro ny harena sy ny vokatra amin' ny tany, izay ifalian' ny Israely voadio sy efa nohavaozina (30,²⁵). Nefa raha dinihina ny firaisan-keviny amin' ny teny fampanantenana voalaza eto, dia hita fa tokony ho misy zavatra lehibe kokoa noho izany kendrena amin' ireo filazana ireo, satria ny tena voninahittra ho azon' ny Israely efa nodiovina dia tsy mba avy amin' izao tontolo izao, fa tsy maintsy avy any ambo-ny. Ao amin' ny toko 28,⁵ dia misy fampanantenana mitovy amin' ity mihiatra amin' i Efraima. Voalaza ao fa Jehovah dia ho satroboninahitra tsara tarehy sy ho fehiloha firavaka ho an' ny olony sisa. Ary misy teny sa-sany koa ao amin' ny Soratra Masina izay mamerina ny voalaza eto amin' ny 4, ², ka manao ny Mesia ho Rantsana na Solofo ; ary io anarana io dia tsy mba ilazana ny fomban' i Mesia fotsiny, fa tena anarana anono-nana Azy mihitsy (Jereo Jer. 23,⁵ ; Zak. 3,⁸ ; 6,¹² ampit. Is. 11,¹⁻¹⁰; 53,²) Eto anefa no ilazana voalohany io anarana io, sady lazaina amin' ny fomba miafinafina ihany. Ao amin' ny Testamenta Vaovao dia hita ny fivelaran' ireo teny roa ireo amin' ny fahatongavan' i Jesosy araka ny fomba roa ananany hatrety ambonin' ny tany, fa Zanak' Andriamanitra Izy, ary izany dia mifamaly amin' izay voalaza eto hoe : *Rantsan' i Jehovah* sy Zanak' i Maria koa, ary izany dia mifamaly amin' ny hoe : *Vokatry ny tany* Tian' ny mpaminany haseho mazava fa Jehovah no hampitsimoka Azy. Izany hoe : tena fanomezan' Andriamanitra Izy ; ary tiany haseho mazava koa fa momba ny tany ka tera-tany mihitsy, hafa noho ireo tera-behivavy izay efa tian' ny Zanak' Israely sy ifaneraserany. Izy io, Izay lazaina amin' ny toko manaraka hoe : Mahagaga, no hirahin' Andriamanitra, reheta tanteraka ny hafenoan' andro. Ary lzy no hampihango ny olona amin' ny asany sy ny teniny ary ny toe-piaianany. Izy no handefy ny fahazavany hanazava ny fanjakana, ary ny voninahitra avy aminy dia hanan-tombo lavitra noho izay voalazan' i Davida tamin' ny hiram-pisaonana an' i Saoly sy Jonatana hoe : «*Ny voninahitrap, ry Israely*». Ary izany voninahitra izany no andrandrain' ny Kristiana ka ireharehany amin' ny anaran' i Jesosy Kristy (ampitahao Zak. 2,⁹)

Izay sisa an' i Ziona sy izay mitoetra an' i Jerosalema, izany hoe : Ny fanjakan' ny Israely manontolo, izy ireo dia hatao hoe *masina*.

Izay hampiavaka azy amin' ny firenena mpanota sy amin' ny firenena jentilisa dia ny fahamasinana. Amin' izany dia tanteraka ny tena raharaha mahaolon' Andriamanitra azy, ary izany ihany koa no kendren' Andriamanitra amin' ny olony rehetra tsirairay na iza na iza. Nefa izany dia tsy miankina amin' ny toetra ivelany fotsiny, fa miankina amin' ny ananana fahamasinana, dia *izay rebetra voasoratra ho isan' ny velona ao Jerosalema*. Ny hita voalohany amin' izany teny izany dia ny ho fahamaroan' izay voasoratra. Ny hoe : «*Voasoratra ho velona*» dia fite-ny niantomboka tamin' ny Testamenta Taloha, neta efa tonga fanao koa amin' ny Testamenta Vaovao. Izany fanoratana izany dia indraindray lazaina tsotra ao amin' ny Soratra Masina hoe boky (Dan. 12,¹⁷) ; fa indraindray kosa dia atao hoe bokin' i Jehovah (Eks. 32,³²), na bokin' ny fiaianana (Apok. 3, 5 ; Fil. 4, 3 ; ampit. Lio. 10,²⁰). Koa araka izany dia eta voasoritra ao amin' ny fisainan' Andriamanitra izay ho voadio amin' ny andro fitsarana, ka ho masina araka ny voalaza eto. Kanefa izany fandrena sy famaitana izany dia tsy mba miankina amin' ny sitrapon' Andriamanitra fotsiny, fa miankina koa amin' ny fanoavana sy ny finoan' ny tsirairay, araka ny fampianaran' ny Soratra Masina.

Hita araka izany filazan'ny mpaminany izany, fa tsy izay rehetra voasoratra ao amin' ny bokin' ny fiangonana no ho voavonjy, fa izay voasoratra ao amin' ny bokin' Andriamanitra ; izany hoe : Izay tena mimbona amin' Andriamanitra. Ny tampanantenana dia tsy homena ny olona izay te-hifaly fotsiny amin' ny fandresena nefà mandositra ny ady. Ary mba hahafaka izany fahadisoan-kevitra izany dia lazaina amin' ny and. 4 izay tsy maintsy hiseho amin' ny androm-pamonjena. Zavatra roa no ilazan' ny mpaminany ny fahotan' i Jerosalema, dia *ny fabalotoan' ny zanaka-vavin' i Ziona sy ny ran' olona nalatsany*; ary mba hahazoany ny famonjena, dia tsy maintsy ho voasasan' ny Tompo ho afaka amin' ny fahalotoany tamin' ny ran' olona nalatsany izy.— Ny hoe *fandringana* dia nalaina avy amin' ny Pentateoka (Deo. 19, ¹³). Jehovah, Izay afo mandevona, dia hampiasa ny Fanahy Masina handevona izay rehetra tsy mety mandray ny ribebahana, nefà amin' ny anaovana izany no anamasi-nany ny mino tsirairay sy ny fiangonana manontolo (60, 21). Jesosy Kristy dia lazain'i Jaona Mpanao batisa fa hanao batisa amin' ny Fanahy Masina sy ny afo. Ny fahatanterahan' izany fanoharana voalaza eto izany dia efa niseho tamin' ny fanatonan' ny Jiosy an'i Jesosy tamin' ny toritenin' ny Apostoly tamin' ny andro Pentekosta, ka tafavory sy tafakambana ho olona masina tamin' ny nanaovam-batisa azy. Nefà mbola mandroso ny fahatanterahan' izany amin' ny fitomboan' ny kristiana velona avy amin' ny jentilisa, izay natsofoka amin' ny tena oliva hahatateraka ny ny fikasan'ny Tompo hampiseho fiangonana masina sady be voninahitra. Ny tena fahatanterahan' izay voalaza eto indrindra anefa dia ny andro hampidinan' Andriamatra an'i Jerosalema vaovao aty ambonin' ny tany, ka efa voatsara ny firenena rehetra ; amin' izay dia ho hita ny fitovian' ny ohatra sy ny tena zavatra (Apok. 21, ²⁷).

And. 5-6. Izany fiangonana masina sady be voninahitra amin' ny andro ho avy izany dia hanao andro firavoravoana lehibe, noho ny asam-pamonjena efa nataon' i Jehovah taminy. Jehovah dia handray azy ho ao aminy, ary dia ny tenany mihitsy no ho fiarovana azy mandrakizay. Teo aloha dia efa noravana sy narodana izy, araka izay voalaza teo amin' ny and. 4, fa eto kosa dia lazaina fa *Jehovah hamorona*, dia hisy asa vaovao hataon' i Jehovah amin' ny olona, dia zavatra izay hampahatsiaro azy izay efa nataon' i Jehovah taminy fahiny, tamin' ny nialany tany Egypta ka namakiany ny efitra. Tamin' izany dia nitari-dàlana azy tamin' ny andri-afy sy andri-rahona Jehovah ; ary rehetra voatsangana ny taberinakely, dia nijanona teo amboniny ireo. Ny andri-rahona izay nampiseho ny fision' i Jehovah teo amin' ny Israely dia tsy mba nitari-dàlana azy ihany, fa nia-ro azy koa.

(Indro izay niseho tamin' ny nanenjehan' ny Egyptiana ny Israely tao amin' ny Ranomasina Mena); ary izany rahona izany koa no niaro azy tamin' ny hainandro migingaina, ary toa ity farany ity indrindra no nalehan' ny hevity ny mpaminany eto hoe : « Hamorona rahona sy setroka raha antoandro ». Fanampin' izany koa dia ny *fahazavan' ny afo midedadeda*. Araka ny filazan' ny mpaminany dia tsy zavatra haharitra toy ny rahona ity afo midedadeda ity, satria voalaza eto fa *nony alina*, ka ny alina dia misy fahataperany. Araka ny hita amin' ny tampanantenana, fa rehetra esorin' Andriamanitra amin' ny fahoriana ny olona, dia tapitra izany fotoana izany; fa ny antoandro kosa no ho tena toetran' ny andro amin' ny fiangonan' Andriamanitra. Koa aseho eto ny filazana ny honenan' Andriamanitra amin' ny fiangonana manontolo. Ny hoe « *favoriana rehetra* » dia ny favorian' i Ziona, izay hanaovany fotoam-pivavahana. Ase-

ho amin' izany teny fampanantenana izany ny hiarovan'i Jehovah ny fiangonany amin' ny loza rehetra (ampit. 22,2); fa Jehovah dia tahaka ny hamelatra lay na eloelo eny ambonin' ny voninahitra rehetra. Ny hoe *voninahitra rehetra* dia ny fiangonana, fa izy no lazaina ho ampakarina malaza (Efes 5, 27). Mitovy amin' izany koa ny voalaza amin' ny ohatra manara-ka. Mbola tsarovana ihany ny toetry ny zavatra niseho tamin' ny Israely tany an-efitra, fa ny voalaza eto hoe: *trano lay* dia tokony ho manondro ny trano rantsan-kazo tany an-efitra, izay nialofany tamin' ny hainandro, (Jao 4, 5). Ao amin' ny Sal. 121, 5 dia Jehovah no lazaina ho fialofana. Koaraka izay voalazan' ny fanoharana eto dia Jehovah no ho toy ny trano lay hiarovana an' i Jerosalema sy ny fiangonany. Aseho amin' ity faminania-na ity fa tsy mba an-tsaina fotsiny ny fisian'i Jehovah ao amin' ny olony, fa tena araka ny personany mihitsy. Ny tena fahatanterahan' izany voalohany dia ny fahatongavan' ilay Teny tonga nofo ka nonina tamintsika, ary ny ho fahatanterahany farany dia ny honenan'i Jehovah ao amin' ny tra-bonjy mandrakizay (Apok. 21, 3).

D. TOKO 5. NY FAHADISOAN' NY ISIRAELEY SY NY VOKANY.

Izay voalaza amin' ity toko faha-5 ity dia misy fitovitoviana amin' izay voalaza eo amin' ny toko 2—4, nefa ny iavadany amin' ireo-ko, na amin' ny fiantombohana na amin' ny fiafarana, dia miseso miharihary, fa tsy mba misy teny fampanantenana ao na dia iray monja aza, fa fitarainana sy fandrahonana ihany no voalaza hatrany hatrany. Mizarra telo ity toko ity, dia ny and. 1-7: *fanoharana* (parabola); ny and. 8-23: fitarainana; ny and. 24-30: famaliana.

1. And. 1-7: *Fanoharana (parabola)*.

And. 1-2. Ity fanoharana ity dia mampiseho fahaizana fatratra amin' ny mpamorona azy. Natao araka ny fomban-kira izy, izay tsy mba fanao amin' ny fanoharana, ka mampiseho ny mpanao azy ho tsy mitovy amin' ny mpamoron-kira hafa. Hita fa fantany tsara ny toe-dra-haraha rehetra mihatra amin' izay kendren' ny fanoharana: Lazainy ny nifaliany tamin' ny voalohany sy ny fahadisoan-keviny taoriane ary ny alahelo sy ny fahatezerany tamin' ny farany. Ity dia mampahatsiaro antsika ny fanoharana nataon' i Natana tamin' i Davida, mba hitarihany an' i Davida hitsara ny tenany (Jereo Sam 12); toy izany koa ny fanoharana nataon' i Jesosy tamin' ny Fariseo, voalaza ao amin' ny Mat. 21, 33-41. Ny mpaminany dia milaza ity hira ity ho hiran' ny Malalany; koa ny raharan' ny mpaminany dia tsy misy afa-tsy ny hanambara izay efa nasehotaminy. Voalaza eto fa hira ny amin' ny tanim-boaloboka izany. Ny tanim-boaloboka dia nanan-kaja teo amin' ny Israely, ka alaina ho ohatra matetika ao amin' ny Soratra Masina. Ny tena hira dia tsy miantomboka raha tsy eo amin' ny and 3, fa ireto dia fitarihan-tenin' ny mpaminany ho amin' izany tena hira izany.

Voalaza eto fa *tao an-kavoana lonaka* no nisy izany tanim-boaloboka izany, ka dia tany tsara toerana sady mahavokatra tsara no nosidina hasiana ny voaloboka. Namboarina sy nokarakaraina tsara koa ny tany, fa nasaina sy nesorina ny vato. Mampahatsiaro izay natao tamin' ny Kananita izany.

Novoleny karaoram-boaloboka tsara tamin' ny nifidianan' Andriamanitra an' i Abrahama.

Nanao tilikambo teo afovoany. Izany dia mampahatsiaro antsika ny amin' ny mpaminany sy ny raharahany.

*Nandavaka famiažam-boaloboka tamin' ny tany na tamin' ny vatolampy, mba hamoriana ny vokatra sy hamiazana azy hisehoan' ny ranombaloboka. Izany dia mampahatsiaro antsika ny amin' ny fisoronana sy ny raharaha-pivavahana rehetra nataon' ny olona tamin' izany. Ny anton' ny nanaovan' ny Tompon' ny tanim-boaloboka izany rehetra izany dia satria *nanantena azy hamoa voaloboka tsara* Izy. Nefa tsy izay nantenainy no hitany, fa *namoa voalobo-dratsy* izy. Ny hoe voalobo-dratsy dia milaza ny voaloboka maniry ho azy tsy mba nokarakaraina. Toy izany ny fikarakaran' Andriamanitra ny Israely sy ny fanantenany azy ho hata noho ny firenena rehetra any ivelany, kanjo tsy nisy hafa noho ny an' ireny ny toeatra nasehony.*

And. 3—4. Hatreto dia ilay Malala Tompon' ny tanim-boaloboka. no miteny. Hifandahatra amin' ny tanim-boalobony Izy (1, 18) ka mangataka ny mponina any Jerosalema sy ny lehilahy any Joda mba hanao izany raharaha izany. Tsy maintsy ho fantatr' ireo araka ity fanoharana ity anefa, fa tsy iza fa izy no iharan' izany teny izany. Manao tahaka ny nataon' i Natana eto ny Malala ka mamela ny Israely hitsara ny tenany tahaka an' i Davida (2 Sam. 12) sy tahaka ny nataon' i Jesosy tamin' ny Fariseo (Mat. 21,⁴⁰).

*And. 5—6. Ho solon' ny soa rehetra efa natao tamin' ny tanim-boaloboka voalaza teo amin' ny and. 2 dia lazaina eto kosa ny ratsy rehetra hanjo azy : *Hesoriko ny fefy tsilony sy ny fefy vatony*, dia ny fiarovana azy eo ivelany ; ka dia ho voahitsakitsaka hidiran' ny bibidia, dia ny jentilisa, ka ho simba dia ho simba izy. Ny fikarakarana azy ao anatiny koa dia hitsahatra, fa *tsy bohetezana ny sakeli-boalobony* ; ary afa-tsy izany dia *tsy bohenoina izy*, ka dia haniry ny hery sy ny tsilo hahasimba azy. Ary mihoatra noho izany *dia bodidiany ny rahona tsy fampilatsaka ny ranonorana*. Aseho amin' izany fa ity Tompon' ny tanimboaloboka ity dia manam-pahefana amin' ny lanitra koa. Koa hita fa ilay nolazain' ny mpaminany teo amin' ny and. 1 hoe Malalany dia manana mihoatra noho ny fahetfan' olona. Ny fampilatsahana ranonorana dia ohatra amin' ny fahasoavana sy ny fitahiana rehetra avy any an-danitra, ary izany dia hajanona noho ny volim-boaloboka tsy mety mamoava tsara. Lazaina amin' ny and. 8 sy manaraka ny toetry ny vokatra nasehony ; ary ny famaliana dia voalazan' ny and. 24 sy manaraka. Araka ny tondroina amin' ny and. 7 dia tsy iza no lazaina amin' ity fanoharana ity fa ny Israely.*

*And. 7. Ny hoe *ny taranak' Israely* dia milaza ny olom-boafidy manontolo. Amin' ity teny ity dia ny mpaminany no solom-bavan' i Jehovah mifampiraharaha amin' ny Israely ; ary ny Joda kosa no solom-bavan' ny Israely manontolo mifanatrika amin' Andriamanitra.*

*Ny lehilahy amir' i Joda dia lazaina eto ho voly tian' i Jehovah, satria tamin' ny fifaliany no namboleny azy, ka nokolokoloindy tsara mba hisy voka-tsoa hitaliany aminy. Izany dia mifanaraka indrindra amin' ny Testamenta Vaovao, fa Jesosy Kristy dia tia ny fiangonana. Ny vokatra nantenaina hasehon' ny Israely dia roa no voalaza eto, *dia ny fitsarana marina sy ny fabamarinana*. Averina matetika amin' ny faminaniana hafa koa ireo. Ny Israely dia nantenaina hanao fitsarana mifanaraka amin' ny sitra-pon' Andriamanitra sady hitondra-tena araka ny teniny. Izay tokony ho mby tao an-tsain' ny mpaminany indrindra anefa amin' ireo teny ireo dia izay mihatra amin' ny lehibe sy izay toeatra tokony haselon' ny firenena manontolo araka ny maha-firenena azy.*

Ny hoe *fandatsahan-dra* dia ampitahao Isa. 1,¹⁵⁻²¹.

Ny fitarainana dia vokatry ny fahoriana mahazo ny mahantra noho ny an-keriny sy ny tsy an-drariny nataon' ny lehibe (Eks. 22,²²; Jak. 5, 4). Ity fanoharana ity dia *mifandraidraika amin'* ny voalaza ao amin' ny Mat. 21, ¹³, fa hany mahasamy hafa azy dia ny fahotan' ny lehibe sy ny mpitarika (dia ny mpisorona sy ny loholona) no voalaza ao amin' ny Matio, fa eto kosa dia ny an' ny firenena *manontolo* no *lazaina* (I, ²). Noho izany dia ny famaliana ireo lehibe, izay nanofa ny *tanim-boaloboka*, no voalaza ao, fa eto kosa dia ny fandrahonana sy ny famaliana ny *tanim-boaloboka*.

2. *And. 8-23.* Izany dia fiantsoana loza in-6 hanjo ny Israely noho ny fahotany, indrindra fa ny an' ny lehibe sy mpanan-karena. Manaraka ny filazana ny loza rehetra *tsirairay* dia *lazaina* koa ny fahotana *mifandrify amin'* izany.

And. 8-10 Fanambarana loza voalobany.

Ny voalaza amin' ny tapany farany amin' ny and. 7 dia ny *tsi-fahatanterahan'* ny fanantenan' i Jehovah noho ny tsy isian' ny vokatra tsara amin' ny *tanim-boaloboka*; ary naseho amin' ireto teny ireto, fa izay solon' ny vokatra tsara nantenain' i Jehovah dia ny *fitiavan-karena*; ary izany *indrav* no faka *itsimohan'* ny ratsy rehetra voalaza eto. Izany dia *mifanohitra amin'* ny *lalana* efa nataon' Andriamanitra mba samy hananan' ny olona ny anjara taniny *tsirairay* avy (Mik. 2, ²), fa ireo dia *mangorona trano sady mampibaro vala ny saba amin' ny saba*. Izay neverina amin' ny hoe *trano* dia ny *fanana* rehetra, izay tsy isan' ny tany; fa ny hoe *saba* kosa dia milaza ny tany rehetra, izay *ananan'* ny *fianakaviana iray*. Ary araka ny ao amin' ny Lev. 25, ¹³ dia samy *banana* ny anjara taniny avy ny *fianakaviana tsirairay*; nefà kosa ny mpanankarena dia *nanao hevitra hahazoany* ny *anjaran'* ny *vahoaka* (jereo ny *tantaran'* i Nabota). Izay voalaza eto dia *mifandrify* *indrindra amin'* izay *zavatra* *notadiavin'* ireny lehibe sy mpanan-karena ireny, dia ny *hahatonga* azy ho *mponina manirery eo amin' ny tany*. Izany *fikasan'* ireo izany dia *lazain'* i Jehovah eto fa ho *tanteraka tokoa araka* ny *nambarany tamin'* ny *mpaminany*.

Izao no ren' ny sofiko, hoy ny *mpaminany*. Ka dia tsy nofy na hevitra fotsiny no *lazainy* eto, fa teny naloaky ny *vavan'* i Jehovah ka tsy *mampisalasala* azy; ary izay *renin'* ny *sofiny* dia *izao*:

Ho foana ny trano maro satria ho *lasan-kobabo*, na ho faty ny *tompony*; ary ny taniny dia *hanjary karankaina* tsy *mahavokatra intsony*, ka *lazaina amin'* ny and. 10, fa *bata iray monja* no vokatry ny *tanimboaloboka* *folo zemed*a. Ny *zemed*a iray dia *ankevitry* ny *asa vitan'* ny *omby mpiasa roa mitambatra* ao *anatin'* ny *indrav* *andro*; ary ny *bata iray* dia *mitovy amin'* ny 35 na 40 litres; ary voalaza koa fa *efaha iray monja* no vokatry ny *resa-javatra eran' ny homera*. Ny *homera* iray, na *kora*, dia *mitovy amin'* ny *folo efaha*; koa araka izany, hita fa 1/10 ny *nafaty* no vokatra ho *azo amin'* ny *fijinjana*, ka *manambara* ny *fahamosarenan'* ny tany izany noho ny *famaboana nataon'* ny *fahaval*. Ary izany dia *mitovy* *indrindra tamin'* izay *niseho tamin'* ny *namelezan'* ny *Kaldeana* an' i *Jerosalema*, *indrindra* fa *tamin'* *ilay tafika mahatsiravina* *namelezan'* ny *Romana* ny *Jiosy tamin'* ny *andron'* i *Vespasiana* sy *Titosy*.

And. 11-17. Fanambarana loza fahaoa. Rehetra niavosa be ny *tsi-fahamarina*, dia izany no *famantarana* fa *efa akaiky* ny *fandravana*. Ny *fitiavan-karena* voalaza teo amin' ny and. *mialoha* sy ny *fikoranana* voalazan' ireto and. ireto dia *tahaka* ny *iray tam-po ihany*. Koa ny *fototra*

mahatonga ny loza voalaza amin' ireto and. ireto dia mitovitovy ihany amin' izay voalaza teo aloha. Efa voalaza sahady teo amin' io and. io aza ny amin' ny voaloboka mahatonga divay; ary izay lazaina amin' ireto and. ireto dia ny fanirian' ny olona azy fattratra. Efa nanandeve azy ny filany sy ny fitiavany, ka raha vantany vao mitoha izy, dia ny toaka sy ny divay no mby eo am-bavany voalohany, ary toy izany ihany mandra-paharivan' ny andro hahamamo azy mihitsy. Mba hahavanona izany fikoranana izany dia am-piasainy ny lokanga sy ny valiha, 'izay nentina nidera sy nankalaza an' Andriamanitra tamin' ny andron' i Davida sy Solomona, toy izany koa ny ampoga-tapaka sy ny sodina.

Ny hoe *asan' i Jebovah sy ny atao* ny tanany dia ny famaliana izay hihatra amin' ny mpanao ratsy (ampit. and. 19, sy 10, 12; 28, 21; Heb 1, 5). Ireny dia minia mivarina mihitsy amin' ny fahantrana, na dia efa natao aza izay hahalalany izany tamin' ny anatra nataon' ny mpaminany. Efa ninia jamba izy ka dia tsy maintsy ho voasaron' ny famaliana tsy ampoizina.

Ny famaliana voalazan' ny and. 13-14 dia ahafantarana kely sahady, fa izao toetraryn izao dia hiafara amin' ny fahababoana. Ny fahababoana dia hihatra amin' ny Israely manontolo, na ny ambony, na ny ambony; nefy izay tena ho voa mafy indrindra dia ny lehibe sy manam-pahefana. Hihatra aminy miaraka amin' izany ny mosary sy ny hetaheta ho solon' ny fikoranana sy ny fanaranam-po; ary tahaka ny fiteleman' ny faniriany rehetra izay mety ho fanaranam-po no hiteleman' ny fiainan-tsi-hita azy mbamin' izay rehetra nifaliany, ka dia hitovy amin' ny nanjo an' i Kora sy ny namany ny hanjo azy (Nom. 16). Jerosalema taloha dia efa tahaka ny niletsy ao anatin' ny tany, ka izay rehetra njery azy dia hahita fa ny roinany no ioren' ny tanana ankehitriny. Izany dia mampiseho ny fahatanterahan' ity faminaniana ity.

Roa sosona no ho vokatr'izany fitsarana izany, araka ny voalazan' ny and. 15-16: Ny anankiray ny hihatra amin' ny olona : *batao mitanondrika*, haetry ; (ampit. and 2), ary ny anankiray kosa ny hihatra amin' Andriamanitra : *hisandratra*, hiseho ho masina, fa Izy, Izay masina rahateo, dia hampiseho ny fahamasinany, mba hahazoan' ny olona am-po tsara ny amin' izany.

Amin' ny fabamarinana no anaovana izany; ka rehefa amboarina indray ny filaminan' izao tontolo izao amin' ny momba ny fitondrantena tsara, izay efa tadiavin' ny fahotana harodana mihitsy, dia hiseho mihihary izany.

Ny and. 17 dia toy ny fanampin-teny atao amin' izay voalazan' ny and. 13-14. Izay voalaza teo hoe olona ambony dia tononina eto hoe *matavy*, ary ny fananany dia hifalian' ny vahiny mpirenireny (nomada). Ny zanak' ondrin' ireny no hikanja sy hiliba ao amin' ny tany, izay efa nilaozan' ny olona ambony. Ny fahatanterahan' izany dia hita raha ny bedoina manitsakitsaka ny tany Masina, ka nihevitra azy ho tany fanarahany (ampit. 17, 2).

Izay kendren' ny mpaminany indrindra amin' ireo fiantsoana loza roa voalohany ireo dia ny fahotan' ny olona mihatra amin' ny tenany. Tamin' ny andron' i Ozia sy Jotama sy taorian' izany koa dia feno fikoranana sy filalaovana Jerosalema, ka efa natao am-pitenenana hoe : « tanana mifaly », nefy izany dia fifaliana araka ny noto fotsiny (ampit. Am. 6, 5-). Ny fahotan' ny olona mihatra amin' ny fanahy dia tsy mba latsaka noho izany, indrindra fa ny an' ireo lehibe sy mpitondra, fa efa tsy takona afenina intsony ny faharatsiany sy ny tsi-fahatahorany an' Andriamanitra. Ary izany dia hiseho amin' ny fiantsoana loza voalazan' ny and. manaraka.

And. 18-19. Fanambarana loza fabatelo.

Ny tahotana voalaza eto dia miseho amin' ny fihaikana an' Andriamanitra. Heverin' ireny fa ny asa ratsy sy ny tahotana dia zavatra eta vita ka tsy misy ahina intsony. Noho izany dia sahiny ny mihaika ny famaliana azy, ka mitady hanery an' i Jehovah hanafaingana ny famaliany. Ta-haneso ny mpaminany izy amin' ny fiheverany, fa tsy ho tanteraka ny famaliana izay nambarany. Lazaina eto hoe *kasain'* i Jehovah, satria reny avy tamin' ny mpaminany fa hevitra avy tamin' i Jehovah izany (37, ²⁶). Ny anton' ny anononany an' i Jehovah eto hoe: *Ny Iray masin' ny Isirael* dia ny mba ho fanesoana, satria hitany fa izany no fanonon' ny mpaminany Azy isaky ny milaza loza toy izao, ka dia mba maka tahaka ny fanaon' ny mpaminany izy ho entiny maneso an' i Jehovah (ampit. 30, ¹¹). Voalaza ao amin' i Jer. 5, ¹²-; 17, ¹⁵; 2 Pet. 3, ³- ny hevitra misy fanesoana tahaka izay voalaza eto. Ao amin' ny and. 18 dia lazaina ankapobeny ny fomba amam-panaon' ireny ratsy fanahy ireny. Ataony fatsy hampaninona azy ny heloka sy ny ota, ka dia tarihiny amin' izay rehetra alehany; nefo asehon' ny mpaminany eto, fa ireny ota aman-keloka neverina ho maivana amboalohany ireny, ka azo tarihina amin' ny kofehy madinika, dia hanjary entana lehibe, izay tsy ho azony tarihina, raha tsy atao amin' ny sarety, ary mahazaka lehibe no hitarihana azy. Izany ohabtra izany no ilazan' ny mpaminany ny halozan' ny fizàrana amin' ny ratsy.

And. 20. Fanambarana loza fabefetra.

Azo lazaina fa efa mahatratra ny tampon' ny faharatsiana izao ireny mpanao ratsy ireny, fa tsy misy fahasimbana mihoatra noho izao toetra ilazana ny tsara ho ratsy ary ny ratsy ho tsara izao. Koa ny teny hoe ratsy sy tsara dia efa nitadiavan' ny mpaminany filazana roa ampifanandrifisy ny aminy, mba hanamasiana ny filazana, dia ny hoe maizina sy mazava, ary mangidy sy mamy. Ny tahotana, raha araka ny tena toetrary, dia maizina, fa raha araka ny asany kosa dia mangidy. Amin' ny Testamenta Vaovao ny mino dia manaiky an' i Kristy ho fahazavan' izao tontollo izao, ary efa nanandrana fa tsara Jehovah.

And. 21. Fanambarana loza fabadimy. Izay fatra-pandinika ny amin' ny tenany, ka mahita izay tokony hiderana azy, dia tsy maintsy hanary ilay tena fahamarinana, fa mazàna ireny mihevitra azy ho hendry sy mazava saina ireny dia manary ny teny tsotra milaza ny amin' ny ratsy sy ny tsara. Ny neverina ho fahendrena sy fahazavan-tsaina voalaza eto dia tokony ho izay nataon' ny lehibe teo amin' ny Isirael hamonjena ny fanjakana, raha nanao fanekena sy fihavanana tamin' ny firenena hafaizy, indrindra fa tamin' ny Egyptian (ampit. ny toko 28 sy ny manaraka) Izany dia noheverina ho politika ambony dia ambony, kanefa kosa vao mainka nampidi-doza ny fanjakana. Ny Testamenta Vaovao dia manantra ny mino mba tsy hanao izany tahotana voalaza eto izany (Rom. 12, ¹⁶), fa midera kosa ny manetry tena.

And. 22-23. Fanambarana loza fabenina. Ny mpaminany dia toa miverina indray amin' izay voalaza teo amin' ny and. 8, fa *ny fisotroan-divay sy ny fampiharoharoana toaka* no voalaza eto. Amin' ireo mpitsara sy ny mpitondra fanjakana no ampiharana izany; fa noho ny fisotroan-toaka dia tonga hadinony ny adidy ny amin' ny fitsarana. Ny teny hoe fampiharoharoana toaka dia ny fanaony amin' ny ampifangaroany toaka amin' ny divay, na amin' ny zavatra hafa mba hampahery azy. Ireto teny ireto dia mifanandrify tsara amin' ny Oh. 31, 4. Ny Mpamony ao amin'

i Lto. 6,²⁴⁻²⁶; 11, ¹³⁻¹⁵ dia efa nanao fiantsoana loza mitovitovy amin' izay voalaza amin' ity toko ity koa; ary izay nampiharany izany dia tamin' ny Fariseo sy ny namany, izay mpitarika ny Israely tamin' ny raharaha-panahy, satria izy ireny dia nomba tamin' ny lalana mitovy amin' izay voalaza eto. Ny fiantsoana loza roa voaloahany sy ny mahatonga azy dia ampombaina ny filazam-pamaliana mifanandrify aminy; amin' ny efatra farany kosa dia tsy mba misy izany.

3. And. 24-30.

And. 24. Ny teny hoe *koa* dia mamerina ny hevitry ny teny voalaza amin' ny fiantsoan-doza mialoha, ka manankina izany amin' izay fholazaina eto aoriania. Teo aloha dia ny lehibe sy ny mpitarika no niharan' ny teny maty; nefo aseho eto fa ireny dia tahaka ny solom-bavan' ny Israely manontolo, ka ny fahasimbana dia tsy mba an' ny lehibe ihany, fa mihiatra amin' ny Israely manontolo koa; fa ny teny manaraka hoe olona dia milaza ny firenena Israely manontolo. Ny Israely dia ampithaina amin' ny zava-maniry eto (ampit. Mat. 3, ¹⁹). Lazaina fa na *ny fakany*, na *ny voniny* dia samy tsy maitsy holevona; fa raha lo ny fakany, dia tsy maitsy ho faty ny hazo manontolo. Koa ny anononana ny faka sy ny vony eto dia mampiseho, fa ny famaliana dia hihatra amin' ny Israely manontolo, na ny lehibe, na ny yahoaka, tahak' izay nanjo ny Kananita (Am. 2, 9). Izany fandringanana izany dia tsy mba misakana ny hamonjena izay sisa (6, ¹³), tahaka izay efa nampanantenaina sahady ao amin' ny Lev. 26, ⁴⁴. Izany voalaza eto izany dia manondro indrindra ny famaliana hihatra amin' ny Israely amin' ny hamelezanan' ny fahavaly azy. Ny ohatra enti-milaza izany eto dia mampischo fa ho tampoka sady ho loza mihitsy izany fandringana izany; fa ho toy ny fandevon' ny afo ny mololo ary ho toy ny fifitsaky ny bozaka midedadeda (Ampt. Mat. 6,³⁰). Aseho amin' izany fa ny famaliana dia tsy azo andosirana. Ny fototra mahatonga izany famaliana izany dia satria *efa nanda ny lalan' i Jehovah sy ny tenin' ny Iray Masin' ny Israely* izy, ary azo lazaina fa izany no tahaka ny reny niteraka ny fahotana samy hafta teo amin' ny Israely. Izany teny izany dia famerenana izay voalaza teo amin' ny 1, ⁴ sady azo lazaina koa ho foto-kevitry ny filazam-pamaliana rehetra amin' ity toko manontolo ity.

And. 25. Ohatra no lazaina ao amin' ny and. 23, fa eto kosa dia tena zavatra. Atomboka eto amin' ny and. 25 ny filazana ny fitsaram-pamaliana izay lazaina mafimaty kokoa amin' ny manaraka. Mampahatahotra tokoa izany, satria voalaza fa na dia ny tendrombohitra aza dia *mihorohoro*. Aseho amin' izany ny fiarahan' ny zava-boahary mitondra amin' ny olombe-lona izay zava-mihiatra aminy (44,²³; Jer 2, ¹²). Ohatra anankiray vokatry ny famalian'i Jehovah no asehon' ny mpaminany eto, dia ny hoe: *Ny fatin' ny olona dia tahaka ny diky eo an-dàlam-be*, dia eny an-dàlam-ben' i Jerosalema. Ny sasany milaza fa avy amin' ny vokatry ny ady izao zavatra miseho izao, ka ny hoe: *mihorohoro ny tendrombohitra dia ohatra amin' ny fingadongadon' ny miaramila sy ny fikorontan' ny fiadiany mbamin' ny fidradradadrana vokatry ny fahoriana ao an-tanàna*. Ny fatin' ny olona dia avy amin' ny famelezan' ny fahavalo mbamin' ny mosary sy aretimandringana, izay mazàna mpiseho, raha misy tanàna atao fahirano. Ary izany dia neverin' ny sasany ho tamin' ny ady Syro-Efraimita. Ny sasany indray anefa mihevitra, fa ny horohorontany voalaza eto dia tsy mba ohatra fa tena filazana tsotra, ka mampahatsiaro ny horohorontany tamin' ny andron' i Ozia (Am. 1,¹; Zak. 14, ⁵); ary vokatr'izany horohor-

tany izany noho ny fianjerañ' ny trano, ny fatin' olona betsaka na ha-feno ny lalam-be tahaka ny diky. Na ohatra na filazana tsotra izany, dia hita fa loza mihitsy ny fahoriana vokatry ny fahotan' ny Israely. Nefa voalaza eto fa na dia izany aza dia mbola tsy mampiova ny toepanahiny, ka dia tsy mbola afaka ihany ny fahatezeran' i Jehovah. Izany dia tsy milaza fa tsy azo am-piononina ny fahatezeran' i Jehovah, fa ny fototry ny fahatezerany amin' ny Israely kosa no tsy mety mijanona. Noho izany dia mbola mihinjitra ihany ny tanany, izany hoe: Mbola mamely sady mbola hamely ihany Izy mandrapiovan' ny Israely mihitsy.

And. 26-30. Ao amin' ny Deo. 28,⁴⁹ no ahitantsika voalohany ny faminaniana milaza ny fahoriana mafy hihatra amin' ny olon' Andriamanitra noho ny fiviliany; nefo tsy amin' ny firenena mifanakaiky aminy no hahatonga izany, fa avy amin' ny fanjakan' izao tontolo izao, izay tsy iray firazanana, na iray fiteny aminy akory. Tamin' ny andron' i Isaia, rehefa niantomboka hiseho teo amin' ny Joda ny fahamafiam-po, dia azo lazaina fa tonga ny fotoana hampiasan' i Jehovah ny tsorakazon' ny famaizana; noho izany dia averina ilay faminanian' i Mosesy voalaza teo. Ary izany dia mitovy amin' ny ilazan' i Jesosy ny handravan' ny fanjakana Romana ny Jiosy alohan' ny hiverenany indray (Lio. 21,²⁰⁻²⁴). Koa Isaia izao dia toy ny mijoro eo anelanelan' i Mosesy sy Kristy. Tsy mba tononiny akory anefa ny anaran' ity firenena hamely ny Israely ity; ary tsy mitovy amin' izay fanaony mandrakariva izany. Ny firenena hafa, izay tononina voalohany mifanolotra amin' ity toko ity, dia ny Asyriana, ary izy no lazaina ho fanjakana avy amin' izao tontolo izao hamely ny Joda (toko 7); koa hita ary fa ny firenena tsy voatonona anarana eto dia ny Asyriana; fa ny antony tsy anononana ny anarany dia satria fanjakana tsy mbola isan' ny re laza izy, fa vao tahaka ny tendrombohitra mitranga avy ao anatin' ny zavona. Ary ny anton' ny ilazana azy eto dia ny ho solom-bavan' ny fanjakan' izao tontolo izao manontolo; kqo azo lazaina fa mahatratra ny famelezan' ny Kaldeana sy ny Romana ny Israely koa ny faminaniana voalaza eto. Ireny firenena ireny dia tsy mahazo manao izay nahim-pony fotsiny amin' ny famelezana, fa miankina amin' ny famelan' i Jehovah azy hanao izany; ary izany no ilazana amin' ny teny hafa, fa fiasan' i Jehovah fotsiny ireny ka tsy maintsy hanao araka ny baiko omeny (jereo 10, ⁵⁻¹⁵). Jehovah no miantso azy hiady, ary ny faneva dia atsangany. Mazana dia eny amin' ny tendrombohitra mangadihy no ananganana azy (13, ²) mba ho mora tazan-davitra. Ny anton' ny ananganana faneva dia ny hiantso ny olona hiady sy ny hanondro ny toerana misy ny ady. Ny hoe hisiaka dia ohatra taharoa entin' ny mpaminany hilaza ny fiantsoana ireo firenena roa ireo. Izany dia alaina ohatra amin' ny fanaon' ny olona any Asia amin' ny fiantsoana ny renintantely (ampit. 7, ¹⁸).

Ny firenena lavitra voalaza eto dia pluriel amin' ny teny Hebreo (Goïm), ary io dia teny entina milaza ny firenena jentilisa ao amin' ny Testamenta Taloha. Ny hoe *avy any am-paran' ny tany* dia manambara azy ho tsy mifanakaiky amin' ny tanin' ny Israely. Ary na dia lavitra aza ireny, dia tsy maintsy hanaiky ny fiantsoana ataon' ny Andriamaniry ny Israely amin' ny famantarana kely foana iantsoany azy. *Indro ho avy faingana dia faingana ireo.* Izay kendren' ny mpaminany amin' io filazana io dia ny hampifoha ny fieritreretan' ny Israely, izay mampiseho fahamafian-katoka. Noho izany dia lazainy madinidinika eto ny ho toetr' izany fahavalo ho avy izany. Lazainy aloha ny toetry ny miaramila: *Tsy bisy reraka na tafintohina eo aminy* (14,³¹), ka dia vo-

nona handeha na andro na alina; ary *tsy ho rebandrehana na hatory izy*. Izany dia mifanaraka indrindra amin' ny toetry ny Asyriana izay olona mahery mandeha sady manana faharetana. *Tsy hiboraka ny fehinkibony*, dia izay amehezany ny akanjony sy ny sabany. *Tsy ho tapaka ny fehinkapany*. Izany dia mazàna manahirana ny mpandeha.

Manaraka izany dia lazaina indray ny amin' ny fiadiany : *Maranitra ny zana-tsipikany*, voaomana tsara hamelezany ny fahavalony. *Voahe-njana avokoa ny tsipikany*. Efa mifanatrika amin' ny fahavalony izy, ka dia tsy maintsy ho tanteraka ny voalazan' ny mpaminany eto. Ny *kitron-tsoavaliny atao tahaka ny afovato*, karazam-bato mafy indrindra; ary *ny kodiany ho tahaka ny tadio* : Ho faingana dia faingana, ka dia tsy ho ela ny hahatongavany hamely ny Israely. Amin' ny manaraka dia aseho ny ho toetrany eo amin' ny ady. *Ny fierony dia tahaka ny fieron' ny liombavy sy tabaka ny an' ny liona tarora*. Ary tsy izany ihany, ta *ho tahaka ny firohondrobon' ny ranomasina*. Izany dia milaza ny fomba fihavin' ireo fahavalalo ireo (18,⁷; 17,¹²). Nefa voalaza amin' izany faminaniana izany koa, ta ny vokatr' izany famelezana izany dia mbola hifotitra amin' izy mpamely ihany amin' ny farany. (Ampit. 8,⁹).

Raba mijery ny tany ny olona, dia indro aizina sy faboriania. Izany dia milaza ny vokatry ny famelezan' ny fahavalalo. Ary na dia nisy famonjena sy fanafahana ihany aza tamin' ny andron' i Sankeriba, dia voalaza fa izany *fabazavana izany bobamaizinin' ny rahona noho ny tsi-fetezan'* ny olona hino, fa hiavosa toy ny rahona ny fahatezeran' Andriamanitra. Ity faminaniana ity dia miafara amin' ny teny mampalahelo tahaka ny fiantombohany koa.

Izany filazana izany dia atao mba hampihetsiketsika ny fon' ny Israely mba hibebahany ; nefo ny famelezan' ny Asyriana sy ny Kaldeana ary ny Romana azy no mampiseho fa tsy niasa hoatrinona taminy izany teny fananarana izany.

E. TOKO 6. FIANTSOANA AN' ISAIA HO MPAMINANIN' NY FANASAROTA-MPO.

Efa nasehon' ny mpaminany sy nambarany ny fitsarana hihatra amin' ny olona, fa hatramin' ny fiantombohany ka hatramin' ny fiafaran' ny toko mialoha dia tsy misy afa-tsy fitsarana ihany no voalaza, ary mihamaty hatrany hatrany ny teniny. Ny fototra mahasahy ny mpaminany hilaza teny mafy toy izany dia voalaza eto amin' ny toko 6. Voalaza eto ny fiantsoana azy ho mpaminany sy izay hotoriny araka izany. Ary izany dia mifanaraka indrindra amin' ny filazana ny toe-dratsin' ny Israely voalaza teo amin' ny toko mialoha; izay fanomanana ny zavatra mahagaga natolotra azy hambarany; fa amin' ny amakiana ireo teny mialoha ireo no ahitana, fa ny raharahan' ny mpaminany dia tsy latsaka tampoka avy any an-danitra tahaky ny varatra, fa hita fa misy antony lehibe mahatonga azy. Izany no tsy mba nanaovan' ny mpaminany ny fiantsoana azy eo amin' ny fiantombohan' ny bokiny tahaka izay hita eo amin' ny bokin' i Jeremia sy Ezekiela, fa ataony eto amin' ny toko 6 kosa rehefa voalazany ny faharatsian' ny Israely, izay mendrika ny hovaliana mafy. Nefo tsy eo aoriandriana kokoa no nametrahany azy, satria ao amin' ny toko 7 sy ny manaraka dia ny fahatanterahan' izay voalazan' ity 6,⁹ sy ny manaraka ity no lazaina ; fa ny tsi-finoan' i Ahaza sy ny ady Syro-Efraimita dia mampiseho mazava, fa tanteraka ny zavatra rehetra, izay efa voalazan' i Jehovah tamin' ny fiantsoany ny mpaminany.

I. And. 1-7.

a. *And. 1-4.* Tamin ny taona nahafatesan' i Ozia mpanjaka no nahitan' i Isaia izao fahitana voalaza eto izao mbamin' ny fiantsoana azy ho mpaminany. Izany dia tamin' ny taona 758 B. C, ary tokony ho tamin' ny volana mialoha ny nahafatesany; fa raha tsy izany dia tokony ho no lazaina hoe: Tamin' ny taona voalohan' ny nanjakan' i Jotama. Misy antony lehibe anondroan' ny mpaminany io fotoana io. 52 taona no nanjakan' i Ozia; ary azo lazaina fa taona feno fiadanana sy fitaliana hatramin' ny farany izany. Nefa kosa tao anatin' izany taom-piadanana izany no efa niantombohan' ny loza, raha ny toeatra anatiny teo amin' ny firenena no neverina, ary izany no nihamasaka ka niafara tamin' ny fahoriana sy ny fitsarana. Tamin' ny taona nahafatesan' i Ozia indrindra no niakaran' i Peka teo amin' ny seza fiandrianan' ny Isirael, ary izy io no nitarika ny tsy fisanarahan' i Joda tamin' ny firenena hafa (Jereo 7. 1). Ny fiantsoana an' i Isaia ho mpaminany dia azony tamin' ny fahitana, tahaka ny an' i Jeremia sy Ezekiela, fa voalazany fa *nabita ny Tompo* izy, tsy tamin' nynofy na fahatsiarovana fotsiny, fa tamin' ny fijerena am-panahy mihitsy. Ity ihany no tena fahitana voalazan' i Isaia. Ny zavatra tian' ny Tompo haseho aminy dia tsy azo natao tamin' ny fomba hafa (ampit. amin' ny fahitana azon' i Paoly tao an-dalarmben' i Damaskosy. Ny mpaminany dia nentina am-panahy ho ao an-danitra mihitsy, fa tao no nahitany ny Tompo voalaza eto; nefo lazaina eto amin' ny ohatra ho *tempoly* izany (ampit. Sal 29, 9) satria izany no nahazatra ny olon' Andriamanitra, raha ny fonena na misy an' Andriamanitra no lazaina. Ary izany koa no ilazany Azy ho *mipetraka eo ambonin' ny seza fiandrianana avo sady manerinerina*, dia tahaka ny mby ao an-tsain' ny mpaminany ny tempoly any Jerosalema, izay misy ny seza fiandrianan' ny fahasoavana. Ny fahitan' ny mpaminany ny Tompo eto dia tahaka ny mpanjaka (and. 5; ampit i Mp. 22, 19); ary ny fiandrianana sy ny *voninahitrrehetra momba* izany Mpanjaka izany, izay hitany dia tsy mety ho afaka tao an-tsainy mihitsy. Izany dia miseho koa amin' ny teny farany amin' ny and. 1 hoe: *Ny ebaneban' akanjony nabafeno ny tempoly*, fa ny akanjo lava toy izany dia famantaranan' ny voninahitr' izay mitondra azy araka ny fomban' ny Tatsinanana. Tsy mba lazain' mpaminany eto ny toeatra amam-pomban' ny Tompo, Izay niseho taminy, tahaka izay naton' i Daniela (Dan. 7, 9) sy Jaona Apositoly Apok. 1, 13-16). Ny anton' izany dia angamba ny ebaneban' akanjony izay nahafeno ny tempoly, no nentina nanakona ny toeatra amam-pomban' mba tsy ho hitan' Isaia. Izany dia vavolombelona mampiseho, fa tsy azon' ny vava lazaina ny haben' ny voninahitr' Andriamanitra. Araka ny filazan' ny lovan-tsosina dia ity filazana eto ity no fototra namonoana an' Isaia, satria izy nilaza fa nahita ny Tompo. Nefo araka ny hita eto dia tsy nahita izay toeitr' Andriamanitra manontolo Isaia, fa tsy azony natao izany fa araka ny voalazan' ny Soratra Masina dia tsy misy mahita an' Andriamanitra ka ho velona. Hita eto, fa amin' ny fomban' olombelona no nahitan' Isaia an' i Jehovah; ary raha lazaina ao amin' ny Jao. 12, 4, fa ny voninahitr' i Kristy no hitan' Isaia, dia mifanaraka amin' ny fambaranarehetra milaza ny Zanak' olona ao amin' ny Testamenta Taloha izany. Eto amin' ny and 2 dia lazaina ny amin' ny *serafima*, dia ny anjely izay manodidina ny Tompo. Eto no ilazana voalohany ny anarana hoe serafima, ary tsy misy teny hafa koa mamerina azy ao amin' ny Baiboly (hafa noho ny hoe Kerobima izany). Ny hevitr' io anarana io dia toko ny ho avy amin' ny verba azo adika hoe mandevona na mandoro. Koa araka izany dia azo adika hoe mirehitra io anarana io. Ary izany dia mifanaraka tsara amin' ny raharaha nataon' ny anankiray aminy voalazan'

ny and. 6. Ny toetry ny serafima voalaza eto dia toa azo entina mampiseho ny ilan' ny fahazavana momba ny toetr' Andriamanitra, dia ny fahazavana tsy mandevona, fa mampiseho ny lelafom-pitiavana mety mamindrafo amin' ny mpanota. Efa tonga fiteny tamin' ny fiangonana taloha ny milaza ny fitiavana mafana ho fitiavana serafima.

Fantatr' Isaia tsara ny toetr' ireo zava-boahary araka ny fanahy ireo, fa hainy tsara ny milaza ny tomba samy hafa nanaovany ny elany : Lazainy fa nanana elatra enina avy izy, ka *ny roa nanaronany ny tavany*, mba tsy hahitany ny famirampiratry ny voninahitr' i Jehovah, izay tsy laitra hojerena na dia amin' ny anjely masina aza ; *ny roa nanaronany ny tongony*, mba tsy ho hita. Angamba izany mitovy amin' izay nataon'i Msesy (Eks. 3, ⁶) sy Elia (1 mpanj. 19, ¹³), raha nanarona ny tenany noho ny tahotra sy ny hovitra masina vokatry ny fanajany Ilay Andriamanitra Tsitoha ; ary tsy maintsy ho lalina mihitsy ny fahatsiarovan' i Isaia ny haliben' ny voninahitr' Andriamanitra tamin' ny nahitany izany ; ary *ny roa nanidinany* mba handavorary miaraka amin' izay ny sitrapon' Andriamanitra. Ny raharaha, izay atao' ny serafima mandrakariva, dia ny mankalaza an' Andriamanitra. Ny fankalazana voalaza eto ho nifamalia ny dia ahitana kely ny amin' ny toetr' Andriamanitra, ary saiky voafono amin' io fankalazana io ny fomba aman-toetr' Andriamanitra voalaza ao amin' ny tantaran' ny Israely. Ny teny hoe : *Masina, masina, masina Jebovah Tompon' ny maro* dia teny lalina sady tena mifanitsy indrindra ho filazana ny toetr' Andriamanitra. *Masina*, izany hoe voatokana, voasraka. Koa aseho amin' izany fa tsy misy amin' ny zava-boary rehetra azo ampitahaina amin' Andriamanitra (Jereo 40, ²⁵). Tononina in-telo izany hampiseho ny fahamasinana tanteraka, sady toa aseho amin' izany fa misy Masina telo, Izay iray. Misy ohatra hafa koa mitovy amin' izany ilazana an' Andriamanitra, dia ny hoe mazava (ampit. 10, ¹⁷). Noho izany toetrany izany dia mangovitra eo anatrehany ny mpanota ; nefo noho izany koa no itadiavany handray ny mpanota hanomezany anjara azy amin' ny fahamasinany sy ny fainany, ka dia atao hoe : *Mpanavotra Masin' ny Israely Izzy* (49, ⁷). Raha mampiseho ny fahamasinany Izzy, dia matetika lazaina ho ny voninahiny izany. Raha mbola mandroso mihihany eto ny serafima, ka milaza fa *beniky ny voninabiny ny tany rehetra*, dia amin' izany no anambarany sy itorany ny herin' Andriamanitra mandrakizay ; ary tsy izy ihany no manao izany fa ny zava-boahary rehetra koa (Sal. 8, ²). Koa na dia tsy midera sy mankalaza an'i Jehovah aza ny olona, ny zava-boahary dia mbola ao mandrakariva ho vavolombelon' ny heriny sy ny voninahiny. (Nom. 14, ²¹). Nefo tononin' ny serafima koa amin' izany ny faminanina, izay milaza ny tsy maintsy atao, rehefa mahazo manambara tena amin' ny taranaka sy ny firenena rehetra Andriamanitra ny famonjena (Hab. 2, ¹⁴). Ary farany dia ho tanteraka izany filazan' ny hiran' ny serafima izany, rehefa mifangaro ny hira atao' ny anjelin' ny lanitra sy ny tra-bonjy rehetra.

Izany voalaza izany dia mbola faniriana mirehitra fatratra ao am-pon' ny mino sy ao am-bavany (Sal. 72, ¹⁹). Izay fetra kendren' ny fanjakan' Andriamanitra ho tratrarinna dia ny hamenoana ny tany rehetra amin' ny fanambarana an' Andriamanitra masina, ary hankalazan' ny firenena rehetra Azy. Noho izany dia miendrika hahazo toerana mandrakariva ao amin' ny fivavaham-piangonana ity hiran' ny serafima ity, (araka izay fanao amin' ny prefasiona fanokanana ny mofo sy ny divay amin' ny Fasan'ny Tompo). Raha isika kristiana ankehitriny no manonona ireo teny miverina in-telo ireo hoe : *Masina, masina, masina, dia mby ao an-tsaintsika miaraka amin' izay ny persona telo amin' Andriamanitra* ; nefo

izany dia mbola tsy mazava tamin' ny mpaminany, fa izay hevitra azony tamin' ny nandrenesany io hira io dia ny fahamarinan' Andriamanitra tanteraka indrindra, ary izany dia tsy nety niala tao an-tsainy, fa niverimberina matetika tamin' ny raharaha-paminaniana nataony, fa sahabo ho in-30 no anononany izany eto amin' ny bokiny. Rehefa nanandratra ny feony toy izany ireo mpihira masina ireo, dia tsaroan' ny mpaminany fa *nihorohoro ny fanambanin' ny tokonana*; izany no mampiseho fa tokony ho teo amin'ny tokonana no nitoeran'ny mpaminany. Manaraka izany dia hitany koa, fa *feno setroka ny trano*; izany dia tokony ho avy amin' ny alitara nanaterana fanatitra (and. 6). Ny setroky ny fanatitra dia nia-ra-niseho tamin' ny firohondrohon' ny fankalazana; ary hita ao amin' ny tenin' ny Soratra Masina hafa koa ny fiarahan' ny foto-manitry ny fanatitra sy ny fivavahana (Apok. 5, ⁸; 8, ³). Angamba ny anton'ity setroka ity koa dia ny mba hanarona ny Tompo tsy ho hitan' ny mpaminany, satria tsy ho tohany ny hijery Azy ela; ary izany dia hita amin' ny and. 5, ta tsy voalazan' ny mpaminany ao hoe: Hitan' ny masoko — amin' ny fotoana ankehitriny, fa efa hitan'ny masoko — amin'ny fotoana lasa, ka dia efa takona sahadysy tsy hitan' ny masonry intsony ny Tompo, (ampit. Lev. 16, ¹³). Amin' izao fahitana izao dia nafindra vetivety ho any an-koatra ny mpaminany mba hijery izay toe-draharaoha any, ary izay hitany tamin' izao fotoana izao ao amin' ny fanjakam-panahy dia tsy hohadinoiny na oviana na oviana. Hitany tamin' izany ny maha-ambony tokoa izany fanjakana izany, raha ampitahaina amin' izay misy azy feno fahantrana sy fahotana, ary izany no mahatonga ny filazana eto amin' ny andininy manaraka.

b. — *And. 5-7.* Tsy misy ahitan' ny olona mazava ny fahotany tahaka ny fahazavan' ny fahamasinan' Andriamanitra sy ny voninahiny (Lio. 5, ⁸). Ny mahatonga ny mpaminany hanonona ny fahalotoan' ny molo-ny, ka tsaroany fa efa voaloton' izany ny tenin' ny vavany, dia avy amin' ny nahitany sy ny fandrenesany ny fankalazana madio sy masina nataon' ny serafima. Tsaroany fa tsy mba azony atao ny manompo an' Andriamanitra amin' ny vavany tahaka izay nataon' ireo. Ary koa, ny fahatsiarovany izany dia miankina amin' ny raharaha maha-mpaminany hatolot' Andriamanitra azy, fa izany dia raharaha hihatra indrindra amin' ny teny. Hita eto fa lalina ny faneken' ny mpaminany ny fahotany, fa tsy mba ny faharatsian' ny tenany ihany no tsaroany ho fototry ny tsy fahamendrehany, fa ny itoerany koa eo afovoan' ny olona, izay maloto molo-tra. Raha toy izany ny fahatsiarovany ny tenany, dia rariny tokoa raha raiki-tahotra sy nangovitra izy tamin' ny nahitany llay Andriamanitra Tsitoha, ka nitarainany mafy hoe: *Lozako, maty abo* (Apok. 1, ¹⁷; Eks. 33, ²). Tsy misy afat-sy Andriamanitra ihany no mahay mampahery azy hahazoany mijoro eo anatrehany. Ary izay nataon' Andriamanitra mba hahavita izany taminy, tahaka izay natao tamin' i Jaona teo amin' ny nosy Patmosy, dia nampanaoviny ny anankiray tamin' ny serafima. Tsy fampaherezana sy fampirishana fotsiny anefa no nataony taminy, fa fannadiovana azy koa.

Ny zavatra iray sady lehibe, izay tsy mahamendrika an'i Isaia ho mpaminany, dia nesorina tamin' ny raharaha-pahasoavana sakramentaly. Ny zavatra hita maso tao amin' izany sakramenta izany dia ny vato mahamay, na ny vain' afo, izay nalain' ny serafima teo amin' ny alitara, ka io no nentina nanadio azy. Lazaina matetika ao amin' ny Soratra Masina ho zavatra entina manadio ny afo sy ny rano. Voalaza ao amin' ny Fila-zantsara, fa Jesosy dia hanao batisa amin' ny Fanahy Masina sy ny afo. Amin' izany teny izany dia ny afo no zavatra lazaina ho entin' ny Fanahy

Masina hanadio. Rehefa nohazavain' ny anjely ny anton' ny nanaovana io vainafo io taminy (and. 7), dia fantatr' Isaia fa ilay Andriamanitra, Izay efa nampangovitra azy noho ny fahitany ny voninahiny, no efa manao asam-pahasoavana mahagaga taminy, ka dia azony am-po fa ny famelankeloka izay noraisiny no hahazoany hijoro eo anatrehany sy hanompo Azy. Izany fanompoana izany dia voalazan' ny fizarana manaraka, ka izay efa voalaza hatramin' ny and. 1-7 dia fampiomanana ny holazaina amin' ny and. 8 sy ny manaraka.

2. And. 8-13.

And. 8-10. Ny and. 8 dia mampahatsiaro antsika ny 1 Mpanj. 22,²⁰. Ny mpaminany tsy nahita ny Tompo intsony hatramin' ilay náhafeno setroka ny trano, fa ny feony ihany no sisa reny. Ny fanontaniana dia ataony amin' ny mpaminany, satria izy no tiany hampirisihina handray ity raharaha lehibe sy mavesatra ity. Manontany azy ny Tompo fa tsy mandidy, satria manaja ny sitrapo ao amin' ny mpanompony Izy, ka tiany ho avy amin' ny finiavany tokoa no hanolorany tena amin' ity raharaha mavesatra ity. Ny Mpaniraka dia sady miteny amin' ny singulier no amin' ny pluriel («Iza no *hirabiko* sy Iza no handeha ho *irakay*?»). Araka ny hevitry ny sasany ny hoe irakay dia mahafaoka ny serafima koa. Neta toa tsy mety loatra izany, satria ny teny hoe irakay dia mampiseho fitovian-tsaranga amin' ny mpaniraka, sady hita ao amin' ny Soratra Masina fa ny anjely dia tsy mba mpaniraka fa iraka; koa na dia tsy milaza ny persona telo amin' Andriamanitra aza izany teny izany eto, dia mampahatsiaro antsika ny teny ao amin'ny Gen. 1,²⁶. Ny valy ataon' ny mpaminany dia tsotra: *Inty abo*. Izany dia mampiseho ny fanolorany tena an-tsitraro. *Irabo abo*. Izany dia mampiseho ny fampifanarahany ny sitrapony amin' ny sitrapon' Andriamanitra; ary izany dia azo lazaina ho vokatry ny asam-pahasoavana natao taminy voalaza amin' ny fizarana mialoha. Ny raharaha izay hatao dia ambara amin' ny and. manaraka, ka izao no foto-kevitra amin' izany. 1. Hanambara amin' ny Isiraely fa tsy maintsy ho hamafisim-po izy (and. 9). 2. Ny toritenin' ny mpaminany no hanafaingana izany fanamasifam-po izany (and 10). Izany dia hita sahady amin' ny teny hoe: *Ity firenena ity*, satria amin' izany dia tsy mba lazaina intsony hoe oloko ny Isiraely araka ny fanonan'i Jehovah azy matetika. Ary izany dia mifanarakaka indrindra amin' izay efa nataon' ny Isiraely, fa ninia nanalavitra an' i Jehovah izy, ka mihewitra ny tenany ho firenena vahiny eo aminy, ka dia tsy maintsy hataon' Andriamanitra toy ny firenena vahiny koa izy. Handre ny teniny ihany izy sady hahita ny famantarana sy ny asa mahagaga, izay hataomy koa; nefo kosa vao mainka hanakimpy ny masonry sy hanentsina ny sofiny arapanahy izy. Araka ny voalaza eto dia mandidy azy hijery sy hihaino Jehovah, nefo mandrara azy mba tsy hahafantatra. Izany hoe: *Tsy maintsy handre sy hijery izy*, ka arakaraka ny fandrosoan' ny fijereny sy ny fihainoany no hahalehibe ny fanambaran' Andriamanitra tena aminy amin' ny teny sy ny asa; nefo noho ny fanamasifany ny fony rahateo dia vao mainka hahadala ny fony sy hahalodalovana ny sofiny izany. Voalaza eto ny teny hoe *bo sitrana*, fa ny fahotana dia oharina amin' ny aretina (Mat. 9,¹²) ary ny fahasoavana dia oharina amin' ny fanasitranana; koa ny famelankeloka ary no anasitranan' Andriamanitra ny olona. Izany no fototra ilazan' i Jesosy ny teny hoe: «Ka dia havela ny helony» (Mar. 4,¹²) hisolo ny hoe: «Ka dia ho sitrana izy». Misy fanasitranana maro miaraka amin' ny famelankeloka, araka ny lazain' i Lotera hoe: «Izay misy famelankeloka dia misy fiainana sy fahatinaretana koa».

Koa lazaina amin' ireto teny ireto, sady eto ihany koa no anambarana izany, fa ny toritenin' i Isaia dia tsy maintsy hiseho ho fanasarotam-po ny Israely, na azo lazaina hoe : Jehovah dia hanasarotra ny fon' ny Israely amin' ny asa ampanaoviny an' i Isaia. Misy raharaha sasany nampanaovin' i Jehovah voalazan' ny Soratra Masina saiky mitovitovy amin' izany ihany(indro Farao, Eks.7,¹², toy izany koa ny mpanjakan' i Hesbona, Deo 2, ³; ampit. Isa. 63,¹⁷). Andriamanitra tsy mamela fotsiny ny fanasarotam-po hiseho araka izay tian'ny olona; fa rehetra minia manasarotra ny fony izy, ka tsy mety miverina intsony amin' izany lalana izany, dia raisin' Andriamanitra ho tena raharaha izany. Ary satria fantany mazava tsara, fa ny toriteny sy ny asa mahagaga ampanaoviny ny mpaminany no mety hampiseho miharihary izany fanasarotan' ny olona fo izany, dia io no nosidiny hanatanterahany ny fitsarana azy. Angamba hisy hanontany hoe : Inona moa no fototra anambaran' i Jehovah amin' ny Israely ny nanendreny an' Isaia ho amin' izany ? Izao no fototr' izany : 1. Mba hampiseho fa Jehovah tsy manasarotra ny fon' ny olona, raha tsy ny olona no efa manasarotra ny fony mialoha. Koa ny fanasarotam-po terena dia famalian' Andriamanitra ny fanasarotam-po iniavana. 2. Izany fanasarotam-po terena izany, rehetra ninja nanasarotra ny fony rahateo ny olona, dia tsy maintsy atao mba hampiseo ny voninahitr' Andriamanitra sy ny heriny amin' ny maditra (Eks 9,¹⁶), fa Andriamanitra tsy vazivazina. 3. Fantatr' Andriamanitra tokoa fa hahatonga fitsarana mafimafy kokoa amin' ny maro ny toriteny ampanaoviny sy ny asa ataony; nefo iniany atao ihany, satria fantany koa fa ireo velon' ahiahy sady manana fo tsotra tahaka ny zaza dia tsy maintsy hahita ny soa amin' izany toriteny sy asa mahagaga ampanaoviny izany ; Ny olo-mino tsy mety ho velona, raha tsy misy tenin' Andriamanitra. Izany toe-drahahaha voalaza eto izany dia miseho mazava tsara koa amin' ny fahafatesan' i Jesosy. Fa amin izay tsy mety hovonjena dia vao mainka mahamaty ny fitsarana azy ny fisian' izany, satria Jesosy nanandrana ny fahafatesana araka ny sitrapon' Andriamanitra ho an' ny olona rehetra, nefo laviny kosa. Isaia dia tsy mandà na manohitra an' Andriamanitra amin' ny fiantsoany azy hanao izao raharaha sarotra izao, dia ny ho fanasarotana ny fon' ny fireneny, ary indrindra fa toa mifanohitra amin' ny fanaram-pahasoavana ny toriteny nataony. Fandavan-tena no netezany hanolotena amin' izany raharaha izany ; nefo tsy mba nahafoy ny fireneny manontolo tsy akory izy, koa izany no nahafaly azy, raha sendra hitany fa mbola misy fampanantenana ihany miaraka amin' izany teny mafy ataon' i Jehovah izany, ary izany dia hita amin' ny and. manaraka.

And. 11-13. Amin' ny fiafaran' ity toko ity dia izao fanontaniana roa izao no kendren' i Jehovah hovaliana. 1. Mandra-pahoviana no hitambesaran' ny fahasaratam-po amin' ny Israely ? 2 Moa ve ny Israely manontolo ho trathy ny fahasaratam-po avokoa ? Ny voalohany ihany no tena tian' ny mpaminany hovaliana eto ; nefo satria Jehovah ta-hanome soroka matanjaka an' i Isaia sy ny olo-mino namany mba hahazakany ny faminaniana ny amin' ny fanasarotam-po, ka dia tsy ny hahafahan' izany ihany no valiany, fa lazainy koa fa mbola hisy sisa araka ny fisioniana amin' ny fahasoavana.

Mandrapahoviana. Ny olo-mino teo amin' ny Israely nahalala tsara, fa tsy hanary ny olony mandrakizay akory Jehovah, araka ny fampanantenanaefa nomeny (Lev. 26,⁴⁴), nefo tsy maintsy hisy famaliana aloha izay hihatra aminy ; ary voalaza amin' ny and. 13, fa bo lao sy foana ny tany, ho vavolombelona ny amin' ny fahamarinan' Andriamanitra, izay mamay sy mitsara. Izay entin' Andriamanitra hamay azy dia ny taha-

baboana fa, Jehovah hampandeha lavitra ny olona. Amin' izany andro izany dia ho toy ny zana-kazo azo afindra ny Israely, ary voalaza eto, fa haharitra ela izany fotoana hitondrany fahoriana izany. Nefa ny mpaminany dia toa mahita tara-pahazavana ery lavitra ery mamaritra io fahitana mampalahelo tazana io, dia izay voalazany amin' ny tapany farany amin' ny and. 13, fa oharinny amin' ny hazo terebinta sy ny ôka ny Israely. Ireo hazo ireo dia isan' ny hazo ela velona, ka ho torak' izany koa ny Israely. Ny hazo terebinta sy ny hazo ôka na dia voakapa aza, raha mbola ao ihany ny fotony, dia vao mainka misy solofony maro mipoitra indray, ka ho toy izany no hampisehoan' i Jehovah *taranaka masina* avy amin' ny Israely taloha, izay voakapan' ny fitsarana, dia taranaka vaovao izay feno hery sy fahamasinana amin' izany, vao ho tanteraka tokoa ny tena fikasan' Andriamanitra tamin' ny nifidianany ny Israely. Firenena toy izany no mendrika ho an' llay ankalazain' ny serafima hoe: Masina, masina, masina; ary hita fa lehibe ny elanelana mampisaraka ny hoe taranaka masina sy ny hoe taranaka mpanao ratsy. Izany fahitana mampionina izany dia tsy maintsy naseho tamin' ny mpaminany mba hahalalany, fa tsy hiasa foana tsy akory izy, fa hisy antony lehibe koa ny asany ho fampaherezana ireo sisa mba haharetany mandra-pahatongan' ny andro tsatsara kokoa. Tsy amin' ny toritenin' i Isaia ihany sy amin' izay voalazan' ny bokiny manontolo no isehoan' ny hevitra voalaza amin' ireto and. 9 sy manaraka ireto; fa azo lazaina fa mahatratra ny tantaran' ny Zanak' Israely amin' ny andro ho avy koa, eny, hatramin' ny andro farany aza. Tsy Isaia irery ihany no mpitory fanasarotam-po, nefo izy no voalohany. Ny hevit' ireto teny fanasarotam-po notorin' i Isaia ireto dia miseho mazava koa ao amin' ny Testameta Vaovao (Mat. 13,¹⁴ sy ny paralela amin' izany; Jao. 12,¹⁴; As. 28,²⁵). Ny fahatanerahany dia hita mazavazava kokoa sy tsaratsara 'kokoa tamin' ny andron' i Kristy sy ny Apostoly noho ny tamin' ny andron' Isaia; fa rehefa nivoaka tamin' ny vavan' i Kristy sy ny Apostoly ny filazantsara, dia vao mainka maro kosa no nirohotra nadeha tamin' ny lâlana nomban' ny Israely voalazan' Isaia, ary mbola handroso ihany izany mandra-piverin' ny Israely araka ny maha-firenena azy ho ao amin' ny fanjakan' i Kristy. Nefa hita koa fa ireo *taranaka masina*, dia ireo sisa, dia arovan' i Jehovah na dia amin' ny alina maizina aza. Izay voalaza amin' ity 6,⁹ ity dia tokony hampitahaina amin' ny Rom. 9,¹¹, fa voalaza amin' izany izay hevitra mihatra amin' ny fanasaratam-pon' ny Israely.

II. TOKO 7 — 12. FAMPANANTENANA.

Ireto toko enina manaraka ireto dia milaza zavatra samy hafa, izay natao tamin' ny fotoana samy hafa; nefo na dia izany aza, ny foto-kevitra kosa dia miray aina tsara.

Ny anarana hoe Imanoela voalaza ao amin' ny toko 7 no toy ny foibeny na fampikambanana ny faminanina rehetra voalaza amin' izany fizara izany. Misy fizarana telo ao anatin' izany fizarana lehibe izany, dia ny 7, ¹ — 9, ⁶ milaza; milaza ny amin' i Imanoela antoky ny famonjena ny olon' Andriamanitra, sy ny 9, ⁷ — 10, ⁴: milaza ny fitsarana hihatra amin' i Samaria sy ny fanjakan' i Efraima; farany 10, ⁵⁻¹² milaza ny famonjena ny sisa amin' ny Israely noho ny faharavan' i Asyria. Voalaza a.nin' izany koa ny fanjakan' i Mesia sy ny tonon-kiram-pankalazana hataon' ny trabonjy.

A. TOKO 7, 1-9, 6. NY AMIN' I IMANOELA.

1. Toko 7, 1-25. Ny fabateraban' Imanoela.

And 1—2. Ireto. and. ireto dia mitovy amin' izay voalaza ao amin' ny 2 Mpanj. 16, 5. Ity fizarana ity dia miantomboka amin' ny tantara. Ny tantara voalaza eto dia ambaran' ny mpaminany mba hahazoana mazava tsara ny hevity ny faminaniar.a voalaza amin' ny and. manaraka. Izany tantara izany dia niseho tamin' ny andro voalohandohan' ny nanjan-kan' i Ahaza (742—740 B.C.). Ahaza dia mpanjaka ratsy fanahy mpano-mpo sampy-hatrany hatrany, ary nanatitra ny zanany ho fanatitra hodora-na ho an' ny sampy aza. Nampanao sarin-tsampy betsaka izy ary nanai-sotra ny alitaran' i Jehovah ka nampanao vaovao mitovy marika amin' ny alitaran-tsampin' i Damaskosy; nanaisotra ny fanaka teo amin' ny tempolin' i Jehovah izy ka nampitondra izany ho fanajana ny mpanjakan' i Asyria. Izany toetraryn izany no nahatonga famaliana taminy sy ny fanjakan-ny. Ny famaliana dia niantomboka tamin' ny firaisan-tetiky ny mpanjakan' i Syria sy Efraima hanafika an' i Jerosalema. Talohan' izao Rezina mpanjakan' i Syria dia efa nanafaka ny tanàna Elata na Elota, izay fananan' ny mpanjakan' i Joda miorina eo amin' ny tanin' i Edoma ao amin' ny sakeli-dranon' ny Ranomasina Mena; ary ny mpanjakan' ny Israely kosa, dia Peka zanak' i Remalia, dia efa niomana koa hamely an' i Joda. Nefa ireo mpanjaka roa tonta ireo dia tonga nanao fanekena tamin' izany ady izany, ary ny antony dia tsy ho famelezána an' i Joda fotsiny ihany, fa noho ny amin' i Asyria. Koa mba hahazeany mandresy an' i Asyria dia tsy maintsy mahazo an' i Joda ho namany koa izy aloha; koa izany no anton' ny fitaneken' izy roa tonta hanafaka an' i Jerosalema. Kanjo tsy tanteraka kosa izany, satria tsy araka ny fikasan' Andriamanitra. Ny and. i voalaza teo dia filazana ankabobeny ny amin' izany tafika izany; fa ny and. 2 kosa sy ny manaraka dia milaza ny toetran' ny mpanjakan' i Joda sy ny vahoaka, raha mandre ny fahatongavan' ireo fahavaloo ireo.

Nambara tamin' ny taranak' i Davida, tsy notononina Ahaza ana-ran' ny mpanjaka. Ny anton' izany dia ny hanehoana ny tsinin' ny mpanjaka amin' izao toe tra ratsy asehony izao, fa tokony hò nanaraka ny fanaon' i Davida razany izy. Efraima no tononina eto ho solon' ny fire-nena folo satria izy no nanan-daza indrindra teo amin' ny firenena nama-ny. Noho ny fahatongavan' ny fahavaloo dia *nironndrona ny fony*, dia ny fon' i Ahaza sy ny fon' ny vahoakany. Oharina amin' ny hazo tsosin' ny rivotra ny fon' ny mpanjaka sy ny an' ny vahoakany. Izany dia manambara ny hamafin' ny tahony; ary tokony ho niseho tokoa izany, satria firenena roa no nikambana hamely azy, sady efa tsy nitoky tamin' i Jehovah intsony koa ny fony.

And. 3. Ny mpanjaka dia eo ivelan' ny tanàna. Ny raharaha natao-ny dia ny momba ny fitaovana noho ny fandrenesana izao ataon' ny fahavaloo izao. Nasaina nentina niaraka tamin' ny mpaminany ny zanany atao hoe Saera-Jasoba, *dikany*: Hisy sisa hiverina. Aseho amin' izany fa raha hanaiky ny tenin' ny mpaminany tokoa ny mpanjaka sy ny vahoakany, dia tsy ho isan' izay ho voaringana amin' ny ady izy fa ho isan' izay sisa hiverina. Fa raha tsy manaiky izy, ny ady dia hisy tokoa nefo izy dia tsy mba ho isan' izay sisa hiverina. Ny hoe *faran' ny lakan-drano* dia milaza ny lakan-drano izay itarihana rano ho ao an-tanàna. Nijery izany Ahaza mba ho be ny rano, fandrao ho sahirana raha sendra ataon' ny fahavaloo fahirano, ary teo amin' ny faran' izany lakan-drano izany dia nasiana

kamory maromaro mba hamoriana rano betsaka. *Eo amin' ny kamory ambony*, na kamory ela (23, 16). Mbola ao io kamory io ka atao hoe: Birket-Mamilla. Ao avaratra-atsinanan' ny tanàna no misy azy, tsy lavitra ny vavahadin' i Jafa.

Misy atao hoe kamory ambany koa (22, 9). Io dia ao atsimo kokoa. Ny anarany ankehitriny dia atao hoe: Birket-es-Sultan. *Mankamin' ny saban' ny mpamotsy lamba*. Ny sahan'ny mpamotsy lamba dia eo akakin' ny kamory ambony.

Andavan' andro ireo kamory ireo dia natao famotsiana lamba, ary toerana fantatry ny olona tsara. Tamin' io toerana io no nifampiraha-rahan' i Rabsake irak' i Sankeriba tamin' ny manamboninahitr' i Hezekia.

And. 4. Izany dia fananarana mba hananan' i Ahaza fiorenana amin' ny finoana, ka mba tsy hatahorany foana. Ireo mpanjaka ireo dia tsinontsina raha amin' Andriamanitra, fa tahaka ny *tapa-porohana midonaka fotsiny*. Ny fahatezerany dia tsy misy hafa amin' ny setroka avy amin' ny tapa-porohana, izay tsy afaka hirehitra handoro sady efa ho levona koa. Raha araka ny fijerena ivelany fotsiny dia tokony hampahatahotra an' i Joda izany ; nefo Jehovah, Izay mahalala ny heriny ka milaza azy ho tapa-porohana midonaka, no tokony hitokiana ; fa ireo dia tsy haharava ny fikasan' Andriamanitra ny amin' ny taranak' i Davida. Tsy ho azony atao ny hanova ny tantarany, izay efa voaomana rahateo ao an-tsain' Andriamanitra. Ny mpanjakan' Israely dia tsy tononina eto afa-tsy amin' ny hoe *zanak' i Remalia*, dia olona tsy mba fantatra toetra akory. Izany no mampiseho fa tsy mba isain' i Jehovah ho tena mpanjakan' ny Israely izy, fa mpandrombaka foana ny sez-a-fiandrianana amin' izany fanjakana izany.

And. 5-9. Ny and. 5-6 dia milaza ny fikasan' i Syria sy Israely hanafaka an' i Joda sy hanaisotra ny mpanjakany ka hametraka mpanjaka hafa ho solony. Heverin' ny sasany fa ny anarana hoe *Tabeala*, dia anarana anononana an' i Remalia koa. Nefo misy koa mihevitra fa anaran' olondehibe teo amin' ny tany Armenia izany, ka ny zanak' izy io no efa nomarin' ireto mpanjaka roa ireto hatao mpanjaka solon' ny taranak' i Davida ; ary izany hevitra faharoa izany dia hamarinin' ny soratra ela milaza an' i Tiglat-Pilesara, fa hita amin' io soratra io ny teny hoe, Tibulu avy amin' ny tanin' ny Arama.

Amin' ny and 7-9 dia misy ilan-javatra roa lazaina. Ny anankiray dia ny and. 8^a sy 9^a ; ny voalaza amin' ireo and. ireo dia azo hazavaina amin' ny hevitra roa toy izao : Ny hevitra anankiray dia milaza, fa Rezina sy Remalia dia efa samy manana ny fanjakany sy ny renivohiny ; faritra vita-nanahary izany, ka raha tähiny mitady hihoaatra ao ivelan' ny azy izy ireo, dia manao izay tsy rariny, ka ho foana ny fanjakany. Ny hevitra anankiray kosa dia toy izao : Syria dia miankina amin' i Damaskosy renivohiny, ary Damaskosy dia miankina amin-dRezina mpanjakany. Ary toy izany koa, Efraima miankina amin' i Samaria, ary Samaria miankina amin' i Remalia. Koa raha tsy hafa noho ny tapa-porohana efa ho levona Rezina sy Remalia, dia inona no tokony hampanahy an' i Joda amin' ireo fanjakana roa ireo? — Angamba izany hevitra faharoa izany no mifanaraka kokoa araka ny tarehin' ny teksta.

Amin' ny ilany anankiray koa (and. 8^b sy 9^b) dia lazaina ny haharava an' i Efraima, dia ny firenena folo, noho ny famelezana tsy an-drariny nataony tamin' i Joda. Azo lazaina koa fa ny fanjakana Joda dia tokony hanahy fandrao ho rava, raha tähiny tsy mety mino.

Hita fa mafimafy kokoa ny fandrahonana atao amin' i Efraima eto, noho ny atao amin' i Syria miray tetika aminy, satria lehibe kokoa ny

tsinin' i Efraima, fa Joda, izay tadiaviny hotafihina, dia rahalahiny. Ary lazaina fa «*ao anatin' ny 65 taona dia ho rava i Efraima*». — Saiky manahirana ihany ny mahita ny faritr' izany taona izany, satria hatramin' izao fotoana izao (741 B. C.) ka hatramin' ny nandravan'i Sargona an' i Samaria (721 B. C.) dia tsy ampy 65 taona fa 20 taona monja. Noho izany, izay faritra tokony hokendrena amin' ity voalaza eto ity dia ny fotoana nametrahan'i Esara-Hadona ireny firenena vahiny tany Samaria ireny, ka nampitondrany ny ankamaroan' ny Isiraely ho any Asyria (676 B. C.); jereo 2 Mpanj. 27,²⁴; Ezr. 4, ²), satria hatramin' izany fotoana izany dia tsy mbola tena very tsy akory ny anaran' i Efraima, fa taorian' izany kosa dia firenena vahiny mifangaroharo no nameno ny tany, ary ny firenena folo dia very poka mihitsy amin' ny tantara.

Ny mpanao heviteny sasany anefa tsy mety afa-po amin' izany fanazavana izany, ka heveriny fa io teny io, dia manapaka ny paralelisma amin' ny and. 8. 9, ka tsy tokony ho nisy hatramin' ny voalohany, fa fanazavana natao teo amin' ny sisin' ny takelaka (marge) taty aoriana vao natao ao anatin' ny parantesy, naiditra mihitsy ho isan' ny teksta. Izany no ataon' ireo ho fototry ny tsy ahitana marina ny faritry ny taona voalaza ao. Hita mazava amin'ireto and. ireto fa manorotoro ny fitsaran'i Jehovah, ka na dia i Joda aza, raha tsv mety mino, dia tsy maintsy havavery ny fahaleovan-tenany koa. Ny haharetany na tsy haharetany dia miankina amin' ny finoany, na ny tsi-finoany ny tenin' Andriamanitra. Voalaza amin' izany izay foto-dalana ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra (2 Tant. 20, ²⁰). Ao amin'i Mat. 16, ¹⁶ dia ahatran'i Jesosy amin' ny fitondrana ny olona tsirairay izany foto-dalana izany (ampit. 28, 16; Heb. 2, 4). — Amin' io filazana farany sady mafy io no itarihan' i Jehovah an' i Ahaza handray izao toro-hevitra mahasoa ambara aminy izao, fa amin' izao fahoriana mafy mahazo azy izao, dia izay iray tsy maintsy hofidiny, na ny hiantehitra amin' i Jehovah ireny ihany, na ny hanankim-po amin' ny fanjakan' izao tontolo izao. Nefa hitan' i Jehovah, fa izany farany izany dia hampidi-doza amin' ny olony, ka dia manao fara-ala-nenina amin' i Ahaza lzy hitarika azy amin' ny lalam-pinoana. Fantany tsara fa efa nanao fanekem-pihavanana tamin' ny Asyriana Ahaza; ary nasehon' ny mpaminany azy mazava izany, araka ny hita amin' ny and. manaraka, mba hialany amin' izany fikasana tsy sitrak' i Jehovah izany.

And. 10-11. — Voalaza eto fa «*Jehovah no mbola niteny*»; izany no mampiseho fa ny mpaminany, izay niteny tamin' i Ahaza, dia tena fiasan' Andriamanitra mihitsy, ka azo itokiana ho avy amin' Andriamanitra ny zavatra lazainy. Ataon' Andriamanitra ho adidiny tokoa ny hampahatoky ny mpanjaka mba hinoany izay zavatra lazaina aminy. Noho izany dia lazainy fa vonona hanome azy famantarana lzy, na toy inona na toy inona. Loza mahatahotra no efa mananontanona ny Isiraely, ka dia tokony ho nila izay zavatra ampy hampahatoky azy tokoa Ahaza; nefo hafa noho izany no nalehan' ny hevity ny mpanjaka: nila fanampiana tokoa lzy, nefo tsy mba araka ny toro-hevit' Andriamanitra. Noho ny tsi-fahatokiany an' Andriamanitra, dia nataony fa tsy mahomby ny politikany izany Andriamanitra izany, sady noheveriny koa fa sarotra aminy mihitsy ny hamadika ny fanekena efa nataony tamin' ny mpanjakan' i Asyria. Noho izany dia niala tsiny no nataony.

And. 12. — Toa miseho ho tsara tarehy ny teny navalin' i Ahaza, sady misy ao amin' ny lalana izay azony entina hanamarina izany heviny izany (jereo : Deot. 6,¹⁶; ampit. Mat. 4,⁷). Raha ny mangataka famantarana ho vavolombelon' ny mahamarina ny tenin' Andriamanitra, dia

azo lazaina ihany ho mampiseho ny tsi-finoana, tahaka ny nataon' ny Israely tany an-efitra sy ny nataon'ny Fariseo tamin' ny andron' ny Mpamony (Lio. 11,²⁹), ary izany koa dia nentin' ny Apostoly nitsara ny Jiosy (1 Kor. 1,²²). Ka raha araka izany no itadiavana famantarana, dia marina tokoa fa maka fanahy an' i Jehovah.

Nefa ny famantarana dia azo tadiavana koa, raha sendra misy mana na faniriana te-hiorina maty ka ho afaka amin' ny fisalasalana, tahaka ny nataon' i Gideona (Mpits. 6,¹⁷⁻³⁶), sy Hezekia (Is. 38,²²). Ary eto dia ny tenan' Andriamanitra mihitsy no nampitady famantarana an' i Ahaza. Izao toetr' i Ahaza izao dia mazàna hita amin' ny toetry ny olona tsy te-hino. Raha misy zavatra tian' Andriamanitra homena maimaim-poana, toy ny famonjena sy ny famelankeloka etc., dia miolakolaka sy miala tsiny no ataony. Fa raha sendra misy zavatra, izay tsy omen' Andriamanitra kosa, dia vao mainka minia mitady mafy izany izy. Koa araka izao hita izao dia efa lany haika mihitsy Andriamanitra amin' izay hita-mana an' i Ahaza hino, ka teny fandrahonana no tsy maintsy ho reny ho solon' ny fanambatambazana.

And. 13. — Ny hevitry ny teny hoe «famantarana» voalaza teo aloha sady miseho matetika ao amin' ny Baiboly, dia milaza zavatra atao, na symbola, ho antoka sy fanamarinana ny fanambaran' Andriamanitra ; tahaka izany koa ny anarana symbolika, toy ny anaran' ny zanak' Isaia ; izany dia famantarana avy amin' Andriamanitra koa (jereo 8,¹⁸). Ny zavatra atao, na mitovy amin' izay miseho mandrakariva (37,³⁰), na tena fahagagna mihitsy, dia mazàna miara-miseho amin' ny faminaniana izay lazaina, fa indraindray kosa dia aty aorian' izany vao miseho, ka amin' ny andro isehoany vao tsaroana ny fifanandrifiany amin' ilay teny efa voalaza teo aloha, ary tonga vavolombelona manamaty ny mahamarina izany teny izany ho avy amin' Andriamanitra tokoa (Eks. 3,²³), izay tian' Andriamanitra hohamafisina amin' ity famantarana ity, dia ny mahamarina ny fano-mezan-toky efa nataony tamin' i Ahaza voalaza hatreo amin' ny and. 5 sy ny manaraka.

«*Zanak' i Davida*» no anononan' ny mpaminany an' i Ahaza, fa izy no solon-tenan' ny taranak' i Davida, ary izany dia entiny hampiseho ny halehiben' ny faharatsiany. Ahaza dia tsy mba manasatra ny mpaminany ihany amin' izao ditrany sy fikirizany izao, fa tena «*manasatra* an' Andriamanitra koa», izay mampiteny ny mpaminany, fa tsy ny mpaminany no manome famantarana fa Jehovah. Ny hanasatra ny faharetampon' Andriamanitra, dia sarotra lavitra noho ny hanasatra olombelona, fa amin' ny andro, izay anombohan' ny olona hanamaty ny fony kosa, dia voatery hijanona koa Izy amin' ny famindrampony, ka manome lalana ho an' ny fahamarinany.

Teo amin' ny and. mialoha Jehovah dia notononina tamin' i Ahaza hoe: «*Andriamanitao*»; eto kosa ny mpaminany dia manonona Azy hoe: «*Andriamanitra*», satria efa nahafoy ny anjarany amin' Andriamanitra Ahaza.

And. 14-25. Izao no ventin-kevitra ao anatin' ireo and. ireo : Hianao dia tsy mila ny famantarana, izay omen' Andriamanitra anao, nefo Andriamanitra kosa dia hanome anao famantaram-pamonjena ihany (and. 14), nefo famonjena, izay tsy hahasakana ny fandringanana anao. Ireto fahavalonao ankehitriny dia ho rava ihany tokoa raha afaka kelikely (and. 15-16), nefo ny Asyriana, izay hamonjy anao amin' ny tanan' izy ireo, dia hanjary ho mpanatanteraka ny fitsarako, noho ny tsi-finoanao.

And. 14. Noho izany, dia noho izay voalaza teo amin' ny and. 13, dia ny Tompo no banome famantarana anareo. Tsy nety nangataka famantarana Ahaza noho ny ditry ny fony; nefà mbola manao fara-ala nenina aminy Andriamanitra, ka voin-tenany raha tsy hety hino izy, fa ny famantarana dia ho fanomezan-toky sy ho fampiononana ny mino kosa, dia ireo sisa tsy mba niandany tamin'ny hadalan' i Ahaza sy ny be sy ny maro. *Indro banana anaka ny virijina, izay tsy fantatra na iza na iza.*

Ny hoe virijina, na zazavavy, dia dikan' ny teny Hebreo hoe alma, izay tsy mba ilazana vehivavy efa manambady (Ampit. Gen. 24,⁴³; Eks. 2,⁸; Sal. 68,²⁶; Tononk. 1,³; 6,⁸; Oh. 30,¹⁹); ka raha lazainy fa banana anaka dia tena fahagagana tokoa manoatra noho ny tamin' i Saraha sy Elizabeta, izay efa antitra ka tsy mba nampoizina hiteraka intsony. Tsy nisy fahagagana mitovy amin' ity raha tsy tamin'ny nilazan'ny atijely Gabriela tamin' i Maria virijina hoe: *Indro hitoe-jaza hianao».*

Hiteraka zazalaby, jereo 9,5. Ny anarany bataony hoe Imanoela. Ny reniny no nanome anarana azy, araka izay mazàna fanao tamin' ny Hebreo (Gen. 29,³²; 1 Sam. 1,²⁰) etc.

Imanoela, izany hoe: Amintsika Andriamanitra.

Samy hafa be ihany ny fanazavana ataon' ny mpanao heviteny amin' ity and. ity. Tsy holazaina eto ny andinidinik' izany. Fa fotopotony roa ihany no haseho.

Izao no hevitry ny sasany : Imanoela dia tokony ho zaza, izay nateraky ny vehivavy tanora anankiray niara-belona tamin' i Isaia. Ary rehefa nahalala handà ny ratsy sy hifidy ny tsara (izany hoe: Rehefa afaka taona vitsivitsy), dia rononomandry sy tantely no ho fihinany, izany hoe : Ho simban' ny fahavalo ny tany Palestina, ka ireo no ho tonga foto-kanin' ny olona, fa ny hafa tsy hisy (and. 22). Izany dia ho famantarana ho an' i Ahaza, fa efa manantanona ny loza (ampit. 8, 4). Nefà ny teny hoe : *Imanoela* dia tonga famantaram-pamonjena koa amin' ny mino, fa fantany fa ny loza nanjo ny tany, dia tsy zavatra sendrasendra fa avy amin' ny tangan' Andriamanitra (9,¹³); ary izany tangan' mahery izany dia homba ny mino, na dia iharan-doza aza ny taniny. Izany hevitry ny teny hoe : Imanoela izany no mahatonga ilay zaza ho tandindon' ny Mpamonjy, Izay tena Imanoela tokoa (Mat. 1,²²⁻²³). Ary satria tandindon' ny Mpamonjy izy araka ny hevitryny anarany, dia tokony ho nomen' Andriamanitra ny mino hanohanany azy sy hamelomany ny fanantenany ny famonjena ho avy, na dia velona tamin' ny andro be fahoriana aza izy. Ary ny sasany kosa mihevitra, fa ny voalazan' ny and. 14, dia zavatra mbola ho tanteraka amin' ny fotoana ho avy, nefà tao an-tsain' ny mpaminany araka ny fahitany dia toy ny eta tanteraka izany. Ary tsy eto ihany no toy izany, fa jereo koa izay voalazany ao amin' ny 5,²⁶⁻³⁰; 10,²⁸⁻³⁴.

Ny faharatsiana nasehon' i Ahaza tamin' ny nanamavoany an' Andriamanitra, dia nampirehitra ny fanahim-paminaniana tao amin' i Isaia ka nahatonga izao faminaniana izao ho tena fahitana (vision). Ahaza dia tsy nety nandray ny famonjena avy amin' Andriamanitra, nefà izany tsy hahafoana ny famonjena efa voakasany rahateo, fa tsy maintsy ho tanteraka amin' ny fotoany izany, amin' ny hahaterahan' i Imanoela. Ny hahaterahan' izany dia azo antoka mihitsy sady tena ilaina koa, satria antoky ny fiarovan' Andriamanitra ny teokrasy, na dia adala aza ireo lehibeny.

Raha ampitahaina amin' ny toko 8 sy faha 9 ity toko 7 ity, dia hita fa ny Mesia no tsinjon' ny faminanian' i Isaia eto; fa ao amin' ny 8,⁸. dia lazaina ho tompon' ny Tany Masina Imanoela. Ao amin' ny 9,¹⁻⁶,

izay miray aina tsara amin' ny toko 8 sy amin' ity 7, ¹⁴ ity, dia lazaina ny fahaterahan'io Zaza io; ary na dia ny teny ilazana azy aza, dia mampiseho fa tsy zaza samy hafa ny lazaina eto sy amin' io toko io (ampit. 7, ¹⁴ sy 9, ⁵). Ao amin' ny 11, ¹⁻¹⁰ dia lazaina ho Solofo na Solofon' i Jese izy, ary izany dia fiteny ilazana ny Mesia (ampit. 53, ²; Jer. 23, ⁵¹; 33, ¹⁵; Zak. 3, ⁸; 6, ¹²; Apok. 5, ⁵; 22, ¹⁶).

Koa araka izany dia azo alahatra toy izao ny fitohizan' ny tantaram-paminaniana eto :

Ao amin' ny toko 7 dia lazaina fa hateraka Izy; ao amin' ny toko 9 dia lazaina fa teraka Izy; ary ao amin' ny toko 11 dia lazaina, fa manjaka izy. Amin' izany fitohizan-kevitra izany dia tsy mampisalasala akory izay alehan' ny hevity ny mpaminany, fa ity dia faminaniana milaza ny Mesia.

Ny famonjena hataon' i Imanoela, izay omen' Andriamanitra ho famantarana, dia tsy azo ahatra amin' ny faharesen' ireo mpanjaka roa mandrahona ny Isiraely ireo (jereo ny and. 15-16). Fa araka izay fantatra dia avy amin' ny fanekem-pihavanana nataon' i Ahaza tamin' i Asyria izany, izay tsy mba araka ny sitrapon' Andriamanitra akory, ka efa nananarana an' i Ahaza mafy, sady ho fototry ny faharavan' ny fanjakana Joda rehefa afaka kelikely.

Arakaizany, ity famantarana ataohoe Imanoela nomen' Andriamanitra ity, dia tsy azo ampiharina amin' ny famonjena amin' izao fotoana izao, satria Ahaza efa nandà ny famantarana, izay omen' Andriamanitra, dia azo lazaina, fa efa very anjara amin' izany, ary ny famonjena dia avela ho anjaran' ny ho avy. Izany dia lazain' ny tenan' i Isaia mazava ao amin' ny 8, ¹⁷ amin' ny teny hoe : «Hiandry an' i Jehovah aho, Izay nanafina ny tavany amin' ny taranak' i Jakoba, fa hanantena Azy ihany aho».

And. 15-16. Tsy voalaza eto ny fotoana hiterahana izany zaza izany, fa ny mpaminany mahita azy am-panahy, ary tsy mba naseho azy izay tena fotoana hahaterahany, fa dia izy ihany no navela hilaza izany araka izay fijeriny azy amin' ny fahitana. Nefa araka ireto and. ireto dia toa hitan' ny mpaminany fa miara-miseho amin' ny fampahoriana hataon' ny Asyriana izany, araka ny teny hoe : «*Rebeja mahalala handà ny ratsy sy bifidy ny tsara izy, dia rononomandry sy tantely no ho fibinany*». — Ny sasany mihevitra izany ho ohatra amin' ny habetsahan' ny hanina; nefo tsy izany fa milaza ny fahasimbana sy ny faharavan' ny tany izany (Ampit. 21, 22), fa mitsahatra ny raharaha momba ny fambolena, ka dia tsy misy afa-tsy zavatra azo avy amin' ny maniry ho azy no ho fivelomana, dia avy amin' ny tantely sy ny omby, izay mivelona amin' ny voninkazo sy ny ahitra; ary avy amin' ny vokatr' izany no hiveloman' ity zaza voalaza eto amin' ny and. 15. 16 ity. Ary izany toetr' andro be, fahoriana izany, dia haharitra mandra-pahatongan' ny fotoana hahaizan' ity zaza ity «*bifidy ny tsara sy handà ny ratsy*». Ny sasany mihevitra io fotoana io ho hatramin' ny 2 na 3 taona eo ho eo, nefo angamba tsy mahavoa loatra izany, fa tokony ho hatramin' ny 12 taona, satria hatramin' izay ny zaza teo amin' ny Jiosy vao voatery hanaraka ny lalàna, ka nomena ny anarana hoe «*zanaky ny lalàna*». Amin' izany vao ekena ho mahay manavaka izay tsara hatao sy izay ratsy havela izy. Nefo na 2 taona na 12 taona no voalaza eto dia tsy mampaninona, fa lazain' ny mpaminany amin' ny and. 16, fa alohan' izany fotoana izany, dia ho rava ny tanin' ireo fanjakana roa fahavalon' i Joda ireo, dia ny tanin' i Rezina sy Peka. Izay handrava azy dia ny Asyriana, izay nanao fanekena tamin' i Ahaza; izy no hanery azy hiala amin' ny fiokoana nataony hame-

lezana an'i Joda. — Noho izany ilay fotoana voalaza handravana an'i Joda, dia mbola tsy tanteraka amin' izao. Araka izany dia toa mihevitra ny fahaterahan' Imanoela ho akaiky dia akaiky Isaia. Izany hevitra izany no mahasarotra ny fampiharana ny and. 14 amin' ny Mesia. Nefa raha neverina ho mitovy ihany Imanoela voalaza amin' ny and. 14 sy ity zaza voalaza amin' ny and. 15. 16 ity, dia toa tsy misy afa-tsy izao no anazavana izany : Isaia dia mijery an' Imanoela ho toy ny efa teraka sa-hady ka mitombo eo ampovoan' ny fireneny ary miara-miasa aminy. Noho izany, dia tonga mifanjevo amin' ny fahitan' i Isaia ny fahaterahan' Imanoela sy ny fahasimbana mahazo ny tanin' Israely voalohany.

Imanoela, llay Zaza teraka tany Betlehema, dia manana ny fihaviany ho hatramin ny taloha indrindra koa, ka azo lazaina araka izany ho efa nisy tamin' ny andron' ny razany (Mik. 5, ²). Izy no llay « Anjelin' ny Fanekena, » Izay ho avy tampoka amin' ny tempoly ao Jerosalema (Mal. 3, ¹) Imanoela, llay onenan' Andriamanitra ao amin' ny olony, dia miara-mitondra ny fahoriana voalazan' ny and. 15.16, izay hihatra amin' ny fireneny, ka neverina ho nisy hatramin' ny famelezana nataon' ny Asyriana aza (Jereo : 8, ⁸), tahaka ny niheverana Azy ho teo afovoan' ny olony fony tany an' efitra (jereo : 1 Kor. 10, ⁴). Ary na dia efa tonga any andanitra aza Izy, dia miara-mitondra fahoriana amin' ny fiangonany koa (Asa. 9, ⁴⁻⁵). Raha sendra neverina fa tsy mifandray loatra araka izay tena toetr' ireto and. ireto izany, dia angamba misy fanazavana toa tsotsota kokoa no atao nefo tsy azo itompoana loatra. Ary izany fanazavana izany dia ankinina amin' i Imanoela sy ilay zaza voalaza eo amin' ny and. 15-16. Efa hitantsika ny nanononana an'i Seara-jasoba teo amin' ny and. mialoha (and. 3), nefo toa tsy mbola hitantsika loatra izay anton' ny nanononana azy eto amin' ity toko ity. Sao dia izy ange no notondroin' Isaia tñanana, raha nanonona izay voalaza eto amin' ny and. 15-16 izy ?—Ny teny hoe « *rononomandry sy tantely no fihinany* » dia tsy zavatra mahagaga tany Palestina, raha tñhiny zaza hatramin' ny roa na telo taona no mihinana izany, fa fanome ny zaza rahateo izany. Nefo raha zazalahy tahaka an'i Seara-jasoba no lazaina fa rononomandry sy tantely no fihinany, dia tsy araka izay fanao izany, fa tsy maintsy misy toe-drahahaha hafa mahatonga izany. Ary raha neverina koa fa ity zaza, izay entin' Isaia hiaraka aminy ho eo anatrehan' ny mpanjaka, no sahabo ho 10 taona, ka ny lazaina fa mahalala handà ny ratsy sy hisidy ny tsara dia 12 taona, dia mifanandrify indrindra amin' izay voalaza eto amin' ny and. 15-16 izany. Nefo raha dinihina ny konteksta dia sartra ny anaovana ny voalazan' ny and. 14 ho persona hafa tsy mitovy amin' ny voalazan' ny and. 15-16.

Kanefa raha izany, ahoana no nahitan' ny mpaminany an' Imanoela, ho velona tamin' izao fotoana nampahorian' ny Asyriana ny Israely izao ? Izao no antony : Tsy maintsy hotsarovana fa ny boky faminaniana dia tsy mba fitantaran-javatra alahatra araka ny andro nisehoany, fa tampisehoana ny sary na ny tarehin' ny zavatra ho avy. Koa tahaka ny sary tsy mahay mampiseho izay zavatra mafina eo anelanelany, fa mampikambana ny zavatra rehetra mifanandrify, dia tahaka izany koa ny fomba fahitan' Isaia eto.—Ary manaraka izany, raha ny fanjakana Asyria no toa hitan' ny mpaminany ho lehibe sy mahery amin' ny fanjakan' izao tontollo izao, dia izay ho marina araka ny tantara mihitsy no tsinjon' ny mpaminany, na dia tsy mbola toy izany aza ny toetr' i Asyria tamin' izao fotoana izao. Ary izay fampahorianatomboky ny Asyriana amin' ny fanjakan' Andriamanitra dia mbola hotohizan' ny fanjakana hafa koa aoriana. Ary raha tamin' ny andron' ny fanjakana romana no nahate-

rahan' i Kristy, na Imanoela, fa tsy tamin' ny andron' ny fanjakana Asyriana, dia hita ihany ny fitovian' ny toetry ny Israely tamin' ireo période roa ireo, na ny fahotany, na ny famaliana azy.—Ary farany, raha hita ny faharetan' ny Israely mino tamin' ny fampahoriana nataon' ny Asyriana sy ny Babyloniana azy, dia tsy inona no nahatonga izany, fa ny hery sy ny fampiononana avy amin' i Imanoela, na Kristy, na dia tsy mbola tonga teo aminy araka ny nofo aza Izzy, fa efa teo aminy kosa araka ny fampantenana. Koa ity Imanoela famantarana ity, dia tsy mba ho fandrahonana ihany tamin' ny andron' i Ahaza, fa ho fampiononana koa.

And. 17. — Averina eto indray ny hevitra voalaza tamin' ny and. 15. 16, ary lazaina tsotra eto izay efa voalazan' i Isaia teo amin' ny 5,²⁶ sy manaraka. Aseho fa Asyria, izay nanankinan' i Ahaza ny fanantenany, no hampidi-doza azy ; ary tokony ho nampivadi-po fatratra an' i Ahaza io filazana io. Ny teny ao anatin' ny parantesy, dia tsy mety mirafitra loatra amin' ny frazy iraisany, ka noho izany, dia neverin' ny sasany fa fanazavana vao natsofoky ny mpandika taty aoriania io.

And. 18. 19. — Ny fanjakana Israely dia tahaka ny tany fiadiana izay ikatrohan' ny fanjakana roa samy mitady ho mpandresy, dia Egypta sy Asyria. Izany dia niseho indrindra tamin' ny andron' i Josia (2 Mpanj. 23,²⁹ ; 2 Tant. 35,²⁹). Ny ohatra enti-milaza ireto fanjakana roa ireto dia tena mifanandrify tsara, fa ny «*lalitra*» sy ny «*renitantly*» dia isan' ny zava-manan' aina fatra-pitombo sady manao andiany, ary ny fantsy maranitra eo amin' ny tantely dia mifanandrify tsara amin' izay azon' ireo atao hampidi-doza izay firenena asiany (Deot. 1,⁴⁴ ; Sal. 118,¹²). Ireo ohatra ireo koa dia nalaina araka ny toetry ny tany be azy indrindra : Ny tany Egypta dia isan' ny be lalitra sy moka, ary Asyria dia malaza amin' ny tantely. Ary aseho eto fa ny tanin' ny Israely dia ho tonga fitoerana hivorian' ireny, ka ho feno azy ny lohasaha lao, izay be mpoinina taloha.

Ny lalitra indrindra no tia ny toerana any an-dohasaha, ary eny amin' ny tsefatsefaky ny haram-bato no alehan' ny tantely.

Ary eny amin' ny «*fefy tsilo rebetra*» sy «*ny saba fiandrasana rebetra*» no itadiavany hanina. Izany ohatra izany dia manambara ny fahamaroan' ireo fahavaloo ireo sy ny fandravana, izay hataony amin' ny firenena hasiany.

And. 20. Fanoharana vaovao no ilazan' ny mpaminany eto ny fanjakan' i Asyria. Oharina amin' ny hareza izy, izay nohofana avy any amoron' ny ony, dia ny Eofrata izany. Ny tanin' ny Israely kosa dia oharina amin' ny *lebilahy anankiray*. Araka ny efa hitantsika amin' ny and. mialoha ity toko ity, dia ny mpanjaka Ahaza no efa nihevitra hanofa azy ; nefo tsy ho araka ny hevit' i Ahaza, ta Jehovah no hanofa azy ho entiny hahatanteraka ny sitrapony. Amin' io hareza nohofana io no hanaratana *ny loba*.—Izany dia tokony ho ohatra amin' ny fandranganana hanjo ny lehibe amin' ny Israely, sy ny *volon-tongotra*, dia ohatra amin' ny faharavana hihattra amin' ny tany sy ny fandranganana hanjo ny sarambabem-bahoaka. Ny *volombava bokakasana* dia mampahatsiaro ny voalaza ao amin' ny 4, ⁴; fa noho ny fandranganana hiseho amin' ny ady, dia ho mosaren-dehilahy ny fanjakana. Koa raha jerena mitambatra ireo ohatra ireo dia hita, fa lazaina amin' izany ny tena fahsimbana hihattra amin' ny fanjakana mihitsy, noho izay ataon' ny Asyriana aminy.

And. 21-25. Izao no voalaza amin' ireto and. ireto : Hanjary ho tany fiandrasam-biby ny tanin' ny Isiraely mahavokatra. Ny fambolembary sy voaloboka dia hitsahatra noho ny fanimbana hataon' ny fahavalosy noho ny havitsian'ny mponina. Voalaza eto fa, izay ho foto-panan' ny olona dia *omby vavy kely sy ondry roa*. Izany no manambara ny fahantran' ny mponina, ka tsy ho be toy ny teo aloha intsony ny hareny sy ny fananany. Tsy dia tokony ho milaza izay ananan' ny olona tsirai-ray ireo isa voalaza ireo, fa ny antony ilazana izany, dia ny hampiseho fa tsy manan-karena tahaka ny teo aloha intsony ny vahoaka. Nefa na dia vitsy aza ny omby aman' ondry ananan' ny olona, noho ny tany efa tonga tany fiandrasana, dia ahazoana ronono be ihany amin'ireo biby ompi-ana vitsy ireo, ka ampy ho fiveloman' ny olona vitsy sisa. Averina intelo eto ny teny hoe : *hery sy tsilo*, izay ohatra amin'ny fanozonana (Ampit. Gen. 3,¹⁸). Ireny no hisolo ny vary sy ny voaloboka amin'ny tany mahavokatra. Ny voaloboka dia isan' ny nahazoan' ny Isiraely fivelomana tokoa ; fa arakaraky ny isan' ny foto-boaloboka nambolena no nahalato ny tanimboly nisy azy. Fa raha nisy voaloboka arivo fototra, dia nahazoany sekely arivo ; ary izany tombom-barotra taloha izany, dia nanjary fatiantoka miditra izao. Ny hery sy ny tsilo maniry amin'ireo tany lonaka ireo dia efa nanjary ho fierent' ny bibidia, ka tsy azon' ny olona atao ny hamaky azy fotsiny, raha tsy mitondra tsipika sy zana-tsipika hiarovana ny tena. Kanefa tsy ireo tsilo sy hery ireo ihany no maniry amin'*ireny tantry rehetra, izay nohevoina tamin'ny angady ireny* (dia ny tanimboly izany), fa misy ahitra tsara ho fihinan' ny omby aman' ondry koa, ka na dia nofetena aza teo aloha, dia hatao tany fanarahana kosa izao. Izany filazana rehetra izany, dia mampiseho fa hisy fiovana mampalahelo amin' ny tanin' ny Isiraely, noho ny ditry ny fon'ny mpanjaka sy ny vahoaka.

2. *Toko 8,¹⁻⁴. Famantarana roa milaza ny baharavan' i Damaskosy sy Samaria.*

And. 1-2. Izay voalaza eto dia natao taoriana kelin' ny nihaonan' Is aia tamin' i Ahaza. *Fafana lebibe* (na solaitra lehibe) no asaina *soratana araky ny fanoratry ny olona*, dia soratra mazava sady ho azon' ny be sy ny maro vakina (Hab. 2, 2), satria izay soratana amin' ny fafana, dia fampisehoana ny zava-miasina ho fantatry ny be sy ny maro. Ny hoe : *Mahera—Salala—Hasibaža*, dia adika hoe : avy faingana ny famaboana, mimaona ny fandrobana. Na dia maizimaizina aza izany fomba fiteny izany, dia miseho amin' izany ihany, fa hisy loza ho avy tampoka sady faingana, ary izany loza izany dia avy amin' ny ady, ka hisy faharesena, nefatsy voalaza izay handresy sy ho resy. Izay tondroinaindrindra amin' izany anefa dia izay hataon' ny Asyriana amin' i Damaskosy sy ny Isiraely ; nefasio teny maizimaizina sady sarotra fantarina io, dia tsy maintsy hampangorohoro an' i Joda koa. Amin' ny and. manaraka vao voalaza, fa Asyria no hahatonga izany loza izany. Rehefa voasoratra amin' ny fafana io teny io, dia nasaina haka vavolombelona mahatoky ny mpaminany hahita sy hijery ny amin' izany. Izany no manambara fa tsy tokony ho natsangana teo amoron-dàlana ho hitan' ny be sy ny maro io fafana io, fa tokony ho notehirizina tao amin' ny mpaminany, na tao amin' ny tokotany, fandrao hosimban' ny olona, satria zavatra halan' ny be sy ny maro izay voasoratra ao ; kanefa tsy maintsy naka vavolombelona hijery izany ny mpaminany, fandrao raha hitan' i Ahaza fa tsy mamely azy ireo fanjakana roa voalaza hamely azy ireo, fa izy ireo indray aza ho voaringana, dia hoheveriny fa vokatry ny politika nataony tamin' i Asyria izany.

Ireo vavolombelona roa lahy nantsoina dia tsy fantatra loatra, nefo tamin' ny andron' i Ahaza dia nisy mpisorona natao hoe : Oria, izay nanampy azy tamin' ny fanaovana ny alitaran-tsampy, mitovy amin' izay hitan' i Ahaza tany Damaskosy (2 Mpanj. 16,¹⁰—) ; ary raha sendra izy no izy, dia mety indrindra ny nakan' i Isaia azy ho vavolombelona, satria fahavalon' i Isaia io, ka tsy maintsy hitokian' ny mpanjaka izay zavatra lazaina aminy. Zakkaria dia tokony ho tsy mpaminany, fa angamba ilay levita voalaza ao amin' ny 2 Tant. 29,¹³.

And. 3-4. Izay zavatra voalaza amin' ireto andininy ireto dia tokony ho natao herintaona latsaka kely taorian' izay voalaza teo amin' ny and 1-2. Ny vadin' ny mpaminany dia voalaza eto ho mpaminany vavy koa ; ary taorian' ny nanaovana ilay soratra tamin' nyfafana no hiterahan-ny zazalahy, ary io zazalahy io dia tonga famantarana velona mampiseho ny fahamarinan' ny faminaniana voalazan' ny 7, ¹⁶. Ilay teny voasoratra teo amin'nyfafana voalaza teo amin' ny and. I no nomena ho anaran' ity zaza ity; ary io zaza io dia ho fampahatsiarovana mandrakariva ny amin' izay efa nasehon' i Jehovah sy nambarany teo. Ao amin' ny and. 4 dia voalaza ny hahavoabobo an' i Damaskosy sy Samaria. Ny hoe : Samaria dia tsy milaza fotsiny ny tena tanàna, fa ao anatin' izany koa ny tanàna rehetra manodidina amin' ny zana-bohitr' i Samaria. Ny hisehoan' izany dia voalaza fa ho faingana, satria raha tsy mbola mahay manonona hoe : Idada, na Ineny io zaza io, dia ho tonga izany voalaza izany. Tamin' ny taona 734-732 B. C. dia nisy famaboana sy famelezana nihattra tamin' ireo fanjakana roa ireo. Raha ity zaza voalaza eto ity sy ny anarany no ampi-tahaina amin' llay Zaza voalaza ao amin' ny toko 7 sy ny anarany, dia hita fa lehibe ny fahasamihafany. Izay isehoan' izany indrindra anefa dia izay voalaza amin' ny and. manaraka. Fa asehon' ny mpaminany amin' izany ny fampiononana avy amin' izany anarana izany, izay hahafaly ireo olom-bitsy sisa nino tamin' ny Israely. Ny raharaha nataon' i Jehovah tamin' i Ahaza dia efa vita. Ny teny nataony taminy dia niasa fanamafisam-po, tahaka ny voalaza teo amin' ny toko 6, ⁹. Jehovah dia efa nikely aina mafy mba hitaona sy hitarika ny Israely, mba hanaraka ny toro-hevitra omeny, ary izay sisa mbola hataony dia ny hampiseho sy hanamaty kokoa ny fampiononana ataony amin' ireo mety mandray izany.

3. Toko 8, 6—9, 6. Fampiononana atao amin' ny Israely marina.

And. 5-8. Amin' ity fizarana ity, dia izay loza sy fahoriana hihattra amin' i Joda sy ny Israely no lazaina aloha, dia vao lazaina ny fampiononana avy amin' Imanoela. Koa ny fizarana roa madinika ao anatin' ity fizarana ity, dia ny and. 6-8 sy ny and. 9. 10, dia milaza izany zavatra roa izany, dia ny fahoriana sy ny fampiononana amin' izany. Ireo fizarana roa ireo dia samy miafara amin' ny anarana Imanoela, na amintsika Andriamanitra. Toa miseho eto fa foana ny fampantanenana rehetra, izay nomena ny Israely mino, noho ny fitantarana ireo fanjakana telo ireo ; ka noho izany dia miantso amim-pitarainana ny mpaminany, ka manonona an' Imanoela amin' ny teny farany ao amin' ny and. 8. Amin' ny and. 6 a dia asehony ny fahotan' ny Israely manontolo, indrinda fa Joda. Ny and. 6 b kosa dia mihattra amin' ny firenena folo ihany, satria izy no mifaly amin' i Rezina sy ny zanak' i Remalia. *Mifaly amin' i Rezina sy ny zanak' i Remalia.* Tamin' ny nandrenesan' nyva hoaka amin' ny Joda, fa avy Tiglata-Pilesera noho ny fiantsoan' i Ahaza azy hamely an' i Damaskosy sy Samaria, dia faly ambony ihany tamin' izany izy ; nefo tsy haharitra ny fifaliany, fa ilay namonjy azy no ho fototry ny fandravana azy

koa. Ny hoe Siloa dia loharano avy amin' ny tendrombohitra misy ny tempoly. Io no antsoina ankehitriny hoe fantsakan' i Maria. Avy ao amin' izany loharano izany no itarihana ny rano hankao amin' ny lohasaha atao hoe: Tyropeona. Tat� aoriana, tamin' ny andron' i Hezekia, dia nanaovana lakandrano namaky ny havoana nitarihana io rano io ho solon' ny lalana nihodivitra nitarihana azy taloha, ary natao tery ihany izany lakandrano izany, ka ampy hahafeno azy tsara ny rano; noho izany dia nisononoka tsara ny fandehany. Ity dia mety ho ohatra tsara amin' ny fahasoavan' Andriamanitra, izay miasa mangina, nefà tsy tapaka (2 Mpanj. 19. ¹²); ary ny asany dia mazana tsy hita maso loatra ka esoin' izao tontolo izao. *Nandà izany rano Siloa misononoka izany anefa ny Isiraelly, ka tsy maintsy bovaliana.* Ao amin' ny and. 7-8 dia voalaza ny famaliana noho izany fahotana izany, dia ny famaliana an' i Efraima, na ny firenena folo (and. 7) sy ny famaliana an' i Joda (and. 8.). Izay mitanohitra amin' ny ranon' i Siloa efa nolavin' ny Isiraelly sy ny Joda, no lazaina amin' ireto and. ireto ho famaliana azy. Ny fanjakana Asyria, dia oharina amin' ny Ony na Eofrata, ary ny mpanjakany sy ny voninahiny rehetra, dia ny miaramilany, dia oharina amin' ny rano sy ny onjan' izany rano izany. Raha tondraka Eofrata dia loza ny manjo ny tany manodidina azy, fa safotry ny ranony avokoa, ka mahasimba zavatra be dia be, ary izany no alaina ohatra eto. Ny tafika atao' ny fanjakana Asyria sy ny mpanjakany no lazaina ho toy ny fahatondrahan' i Eofrata, ka hibosesika hanafotra an' i Efraima; kanefa tsy hijanona amin' i Efraima fotsiny, izay tonga isan' ny mason-dranony, fa na dia ny morona aza dia hohoarany koa. Efraima no tahaka ny fety nanefitra an' i Joda tamin' i Asyria, ary izao rehetra mihoatra izany fety izany ny rano, dia Asyria, dia tsy maintsy hanafotra an' i Joda koa; ary ho mafy kokoa ny firimorimony, tahaka ny rano raha vao mihoatra ny fety, ka tsy maintsy hampihorohoro fatratra an' i Joda izany: Ny fanoharantà dia miala faingana amin' ny tanin' ny Joda. Ny mpaminany dia toa mahita ny firenena Joda hoatry ny olona iray tratry ny sato-drano, ary mitombo fatratra ny rano *mandra-pahatongany bavozona*. Izany dia milaza ny hamafin' ny fahoriania hihattra amin' ny firenena Joda, noho ny atao' ny fahavalony; nefà mba misy fampanantenana ihany koa amin' izany ohatra izany, satria raha tsy mihoatra noho ny vozona ny rano hihattra amin' i Joda, dia izany no nanambara, fa mbola azo vonjena ihany izy; nefà tena haharikoriko mihitsy ny fijery azy, satria ny *fiposany eny andaniny roa* dia hanenika ny tany. Amin' izany toa miala mankamin' ny ohatra hafa indray ny mpaminany, ka ny fipasaky ny rano eo andaniny roa, dia hitany ho tahaka ny fivelatry ny elatry ny vorona mpihaza raha mbola manidina mitondra ny hazany, ary izany dia mitanarako amin' ny voalazan' ny nota eo amin' izany and. izany. Ity fizarana antsasaky ny voalohany ity, dia miafara amin' ny fiantsoana an' i Imanoela, ary ny tanin' i Joda, izay tra-doza toy izany dia lazainy ho taniny. Izany no nanambara fa heveina ho mpanjakany Imanoela, izay voalaza eto. Ity and. ity no isan' ny iorenan' ny hevitra Mesianika eo amin' ny 7, ¹⁴.

And. 9-10. Amin' ny teny mahery no anambaran' ny mpaminany ny fibobiana noho ny famonjena mahatoky, izay omen' ny Tompo azy, ho fanafahana azy amin' ny fahoriania, ka efa natranga sahadys teo amin' ny 7, ¹⁴. Imanoela dia tsy hitan' ny mpaminany ho mpamonjy sy mpanafaka azy fotsiny amin' ny fahoriania, izay manantanona azy izao, fa ho Mpamonjy sy Mpanafaka azy koa amin' ny fahoriania rehetra, izay andrahonan' ny fanjakan' izao tontolo izao ny tanjakan' Andriamanitra, ary mbola ho re mazavazava kokoa amin' ny manaraka izany. Koa amin'

izany, ny hevitra amin' ireto and. ireto dia tsy mba miantefa amin' ny fanjakana iray monja, fa mihatra amin' ny fahavaloh rehetra, izay mitsangana hanohitra ny fanjakan' Andriamanitra, na oviana na oviana. Koa na inona na inona fahatezerana sy fitaovana ary politika lalina iokoany hamelezana ny fanjakan' Andriamanitra, dia tsy hahavita na inona na inona izany, satria llay Andriamanitra velona no momba azy (ampit. 7, 7). Eto amin' ity and. ity no ahitana voalohany ny andraisian' ny mpaminany ny anarana hoe : Imanoela, ho fampiononana sy fanomezan-toky ho an' ny olo-mino rehetra, fa ny teny hoe : «Aminay Andriamanitra» dia dikan' ny hoe : Imanoela, araka ny eo amin' ny nota.

And. 11-13. Aseho mazava eto indray ny hahazoan' ny mino hitoky sy hiankina amin' i Jehovah. Andriamanitra dia nanindry mafy ny mpaminany tamin' ny fanahiny (ampit. Ezek. 1, 3 ; 3,¹⁴), ary nampidina ny fahatokiana tao am-pony. Syria sy Efraima dia efa niray tetika tokoa hanohitra an' i Joda ; nefas tsy izany no tena loza tokony hatahorany, satria ireo fanjakana roa ireo dia eo am-pelatanan' Andriamanitra ihany tahaka ny zavatra hafa rehetra, ka hainy fehezina ; fa izay loza tokony hatahoran' i Joda dia ny tsi-finoany. Fa ny fandrahonan' izao tontolo izao dia mbola ho ao mandrakariva, ary ny horohoro vokatr' izany koa dia tsy hety tapaka, raha tsy efa tsaroan' ny olona, fa ny herin' Andriamanitra dia mahery lavitra noho ny herin' izao tontolo izao, na oviana na oviana. Koa izay tena zavatra ilainy, dia ny hanamasinany an i Jehovah amin' ny finoana velona sy mahery, ka tsy ny hafa no hatahorana sy hangorohoroana, fa Jehovah ireny ihany. Izay vokatra hiseho amin' ny finoana, na ny tsi-finoan' ny olona ny fanampian' Andriamanitra, dia lazaina amin' ny and. manaraka.

And. 14-15. Ny hoe : *fitoerana masina* dia fanao indrindra entina milaza ny tempoly, ary izany dia mampiseho ny fanakekezan' Andriamanitra hiaro ny olony mbamin' ny fitahiana, izay atolony azy amin' ny fanompoam-pivavahana eo amin' ny tempoly. Ny fiarovana, izay omen' Andriamanitra ny olona, dia ampit. 4, 5— ; Sal. 27, 5 ; 31,²¹. Raha sendra tsy mety mandray ny famonjena atolotra Andriamanitra azy ny olona, dia tsy maintsy hiantso ny fitsarana hamalian' Andriamanitra azy kosa. Ny hoe : *vato mahatafintohina sy vatolampy mahasolafaka* ary ho *fandrika sy tonta*, dia ohatra ilazana ny vokatry ny fandavan' ny olona ny tamonjena atolotra azy ; ary izany famaliana izany dia aseho mazava eto ho zavatra hihatra amin' ny firenena avaratra sy atsimo (ampit. and. 6—). Izany filazana izany, indrindra fa ny filazana an' i Joda sy ny renivotiny (dia Jerosalema), dia zavatra miseho matetika eo amin' ny bokin' Isaia manontolo. Rehefa mahazo ny be sy ny maro ny tsi-finoana, dia tsy maintsy hihatra amin' ny be sy ny maro koa ny famaliana vokatr' izany. Koa noho izany dia maro no tafintohina sy lavo ary ringana mihitsy, nefas tsy misy afa-tsy ny ataony ihany no hahavo-sambotra sy hahavoafandrika azy. Ireto and. ireto dia miverina matetika ihany amin' ny Testamenta Vaovao (Lio. 2,³⁴). Ny fahatanterahan' ny zavatra voalaza, na ny asan' ny fincana, na ny asan' ny tsi-finoana, dia miseho indrindra amin' ny famonjena nataon' i Jesosy.

And. 16-20 *. Aseho amin' izany ny faneken' ny mpaminany ny tenin' i Jehovah. Misy itovian' ity fizarana ity amin' ny fizarana teo aloha sy amin' izay voalaza ao amin' ny toko 12 koa, fa samy milaza zavatra sobjektiva.

And. 16-18. Ny hoe *teny vavolombelona* dia ny fananarana sy ny fainbarana ny zavatra hiseho amin' ny andro ho avy, izay efa nolazain'

Isaia ; ary izany dia ilaina hotehirizina amin' ny andro ho avy, fa ny teny toy izany dia tsy maintsy ivelomana sy iainan' ny mino ao amin' ny Israely, ary toy izany koa amin' ny olo-mino aty aoriania. Noho izany dia mangataka ny mpaminany mba *hofebezina* ny teny vavolombelona, izany hoe : Mba hotehirizina, ka hahazo toerana ao am-pon' ny olo-mino, izay zavatra efa nolazaina taminy, ary toy izany koa, mba *basiana tombo-kase* ny lalàna. *Ny lalàna* dia ny didy efa nomen' Andriamanitra harahin' ny Israely, ary asaina asiana tombo-kasé izany, izany hoe : Ny Israely mino rehetra, hanaiky ho marina izany lalàna izany, sady hanao azy ho mendrika hankatoavina. Asain' Andriamanitra atao amin' ny fanantenana izany, dia tahaka izay ataon' ny olona amin' ny fanekena mba tsy hahavery azy. Ampirisihina amin'izany ny mpaminany, mba hikely aina hanao izay hahalavorary izay efa nataony teo amin' ny olona. Ny hoe : *mpianatra* dia milaza ireo olona vitsy, izay mitovy toe-panahy amin' i Isaia ; ary lazaina ho *mpianatr'* i Jehovah ireo, satria efa nitandrina ny didiny, sady efa nanaiky ny fampanantenana. Ny and. 17 dia fanekem-pinoana ataon' ny mpaminany. Ny voalaza eto dia mampahatsiaro izay voalaza ao amin' ny (Heb. 11, 1). Ny ahtsoina eto hoe : *ry taranak' i Jakoba*, dia ny Israely manontolo. Izy dia efa nanatenan' i Jehovah ny tavany, satria tsy nino ny fampanantenana, izay efa nomena azy, sady nitoky tamin' ny zavatra hafa, izay misfanohitra amin' ny didin' Andriamanitra.

Nefa na dia nanafina ny tavany tamin' ny vahoaka Israely aza Jehovah, dia tsy mba nahakivy ny mpaminany izany, fa ny tenany sy ireo olom-bitsy nitovy fanahy aminy dia mbola miandry sy manantena an' i Jehovah ihany, satria fantany tsara fa tsy mba hivadika amin' izay efa nampanantenainy Izy, na dia toa takona ihany aza Izy, ka tsy hitan' ny be sy ny maro. Izany fanantenana ananan' ny mpaminany izany, dia misy antoka lehibe araka izay voalaza amin' ny and. 18, ary izany dia ny tenany sy ireo zaza nomen' i Jehovah azy. Araka ny hevity ny sasany ny teny hoe : *famantarana sy fahagagana*, dia mihatra amin'ny asa amampahagagana atao harmonjena ny olona ; nefo toa tsy izany loatra no alehan' ireo teny ireo, fa tokony ho mihatra kosa amin' ny tenan' ny mpaminany sy ny zanany, indrindra fa ny anarana efa nomen' Andriamanitra azy ho famantarana ny fahatanterahan' ny teny fampanantenana efa nomeny ; fa ny anarana hoe Isaia(1, 1) sy Seara-Jasoba (7, 3) ary Mahera-Salala-hasibaza (8, 3) dia tsy anarana natao mosalahy fotsiny fa misy antony lehibe araka ny fikasan' Andriamanitra ; ta amin' ireo anarana ireo, no anambarany ny famonjena, izay ho avy ho fampiononana ireo mino vitsivitsy ireo. Ary Andriamanitra, Izay efa nampiseho ireo anarana ireo ho famantarana sy fahagagana, dia tsy maintsy hahatanteraka koa, izay zavatra ampanantenaina amin' izany anarana izany. Ny filazana ny anaran' Andriamanitra hoe : *Jehovah Tompon'ny maro*, no mampiseho ny zava-dehibe kendreny hihatra amin' ny Israely, araka izay efa voalazan' ireo famantarana sy fahagagana ireo. Izany dia mampahatoky fa tsy hanadino ny fiangonany, izay efa nosidiny tao Ziona, Izy. Lazaina eto fa *monina ao an-tendrombo-bitr' i Ziona* Jehovah. Aseho amin' izany fa akaiky Izy, ka tsy maintsy hahatanteraka izay efa nampanantenainy ny fiangonana. Ao amin' ny Heb. 2, 13 dia tsy Isaia no lazaina ho manonona ny teny voalaza voalohany amin'ity and. 18 ity, fa Kristy ; ary azo lazaina fa mendrika lavitra hanonona izany teny izany Izy noho Isaia. Fa raha Isaia faly sy nionona tamin' ireo fianakaviana vitsy nino sy natoky an' Andriamanitra ireo, dia mai-ka fa ho lehibe ny fifalian' i Kristy amin' ny olo-mino rehetra, izay efa natolotri' Andriamanitra Azy ao amin'ny fiangonana amin' ny Testamenta

Vaovao. Fampahatokiana lehibe no voalazan' ireto teny ireto, fa hita tokoa fa tsy misy tokony hitadiavam-pamonjena, afa-tsy Andriamanitra irery ihany, ary izany dia aseho mazava amin' ny and. manaraka.

And. 19-20 a. Amin' ny fotoana rehetra, izay androsoan' ny olona amin' ny taharatsiana, dia hita mandrakariva fa miara-dia ny finoana zava-poana sy ny tsi-finoana. Hita hatramin' ny andron' i Saoly aza izany (I Sam. 28, ampit. Isa. 2, ⁶; 3, ³). Ny sofiksa pronominaly amin' ny teny hoe: lazainy, dia misolo ny vahoaka be sy ny maro; ary ny sofiksa pronominaly amin' ny hoe aminareo dia misolo ireo olo-mino. Ny mampiteny ny mpaminany eto dia Jehovah. Jehovah dia mananatra ireo olo-mino vitsy mba tsy hanaraka ny torohevitra, izay omen' ny be sy ny maro azy. Ny hoe, *manao azy ho tsindrian-javatra*, dia ireo mpamerina avelo, na amboroa, izay hita matetika tamin' ny Testamenta Taloha. Raha tononin' ny mpaminany ny teny hoe: *mitsiatsiaka sy miboeriboerika*, dia ho fane-soana no antony ilazany izany. Izany dia milaza ny fanaon' ireny milaza azy ho tsindrian-javatra sy mpisikidy, ary ny antony anaovany toy izany, dia ny tsy mba hahazoana ny fiteniny, mba hamitahany ny namany. Koa izay te-ho olon' Andriamanitra dia tsy maintsy mandà mba tsy ho voatarik' ireny. Araka ny hevity ny sasany dia ny sampy no antsoina eto hoe: Andriamanitra, nefo araka ny fandikana eto amin'ny Baiboly dia Andriamanitra marina no antsoina amin' izany. Voalaza eto amin' ny tapany farany amin'ny and. 19, fa tsy mahasoa ny velona ny haka saina amin' ny maty, fa amin' Andriamanitra ihany; fa izay tokony hataony kosa dia lazaina amin'ny and. 20 a. Teny fiantsoana io teny io, dia tahaka ny baiko ataon' ny kapiteny amin' ny miaramilany (Mpits. 7, ⁸), indri-ndra fa ilay teny manao hoe: «Ho an' i Gideona sy Andriamanitra». Izay voalaza eto dia tahaka ny manao hoe: Henoy ny tenin' ny lalàna sy vavolombelon' i Jehovah ! Izay hevitra kendren' ny mpaminany indri-ndra eto dia ny hampiseho, fa ireo zavatra roa voalaza teo ireo no ho baiko hifehy sy hitari-dàlana ny olon' Andriamanitra.

Toko 8,^{20 b} — 9,⁶. Averina eto indray ny fananarana hampifikitra ny olona amin' ny tenin' Andriamanitra, satria izany ihany no ahitany fanambinana na oviana na oviana. Ampifanilaina amin' ity fizarana ity ny zavatra roa samy hafa, dia ny hanjo ireo tsy mety manaiky, fa manamavo an' Andriamanitra sy ny teniny (and. 20,^b 22), sy ny andro be voni-nahitra ho hitan' ny mino, izay maharitra hatramin'ny farany (and. 23 — 9, 6). Ary ireo filazana roa ireo dia atambatry ny mpaminany amin' ny teny roa samy hafa koa, dia amin' ny hoe: *aizimi-pito* milaza ny voalohany ary *mazava lebibe* milaza ny faharoa.

And. 20^b — 22. Efa voalaza tamin' ny and. 20 a ny amin' ny baiko omena ny mpanaraka an' Andriamanitra, dia ny amin' ny lalàna sy ny teny vavolombelona, ary izany dia zavatra tadiavin' Andriamanitra ho ao amin' ny mpanompony ; koa azo lazaina ho mamoha lalana hihavian' ny fahasambarana sy ny fiainana ; fa izay tsy mety matoky izany kosa, dia isan' ireo izay tsy maintsy hitoetra ao amin' ny aizim-pito mandrakariva; fa izay mandeha tsy manana an' Andriamanitra, dia mandeha tsy manana fanantenana koa. Koa ny hevity ny hoe: *Raha tsy miteny araka izany teny izany*, dia mitovy amin' ny hoe: *Raha tsy manaiky sy manoa ny voalazan' izany teny izany izy*. Ny hoe: *fahazavan'ny maraina*, dia ohatra amin' ny fiposahan' ny fomonjena (ampit. 58, ⁸). Nefo ity teny ity dia mitarika ny hevitsika koa ho ao amin' llay Imanoela, Izay ventin-kevity ny fizarana lehibe omban' ity toko ity, ka azo lazaina fa mihatra amin'

Imanoela ny hevity ny mpaminany, amin' ny teny hoe: *fabazavan' ny maraina*, fa ny anarany dia mamirapiratra tahaka ny fahazavan' ny maraina ao amin' ny faminaniana. Ary tamin' ny hafenoan' andro no nipo-sahan' ny Masoandron' ny fahamarinana, Izay manana fansisiranana ao ambanin' ny elany (58,⁸; Hos. 6,³; Mal. 3,²⁰; Lio. 1,⁷). Ity fahazavan' ny maraina ity, izay mamirapiratra eo amin' ny faminaniana, dia mifina kosa amin' izay tsy mino ny lalana sy ny teny vavolombelona ; ary ireny dia lazaina eo amin' ny and. 21, fa hivezivezy, satria mandeha ao amin' ny maizina, ka tsy mahita izay iorenan' ny fanantenany, na aiza na aiza no alehany. Noho ny atao' ny fahavaloo dia ho simba ny tany, ka hampandroso sy hampitombo ny fahoriany izany, fa sady ho *mabantra* no ho *mosarena* izy. Izany dia vokatry ny famaliana atao' Andriamanitra amin' izay tsy manaiky ny teniny ; ary satria tsy hahatarika azy hibebaka ny famaliana, dia vao mainka hampitombo ny tsi-finoany, ka manosika azy ho amin' ny tampon' ny faharatsiana, amin' ny fanesoana, izay mendrika ho ao am-bavan' ny Anti-kristy (Apok. 16,⁹⁻¹¹), fa ho *sosotra izy ka hanozona ny mpanjakany sy ny Andriamariny*. Amin' ny fandikana amin' ny Baibolintsika, dia tsy Andriamanitra no neverina amin' ny hoe, mpanjaka, fa ny mpanjaka teo amin' ny Israely ; nefo misy manao io ho milaza an' Andriamanitra tahaka izay voalaza ao amin' ny 6, 5. Ny hoe Andriamanitra eto amin' ny teksta, dia Andriamanitra marina, fa amin' ny nota kosa dia ny sampy. Ny fanazavana izany araka ny heviny avy dia tsotra, nefo ny tena hevitra ao anatiny kosa, dia mifanalavitra elanelana ; satria raha ny mpanjaka teo amin' ny Israely sy ny sampy no neverina, dia milaza ny fahatofohan' ny vahoaka amin' ny sampy sy ny mpanjakany izany, izay tsy mahavonjy azy amin' izao andro mampahory izao ; fa raha Andriamanitra marina kosa no neverina amin' izany, dia milaza ny fandrosoan' ny Israely tamin' ny fanasarotam-po fatratra, ary izany dia mifanaraka indrindra amin' ny ventin-kevitry ny fizarana manontolo. Aseho eto fa maizina mihitsy ny mahazo ireo mpikiry biby ireo, fa na *biandra-andra* izy, izany hoe : hijery ny lanitra na *bijery ny tany* dia tsy misy hitany, afa-tsy aizina ihany manodidina azy, ary fahorianana samy hafa mikambana aminy, dia toy ny riaka manosika azy ho ao amin' ny aizim-pito. Izany filazana izany dia mampahatsiaro antsika ny ao amin' ny toko 5.

And. 23. Amin' ny fandikana hafa dia atao and. 1 amin'ny toko 9 ity and. ity, ary azo lazaina fa mifanaraka tsara amin' ny and. manaraka ny hevitra amin' ity and. ity, fa mifanohitra kosa amin' izay voalaza eo amin' ny and. mialoha. Izay teny voalaza eto, dia ho an' izay miakina sy matoky an' i Jehovah, ka amin' ireny dia ho hafa lavitra ny andro ho avy, satria efa narovana tamin' ny fahorianana izy, ka notehirizina ho trathy ny famonjena ho avy. Ary raha ambaran' ny mpaminany izany famonjena izany, dia lazainy fa ny tany sasany, izay efa njaly voalohany sady mafy indrindra, no hiposahany voalohany indrindra koa, dia ny tanin' ny Israely ao avaratra sy avaratra-atsinanana. *Ny tanin' i Zebolona* dia ny tany ao andrefan' ny ranomasin' i Genesareta mifanila amin' i Naftaly ao avaratra, sy Asera ao andrefana. *Ny tany Naftaly*, dia izay natao tetra aoriana hoe Galilia ambony, anelanelan' i Asera amin' ny ranomasina Mediterane, ao andrefan' ny tapak' i Jordana ambony. Ireo tany ireo ihany no lazaina amin' ny teny manaraka hoe : *lalana eo amoron-drano-masina* ; tsy ny ranomasina Mediterane no lazaina amin' izany, fa ny lalan' ny mpiyarotra hatrany Damaskosy mandalo ao amin' ny ranomasina Genesareta, ka mamaky ireo tany roa voalaza ireo, ary mipaka amin' ny tanana Ako, ao amoron' ny ranomasina Metiterane. *Galilia tanin' ny jentilisa*, dia ny tany ao avaratra indrindra amin' i Palestina, izay misy

ireo fari-tany roa voalaza teo ireo. Hatramin' ny ela no efa nifaneraserany tamin' ny jentilisa (Jos. 20,⁷; ampit. 21,³²; 1 Mpanj. 9,¹¹; 2 Mpanj. 15,²⁹), ka efa nahazo ny fomban' ny jentilisa izy. Ary hatramin' ny five-renana tamin' ny fahababoana tany Babylona, dia efa noheverina ho tanin' ny jentilisa mihitsy izany faritany izany. Ny hoe: *any an-dafin' i Jordana*, dia ny tany, izay any atsinanan' izany ony izany, dia ny tany Dekapolisy. Ireo tany ireo dia isan' ny noravan' i Tiglata-Pilesera tamin' ny ady Syro-Efraimita (2 Mpanj. 15,²⁹). Izany tany rehetra izany dia efa nataon' i Je-hovah ho tsinontsinona tamin' ny voalohany, ary mbola naharitra hatramin' ny andron' i Jesosy aza ny fiheverana an' i Galilia ho tany tsy mba misy zava-tsoa (Jao. 7,⁵²). Nefa amin' ireo tany ireo indrindra, izay ta-haka ny efa torotoro mihitsy, indrindra fa tamin' ny fampahorian' ny Asyriana azy, no hahalala voalohany indrindra koa ny famonjena ataon' Andriamanitra. Ireo dia tsy mba ao anatin' ny firenen' i Joda, izay ampanantaina matetika ao amin' ny faminaniana ny famonjena ataon' Andriamanitra. Izany no mampiseho, fa ny famonjena ampanantaina eto dia tsy mba mihatra akory amin' ny fanafahana araka ny nofo, araka izay hita matetika ho fiantomboham-pamonjena voalazan' ny fanpanantenana, fa tena manondro vantana mihitsy izay hatao amin' ny andron' i Mesla. Ary mahagaga ny fahatanterahan' ity fampanantenana ity, raha heverina fa tany Galilia no nanombohan' i Jesosy ny asany. Noho izany no anao-van' i Matio ity faminaniana ity ho loha-soratra, na fanazavana ny amin' ny asan' i Jesosy tany Galilia (Mat. 6,¹³). Ity faminaniana ity dia tokony ho efa nahafaka ny fahatasintohinan' ny Jiosy tamin' ny fihavian' ny Mesia tany Galilia, sady misy koa aza lovan-tsosin' ny Jiosy voalaza ao amin' ny Talmud (fanazavana nataon' ny raby tamin' ny Testamenta Taloha), fa any Galilia no hisehoan' ny Mesia. Ity teny ity koa dia fanamafisana ny filazana ny fididianan' Andriamanitra ny adala sy ny malemy amin' izao tontolo izao, fa ireo no hangetaheta voalohany ny fahasooavan' Andriamanitra, sady malaky manana faniriana hihaino ny tantaram-pamonjena. Amin' ny and. manaraka dia lazaina ny famonjena, izay tsy ho an' io tany io ihany, fa ampanantaina ho an' ny firenena rehetra efa nofohazin' ny fahorian hitady famonjena koa.

Toko 9,¹⁻⁶. — And. 1. Ity and. ity dia famelarana izay voalaza teo amin' ny and. 23. Ohatra no ilazana ny fiovana lehibe, izay hiseho amin' ny tany voatonona teo, fa ny fahorian sy ny fahantrana, izay nahazo izany tany izany, dia oharina amin' ny fahamaizinana, ary ny famonjena, izay hataon' Andriamanitra, ka efa nitranga kely sahadys teo amin' ny fizarana mialoha, dia oharina amin' ny fahazavana. Teo amin' ny and. 20^b. dia ny fahazavan' ny maraina no voalaza, ka manondro ny fiposahan' i Mesia amin' ny faminaniana izany, fa eto kosa dia ny *Mazava lehibe* no lazaina. Koa dia tsy ny taratry ny mazava fotsiny no miseho, fa ilay tena mazava ka hanazava ireo tany be fahorian ireo, izay *mandeba ao amin' ny maizina sy amin' ny tany aloky ny fabafatesana*. Izany dia mampahatsiaro ny ao amin' ny 60,¹; ampit. Lio. 1,⁷⁹. Ka dia milaza vantana an' i Jesosy ity faminaniana ity, ary ny nanaovan' i Jesosy ny asam-pahagagana voalohany tany Galilia no fahatanterahany. Ao amin' ny and. manaraka dia lazaina amin' ny tarehim-pisaorana an' Andriamanitra izany fitahitam-pamonjena izay hiseho izany.

And. 2-4. Lazaina matetika ao amin' ny Soratra Masina, fa ny olon' Andriamanitra, dia ny Israely, izay mihavitsy miandalana noho ny fahorian mihatra aminy, dia tsy maintsy mbola hitombo sy handroso indray amin' ny andron' i Mesia (25,¹⁵). Hiseho indray ny androm-pia-

danana tahaka ny tamin' ny andron' i Solomona (i Mpanj. 4, ²⁰). Araka ny ivelany dia hitombo izy (*bamaroinao ity firenena ity*), ary araka ny toe-tra anatiny, dia sambatra sy finaritra izy (*ampitomboinao ny bafaliany*). Fifaliana masina amin' ny fanompoana an' Andriamanitra (ampit. Deot. 12, ⁷) no hameno ny fo amam-panahin' ny olona. Izany no lazaina mazava eto hoe : «*Mifaly eo anatrehanao izy*», dia eo anatrechan' Andriamanitra, ary ny fijaliany dia ho masina sy ambony lavitra noho ny fifalian' ny tompom-bokatra amin' ny fararano, ary azo lazaina amin' ny ohatra hafa koa izany, fa ho manan-tombo lavitra noho ny fifalian' ny olona avy nandresy ka mizara babo. Izany no fifaliana azon' ireo, izay hiposahan' ity mazava lehibe ity.

Ny fifaliana dia hihatra voalohany amin' izay manjo ny tenany, dia ny fanafahana azy amin' ny fahababoana tany Babylona, fa tamin' izany dia efa nampanompoin' ny fanjakan' izao tontolo izao izy, nampitondrainy entana sady nokapohiny. Nefa izao Jehovah dia hanao famonjena tantełaka mihitsy ho azy, fa na *ny bao fitondrana entana*, na ny *tsorakazo nikapohana ny lamosiny* dia samy hotapahiny.

Izay alaina ho ohatra amin' ny famaliana ireo mpampahory ireo, dia ny namelezana ny Midianita tamin' ny andron' i Gideona (Mpits. 7); fa tamin' izany dia ny vitsy no nandresy ny maro, ka miseho miharihary, fa tena famonjena avy tamin' Andriamanitra mihitsy izany. Izay entina hampiseho sy hampahatoky ny Israely ny amin' ny androm-piadanana lehibe hiseho, dia ny filazana fa hataon' Andriamanitra izay hampsahatra sy hahafoana ny zavatra rehetra mahalavorary ny ady (24). Ny *kiraro* dia izay hampahasahy ny mpiady handroso tsy amin-tahotra eo amin' ny tany fiadiana. Ny *fifafiana* : dia ny fiarovan-tena amin' ny fanelezan' ny fahavaloo. Atao hoe *mihosindrà* izany, fa manambara ny ratra vokatry ny fifevovoana eo amin' ny ady. Izay voalaza eto dia tsy mbola niseho na dia tamin' ny andron' i Solomona aza, ka dia isan' ny fampanantenana andrasana ho tanteraka izany. Lazaina amin' ny faran' ity fizarana ity ny tononkiram-pissaorana anambarana llay fototry ny fahasambarana sy ny fiadanana, dia ilay Masoandrom-pamonjena, Izay hampipariaka ny tara-pahazavany ao amin' ny firenena ampijalina

And. 5—6. Ny mpaminany dia mahita am-panahy ny fahaterahan' Imanoela, izay efa nambarany teo amin' ny (7, ¹⁴). Nefa teo amin' ny toko 7 dia toy ny nahemotra ny fampiononana nentin' io Zaza io, ka eto indray no vao borahina, ka manjary toy ny taratasim-panekena ho an' ireo olona mino vitsy, manambara aminy ny fampanantenana nataon' Andriamanitra. Raha tononina eto ho «*Zaza teraka ho antsika*» ilay Mpanjaka ho avy, dia izany no mampiseho, fa ity faminaniana ity dia fivelaran' ny efa voalaza teo amin' ny toko 7 hoe : «*Ny virijina hitojeza*» ; ary tsy izany ihany fa tiana ho fantatra mazava, fa tsy mba sary fotsiny na endrika fotsiny no hiséhoan' ity Mpamony ity amin' ny fomban' olombelona, fa tena misy fakany tsy azo ongotana mihitsy amin' ny iraisany amin' ny taranak' olombelona. «*Fa Zaza no teraka ho antsika, Zazalahy no omena antsika*». Teny roa samy hafa izany. Izay tena heviny dia miseho mazava tsara amin' ny Testamenta Vaovao. Raha atao hoe : *teraka ho antsika* Izy, dia milaza Azy araka ny maha-Zanak' olona Azy izany («ny virijina hiteraka zazalahy», «naterak' i Maria virijina»); fa raha atao hoe *«omena antsika»* Izy, dia milaza Azy araka ny maha-Zanak' Andriamanitra Azy izany («nomeny ny Zanany lahy tokana»; Jao. 3, ¹⁶).

Voalaza amin' izany teny farany izany koa ny fahasoavana tsy azo tononina, sady tsy endrehina antsika, fa Izy no lazain' ny Soratra Masina

hoe : «Fanomezana tsy azo tononina ». Misy hevitra lalina momba ny fahatongavany lazaina amin' ny teny hoe *antsika*, izay miverina matetika amin' ity and. ity. Raha ny anjely no milaza izany, dia ataony hoe : *anareo*, tahaka ny nataony tamin' ny mpiandry ondry, izay solom-bavan' ny Isirael sy izao tontolo izao. Io teny hoe *antsika* io dia ifonosan-ny firenena manontolo, sady amonosana koa ny fanantenana sy ny famonjena ho an' izao tontolo izao.

Hatolotra io Zaza io ny fanapahana, ary izany dia voalazan' ny teny hoe : «*Ny fanapahana dia eo an-tsorony* » —Izy no handray ny seza-fiandrianan' i Davida araka ny voalaza eo amin' ny and. 6 (ampit. Lio. 1,³⁷). Io fanjakana io dia efa nietry lalina ka kasaina hasandratra ho lehibe sady be voninahitra (ampit. Am. 9,¹¹). Hita amin' izany fa na dia tsy voalaza tsotra eto ho zanak' i Davida aza Imanoela, tahaka izay voalaza ao amin' ny 2 Sam. 7, dia hita fa izany no hevitra mitranga eto. Ny hevitry ny teny hoe : «*Ny fanapahana dia eo an-tsorony* » dia ohatra alaina amin' ny fanao tamin' ny mpanjaka teo amin' ny Isirael, fa ny fitondran' ny mpanjaka ny akanjom-panjakana teo an-tsorony no ahafantarana azy ho tompon' ny fanjakana. Koa araka izany dia lazaina eto fa apetraka eo amin' i Mesia izay rehetra hahafantarana Azy ho Tompon' ny fanjakana, dia ny fanjakan' Andriamanitra. Angamba tokony ho heverina amin' izany koa, fa apetraka eo aminy ny fiadidiana sy ny fiandraiketana ny zavatra rehetra momba ny vahoaka sy ny fanjakana (amp. 22,²²).

Araka ny anarana samy hafa omena Azy dia ahitana Azy ho Mpamony mahagaga tokoa. Ireo anarana ireo anefa dia tsy ho anarana hanononana Azy toy ny hoe Imanoela, fa anarana ampisehoana ny toetrany sy ny voninahiny. Araka ny fandikana eto amin' ny Baibolintsika dia dimy ireo anarana ireo, ka ny telo farany dia teny mikambana ; noho izany dia tokony ho azo akambana koa ny roa voalohany, tahaka ny voalaza eo amin' ny note hoe : «*Mpanolo-tsaina mahagaga* ». Raha jerena ny 28, 29 dia hita fa teny ilazana ny tenan' Andriamanitra izany ; ary ny Anjelin' i Jehovah nilaza tamin' i Manoa hoe : «*Ny anarako dia mahagaga* » (Mpits. 13, ¹⁸). Ny firaisan' ny maha-Zanak' olona sy ny maha-Andriamanitra Azy dia mampiseho ny halalin' ny toetrany, ka tena mahagaga tokoa. Tsy manao asa mahagaga fotsiny Izy, fa ny tena personany dia fahagagam-pamonjena, ka izay te-hahalala izany amin' ny sainy fotsiny, fa tsy amin' ny finoana, dia tsy mba hahazo Azy velively. Araka ny maha-*Mpanolo-tsaina Azy* : (Mik. 4, ⁹) dia mahita ny lalana rehetra hanafahany ny olony Izy ka tsy mba mety ho sanganehana. Ary ny tolo-tsaina tsara indrindra efa naseho dia avy aminy irery ihany, dia ny filazantsara. *Andriamanitra mabery*. Ity anarana ity no tampon-dohany indrindra amin' ireo anarana dimy ireo, fa lazaina amin' izany fa miara-misalahy amin' ny toetra amam-pomban' Andriamanitra Izy, ka ao aminy no itoeran' ny fahafenoan' ny fomban' Andriamanitra rehetra ; fa hita amin' ny 10, ²¹ fa anarana anononana ny tenan' Andriamanitra koa izany. *Rain' ny mandrakizay*. Atao hoe Ray Izy, satria mikarakara sy miaro ny Azy (22, ²⁵). Atao hoe Mandrakizay, satria tsy hamela ny azy ho kamboty na oviana na oviana. Amin' ny version sasany dia adika hoe : Ray mandrakizay. Ataon' ny sasany fa tsy mendrika ho an' i Jesosy Kristy ity anarana ity, fa Zanaka Izy. Raha ao amin' ny Ray dia marina tokoa fa Zanaka Izy, nefo raha amin' ny olo-mino kosa dia mety indrindra ny hilazana Azy hoe Ray, satria Izy no atao hoe Adama faharoa, Izay ihavian' ny taranaka marina rehetra. Ny anarana farany hoe *Andrian' ny fiadanana* dia manondro ny vokatry ny fitondram-panjakana ataony, ka velarina be ao amin' ny and. 6. Fiadanana no teny farany voalaza eto, tahaka ny teny fara-

ny voalaza amin' ny fitahiana Aronika; ary azo lazaina koa, fa ny fahakristiana dia azo atotaly amin' ny filazantsaran' ny fiadanana.

Araka izany tarehy izany no ampisehoana ny ohatra milaza an' i Kristy matetika ao amin' ny Testamenta Taloha, ary ny antony indriindra dia satria izany no mety mifanitsy amin' ny fon' ny olona, izay amparorina ka mangetaheta fanafahana amin' izany. Na dia tamin' ny andron' ny patriarchika aza dia efa nantsoina sahady hoe *Silo Izy*. Izany dia tokony ho mitovy amin' ny hoe Mpampionona, na Mpitondra fiadanana (Gen. 49,¹⁰; Mik. 5, 4 ; Zak. 4, ¹⁰).

Izao no ho vokatry ny fitondram-panjakana hasehony :

1. Handroso ny fanapahany, tsy amin' ny Isiraely mino ihany, fa ny jentilisa mibebaka koa dia hanaiky ny voninahiny (2, 3).

2. Ny fanjakany dia hiadana sy ho finaritra mandrakizay, miantomboka amin' ny toetra anatiny aloha, dia vao ho tanteraka, na amin' ny toetra anatiny, na amin' ny toetra ivelany, ao amin' ny fiaianana mandrakizay.

3. Ny iorenan' izany fiadanana izany dia ny rariny sy ny hitsiny, tahaka ny iorenan' ny seza-fiandrianany koa ; dia tsy maintsy ho tanteraka ny voalaza ao amin' ny 1, 27, fa ny fitondrana marina hataony dia hahafolaka ny mpanota, ary ny faharetan' ny fanjakany dia tsy ho vetivety foana toy ny an' i Solomona, fa ampiorenina mandrakizay.

Ny teny hoe *Mandrakizay* dia hamafisina eto koa, toy ny amin' ny 2 Sam. 7,¹².—Amin' ny Testamenta Vaovao dia lazaina tsotra, fa manana fanavotana mandrakizay Izy. Izaina farany eto izay tokony hampahatoky ny Isiraely mino amin' izany zavatra eto voalaza izany.

Ny fabasaropiaron' i Jehovah no babatanteraka izany. Ny fahasaropiaron' i Jehovah dia ny fitiavana masina itiavany ny vahoakany, dia ny Isiraely. Izany fahasaropiaron' i Jehovah izany dia tsy mahatoha ny handaozan' ny olony Azy ; noho izany dia tsy maintsy miseho amin' ny famaizana izany. Ary tsy izany ihany, fa amin' izany fahasaropiarony izany no tsy hamelan' Andriamanitra ny olona ho very, fa hamindrany to aminy. Mba hahafantarana ny fahatanterahan' ity faminaniana ity dia tsy maintsy ho tsarovana, fa ny fahorianana hihatra amin' ny Isiraely noho ny famelezan' ny Asyriana azy dia entin' ny mpaminany hampiseho ny totaliben' ny fahorianana mihiatra amin' ny olon' Andriamanitra, ka asehony amin' izany, fa ny olo-mino amin' ny fotoana samy hafa dia samy manana fahorianana, izay tsy maintsy hihatra aminy avy, nefà miaraka amin' izany koa ny famonjena miteraka fiadanana, izay ataon' Andriamanitra aminy. Ny fiadanana tanteraka dia eto miantomboka sahady tamin' ny nahaterahan'i Jesosy Kristy, nefà ny tena fahatanterahan' dia hiseho amin' ny andro farany. Amin' ireto and. roa farany amin' ity fizarana ity ireto no ahitana izay tendrony avo indrindra tratrarin' ny faminaniana mihiatra amin' i Mesia, ary azo lazaina ho toritenin' ny Noely amin' ny Testamenta Taloha, indrindra fa tamin' i Isaia sy ireo olomino vitsy namany.

**B. TOKO 9,7 —10,4. FITSARANA AN'I SAMARIA SY NY
FANJAKAN' I EFRAIMA.**

Amin' ity fizarana ity no ivelaran' ny faminaniana voalaza ao 7,¹⁶ — 8,¹⁴ nefo tsy voalaza eto ny loza hanjo ny Syriana, fa izay hihatra amin' ny firenena folo ihany no voalaza. Ny anton' izany dia satria eto amin' ity 9,⁷⁻¹⁰ ity no ilazana ny niafaran' ny ady Syro-Efraimita tamin' ny nandravan' ny Asyriana an'i Damaskosy, ary tamin' izany dia efa foana mihitsy ny fahaleovan-tenan' ny Syriana, ka tsy nisy sisa afa-tsy ny tantarany ihany; ary tsy izany ihany fa ny fahavoazan' ny firenena folo tamin' izany dia mbola kely, raha ampitahaina amin' izay hanjo azy aty aoriana, ka dia lasan' izy irery ny anjara toerana amin' ny filazana ny fahoriana hiseho aty aoriana. Fa tahaka ny hevitry ny anarana hoe Imanoela no foiben' ny fizarana voalohany manontolo amin' ny bokin' i Imanoela (7,¹ — 9,⁶) sy ny hoe Seora—Jasoba amin' ny tapany farany amin' izany boky izany (10,⁵⁻¹²) no azo ilazana koa, fa ny hevitry ny anarana hoe Mahera-salala-hasi-baza no loha-hevitr' ity fizarana ity. Tsy ny fitsambikinan-kevitra ihany no miseho amin' ity fizarana ity, fa ny fahasamihafany amin' ny faminaniana voalaza teo aloha koa. Toa miseho ho fandrahonana hatrany hatrany izy, sady aseho koa ny anton' ny fandrahonana. Ny firenena folo indrindra no ivantan'an' izany fandrahonana izany (9,⁸⁻¹¹); koa hita fa tsy misy antony loatra ny iheverana fadinihina mivantana eto koa ny famelazana an'i Joda; nefo tsy azo lavina fa raha tahiny manaraka ny ditran' ny Isiraelly izy, dia mihatra aminy ihany koa ity fandrahonana ity (ampit. 10,¹ — 4). Nefo misy fampanantenana koa voafono ao anatin' izany fandrahonana izany, fa lazaina fa ny famelezan' ny firenena folo an'i Joda (9,²⁰) dia tsy tanteraka. Ity faminaniana ity dia azo lazair'a ho toy ny fofom-paty mialoha ny tena fabafatesana amin' ireo tsy mety manaiky ny tenin' ny mpaminany, fa amin' izay mino kosa dia tahaka ny fofon' aina manambara ny tena fahaveloma izany. Ity fizarana ity dia misy strofa efatra, izay manana fiverenan-teny mitovy isaky ny fiafaran' ny strofa.

Strofa voalohany: 9, 7-11. Lazaina amin' izarty fa mendrika hihatra amin' Isiraelly izany famaliana izany, satria tsy mety manetry tena sy miala amin' ny faharatsiana izy. Ny *Tompo mandefa teny*: Ny tenin' Andriamanitra dia hiverina ho toy ny iraka alefan' Andriamanitra avy any an-danitra. Izany teny izany dia ny faminaniana, izay holazaina amin' ny manaraka. Ny hoe: *Jakoba sy Isiraelly*, raha alahatra amin' ny teny parallela, dia mazâna entina milaza ny firenen' i Joda manontolo; nefo eto araka ny hita amin' ny fitohizan-kevitra, dia ny firenena folo no antsoina amin' izany (17, 4). Terena koa ny tomban' ny teny amin' izany filazana izany amin' ny anononana an'i Efraima sy ny mponina an'i Samaria, tahaka ny ilazana an'i Joda sy ny mponina any Jerosalema. Ny hoe: *ho fantatr' izy iray firenena izany* dia milaza ny teny alefan' i Jehovah ho tsy maintsy ho fantany. Ny tenin' Andriamanitra dia ampitondraina na alefa, ka izao no ho vokany: Ho fanasitranana na ho famaliana; ary tsy maintsy ho tanteraka izany, satria ny tenin' i Jehovah dia tsy mba fambaranana ny sitrapony ihany, fa tena hery koa. Lazaina mazava amin' izany and. izany, fa ny famaliana, izay hihatra amin' i Efraima, na amin' ny Isiraelly, dia avy amin' i Jehovah ho valin' ny fiavonavonan' ireo. Izany fahavoazan' ny Isiraelly izany dia vao mainka mampirehareha sy mampiavonavona azy araka izay miseho amin' ny fomban-teny ilazany ny fahavoazany sy izay tetikady hataony amin' izany. Ekeny fa efa nisy fahsimbana sy faharavana tokoa ny tany, nefo ny fanamboarany azy dia ho

tsara lavitra noho izay efa noravana, fa *vato voapaika sy hazo sedera* no lazainy ho solon' ny biriky sy ny aviavy. Maro samy hafa ihany ny fandravana efa niseho teo amin' ny Israely, tahaka ny tamin' ny andron' i Jeho (2 Mpanj. 10,³²), ary indrindra fa ny tamin' ny namelezan' ny mpanjakan' ny Asyriana azy (2 Mpanj. 15,²⁶). Ity farany ity no tokony ho mifanandrify amin' izay voalaza eto. Izay famaliana voalaza eto amin' ity strofa voalohany ity dia ho avy any ivelany, ary ho *tsorahazon'* ny *fa maizana eo an-tanan' i Jebovah* hamaliana ity firenena miavonavonaity, Amin' ny and. 10-11 dia lazaina amin' ny teny fohy, fa ho voahodidin' ny fahavalohany ny tany. *Jebovah banandratra ny rafilabin-dRezina*, dia ny Asyriana, *biboatra azy*, dia an' i Efraima *ary mampirisika ny fabavalony*, dia ny fahavalon' i Efraima, dia ny Syriana sy ny Filistina. Nefa tokony ho tsarovana eto koa fa ny ady Syro-Efraimita no fiatombohan' ny fandravana ny fanjakan' ny Israely, fa ny famelezna izay nataony dia tsy mba famelezana an' i Joda rahalahiny fotsiny ihany, ia fitadiavana handrodana ny seza-fiandrianan' i Davida sy ny fanonganana ny taranany, izay efa nomena fampantanenana ny amin' i Mesia. Koa dia fahotana roa sosona izany, fa sady famelezana ny rahalahy no fikendrena hanimba izay tena fototry ny fanjakan' Andriamanitra. Tamin' izay dia nanararaotra ny famelezana an' i Joda koa ny *Filistina*; nefo lazaina eto fa ny Filistina hamely ny Israely avy any ivoho, ary ny Syriana dia hamely azy eo anoloana. Izany hoe: Noho ny ratsy ataon' ny Israely, dia hamotitra ny fidiany hamely azy, na dia ireny nataony ho sakiza sy hava-mahatoky ireny aza. Fa apetrak' Andriamanitra eo an-dohany ny helony, ka hisanasana vava handrapaka azy tahaka izay nataony tamin' i Joda rahalahiny ny fahavalony. Ny amin' ny fiverenan-teny iafaran' ny strofa dia jereo 5,²⁵.

Strofa fabaroa: and. 12-16. Samy mpikomy avokoa na ny kely na ny lehibe teo amin' ny Israely, ary Andriamanitra hamely azy amin' ny famaizana misfandimby hatrany hatrany. Amin' ny and. 12-16 b, izay fiatombohana sy fiafaran' ity Strofa ity, dia mbola ny fahotan' ny olona ihany no lazaina, fa ny ao anelanelan' ireo kosa dia ny famaliana izany fahotana izany no aseho. Mbola tsy miova ny fanaon' ny Israely, fa mbola mikiry ihany izy, na dia efa nofaizana aza. Noho izany dia tsy maintsy hampitomboina bebe kokoa ny famaliana; fa lazaina eto fa hofongorana mihitsy izy amin' ny indray andro monja, sady amin' ny fomba mampaharikoriko sy mampangovitra no ho fisehony. Maka ohatra ny mpaminany amin' ny ilazany ireo hiharan' ny famaliana, ka ohatra roa samy hafa ampifanilaina no entiny milaza izany. Ny Israely manontolo dia oharina amin' ny zava-manan' aina anankiray sy amin' ny zava-maniry sasany, ka tonontononiny eo amin' ny ohatra ny fiavakavahany samy hafa, na amin' ny zava-manan' aina na amin' ny zava-maniry. Ny *loha* sy *ny rambony sampan-drofia* sy *zozoro*. Ny tenan' ny biby dia misy ambony sy ambony. Tahaka izany koa ny zava-maniry. Izany fiteny an' ohatra izany dia entina hilaza ny Israely manontolo tsy an-kanavaka; nefo misy fiavakavahany indray: ao ny oharina amin' ny loha, ary ao ny amin' ny rambo; ao ny amin' ny sampan-drofia, ary ao ny amin' ny zozoro. Ny olona manankarena sy ambony teo amin' ny Israely no oharina amin' ny sampan-drofia, fa ny sarambabem-bahoaka kosa no oharina amin' ny zozoro, ary ny oharina amin' ny loha sy rambo dia hazavaina amin' ny and. 14. Ny tapaky ny fanazavana amin' izany and. izany, izay mihatra amin' ny rambo, dia efa noheverin' ny sasany ho tsy mifanandrify loatra amin' ny hevitry ny mpaminany eto, ka dia heveriny fa tsy ny mpamina no nanoratra io, fa vao nanampy taty aoriane. Koa ireo ohatra roa

ireo dia paralela synonima fotsiny. Neta tokony ho tsy marina izany, na dia hamarinin' ny and. 15 koa aza ; fa raha ny mpaminany no lazaina eto, dia ny mpaminany sandoka no tao an-tsain'i Isaia, ary tokony ho tsaroany tamin' izany ireny mpaminany izay lazaina amin' ny faminaniana hafa koa ho amboa tsy mahavòvò, fa ny fanaon' ireny mpaminany sandoka ireny dia tahaka ny fanaon' ny amboa, raha mampipelipelika ny rambo-ny, mba hampitaly ny tompony. Fa ny toriteniny sy ny laha-teniny mitory fiadanana sy fahasambarana mandrakariya maha-te-hihaino dia mifanaraka tsara amin' izany. Eto amin' ity and. 15 dia averina mitambatra izay efa voalaza tamin' ireo and. roa mialoha ireo,indrindra fa ny fototra nahatonga izany voalaza izany. Voalaza eto fa mifampia nkina ny fandrosoan' ny faharatsiana teo amin' ny Isiraely, neta izay fotony indrindra dia ny nataon' nympitarka, na tamin' ny fanjakana, na tamin' ny fivavahana

Ary ny nanarahan' ny vahoaka izany fitarihana izany, ka tsy nane-keny ny fitarihana nataon' i Jehovah, no nahatonga ny fahoriana lehibe ni-hatra taminy, ary tsy iza no hampahory azy fa ireo mpitarika izay narahi-ny ihany, fa voalaza eto fa izay tariny dia voatelin'y.

Ny tena vokatr' izany dia voalaza eo amin' ny and. 16 fa tsy mahafaly an' i Jehovah ny zatovony. Ireny no tokony ho reharehany indrindra, fa toy ny voninkazon' ny fanjakana, neta noho ny ataony dia ireny no tsy maintsy hiharan' ny famaliana, fa tsy mahafaly an' i Jehovah. Ary na dia ny kamboty sy ny mpitondratena, izay karakarain' i Jehovah indrindra aza, dia lazaina eto fa tsy mba hiantrany, satria izy rehetra dia samy efa simba tanteraka avokoa, fa samy mpihatsaravelatsihy sy mpanao ratsy izy; koa ny tenin' ny vavany na ny asany dia samy mampiseho ny tena fahasi-mbana ao am-pony, ka tsy misy mendrika hihattraamin'izany firenena izany afa-tsy ny famaliana ihany, ary izany dia lazaina amin' ny strofa manaraka.

Strofa fabatelo, And. 17-20. Haringana mihitsy izy noho ny faharatsiana, ka ho rava ny mahafanjakana azy. Miavaka roa ity fizarana ity araka ny tarehiny, neta ny heviny kosa dia iray ihany. Ny and. 17—18 a dia ilazana an-ohatra ny famaliana ; fa ny and. 18 b-20 kosa dia fanazavana izany ohatra izany. Tsy mba avakavahana ny filazana ny fahotana sy ny famaliana eto amin' ity fizarana ity, fa miaraka lazaina : ny famaliana dia mifono ao anatin' ny fahotana ; fa ho tahaka ny afo fonosina izy ka hirehitra miandalana mandrapahalevona mihitsy. Koa tsy mba avy any ivellany no entina hahanteraka ny famaliana fa avy ao anatin' ihany, dia vokatry ny ratsy izay nataony. Ny ohatra ilazana ny faharatsiana eto ho mitovy amin' ny afo dia mampiseho izay ho vokany. Ny Isiraely tsirairay dia oharina amin' ny *tsilo sy ny bery*, dia ireo lehibe sy manam-pahefana efa nampahory ny vahoaka, sy amin' ny *ala mikirindro*, dia ny Isiraely manontolo. Noho ny toetry ny lehibe sy ny vahoaka dia hirehitra sy ho levona izy, neta amin'ny afo natsangany ihany, dia ny faharatsiany. Ny hoe : *mitambolimbolina tabaka ny setroka*, dia mampiseho ny firehetana fatratra amin' ireo ohatra voalaza teo ireo.

Mbola tsy miala amin' ny ohatra ny mpaminany eto amin' ny and. 18, neta ataony mazava kokoa, fa ny olona tsirairay dia oharina amin' ny kitay hazo na ny vatan-kazo atohoka. Angamba tsy ny fanohofana kitay amin' ny fanaterana fanatitra no neverin' ny mpaminany amin' izany, na amin' ny fanohofana amin' ny fahandroan-kanina ao an-trano, fa izay tokony ho tao an-tsainy dia ny fanohofana kitay ho tonga lelafo lehibe ho famantarana amin' ny ady. Asehony eto fa ny Isiraely dia tsy misy anto-

ny hafa afa-tsy ny ho kitay atohoka, ary izay handrehitra azy dia ny afon' ny faharatsiany. Tamin' ny ohatra teo aloha, dia voalaza fa mirehitra ireo, fa eto kosa dia lazaina fa misy raharaha atao alohan' ny irehetany amin' ny teny hoe *atohoka*. Izany no mampiseho fa na dia efa nahatonga afo aza ny faharatsiana nataon' ny Israely, ary kitay ny tenany, izay niraharaha tamin' ny tampirehetana azy kosa dia Jehovah, ka tsy maintsy hirehitra izy mandrapahalevon' ny kitay. Amin' izany ohatra rehetra voalaza izany no ampisehoana ny fahasimbana tanteraka hiseho amin' ny tany, izay efa nolevonin' ny afo, fa ny zava-maniry eo aminy dia hanjary arina sy lavenona, ka tsy mahafinaritra intsony ny fijery azy.

Hatramin' ny and. 18 b dia lazain' ny mpaminany izay tena zavatra nokendreny tamin' ny fanambarana teo, fa ny olona tsirairay dia mifampihinana sy mifandripaka noho ny faharatsiany, tahaka ny ataon' ny afo amin' ny tsilo sy ny hery ary ny ala mikirondro, tsy mety mitsahatra izy raha mbola misy izay azony levonina, dia toy izany koa ireny: tsy mety afa-po, raha mbola misy koa azony ampisehoana ny faharatsiany.

Amin' ny and. 19 dia ohatra hafa indray no ilazan' ny mpaminany ny toetry ny faharatsiana sy ny famaliana, fa tahaka izay efa maty mosary izy, na toy ny bibi-dia masiaka efa noana, ka mandripaka izay rehetra hitany amin' ny manodidina azy, nefo tsy voky ihany. Ny hoe: *Samy mibinana ny nofon-tsandriny* dia alain' ny mpaminany ho ohatra ao anatin' ny fanazavana. Ny sandry dia ohatra amin' ny hery, ary ny fikambanana no hery; nefo hita araka izao voalaza izao fa nikorontana sy mitabataba be ihany izy noho ny toe-panahiny, ka mifandringana, ary izany tsy maintsy mahafolaka ny heriny. Ary tsy izany ihany koa, fa ny sandry dia momba ny tena, koa raha mihinana ny noton-tsandriny ny olona, dia mihinana ny tenany; izany hoe: *Izy samy irai-tampo no hitandringana sy hifampihinana*. Ary izany hevitra izany dia hazavaina amin' ny and. 20, fa *Manase mibinana an' i Efraima, ary Efraima kosa mibinana an' i Manase*. Izay kendren' ny mpaminany amin' izao filazana manontolo izao dia ny hampiseho fa efa mikorontana be ihany ny Israely hatramin' ny lehibe ka hatramin' ny kely, ary hatramin' ny mahafirenena azy aza. Manase sy Efraima no tononina eto, satria ireo no lehibe sy mahery indrindra sady irai-tampo fa samy zanak' i Josefa, ary tononina izy ireo ho ohatra amin' izay hataon' ireo firenena rehetra ireo. Izany fikorontanana sy tsi-fisanarahana izany dia tsy mijanona tamin' izy samy fanjakana tao anatin' ihany ta nihoatra tany ivelany koa; fa rehefa nifampihinana Manase sy Efraima, dia nikambana hamely an' i Joda indray izy. Izany voalaza rehetra izany dia mampiseho ny hamafin' ny famaliana, izay nihatra tamin' ny Israely ka nahatratra an i Joda; nefo na dia izany aza dia tsy mbola nahatarika azy hibebaka ihany.

TOKO 10.

Strofa tabefatra. And. 1-4. Ny fampahorianana natao tamin' ny madinika dia nampirehitra ny fahatezeran' Andriamanitra. Tsy misy afa-tsy fahafatesana na fahababoana no miandry ireny mpanao meloka ireny.

Ny fototry ny faharatsiana voalaza eto dia ny tanirian-karena, ary izany indray mahatonga ny tsy rariny atao amin' ny fitsarana.

Izay lazaina ho mamorona fikasana tsy marina sy mpanoratra manoratra fampahorianana dia izay manana raharaha indrindra amin' ny fitsarana. Izay kendreny fatratra dia ny hamily ny rariny voalazan' ny lalan' Andriamanitra, hahazoany hanao izay tsy rariny amin' ny mpitondratena

sy ny kamboty. Izany faharatsiana izany dia anarin' ny mpaminany matetika ao amin' ny bokin' ny faminaniana rehetra, fa izany dia mety ho fototry ny loza sy ny famaliana mihatra amin' ny firenena.

Amin' ny and. 3-4 dia voalaza ny fitsarana mahatahotra hihatra amin' ireny, ary atao amin' ny fanontaniana telo izany; ary isam-panontaniana dia samy mila valiny, izay mifatara amin' ny famoizampo; satria aseho amin' ireo fanontaniana rehetra ireo ny hahavery ny harena rehetra efa novoriny tsy an-drariny sy ny fandringanana ny tenany. Fa voalaza amin' ny teny eto fa ho avy ny fahavaloo, dia ny Asyriana, araka ny teny izay voalaza hoe: *Izay avy amin' ny lavitra*, (ampit. 5,²⁶); ary ireo fahavaloo ireo dia sady handrava no hamabo. Lazaina amin' ny and. 4, fa noho ny tsi-fahafoizany ny hareny dia aleony *mibohoka voatsindrin' ny mpifatotra*, dia ireo mpifatotra entina ho babo, eny, aleony aza lavo voatsindrin' ny voavono, dia izay voavono noho ny famelezan' ny fahavaloo. Ity faminaniana ity dia tanteraka indrindra tamin' ny namelezan' ny Asyriana an' i Samaria tamin' ny 722 B. C., raha nobaboina ho any Asyria ny Israely, ka olona avy amin' ny firenena jentilisa no napetraka tany Samaria ho solony (2 Mpanj. 17,⁵ sy ny and. 24). Ny fiverenan-teny eto amin' ity strofa ity dia mitovy amin' ny fitarainana nataon' ny mpaminany talohan' Isaia noho ny faharatsian' ny Israely (Am. 4,⁴⁻¹¹).

D. TOKO 10, 5—12. 6. NY FAHAVOAZAN' I ASYRIA SY NY AMIN' NY FANJAKAN' I MESIA

Ity fizarana farany sady lehibe amin' ny bokin' i Imanoela ity dia milaza ny zavatra niseho tamin' ny andro nanombohan' i Ahaza mpanjaka sy ny fanjakan' i Joda hahatsiaro ny vokatry ny ngidin' ny niantsoany an' i Asyria mba hanampy azy. Lazain' ny 2 Tant. 28,²⁰ fa ny mpanjakan' i Asyria dia tsy tonga hanafaka an' i Ahaza, fa hampahory azy. Ary na dia tsy tanteraka aza ny fikasan' i Syria sy Efraima hampahory an' i Joda, ka toa vokatry ny tetikady nataony tamin' ny fangatahany an' i Asyria ihany izany, dia hita fa izy no hahatonga loza amin' i Joda, fa ny horohoro sy ny tahotry ny fanjakana Joda dia vao mainka hihabe noho ny tamin' ny fandrahonana nataon' i Syria sy Efraima, satria ny fanjakana Asyria dia efa nihevitra ny tenany ho tompon' izao tontolo izao, ka dia nikasa hanorotoro ny fanjakan' Andriamanitra ao Jerosalema koa izy. Nefa izany fikasan' i Asyria izany koa no nahatonga ny faminaniana hilaza ny handravanà azy noho ny fiavonavonany amin' ny olon' Andriamanitra. Aseho ny ny ho toetry ny fanjakan' Andriamanitra amin' ny andro ho avy. Tsy ny mpanjakan' i Asyria no tompon' ny tempo sy mpanjakan' ny mpanjaka araka ny heviny, fa ilay Anankiray, Izay hanandratra ny fanjakan' Andriamanitra. Asehony koa, fa tsy mbola hiseho ny famonjena ho entin' i Mesia, raha tsy efa voadio amin' ny fahalotoany ny Israely. Koa ny fampantanana dia mihatra indrindra amin' ireo lazaina hoe: Sisa amin' ny Israely (10,²⁰; 11,¹¹,¹⁶). Izany no mahamety tsara ho loha-soratra amin' ity fizarana ity ilay anaran' ny zanaky ny mpaminany voalaza teo amin' 7,³. Izany koa no ahitana fa ny fampahorianana nataon' ny Asyriana dia ohatra amin' ny fampahorianana ataon' izao tontolo izao amin' ny olon' Andriamanitra, fa izany no lalana hankanesany any amin' ny andro be voninahitra sady mahafinaritra. Nefa hita koa fa ny kendren' izany lalam-pahorianana izany dia ny hanadio sy hampanetry tena ny olon' Andriamanitra. Ity fizarana lehibe ity dia mizara telo indray dia:

1. Toko 10,⁵ — 34. Ny fahavoazan' ny fanjakan' izao tontolo izao.
2. Toko 11: Ny voninahitry ny fanjakan' i Mesia.
3. Toko 12: Ny hira fankalazana [ataon' ny olo-mino efa voavonjy.

1. Toko 10,⁵⁻³⁴. Fahavoazan' ny fanjakan' izao tontolo izao.

a). And. 5-19. Fitsarana hataon' Andriamanitra amin' i Asyria noho ny fiavonavonany.

And. 5. Teo amin' ny 10,¹ dia ny fanambaran-doza hihatra amin' ny Israely noho ny faharatsiany no voalaza, fa eto kosa dia ahatra amin' i Asyria izay efa fatra-pampidi-doza izany. Ny fahatezeran' Andriamanitra tamin' ny Israely no fototra niantsoany ny firenena lavitra hamay azy. Amin' ny tapany voalohany amin' ity and. ity dia lazaina ho tsorakazon' ny fahatezeran' i Jehovah Asyria. Amin' izany dia fiasana fotsiny eo an-tanan' Andriamanitra entina hamay izy, fa amin' ny tapany faharoa dia lazaina fa ny fahaviniran' i Jehovah no fiasana na tehina atolotra eny an-tanan' ny mpanjakan' i Asyria, fa Andriamanitra no mampahery azy hampiasany io tehina io, izay efa natolotra eny an-tanany. Aseho amin' ireo hevitra roa ireo, fa tsy mahazo manao araka izay tiany ny Asyriana, fa tsy maintsy manaraka ny baiko omen' Andriamanitra azy. Mbola tsy voalaza ny fanarahany na ny tsi-fanarahany izany baiko izany, nefà ny tarehin' ny teny dia efa miseho ho henjankenjana ihany, sady mbola hiseho koa izany amin' ny manaraka, fa figagana sy fitarinana noho ny faharatsian' ny Asyriana no voafono ao anatin' ity and. ity.

And. 6, 7. Voalaza eto ny faritra farany azon' ny mpanjakan' i Asyria aleha, ary hita fa tsy zavatra kely ny adidy nomen' Andriamanitra hataony eo amin' ny firenena. Ny hoe : *firenena mibatsaravelatsiby* dia tokony ho manondro ny Israely indrindra, ary ny hamely azy no isan' ny niantsoan' Andriamanitra ny mpanjakan' i Asyria. Ny hoe : *firenena, izay biharan' ny fabatezera* dia tokony ho malalaka kokoa noho ny voalaza teo, ka manondro ny firenena maditra rehetra, izay mendrika hiharan' ny famalian' Andriamanitra; ka raha mamely ireny koa ny Asyriana, dia tsy avy amin' ny heviny fotsiny izany, fa avy amin' ny fiantsoan' Andriamanitra azy ho fiasana hamaizana ny firenena; ary na dia *hamabo sy bandroba aza izy ary hanao azy ho fanitsakitsaka tabaka ny fotaka* eny *andalambe*, dia tsy ho nahazo nanao izany fotsiny izy, raha tsy avy amin' ny famelan' Andriamanitra azy hanao izany, koa tsy izay fampahoriana fatratra nataon' ny Asyriana tamin' ny Israely sy ny firenena hafa no igaigan' Andriamanitra aminy ka ho fahadisoany, fa ny tsy niheverany ny tenany ho fiasana fotsiny, izay entin' Andriamanitra hampiseho ny fahatezerany, hamaizany ny firenena maditra, fa nampieboeo azy izany, ka nitadiavany handringana fotsiny araka ny fisainany, mba hampitombo ny fanjakany, hahatonga ny firenena ho eo ambanin' ny fanapahany. Ary izany dia tafahoatra ny faritra nataon' Andriamanitra ho azony aleha tamin' ny niantsoany azy; fa tsy ny ho tompon' izao tontolo izao no niantsoan' Andriamanitra azy, fa ny ho tsorakazo ihany; ary tsy ny handringana sy ny hamongotra, fa ny hamay sy hamaly; fa Andriamanitra tsy nikasa handringana ny olony.

And. 8-11. Zavatra roa no nahatonga ny mpanjakan' i Asyria hanantena fa haharesy ny fanjakan' Andriamanitra koa, araka ny hita eto : 1. Ny fiheverany fa ny governora rehetra eo amin' ny fanjakany dia mitovy hery sy fahefana amin' ny mpanjaka hafa rehetra, ka izany no ilazany ny tenany ho mpanjaka lehibe (34, 4), na mpanjakan' ny mpanjaka (ampit. Ezk. 26, 7). 2. Ny tanana rehetra dia samy efa kivy eo anatrehany noho ny fahitany ny heriny Sy ny fahefany; dia tononiny ireo tanana lehibe efa nampikoiziny; ary lazainy fa tsy ho hafa noho izany koa no hataony amin' i Jerosalema, *Kalno* dia tanana tany Babylona. Anga-

mba mitovitovy amin' ilay atao hoe Kalné (Gen. 10,¹⁰) na angamba tanàna any Syria, ka mitovy amin' ny atao hoe: Kunulna, izay noresen'i Tiglata-Pilesera (740 tal. Kr.) Karkemisy dia tanàna notafihin'i Farao-Neko (2 Tant. 35, ²; Jer. 46, ².) tamin' ny 604 tal. Kr. Angamba mitovy amin'i Garkamisy tanàna any Asyria ao amoron'i Eofrata amin' ny ilany atsinanana. Renivohitry ny fanjakana Hetita io, izay noravan'i Sargona tamin' ny 717. tal. Kr. nefo talohan'izany dia efa isan' ny tany nampandoavin'i Tiglata-Pilesera hetra izy. Hamata sy Arpada dia samy tanàna any Syria, Arpada dia tanàna sahabo ho 12 km ao avaratra kelin'i Haleb sady tsy lavitra any Hamata. Noresen'i Tiglata-Pilesera izy, ary taoriana dia nakambany mihitsy tamin' i Asyria ; ataon' ny olona fa Tel-Erfad no tananaolony. Hamata dia ilay nataon' ny Greka taty aorina hoe Epiphanie, isan' ny tanàna lehibe any Asyria ; ao amoron' ny ony Oronte no misy azy, ary ny mpandimby an'i Alexandre lehibe no nanome azy io anarana io; nefo ankehitriny dia Hamata ihany no anononana azy ; misy mponina sahabo ho 30, 000 ao. Tiglata-Pilesera koa no nandresy azy, nefo nikomy indray izy ka notafihin'i Sargona tamin' ny 720 tal. Kr. (36,¹⁹; 37,¹³). Ny amin'i Damaskosy dia notafihin'i Tiglata-Pilesera tamin' ny 740 tal. Kr. (2 Mpanj. 16,⁹). Samaria noresen'i Sargona tamin' ny 722 tal. Kr. Ireo filazana ny tanàna rehetra noreseny ireo dia miafara amin' ny fanambarana, fa izay nataony tamin' i Samaria no hatao-any amin' ny Jérusalem koa. Ka hita marina amin' izany fa Samaria dia tsy tena noresena, raha tsy tamin' ny 722 tal. Kr. efa voalaza teo, ary ny filazana eto dia faminaniana mialoha ny fahareseny. Amin' ny and. 10 dia tsy ny mpanjaka, na ny tanàna tsirairay, no lazaina ho tratry ny herin' ny mpanjakan'i Asyria, fa atambatra amin' ny teny hoe: *ny fanjakana ny andriamanis-tsy izy*. Hita amin' izany ny fihevity ny mpanjakan'i Asyria, fa raha nandresy ireo fanjakana rehetra ireo izy, dia noheveriny ho nandresy ny andriamaniny koa, ary heveriny fa ny andriamanitr ireo firenena efa noreseny ireo dia mihoatra noho ny an'i Jérusalem sy Samaria. Izany no manambara fa efa tafalatsaka tamin' ny fano-mpoan-tsampy koa ny Israely tamin'izao fotoana izao (2, ⁷).

Voalaza amin' ity and. ity ny fikasan' ny mpanjakan'i Asyria hamely an'i Jérusalem sy ny sampiny koa; fa be ny sarin-tsampy, na volamena, na volafotsy voasokitra, izay nianarany tamin' ny firenena manodidina azy, ka nivavahany. Ny famelezana an'i Jérusalem no volaza farany eto. Fikendren' ny mpaminany amin' izany ny hampiseho ny ataon' ireo mpanjakan'i Asyria ireo, fa amin' izany ataony izany no hahatapitra ny avonavony sy hahafolaka ny heriny. Ny teny eto amin' ny and. 11, izay lazain' ny mpaminany ho nokabarin' ny mpajaka tao Samaria, dia mampahatsiaro ny tenin' i Rabsake, iraky ny mpanjakan'i Asyria, raha nitoby teo anilan' i Jérusalem ny miaramila (36,¹⁸, 37,¹³). Ny fahotan' i Asyria no tena lazaina amin' ireo and. efa nodinihina ireo, ary amin' ny and. manaraka dia ny amin' ny famalina no velarina bebe kokoa.

And. 12. Avelan i Jehovah handroso ihany Asyria mandrapahavitany ny raharaha nanendreny azy, dia ny tamaizana sy ny tamaliana atao amin' ny olony maditra sady mafy hatoka. Izany famaliana izany dia lazaina eto (ampit. 28,²¹) ho asan i Jehovah; nefo araky ny efa hita sady mbo-la ho hita aty aorianana koa, dia noheverin' ny mpanjakan'i Asyria ho avy amin' ny tenany izany. Ny anton' ny famaliana nataon' Andriamanitra tamin' ny Israely tao Ziona sy Jérusalem dia ny mba hitrangan' izay sis amin' ny Israely mendrika ny fitahiana sy ny famonjenia; ka rehefa vitan' i Asyria izany, dia tsy manan-draharaha hafa hatao eo amin' ny olon' Andriamanitra intsony izy, ary indrindra fa nanpiavonavona azy ny nakana

azy ho tsorakazo famaizana, ka dia hovaliana kosa izy amin' izany. Raha jerena amin' ny ilany anakiray ny raharaha natao' i Asyria dia asan' i Jehovah; fa raha amin' ny ilany anankiray indray kosa dia vokatry ny fiavonavonan' ny fon' ny mpanjaka, fa ny fiheverany ny tenany ho mahery nonampandroso azy hanimba sy handrava ; ary lazain' ny mpaminany eto, fa izany avonavona nameno ny fony izany dia miseho koa amin' ny toetry ny masonry, izay azo lazaina ho fitaratry ny fo.

And. 13-14. Izay voalazan' ny and. 12^b no velarina amin' ireto-and. roa ireto. Hita amin' izany and. izany izay fototry ny famaliana an'i Asyria, satria tsy mihevitra ny tenany ho fiasana eo an-tanan' Andriamanitra akory izy. Zavatra roa no lazainy ho nahavitany ny fandresena, dia ny *berin' ny tanany* sy ny *fabendreny*. Amin' ny teny hoe: herin' ny tanako no ilazany ny fahatsaran' ny miaramilany sy ny fiadiany. Ny fahendreny dia ny fandaminany sy ny fandantolantoany tsara mba hahatomombana ny tetikady rehetra efa nataony. Amin' ity indrindra notena isehoan' ny fiavonavonan' ny mpanjaka. Isan' ny zavatra irehareha ny koa dia ny hoe: *Nanaisotra ny fari-tanin' ny firenena* aho. Araka ny lalan' Andriamanitra dia zavatra mahameloka ny manaisotra ny fari-tanin' ny hafa (Deo. 27, ¹⁷). Nefa izany no nataon' ny mpanjakan' i Asyria ho rehareha kosa. Amin' ny teny manaraka dia manohatra ny tenany amin' ny ombalahy izy, na lehilahy mahery. Izay tadiaviny haseho amin' izany dia ny herin' ny tenany sy izay vitany noho izany. Tadiaviny hotratrarina ny herin' ireo andriamanitra, fa ny hery hafa rehetra dia samy efa nihoarany avokoa, ary toy izany koa ny voninahitra.

Amin' ny and. 14 dia misy ohatra rea koa tononina hampisehoany ny fomba fameliny ny fahavalony. Ny anankiray dia *ny fakana ny ao anatin' ny akanim-borona*. Izay ohariny amin' ny akanim-borona dia ny fanjakana tsirairay ; ary izay ao anatiny kosa dia ny vahoaka sy ny haren' ny tany. Ary tahaka ny hamoran' ny fakana ny ao anatin' ny akanim-borona no hamoran'ny fandroban' ny mpanjakan' i Asyria ny vahoaka sy ny haren'ny fanjakana hafa. Ny ohatra faharoa indray dia *ny atody nilaozan-dreniny*. Ny alehan'ny ohatra dia *saiky mitovy amin'ilay teo ihany*, fa hany mahasamy hafa azy dia ny fampisehoana amin' ity ohatra ity ny fahosan'ny mpanjaka sy ny mpanapaka amin' ny tany efa noreseny ; fa ny reny mandao ny atody dia ohatra ilazanaireo mpanjaka, izay nikoy ambony ihany, raha vao nandre ny lazan' ny mpanjakan' i Asyria.

And. 15. Ny mpaminany no miteny eto. Ary ohatra roa samy hafa misy andalana roa avy no entiny milaza ny mpanjakan' i Asyria. Ny andalana roa volohany dia ny hoe: *famaky sy tsofa*, izay fiasana mahery ; ary toy izany tokoa Asyria raha mbola fiasana teo am-pelatanan' Andriamanitra, fa hazo vaventy maro no efa notapahiny sy nazerany. Nefa raha milaza izy fa ny tanany sy ny tahakingan-tsainy ihany no nanaovany izany, dia tsy misy hafa amin' ny famaky mirehareha amin' ny mpikapa sy ny tsora miavonavona amin' ny mpanatsofa. Ny ohatra roa farany dia ny hoe: *tsorakazo sy tehina*, izay entina milaza ny toetr' i Asyria, raha tsy eo an-tanan' Andriamanitra ; fa tahaka ny mahatsinontsinona ny tsorakazo sy ny tehina no mahatsinontsinona an i Asyria, rehetra tsy ilaina intsony ; ary amin' ny teny figagana no ilazan' ny mpaminany izany. Koa tahaka ny tsorakazo tsy manan-kery hanetsika izay nanangana azy, ary ny tehina tsy mahay mandratra ny tompony, dia toy izany koa ny Asyria. Ny hoe: manandratra dia mitovy ny vitra ihany amin' ny hoe: manainga. Izay tian' ny mpaminany haseho amin' ireo ohatra roa ireo dia ny mahatsinontsinona ny mpanjakan'

i Asyria sy ny tsi-fahaizany hanetsika ny tenany, raha tsy Andriamanitra no nanainga azy.

And. 16. Ny hoe *hoa* dia tsy mamerina ny and. 13-15 ihany, fa mamerina ny voalaza rehetra teo aloha, na ny fiavonavonan' i Asyria, na ny fiheveran' ny mpanjakany ny Andriamanitry ny Isiraely ho mitovy amin' ny andriamanitry ny firenena rehetra. Noho izany dia tononin' ny mpaminany eto ny anarana ambony sady mampiseho hery sy fahefana anononana an' i Jehovah; dia ny hoe: Tompon' ny maro; tsy Tompon' ny Isiraely ihany, fa Tompon' ny mpanjakan' i Asyria koa. Ohatra indray no entin' ny mpaminany milaza izay hanjo an' i Asyria,indrindra fa ny lehibe eo aminy, dia ny hoe: *Fahabiazana amin' ny tremalahiny*, vokatry ny aretina na ny mosary. Izay kendrena haseho amin' izany dia ny faharavan' ny tany, ary izay entiny hanazava izany dia ny and. 16,^b; fa ny voninahitr' ireny lehibe ireny, izay azony tamin' ny fandringanana ny firenena samy hafa, dia toy ny nolashana afo; ary araka ny hita teo aloha dia ny ratsy ataon' ny olona no oharina amin' ny afo handevonana ny mpamoto, ary tcy izany koa no lazain' ny mpaminany eto, fa ny ratsy efa na-taony dia hanjary afo mandevona ny voninahiny.

And. 17—19. Ny hoe *Fahazavan' ny Isiraely* dia entina milaza an' i Jehovah, ka isan' ny teny manambara ny fiandrianany sy ny fahamasina-ny ary fahatanterahany, ary tsy eto ihany fa maro ny tenin' ny Soratra Masina milaza izany. Raha amin' ny olon' Andriamanitra, dia miasa ho fampiononana izany fahazavana izany. (Sal. 27,¹), fa amin' ny ratsy fana-hy kosa dia afo mandevona Izy. (Deo. 4,²⁴; Isa. 9,¹⁷—¹⁸; Heb. 12,²⁹). Ary eto dia lazaina toy izany indrindra ny toetr' i Jehovah amin' i Asyria; fa ny herin' i Asyria sy ny fiavonavonany dia ho levona indray andro monja ihany. Izay oharina eto amin' ny tsilo sy ny hery (ampit. 9,¹⁷) dia tokony ho ny miaramilan' i Asyria, ary tahaka ny hamoran' ny andraisan' ny lelafo ny kirihitrala madinika maina no hamoran' ny hamalian' i Je-hovah sy hitsarany ireny. Amin' ny and. manaraka dia oharina amin' ny ala sy ny saha tsara tarehy Asyria, ary izay lazaina amin' ny *voninahitry ny alany sy ny sabany mahavokatra* dia ireo lehibe sy foloalindahin' ny Asyriana. Ny teny hoe: ny *fanahiny* na ny *nofony* dia milaza ny olo-na manontolo. Koa izany ohatra izany no ilazana fa Asyria manontolo dia holevonina avokoa. Ny ohatra amin' ny teny farany amin' ny and. 18 dia mbola mifandraidraika amin' izay voalaza teo ihany, fa heverina ho tahaka ny lehilahy anankiray ny fanjakana Asyriana. Voan' ny areti-na io lehilahy io, ka efa mahia fatratra ery, ary tsy maintsy ho faty mihitsy aza. Ireo ohatra rehetra ireo dia samy milaza ny fandravana tanteraka hihatra amin' i Asyria; ary mbola toy izany ihany koa ny lazaina eo amin and. 19. Ny vahoakan' i Asyria dia tsy ho toy ny ala mikirindro intsony, fa ho toy ny hazo voakapa, ka *vitsy no sisà*; ary raha lazaina fa na dia izay mbola zaza aza diaahasoratra azy, dia aseho amin' izany ny tena fahavitsiany.

Ity faminaniana ity dia azo lazaina ho tanteraka tamin' ny nahavoazan' ny pesta ny miaramilan' i Sankeriba (37,³⁶), nefo angamba mazava kokoa ny fahatanterarahen' izany tamin' ny nandravan' ny Kaldeana sy ny Medi-ana an' i Asyria.

b) And. 20-27. Ny *fabavoazan' ny fanjakan' izao tontolo izao* sy ny *asan' izany amin' ny olon' Andriamanitra*.

Ny fandringanana ny fanjakan' izao tontolo izao dia fanafahana ny Isiraely kosa; noho izany dia tsy maintsy hahatonga fampiononana ho

an' izay misento ao ambanin' ny ziongan' izao tontolo izao ity faminania-na ny fandriavana ny fanjakany ity. Nefa tsy maintsy hotsarovana koa, fa izany fanafahana izany dia tsy an' ny Israely manontolo, fa ho an' izay mibebaka ihany, dia ho an' izay azo lazaina ho Israely araka ny fana-hy; ary izany voalaza farany izany no aseho voalohany amin' ity fizarana farany ity.

And. 20-23. Izay voalaza farany tamin' ny fizarana teo aloha, dia izay sisa azo isaina tamin' ny fanjakan'i Asyria, ka ny filazana izany sisa izany dia marika ny faharavana tanteraka; fa eto kosa dia izay samy hafa lavitra amin' izany no lazaina ; fa ny fisian' ireo *sisa* mibebaka amin' ny Israely ireo dia tsy mba famantarana ny faharavany, fa famantarana kosa ny mbola hisian' ny taranaka amin' ny olon' Andriamanitra. Ireny sisa ireny no vokatry ny fanambaran' ny mpaminany sy ny fananarana avy amin' i Jehovah, ka amin' ireny no ahitana ny fahatokiana an' i Jehovah, hata lavitra noho ny tsi-finoan' i Ahaza ; fa ireny dia *tsy biankina amin' izay namely azy intsony*, dia amin' ny Asyriana, fa Jehovah, Iray Masin' ny Israely, ihany no hiankinany marina tokoa. Izany filazana tsy mihambaraha entin' ny mpaminany hilaza ny toetrany izany no mampiseho ny fahasamihafany amin' izay voalaza ao 1, ⁴ (ampit. Hos. 14, ⁴). Ny hevitra voalaza ao amin' ny and. 21 dia velarina bebe kokoa amin' ny and. manaraka, sady lazaina koa izay tsy maitsy hihatra amin' ny Israely tsy mety manaiky ny fananarana. Ny hoe *hiverina bo an' Andriamanitra* dia misy hevitra roa : Ny hevitra anankiray milaza fa hibebaka ireo, fa ny anankiray kosa milaza ny hiverenany any amin' ny tanindrazana, satria ny Israely voababo dia nihevitra azy ho lavitra an' Andriamanitra, raha tsy mahazo manatona ny tempoly. Ny hoe : *Andriamanitra Mabery* dia mitovy amin' ny anarana anononana an' i Mesia (9, ⁶). Araka ny fampanantenana an' i Abrahama, razan' ny Israely, dia ho maro *tahaka ny fasika* ny taranany (Gen. 22, ¹⁷); nefo na dia izany aza no nampantanaina azy, dia aseho eto fa ho vitsy ny hety handray ny fahasoava-na. Ny maro dia hiharan' ny fandranganana sy ny fitsarana tahaka an' i Asyria. Amin' ny ilazan' ny mpaminany izany dia maka ohatra amin' ny rano mandriaka indray izy, izay hanafotra ny Israely amin' ny fandranganana sy ny tamaliana, ary voalaza fa *voatendry* izany; nefo tsy araka ny finiavan' Andriamanitra fotsiny, fa noho ny toetry ny Israely, izay manetra izany famaliana sy fandranganana asehon' ny fahamarinana sy ny fahamasinan' Andriamanitra izany. Ny amin' ny fomban' izany fahamarinan' Andriamanitra izany dia lazaina ao amin' ny Rom. 3, ⁵. Lazaina ao ny fitsarana, izay namonoana ny fahotan' izao tontolo izao tamin' ny nahafatesan' i Kristy. Ny hoe *ao amin' ny tany*, dia mampiseho fa ho fantatry ny be sy ny maro ny fitsarana sy ny famaliana, izay hataon' Andriamanitra.

And. 24-25. Ny hoe *hoa diamamerina* ny fampanantenana rehetra hatramin' ny and. 5 sy ny manaraka. *Ry oloko, izay monina an' i Ziona.* Lazaina eto izany mba hampiorina maty ny fanantenana ny andro ho avy (ampit. 28, ¹⁶) fa ny anarana roa voatonona eto hoe : oloko sy Ziona dia samy mampiseho fa tsy azon' i Jehovah atao ny hanadino sy handao ny fiango-nany mandrakizay. Ny fahoriana, izay manantanona azy izao, dia tohin' izay efa nihatra taminy tany Egypta ihany. Koa tahaka ny fanafoanana ny fampahoriana tany Egypta no hanafoanana koa ity fampahoriana vaovao ity; fa *rehefa afaka vetivevety dia hatsabatra ny fabavinirana*. Amin' ny fia-tombohan' ny fahoriana dia hoatry ny zavatra tsy ho tantz izany, ka toa-ela dia ela ; nefo rehefa mby eo amin' ny toerana hitanana ny fampanante-

nana, dia neverina ho māivana sy azo zakaina ihany izany ka toy ny vetivety (ampit. amin' ny tenin' i Jesosy ao amin' ny Jao. 16 milaza hoe : «vetivety foana»). Fa rehefa mitsahatra ny fahaviniran i Jehovah noho ny fanafahana ny anton' izany ao amin' ny olony, dia hivadikaindray kosa izany, ka hanjary ho fahatezerany handringanana ny fahavalo; ary ny laharana voalohany amin' ireny dia ny Asyriana.

And. 26-27. Ny famonjena hanafahana ny Israely amin' izao' totonto izao dia aseho amin' ny fomba roa sosona, tahaka izay efa naseho tamin' ny tantara. Ny anankiray ho tahaka ny namelezana ny Midiana tamin' ny andron' i Gideona ; fa tamin' izany ny mpanapaka ny Midiana dia novonoina teo amin' ny vatolampy atao hoe Oreba. (Mpits. 7,²⁵), ary niseho miharihary ny famonjena nataon' i Jehovah (ampit 9,³). Ny faharoa dia ny fandringanana ny miaramilan' ny Egyptiana teo amin' ny Ranomasina Mena. Teo amin' ny and. 24 dia voatsiay ny fanadevozana tany Egypta, ary eto dia lazaina, fa ny famonjena dia hahatapaka ny famelezana ataon' ny Asyriana, tahaka izay efa natao tamin' ny fanafahana ny Israely tamin' ny fanadevozana nataon' ny Egyptiana. Hita amin' izany fa mivelona sy miaina amin' ny sahatsiarovana ny andro lasa koa ny fiangonana, ka Jehovah dia tsy miova omaly sy anio ary mandrakizay. Raha voalaza teo amin' ny and. 24 fa namely ny Israely tamin' ny tsorakazon' ny Asyriana, dia aseho eto kosa fa raisin' i Jehovah enyan-tanany izany tsorakazo izany, ka ahinjiny eo ambonin' ny ranomasim-pahoriana, izay misakan-d alana ny olony; ary io ranomasim-pahoriana io dia hanjary ho fasana hoan' ny Asyriana (ampit. Eks. 14). Izany toe-javatra niseho teo amin' ny Ranomasina Mena izany dia tsy mba hohadinoin' ny Israely na oviana na oviana; ary ny mpaminany Isaia dia mamerimberina izany matetika eto amin' ny bokiny (43,¹⁶; 50,²⁰; 51,¹⁰; 63,¹¹). Ny kristiana koa dia manana fototra lehibe hitodihany ny lasa toy izany amin' ny fanavotana nataon' i Jesosy Kristy. Raha voalaza eto, fa avelan' i Jehovah hahita izany fanafahany vaovao izany ny olony mibebaka, dia izany no manambara fa ho tapitra ny androm-pahoriana. Voalaza eto amin' ny and. 27 fa ohariana amin' ny biby mpiasa na mpitondra entana ny Israely, ary ny bao fitondrana entana, izay afatotra eo amin' ny vozony, dia ohatra amin' ny fanandevozana, izay ataon' ny Asyriana aminy. Izany dia lazaina eto ho afaka noho ny famonjena ataon' i Jehovah ; fa ho *tapaka ny bao fitondrana*, ary izay hahatapaka azy dia *nobo ny fibatavezany*, dia ny fihatevezan' ny vozona misy ny bao fitondrana entana. Izany dia mampanantena, fa Andriamanitra hanome hery ho an' ny olony, ary ny heriny dia hohoatra noho ny herin' ny fanjakan' izao tontolo izao, ka ho tapaka ho azy ny kofehy famatorana. Aseho amin' izany teny izany, fa tsy maintsy ho indray mientana ny famonjena ao ivelany sy ny fihavaozana ao anaty amin' ny olon' Andriamanitra. Izany no tsy maintsy hianaran' ny olon' Andriamanitra mba tsy hanamaivana ny anatra ataon' i Jehovah, ary tsy ho kivy raha faizana. Ny fahatanterahan' izany faminaniana izany dia niseho amin' ny fomba samy hafa sy amin' ny fotoana samy hafa, nefy ny isehoan' ny tena fahatanterahany indrindra dia amin' ny andro farany ; fa amin' izany dia hahafohy ny androm-pahoriana koa ny Tompo (Mat. 24,²²) ka hanatanteraka izay voalaza teo amin' ny and. 25 hoe : « Rehefa afaka vetivety ».

d). *And. 28-34.* Ity dia fanampin' ny faminaniana milaza ny fandravana ny fanjakan' izao totonto izao ; ary filazana am-bangovangony ny ahiahy tsy maintsy hihatra amin' ny Israely noho ny hamelezan' ny fahavalo azy, sady lazaina amin' izany koa ny famonjena hiseo tampoka, rehefa mahatratra ny tampony ny fahoriana.

And. 28-34. Lazaina eto ny fandrosoan' ny tafiky ny Asyriana. Ny lâlana hombany hitan' ny mpaminany dia ny manomboka hatreo *Aiata*. Io dia sahala amin' i Ai taloha (Jos. 7). Ankehitriny dia atao hoe : Tell-el-Hajar no anarany, tanâna sahabo ho 15 km. ao avaratr' i Jerosalema; miorina ao amin' ny havoana manirery, ka ahatazanana tsara ny tany rehetra amin' ny fanjakan' i Joda. Raha tononina eto Aiata, izay efa tafatsofoka ao amin' ny tanin' i Efraima, dia izany no manambara fa ny lâlana manandrify an' i Joda no kendren' ny fahavalô. Amin' ny filazana manaraka dia tsy lala-masaka falehan' ny be sy ny maro avy any avaratra no tononina, dia lâlana mahazo an' i Sekema, ta somary miantsinana manavatsava amin' ny lâlana tsy fombana sady manahirana ; nefâ ny hasarotry ny lâlana dia tsy mba mampaninona ny Asyriana, fa hainy tsara izany. Izany lâlana izany no nombany, satria nampoiziny fa tsy hisy hisakana azy ao. *Mikrona* dia toa voaorina ao atsimon' ny hadilanana. Ny anarany ankehitriny dia atao hoe Magrona. Ny tananaolony dia mbola hita ao atsimon' i Betela, sahabo ho lâlana minitra vitsivitsy (1 Sam. 14,²).

Noho ny hasarotry ny lâlana sy ny havesatry ny fitaovana nentiny dia tsy maintsy nijanona teo Mikmasy izy. Io Mikmasy io dia toa ao avaratry ny hadilanana, ka angamba noho ny havesatry ny entana tsy azo nentina nidina ny hadilanana no nampiverina azy indray tamin' io tanâna io, mba hametraka ny entana ao. Ny anarany ankehitriny dia atao hoe Mokmas. Ny misy azy dia ao avaratr' i Jerosalema sahabo ho 14 km (1 Sam. 13,¹⁴). Tokony ho zavatra roa no nifidianan' ny Asyriana ity lâlana ity : Ny anankiray dia ny mahahitsy azy, ary afa-tsy izany dia ny nanampoizany hahazo hanampoka an' i Jerosalema. Ilay hadilanana voalaza teo dia lohasaha tery. Ny anarany ankehitriny dia atao hoe Wady-es-Suveinit. Izy io dia mifanohy amin' ny lohasaha mipaka amin' ny Ranomasina Maty. Manahirana ny mandeha aminy, satria ao atsimo sy ao avarany dia misy tendrombohitra mibahana, ary ny mpandeha avy any avaratra dia tsy maintsy midina ao amin' ilay tendrombohitra ao avaratra, ary rehefa afaka ny lohasaha, dia mananika ilay tendrombohitra ao atsimo indray. Rehefa tafita izany lohasaha izany ny tafika, dia efa nandao an' i Mikmasy ao avaratra, ka mahatratra an' i *Geba* ao atsimo. Ny anarany ankehitriny dia atao hoe *Jeba*. Ny iorenany dia ao an-tampon' ny havoana mahavokatra, ary mbola toy izany ihany ny toetrary mandrakankehitriny. Koa dia hita fa nahazo fialan-tsasatra tsara teo ny tafika, izay vao avy namakivaky ny lâlan-tsarotra. Ny tahotra sy ny horohoro noho ny lozan' ny tafika dia efa niely, ka naharaikitahotra fatratra na dia izay tanâna efa nolalovany fotsiny aza, ary nahatratra ny lavitra koa. *Rama* dia ilay tanâna fonenan' i Samoela (1 Sam. 7,¹⁷). Sahabo ho 2 km. ao andrefan' i *Geba* no misy azy. *Gibea* dia lazaina eto koa hoe *Gibeau* i *Saoly*, satria teo no nahaterahan' i *Saoly*. (1 Sam. 15,³⁴). Ny anarany ankehitriny dia atao hoe : Tell-el-Fûl. Ny misy azy dia ao anelanelan' i Jerosalema sy *Rama*. Miorina ao antampon' ny havoana izy, ka mahatazana tsara an' i Jerosalema. Matahotra ny mponina ao noho ny fihavin' ny tafika ka lasa mandositra. Tahaka izany koa *Galima* sy *Laisy*, izay samy tanâna tsy fantatra, nefâ tsy tokony ho lavitra an' i Jerosalema, fa akaiky an' i *Anatota*, Sahabo ho 500 mètres ao avaratr' i Jerosalema. Ny anaran' i *Anatota* ankehitriny dia atao hoe : *Anata*. Isan' ny voatokana ho tananan' ny mpisorona izy, ary teo no tanindrazan' i *Jeremia* (Jer. 1,¹). Araka ny nanakekezan' ny tafika nandroso nianantsimo no androsoan' ny hamafin' ny filazan' ny mpaminany koa. Ny amin' i *Madmena* sy *Gebima* dia tsy fantatra koa, nefâ noho ny ifahatairany amin' ny fandrenesany ny mahakaiky ny fahavalô dia efa somaritaka be ihany

izy sady namindra ny entany ao amin' ny tany ampoiziny ho tsy hitan' ny fahavallo (ampit : Jer. 4,⁶; 6,¹). Mandroso ihany ny dian' ny tafika ka efa nahatratra an' i *Noba*, nefo satria efa akaiky dia akaiky an' i Jerosalema dia niala sasatra indray andro teo izy, mba hanomana ny fitaovana rehetra hamelezana an' i Jerosalema. Ny anaran' i Noba ankehitriny dia atao hoe Skopus. Tamin' io tanàna io no nahatazan'an' i Titosy voalohany an' i Jerosalema, ka nandaharany ny miaramilany tamin' ny nameleza ny azy. Tanànan' ny mpisorona koa io (1 Sam. 21,⁹). Hatreо dia midina amin' ny lohasahan' i Kidrona hanatrika an' i Jerosalema, dia ilay tanàna efa nampilendalenda ny fahavallo maro ny fahitana azy (Mik. 4,¹¹). Ny mpanjakan' i Asyria dia maninjitra ny tanany manambana ny tendrombohitr' i Ziona, dia Jerosalema. Mibaiko ny miaramilany hampanorotoro sy hampandrava azy mihitsy izy (19,¹⁶); nefo tamin' izany indrindra, raha ilay vonona toy izany iny ny fahavallo, dia nianjera tampoka ny famaliana avy any ambony, ka foana ny tetikady nataony hamelezana an' i Jerosalema, araka izay voalaza amin' ny and. manaraka.

And. 33-34. Voalaza amin' izany ny famonjena ataon' i Jehovah hanafhana an' i Jerosalema. Izany no anononana an' i Jehovah eto amin' ny anaram-piandrianana mahagaga hoe *Tompon' ny maro*. Ny tobin' ny Asyriana manatrika an' i Jerosalema dia jerena tahaka ny ala mikirindro (10, ¹⁸); nefo raha mbola tena feno mitafotafo iny ny fiavonavonany nikendry handrava ny tanàna, dia nitranga tampoka ilay *Iray mabery*, Izay mahery lavitra noho ny mpanjakan' ireo fahavallo ireo, izay mba efa na-nao ny tenany ho mahery koa, ka notapahiny ny mpitarika azy, izay lazaina amin' ny ohatra eto hoe *mijoaka lava*, sy ny miaramilany rehetra, izay lazaina eto hoe *ala mikirindro*.

Amin' ny farany dia oharina amin' i Libanona ny fahavallo, satria Libanona dia sady tendrombohitra malaza no feno alan-tsederava vaventy, ka mampiseho ny lazan' ity fahavallo ity sy ny heriny izany. Ny fiasana entin' i Jehovah mamely dia tsy mba afo tahaka ny teo (10, ¹⁸), fa famaky araka ny teny hoe *vy*, eto; nefo na ny teo aloha na ity dia samy mampiseho ny famaliana tanteraka hataon' Andriamanitra amin' ity fahavallo ity sy ny famonjena vokatr' izany ho azon' i Jerosalema. Ny fisehan' izany famaliana izany dia voalaza fa *amin' ny beriny mahatahotra*. Ny fitsaran' i Jehovah dia tsy maintsy arahin-tahotra toy izany mandrakariva (2, ¹⁹). Amin' izany koa no ampisehoana fa hain' i Jehovah, ny miaro ny olony amin' ny fotoana tiany hanaovana izany. Izao no tendron-kevitra hita amin' ity faminaniana efa nodinihintsika teo ity. 1. Hita fa avy any avaratra ny fibavian' ny fanjakan' izao tontolo izao, izay hamely ny fanjakan' Andriamanitra. 2. Ny fikendreny dia ny handrodana ny foiben' ny fanjakan' Andriamanitra, dia Jerosalema. 3. Tampoka sady tsy azo tohanana ny fibaviny. 4. Mitombo fatratra ny tahotry ny Isiraely noho ny fandrahonany. 5. Ny famonjena hahafaka amin' izany, raha araka ny fihevitr' olona fotsiny, dia tsy azo ampoizina velively. 6. Rehefa saiky niafara ho amin' ny famoizampo ny tahotra, dia tonga ny famonjena. 7. Ilay Andriamanitra mahery sady mamindrafo dia manan-kery koa hametra sy hampiahotra ny fanjakan' izao tontolo izao araka ny sitrapony. Koa araka izany dia hita, fa na dia ny anton' ny nilazan' ny mpaminany io lalana nomban' ny fahavallo io aza, dia tsy misy hafa afa-tsy ny hanamafy sy hanome tarehy ireo hevitra voalaza ireo, mba hahazoan' ny olona am-po tsara izany fanambarana farany sady lehibe voalaza eto izany.

Ity faminaniana ity dia azo lazaina ho tanteraka tamin' ny fandringana na tampoka nahazo ny tobin' ny miaramilan' i Sankeriba, izay efa nihevitra

handraoka an'i Hezekia sy Jerosalema, tahaka ny ataoan' ny olona maka ny atodim-borona ao amin' ny akaniny; nefo tamin' izany indrindra no nilatsahan' ny fandringanana nanorotoro ilay tanana nandrahona, ho fanafahana ilay norahonana (37, ³⁶). Araka ny hita eto dia avy any avaratra mivantana ao Jerosalema no fihavin' ny tobin' ny Asyriana; neta raha Sankeriba no neverina, dia avy any Lakisy no nanirahany ny miaramila-sasany ho any Jerosalema, ary ny tenany sy ny miaramila-sasany kosa dia nijanona teo atsimo andrefan' i Jerosalema. Ka hita fa tsy mitovy loatra amin' izay voalaza eto izany; nefo na dia tsy tanteraka araka ny fomba ivelany aza ity faminaniana ity, raha ny tafika voalaza teo no neverina, dia tanteraka mihitsy kosa raha araka ny venti-keviny. Afatsy izany dia misy zavatra anankiray koa tsy maintsy aseho, fa araka ny voalaza teo dia tsy nahazo nandroso ho any Jerosalema ny Asyriana; ka toa tsy mifanaraka amin' ny faminaniana koa izany, satria efa naseho hatrany hatrany fa hanjary efitra ny tany ary ho voababo ny mponina, sady hofaanana ny tananan' ny mpanjaka, ary afa-tsy izany dia efa voalaza teo aloha (4, 8, 26; 4, 3; 3, 5), fa Jerosalema tsy maintsy ho ravan' ny fahavalo koa. Izay havaly izany dia izao : Tsy mba notoanan' ny mpaminany tsy akory ny faminaniana milaza ny fitsarana sy ny fandringanana ny ratsy fanahy. Ao anatin' izany koa Jerosalema (10, ²²); ary ao anelanelan' ny famonjena voalazan' ny toko 10 sy ny fanjakan' i Mesia volazan' ny toko 11 dia misy fahoriane lehibe hiseho araka ny fahitan' ny mpaminany; koa raha tsy tanteraka ny fitsarana ny olon' i Jehovah, dia tsy mba avy amin' ny fanafoanana ny faminaniana izany, fa avy amin' ny nampihemorana ny fotoam-pitsarana. Kanefa araka ny hita dia tsy ny Asyriana no entin' Andriamanitra ho fiasana hanantanterahana izany, fa fanjakana hafa, dia Babela izay lazain' i Isaia voalohany ao amin' ny 39, ⁶. Koa ny fanafahan' i Jehovah ny Israely tamin' ny tanan' ny Asyriana, dia tonga ho fampiononana azy ho antoky ny fanafahana amin' ny fahoriane amin' ny andro ho avy. Ary ny fahavoazan' io fanjakana io dia fanomezan-toky koa, fa rehefa tanteraka ny fikasan' i Jehovah amin' ny famaizana, dia tsy maintsy hosakanany ny fikasan' ny fahavalon' Andriamanitra rehetra. Koa ity faminaniana ity no ahalalana fa ny fahoriane dia lalana fotsiny tsy maintsy omban' ny fanjakan' Andriamanitra. Noho izany dia tokony tsy hanary ny fahasahiany ny mino na oviana na oviana. Ny amin' izany fanjakan' Andriamanitra mahery izany, izay hiseho amin' ny andro ho avy, dia ambara amin' ny toko manaraka.

2. Toko II. Mesia sy ny fanjakany.

a). And. 1-9. Mesia sy ny fanjakam-piadanany.

And. 1. Izay ohatra voalaza eto dia ampit. amin' izay voalaza amin' ny teo (10, ³⁴). Voalaza eo amin' izany and. izany fa ny fanjakan' izao tontolo izao dia tahaka ny ala kapain' i Jehovah amin' ny famaky, ary izany dia milaza ny fandringanana tanteraka an' io fanjakana io. Koa dia tsy ireny hazo vaventy voakapa ireny, na ireny ala mikirindro efa voajinja ireny no lazaina ho mitsimoka, fa izay lazaina eto dia mihatra amin' i Davida sy ny taranany; neta hita amin' ny teny eto koa fa ny fanjakan' i Davida dia harodana, ka ny filazana teo amin' ny 6, ¹³ mihatra amin' ny firenena manontolo dia azo lazaina ho mihatra amin' ny taranaky ny mpanjaka koa, ka tsy maintsy haetry lalina izy ka ho tonga ambanay, ary tsy ho fantatr' olona akory tahaka ny foto-kazo voakapa. Ny fototr' i Jese no voalaza eto fa tsy ny an' i Davida. Ny anton' izany dia satria malaza loatra ny anaran' i Davida, ka ny anaran' i Jese Betlehemita

ambany sady tsy fantatra akory no nafidin' ny mpaminany ; ary tian' ny mpaminany haseho amin' izany fa ity Davida vaovao ity dia niseho avy amin' ny fototra nihavian' ilay voalohany koa, izany hoe : Tian'i Jehovah haseho hatramin' ny fahambaniany ity Anankiray ity, vao lazaina ny voninahiny ; ary izany dia mitanaraka amin' ny tantarany eo amin' ny Filazantsara, fa ilay virijina tsy manan-daza avy amin' ny taranak' i Davida no reniny, ary izany toeatra izany dia niseho tamin' ny andro nahavelomany tety ambonin' ny tany. Tsy mantsy ho tonga toy ny zanakazo madinika Izy, vao miseho ho hazo lehibe mandrantsana sy mamoat mafinaritra, (Ezek. 17,²⁰). Ny fahatanterahan' ity faminaniana ity, na dia hatramin' ny anarana anononan' ny mpaminany Azy eto aza dia maha-gaga ; fa ny teny hoe : *Solofo, na tsimoka amin' ny teny Hebreo dia Nezer, ka mampahatsiaro antsika ny anarana hoe : Nazarena* izany (Mat. 2,²³). Amin' ny teny hafa koa dia lazaina ho toy ny *zana-kazo madinika* sy ny *solofo-kazo amin' ny tany karankaina* ilay Mesia ho avy. (53,² ampit. 4, ²). Rehefa nisento ny Isiraely, tsy fony izy tao ambanin' ny firenena Asyriana aneta, fa fony tao ambanin' ny fanapahan' ny fanjakan Romana, ka azo lazaina fa feno ohatra tamin' ny avonavona ny fanjakan' izao tontolo izao, dia tamin' izay indrindra koa no niterahana llay efa notoloran' ny Ray ny fanapahana rehetra. Io dia ilay solofo ntsimoka avy tamin' ny fototr' i Jese, fa avy amin' ny fianakavian' i Davida no nihaviany.

And. 2. Raha ny 9,⁶ milaza be ny toe-trany mahAndriamanitra Azy, dia eto kosa no ilazana Azy ho olombelona, izay efa nahazo ny Fanahy tsy amin' ohatra, sady vavolombelona ihany koa aneta ny amin' ny toeatra mahAndriamanitra Azy. Toa tsy isalasalana fa ny fanaovam-batisa an' i Jesosy no tondroin' ny faminaniana eto, tahaka izany koa ny tenin' i Jaona Mpanao batisa (Jao. 1,³²) ; nefà tokony hampiraisina amin' izay voalaza ao 42,¹ ity, fa ao dia ambara fa onenan' ny Fanahy Izy, mba hanovany ny raharaha-paminaniana sy ny fisoronana, fa eto kosa ho amin' ny raharaha mahapanjaka Azy. Raha lazaina eto amin' ny voninahitra mahapanjaka Azy i Mesia, dia ny hampifanandrify Azy amin' i Ahaza no anton' izany, fa Ahaza dia nampidi-doza ny vahoaka sy ny taranaky ny mpanjaka. Ary koa lazaina eto izany toe-trany mahapanjaka Azy izany, mba hitahany amin' ilay mpanjaka lehibe, izay mihevitra ny tenany ho mpanjakan' izao tontolo izao ; ary hita ny mahahafa ireo mpanjaka roa voatono-na teo ireo, raha ampitahaina amin' ity Mpanjaka marina hiseho amin' ny andro ho avy ity, Izay hanao ny raharahan' amin' ny herin' ny Fanahy. Ny *fanaby* dia tononina aloha ho Fanabin' i Jehovah ; ary izany dia ilazana ankabobeny ny totalin' ny fanomezam-panahy rehetra avy amin' Andriamanitra. Manaraka izany dia lazaina ny andinidiniky ny asan' izany Fanahy izany, ka atao intelo miantoana misy laharana roa avy no filaza azy. Araka izary dia voatonona im-pito amin' ny anarana samy hafa amin' ity and. ity ny Fanahy, ka mampahatsiaro ny fiverimberenan' ny isa fito ao amin' ny Soratra Masina izany, toy ny fanaovan-jiro mirantsana fito, ny Fanahy fiton' Andriamanitra, ny fanaovan-jiro fito teo anoloan' ny seza-fiandrianana (Apok. 1,4 ; 4,5) ; ka ny isa fito dia milaza fahatanterahana, ary izany hevitra izany dia mety hitranga eto koa. Izao no filaharan' ireo fanomezam-panahy samy hafa voalaza eto ireo :

1) *Fanabin' ny fabendrena* sy ny *fahazavan-tsaina*. Izany dia ny fanomezam-panahy ahaizany mandinika lalina ny zavatra rehetra, sy ananany ny saina maranitra amin' ny zavatra tsirairay, indrindra fa amin' ny olombelona, ary ahaizany mamantatra na dia ny saina lalina izay an' Andriamanitra aza (1 Kort. 2,¹⁰⁻¹¹).

2) *Fanabin' ny fanoloran-tsaina sy ny faberezana*, dia ny Fanahy izay manome hevitra sy hery Azy hahefany ny asany rehetra (ampt. 9,⁶). Noho izany dia Izy no mpanolo-tsaina ny mino sady mpitarika azy amin' ny lalam-piaínana, ary manome hery azy amin' ny adiny; ao anatin' izany ny herimpö sy ny faharetana ary ny fahalavorariana ny fikasana. Ireo fanomezam-panahy roa ireo no anaovana azy ho tena Mpiaro sy Mpanjakan' ny Isiraely.

3) *Ny Fanabin' ny fahalalana sy ny fabatahorana an' i Jehovah*. Ireto fanomezam-panahy roa ireto dia azo lazaina ho isan' ny lalina sady maha-te-hotia indrindra amin' ny fanomezam-panahy rehetra, ka izany dia momba indrindra ny fifaneraserana amin' Andriamanitra, izay iankinan' ny fanomezam-panahy hafa rehetra; fa ny fahalalana an' i Jehovah dia tovozina avy amin' ny fifaneraserana amim-pitiavana aminy, ary ny fahatahorana an' i Jehovah dia milaza ny fanaovana amim-panajana ny sitrapony; ary ireo roa ireo no atambatry ny mpanoratra hafa amin' ny filazana hoe: «Ny fahatahorana an' i Jehovah no fiandoham-pahendrena». Ny fomba ikarakaran' ity Mpanjaka lehibe ity ny raharaha maha-panjaka Azy dia lazaina amin' ny and. manaraka.

And. 3-5. |Ny tampisehoana ny fitondrana mahapanjaka io Mesia aseho eto io dia mahatoky sy mahafatra-po tokoa, fa mihatra amin' ny fikarakarana ny fitsarana sy ny rariny rehetra izany. Lazaina eto fa Jehovah no manome Azy ny fitsarana rehetra, ka mampiseho ny mahambony Azy izany. Ny anton' izany dia ny mba hahatonga fiadanana amin' ny olona, satria ny fitondrana tsy marina no efa nampidi-doza azy. Amin' izao andron' i Mesia izao no hiverenan' ilay andro mahasambatra indray tamin' ny andron' i Solomona fahiny, ka hiseho amin' ny famirapiratana sy ny hery mahagaga ny fanjakana. Raha hita fa tsy maintsy mijaly ny marina noho ny fahatahorana an' Andriamanitra, dia ampoizina koa fa tsy maintsy ho hanitra ankasitrahana amin' i Mesia izany, ka harovany na aiza na aiza ahitana ireny matahotra an' i Jehovah ireny. Koa raha Mesia na ireo matahotra an' i Jehovah ireo no samy manana faniriana ho tafahaona amin' ny anaovan' i Mesia ny fitsarana, dia tsy mba mety ho voafitaka Izy; fa tsy hitsara araka ny hitan' ny masonry Izy, na hampiaiky araka ny ren' ny sofiny, fa mandinika ny fo sy ny voa Izy, (Apok. 2,²³). Noho izany dia hahasoa ny olona rehetra azom-pahoriana ny fitondrana marina hataon' i Mesia, indrindra fa ireo malahelo sy mpandefitra amin' ny tany. Izany dia mampahatsiaro antsika ilay toritenim-pahasambarana nataon' i Jesosy teo an-tendrombohitra mihatra amin' ny ory sy ny malahelo am-panahy (ampit. Sal. 72). Nefa izany heriny entiny mampiseho ny rariny izany dia entiny koa handrava ny faharatsiana rehetra, fa voalaza eto, fa *hamely ny tany amin' ny tsorakazon' ny vavany Izy*, ary ny *fofonain' ny molony no hamonoany ny ratsy fanaby*. Ny neverina amin' ny hoe *tany* eto dia ny mpanohitra an' Andriamanitra sy ny Zava-masina rehetra, ary ny hoe *ratsy fanaby* dia tsy manondro olona iray, fa izay rehetra tokony hatsoina amin' izany anarana izany; nefo raha milaza izay anankiray mahatratra ny fara-faharatsiana indrindra Paoly, dia ny Anti-Kristy, dia ity teny eto ity no alainy hanambara izany (2 Tes. 2,⁸). Ny fiadiana entin' ity Mpanjakan' ny lanitra ity hamelezana azy dia voalaza amin' ny hoe: *Isorakazon' ny vavany sy ny fofonain' ny molony*, dia ny teniny entiny mitsara sy mamay, fa teny indraim-bava avy amin' i Kristy dia ampy hampianjera ny fahavally, tahaka izay nataony fony Izy tet'y an-tany. (Jao. 18,⁶). Lazaina ho sabatra roa lela koa ny teny mivoaka avy amin' ny vavany (Apok. 1,¹⁶). Eto dia lazaina ho tsorakazo izany, fa ao amin' ny Sal. 2,⁹ dia la-

zaina ho tehim-by. Ny fomba fitondrana marina ataony tsy azo avily na ahodina no lazaina amin'ny teny hoe *fabamarinana*, na *fanaby mahatoky*. Izany dia milaza ny *tsi-fetezany hihozongozona* na amin' ny fano-mezan-toky na amin' ny fandrahonana. (2 Tim. 2,¹³). Voalaza eto fa *fisikinana* sy *febin-kibo* ireo toetra roa voatonana teo ireo. Ny fehin-kibo na fisikinana dia atao mba hampirafitra tsara ny fitafiana amin' ny tena, toy izany koa no ampirafetana mafy ny fahamarinana sy ny fana-hy mahatoky amin' ny fitondran'i Mesia ny fanjakany. Koa dia fanja-kana azo itokiana sy iantehlerana izany; araka ny mahafanjakam-paha-marinana azy no mahafanjakam-piadanana azy koa. Hafa lavitra noho ny fanjakan' izao tontolo izao, ampandrosoina amin' ny sabatra sy ny ra alatsaka, ny fanjakan'i Mesia.

And. 6-9. Voalaza eto fa ny bibidia dia hifankatia amin' ny biby fiompy (and. 6), ary ny Zanak' ondry tsy hampilendalenda ny amboadia masiaka. Ny liona hiara-mandeha amim-pahamorana amin' ny biby ompiana rehetra, ka na dia ny zazakely aza dia azo ampiandrasina azy. Ny bibidia dia hihinana ny hanina fihinan' ny biby manompo, ary na dia ny menarana misy poizina mahafaty aza dia tsy hampaninona ny zaza mbola minono. Izany hoe: Ny fiadanana dia tsy hisy mpanabata-ba intsony, satria haringana ny ratsy fanahy, fa ny marina ihany no ho sis (and. 4,⁹). Aseho eto fa hiova toetra ny bibidia masiaka ka han-jary ho tahaka ny tamin' ny andro voalohany indray (Gen. 1,³⁰). Ny fiadanana tany Paradisa dia hiverina indray, na dia amin' ny zava-boahary tsy manam-panahy aza, ary indray andro any dia mbola holazaina indray ny teny tahiny hoe: «*Ary indro tsara indrindra izany rebetra izany*». Hatramin' ny nidiran' ny fahotana dia matetika efa nentin' Andriamanitra ho famaizana ny olona koa ny biby, tahaka izany ny menarana tany an-efitra, izay namely ny Zanak' Israely (Nom. 21,⁶; 2 Mpanj. 17,²⁵)

Ny tapany voalohany amin' ny and. 9 dia efa noheverin' ny sasany ho tsy milaza ny amin' ny biby intsony, fa miverina indray amin' ny filazana ny olombelona, nefà na dia heverina ho mbola milaza koa ny amin' ny biby aza izany, dia tsy misakana akory ny hevitra haseho amin' izany and. izany, fa na ny olona na ny biby dia *tsy handratra na hanimba intsony eran' ny tendrombohitra masina*. Ny hoe tendrombohitra masina dia ny tany Kanana, izay be tendrombohitra (Sal. 78,⁵⁴; Isa. 57,¹³). Ny tany Kanana dia tononina eto ho foiben' ny fanjakan' Andriamanitra manonto-lo. Ny fiadanana ho an' ny zava-boahary rehetra, izay lazaina farany eto ho vokatry ny fanekena am-pinoana an' i Jehovah sy ny fahalalana Azy, dia *tsy maintsy manarona ny tany tabaka ny anaronan' ny rano ny fambanin' ny ranomasina*; fa ny fanavaozana ny zava-boahary manontolo dia miankina amin' ny fananganan' Andriamanitra ny olona indray ho amin' ny fainam-baovao. Ny fahasimbana mihatra amin'ny zava-boahary dia sady vavolombelon' ny fahapotrahan' ny olona no famaliana azy no-ho ny fahadisoany. Misy filazana mitovy amin' izay hita eto koa ao amin' ny 65,²⁵; Hos. 2,²⁰. Araka ny hevitry ny sasany dia ohatra milaza ny fiovan' ny olona ratsy ho tonga mpianatra mino ny Tompo no ambaran' ireo teny ireo, nefà ny fiteny amin' ireto and. ireto dia tsy mba mi-fanitsy loatra amin' izany hevitra izany. Ampanantenaina mazava eto, fa ny fitondrana ataon' i Mesia dia hahatonga fanamboarana sy fanatsara-na koa na dia amin' ny zava-boahary tsy manam-panahy aza. Amin' izany koa anefa no ahafantarana fa manan-kery sy fahefana hamorona olom-baovao amin' izay efa nosimban' ny fahotana Izy. Ny olona mitarehin' amboadia dia azo ovana ho zanak' ondrin' ny Tompo noho ny herim-pahasaoavana, etc. Ny teny ao amin' ny Rom. 8,^{19 22} dia manazava

tsara ity faminaniana ity. Lazaina amin' izany koa fa ny fahatanterahan' ity faminaniana ity dia hiseho amin' ny fiantombohan' ny fahataperan' izao tontolo izao. Amin' izany dia hohavaozin' ny Tompo ny zavatra rehetra.

b). *And. 10-16. Ny fhebahan' ny jentilisa sy ny fananganana ny Israely.*

Mbola tohizana ihany ny filazana ilay fanjakam-pahamarinana sy fiadanana, izay itoeran' ny vahoakan' i Mesia.

Ny and. 10 dia toy ny fitarihan-teny, izay milaza fa ny fanjakan' izao tontolo izao dia manaiky hotaomina hanatona ny Mesia; ary ny and. manaraka dia ilazana tanteraka kokoa ny amin' ny hahazoan' ireny mpanompon' i Jehovah taloha ireny, dia ny Israelite, fitsaharana sy hery vaovao ary firaisansa amin' ilay Tompon' ny fiadanana, fa ho Mpamonjy ny jentilisa sy ny Jiosy Izy.

And. 10. Ity and. ity dia mifameno amin' izay voalaza ao 2,² —, raha lazaina eto ilay Anankiray antenain' ny jentilisa tokoa sy iriny, dia ilay Tompon' ny fiadanana; fa ny voalaza teo aloha dia ny amin' ny fanjakana, fa izay lazaina eto kosa dia ny amin' ny Mpanjaka amin' izany fanjakana izany. Ny hoe: Ny solofoon' i Jese dia mitovy amin' ny hoe: ny taranak' i Davida. Izany dia entina milaza ny fahambaniany amin' ny fiatombohana ka toa saiky tsy hita akory (and. 1). Nefa io dia ho tonga fanevan' ny firenena, izay hotazan' ny manodidina rehetra. Ny faneva dia atao ho famantarana hampieritreritra sy hampihevitra ny olona izay zavatra miseho ary hamoriana azy amin' ny fitoerana izay voafetra (5,²⁶). Ny voninahitr' i Mesia dia hiely hatrany amin' ny faran' ny tany rehetra, ary ny firenena rehetra dia hitanjozotra hanatona Azy, ka hialoka eo aminy. Ny hoe hotadiavina dia manambara ny fahefan' i Mesia araka ny mahAndriamanitra Azy, fa ny ilain' Andriamanitra dia ny hitadiavan' ny olona Azy (8,¹⁹). Ny hoe: ny fitoerany dia ho voninahitra dia milaza fa ny famirapirotry ny voninahitr' i Mesia dia hanazava ny fitoerany rehetra (2,⁵; ampit. 60,¹⁹; 66,¹⁸—), ary azo lazaina fa tsy mba latsaka noho izay voalaza eto ny voninahitry ny fiangonana amin' ny itoeran' i Kristy ao aminy.

And. 11-12. Hatreto dia miverina indray amin' ireo vahoaka, izay voaomana hanatona an'i Mesia, ny filazana, dia ireo izay mbola sisa ka akambana amin' izay efa nanaiky teo aloha. Izany dia mampahatsiaro izay voalaza ao amin' ny Deo. 30,¹⁵; ampit. toko 28,²⁹. Aseho eto fa ho voahetsiketsika miaraka amin' ny firenena rehetra ny Israely, satria efa mifangaro aminy ao amin' ny tany rehetra ievezany izy. Ny fielezan' ny Israely amin' ny andro samy hafa aty aoriania no jerena mitambatra eto, ary azo lazaina fa ny famaboana ny mponina tao amin' ny fanjakana avaratra ho any Asyria sy ny fanjakana atsimo ho any Babylona dia vao fiatombohan' ny fielezan' fotsiny ihany, ary noho izany dia aseho ho toy ny fahatanterahany sy fiasarany ny fitondrana azy hiverina. Ny fivernana tamin' ny andron'i Zerobabela sy Josoa dia vao santatra fotsiny, fa ny fanafahana hatao amin' ny hiverenany amin' ny Tompo amin' ny andro ho avy no tena fototra, koa dia tsy maintsy hisy fanavotana maha-gaga tahaka ny natao tany Egypta ho hitan' ny Israely indray. Jehovah dia mbola haninjitra ny tanany ho fanafahana sy famonjena azy (10,²⁶); ary toy izany nataony voalohany izany ihany no mbola hataony fanindroany koa, ka ny fampahatsiarovana ny lasa no tokony hampahatoky ny Israely amin' ny ho avy. Ary mbola izany ihany koa no kendreny

amin' ny teny milaza fa hanavotra ny olony izay mbola sisa (ampit. Eks. 19, ¹⁶). Aseho amin' izany teny izany na ny itoeran' ny olony ao amin' ny fanandevozana, na ny hasarobidin'ny hahazoana manafaka azy indray. Lazaina eto voalohany ny fanjakana roa lehibe, izay nielezan' ny Israely, dia *Asyria sy Egypta*. Ireo dia ny fanjakana izay tena nandrahona ny Israely (7, ¹⁸) ary tononin' i Isaia matetika ho solom-bavan' ny firenena jentilisa manontolo (19, ²³⁻²⁵; 27, ¹³). Ny firenena folo dia vao nobaboin' i Asyria; manaraka izany dia ny tany roa monba ny fanjakan' i Egypta, dia *Patrosa*, Egypta ambony izany na Thébaïde, sy Etiopia na Kosy, izay ao atsimon' i Patrosa. Manaraka izany koa dia ny tany telo momba an' i Asyria, dia *Elama* ao atsimon' i Media sy atsinanan' ny ony Tigre, anelan' i Mesopotamia sy Persia; *Sinara* dia ny tenan' i Babylona, ary farany *Hamata* ao avaratra, tanàna any Asyria (10, ⁹); ary afa-tsy ireo tanàna ireo dia lazaina farany koa ny any *amoron-dranomasina*, dia any andrefana izany; ao anatin' izany ny tany rehetra manaraka ny moron' ny Rano-masina Mediterane mbamin' ny nosy momba azy.

Tamin' ny andron' i Isaia dia zavatra mbola ho avy ireo fielezana voalaza ireo, nefà hitan' ny mpaminany am-panahy izany. Tsy maintsy ho tsaroana anefa fa tsy mba avy amin' ny fainaboana ihany no hahatonga izany fielezana izany, fa avy amin' ny fifindra-monina koa noho ny toetr' andro be tabataba sy fahoriana niseho teo amin' ny tany Palestina tahaka ny nifindran' ny Jiosy sasany tany Egypta tamin' ny andron' i Jeremia; ary afa-tsy izany dia ny fivarotan' olona ho andevo koa no isan' ny nahatonga izany (Joe. 4, ⁶). Jehovah te-hitondra ireny rehetra ireny hiverina, mba hahazoany mampiasa ny hery hampifaliany ny olony; nefà ny jentilisa izay hanaiky ho mpanompon' i Jehovah no hanatanteraka izany fitondrana azy miverina izany. Ho vokatry ny fibebahan' ny jentilisa ny hamelany ny Israely hiverina indray. Ary amin' ny hanaovany izany dia hanome famantarana azy Jehovah *banangana faneva*, tahaka izay nataony fony Izy niantso azy hamabo ny Israely noho ny ditry ny fony (5, ²⁶). Izany dia velarina bebe kokoa amin' ny faminaniana manaraka (14, ²; 49, ²²; 60, ⁴; 66, ²⁰). Voatonona eto ny anarana hoe *Israely sy Joda*, ary izany no mampiseho fa mbola ao an-tsain' ny mpaminany ihany ny fisarahana niseho tamin'ireo firenena ireo, ka dia tononiny mazava izany eo amin' ny and. manaraka.

And. 13-14. Te-hampiseho miharihary ny fahasambarana sy ny fiadanana hiseho amin' ny andro ho avy ny mpaminany, ka dia asainy mitodika ny andro lasa feno tandrafiana sy loza ny mpamaky. Izay nisehoan' izany fahoriana sy loza izany indrindra dia tamin' ny nisehoan' ny ady Syro-Efraimita. Tononina eto Joda sy Efraima, satria ireo no samy lohany tamin' ny fanjakana roa tonta, ary tahaka ny fifampialonany sy fifamelezany teo aloha no hisandrafiany kosa amin' ny andro ho avy (7, ¹²; 9, ²⁰; ampit. Ezek. 37, ^{16-19.22}). Ary afa-tsy izany, ny vokatry ny firaisana sy fikambanan' ireo firenena roa ireo dia lazain' ny mpaminany amin' ny ohatra, fa *hipaoka ny tanin' ny Filistina any andrefana* tahaka ny ataon' ny vorona mpihaza, ary toy izany koa no hanjo ny *Zanaky ny Atsinanana*, dia ireo firenena nivezivezy tao atsinanan' ny tanin' i Joda (Mpits. 6, ³). Ireny firenena Arabo ireny, izay mamabo ankehitriny, dia hoba-boina kosa rahatrizay. *Edoma sy Noaba* ary *Amona*, izay nonina tao atsinanana sy atsimon' ny Ranomasina Maty, dia voalaza fa ho tonga hanoa azy. Izany rehetra izany dia mampiseho fa ny fanjakan' i Davida fahiny dia hotafariña indray ka hiseho amin' ny fomba aman-tarehy vao-vao, na amin' ny farity ny fanjakana, na amin' ny heriny (Am. 9, ¹²). Tsy mba voalaza eto izay fomba hiarovan' ny Israely ny fahefany, sy ny

heriny amin' ireo firenena mifanolo-bodirindrina aminy ireo, nefà hita fa ny fanjakan' i Mesia araka ny voalaza eto amin' ny toko 11 dia fanjakam-piadanana. Rehefa tonga ny fotoan' andro, dia ho avy hiankohoka amin' Andriamaniry ny Israely izy ireny ka hanaiky Azy an-tsitraro ho ao amin' ny fiangonana; fa ny lalam-pandresen' ny fiangonana dia amin' ny ranomaso, fa tsy mba amin' ny ra. Ny and. farany amin'ity toko ity dia mamerina indray ny loha-hevitra manontolo amin' ity fizarana ity, dia ny famoriana ny Israely ho amin' i Jehovah; ka lazain' ny mpamina ny fanesorana ny zavatra rehetra misakana ny tsy hahatanteraka ny fiverenany.

And. 15-16. Ton onina eto tahaka ny teo aloha Egypta sy Asyria ho lohan' ny fanjakana izay mitana ny Israely eo amin' ny fahababoana; neta amin' ny farany dia ny Asyria ihany no lazaina ho toy ny solombavan' izao tontolo izao. Izay manelanelana ny Israely any Egypta amin' ny tanindrazany dia ny *sakeli-dranomasina Egyptiana*, izany hoe: ny sakeli-dranon' i Suez, dia ny tendrony avaratra andrefana amin' ny Rano-masina Mena, izay nitan' ny Zanak' Israely. *Jehovah handritra azy*; izany hoe: ny hery rehetra misakana ny fiverenan' ny olony dia hofoana ny. Tahaka ny nataony tamin' ny andron' i Mosesy (Eks. 14), ary afa-tsyzany koa dia lazaina, fa *haninjitra ny tanany amin' ny Ony*. Ny ony dia Eofrata (7,20); ary Jehovah haninjitra ny tanany aminy tahaka izay nataony tamin' ny ony Jordana, mba hahazoan' ny olona miditra moramora ao amin' ny taniny. Ny hoe: *amin'ny rivotra mahamay dia ny rivotra avy any an-efitra, izay maharitra rano, ka hampisaraka azy ho sampa ny fito* noho ny fahamainan' ny ony, ka hahatafita ny olona tsy miala kapta. Ny filazana ny ony ho tonga misampa fito dia entina hampiseho ny fahatanterahan'ny asan'ny rivotra mahamay, ka ohatiy ny fahafoanan' ny fisakanana rehetra hahatanteraka ny fiverenan' ny Israely. Aseho-eto amin' ity and. ity fa ny famonjena vaovao, izay hataon' i Jehovah hamerenana ny Israely amin' ny tanindrazany, dia mitovy amin' izay efa nataony tamin' ny nanafahany azy tany Egypta ho any Kanana. Koa aseho mazava eto fa tsy maintsy ho tanteraka izany, sady lazainy amin' ny and. 16, fa hisy lalana voavoatra halehan'ny olony sisa (ampit. 40,³—; 42,¹⁶). Ny hoe: *olony sisa dia izay any Asyria, dia ireo izay mety hotarihina amin' ny fibebahana sy amin' ny finoana*. Amin' ity fizarana amin' ny 11, 10 ity dia lazaina voalohany fa mitady olona any amin' ny firenena jentilisa Jehovah, ary manaraka izany dia ny avy amin' ny Israely taloha koa. Ny fiangonana ankehitriny dia manana ny olo-mino avy tamin' ny Jiosy ho fanorenana; nefà kosa ny totaliben' ny Kristiana dia avy amin' ny jentilisa; ary izao andro izao dia azo lazaina ho andron' ny jentilisa. Nefa rehefa tanteraka ny hafenoan' ny jentilisa, dia ho avy indray ny fotoan' ny Israely. Amin' izany dia hiverina amin' llay Tompon' ny fiadanana izy ka hiankohoka eo anatrehany, ary lalana mahagaga no hitarihana azy ho any aminy (Rom. 11,²⁵—). Izay ho entin' i Jesosy ho fiasana hampibebahana ny Jiosy dia ny fitorian' ny fiangonana Kristiana any amin' ny jentilisa an' i Kristy vòahombo tamin' ny hazo-fijaliana; ary amin' izany no hahatonga ny ondry rehetra ho andiany iray ao amin' ny MPIANDRY iray. Ary tahaka ny nanaovan' ny Israely taloha afaka tany Egypta tankalazana an' i Jehovah no hanaovan' ny Israely vaovao-fiderana koa, noho ny nanomezan' Andriamanitra azy llay Mpanjakan' ny fiadanana, Izay mahatonga famonjena mihoatra lavitra noho ny teo aloha aza. Izany tankalazana izany dia lazaina amin' ny toko manaraka.

3. *Toko 12, 1-6. Ny hiran' ny voavotra.*

Hira fiderana roa sosona no voalaza eto, dia ny and. 1-3 sy ny and. 4-6. Amin' ireo hira roa sosona ireo no anehoan' ny Israely mibebaka sady voavonjy ny fiderana, izay mahafaly sady mahafeno ny fony. Tahaka izany koa no hihiran' ny tra-bonjy ny hira fankalazana rahatrizay.

And. 1-2. Eto dia neverina ho tahaka ny olona iray ny fiangonan' ny Israely. Ny mahatonga azy hibebaka dia noho ny famonjena efa azony, ary indrindra ny fahafantarany fa efa ataka ny fahatezeran' Andriamanitra. Ny ahafantarany izany dia ny fahafahan' ny fahoriana (amp. Sal. 30,⁵; Isa. 54,^{7,8}). Fantany tsara ny tsy itoviany amin' ireo tsy mba nety nibebaka ka rahonana mafy ao amin' ny 5,²⁸ sy^{9,8}—. Ny hoe *famonjena*, izay averina intelo eto, dia ny zava-mahagaga izay efa nataon' i Jehovah taminy, ka ny ahiahy sy ny tsi-fiadanana teo dia efa voasolon' ny fiadanana-tsaina sy ny fahatokiana izao. Ny tapany farany ao amin' ny and. 2 dia famerenana ny hira fankalazana ao amin' ny Eks. 15,²; ampit. Sal. 118,¹⁴. Amin' ireo and. roa ireo no ilazana ny tena toe-piainan' ny Israely ao anatin' ny fony; nefo azo lazaina fa ny and. 2 b dia milaza ny fomba ivelany sy miseho amin' ny atao kokoa. Ny tena hira dia ny and. 1-2, fa ny and. 3 kosa dia fampanantenam-paronjena, izay ifotoran' ny fankalazana efa natao sady mbola hatao, ka dia tahaka ny paosa amin' ny hira hiatoana kely hieritreretana' ny efa vita sy mbola handrosoana.

And. 3. Izany dia mampahatsiaro ny famonjena azon' ny Israely tamin' ny namakiany ny efitra, fa Andriamanitra nampiboiboika rano ho vavolombelon' ny fikarakarany azy amin' izany lalana izany (Eks. 17,⁶). Ny famonjena atao'i Jehovah no oharina amin' ny loharano tsy mety ritra (Jao. 4,¹⁴; Apok. 7,¹⁷), izay azo anovozana lalandava. Izay rehetra mety miverina amin' Andriamanitra amin' ny finoana dia tsy mba hangaihay foana na oviana na oviana. Ity ohatra ity dia nalaina avy tamin' ny fanafahana ny Israely tany Egypta; fa rehefa tafita ny Ranomasina Mena izy, dia tonga teo amin' ilay loharano 12 tany Elim (Eks. 15,²⁷). Ary taoriana indray, rehefa mby tany an-efitra, dia nisotro tamin' ny loharano miboiboika tamin' ilay vatolampy (Eks. 17,⁶— etc). Ireo tenin' i Isaia ireo dia toa mitodika amin' ny fomba fanao amin' ny andro firavoravoan' ny tabernakely ho fahatsiarovana ny soa rehetra nataon' Andriamanitra taminy tany an-efitra. Amin' izany andro firavoravoana izany dia mandeha milahatra ny vahoaka Israely ary lasa maka rano ao amin' ny loharanon' i Siloa (8,⁶) ka entiny mankany amin' ny tempoly. Rehefa nandray azy ny mpisorona, dia manonona ny teny voasoratra eto amin' ny and. 3 (ampit. Jao. 7,³⁷).

And. 4-6. Ny Israely voavonjy dia tsy te-hitana ny fifaliana sy ny famonjena efa azony ho an' ny tenany ihany. Voantso ho vavolombelona hanambara izany izy, ka hitaona ny firenena rehetra amin' izao tontolo izao hahalala ny Andriamanity ny famonjena. Ny fankalazana sy ny fiderana, izay atao eto, dia mahatratra ny tany rehetra (amp. and. 4-5; Eks. 15,^{3,14-16}; Apok. 15,^{3,4}). Noho izany fifohazana amin' ny Israely izany, izay ho toy ny fitsanganana amin' ny maty (Rom. 11,¹⁷), dia ampozina fa tsy maintsy ho andro vaovao sady lehibe amin' ny fiangonana izany. Amin' ny and. farany dia amin' ny tenan' ny Israely no itenenana indrindra, dia ny mponina any Ziona. Aseho amin' izany izay mahambony an' i Ziona, fa ao afovoany ny Iray masin' ny Israely, Izay fototry ny famonjena azy. Ny amin' ny *Iray masin' ny Israely* dia jereo (toko

1,4 ; 6,3). Ity tampirisihana voalaza eto ity dia ampt. Zak. 9,9. Amin' izany teny fankalazana izany no anaperana ny bokin' i Imanoela manontollo ; nefy tsy amin' ny bokin' i Imanoela ihany fa mety ho fiafaran-teny amin' ny toko mialoha rehetra amin' ny bokin' i Isaia. Raha ny fomba fandaharana sy fizarana amin' ity bokin' i Imanoela ity, dia hita fa milamina sy milahatra tsara araka ny anton-kevitra kendreny. Fa ny foto-kevitra kendren' izany boky izany dia ny hanambara ny amin' ilay Mpanjaka sady Mpamonjy ho an' ny Isiraely olony, ary izany dia milahatra tsara araka ny fandrosoam-potoana amin' ity boky ity, fa voalohany dia lazaina ny fahaterahany (toko 7) ary manaraka izany dia lazaina ho Mpanjaka ilay hateraka (toko 9); ary farany dia lazaina ny amin' ny fanjakany sy ny fitondram-panjakany (toko 11). Misy zavatra roa samy hafa izay aseho eto amin' ity boky ity, dia ny filazana ny amin' ny maizina, na ny amin' ny tahoriana, izay ho tonga aloha, ary manaraka izany dia aseho ny ohatra manambara ny asam-pahasaoavana sady ma nan-kery ataon' i Mesia. Raha dinihina ireo fizarana telo amin' ny bokin' i Imanoela ireo, dia hita fa ny fahatelo no ambony sady feno harena indrindra, ary ny faharoa dia mamoха varavarana hampiseho izany farany izany.

II.

Toko 13 — 27: Faminaniana mihatra amin' ny firenena jentilisa.

Ny faminaniana mihatra amin' ny firenena jentilisa dia atokana ho fizarana mahaleo tena eto amin' ny bokin' Isaia, tahaka ny ao amin' ny bokin' i Jeremia (46—51) sy amin' ny an' i Ezekiel koa (25—32). Ny ankamaroan' ny toko amih' ity fizarana lehibe ity (13—23) dia milaza zavatra mihatra amin' ny andro farany ; fa ny toko sisa (24—27) kosa dia famaranan-teny. Ny toko 13—23 dia azo atokotoko ho fizarana madinika dimy amby ny folo. Izy rehetra dia samy milaza ny amin' ny jentilisa avokoa, afa-tsy ny roa ihany (amin' ny toko 22), izay mihatra amin' ny Israely ; ny anton' ny nahatafatsofoka izany eto dia mbola ho lazaina ary aoriana.

Izao no foto-javatra voalaza amin' ireo fizarana dimy amby ny folioreo : r. Babylona, 13—14,²³; 2. Asyria, 14,^{24—27}; 3. Filistina, 14,^{28—32}; 4. Moaba, 15 sy 16; 5. Damaskosy sy Efraima, 17,^{1—11}; 6. Asyria indray, 17,^{12—14}; 7. Etiopia, 18; 8. Egypta, 19; 9. Egypta sy Etiopia, 20; 10. Babylona indray, 21,^{1—10}; 11. Edoma, 21,^{11—12}; 12. Arabia, 21,^{13—17}; 13. Jerosalema, 22,^{1—14}; 14. Sebna lehiben' ny ao an-dapa, 22,^{15—25}; 15. Tyro, 23. — Tsy dia voakalamina tsara loatra ireo filaharana ireo. Babela sy Asyria no voalaza voalohany indrindra, izay sainy efa filohany tamin' ny fanjakan' izao tontolo izao sady samy fahavalon' ny Israely. Manaraka izany dia mankamin' ireo fanjakana madinika nifanolotra tamin' i Joda, manomboka avy any andrefana (Filistina), dia miantsinanana (Moaba) ary miafara any avaratra (Efraima sy Syria). Dia miverina amin' i Asyria indray ; ary makamin' ireo fanjakana lehibe any atsimo, dia Egypta sy Etiopia, izay lazaina ao amin' ny toko telo manontolo (18—20). Ny toko 21 sy 22 dia miforona ho boky kely ao anatin' ny lehibe, araka izay mbola hohitantsika. Farany dia Tyro any andrefana, izay mamarana ireo fizarana ireo, izay toa efa voatonon' ny mpaminany sahady teo amin' ny toko 11,^{11—14} ilazany ny tany izay hahababo ny Israely.

Ny hevitra ankapobeny manerana izao laha-teny izao manontolo dia milaza ny fianjeran' ny fanjakana fahavalon' ny Israely rehetra, ary ny fanoavan' ny jentilisa ny fanjakan' Andriamanitra amin' ny farany. Tsy dia mba misy faminaniana mihatra amin' i Mesia loatra tahaka ny tamin' ny fizarana mialoha (2—12) ity fizarana ity, nefas tsy dia hoe tsy misy mihitsy ; ary misy fitaran-kevitra vaovao amin' ny famaranan-teny (24—27).

I. TOKO 13-14,²³: BABYLONA.

Ny toerana misy an' i Babylona eo amin' ny firenena jentilisa dia manazava ny anton' ny anaovana ny filazana azy ho fiantombohana eto amin' ny faminaniana, mifamaly amin' izay voalaza amin' ny famaranan-teny (24—27). Azo zaraina roa ity fizarana ity, dia 1. Ny fandravan' ny Mediana, kotopian' Andriamanitra, an' i Babylona (13,^{2—22}). 2. Hiraim-pandresena ataon' ny Israely noho ny fahavoazan' ny mpampahory azy (14,^{1—23}).

I. TOKO 13,²⁻²² : FAMINANIANA NY FAHARAVAN' I BABYLONA.

And. 1. Faminaniana ; ny teny nadika hoe faminaniana (*massa*) dia mazàna manan-kevitra filazam-panamelohana. *Babylona* amin' ny Hebreo dia Babela. Ity tanàna ity dia vakin' ny ony Eofrata eo atovoany. Eo amin' ny tany lemak' i Sinara na Mesopotamia no misy azy. Tao no azo lazaina ho toerana nisy ny foiben' ny sivilizasiona Kaldeana hatramin' ny taloha ela. Tamin' ny andron' i Isaia dia nomba ny fanjakana Asyria izy, nefà nanao izay hahafaka azy tamin' ny fahefany (39,¹). Ny toerana misy azy ao amin' ny atovoany amin' Asia andrefana dia mahatonga azy ho tanàna malaza amin' ny varotra. Ny amin' ny niandohan' ity tanàna ity dia jereo Gen. 11,⁹; ary ny amin' ny famirapiratany talohan' ny faharavany dia jereo ny Dan. 4,³⁰. *Hitan' i Isaia*. Maro amin' ny kritika no tsy manaiky ny toko 13-14,²³ ho nosoratan' i Isaia araka izay hita amin' ny fomban' ny loha-teniny. Ny anton' ny andavany azy dia tahaka ny an-davany ny mahaela ny 40—66, araka izay mbola hodiina amin' ny sasintenin' io fizarana farany io. Fa eto dia izao ihany no azo lazaina : 1. Raha ny fomban-dahateny na ny fiteny eto amin' ity fizarana ity, dia tsy misy azo entina manamarina, na manohitra ny mahaela azy. 2. Raha ny amin' i Babylona, dia hita amin' ny soratra ela Asyriana, fa efa fanjakana lehibe sahady tamin' ny andron' Isaia, ary izany no ananany toera na koa eto amin' ireo jentilisa, izay novinaniny (jereo ny 39, ⁶).

And. 2-8. Jehovah dia manangona ny miaramilany hamely an' i Babylona (and. 2-5) ; mangorohoro ny mponina ao amin' ilay tanàna lehibe, raha mahita ny fihavin' ireny manatona azy (and. 6-8).

And. 2. Manangana faneva. Ohatra fanaon' Isaia izy ity (and. 26; 11,¹⁰; 18, ³). Jehovah no miteny eto. Ny Israely babo any Babylona no omeny teny hanao famantarana hiantso ny Mediana (and. 17) hananteraka ny famaliany ny fahavalony. Ampit. Jer. 51,²⁷. — *Ny vavahadin' ireo mpanapaka*, dia ny vavahadin' i Babylona. Araka ny filazan' i Herodote mpitantara dia nisy vavahady varahina zato tamin i Babylona. Ampit. 45,¹².

And. 3. Ny nohamasiniko. Ady masina no hataon' ny Andriana ; fa Jehovah no miantsy azy hamely an' i Babylona (Jer. 50, ⁹; 51, ¹¹), tahaka ny niantsoany ny Asyriana hamay ny Israely (10, ⁵). Mihoby sahady izy, satria azony antoka ny tandresena, fa Jehovah no mitarika azy.

And. 4. Hatreto amin'ity and. ity dia ny mpaminany kosa indray no miteny. — *Ny tendrombohitra* voalaza eto isehoan' ny horakoraka dia izay mamaritra an' i Kaldia ao avaratra, ary avy eny no hibosesehan' ny firenenia izay handrava an' i Babylona (Jer. 51,²⁷).

And. 5. Ny faravodilanitra, dia ny farany toa ipahan'ny lanitra amin' ny tany ; eto dia ny farany avaratra no neverina (Amp. 5,²⁶). — *Ny tany rebetra*. Ny fanjakana Babyloniana dia nahatratra ny tany rehetra fantatra tamin' izay ; ary ny fitsarana hihatra aminy dia bahatratra ny tany rehetra koa.

And. 6. Ny andron' i Jehovah (jereo 2, ¹²). Ny fitsarana an' i Babylona no voalohany sady lehibe indrindra amin' ny fitsarana izao tontolo izao. Ny teny ao amin' i Joe. 1,¹⁵ no mby tao an-tsain' ny mpanoratra eto (Jereo koa Joe. 2,¹⁻¹¹. 30. 31; 3, ¹⁴⁻¹⁶).

And. 7-8. Ny vokatry ny fahitany ny herin' ny fahavalo no voalaza eto.

And. 9-16. Tonga ny andro famaliana, ka mangorohoro ny tany aman-danitra, ny mpanota haringana, ireo mponina feno avonavona ao Babylona dia hatolotra amin' ny fandriganana sy ny fahafatesana tsy ananana antra akory.

And. 9-10. Hita teo amin' ny and. mialoha fa efa manantanona ny loza, fa eto dia mandroso kokoa noho izany, fa aseho fa efa tonga ny fitsarana, ary ny fahatezeran' i Jéhovah dia manampatra ny heriny tsy toha. Ny zava-boahary koa dia vonon-kampiseho ny fahatezeran' Andriamanitra amin' ny fahotana. Ny andro aman-alina tsy hisy fiavahany, fa ho safotry ny aizina; ny masoandro amam-bolana ary ny kintana, na dia izay mamirapiratra tahaka ny telonohorefy aza, dia ho very poka ao anatin' ny aizina. Izany aizina izany dia tsy ohatry ny loza sy ny-fahoriania ihany, fa ohatry ny fahatezeran' Andriamanitra koa, tahaka ny fahazavana no ohatry ny fitiavany sy ny famindrampony koa. Ny fikorontana-miseho eny amin' ny lanitra sy ety an-tany dia mazana atao ohatra anambarana ny fitsaran' Andriamanitra (Sal. 18,⁸⁻¹⁶; Hab. 3,³⁻¹¹; Hag. 2,⁶). Voalaza sahady ao amin' i Joela (2,¹⁰; 3,⁴) sady averina koa ao amin' ny Testamenta Vaovao (Mat. 24,²⁹), fa hisy fikorontanana eo amin' ny zava-boahary amin' ny fahatongavan' ny andron' i Jehovah.

And 11. Ampitahao 2,¹⁰ —.

And 12. Averina eto ny fikendrena voalaza teo amin' ny and 9. Tsy mba ny handringana ny mpanota rehetra tsy akory no tadiavin' Andriamanitra hatao, fa ny handringana ny maditra sy kirina; fa mbola hisy sisika ihany izay haharitra ka tsy ho levon' ny fitsarana. *Ny volamena tsara* dia tsy mba ankabetsahana, fa saro-tadiavina, toy izany ny mitady izay tena olombelona. *Ofira* dia voalazan' ny Soratra Masina matetika ho tany be volamena; nefo tsy fantatra marina izay misy azy, na any India na any Arabia na any Afrika atsinanana.

And. 13. Jereo ny fanazavana ny and. 9-10.

And. 14. *Samy bo lasa any amin' ny fireneny avy.* Izay heverina amin' izany dia ireny vahiny nitoetra tany Babylona ireny, izay nanao varotra na tamantany fotsiny, ary angamba ao anatin' izany koa ny olona voababo. Ireny dia samy nandositra any amin' ny taniny avy, mba tsy hiharan' ny fandravana hihatra amin' i Babylona (Ampt. Jer. 46,¹⁶; 50,^{8-16, 28}; 57,⁶. 9.45).

And. 15-16. Samy hanao izay azony atao handositra avokoa izy, fa ny fahavalon dia tsy hiantra izay tratrany, fa holefoniny sy haringany amin' ny sabatra. Izay fomba mandoza rehetra mpiseho amin' ny ady dia hahatran' ity mpandresy ity amin' i Babylona. Ary voalaza eto ny fomba barbariana hasehony amin' ny fanorotoroany ny zaza eny amin' ny vatomlampy na eny amin' ny rindrina (2 Mpanj. 8,¹²; Sal. 137,⁹).

And. 17-22. Eto vao tononin' ny mpaminany izay firenena hananteraka izany fitsarana izany. Ny Mediana dia tsy hiantra na iza na iza; Babylona dia hanjary efitra feno biby dia.

And. 17. *Ny Mediana* ihany no tononina eto, satria izy no lohany tamin' ny andron' i Isaia, nefo ao anatin' izany koa ny mponina rehetra any Irania sy Armenia. Tamin' izao fotoana izao dia tao ambany fahefan' ny Asyriana izy. Nefo siekla iray taorian' izany dia nikambana tamin' ny Babyloniana ny mpanapaka azy atao hoe Cyaxare I mba hamely an'i Nineve, izay azo tamin' ny taona 606 B. C; ary Cyaxare II (ilay Dariosy Mediana

voalazan' i Daniela) sy ny zana-drahalahiny sady mpiandany aminy, dia Kyrosy Persiana, naka an' i Babylona tamin' ny taona 558: Ary hatramin' ny andron' i Kyrosy dia tsy ny Mediana intsony no lohany fa ny Persiana indray. Ao amin' ny bokin' i Ezekiela vao mba anononana voalohany ny Persiana. *Manao ny volafotsy tsy bo zavatra.* Ity firenena ity dia mbola barbariana loatra ka tsy mbola fantany akory izay hamabo sy handroba, ka tsy misy afa-tsy ra ihany no tadiaviny, mba ho famaliana ny nataon' ny Babylona tainin' ny tany rehetra nanodidina azy; tsy raharahany izay volafotsy sy volamena.

And. 18. Ny tsipikany handripaka . . . Rehefa vita ny ady dia mandroso ny fandringanana, ka miseho ny tena mahabaribariana azy, fa na dia hatramin' ny zaza kely aza tsy ananany antra akory. Ny Mediana sy ireo mifanakaiky aminy, tahaka ny Persiana sy ny Partiana etc. dia mala-za amin' ny fahaizana mitifitra amin' ny tsipika hatramin' ny ela. Ny fahalozany dia fantatra tsara koa (Ampt. Jer. 49,³⁵; 50,⁴²). *Izay ateraky ny kibo dia ampifanilaina amin' ny hoe zaza,* ka izay neverina amin' izany dia izay mbola ao an-kibo, fa fanaon' ireny tsy mifaditr' ovana ireny ny manataka ny kibon' ny bevohoka (2 Mpanj. 8,¹²; 15,¹⁶).

And. 19. Ravaky ny fanjakana. Ny hatsarantarehin' i Babylona dia tena voninahitry ny fanjakana Kaldeana, izay fitambaran' ny fanjakana maro noreseny. Matetika aza dia mihoatra noho izany ny filaza azy, toy ny hoe: Babela, ilay mamirapiratra indrindra, ilay mahery indrindra, ilay vatosoan' ny fanjakana. *Kaldeana* (amin' ny Hebreo. dia atao hoe Kasdim, fa amin' ny Asyriana dia Kaldim). Ao amin' ny Baiboly dia samy neverina amin' io anarana io na ny fanjakana niorina 2000 taona B. C. tao amin' ny fanjakana avaratra amin' i Babylonie, na ny fanjakana Kaldeana vaovao tamin' ny andron' i Nebokadnezara (jereo Gen. 11,²⁸). Ny tanin' ny Kaldi hita amin' ny soratra voasokitra amin' ny tanimanga dia ny tena Mesopotania ambany, izay mandroso hatrany amin' ny Golfa Persiana. — *Tabaka . . . an' i Sodoma sy Gomora,* izany hoe: ho levonina tanteraka mihitsy (1,⁶; Jer. 50,⁴⁰).

And. 20. Ampit. Jer. 50,³⁹. — Arabo, dia ny nomada mponina ao amin' ny tany lemaka midadasika ao atsimon' i Mesopotamia.

And. 21. Ampt. ny and. 21-22 amin'ny 34,¹³⁻¹⁴; Jer. 50,³⁹. — Osilaby (Heb. Seirim=voloina); ao amin' ny Lev. 17,⁷ dia atao anaran' ny andriamanitra tsy izy ny teny nadika eto hoe osilaby, ka izany no mahatonga ny hevity ny sasany ho milaza fa ny demonia no neverina eto sady ny demonia koa no neverina ho monina amin' ny tany foana. Mbola neverin' ny mponina any ankehitriny fa misy fanahy ratsy mitoetra eo amin' ny tananaolo niorenan' i Babylona. Nisy mpandeha vao fai-ngaingampaingana nahita mpivavaka amin' ny demonia nanao fivavahana mahatsikaiky tamir' ny alina. Araka ny voalazan' ny Baiboly koa dia any an-esitra no fonenan' ny fanahy ratsy (Mat. 12,⁴³). Ao amin' ny Apok. 18,² dia lazaina ho fonenan' ny devoly Babela sadz trano-maizina ho an' ny fanahy maloto, ary izany dia mifanandrify indrindra amin' ny faminaniana voalaza eto.

And. 22. Ny kary (Hebr. jakala) dia biby be any Asia; ao anatin' ny karazana momba ny alika izy.—*Ny amboadia* dia momba ny karazan' ny jakala ihany. Ny biby voalaza amin' ny and. 21-22 dia mbola hita mandrakandroany amin' ny tany misy ny roinan' i Babylona. *Efa antomotra ny fotoany.* Fomban' ny mpianany ny milaza ny andron' i Jehovah ho antomotra sadz mitaritra tsara. Ny fitsarana dia jereny ho mitambatra iray; nefra raha araka ny tena izy, dia zavatra samy mbola

hiseho amin' ny fotoany avy ny fitsarana samy hafa, sady ho araka ny fiovaovan' ny safidin' olombelona koa.— Ny fahatanterahan' izay voalazan' ny toko faha-13 dia saika ara-bakiny mihitsy, araka izay hita amin' ny tantara. Babylona dia afak' i Kyrosy, rehefa nataony fahirano ela (538); nefà nikomy izy ka nataon' i Dariosy Hystaspe fahirano mandritra ny 19 volâna ary azony tamin' ny taona 518. Nandrodanany ny mânda, nototofany ny hady, ary nofoanany ny tanâna. Xerxes nandroba ny tempolin' i Belus. Aleksandera Lehibe dia namboatra indray an' i Babylona ka nanao azy ho fonenany; nefà kelikely foana ihany no naharetany. Seleucus Nicator dia naka azy tamin' ny 312 ka nanao izay hahafongana azy mihitsy tamin' ny nanorenany an' i Seleucie ho renivohitra vaovao teo akaikiny, teo amoron' ny ony Tigrisy. Strabon velona tamin' ny andron' i Jesosy Kristy, milaza fa tamin'ny androny dia efa tongatany efitra lehibe ilay tanâna ngeza. Tamin' ny voalohandohan' ny tao-nan' ny Kristiana dia nisy Jiosy maromaro nonina tany Babylona (1 Pet. 5, 13). Hatramin' izany dia efa very tadidy ity tanâna ity. Avy amin' ny ravan' ity tanâna ity no nahazoan' ny olona izay zavatra hanorenany tanâna tamin'ny tany manodidina (tahaka any Bagdad ao avarany etc.). Ny toerana nisy an' i Babylona dia nanjary tany mangina saiky tsy misy zava-maniry akory ankehitriny. Korontam-bato mariky ny faharavana no hita miavosa etsy sy ery eny afovoan' ny lemaka, izay vakin' ny ony lehibe atao hoe Eofrata. Vala vitsivitsy no hita eny ankilan' ity tananaolo ngezabe ity.

2. TOKO 14,¹⁻²³. NY HIRAN' NY ISIRAELEY AFAKA.

And. 1-2. Ny anton' ny namelezan' i Jehovah an' i Babylona dia ny hanafahany ny olony. (ampit. Jer. 50,¹⁷⁻²⁰, 33-34). Ny and. 1-2 no ampitohizana ny faminaniana amin' ny toko faha-13¹ amin' ny hiram-pandresena amin' ity toko faha-14,³⁻²¹ ity. Anelanelan' ny filazana ny fandravana an' i Babela sy ity hira ity no ametrahana ny filazana ny fi-verenan' ny Israely any amin' ny tanin-drazany.

And. 1. Mbola bifidy. Izany dia famerenana ny toe-draharaha niseho tany Egypta (jereo 11,¹¹). Andriamanitra dia mbola haka ny Israely fanindroany koa ary hanao azy ho olony indray, sady hamerina ny tany Kanana ho fananany tahaka ny teo aloha.—Ny *vahiny*, dia ny jentilisa, izay talanjona noho ny fahitany fa tafarina indray ity firenena ity, ka manolo-tena biombona aminy sy amin' ny fivavahany. Jereo ireo toko maro ao amin' Isaia izay milaza ny fiverenan' ny jentilisa hanatona an' i Jehovah (toy ny 2,²⁻⁴; 19,¹⁸⁻²⁵; 56,³⁻⁸ etc.).

And. 2. Haka azy. Ireny firenena ireny dia hofananan' ny Israely (ampit. 60; 61,⁵⁻⁷), tahaka ireo Kananita mbola nitoetra tamin' ny tany Kanana ihany tamin' ny andron' i Solomona (1 Mpanj. 9,²⁰⁻²¹). Izany no ho valin' ny fampahorian' ny jentilisa ny Israely. Ny fampikambanana azy amin' ny fanjakan' Andriamanitra dia miseho eo imason' ny mpaminany ho fanapahan' ny Israely azy. Hevitra mitovy amin' izany no hita ao amin' ny 9,²⁻⁴; 11,¹⁴ etc. Tsy tokony hohadinoina fa ny fampikambanana ny jentilisa amin' ny olon' Andriamanitra dia hiteraka soa ho azy (2,³⁻⁴; 19,^{20-22, 25}; 56,⁵⁻⁷).

And. 3-21. Ny Israely afaka tamin' ny fampahorianana dia manao hira firavoravoana noho ny fandravana an' i Babela. Misy strofa dimy amin' ity hira ity. Izany dia manambara fifaliana amin' izay mankasi-traka ny faharavan' i Babylona, fa fietrena kosa amin' izay iharan' ny

faharavana. Amin' ny Israely dia hiram-pandresena izy, fa amin' i Babylona kosa dia hiram-pisaonana na fitarainana izy (ampit. amin' ny and. 4.12 ny 2 Sam. 1,¹⁹²⁵²⁷; Fitom. 1,¹; Ezek. 26,¹⁷).

And. 3-4^a. Teo amin' ny toko faha-13 dia faminaniana mihatra amin' ny fanjakana sy ny renivohiny no nolazaina, fa eto kosa dia izay mihatra amin' ny mpanjaka. Ary araka ny mahasolom-bavan' ny mpanjaka jentilisa rehetra azy no ilazana azy eto. Tsy fahavalon' ny Israely ihany no voa, fa fahavalon' Andriamanitra koa. Ary tsy ny Israely araka ny nofo koa no manao izao hiram-panesoana izao; fa amin' ireo Israely, izay efa nahatsiaro ny hafin' ny famonjen' Andriamanitra, rehefa nodiovin' ny fijaliana, no todibin' ny mpaminany eto.—*Amin' ny andro hanomezan' i Jehovab fitsaharana anao.* Izany dia mampahatsiaro ny te-ny ao amin' ny Deo. 25,¹⁹.—*Izao oha-teny izao* (Heb. masehal=fampithana, oha-teny, fanoharana). Ary izany oha-teny izany dia hatramin' ny and. 4-21. Ity no anankiray amin' izay tsara indrindra amin' ny poezy ao amin' ny Testamenta Taloha. Hevitra mahazatra ny olona tamin' ny Testamenta Taloha ihany no asehon' ny mpaminany amintsika eto. Entiny hijery ny fahatongavan' ny mpanjakan' i Babylona any amin' ny fitoeran' ny maty isika, mba hahita ny fandraisana am-pifaliana ataon' ireny mpanjaka efa maty mialoha azy ireny. Izao fiteny eto izao dia entin' ny mpaminany hampiseho ny halalin' ny fietren' ilay mpanjaka mahery tsy toha.—*Ny mpanjakan' i Babylona.* Tsy mpanjaka tokana no antsoina amin' izany, fa ny ankapoben' ny mpanjakan' i Babylona.

And. 4^b-6. Mahita fitsaharana ny tany manontolo hatramin' izay nandrodanana ilay mpampahory hiala amin' ny seza fiandrianany.—

And. 4-6. *Ilay tanana volamena.* Lazaina ho toy izany Babela, noho ny hatsarahy sy ny haren.

And. 5-6. Ampt. 9,³; 10,^{5,24}.

And. 7. *Ny tany rebetra.* Jereo ny 13,⁵. *Mandry fabizay.* Izany dia teny fampiasa ao amin' ny bokin' ny Mpitsara entina milaza ny fotoana nahavoaro ny Israely tamin' ny famelezan' ny firenena manodidina azy (3, 11, 30 etc.).

And. 8. Jereo ny tenin' i Sankeriba voalaza ao amin' ny 37, 24.—*Taty aminay*, mba hikapa anay sy hanao rova sy sambo ary fiadiana aminay. Ny soratra asyriana amin' ny tanimanga dia milaza ny fakana ny sedera any Libanona hanaovana lapa. Aleksandera dia nampanao sambo tamin' ny hazo kypresy; ny sedera dia fanao andrin-tsambo tsara.

And. 9-11. Ny fiainan-tsi-hita dia taitra hatramin' ny fanorenany noho ny fahatongavany, ary mitsena azy ny mponina ao aminy.

And. 9-10. *Ny fiainan-tsi-hita* dia ny Sheola, na ny fonenan' ny maty, na ny fitoerana ambany (jereo 5,¹⁴; 7,¹¹). Heverina ho tahaka ny olona izy eto: Feno hafanampo fatratra mahita ity vahiny ambony dia ambony tonga amin' ity fitoerana mangina sady idonanahana fotsiny ity (Job. 3,^{13,17}; Sal. 6,⁶; 88,¹²⁻¹³). Ilay nampangorohoro ny tany rehetra iky ka nanjary ho isan' ny aloka tsinontsinona!— Ny teny Hebreo hoe *réphaim*, izay azo adika hoe: izay mihareraka, izay tsy manan-kery, tsy manan' aina, dia azo atao ho milaza ny amboroa na ny matoatoa koa. Ary izany no anomelana io anarana io ho an' ireny firenena goavana ireny koa; fa heverina ho zavatra lehibe tsy anerany mihitsy ny matoatoa (Jereo Jos. 15,⁸; Is. 17,⁵). —*Ireny bibilaby* (Hebr.: osilahy) *rebetra*

tàmponin' ny tany, izay mitarika ny andiany rehetra (Zak. 10, 3).— Hiala amin' ny seza fiandrianany. Heverina ho tohin' ny fahavelomana teto an-tany ny any amin' ny fiainan-tsi-hita. Ampitahao amin' ny i Sam. 28,¹⁴, izay milaza ny niakaran' i Samoela avy any amin' ny fiainan-tsi-hita mitafy tahaka ny fony izy mbola tety ambonin' ny tany ihany. Ireny matoatoan' ny mpanjakan' ny firenena rehetra nampahoriny ireny dia miala amin' ny seza-fiandrianany handray ity mpanjakan' i Babylona ity ho fanajana azy ; nefä ny teny fanesoana ataon' ireny eo amin' ny and. 10 dia teny maharary azy mihitsy.

And. 11. Tapitra hatreo ny fiheverana ny any amin' ny fiainan-tsi-hita alehan' ny fanahy, fa mitodika amin' ny manjo ny vatana indray ny mpaminany. Aterina ao am-pasana tahaka ny an' ny olona rehetra koa ny fatin' ny mpanjakan' i Babylona, ka kankana no ho solon' ny kidoro tsara nilafihany, ary olitra no ho solon' ny lamba soa nirakofany.

And. 12-15. Aseho eto ny fahasamihafan' ny avonavony nanaka-danitra sy ny fianjerany ary am-parahantsana.

And. 12. *Fitarik' andro, zanaky ny maraina,* dia Venosy, izay miseho alohan' ny fiposahan' ny masoandro, ka toa mahatonga ny maraina. Ireo teny ireo dia ohatra enti-milaza ny mpanjakan' i Babylona (Ampit. Nom. 24,¹⁷). Maro amin' ny Rain' ny fiangonana no diso hevitra ka mampitovy ity amin' izay voalaza ao amin' ny Lio. 10,¹⁸, ka dia ataony fa Satana no lazaina eto ho kintana latsaka avy any an-danitra ; ary izany no ihavian' ilay anarana hoe Losifera (Lucifer=mpitondra fahazavana) anononana ny demonia indraindray.

And. 13. *Any an-tendrombohitra fivoriana,* dia ny tendrombohitra masina fitoeran' Andriamanitra, izay neverin' ny firenena any Asia ho any amin' ny farany avaratra any amin' ny pola. Izany no ataon' ny Hindo hoe Meru, sy ny Persiana hoe Al-Bordi ary mitovy amin' ny Olympan' ny Grika. Lotera sy Calvina mandika azy vilana hoe : tendrombohitry ny fanekena na ny vavolombelona, ka neveriny araka izany teny izany (Sal. 48,³) fa ny tendrombohitra Ziona no neverina eto, sady eta nohamboin' ny mpanjakan' i Babylona hanorenana ny fipetrahany. Ny hevitry ny mpanjaka amin' izany dia ny fitadiavany hitovy amin' ireny andriamanitra ireny, araka izay hita amin' ny mpanjakan' ny jentilisa na aiza na aiza, toy ny mpanjakan' ny Asyriana, araka izay hita amin' ny soratra amin' ny tanimanga, sy ny an' ny Persiana, araka izay hita amin' ny vo-Jany, ilazany ny tenany ho zanak' andriamanitra ; Aleksandera dia nanao ny tenany ho Jopitera Amona tany Egypta ; ny emperorra Romana nanao ny tenany ho tokony hivavahana tahaka ny atao amin' ireny andriamanitra. Ampit. Dan. 6,⁷ ; Ezek. 28,² ; Asa. 12,²¹⁻²³.

And. 14. *Ambonin' ny havoan' ny rabona.* Ampt. 19,¹.

And. 15. Izay mifanohitra amin' ny and. 13 no lazaina eto. Ny hoe : *tendrombohitra fivoriana sy any am-parany avaratra dia mifamaly amin' ny hoe : batrany amin' ny fiainan-tsi-hita sy any ampara-vody lavaka.* Ny teny Hebrewo hoe bor dia mitovy amin' ny hoe lavaka, na lavaka famorian-drano, ka dia tsy sahala amin' ny hoe fasana ; satria ny mpanjaka kaldeana tsy mba nanana fasana, fa ny hoe fasana voalaza amin' ny and. 18 dia neverina ho toy ny trano araka ny nota ; koa anaran-kata anononana ny fianan-tsi-hita izany, entina milaza azy ho toerana lalina sady maizina indrindra.

And. 16-19. Teny telo no mitarika ny strofa telo mialoha, dia *ny tany*, izay mandry fahizay noho ny tianjeran'i Babylona, (and 4-8), sy *ny fiainan-tsi-hita*, izay taitra noho ny fahatongavany any (and 9-11) ary *ny lanitra*, izay nilaozany. Ny strofa roa farany dia ilazana ny loza famenon' ireo efa voalaza teo aloha. Ny anankiray dia filazana ny figagan' izay mahita ny fahafaham-baraky ny fatiny mihoatra noho ny an' ireny mpanjaka nampahoriny aza (and 16-19); ary ny manaraka dia milaza ny hahalany fongana ny taranany (and 20-21).

And 16. Ny toerana neverina hatreto dia tsy any amin' ny fiainan-tsi-hita tahaka ny tamin' ny strofa mialoha, fa eo amin' ny tany fiadiana kosa. *Izay mahita anao*, dia tsy ireny matoatoa any amin' ny fiainan-tsi-hita, fa ireo olona nandresy ny mpanjaka ka gaga mahita ny fatiny mihosina eo amin' ny fatin' ny be sy ny maro.

And 17-18. *Tsy nandefy ny mpifatotra*, dia ireny mpanjaka nore-seny ireny ka nogadrany (ampit. 2 Mpanj. 25,⁷⁻²⁷; 2 Tant. 33,¹¹). Marina fa Asarhadona dia namerina an' i Manase, izay nentiny ho babo tany Babylona, nefy izany dia zavatra maningana tsy mahafoana ny fanaony voalaza eto. — *Samy ao am-pasany*, dia ao amin' ny fa san' ny mpanjaka ao amin' ny renivohiny.

And 19. Ny tsy tonga ao amin' ny fasan' ny razana dia isan' ny famaliana mafy indrindra tamin' ny ntaolo tamin' izay (tahaka ny fihevity ny teto amintsika koa), fa neverina ho afa-baraka ny amboroan' ny faty voahosihosy tahaka *ny solofoon-kazo ratsy izay ariana* eny andalam-be. — *Ny vato ao an-davaka* dia tsy ny vatom-pasana tsy akory (jereo ny fanazavana ny and 15), fa ny any amin' ny fanambanin' ny fiainan-tsi-hita, izay neverina ho lavaka lalina.

And 20-21. Natao lany tamingana ny mpanjaka tsy mitaditrovana, mba tsy hisian' ny fitondrana fanjakana toy izany intsony koa.

And. 20. *Tahaka ireny*, dia tahaka ireny mpanjaka hafa (and. 18). Ho valin' ny fahasiahany sy ny jadona nataony ary ny tafika nahalany ritra ny vahoakany dia hohadinoina izy, tsy mba hilevina am-pasandrazana, tsy mba hanana tsangam-bato ary tsy mba hanam-para handimby hahatsiarovana azy (ampit. 2 Sam. 18,¹⁷⁻¹⁸).

And. 21. *Manamboara famonoana*, dia toerana handringanana ny zanaky ny mpanjaka tsy mitaditrovana; tsy iray fa neverina ho maro ny zanany, fa ny taranany manontolo no hotaperina (ampit. Mpits. 9, ⁵; 2 Mpanj. 10,⁶⁻⁸). — *Nobo ny beloky ny razany*. Tsy azo lazaina ho tsy andrariny izany, satria ny dian-tongotry ny razany no arahin' ny zanany (ampit. Eks. 20, ⁵; Jer. 32,¹⁸). — *Tsy hanorina tanâna*. Fanaon' ny mpandresy ny manorina tanâna sy tanâna fiarovana mba hampaharitra ny fahefany.

And. 22-23. Tapitra ny oha-teny (maschal). Ireto andininy ireto dia famaranana na fehin-teny mitamaly amin' ny and. 1—2 fitarihan-tenin' ny strofa dimy. Hafhezin' ny mpaminany eto ny filazana ny hananta-terahan' Andriamanitra izay rehetra efa novinanina mihatra amin' i Babylona, indrindra fa izay voalaza teo amin' ny toko faha-13. — *Hameley azy*, dia hamely an' i Babylona (13, 17). — *Ny razany sy ny taranany*: tsy hanana fara handimby izy. — Ny and. 23 dia ampit. amin' ny 13,²⁰⁻²². *Fonenan' ny sokina*. Araka ny voalazan' i Strabon mpitantara dia be sokina eny amin' ireny nosy madinika eny amin' ny ony Eofrata ireny. *Fibandronan' ny rano*. Ny lahin-drano sy ny fefiloha amin' ny ony Eo-

frata, izay fototry ny fahavokaran' ny tany, dia efa simba na tototry ny antsanga, satria tsy mba misy mponina hikarakara azy intsony; noho izany dia ho safotry ny rano ny tany lemakà ka hanjary heniheny tsy azo volen-javatra intsony (ampit. amin' ny fanazavana ny 21,¹, sy amin' ny 13,²²).

3. TOKO 14, 24-27. NY AMIN' I ASYRIA.

Tsy mba misy loha-teny amin' ity fizarana fohy ity. Izany dia tsy mba mampiseho akory fa ny faminaniana mialoha mihatra amin' i Babylona no ombany, fa voalaza tsotra eto ny amin' i Asyria. Amin' ireo loha-teny nangonina hatramin' ny toko faha-13-23 dia ny folo ihany no misy loha-teny araka ny faminaniana lehibe voalaza ao aminy, fa ny hafa dia natambatra aminy ihany noho ny firaisanà foto-kevitra. Ary raha natambatra eto ny faminanina mihatra amin' i Asyria, dia noho ny firaisanà amin' i Babylona tamin' ny andron' Isaia, tahaka ny fifaneraseran' i Egypta sy Etiopia koa (19; 20).—Ny and. 24-27 dia fanafohezana ny faminaniana mihatra amin' i Asyria voalaza amin' ny toko faha-7—12, saingy nampiana filazana vaovao fa any Palestina no hanorotoroana any Asyria (and. 25). Efa nitranga lany kely sahadye teo amin' ny toko faha-10 izany. Ity fizarana ity dia natao nialoha ny fahavoazan' i Sankeriba, ary tena paralelan' ny 10, 24-34; 17, 12-14, izay milaza ny amin' izany.

Ny Asyriana dia lazaina ho *tsorakazon'* Andriamanitra (10, 5); ary izany dia mifanitsy tsara amin' ny teny entina milaza ny hatao aminy eto hoe *hanorotoro* (ampit. amin' ny fahatanterahany ao amin' ny 37, ³⁶; 2 Mpanj. 19, ³⁵).—Ny hoe *zioga* sy *entana* dia ampit. 9, ³; 10, ²⁷.—Ny hoe : *ny tany rehetra* dia mampiseho fa ny fianjeran' ilay fanjakana lehibe amin' izao tontolo izao dia zavatra hifalian' ny tany rehetra, satria lavo ilay efa nikasa hampanompo azy (ampit. 10, ¹⁴; 18, ³).—*Tanana abinjitra* Ampit. 5, ²⁵; 9, ¹¹, etc.

3. TOKO 14, ²⁸⁻³². NY AMIN' NY FILISTINA.

Ity faminaniana ity dia natao taloha kelin' ny nahafatesan' i Ahaza (ampit. ny fanazavana ny 6, ¹). Ny Filistina dia nonina tamin' ny tany lemakà ao atsinanana andrefan' ny tanin' i Joda, amin' ny moron' ny Rano-masina Mediterane. Hatramin' ny andron' ny Mpitsara dia izy no isan' ny fahavalon' ny Israely fatratra indrindra. Davida no nahafolaka azy (2 Sam. 8, ¹¹⁻¹²), toy izany koa Ozia (2 Tant. 26, ⁶); nefà nikomy indray izy tamin' ny faramparan' ny andron' i Ahaza, ka maro ny tananany, izay efa lasan' ny Israely, no tafaveriny indray (2 Tant. 28, ¹⁸⁻¹⁹). Tamin' ny andro nahafatesan' i Ahaza dia nambaran' ny mpaminany tamin' ny Filistina, fa tsy tokony hifaly noho ny fandreseny izy, fa Ahaza dia hamela zanaka lahy, izay tsy ho azony toherina (and 29-30); ary afa-tsy izany dia nasehony azy koa ny fitsarana ho avy, izay mahatsiravina kokoa hiseo avy any avaratra (and 31). Amin' izany andro amaliana ny Filistina izany dia handry fahalemana kosa ny tanin' i Joda ao ambany fiarovan' ny Andriamaniny (and 30 ^a 32).

And 28. Ity andininny ity dia milaza ny fotoana nanambarana ny faminaniana voalaza amin' ny andininny sisa manaraka.

And 29. Ny *tsorakazo* izay namely *anao*, dia ny tarana-mpanjaka tamin' ny Joda, izay nanampatra ny heriny tamin' ny Filistina. Tamin' ny fandreseny an' i Ahaza no nahatapaka ny tsorakazo, ary nataony fa tena tangarana mihitsy tsy hihatra aminy intsony ny fahefan' ny Jiosy.—*Ao an-kibon'* na *fakan'* ny *bibilava* dia milaza ny taranak' i Davida. Ny

ohatra amin' ny bibllava dia nalaina avy amin' ny faminanian' i Jakoba (Gen. 49, ¹⁷) izay anoharana an' i Dana, mifanolotra amin' ny Filistina, amin' ny bilalava. Ny fahatanterahan' izany faminaniana izany dia hita sahadys tamin' ny fandresen' i Samsona ny Filistina. — *Menarana* (basilic) dia jereo ny 11, ⁸. — *Menarana afo* (Heb. sarafa). Be azy, hono, any Arabia sy Egypta, ary be ny tantara ilazana ny loza vitany. Diniho ange ny ambaratonga voalaza eto: bilalava, menarana, menarana afo. Ny hoe menarana sy menarana afo dia tsy milaza zavatra roa samy hafa tsy akory, fa ny faharoa dia fiteny masimafy kokoa entina milaza ny teraky ny taranaky ny menarana. Ary izany terany izany dia Hezekia, izay nadresy ny Filistina hatrany Gaza (2 Mpanj. 18, ⁸). Naka ny tany rehetra, zay noresen' ny Filistina tamin' i Ahaza, izy.

And 30. Ny faraidina, ny mahantreao amin' i Joda; ampit. and 32. Izay tsy ringana aminao, dia amin' ny Filistina, dia bataoko maty mosary; fa na dia izay mahantre indrindra amin' ny Israely aza ka nampahoerina fatratra tamin' ny andron' i Ahaza (3, ¹⁴⁻¹⁵), dia hiadana sy handry fahizay kosa amin' ny andron' i Hezekia (ampit. Sal. 132, ¹³⁻¹⁸).

And 31. Midradradradradrà, satria aorian' ny famelezan' i Hezekia dia hisy fahavalao faharoa koa mahatsiravina lavitra noho ity voalohany. — Vavabady dia ny vahoaka, izay mivory ao (3, ²⁶). Ny tananana' ny Filistina ankapobeny no ilazana izao teny izao. — Avy any avaratra no ihavian' ny fahavalao, dia ny Asyriana. (Ampit. 10, ²⁸⁻³²). — Setroka. Izany dia milaza ny vokatry ny tafika asyriana, fa tahaka ny afo izy, izay mandevona izay rehetra lalovany, ary tazana lavitra ny fisamboaravoaran' ny setroka (ampit. Jer. 1, ¹³⁻¹⁴). — Tsy misy miala amin' ny labarany. Ampit. amin' ny filazana ny Asyriana ao amin' ny 5, ²⁷. — Ny fandresena ny Filistina, izay vinanin' i Isala eto, dia tanteraka tamin' ny tafika nataon' i Sargona sy Sankeriba, (20, ¹; sy ny fanazavana ny 36, ²).

And 32. Ny iraky ny jentilisa, dia ny iraky ny Asyriana, izay tonga hampikoy an' i Hezekia (ampit. 10, ⁸⁻¹¹) na ny iraky ny Filistina tonga tany Jerosalema nanao fanekem-pihavanana tamin' i Joda (ampit. 16, ¹⁻⁶; 18, ²). Ny tapany farany eto amin' ny andininy dia milaza ny valy tokony hataon' ireny iraka ireny. Tsy manana inona hatahorana ny Israely, sady tsy manantena an' iza; fa ny famonjena azy dia tsara antoka amin' ny tisifivadhan' Andriamanitra (ampit. 37, ²²⁻³⁵; 28, ¹⁶; 33, ¹⁹⁻²¹). Dia voavonjy tokoa Jerosalema, ary ny Filistina dia resin' ilay mpanjaka lehibe.

4. TOKO 15—16. NY AMIN' I MOABA.

Ity fizarana ity dia misy fiavakavahany toy izao: a) Faminaniana fahiny milaza ny hanjo an' i Moaba, (15-16, ¹²); b) Filazan' Isaia ny fotoana marina hahatanterahan' izany faminaniana izany (16, ¹³⁻¹⁴). —

Misy fanafihana indroa natao tamin' i Moaba, izay voalazan' ny faminaniana eto amin' ny 15-16, ¹². Ny anankiray dia efa natao sahadys talohan' ny nilazan' ny mpaminany izany sady mbola tsy tena naharava an' i Moaba, fa ny anankiray kosa dia hahatonga faharavana tanteraka kokoa amin' ity tany ity. Ny voalohany dia lazaina ao amin' ny toko faha-15; fa ny faharoa kosa dia lazaina amin' ny teny maizimaizina amin' ny faran' izany toko izany. Ao amin' ny toko faha-16 dia mamindra ny fisainany ho amin' ny fotoana izay hanombohan' ny loza faharoa ny mpaminany, ary amin' ny fomban-dahateny mampalahelo no ilazany ny fahorian' ny Moabita sy ny mahafoana ny fikelezanainy handositra ny mpa-

mely azy, izay miseho avy any avaratra. Tazany ny mponina amin' ny tananana' ny Moabita ary avaratr' i Arnona mandositra sady milaza ny fanekekezan' ny fahavalo.

Moaba manontolo dia lasa mitady fiarovana ao amin' ny tanin' i Edoma; ary any izy no mampitondra fanambatambazana ho an' ny mpanjak'an' i Joda, mba hanekeny hiaro azy amin' ny fahavalony (16, ¹⁻⁵). Nefaren' ny mpaminany ny fandavan'i Joda izany fangatahany izany. (And. 6); satria Jehovah efa namoaka didy ny amin' ny handravana an' i Moaba. Koa tsy misy azon' ity firenena ity hatao, afa-tsy ny miverina any amin' ny taniny mba hobaboin' ny fahavalo (and. ⁷⁻¹²). Raha ny amin' ny iraka avy any Moaba sy ny navalin' i Joda azy dia angamba tsy tokony ho tena nisy tokoa, fa fiteny namboarin' ny mpaminany hampisehoany ny tsi-fananan' i Moaba hery eo anatrehan' i Joda, izay efa voavonjy sady nahazo toky (Ampit. 25, ⁹⁻¹²). — Izay lazainy hoe faminaniana fahiny (16, ¹³) dia tapitra hatreo amin' ny 16, ¹². Ny tenan' Isaia no miteny eto, ka milaza tsotra fa ao anatin' ny telo taona dia hotanteraka ny zavatra voalazan' ny teny nataon' i Jehovah fahiny (and. ¹³⁻¹⁴). Koa ny 16, ¹³ dia teny entin' Isaia mampiseho sy mankatò ny faminaniana nataon' ny mpamina ny nialoha azy (ampit. amin' ny 2, ²⁻⁴; 1, ²⁰). Ny fotoana sy ny tantara voalazan' ny toko faha-16 dia tokony ho ny tafika asyriana niseho tamin' ny andron' Isaia, dia angamba ilay notarihin' i Tiglata-Pilesera, izay voalaza sahady tamin' ny 7, ¹⁶⁻¹⁷; tamin' izay dia nobaboiny avokoa ny tany rehetra tany an-dafy atsinanan' i Jordana (2 Mpanj. 15, ²⁹). Koa hita fa saika nitovitovy ny fotoana nisehoan' ny zavatra voalazan' ny toko faha-16, ¹³⁻¹⁴ sy ny toko faha-7 (jereo 7, ¹⁶). Ny milaza ny fotoana nisehoan' ny tafika voalazan' ny toko faha-15 dia sarotra. Angamba tokony ho tamin' ny andron' i Ozia, satria ny zavatra voalaza amin' ny faminaniana amin' ny toko faha-15-16 dia mifanitsy amin' ny zavatra niseho tamin' ny androny (jereo ny fanazavana ny 16, ^{1-4,5}). — Mizara ho stofa telo ity fizarana ity : 1) Toko 15, ¹⁻⁹ milaza fa saika tsy voavonjy tamin' ny tafika voalohany Moaba, kanjo vao misy loza mahatsiaravina noho izany indray mandrahana azy. 2) Toko 16, ¹⁻⁶ milaza fa asian' ny fahavalo izy ka mitady fiarovana amin' i Joda, nefaviny. 3) Toko 16, ⁷⁻¹² milaza ny faharavany.

TOKO 15.

And. 1. Moaba dia taranak' i Lota (Gen. 19, ³⁷). — *Ara-Moaba* : tanana Moaba (*ara* teny arabo mitovy amin' ny teny Hebreo hoe ir = tanana). Ny renivohitr' i Moaba taloha dia niorina teo amoron' ny ony Arnona tokony ho tao amin' ilay misy ny tananaolo ankehitriny hoe Mihatet-el-Hadi (jereo. Nom. 22, ³⁶; Jos. 13, ⁹⁻¹⁶). — *Kira-Moaba* : mandan' i Moaba ; izy ity no tanana misy fiarovana mafy indrindra any Moaba ; tononina hoe koa Kira-Hareseta, na Kira-Haresa izy (16, ⁷⁻¹¹). Josafata sy Jorama dia tsy mba nahafaka azy (2 Mpanj. 3, ²⁵⁻²⁷). Ny renivohitra sy ny tanana fiarovana dia efa azo, ary ny mponina lasa mandositra.

And. 2. Hita amin' ity andininny ity fa ny tany tao avaratr' i Arnona, izay an' ny Isrlaelita hatramin' ny nandresena nv tany Kanana, dia lasan' ny Moabita. Davida no naka azy indray (2 Sam. 8, ²); Ary rehetra nizara ho roa ny fanjakana, dia tao ambany fanapahan' i Efraima izy, ary nikomy tamin' ny andron' i Ahava (2 Mpanj. 3, ⁴⁻⁵) ka nahazo ireo tanana voalaza eto. Jeroboama II dia naka azy indray, nefaviny tsy naharitra ela fa afaka tamin' ny nahafatesany. — *Amin' ny tempoly*, dia ny tempolin' i Kemosy, andriamaniry ny Moabita (Nom. 21, ²⁹), izay tokony ho nifanakai-ky tamin' i Dibona. — *Dibona* dia tanana ao avaratra kelin' i Arnona, saha-

bo ho 4 kilometatra ; ny anarany ankehitriny dia atao hoe Dibona. Tao no nahitana ny vatosifaka (1868 A. D.) nampanoratin' ny mpanjaka atao hoe Mesa tamin' ny siekla IX talohan' i Kristy. Niara-belona tamin' i Ahaza izy, ary nanafaka ny vahoakany tamin' ny fahefan' ny Israely, sady naka ny tany tao avaratr' i Arnona (jereo 2 Mpanj. 3, 4 --). Ary ata-tsy izany dia voalaza amin' io soratra io koa ny tanàna sasany mbamin' i Dibona, izay nataony ho renivohiny, ary nanorenany trano fiarovana atao hoe Koreha. Hita fa manampy amin' ny fanazavana izay voalaza eto ny zavatra voasoratra amin' io vato fisaka io. — *Fitoerana avo*. Ny Hebreo nandikana io dia *barnoth*. Azo atao nomina propra ilazana anaran-tanàna io, toy ny hoe Bamotabala (Jos. 13, ¹⁷). — *Nebo* dia ao amin' ny tendrombohitra Nebo, izay nitazanan' i Mosesy ny tany Kanana talohan' ny hahafatesany (Deo. 24). Ao atsimon' i Hesbona dia misy tanànaolo atao hoe Nebbe, ka angamba teo no nisy an' i Nebo. — *Medeba* dia niorina teo amin' ny havoana ao avaratr' i Dibona ; ny tanànaolo nisy azy dia atao hoe Madeba ankehitriny. Teo akaikin' ny vavahadin' ity tanàna ity no nandresen' ny miaramilan' i Davida ny Amonita (1 Tant. 19, 7). — *Mibory loba rebetra Ampit. Am. 8, ¹⁰*.

And. 3. Lamba fisaonana. Ampit. 3, ²⁴

And. 4. Hesbona dia renivohitr' i Sihona mpanjakan' ny Amorita tamin' ny andron' i Mosesy (Nom. 21, ²⁶) ; Hesbona no anarany ankehitriny ; eo amin' ny havoana amin' ny farany atsinanana amin' i Wady — Hesbona no misy azy. — *Elale*, ankehitriny dia El-Al no anarany ; ny tanànaolo nisy azy dia ao avaratra atsinanan' i Hesbona sahabo ho 6 kilometatra. — *Jabaza* dia ao atsinanana kokoa ao amin' ny sisin' ny efitra. Teto no nihaonan' i Sihona tamin' ny Israelita ka naharesy azy (Nom. 21, ²³). Efa niely hatrany Jahaza ny nahazoan' ny fahavaloo an' i Ara sy Kira-Moaba, izany hoe : Efa re hatrany amin' ny taran' ny tany Moaba.

And. 5. Ny foko mitaraina. Ampit. 16,9-11. Mampangorakora-ka ny fon' ny mpaminany ny manjo ity firenena ity, na dia azo lazaina aza fa anankiray amin' izay ratsy indrindra amin' ny fahavalon' i Joda izy, ka mampiseho ny tena fitiavana marina, izay tsy hita afa-tsy amin' ny mpanompon' Andriamanitra ihany. Ny poeta hafa tsy mahay mampiseho hevitra toy izany, sady indrindra fa tsy manana izany fihetseham-po izany. — Avy any avaratra ny fahavaloo, satria any atsimo ao amin' ny tanin' i Edoma no itadiavan' ny Moabita fiarovana (ampit. 16, ¹ ny hoe Sela amin' ny tanin' i Edoma). — *Zoara* dia angamba ao amin' ny farany atsimo ao amin' ny sisin' ny Ranomasina Maty (jereo Gen. 19, ²²). — *Eglata* — *Selisia*. Ireo teny ireo dia adika indraindray hoe : ilay omby vavy kely telo taona. Eto izy dia toa anaran-tanàna, angamba ilay Agalla izay lazain' i Josefa ho ao akaikin' i Zoara sy Horonaima. — *Lohita* dia lazain' i Jeroma ho ao anelanelan' i Ara-Moaba sy Zoara. — *Horonaima*, lazain' i Eusèbe ho 12 kilometatra ao atsimon' i Arnona no misy azy.

And. 6. Nimrima tsara rano dia izay atao hoe Wady — Nemeyra, izay mirotsaka ao amin' ny Ranomasira Maty ao akaikin' ny farany atsimo. — Tonga karankaina fa ny fahavaloo dia nanentsina ny loharano, nanimba ny lahin-drano, ary namabo sy nandroba ny tany (ampit. 2 Mpanj. 3, ²⁵).

And. 7. Ny lohasahan-driaky ny bažomalabelo dia heverin' ny sasany ho mitovy amin' i Wady-el-Ahsa, izay mivelatra miantsinanana sy miankandrefana sahabo ho kilometatra vitsivitsy ao atsimon' i Kérak,

ary manefitra ny tanin' i Moaba sy Edoma. Fa ny sasany indray kosa manao ity ho mitovy amin' i Wady-Sussaf (reniranon' ny hazomalahelo), sampan' i Wady-Kérak, izay mirotsaka ao amin' ny Ranomasina Maty koa. Ampit. Am. 6,¹⁴.

And. 8. Eglaima dia angamba ho ilay Agallim lazain' i Eusèbe, ao akaikin' i Horonaima. — Ber-Elima : fantsakan' ny terebinta, na fantsakan' ny andriana, dia ilay Bera nitobian' ny Israely tamin' ny andron' i Mosesy, ao avaratra atsinanan' i Moaba. Fantsakana, izay nohadin' ny zanak' andriana tompon-tany izany (Nom. 21,¹⁶⁻¹⁸). Eglaima sy Ber-Elima dia mampiseho ny indrany roa amin' ny tany Moaba ; ny fitaraina dia re hatraiza hatraiza araka izany.

*And. 9. Ny ranon' i Dimona dia feno ra. Dibona no antsoina eto hoe Dimona, mba hifanakaiky kokoa amin' ny teny hoe *dam* : ra, ka dia hoatra ny milaza hoe ny mpaminany : Ny ranon' i Dibona (dia Arnona sy ny sampany) dia tonga ranon-dra. — *Fa mbola hampiako* Ny ohatry ny famaizana any Moaba dia mbola tsy feno ; ny fahoriania voalazan' ny and. 1—9a dia mbola hodiasan' ny hafa mahatsiravina lavitra noho ny teo indray (and. 9b), koa aiza ary no tsy hidradradra amin' izany ! — *Liona bandrapaka izay efa mandositra.* Izay niantran' ilay tafika voalohany dia tsy mba hitondran' ity fahavaloo masiaka sady tsy mifaditrovana ity roa akory (ampit. Jer. 4,⁷).*

TOKO 16.

And. 1-6. Raiki-tahotra amin' ity tafika faharoa ity Moaba ka niambezo fiarovana amin' ny Mpanjakan' i Joda, nefo tsy mahazo.

*And. 1. Atero . . . Izany teny izany no neverina hotenenin' ny Moabita, izay mandositra eo anoloan' ilay «liona» efa handrapaka azy ; mi-famporisika hanatitra ny zanak' ondrin' ny mpanapaka ny tany izy) : hetran-janak' ondry tahaka izay nampandoaviny an' i Joda fahiny, ary taty aoriania dia nampandoaviny toy izany koa Efraima, tamin' ny andron' i Ahaba, dia zanak' ondry iray hetsy sy ondry lahy iray hetsy isan-taona (2 Mpanj. 3, 4). — *Sela dia mitovy amin' ny grika hoe petra*) : vatolampy. Izy ity dia renivohitry ny Edomita taloha, miorina eny ambonin' ny haram-bato, sahabo ho lalan-kateloana ao atsimon' ny Ranomasina Maty, ao amin' i Arabia Petrea. Ny tanànaolo misy ity tanàna ity dia atao' ny Arabo ankehitriny hoe Wady-Mousa. Araka ny hita eto dia toa manampahefana amin' ny tanin' i Edoma ny mpanjakan' i Joda. Sela dia efa noresen' i Amazia rain' i Ozia (2 Tant. 14, 7). Ary satria niakatra namely ny tanjakana Joda ny Edomita tamin' ny andro narjakan' i Ahaza (2 Tant. 28, 17) dia tokony ho tamin' ny andron' i Ozia na Jotama no nanoratana ity faminaniana ity. — *Ny efitra dia izay ao atsimo sy ao atsinanan' ny Ranomasina Maty, anelanelan' i Petra sy Jerosalema.**

*And. 2. Ity andininy ity dia toy ny parantesa entin' ny mpaminany manazava ny nanjo an' i Moaba sy ny fangatahany fiarovana. — *Ho toy izany . . . amin' ny andro andrenesana ny fihavian' ny fahavaloo voalazan' ny 15, 9b.* Ny Moabita dia lasa mandositra any ampitan' i Arnona, dia mianatsimo izany. — *Arnona dia isan' ny renirano lehibe any atsinanana mirotsaka amin' ny Ranomasina Maty.* Tamin' ny andron' i Mosesy dia izy no faritry ny tanin' i Moaba tao avaratra (jereo Nom. 21, 13.²⁶).*

And. 3. Ny and 3 — 5 dia milaza ny fitalahoana sy ny fanomezantoky nataon' ny Moabita, izay efa niampify tany Edoma, tanin' ny Mpa-

njakan' i Joda fa hanaiky ho ao ambany fanapahany. — *Manolora saina, manomeza rariny*. Ireo teny ireo dia mampiseho fa tsara fihavanana tamin' ny fahavalon' i Moaba Joda. Fanelanelanana hahatonga fihavanana no tadiaviny aminy fa tsy fanampiana amin' ny ady. — *Ataovy tabaka ny alina ny alokao*): Afeno sy arovy izahay. Tamin' ny andro nanoratana izao teny izao dia tokony ho faly ery Joda nihevitra ny voninahitra lehibe ananany eo imason' ny firenena nifanakaiky taminy.

And. 4—5. Fa tsy misy intsony ny mpampa bory . . . Ny hany hevitra tsotra sady mazava izay azo atao amin' ireto teny ireto dia izao: Moaba dia nangataka amin' ny Israely, mba ho hovonjeny amln' ny mpandringsana sy mba horalsiny ho ao aminy, satria efa niala tamin' ny tanin' ny Israely ity mpandringsana atahoran' i Moaba ity. Voavonjy Joda, ary nohamafisin' ny famindram-pon' i Jehovah ny seza-fiandrianan' ny Mpanjaka; ireny fanjakana malemy manodidina azy ireny, dia hanandrandra azy ka hanantena fiarovana aminy. Izany toetra izany dia mifanandrify indrindra aminy tamin' ny andron' i Ozia, tamin' ny nanafihan' i Phul an' i Palestina. Ao amin' ny 2 Tant. 26,³⁻¹⁵ dia voalaza ny herin' i Ozia sy ny halehiben' ny lazany manerana any Asia andrefana tontolo. Ny soratra amin' ny tanimanga Asyriana dia mankatô sy mahamarina izany filazana izany. Hatramin' ny andron' i Ahaza dia nandoa hetra ho an' ny Asyriana ny fanjakana Joda, ary ny fanjakana hafa rehetra tany Asia andrefana dia tao ambany fanapahany tao anatin' ny siekla iray. Raha sendra marina ny voalazan' ny olon-kendry maro, fa Phul sy Tiglata-Pilesera dia olona iray ihany, dia mifanandrify indrindra amin' ny andron' i Ozia izany. Fa na dia nankasitraka ny fikomian' ny mpanjaka sasany tany Syria, izay nahatonga voalohany ny famelezan' i Tiglata-Pilesera ny tany Asia andrefana, aza izy, dia tsy nampaninona an' io mpandresy io ny namela an' i Joda, satria mbola nanoa an' i Asyria ihany izy tamin' izay fotoana izay.

And 6. Fandavana no navalin' i Joda ny iraky ny Moabita. Tsy tlany ny hifampiraharaha amin' io firenena io, izay efa nampiditra ny fanoopoan-tsampiny tao amin' ny Israely; izao fanetren-tena asehony izao dia tsy mba mahova velively izay tena fiheviny an' i Joda. Ampt. Jer. 48,²⁹⁻³⁰. Ka dia ho foana ary ny fikelezanain' i Moaba ho afaka amin' ny loza manantanona azy; ho avy tokoa ny liona handrapaka azy. Ampit. 25,¹⁰⁻¹².

And. 7—12. Tsy misy hataon' i Moaba afa-tsy ny hidradradra; hitaraina amin' ny andriamaniny izy, fa tsy hahazo na inona na inona; mandevilevy ny fon' ny mpaminany mahita izany fahorianana lehibe loatra izany.

*And. 7. Ny tanana rehetra feno fikoranana sy ny tany lemak' i Moaba feno harena dia voaroba. *Kira-Haresa*, jereo 15,¹. — *Ampempam-boaloboka*, dia voaloboka fesanina. Ny tany lonaka manodidina an' i Ké-rak dia mbola misy tanim-boaloboka be ankehitriny.*

*And. 8. Hesbona, jereo 15,⁴. Ny fahavokaran' ny tany lemak' i Hesbona dia tonga ohatra fitenenana mihitsy taloha, mandrakankehitri-ny aza mbola mahagaga izany. — *Sibina*. Araka ny filazan' i Jerome dia saiky 500 mandingana ihany no elanelan' izy sy Hesbona. — *Noratsanana na nankaleo* (araka ny nota), dia sakeli-boaloboka ahazoana di-vay mahery izany. — *Gazera* dia atao hoe *Zira* ankehitriny; 16 kilometra ao avaratr' i Hesbona 'no abitana ny tananaolo nisy azy; mbola be voaloboka amin' izany tany izany, sady izay neverina ho tsara indrindra*

any Syria. — *An' efitra* dia ny tany lemaka midadasika any Arabia atsina-nana. — *Ny ranomasina* dia ny Ranomasina Maty. Ny tanim-boaloboka any andrefan' ny ranomasina, toy ny any Engedy, dia neverina ho sampañ' ny tanim-boaloboka lehibe any atsinanany.

And. 9. Toy ny fitomanian' i Gazera : ho mangidy toy ny fitomanian' ny mponina any Gazera. — *Elale*, jereo 15.⁴. — *Ny fanakorana* (Heb : hedad) dia teny fanao amin' ny fibobiana na antsoantso fanaon' ny impisa hampahery azy. Izay neverina eto dia ny antsoantso ataon' ny fahavaloo mananika sy mamabo ny tany.

And. 10. Miseho eto ny tena hevitry ny teny hoe *hedad*; ny hedad mahatsiravina ataon' ny fahavaloo dia nampitsahatra ny hedad mari-pifalian' ny mpamia voaloboka. — *Efa natsabatro*. Jehovah no miteny. Ny faharavan' i Moaba dia asan' i Jehovah, ary ny Asyriana no fiasana nenti-ny nahatanteraka ny fitsarany.

And 11. Ampit. 15,⁵. *Kira-Haresa*, jereo 15,¹.

And 12. Misebo Moaba. Hitan' ny mpaminany ny iakaran' i Moaba any amin' ny fitoerana avo sy ny idirany ao amin' ny fitoerany masina. *Ka sasatra* mampitombo ny fanatiny sy ny fivavahany, tahaka izay nataon' ny mpisoron' i Bala tany an-tendrombohitra Karmela (i Mpanj. 18,²⁰). *Ny fitoeran' avo sy ny fitoerany masina* dia ny toerana nivavahana tamin' i Kemosy sy Bala (15,²). Rehefa nahatratra ny fikendreny ny faminaniana dia mipody indray amin' ilay nanombohany. — *Tsy babazo na inona na inona izy*, na tamin' olona, na amin' ny andriamanitra,

And. 13-14. Raha manonona ny faminaniana taloha ny mpaminany dia mamertra ny fotoana hahatanterahany.

Tahaka ny taonan' ny mpikarama : tena voaisa tsara mihitsy. Ampit. 21,¹⁶. Tsy ny fahalevonana manontolo no antsoin' ny mpaminany, ta ny fandravana sy ny fandrobana an' i Moaba. Ny fahatanterahan' ity faminaniana ity dia efa voalaza sahady teo amin' ny sasin-teny. Tsy dia tena nolevonin' ny Asyriana mihitsy tsy akory Moaba; nefo tsy mba nisy lazany loatra intsony izy taorian' izany. Siekla iray taorian' izany dia tsahivin' i Jeremia indray ity faminaniana Isai amin' ny ilazany ny fandravan' ny Kaldeana an' i Moaba (Jer. 48).

5. TOKO 17,¹⁻¹¹ : DAMASKOSY SY EFRAIMA.

Ity laha-teny ity dia famelarana ny faminaniana fohy roa amin' ny 7,¹⁶, sy 8, 4. Ny foto-kevitra dia ny faharavan' ny fanjakana roa, dia Syria sy Efraima. Damaskosy dia hobaboina, ny tanin' i Gileada dia hatao mafafa, Samaria dia horavana, ary ny firenena folo dia ho entina ho babo; toy izany no hamaliana ny fanompoan-tsampin' ny Israely. Ity faminaniana ity dia nialoha ny tafika namelezan' i Tiglata-Pilesera an' i Rezina sy Peka (8, 4), ary tao anatin' ny fotoana nanaovan' i Efraima sy Syria fanekeha hamely an' i Joda (toko faha-7). Na dia ny firenena folo indrintra aza no iharan' izao faminaniana izao bebe kokoa noho Damaskosy, dia alahatra ho isan' ny faminaniana mihatra amin' ny jentilisa izy, satria Efraima dia efa nandahatra ny tenany ho anisan' ny jentilisa tamin' ny fanekeha nataony taminy sy tamin' ny fanompoany sampy.

And. 1—3. Hitovy ny loza hanjo an' i Damaskosy sy Samaria ary Syria sy Efraima.

And. 1 : Damaskosy. Any Damaskosy no iantefan' ny faminaniana milaza ny loza, fa Syria no malaza kokoa amin' ireo firenena roa mlar-

mloko ireo; nefà Efraima tsy ho afaka fa hiara-misalahy aminy amin' izany koa. — Tiglata-Pilesera no manatanteraka izay voalazan' ny faminaniana (2 Mpanj. 16, 9). Amin' ny soratra natao tamin' ny tanimanga, izay ilazana ny tafika nataony, dia ambara ny nandravany ny lapan' ny rain' i Rezina sy ny nanorotoroany tanàna 518 teo amin' ny fanjakana Damaskosy. Tsy naharitra ela anefa dia tafarina indray izy, ka tonga tanàna vaovao lehibe tamin' ny andron' i Jeremia (Jer. 49,²³⁻²⁷).

And. 2. Ny tanànan'i Aroera, dia Aroera sy ny tanàna mifanakai-ky aminy: izy no renivohitry ny distry. Misy Aroera maro, nefà izay neverina eto dia Aroera any Gileada, ao akaikin' i Rabata—Amona (Jos. 13,²⁵). Koa izay neverina amin' ny hoe ny tanànan'i Aroera ary dia ny tanin' i Gileada manontolo. Ny fahatanterahan' izany dia jereo ny 2 Mpanj. 15,²⁹.

And. 3. Tanàna mimanda any Efraima. Samaria dia tanàna mimanda vitananahary miorina eo an-tampon' ny tendrombohitra (jereo 1 Mpanj. 16,²⁴). Ampit. 28,¹; Amos. 5,⁹. — *Izay sisa amin' i Syria.* Ny mponina sisa mbola velona mitoetra eo amin' ny korontambaton' i Damaskosy dia hitovy anjara amin' ireo mponina be avona any Efraima; ho entina ho babo any Asyria tahaka azy koa izy. Jereo 2 Mpanj. 16,⁹. — *Voninabitra amin' ny Zanak' Israely* dia ny mpiady voafantina tamin' ny Israelita. «Nentiko ho any Asyria ny olona ambony tao an-tranon' i Omry (ny fianakavian' ny mpanjakan' ny firenena folo) mbamin' ny hareny, nahazo talenta volamena folo taminy aho sy talenta volafotsy arivo,» hoy Tiglata-Pilesera. Ny tena fandravana any Samaria dia notante-rahin' i Sargona, hono.

And. 4—6. Ohatra telo ilazana ny fandravana an' i Efraima: araka ireo ohatra ireo dia holevonina izy afa-tsye ny sisa kely monja.

And. 4. Ohatra voalohany: *Jakoba* (dia ny fanjakan' ny firenena folo no neverina eto); oharinà amin' ny olona matanjaka izy, izay nihena vetivety. Hihena faingana noho ny ady sy ny famaboana ity firenena ity. Ampit. 10, 16, 18.

And. 6. Ohatra faharoa: Ny vahoaka dia oharina amin' ny salohimbary, izay otazana; ny fahavalox no hijinja azy. — *Ny lobasaban' i Refaita* dia tany lemaka mahavokatra ao atsimo andrefan' i Jerosalema. Toa ny mponina amin' ny renivohitry no asehon' izany ohatra izany. Jereo Jos. 15,⁸; 2 Sam. 5,²²; ny amin' ny teny hoe Refaita dia jereo Is. 14,⁹.

And. 6. Ohatra fahatelo: Ity dia manitsy ny ohatra voaialaza teo aloha. Asehony fa tsy hahazo ny manontolo tahaka izay efa naseho tamin' ny ohatra roa teo tsy akory ny fandringana, fa ny sisa, ny vitsy dia vitsy, izay mbola hitoetra, dia antoky ny famonjena. Izany hevitra mampionina izany no velarina amin' ny strofa manaraka.

And. 7—8. Ny sisa amin' i Efraima dia hijery ny Mpamorona azy ary hahafoy ny sampy.

And. 7. *Amin' izany andro izany*, dia amin' ny andro fitsarana, izay hahatonga fibebahana amin' ny olona (ampit. 4,2). Efraima, ary toy izany koa Joda, dia tsy maintsy ho tonga sisa vitsy kely mba hiverenany amin' Andria manitra (ampit. 10,²¹⁻²²).

And. 8. Ampit. 1,²⁹; 2,²⁰. — Ny teny Hebreo hoe *Aseberim* dia milaza ny sarin' i Aseraha (na Astorta), andriamanibavin' ny Foinikana; izay neverina amin' izany angamba dia ny volana, na venosy, na izy roa

mitambatra. Bala (ny masoandro) no andriamanī-dahy. Hatramin' ny andron' i Ahaba no nahatafiditra ny fivavahana amin' i Bala sy Astarta teo amin' ny fanjakana Efraima hanampy ny fivavahana amin' ny zanak' omby volamena.

And 9-11. Fanazavana ny famaliana voalaza teo amin'ny and 4-6. Nasiana ny Israely, satria nandao an' Andriamaniny izy, ka lasa nivavaka tamin' ny sampy.

And. 9. Ny tanāna mimandan' i Efraīma dia hilaozan' ny mponina ao aminy tahaka ny nataon' ny Kananita, rehefa nahita ny Israely nantaona azy. Izany no mampiseho fa izay nanjo ny Kananita no hanjo ny Israely'ko; handositra tahaka ny nandosiran' ireny teo alohany izy (Lev. 26). — *Any an' ala.* Amin' ireny tanāna nilaozana noho ny taharesena ireny dia izay tany amin' ny tany havavia sady saro-dàlana (toy ny tany anaty ala sy ny teny an-tendrombohitra) no dia tena naharitra ho lao, fa ny sisà dia voaorina indray sady tonga be mponina.

And. 10. Ny *Vatolampy fiarovana mafy bo anao*, dia Andriamanitra izay fialofanao sy mandanao. Ity ohatra ity dia nalajna avy tamin' ny tonon-kiran' i Mosesy (Deo. 32,4¹⁵,¹⁸; ampit. Isa. 26,⁴; 30,²⁹; Sal. 18,³). — *Voly mahafinaritrà, zana-boaloboka avy amin' ny firenena hafa*, izany dia ohatra amin' ny fitondrantena sy ny fivavahana notahafiny tamin' ny jentilisa (ampit. 2,⁶).

And. 11. *Nofefenao izy, nony maraina dia nampitsimobiniao.* Nalaky nandroso faingana tao amin' i Efraīma izany fampianarana jentilisa izany, fa voatandrina tsara, indrindra fa noho izay nataon' ny mpanjaka sy ny lehibe nazoto nampandroso azy. — *Vohatra miavosa*, nefà tsy habitan-tsoa amin' ny andro fitsarana. Fahadisoana be vava ny fanteherana amin' ny vahiny. Ny hoe *fangirifiriana* sy *fanaintainana* dia ohatra amin' ny fitsarana (jereo ny and 4).

6—TOKO 17,¹²⁻¹⁴: ASYRIA.

Fahavalô mahery no mananika an' i Palestina tahaka ny rano tondraka. Nefà teny indraim-bava avy amin' Andriamanitra dia ampy hampiely azy. Ny tahotra mahazo ny mponina any Jerosalema amin' ny hariva dia hamboa-toerana ho an' ny fisaliana sy ny famonjena hiseho amin' ny maraina. Ity faminaniana ity dia mihatra amin' ny fandringanana ny miaramilan' i Sankeriba (jereo 14,²⁴⁻²⁷), ary toa taoriana kelin' izany fotoana izany no nanoratana azy. Misy fikambanan' ity faminaniana ity amin' ny 17,¹⁻¹¹, satria ny Asyriana no nahatanteraka ny fitsaran' Andriamanitra any Damaskosy sy Efraîma.

And. 12. Efa voala sahadys teo amin' ny 8,⁷⁻⁸ ny anoharana ny tafiky ny Asyriana amin' ny rano tondraka (ampit. 5,³⁰). Ny ohatra amin' ny firohondrohon' ny ranobe dia ahafantarana tsara ny fibosesiky ny firene-hanafika ny tany. — *Firenena maro.* Jereo ny 5,²⁶.

And. 13. *Hotezerana mafy izy.* Jehovah no hanao izany amin' ny andringanany ny tafiky ny Asyriana. Ampit. Sal. 104,⁷; 65,⁸. *Dia handositra lavitra*, Ampit. 29,⁵ —. Ny tahatanterahany dia voalaza ao amin' ny 37,³⁶⁻³⁷.

And. 14. *Raha hariva dia raiki-tahotra Jerosalema mahita ity onja tsy azo tohanana (ny fahavalô) manatona ny mändany; ary raha tsy mbo-la maraina dia indro ta efa tsy misy ao intsony ny fahavalô.* Jereo

2 Mpanj. 18,¹⁷; 19,³⁵. Amin' ny fotoana mahalehibe indrindra ny fahoriana no ampiosahan' i Jehovah ny famonjeny.

7. TOKO 18,¹⁷: ETIOPIA.

Ny foto-kevitra amin' ity faminaniana ity dia ny fibebahan' ny Etiopiana amin' Andriamanitra vokatry ny fitsarana nataony taminy voalaza amin' ny and. 3—6. «Samy hafa be ihany ny hevitra natranga ny amin' izany fitsarana izany. Ny sasany dia mihevitra izany ho ny famaliana ny tenan' i Etiopia ihany, ka nanaiky ny fahatanterahany ho tamin' ny nandresen' i Asarhadona sy Assurbanipal an' i Egypta, izay tao ambany fahefan' i Etiopia. Ampit. 20,³⁻⁴. — Ny ankamaroan' ny mpanao heviteny mihevitra ity faminaniana ity ho milaza ny faharesen' ny Asyriana, izay hahatonga ny Etiopiana hanome voninahitra an' i Jehovah ho fankasitrahany Azy. Ampit. ny and. 4—6. amin' ny 14,²⁴⁻²⁷; 17,¹²⁻¹⁴, ary indrindra amin' ny 10,²⁷⁻³⁴; ary koa ny and. 6 amin' ny 37,³⁶. Ireo paralela ireo, indrindra fa ilay farany, dia toa efa nomanina hampiharina amin' i Asyria. — Ity faminaniana eto amin' ny toko 18 ity dia mifandray tsara amin' ny mialoha azy na araky ny foto-kevitra ao anatiny na araky ny tarehiny eo ivelany. (Ampit. ny 18, amin' ny 17,¹²), sady nambara tamin' ny fotoana nanaovan' i Joda fihavanana tamin' i Egypta, noho ny nandrahonan' ny Asyriana azy (toko 30 sy 31); izay kendreny dia ny hampiseho amin' ny Jiosy ny tsy fahitan-tsoa amin' ny fihavanana nokasainy. — Misy strofa telo amin' ity fizarana ity, dia 1) and. 1—3 dia milaza ny iantsoana an' i Etiopia sy ny tany rehetra handinika ny asan' i Jehovah izay efa ho tanteraka 2) And. 4—6 dia milaza ny amelan' Andriamanitra ny herin' i Asyria hitombo mandra-pahatongan' ny fotoana hahatanterahan' ny fikasan' i Jehovah hanapaka izao tontolo izao; nefo hiala tampoka amin' ny fitsaharany Jehovah ka handevona azy. 3) And. 7 dia milaza ny hanomezan' ny Etiopiana voninahitra an' i Jehovah noho ny famonjena mahatalanjona nataony taminy.

And. 1—3. Ny mpaminany miantso ny firenena mba handinika ny asan' i Jehovah.

And. 1. *Indrisy dia teny atao mba hampifoha ny fiheverana ny halehiben' ny fahoriana sy ny loza.* — *Ny tany be fibiziziokan' elatra.* Etiopia dia tany mafana sady mandomando, ary noho izany dia be ny biby kely manidintsidina ka mimonomonona be ihany, ary ireny andiam-biby kely madinika mimonomonona ireny (toy ny tantely) dia atao ohatra eto amin' ny habetsahan' ny firenena, izay mihetsiketsika amin' izao fotoana izao ka mamely ny tany manodidina rehetra. Teo amin' ny 7,¹⁸⁻¹⁹ dia noharina tamin' ny lalitry ny ony Nily sy ny tantelin' i Asyria ny fanjakana Egyptiana sy ny fanjakana Asyriana, ary eto dia oharina koa amin' ny simonomonon' ny elatra ny firohondrohon' ny miaramila Etiopiana. Angamba ity ohatra ity dia nalaina amin' ny firohondrohon' ny andiam-balala, izay entin' ny rivotra avy any atsimo hoany amin' ny tany mafana hatrany Egypta sy Palestina. Ny mpanao hevi-teny sasany te-hanao ny teny hoe *tselatsal*, dikan' ny hoe *fibizizioka*, ho milaza ilay karazan-dalitra atao hoe *tsetse* (ataon' ny Abyssiniana hoe *tsaltsala*), izay fantatry ny mpandeha any Afrika sady mahatsiravina azy ery. Tsy dia azo itokiana loatra anefa izany hevitra izany, na dia toa mifandraindraika aza ny tarehin' ireo fiteny ireo. — *Etiopia dia Kosy amin' ny teny Hebreo*; ao atsimon' i Egypta no misy azy. Tonga fanjakana mahery izy. Sabakoa sy Tvhaka no mpanjakany tamin' ny andron' Isaia. Tonga tompon' i Egypta izy, sady nitondra ny tafiny hatrany

Palestina. — *Ny onin' i Etiopia.* Izany dia «Nily fotsy» sy «Nily manga» mbamin' ny sampan-dranony. Izay isan' ny tany tsara sady mahavokatra amin' io tany io dia ny fari-tany atao hoe Senaar ankehitriny, izay misy ny renivohitra atao hoe Meroe; ao atsimon' ny ony lehibe sampan' i Nily atao hoe Atbara. Izany no manamarina ny ilazana azy hoe: «Any an-dafin' ny ony . . . »

And. 2. Lakan-jozoro. Ny mponina mitoetra eny amoron' ny ony Nily dia manao zahatra amin' ny zozoro ataony solon-dakana ivezi-vezeny eny amin' ny ony Nily, ary andehanany hatrany amin' ny ranomasina aza. Mandrakankehitriny dia mbola be ny zozoro any Abyssinia.— *Izay mampandeba iraka eny ambonin' ny ranomasina . . . Mandebana, ry iraka faingam-pandeba, bo any amin' ny firenena . . .* Ny Etiopiana dia nandefa iraka lavitra. Antsoin' ny mpaminany hiverina any amin' ny taniny ireny iraka ireny hilaza ny zava-baovao lehibe hitany. Ireo teny ireo dia mampihevitra fa nisy ambasadaora Etiopiana tonga tany Jerosalema hanao fanekem-pihavanana amin' i Joda hiara-hamely an' i Asyria. Asyria dia efa nandrahona hamely an' i Egypta sy Etiopia tokoa, ary toy izany koa Palestina; arv efa nantsoina tany Jerosalema ny fanekena natao tamin' i Egypta. Ary fantatra koa ny nanoheran' Isaia izany mafy (20,⁵⁻⁶; 30; 31). Eto dia asain' ny mpaminany hiverina any amin' ny taniny ireny iraka Etiopiana ireny, hitondra ny filazana mampalahelo ho any aminy, fa tsy mba ny Etiopiana akory no hanafaka an' i Joda amin' ny tanan' i Asyria; ny Andriamaniny no hiaro azy, ary Izy ihany no hamony azy. — *Lava tsanganana* (45,¹⁴). *mandimandina.* Herodota milaza ny Etiopiana ho «olona vaventy sady tsara tarehy indrindra amin' ny olona rehetra,» sady milaza ny hodiny ho mamirapiratra tahaka ny nohosorana solika. Fanaony ny manaratra ny lohany sy ny tenany aza tahaky ny fanaon' ny mpisorona Egyptian. — *Mahatahotra batreto ka batrany batrany.* Ampit. 2. Mpanj. 17,⁴; 19,⁹.

And. 3. Ny faharavan' i Asyria dia hampisaintsaina ny tany rehetra. Ampit. 10,¹⁴; 14,²⁶. — *Raha misy faneva atsangana.* Ampit. 5,²⁶; 13,². — *Raha misy anjomara tsofina.* Ampit. 27,¹³. Jehovah dia hamory tafika lehibe ho entiny hanohitra ny fahavalony.

And. 4—5. Jereo ny ohatra mitovy amin' ity milaza ny herin' ny Asyriana ao amin' ny 10,¹⁷⁻¹⁹; 33-34. — *Eto amin' ny fitoerako.* Ampit. 26,²¹. — *Hainandro, zavona amin' ny bainandro fararano.* Ny hain' andro sy ny zavona dia isan' ny mahamasaka faingana ny voankazo. Ary ny asan' ireo mitambatra dia alaina ohatra amin' ny an' Andriamanitra, izay tsy mamele fotsiny ny herin' ny Asyriana handroso, fa faly amin' izany koa; fa amin' izany no hihariharian' ny voninahiny, raha avy ny andro hampietrena tampoka ny Asyriana. Tsy hampiseho ny heriny amin' ny fomba miharihary Andriamanitra, raha tsyefa amin' ny fotoana tena handrodanany azv mihitsy; fa amin' izay kosa dia hikoizana ny voninahiny. — *Hotapahiny.* Raha ilav mbola mamony tsara tarafin' ny hafanana iny ny voaloboka, dia indro ny antsin' ny mpandrantsana manapaka sahadys. Ao amin' ny 10,³³⁻³⁴ dia hafa tarehy ny ohatra, nefy hevitra dia mitovy.

And. 6. Ny habetsahan' ny fatin' ny Asyriana dia ampy hohanin' ny bibi-dia mandritra ny herintaona. Jereo 37,³⁶.

And. 7. *Amin' izany andro izany,* dia manaraka ny fitsarana, izay hahavoatery ny Etiopiana hahalala ny rantsan-tanan' Andriamanitra. — *Hisy fanomezana ho entina.* Ampit. amin' ny faminaniana mitovy amin'

ity mihatra amin' ny fibebahan' ny Etiopiana amin' Andriamanitra marina ao amin' ny 45, ¹⁴; Zef. 3, ¹⁰; Sal. 68, ³². — *Dia firenena lava etc.* Ny filazana teo amin' ny and. 2 dia averina eto hampiseho ny voninahitr' Andriamanitra, Izay naharesy firenena toy izany. — *Ho ao amin' ny fitoeran' ny anaran' i Jehovah:* Ao amin' ny fitoerana izay ahitana ny fambarama sy ny fahalalana an' i Jehovah (Deo. 12, 5). Ny fibebahan' ny Etiopiana amin' Andriamaniry ny Israely dia misandray tsara amin' ny faharavan' ny Asyriana. Ny Asyriana dia neverin' ny mpaminany ho solom-bavan' ny tahavalon' ny fanjakan' Andriamanitra, ka mitangaro aminy ny filazana ny fitsarana ny Asyriana sy ny an' izao tontolo izao. Ny fahantanterahan' ity faminaniana milaza ny fibebahan' ny Etiopiana ity dia niantomboka tamin' ny fibebahan' ilay tandapan' i Kandasy (Asa. 8) sy amin'ny fanorenana ny fiangonana tany Etiopia sy Abysinia, izay mbo-la maharitra mandrakankehitriny.

8. TOKO 19: NY FIKASAN' I JEHOVAH AMIN' I EGYPTA.

Ny foto-kevitra amin' ity faminaniana ity dia ny faharavan' ny fanjakana Egypta sy ny fibebahany ho isan' ny olon' Andriamanitra. Izany no ifandraisany amin' ny faminaniana teo aloha milaza ny fibebahan' ny Etiopiana. Eto dia tsy misy ahatantarana loatra ny fotoana nanaovana izao faminaniana izao ; nefà angamba tokony ho tamin' ny fotoana nanaovana ireo roa mialoha ihany. Ity faminaniana ity dia mikendry hampiala ny Israely amin' ny teti-dratsiny, tahaka izay voalaza amin' ny toko faha-¹⁸ sy faha-²⁰, tamin' ny nanaovany fanekem-pihavanana tamin' ny Egyptiana : — Ity toko ity dia manomboka amin' ny filazana ny loza hihatra amin' i Egypta (and 1-10); lazaina manaraka izany ny tsi-fahaizan' ny lehibeny hanao na inona na inona hamony azy (and 11-15); Ary izany dia faranany amin' ny fampanantenana ny hibebehany amin' ny farany sy ny hanasitranan' i Jehovah azy (and. ¹⁶⁻²⁵). Ity fizarana ity dia isan' izay milantolanto tsara amin' ny lahateny nataon' Isaia. Ny fizarana farany dia mifamaly tsara amin' ny voalohany ; ny fitahiana no manaisotra ny vokatra mandozan'ny farmaliana ; ary ny fizarana ao anelanelany, izay fohipohy, dia mampitohy ny mialoha sy ny manaraka, ka asehony fa rehefa afaka ny fahoriania, dia miseho misosoka azy ny fibebahana.

And. 1—10. Ny mpaminany dia mitsinjo ny fitsarana, izay efa hiantonta amin' i Egypta, dia ady an-trano, fanapahan' ny firenena hafa azy, ary ny tahafongan'an' ny haren sy ny zava-tsoa rehetra amin' ny taniny.

And. 1. Mitaingina rabona ... Matetika ny rahona dia neverina ho kalesin' Andriamanitra (Sal. 18, ¹⁰⁻¹¹; 104,³). — *Ny Andriaman-tsy izy any Egyptadia mangorohoro,* satria tsaroany ny efa niantontan'ny herin'izany sandrin' i Jehovah izany sahady taminy (Eks. 12, ¹²).

And. 2. Ampit. amin' ny 3,5. Araka ny hita amin' ny tantara dia efa imbetsaka no nifamelezan' ireny mpanjaka madinika nifampialona ireny tany Egypta. Ny ady an-trano voalaza eto dia angamba ilay nampirodanna ny Dynasty Etiopiana, ka nahatonga ny *dodécarchie*, na ny fizarana an' i Egypta ho fanjakana roa amby ny folo. Psametika no namory indray ny fanjakana Egypta ka nahatonga azy ho monarchie Egyptiana tamin' ny taona 670 B.B.

And. 3. Ho very bevitra ny Egyptiana. Ny fahaizan' ny Egyptiana dia mahambony azy noho ny firenena hafa ; nefà noho izao fibetsiketsehana izao dia ho very na ny herin-tsainy na ny herim-pony, ka tsy ho hainy ny hisoroka izao loza mandrahona azy izao (jereo ny and. 4). Ny

fanatonana ny sampy tsyahasoa na inona na inona. Inona moa no ho azony atao hanoherana an' i Jehovah (and 1.)? — *Mpibitsbitsika amin' ody*, dia ireny miteniteny madinika, raha mampiasa ny odiny, mba tsy ho fantatra mazava.

And. 4. Amin' izay fitondrana mafy ary mpanjaka masiaka, araka ny hevitry ny sasany dia Psametika, izay mpanapaka nampitondra zioga maty an' i Egypta no tsinjon' ny mpaminany eto. Nefa ny mihevitra izay voalaza eto ho ny mpanjakan' i Asyria no toa metimety kokoa, fa izy no efa miverimberina matetika rahateo amin' ny lahatenin' ny mpaminany amin' ny 14, ²⁴ toko 23. Ampit. ny toko 20 amin' ny 19, ²³⁻²⁵, izay ilazana ny fihavanana hisy amin' i Asyria sy Egypta, ka ho tapaka izao fifankahalany ankehitriny izao. Fantatra fa efa noresen' i Asarhadona sy Asarbenipala Egypta. (Jereo 20, 4).

And. 5-7. Ny rano amin' ny ranomasina, dia Nily izany, fa notononina ho ranomasina izy noho ny halehibeny, indrindra fa amin' ilay fahatondrahany iny; ary izany ihany no mbola anononan' ny Egyptian azy hoe *El-Babr*. Raha lazaina eto ny fahamainan' ny ony, izay fototry ny fahavokaran' i Egypta, dia izany no mampiseho ny tena fahasimban' ny tany. — *Ny sambantsampan' ny ony, ny labindrano*, izay nanampy an i Nily, ka isan' ny nahalehibe azy. Ho maina ireny ka ho maimbo, fa ho lo ny bararata sy ny zozoro, izay be dia be tamin' ny ony Nily, ary na dia ny hazan-drano koa aza dia ho faty ka isan' ny fototry ny tofon-dratsy. — *Ny tany sy ny tanimbary . . . banjary vovoka* noho fiy fahamainan' ny tany ka *tsy ho eo intsony*, dia tsy ho fantatra amin' izay mahatanimbary azy intsony fa manjary tora-pasika fotsiny. Noho izany dia ho mafy ny mosary.

And. 8. Hitomany ny mpaka hazandrano, satria maty noho ny faharitan' ny rano ny hazandrano. Ny fakana hazandrano dia isan' ny raha-raha nahazoam-pivelomana tamin' ny Egyptian, ka dia tononina ho isampahoriana raha misy tsi-fahavanonany.

And. 9. Misy fanaovan-draharaha roa koa, izay isan' ny foto-panambinana azo avy amin' ny tany, ary tsy maintsy ho simba koa noho ny tsi-fisian' ny rano, dia ny fanaovana rongony sy hariry. *Ny rongony* dia fanaovana fitafian' ny mpisorona sy famonosana ny momia (ny faty amboarina haharitra ela), ary ny *hariry* dia fanao fitafian'ny be sy ny maro. Ary malaza hatramin' ny taloha ny lamba vitan' ny Egyptian.

And. 10. Ny andrin' ny tany, dia ireo lohany amin' ny vahoaka, dia ny mpisorona sy ny mpiady, izay nitondra ny tany sy ny fanjakana. — *Ny mpikarama* dia ireo antokony ambany kosa. Izy rehetra, na ny ambony na ny ambany, dia samy hasiana avokoa (ampit. and. 15).

And. 11-15. Ny Mpanapaka an' i Egypta sy ny olon-kendriny no mampivily azy. Tsy hainy ny hanaiky ireo fitsarana ireo ho rantsan-tanan' Andriamanitra, ary tsy hainy ny hiantso ny anarany, noho izany tsy mba hisy ho vanona izay rehetra kasainy hamonjena ny taniny.

And. 11-12. Zoana dia tanana ao amin' ny Delta, amin'ny morony atsinanana amin' ny vavan' i Nily; ity tanana ity dia tonenan' ny dynasty Egyptian roa (ampit. 30, ⁴). Ny tananaolo nisy azy atao hoe San, dia ao akaikin' ny farihy atao hoe Menzaleh. — *Izay bénédry indrindra amin' ny mpanolo-tsaina*. Ny mpisorona Egyptian dia mazana mpanolo-tsaina ny mpanjaka. Ny fahendreny dia efa nalaza hatramin' ny taloha elabe (Asa. 7, ²²; 1 Mpanj. 4, ³⁰). Izy no kilasy ambony indrindra; mazana avy amin'

ny fianakavian' ny mpisorona no akana mpanjaka ; ary noheverina ho toy ny mpisorona izy, ary ny fiaimpainany dia tsy maintsy nandray ny an'ity kilasy ity. — Nefa amin' izao raharaha hihatra amin' i Egypta izao dia tsy mba manan-kolazaina ireny olon-kendry ireny.

And. 13. Memfisa na Nofa ao amin' i Egypta antenatenany, ao amin' ny sisin i Nily havia, ao anelanelan' ny vohitra roa ankehitriny atao hoe Saccarah sy Ghizeh, akaikin' i Caire. Ity renivehitra taloha ity dia none-nan' ny dynasty maro ; Sametik dia nanokana azy ho sifetrahan' ny governora.— Febijoror' ny firenena, dia ny kilasin' ny mpisorona, izay tototra niankinan' ny firaisan' ny Egyptian.

And. 14. Egypta, izay efa nosimban' ny lehibeny, dia oharina amin' ny olona mamo mivembena sy mitrosina amin' ny loany (Jer. 48,²⁶). Very hevitra ny be sy ny maro; ary izany fahaverezan-kevitra izany dia fitsaian' Andriamanitra (ampit. 29,⁹⁻¹⁰). Maro ny tantara, na ny tany aloha na ny ankehitriny, izay mampiseho toe-javatra tahaka izay voalaza eto izao.

And. 15. Ny loba sy ny rambo. Ampit. 9,¹³.

And. 16—25. Noho ny fahavoazany amin' izao famaizana izao dia hibebaka amin' Andriamanitra marina ny Egyptian, ary hikambana ho fanjakana iray amin' ny Israely sy ny Asyriana ao ambanin' ny tehim-panjakany.

And. 16. Tsy hiraikitra amin' ny finoana ny sampy intsony Egypta ; ary hekeny fa Andriamaniry ny Israely no nahatonga ny loza izay namely azy. — Ny faninjitr' i Jehovah Tompon' ny maro ny tanany Ampit. 11,¹⁵.

And. 17. Ny tanin' i Joda dia natahoran' ny Egyptian, satria noheveriny ho fonenan' Andriamanitra, Izay vao nampiseho ny heriny taminy.

And. 18. Ny hevitra (and 16,¹⁷) dia tahotra mahavony, izay manomana ny fibebahana (and 18,²²). — Tanana dimy. Ny isa dimy dia manan-kevitra ho ohatra eto, ka entina milaza ny antsasaky ny manontolo (dia ny isa folo) Koa aseho eto fa ho be amin' ny firenena Egyptian no hibebaka amin' Andriamanitra marina. Sa ny isa dimy mampiseho fa hisy fiangonana vitsivitsy miantomboka hitorona ao amin' ity tany jentilisla ity? Toa ny hevitra voalohany no mety kokoa, (jereo ny fanoharana ny amin' ny virijina 5 hendry sy ny 5 adala ; ampit. i Kor. 14,¹⁹). Amin' ny Egyptian dia toa milaza ny fananan-tombony ity isa ity (ampit. Gen. 43,³⁴; 45,²², etc.). — Ny fitenin' i Kanana, dia ny fiteny Hebreo. Izay kendrena amin' ity filazana ity dia ny hampiseho fa ny Egyptian dia hikambana amin' ny Israely ho tonga olon' Andriamanitra. Tamin' ny Testamenta Taloha raha sendra nisy olona nitady handray ny fivavahana marina, dia tsy maintsy nikambana tamin' ny Israely, sady hiteny ny fiteniny, izay fitenin' ny fanambarana an' i Jehovah. Misy tiraisana lalina amin ny fiteny sy ny fivavahan' ny firenena tsirairay avy. Raha lazaina fa samy biteny ny fitenin' i Kanana, dia tokony ho azo neverina koa ho mitovy amin' ny noe : Samy hianatra sy hampiasa ny tenin' Andriamanitra. — Ary mba hampiseho ny toetr' ireo fiangonana ireo dia lazaina fa ny anankiray batao hoe Ira-boresa. Hita eto sy amin' ny teny hata koa fa ny anaran ny tanana dia manambara ny toetr' izay monina ao aminy. Ny hevitry ny hoe Ira-haiesa dia tanana haringana, na tananan' ny fandringanana, ary izany dia misfanandrify amin' ny tandravana ny tempolin' ny Sampy. Amin' ny manuscrit hafa ela dia Ir-ha-Chérès no voasoratia ; ny

dikany dia tanan'an' ny masoandro. Ary ity toa mifanitsy amin' ilay tanana voatokana hatramin' ny ela hatao fivavahana amin' ny masoandro any Egypta ambany ; ny anaran' io tanana io dia atao hoe *Ona na Heliopolisy* : tanan'an' ny masoandro (Gen. 41,⁴⁵). Koa tian' Isaia holazaina eto fa ny foiben' ny fivavahana amin' ny sampy Egyptiania dia hatokana ho fivavahana amin' i Jehovah indray andro any. — Taty aoriana ny Jiosy tany Egypta dia naka ity teny ity nentiny nanamarina ny fisian'ny tempoly, izay naorin' i Onia, mpisoronabe tany Leontopolisy, akaiky an' i Ona, tamin' ny siekla iray sy sasany talohan' i Kristy. Fa ny Jiosy tany Palestina kosa dia nankahala io tempoly io ; ary angamba izany no nahatonga ity anarana ity hoe Ira-haresa (tananan' ny fandringanana). Amin' ny * manuscrits sasany aza dia *Ir-ba-Cherem* (tananan' ny fanozonana) no voasoratra.

And. 19. Ny tany rehetra dia hohamasinina ho an' i Jehovah. Ny *altara* eo amin' ny tany Egypta sy ny *tsangam-bato* eo an-*tsisin'* ny tany (tahaka izay natokana ho an' ny masoandro tao Heliopolisy) dia naorina ho voninahiny sady hanambara amin' izay rehetra miditra any Egypta fa an' i Jehovah izany tany izany. Izany altara sy tsangam-bato izany dia ohatra (na symbola). Ny fahatanterahan' ity fampanantenana ity dia efa nanomboka tamin' ny fivelzan' ny fivavahana jiosy tany Egypta tamin' ny andro nanapahan' ny Grika tany. Tany no nandikana ny Testamenta Taloha ho fiteny grika, izay fiteny notenenin' ny be sy ny maro tamin' izay. Noho izany dia niely tamin' ny firenena maro ny fivavahan' ny Israely sy ny fahalalana ny Testamenta Taloha, izay namboa-dàlana ho an' ny fivavahana kristiana (jereo ny Asan' ny Apostoly). Ny fampielezana ny filazantsara tany Egypta tamin' ny siekla voalohany tamin' ny fiangonana sy ny nandraisan' i Egypta anjara tamin' ny fanaovana izany koa dia vao santatry ny tena fahatanterahana ihany, izay mbola ho amin' ny andro ho avy.

And. 20. Izay fitondrana ataon' Andriamanitra amin' ny olony no hitondrany an' i Egypta koa. Ity teny eto ity dia mitovy amin' ny fiteny ao amin' ny bokin' ny Mpitsara ilazana ny famaizana sy ny famonjena ny Israely.

And. 21. Hataon' i Jehovah izay tomba amam-panao rehetra hahafantaran' ny Egyptiania Azy ho Andriamanitra manan-kery sady Andriamanitra tia azy, tahaka izay efa nataony tamin' ny Israely olony ; ary noho izany no hanompoana Azy tahaka izay ataon' ny olom-boafidiny, na amin' ny fanatitra na amin' ny voady.

And. 22. Ampit. Deo. 32,³⁹.

And. 23. Asyria dia hibebaka amin' i Jehovah koa amin' izany andro izany ; ary hihavana tsara ireo fanjakana lehibe roa ireo, izay nifampialona tamin' ny andron' Isaia. Ny teny hoe: *Hisy lalambe avy any Egypta mankany Asyria* dia ohatra amin' ny fitaneraserana arahim-piadanana izay hisy amin' izy ireo ao ambany fanapahan' i Mesia (2,²⁴).

And. 24-25. Amin' izany andro izany no hanatanterahan' ny Israely ny raharaha nomen' Andriamanitra azy araka ny fampanantenana, dia ny nanaovana azy ho fitahiana ny firenena rehetra ambonin' ny tany (Gen. 12,¹⁻³) ; Satria amin' ny ametrahana azy eo anelanelan' ireo firenena roa ireo no hampidirany ny fahalalana an' Andriamanitra ao aminy. Ka dia ho raisina hiombona anjara amin' ny faneken' Andriamanitra koa izy ireo, ka dia hitovy amiin' ny Israely amin' ny zavatra rehetra. Ho tanterraka aminy koa ny tamianiana voalaza ao amin' i Hos. 2,²¹⁻²³. Tsy misy

tombony ananan' ny Isiraely afa-tsy izay miseho amin' ny anonomana azy hoe *lovako*; tsy mba tahaka ireo tanjakana roa no nahazoan' i Jehovah ny Isiraely; fa efa hatramin' ny ela no nananany azy; izy no lahy matoa amin' izy telo mirahalahy voalaza eto. Koa hita ireo firenena roa ireo, izay nanan-daza teo imason' ny Israely, no notononin' ny Mpaminany ho solom-bavan' ny tirenena jentilisa rehetra. Ny fibebahany ary dia entina milaza ny fidiran' ny firenentsamihafa ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra amin' ny andro ho avy. Mahagaga izao hevitra lehibe voalaza eto izao, raha dinihina ny fampahoriana nataon' ireo firenena ireo tamin' ny Israely, koa hita fa maharefy lavitra sady be ity faminaniana ity. Eto no ahitana fa tsy andrariny ny anaovan' ny sasany ny Mpaminany israelita ho olona tery saina sady tsy mihevitra afa-tsy izay an' ny fireneny ihany. Fa ny fitiavany ny tanin-drazany sy ny fireneny dia efa nohazavaina sady nodiovina tamin' ny tahazoana am-po ny amin' ny fanjakan' Andriamanitra amin' ny andro ho avy sady mahatratra ny firenena rehetra. Hevitra toy izany dia tsy mba azo lazaina ho teraky ny ton' olombelona.

9. TOKO 20,¹⁻⁶. *Ny amin' i Egypta sy Etiopia.*

Ity faminaniana ity dia famenon' ny faminaniana voalazan' ny toko faha-19, raha lazaina ta Asyria no hanatanteraka ny loza izay vao nolazaina fa hihatra amin' i Egypta. Ny fotoana nilazana ny faminaniana dia faritan' ny and. 1 ampitahaina amin' ny and. 3; fa ny fanaovana azy an-tsoratra kosa dia tokony ho fotoana iray amin' ny toko faha-18 sy faha-19.

And. 1. Tartana. Ity dia tsy nomina propra, fa araka ny hita amin' ny soratra amin' ny Tsangam-bato any Ninive dia fanampin' anaran' ny generaly ambony indrindra amin' ny mpitari-tafika (Apit. 2 Mpanj. 18,¹⁷). — *Sargon*, araka ny hita amin' ny soratra voasokitra amin' ny tanimanga dia atao hoe *Sarkin* na *Sarukin*, izay azo adika hoe: Mpanjaka mahery, na tena mpanjaka. Toa izy ity no mpanorina ny dynasty vaovao. Izy no nandimby an' i Salmanasera ary nanjaka hatramin' ny taona 722 (taona nandravana an' i Samaria) ka hatramin' ny 705. Ny lapany atao hoe Dur-Sarkin, izay atao hoe Khærsabad ankehitriny, ao amin' ny farany avaratra ao amin' ny roinan' i Ninive, dia hita vao faingana ka nohadina; ary ny soratra amin' ny tanimanga sy ny vato maro ao dia mampahalala antsika ny tanjakany, ka hita fa mifanaraka tsara amin' izay voalazan' ny Baiboly. Ny tenany no mitantara ny nakany an' i Samaria ho voaloham-pandreseny. Manaraka izany dia nampandoa hetra ireo tanjakana madinika tany Palestina izy ary niady tamin' i Sabacon mpanjakan' i Egypta tany Raphia (720). Ny famelezana an' i *Asdoda* voalaza eto dia tsy natao raha tsy tamin' ny taona tahairaiakamby ny folon' ny nanjakany (711). Izao no voalaza amin' ny taratasy nanoratana ny tantarany: «Azuri avy any Asdoda dia nanamaty ny fony ka nandà ny hetra ary nampirisika ireny ny mpanapaka nifanakaiky taminy hivadika amin' ny Asyriana. Namaly azy aho . . . ary nametrakà an' i Achimit raha-lahiny hisolo azy. Ny Syriana, izay tsy nanaiky ahy, dia nanao tsino-ntsina ny tahetan' i Achimit, ary izay nataony solony dia Jaman, izay tsy manan-drariny ho eo amin' ny seza fiandrianana sady tsy nety nanai-ky ny tahefako. Noho ny hatezerako dia tsy andriko ny hamoriana ny heriko rehetra . . . ; lasa nankany Asdoda aho. Rehefa ren' i Jamana fa akaiky ny tafika nentiko, dia nandositra any amin' ny fari-tany any Egypta akaikin i Meroc izy (dia any Etiopia). Nataoko fahirano Asdoda ka afako. Nobaboiko ny andriamaniny, ny vadiny aman-janany, ny

hareny mbamin' ny mponina teo amin' ny taniny . . . Ny mpanjakan' i Meroe, izay tsy mbola mba naniraka ambasadora ho any amiko hatry ny faharazana, dia raiki-tahotra mafy ; nofatorany tamin' ny gadra vy Jamana, ary nahazo ny lalana nankany Asyria izy ka niseho teo anatrehako. «Ny teny farany dia manazava ny fototry ny tsy nandrosoan' ny tafik' i Sargona hatrany Egypta ; fa ny mpanjakan' i Etiopia, izay nanjaka tamin' i Egypta koa, raha nahatsiaro ny fandresena vao nataon' i Sabacon, dia nitady fihavanana taminy tamin' ny nanolorany an' ilay Jamana nandositra. Araka ny hita amin' ilay soratra teo dia afaka Asdoda, rehefa natao fahirano volana vitsivitsy. Isan' ny tanana mafy amin' ny tananan' ny Filistina izy ity (1 Sam. 5, 1) ; taty aoriana dia nanao fahirano azy 29 taona Psumetika vao nahafaka azy. Sargona dia milaza azy ho nahafaka an' i Asdoda ; nefo araka ny voalaza eto amin' ity toko ity dia ny jeneraliny no nanao izany. Fomban' ny mpanjakan' i Asyria ny manao ny fandresen' ny generaliny ho an' ny tenany.

And 2. Ny tenin' Andriamanitra voalaza eto amin' ny and. 2 dia nomena ny mpaminany tamin' ny fotoana nahatongavan' ny jeneraliny asyriana teo Asdoda. Hatramin' izao fotoana izao no anisana ny telo taona voalazan' ny and. 3. Asdoda dia azo lazaina ho fanalahidin' i Egypta ; koa tsy azo atao ny hiditra amin' izany tany izany, raha tsy afaka aloha ity tanana ity ; ary ny fahatanterahan' izany dia aseho amin' ny ohatra nampanaochina an' i Isaia tsy nitafy sady tsy nikiraro tao anatin' ny telo taona. — *Lamba fisaonana*, dia ny fitafiana volom-biby fanaovan' ny mpaminany (tahaka an' i Elia sy Jaona Mpanao batisa) ; ampit. Zak. 13, 4. *Tsy nitafy sady tsy nikiraro.* Fanao tamin' izay ny milaza olona ho tsy mitafy, raha tsy manao afa-tsy ny akanjo anatin. Tokony ho fitafiana ratsiratsy, izay fanaon' ny andevo na ny olona babo, no nanaovan' ny mpaminany mba hampiseho ny toetry ny fanandevozana hihatra amin' i Egypta sy Etiopia.

And. 3. *Ary boy Jehovah.* Ity fanambarana vaovao ity dia tokony ho natolotra ny mpaminany tamin' ny faran' ny taona fahatelo. — *Telo taona.* Tsy ny faharavan' i Egypta no lazaina fa hiseo raha afaka telo taona, fa ny famantarana profetika hataon' Isaia no haharitra telo taona. Azo atao ihany angamba ny mihevitra ity ho fahitana (vision) fotsiny ; nefo metimety kokoa ny mihevitra izany ho tena nataon' ny mpaminany mihitsy tao anatin' ny telo taona. Ny anton' izany famantarana naharitra ela izany dia ny mba hampiraikitra mafy ao am-panahin' ny Jiosy ny fampianarana, izay tiana ho azony. Ilaina ny hahafantarany, fa tsy mahasoa sady manimba aza ny fihavanana rehetra nataony tamin' i Egypta.

And. 4. Ity faminaniana ity dia tena tanteraka aia-bakiny mihitsy tamin' ny nandresen' i Asyria an' i Egypta (tanelanelan' ny taona 680 sy 660). Izao no voalazan' ny soratra nampanaochin' i Assurbanipala : «Asarhadona, raiko, dia nandroso hatrany afovoan' i Egypta. Nandresy an' i Tiraka mpanjakan' i Etiopia izy, ary nandringana ny miaramilany. Noreseny Egypta sy Etiopia, ary tsy hita isa ny sambobelona azony. Ny tenany ihany no nandresy ny mpandimby any Tiraka, nanafaka any Thebes ary namafa azy tahaka ny amin' ny kifata. Nalainy ny volamena sy ny volafotsy, ny harena tao an-dapa mbamin' ny fitafiana saro-bidy, sy ny soavaly, ny lehilahy sy ny vehivavy. Nentina ho babo tany Ninive renivohitro ireny, ary nanoroka ny tongotro.» Mitovy amin' izany ny voalaza ao amin' ny Nah. 3, 8-10.

And. 5—6. Hita eto ny anton' ny nanaovana ity faminaniana ity, tsy noho ny amin' i Asdoda, fa noho ny amin' i Joda. Izay mby tao an-

tsain' ny mpaminany indrindra dia ireny maro amin' i Joda, izay nahita fierena tamin' ny fikambanana tamin' i Egypta. Amin' ny fizarana atsy aorlandriana kokoa (toko 28-32) dia toherina mafy koa izany fikambanan' i Joda amin' ity fanjakana ity izany. Izany fiateherana amin' olona izany ka ialana amin' Andriamanitra, dia efa nampidi-doza an' i Joda tamin' ny andron' i Ezekiela. Ary eto dia lazain' ny mpaminany ny fahakiviany, rehetra hitany ny manjo an' i Egypta sy Etiopia nanteherany, fa tena folaka andry niankinana sy toro vato nandiavana izy.— Ny hoe *amoron-dranomasina* dia tsy ny an' ny Filistina na ny an' ny Foinikana, fa ny an' i Joda, ka ny hoe *mponina ety* dia milaza ny mponina any Jerosalema, na ny any amin' ny moron-tsirak' i Palestina. Raha tsy mahatohitra ny fanjakana Asyriana Egypta, dia hitany fa tsy hahita handosirana intsony izy.

10. Toko 21,¹⁻¹⁰. *Babylona.*

Faminaniana ny faharavan' i Babylona. Zavatra mitovy amin' izany no voalazan' ny toko 13, 1—14.²³ Nefy ny tendron-kevitra naseho tam'in' io teny voalaza io dia ny fiavonavonan' i Babylona sy ny fampietrena azy ho valin' izany; fa eto kosa dia lazaina ho tananam-pifallana, izay sondriana amin' ny fiadanana, izy ary ianjeran-doza tampoka tsy nampozina. Amin' ny fihetseham-po fatratra no anambaran' ny mpaminany izany loza izany. Tahotra no tsaroan' ny fanahiny voalohany; nefy izany fahatsiarovana izany dia nanome toerana ny fahatokiana marimarina fa ho levona ny sampy, ary ho voavonjy ny Israely. Misy strofa roa amin' ity fizarana ity dia 1) And. 1-5 dia milaza ny fanomanana ny loza tamin' ilay harivam-pikoranen' i Babylona, 2) And. 6-10 dia milaza ny fahatongavan' ny fahavalo sy ny fiantsoan' ny mpaminany ny faharavan' i Babylona ary ny famonjena ny Israely, izay efa nandrasana fatratra.

And. 1-5. Mitrahotraho hoatra ny oran-ko latsaka ny loza, nefy Babylona tsy manampo izany velively.

And. 1. Faminaniana ny amin' ny loza banjo ny Efitra Ranobe na Ranomasina. Ity dia loha-teny amin' ity fizarana ity manontolo. Ny hoe: Efitra Ranobe na Ranomasina dia milaza any Babylonia. Izany tany izany dia mifanolotra amin' ny Golfa Persiana. Amin' ny soratra asyriana dia mazana lazaina hoe «ny tanin-dranomasina» izy. Ity tanindrano masina ity dia lazain' ny mpaminany amim-panesoana kosa hoe : «Efity ny Ranomasina», satria hovana ho efitra Babylona. Ampit. 13,¹⁹⁻²². Ny fiteny hoe Ranomasina dia nentina nilaza koa ny fahatondrahan' i Eofrata, tony tsy mbola vita ny kanaly, izay nampitsahatra izany fanimbana lozan-tany izany. Ampit. 14,²³ sy ny fanomezana anarana an' i Nily hoe Ranomasina (19,⁵).— *Any atsimo.* Ny hoe *atsimo* (négueb) ao amin' ny Testamenta Taloha dia mazana milaza ny tany ao atsimon' i Palestina, ao amin' ny efity Arabia. Fatratra ny tadio amin' izany fari-tany izany. Ampit. Job. 1,¹⁹; Hos. 13,¹⁵; Zak. 9,¹⁴. Ny hoe *tany mabababotra* no atao misolo ny hoe firenena mahatahotra. Ampit. 13,⁴ . 17,¹⁸.

And. 2. Ny mpamitaka dia ny fahavalo mampiasa ny hafetseny amin' ny ady ataony amin' i Babylona (tahaka ny nataon' i Kyrosy), na ny vahoaka, izay mikomy aminy mba hiandany amin' ny fahavalony. *Ny mpandringana mandringana amin' ny tany rehetra lalovany amin' ny androsoany hamely an' i Babylona.* — *Elama.* Jereo ny fanazavana amin' ny toko 11,¹¹. Taorian' ny naharavan' ny fanjakana (empire) asyriana dia nomba ny fanjakana (monarchie) persiana izy ity, ary ny anarany dia mazana entin' ny mpaminany milaza an' i Persa manontolo. — *Media.*

Jereo ny fanazavana ao amin' ny toko 13,¹⁷. — *Hatsabatro ny fisentoana rebetra*, izay noforonin' i Babela tamin' ny firenena noreseny sy nobabolny (14,³⁻⁶), isan' izany ny an' i Joda. Jehovah no mandidy voalaza eto ; koa araka ny didiny no andehanan' ny tafika Medo-Persiana. Ampitahao 13, ³.

And. 3. 4. Ny loza rehetra, na dia izay mihatra amin' ny fahavalo aza, dia mety hampangorakoraka izay mahita. Ampitahao amin' ny fangorakorahan' ny mpaminany noho ny loza hanjo an' i Moaba (15,⁵ ; 16,^{9. 11}). Ny filazana ny fanaintainana eto dia ampitahao amin' ny 13,⁸. — *Ny hariva fabafinaretako*, dia ny fotoana irina ho fialan-tsasatra nanjary ho fotoana fangovitana tamin' ny mpaminany noho ny fahitana mahatsiravina tonga taminy.

And. 5. Mikorana manao fihinanambe ny lehiben' i Babylona tamin' iny alina izay nanodidinan' ny fahavalo ny tanàna iny indrindra; ny mpiambina mbola miambina tahaka ny mandrakariva ihany. Nefa tamin' izany indrindra, raha ilay tsy nanampo na inona na inona iny, no nandrenesany antsoantso hoe : *Mitsangana bianareo lehibe*, fa efa tafakatra ato an-tanàna ny fahavalo. — Ny teny hoe : *Hosory ny ampinga* dia milaza ny hatao hanosorana diloilo ny ampinga (2 Sam. 1,²¹), mba hahatonga azy tsy ho mora simban' ny taninandro sy ny mando ary mba ho malama hampiviona ny fiadian' ny fahavalo. — Ny fahatanterahan' ity dia tamin' ny nahatongavan' ny Persa indray alina ka nananika an' i Babylona, izay tsy nanampo na inona na inona (Dan. 5,³⁰). Izany koa no kendren' ny faminaniana ao amin' ny Jer. 51,^{39. 57}.

And. 6-10. Ny fanakekezan' ny fahavalo, ny faharavan' i Babylona sy ny sampiny ary ny fanafahana ny Israely. — Rehefa voalaza izay hanjo an' i Babylona amin' ny fotoana handravana azy, dia mitodika indray manambara ny fahatongavan' ireo izay nirahina handrava azy ny mpaminany.

And. 6. Ny hoe *tily* dia ilazana ny mpaminany amin' ny andininy hafa (jereo and. 11.¹²; Hab. 2, ¹). Fa eto kosa dia ny tenan' ny mpaminany no asain' i Jehovah mametraka tily hampahalala azy ny fanakekezan' ny tafika nirahina handrava an' i Babylona. Ampitahao 2 Sam. 18, ²⁴⁻²⁷; 2 Mpanj. 9, ¹⁷⁻²⁰.

And. 7. Izay hitan' ny mpitily voalohany dia antoko-miaramila mpitaingin-tsoaval, izay manatona voalahatra sy voalamina tsara, manaraka izany dia misy ireny mpitaingina boriky sy rameva tsy mba voalamina tahaka ilay voalohany. Izany filazana izany dia mifanaraka amin' ny filàzan' i Herodota sy Xenophon ny amin' ny tafiky ny Medo-Persiana, izay nandrava an' i Babylona. Tsy latsaka ny 4000 ny soavaly nentiny. Kyrosy dia nanana miaramila mitaingina boriky sy rameva koa.

And. 8-9 a. *Nanao feon-diona* ny mpiantso nanambara ny famonjena. Ny mpitily dia ho afaka amin' ny toerana nametrahana azy hitilliany tsy nihetsika sady nanongilan-tsosina tsara hatramin' ny ela, tahaka ny liona ao amin' ny fiereny. Araka izay fantatra dia maharitra alina maromaro no amitsahan' ny liona miandry ny hazany.

And. 9 b. Nambarany tamin' ny tompony izay zavatra hitany (and. 6); ary izao dia mitodika amin' ny Israely izy ka manambara aminy, fa tapitra ny fahoriany. Ny mpanapaka asyriana sy babyloniana dia fatrapivavaka. Isan-javatra tantarainy araka izay hita amin' ny soratra amin' ny tsangambato ny tempoly sy tsangambato nataony ho an' ny andria-

manitra, izay niaro azy. Ampit. 46,¹; Jer. 50,²; 51,⁴⁷⁻⁵². Herodota dia maneho ny Persa ho misafoaka ha norotoro ny sarin-tsampy.

And. 10. Am-pamoloana dia ohatra amin' i Babylona, izay nanosihosena ny Isiraely tahaka ny vary eo am-pamoloana: ho voavely izy, nef-a ho voadio koa (ampit. 28,²⁷⁻²⁸). Ny fo onena, izay asehon' ny mpaminany amin' ny firenena voatorotoro, dia hita amin' ny faminaniana rehetra ao amin' ny toko 40-66. *Andriamaniry Isiraely*. Mampiseho ny tenany ho Andriamaniry ny olony Izy amin' ny amallany an i Babylona mpampahory azy.

11. Toko 21,¹¹⁻¹². *Edoma*.

Ity faminaniana fohy ity dia mampahatsiaro ireny teny saro-pantarina tanaon' ny mpaminany ireny (Ampit. 16,¹⁻⁶). Edoma no iharañ' izao teny izao. Misy manontany ny mpaminany amin' io tany io, na efa ho tapitra ny alina na manao ahoana; ary ny mpaminany mamaly fa efa hiposaka ny maraina, nef-a tsy ho ela dia ho tonga indray ny alina.

And. 11. Faminaniana ny amin' ny loza banjo an' i Edoma. Ny Edoma eto dia lazaina eo amin' ny nota hoe *Doma*. Misy Doma maromaro voalaza na amin' ny tantara tsy ao anatin' ny Baiboly na ny ao anatin'y (Gen. 25,¹⁴; Jos. 15,⁵²). Nef-a tsy misy hita ao amin' ny tanin' i Edoma ireny na dia iray aza. Misy teny mihiatra amin' i *Seira* anefa eto, ary avy any no ihavian' ny fanontaniana atao amin' ny mpaminany voalaza eto amin' ity andininy ity; izany no ahitana fa hevitra iray ihany no lazaina amin' ny hoe Edoma ao amin' ny teksta sy Doma ao amin' ny nota. Ny hoe Doma dia azo adika hoe fanginana, ka izany no ahitana fa tsy tokony ho fanafohezana ny hoe Edoma tsy akory izany; fa raha naraikitry ny mpaminany ho anarany io, dia tiany baseho fa efa tonga tanin' ny fanganana Edoma noho ny alzina manjaka ao aminy, dia ny loza efa nihatrataminy. — Ny mpaminany mandre am-panahy fa misy feo miantso azy. Tsy hitany izay miantso, nef-a fantany fa *any Seira* no ihavian' ny feo. *Seira* dia tany avo mitomandavana hatrao amin' ny farany atsimo amin' ny Ranomasina Maty ka hatrany amin' ny Ranomasina Mena, nonenan' ny Edomita taranak' i Esao (Gen. 32,³). — Ilay miantso dia manao hoe: *Ry mpiambina ô!* Ny tenan' ny mpaminany no antsoiny ho mpiambina (ampit. and. 6) dia mpiambina amin' ny alina, izay ampoizin' ny mpanontany hahazoany valy mahafapo azy ny amin' ny fiposahan' ny maraina. Efa maimay sady madisadisa ny mpanontany, ka averiny indroa ny fanontaniana, tahaka ny marary sy tra-pahoriania efa maniry fatratra ny hahatongavan' ny maraina. Ny alina dia ohatra amin' ny fampahorian' ny Asyriana ireny fanjakana madinika manodidina ny tany Kanana ireny, ary isan' ireny Edoma, ka izany no anontaniany ny mpaminany hoe: *Toy inona alina moa izao?* Fa ny mpaminany no mahay mandinika ny ho avy, ka anontaniany na mba efa akaiky ny fotoana hahafaka azy amin' izao fampahoriania azy izao. —

And. 12. Avy ny maraina: Hisy ihany fahafahana amin' izao fahoriania mahazo azy izao; nef-a *avy koa ny alina*, fa misy loza vaovao ha-fa koa miandry sy mikendry azy. Izany ihany no azon' ny mpaminany lazaina aminy. Ny *maraina*, azo neverina ho manondro izany ny famonjenia tampoka azon' i Palestina sy ny fanjakana mifanolotra aminy, raha ringana tampoka ny miaramilan' i Sankeriba, ka tsy maintsy niverina any Asyria tsy nahatanteraka ny fikasany izy. Nef-a tsy ela dia avy indray ny *alina*; fa nanomboka indray ny tafika asyriana tany atsimo nataon' ny mpandimby an' i Sankeriba, ary tsy ela dia tonga tao ambany fanapahan'

ny Kaldeana sy ny Persiana ary ny Romana i Edoma. Tamin' ny fandravana an' i Jerosalema fanindroany dia very poka tamin' ny tantara ny anarany.—*Raha mbola ta-hanontany, dia manontania. . . . miverena.* Heverin' ny sasany fa toa misy eson-teny miseho amin' izany fitenin' ny mpaminany izany; ary hita tokoa fa tsy mba nibebaka akory ny Edomita. Eken' ny mpaminany anefa ny hiverenany hanontany indray, fandrao ho azo atao ny hanambara aminy ny amin' ilay tena Masoandro mpitondra ny maraim-pamonjena. Koa raha miova saina izy, dia tsy mba andro soa ihany no ho azony, fa anjara amin' ny tena famonjena koa.

12. Toko 21,¹³⁻¹⁷. Ny amin' i Arabia.

■ Misy firenena arabo anankiray tsy maintsy nandositra teo anoloan'ny fahavaloo (and. 13-15); ary lazain' i Isaia fa ato anatin' ny herintaona dia hisy firenena sasany, hafa koa any Arabia avaratra hiharan-doza tahaka izany (and 16-17).

And. 13. Faminaniana ny amin' ny loza banjo an' i Arabia. Ity loha-teny ity dia nalaina avy amin' ireo teny fiantombohana amin' ny teksta hoe: Any anala any Arabia no handrianareo. Ampit. amin' ny and. 1. *Any anala* dia any amin' ny tany, izay azony andosirana ny fenenjiky ny fahavalony azy. — *Dedanita* dia firenena ao Arabia avaratra, ao akaikin' ny Edomita (Gen. 25, 3; Jer. 49, 8).

And. 14-15. Rano. Ny toerana mazàna fitobiana dia amin'izay misy loharano; koa amin' izany araka izay hita eto dia tsy maintsy voatery hiala amin' ny lèlana fombàn'ny karavana, izay misy rano, izy ka tsy maintsy itondrana rano. — *Tema* dia ao atsimotsimon'i Dedana kokoa no misy azy. Ao aminy no vakin' ny lèlana ankehitriny avy any Damaskosy mankany Meka, ary malaza amin' ny fahavokarany sy ny rano ao aminy izy.

And. 16. Tabaka ny taonan' ny mpikarama; jereo ny fanazavana amin' ny 16,¹⁴. — *Kedara*, firenena nomada taranak' i Ismaela (Gen. 25,¹³), nonina tao atsimo atsinanan' ny tany Edoma; ity firenena ity dia mazàna tononina ho anankiray amin' izay malaza indrindra any Arabia, dia ny Arabo any avaratra. Ampit. Jer. 49,²⁸. — Ny nahatanteraka ny loza novinanina hihatra aminy dia ny Asyriana. Herodota dia manao an' i Sankeriba hoe mpanjakan' ny Arabo «tamin' ny tafika nataony tany Egypta». Ary na Sankeriba na Sargona rainy dia samy mahatsitonina firenena arabo noreseny ao amin' ny soratra amin' ny tsangam-bato sy ny biriky tanimanga nampanao viny.

And. 17. Ny tsipika sisa, ampit. Gen. 21,²⁰. Ny isan' ny tsipika dia lazaina ho solon' ny isan' ny mpiady.

13. Toko 22,¹⁻¹⁴: Ny amin' i Jerosalema.

Izay lazaina eto dia faminaniana milaza ny famabôana an' i Jerosalema. Ny momba ny olon' Andriamanitra no ambara amin' izany, nefà akambana eto amin' ny faminaniana mihatratra amin' ny jentilisa i Joda, satria tena tsy misy hivoasana amin' ireny ny toetrary. Tsy mba laroan' Isaia fampiononana na dia kely aza ny filazana ny famaizana eto. Mazàna raha maminany ny loza hihatratra ny mpaminany, dia asehony koa fa ho afaka amin' izany famelezana izany Jerosalema (Jereo 10,³³⁻³⁴; 29,¹⁻⁸; 37,^{6-7, 22-35}), fa eto kosa dia lazainy tsotra ny faharavany (and. 2-5). Izany no mampiseho fa taorian' ny tafika nataon' ny Asyriana no nanoratana ity faminaniana ity. Mazava ny filazan' ny mpaminany izany tafika izany, tsy toy

ny filaza faminaniana, fa tena filaza tantara (and. 6-11); manome tsiny ny olona izy, fa tsy mba nampiova ny faharatsiany na ny loza lehibe nihatra taminy na ny famonjena mahagaga natao taminy (and. 1-2, 12-13); farany dia lazainy ny famaliana miandry azy amin' ny ho avy, dia ny fandravana an'i Jerosalema sy ny fahababoana (and. 2^b-5, 14).

And. 1-5. Raha Jerosalema nikorana sy nikotaba, rehefa hitany fa vaky nandositra ny Asyriana, ny mpaminany kosa nitomany noho ny fahitany ny ho faharavan' ity tanana ity amin' ny andro ho avy.

And. 1. Faminaniana ny amin' ny Lohasahan' ny Fahitana. Ity lohateny saro-pantarina ity dia nalaina tamin' ny and. 5. Ampit. amin' ny lohateny amin' ny 21,¹⁻¹¹⁻¹³. Ny mpanoratra dia nampifanakaiky ireto faminaniana efatra fohifohy ireto, ka Babylona dia tononiny ho solombavan' ny firenena lehibe, Edoma sy Arabia ho solom-bavan' ireo fanjaka-na madinika mifanolotra amin' i Joda, aiy Jerosalema sy Sebna dia ho solom-bavan' ny firenena Israely. — *Lohasahan' ny Fahitana* dia ny tanana Jerosalema. Io anarana io no mampiseho azy ho fitoerana fiposahan' ny fanambaran' i Jehovah sy ny fahitan' ny mpaminaniny; nefo amin' izao fotoana izao dia tsy mba mifanandrify velively amin' izany fikendrena azy izany izy, fa tsy fantany izay hevit' Andriamanitra (and. 1, 2^c 1113; ampit. 29, 9¹²). Ity anarana ity dia ampitahao amin' ilay anarana hoe Ariela, izay ilazana any Jerosalema koa (29, ¹; Ampit. koa amin' ny 20, ⁶). Sarotra ny milaza ny anton' ny anaovan' Isaia azy ho *lobasaba*, nefo ao amin' ny tendrombohitra no iorenany sady tsarovana matetika ao amin' ny Testamenta Taloha izany. Sao dia ny tapany ambany amin' ny tanana nisy ny lohasaha atao hoe Tyropeon, izay tokony ho nonenan' ny mpaminany, no antsoina amin' io anarana io? Sa ny lohasahan' i Josafata, izay itataovan' ny tempoly? Sa tononina hoe lohasaha izy ho ohatra amin' ny fietreny eo anatrehan' ny hery amam-pahefana jentilisa? — *Miakatra eo an-tampon-trano.* Misy mihevitra, fa ny mponina ao an-tanana dia mjakatra ao an-tampon-trano hijery ny fahatongavan' ny fahavaloo. Neta tsy izany no alehan' ny hevitra eto. Fa raha ampifanohizina amin' ny and. 2, dia hita fa fihobiana sy fitaliana no anton' ny iakarany ao, rehefa nandre ny fahavoazan' i Sankeriba tao ivelan' i Jerosalema (37, ³⁶⁻³⁷). Mba tokony ho nampibebaka azy sy ho nampisaotra azy an' Andriamanitra izao fanafhana azy tampoka tamin' ny loza izao! (and. 11.12).

And. 2. Tanana be tabataba, vohitra miravoravo. Tsy nisy vokatra ny fitsapana natao taminy. Noho izany dia ambaran' ny mpaminany ny loza hihatra aminy amin' ny andro ho avy. — *Ny faty ao amina dia tsy mba novonoin-tsabatra* etc. Ny filazana dia atao amin' ny fotoana lasa, nefo araky ny faminaniana fa tsy araky ny tantara. Mosary na aretina no naharingana ny mponina tao an-tanana, izay natao fahirano. Ampit. Lev. 26,²⁵; jereo koa ny fahatanterahan' izany tamin' ny nanaovan' ny Kaldeana fahirano an'i Jerosalema (2 Mpanj. 25,³; Jer. 52,⁶; Fitom. 1,¹⁹⁻²⁰; etc.)

And. 3. Ny fahatanterahan' ity dia voalaza ao amin' ny 2 Mpanj. 25,⁴⁷; Jer. 39,⁴⁵.

And. 4. Ny mpaminany dia tsy mba sodoka ny amin' ny andro ho avy voatahiry ho an' ny olony. Lalina ny fahoriany; ny manodidina azy tsy mba mahalala izany; fa vao revon' ny hafaliana noho ny nianan' ny Asyriana tampoka teo. — *Ny oloko zanaka vavy* dia ny firenena Israely manontolo tononina tahaka ny zanaka vavy anankiray. Ampit. Jer. 6,²⁶; 8,¹⁸⁻²²; sy ny fiteny hoe Ziona zanaka vavy (1,⁸).

And. 5. Ity dia tsy filazana ny ankehitriny na ny ho avy, fa fambarana ny zavatra efa nisy. — *Ny andron'i Jehovah* dia ny andro anaovany fitsarana lehibe. Ny voalaza amin' ny teny manaraka dia milaza ny toe-javatra niseho tamin' izany andro izany. — *Andro fitabatabana* dia manambara ny nataon' ny mponina tao Jerosalema tamin' ny nahatongavan' ny fahavaloo. Ny hoe *fanosihosena* dia milaza ny nataon' ny fahavaloo. Ary izany no nahatonga ny *fabaverezan-hevitra* tamin' ny mponina. Hitany ny *fandravana ny manda*; tokony ho ny tao atsimo atsinanana, izay moramora kokoa. Ary raha nahita izany ny mponina tandrifin' izany inanda izany dia nidradradradra; ary ny akon' ny *fidradradradrany* dia re *batrany an-tendrombohitra*, dia ny tendrombohitra misy ny tempoly, na ny tendrombohitra Oliva sy ny manodidina.

And. 6—11. Tsy maintsy asiana fiatona ao anelanelan' ny and. 5 sy 6. Ny fahitan' ny mpaminany ny loza ho avy no nampahatsiaro azy ny loza vao nihatra tamin' ny Israely tamin' ny namelezan' ny Asyriana azy; lehibe ny fahoriana, nefà izany tsy mba nahatonga azy hibebaka, ary izany no ilana ny famaizana vaovao.

And. 6. Elama. Jereo ny fanazavana amin' ny 11,¹¹. — *Tranon-jantsipika.* Ampit. Jer. 49,³⁵. — *Kira* dia tany any Armenia, izay vakin' ny ony atao hoe Kyros na Kour, sampany Araxe, mirotsaka any amin' ny Ranomasina Kaspiana. Kira dia province asyriana tahaka an' i Elama koa (2 Mpanj. 16,⁹; Am. 1,⁵). Elama sy Kira dia neverina eto ho tafika roa toko, izay miakatra mameley an' i Jerosalema.

And. 7. Izay tsara indrindra amin' ny lohasabanao, tahaka ny lohasahan' i Refalta (17,⁵). — *Milabatra eo an-bavahady.* Izany dia filazana ny fahatongavan' ny miaramilan' ny Asyriana eo anoloan' i Jerosalema, vonona hanao fandravana sy fandringanana (36,²).

And. 8. Alana ny fisalobonan' i Joda, nampahiratina ny masonry. hitany ny fiantontan' ny loza, ary nitsahatra ny fanesoana sy fanarabiana ny mpaminany noho ny teny fandrahonana nataony (28,¹⁴⁻¹⁵⁻²²), rehefa hitanyfa eo an-tanan' ny fahavaloo ny manda fiarovana an' i Jerosalema, ary mandroso manatona ny tanana izy. Dia efa manantanona mihitsy ny loza. — *Trano-ala*, dia trano hazo sedera nampanaojin' i Salomona tany Jerosalema, ary tao no nametrahany ny fiadiana saro-bidy (1 Mpanj. 7,²; 10,¹⁷).

And. 9. Ny tananan' i Davida; tsy ny tanana rehetra no antsoina amin' izany, fa ny ilany amin' ny tanana, izay mazana tononina hoe Ziona (2 Sam. 5,⁷⁻⁹). Ary Hezekia sahirana mamboatra ny manda amin' izany tamin' izao fotoana izao (2 Tant. 32,⁵). — *Ny kamory ambany*, izay atao hoe Birket-es-Sultan ankehitriny, ao ambonin' ny lohasahan' i Hinoma; jereo ny fanazavana ny 7,³. *Mamory ny rano*, izay tarihina ho any antanana. Araka ny voalaza ao amin' ny 2 Tant. 32,³⁻⁴ dia nampanampenin' i Hezekia ny kamory, mba tsy hahitan' ny miaramilan' ny Asyriana rano; tsy mifanohitra amin' izay voalaza eto izany tsy akory, fa mifame-no aminy kosa.

And. 10. Isainareo. Nodinihina ny trano mba hahitana izay horava na ka tsy hahafaty antoka be loatra. Ampit. Jer. 33,⁴.

And. 11. Lavaka famorian-drano. Tsy fantatra mazava izay nisy ity kamory ity; fa mazana neverina ho mitovy amin' ilay atao hoe «kamorin' i Hezekia», izay ao anatin' ny tanana, akaikin' ny vavahadin' i Jafa, izy; ary misy lakan-drano mampifanandrify azy amin' ny kamory ambony, na ny kamory ela, izay ao ivelan' ny tanana; jereo 7,³; 36,²; ampit. 2

Mpanj. 20,²⁰. — *Anelanelan' ny mända roa*. Tsy dia azo lazaina ny toerana marina misy ireo mända roa ireo. Efa voalaza koa izy ireto tamin' ilay fotoana nandosiran' i Zedekia (2 Mpanj. 25,⁴). — *Izao zavatra izao*, dia ny tafiky ny Asyriana sy ny famonjen' Andriamanitra an' i Joda. Ampit. 37,²⁶. Izay zavatra niseho tamin' izao fotoana izao dia fahatanterahan' ny fikasana efa voalantolanto rahateo tao amin' ny fisainan' Andriamanitra.

And. 12-14. Ny fizahan-toetra sy ny firaharahana feno famindrampo nataon' Andriamanitra tamin' ny Israely dia tsy mba nahatonga fanetren-tena na fankasitrahaha taminy; fa ny hanary dia amin' izany fotsny no no neveriny, ka dia tsy havela ny fahotany.

And. 12. Saika Hezekia irery ihany no nahazo am-po izao fiantsoan' Andriamanitra izao (37,¹-). — *Amin' izany andro izany*, raha ny Asyriana nandrahona sy nampitahotra ny tanana (ampit. amin' ny teny hoe: «amin' izany andro izany» eo amin' ny and. 8).

And. 13. Fibebahana sy fisaorana no tokony ho nasehony vokatry ny raharaha efa nataon' i Jehovah taminy, kanjo tsy izany fa nitaly sy nikorana no nataony. — *Rahampitso dia bo faty*. Izany dia fitenin' ny olona efa mivarilavo mihitsy amin' ny tsi-finoana: fohy ny aina, hoy ny heviny, vetivety dia ho faty, ka izay tondraka anio manan-jara (1 Kor. 15,³²); Ampit. Mpitor. 5,¹⁸. Misy maty fo sady maizin-tsaina sahy milaza hoe: Any ankoatry ny fahafatesana tsy misy afa-tsy tahafatesana !

And. 14. Ambarapahafatinareo. Izany dia tsy milaza fa amin' ny fahafatesana no amonjena azy amin' ny fahotana, fa lazaina amin' izany fa ny helony dia manenika ny androny rehetra, ary ny helony dia tsy voavela na oviana na oviana, fa fanosihosena ny fahasoavana hita vatana mihitsy. «Ho faty amin' ny fahotany izy» (Jao. 8,²¹), maty tsy manam-pamelan-keloka. Ny fahavelomana dia toy ny rojovy mampitohitohy ny fijaliana aminy, ary ny fahafatesana tsy mba manapitra azy. Koa ny fandranganana voalaza amin' ny and. 1-5 dia fikasana tsy azo avadika.

14. Toko 22, 15-25. *Sebna*.

Isala dia nandray ny teny hambara amin' i Sebna, lehiben' ny ao an-dapa, milaza ny hanesorana azy sady milaza koa ny lehilahy ho solo-ny, izay hanatanteraka ny adidiny amin' ny fahatahorana an' Andriamanitra sy ho fanoasoavana ny vahoaka. — Angamba ny anton' ny nametra-hana ity faminaniana ity eto dia satria misy ifandraisan' ny fitsarana an' i Seba amin' ny an' i Jerosalema, izay voalaza teo amin' ny fizarana mia-loha. Neta ity dia talohan' ny tafika nataon' i Sankeriba; fa efa voaisotra tamin' ny raharahanay sahady Sebna tamin' izay, aiy Eliakima no nandimby azy ho lehiben' ny ao an-dapan' ny mpanjaka (36,³).

And. 15—19. Ny fahavoazan' i Sebna mlfanandrify indrindra amin' ny avonavony.

And. 15. *Lehiben' ny ao an-dapa!* dia mitovy amin' ny hoe premier ministre, raha araka ny fiteny ankehitriny. Jereo i Mpanj. 4,⁶; 18,³. Indraindray dia ny zanak' Andriana mpandova fanjakana aza no manao izany raharaha izany (2 Tant. 26,²⁶).

And. 16. *Manao inona ety bianao, ary inonao moa no ety?* Izany teny izany dia entina milaza an' i Sebna ho vahiny sady tsy manan-tamngana eo amin' ny Israely. Ny anarany mampiseho fa Syriana izy. Angamba Ahaza no nitondra azy avy tany Damaskosy (2 Mpanj. 16,¹⁰). —

Ambaran' i Isaia matetika ny fitarihana manimba atao' ny vahiny (2, 6; 17, 10). Araka izay azo vinavinaina amin' ny voalaza ao amin' ny and. 20-21 dia mafy ny fitondran' i Sebna ny vahoaka, ary toa lehibe amin' ireny antokony amin' ny mpiandany amin' ny Egyptiana izy, dia ireny, izay notoherin' i Isaia mafy ho tsy mampiseho fahatokiana an' Andriamanitra (jereo 30-31). — *Etì amin' ny bantsana*, dia Ziona, izay misy ny fasan' ny mpanjaka koa (1 Mpanj. 2, 10; 2 Tant. 32, 33).

And. 17-19. Ny ohatra ilazan' i Isaia ny fahavoazan' i Sebna dia nalaovana baolina. Atorak' i Jehovah izy ka raisiny indray, ary farany dia akodiany lavitra any amin' ny tany lemaka. Ny tany lavitra hahababo azy sadv any no hahafatesany dia Asyria.—*Ry ilay benatra*. Izy dia efa nanala baraka ny fianakavian' ny mpanjaka tamin' ny fitondrana ratsy nataony, ary angamba koa tamin' ny nanaovany fasa-na teo anilan' ny an' ny mpanjaka (and 16). — Ity faminaniana ity dia efa tanteraka manokana sahadv talohan' ny fahatongavan' ny Asyriana, dia tamin' ny nanesorana an' i Sebna tamin' ny raharahany. Fa izay tena fotoana nahatanterahany mihitsy tamin' ny be sy ny maro dia tsy fantatra.

And. 20-25. Ny fanandratana an' i Eliakima ho amin' ny toerana nialan' i Sebna.

And. 20. *Hilkia* dia olona tsy fantatra.

And. 21. *Ny akanjonaо, ny febin-kibonao!* ny fitafiana fanaovanao amin' ny raharahanao. Ampit. Nom. 20,^{26,28}; 1 Mpanj. 19,¹⁹. — *Ray*, ampit. Gen. 45,⁸.

And. 22. *Ny fanalahidin' ny tranon' i Davida*; izany dia famantaram-pahefana ambony, fa tsy hisy hahazo hiditra na hivoaka ao an-tranon' ny mpanjaka, na hanao raharaha ao, na hiresaka amin' ny mpanjaka — raha tsy avelany. Ohatra toy izany no ilazana ny herin' i Kristy (Apok. 3, 7; ampit. amin' ny tenin' i Jesosy tamin' i Petera: Mat. 16, 16). *Eo an-tsorony*. Mbola fanaon' ny atsinanana ihany ny mitondra fanalahidy hahazo lehibe eo an-tsoroka. Ny adidy aman-andraikitra oharina amin' ny fanalahidy dia heverina koa ho toy ny entana apetraka eo an-tsoroka (9, 5).

And. 23. *Fibantonan-javatra eo amin' ny fitoerana mafy*, izany dia Eliakima, izay hapetraky ny tenin' Andriamanitra eo amin' ny toerana hanaovany raharaha. — *Sezam-boninabitra*. Izay dia ho voninahitry ny fianakaviany tahaka ny seza be haingo voninahitry ny efi-trano misy azy.

And. 24. *Zanaka sy tera-drainy*. Ny havany rehetra dia hiankina aminy mba hahazo soa sy hahita voninahitra. Izay oharina amin' ny hoe: Hatramin' ny vilia ka hatramin' ny siny samy hafa rehetra dia ny fianakaviany; koa aseho amin' izany fa samy hahita soa izy rehetra tsy ankanavaka hatramin' ny lehibe ka hatramin' ny kely, hatramin' ny ambanay ka hatramin' ny ambony.

And. 25. *Amin' izany andro izany*, dia amin' ny andro hanandrana an' i Eliakima hanao ny raharahany (and. 20); koa izay oharina amin' ny fibantonan-javatra eto kosa dia Sebna. Ny toerananisy azy no hotanan' i Eliakima. Ny fampialana an' i Sebna (and. 19) dia hamafisina *lamin'* ireo teny farany ireo.

15. Toko 23,¹⁻¹⁸. *Ny amin' i Tyro*.

Lazain' ny mpaminany ny faharavan' i Tyro (and. 1-14) sy ny fandratana azy indray, rehefa afaka ny fito-polo taona nietreny (and. 15-18).

Tsy dia azo fantarina marina ny fotoana lazain' ity faminaniana ity. Tamin' ny andron'i Isaia dia nanao fahirano an' i Tyro Salmanasara mpanjakank'i Asyria. Nefa tamin' izay dia tsy nahafaka azy izy, sady be maty ny miaramilany. Hany heriny dia ny nanapaka ny rano mankao an-tanana. Dimy taona vao nitsahatra izany fahirano izany, ary tamin' izany koa no naharava ny fanjakana Asyria. Ka dia tsy izany fanaovana fahirano tsy tanteraka izany no neverina amin' ity faminaniana ity, fa araka ny voalaza amin' ny and. 13 dia tsy ny Asyriana no handrava an' i Tyro, fa ny Kaldeana. Nefa azo lazaina fa ity famelezan' i Salmanasara ity dia mety ho santatra amin' izany ihany. Joda izay efa nanandranda an' i Egypta tamin' izao fotoana izao, dia tokony ho nitady fanampiana tamin' i Tyro koa, izay vao nahatohitra ny famelezan' ny Asyriana izao. Lazain' ny mpaminany anefa fa ny Asyriana, izay tsy naharesy an' i Tyro, dia ho resin' ny Kaldeana, ary Tyro koa dia ho resiny miaraka aminy. Koa dia tsy tokony ho mety ny hiantehitra amin' ity tanana ity, izay hiantontan' ny fahatezeran' Andriamanitra tahaka an' i Egypta (toko 19).

And. 1-5. Tsy ao intsony ilay tanana manan-karena sady be mponina. Mivarakahaka fotsiny na ny mponina ao Tyro, na Foinika manontolo, eny na dia Egypta aza.

And. 1. Tyro dia tanana malaza an' i Foinika hatramin' ny ela noho ny trano fanaovan-taozavatra ao (toy ny fanaovana fitaratratra sy lamba jaky ary fanefena metaly etc.) sy ny fananan-karena ary ny kolonia betsaka nananany tany Asia Minora sy Syria sy Afrika avaratra ary hatrany Espagne aza. Ny varotra rehetra tany aloha dia saiky teo an-tanan' ny Foinikana avokoa, indrindra fa Tyro sy Sidona. Izy koa no malaza ho mpiantsambo mahay indrindra. Tyro dia voalaza matetika ao amin' ny Testamenta Taloha, indrindra fa tamin' ny andron' i Davida sy Salomona. Hirama mpanjakany dia nifampiraharaha tsara tamin' ireo mpanjaka roa ireo (I Mpanj. 5,¹; 9,¹¹). — *Sambon' i Tarsisy.* Ny sambon' i Tyro, izay nanao varotra tany Espagne, no lazaina amin' izany (jereo ny fanazavana ny 2,¹⁶); metaly indrindra no mazana nentiny natao varotra tany (Ezek. 27,¹²; Jer. 10, 9). — *Midradradradra!* Antso atao amin' ireny mpiantsambo avy any Tyro, izay nandre ny fahazoan' ny fahavaloo ny tananany sy ny faharavan' ny fananany ity. *Kitima*, dia ny nosy Sypra misy ny tanana-atao hoe Cittium, izay kolonian' ny avy any Tyro.

And. 2. *Mangina!* Izay ilazana izany teny izany noho ny loza mitranga dia *ny mponina amoron-tsiraka*, dia ny tanana Tyro. Mizara roa ny tanana, dia ny tanana taloha, izay miorina amin' ny tanety ka atao hoe *Poloetyrus*, sy ny tanam-bao, izay miorina amin' ny nosy kely manalavitra ny tany sahabo ho 1 kilometatra; izy ity no foto-ben'ny varotra syriana. Misy fitodian-tsambo roa eo aminy, izay tsara indrindra amin' ny moron-tsirak' i Syria. Rehefa azon' i Aleksandera Tyro ela ka nanao fahirano koa an' i Tyro vaovao izy, dia nototofany ny kanaly manelanelana ireo tanana roa ireo ka tonga tafakambana ho iray, ary ny tendrony mitsopaka ao amin' ny ranomasina dia misy ny tanana kely atao hoe Sûr ankehitriny, misy mponina sahabo ho 5000. — *Sidona* dia tanana foinikana hatramin' ny elabe, efa voalaza sahady ao amin' ny Pentateoka (Gen. 40,¹⁵), ary Homera (poeta Grika velona tokony ho tamin' ny siekla 10 talohan' i Kristy) dia efa nahatsitonina azy matetika, fa Tyro kosa dia tsy mbola voatonony akory tamin' izay. Sidona dia atao hoe «lehibe» ao amin' i Jos. 11, ⁸. Ankehitriny dia Saida no anarany; misy mponina sahabo ho 10,000; ao avaratr' i Tyro sahabo ho 28 na 32 kilometatra no misy azy.

And. 3. *Sibora dia sahala amin' i Neily ihany.* Ny varin' i Egypta dia tononina ho varin' i Sihora na vokatr' i Neily, satria Neily no fofotry ny fahavokarany (Gen. 41,⁵⁷; 42,¹). Egypta no toy ny sompitr' izao tontolo izao taloha. Ary ny Foinikana dia nifampivarotra taminy hatramin' ny ela. Ampit. Ezek. 27.

And. 4-5. *Sidona, renivohitr' i Foinika taloha, dia afa-baraka noho ny loza nanjo ny zanany, dia Tyro.* Toy ny maso sy orona ireo tanàna roa ireo ka iray alahelo; izay nanjo ny anankiray dia nahazo ny anankiray koa. — *Nv ranomasina* koa dia misaona; fa Tyro dia tahaka ny zanany vavy; miorina ao anatin' ny ranomasina izy, ka ny ranomasina no iankinan' ny fitomboan'ny haren sy fahasambarany. — *Fiarovana mafy ao an-dranomasina*, dia Tyro, izay mihevitra azy ho tsy azo anihina eo amin' ny nosiny. Ampit. Ezek. 26,¹⁷. — *Efa niteny.* Efa foana anaka mihitsy Tyro, ka miteny tahaka ny tsy mba nanana akory.

Tononina eto koa ny fihetsehan-tsaina nahazo an' i Egypta, rehefa nadre ny fahavoazan'i Tyro. Tsy noho ny fiheverany ny momba ny varotra ihany, fa noho ny momba ny politika koa. Fa raha resy Tyro izao, dia mihevitra izy fa ho avy koa ny anjara-fahareseny.

And. 6-9. *Tsy ao intsony ilay tanàna nirehareha noho ny haelany sy noho ny kolonian any an-tany lavitra sady nampitovin' ny mpivarotra amin' ny mpanapaka.* Izany faharavany izany dia raharahan' Andriamanitra.

And. 6. *Mità ho any Tarisy.* Izay sisa tsy maty tany Tyro dia tokony hitady fialofana any amin'ny kolonia. Tamin'ny nanaovan'i Aleksander fahirano an' i Tyro, dia nampitan' ny tyriana ho any Kartago, isan' ny manan-daza indrindra amin' ny kolonian (naorina taorian' ny andron' i Isaia) ny lahantitra sy ny vehivavy ary ny zaza teo aminy.

And. 7. *Ilay niravoravo.* Ampit. Ezek. 26,¹³. — *Hatry ny fony fabagola..* Ny mpisoron-tsampy tao Tyro tamin' ny andron' i Herodota dia nilaza fa efa hatramin' ny 2300 taona no niorenany. Araka ny filazan' i Strabon dia izy no tanàna ela indrindra any Foinika, afa-tsy Sidona. — *Nentin' nv tongony bivabiny any lacitra any.* Tahaka ny nahatrararan' ny androny ny tany aloha ela tany no nitaran' ny fanjakany koa hatrany la vitra any. Ny tongotra dia atao ohatra amin' ny fihetsehan.

And. 8. *Mpanome voninabitra.* Ny kolonian' i Tyro dia notapahin' ny mpanapaka avy any Tyro renivohiny (Sal. 72,¹⁰).

And. 9. Ampit. 2,¹⁰⁻¹².

And. 10-14. Ny kolonia dia nahazo indray ny fahaleovan-tenany, fa Tyro kosa resin' ny Kaldeana.

And. 10. *Aoka hianao hanafotra ny taninao tabaka an' i Neily.* Ny mponina any Tarsisy (ampit. ny fanazavana ny 1, 8) dia nandoa ny vokatra sy ny haren' ny taniny ho an' i Tyro, fa hatramin'izao dia hahazo hi-zaka izany tsy misy mpanelingelina intsony, tahaka ny fanafotry Neily ny tany, raha tondraka, izy (Am. 8,⁸). *Tsy misy fifebezana intsony*, fa ho afaka izy, ka hatao an' isan' ny tanàna mahaleo tena.

And. 11. *Jehovah dia naninjitra ny tanàny tambonin' ny ranomasina mba hamely «ny tanàna fiarovan' ny ranomasina».* Ampit. amin' ny Eks. 14,²¹. — *Ny fanjakana*, dia ny an' i Egypta, izay mahimahina, rehefa nahita ny nanjo an' i Tyro, fa ho toy izany koa no hihatra aminy. — *Kanana.* Ampit. amin' ny Gen. 10,¹⁹. *Tsy ny tany misy ny Israely ihany no antsoina amin' izany, fa ny Foinika koa.* Ny Jiosy dia mazàna atao

hoe ny Foinikana Kananita, ary izany dia anarana mitovy amin' ny hoe «mpivarotra». Ny fitsarana hihatra amin' i Tyro dia hahatratra an' i Foinika manontolo.

And. 12. Sidona zanakavavv. Ny mponina any Sidona resy dia oharina amin' ny virjina afa-baraka. — *Mità ho any Kétima*; tahaka ny nandosiran' i Tyro ho any Tarsisy (and. 6) no tokony hiampifian' i Sidona any Sypra kosa. Nefa na dia any aza dia tsy hahita fitsaharana, fa tsy hety handray azy io kolonia afaka io. Taloha kelin' ny nanaovan' i Salmanasara fahirano an' i Tyro dia tsy maintsy namay izany fikomiana nataon' ny Syriana izany Elaléus mpanjaka.

And. 13. Ny teksta hebreo amin' ity and. ity dia malzimaizina: Toa ny fandravan' ny Kaldeana an' i Ninive no lazain' ny mpaminany amin' izany. Izany zavatra voalaza izany dia toy ny fambaran' ny loza manantanona azy. — *Tsy firenena intsony izy.* Io fiteny ilazana an' i Asyria io dia mahasanganehana be ihany, satria ny fanjakany no ela indrindra. Izay manazava ity teny ity dia ny toe-draharaha niseho tamin' ny andron' i Isaia, fa tamin' izay dia tsy fanjakana nahaleo tena Kaldea, fa nizara ho fanjakana madinika maro; ary ny maro tamin' ireny dia niankina tamin' i Ninive. Hitan' ny mpamir any eto anefa ny fiposahan' ny fanjakana kaldeana, izay hisandratra ho ambonin' ny fanjakana asyriana, ka hanatanteraka ny fitsaran' Andriamanitra amin' i Ninive. Ny fandramana hitady hahaleo tena nataon' i Merodaka Baladana tamin' ny andron' i Isaia (toko 39) dia toy ny santatry ny fiforongan' izany fanjakana Kaldeana izany, ary ny tena fisehoan' ny heriny dia tamin' ny andron' i Nebokadnezara. — *Nataon' ny Asyriana fonenan' ny bibidia any an-efitra.* Raha araka izao frazy izao dia ny Kaldeana no iharan' ny ataon' ny Asyriana. Nefa raha araka ny tena izy, dia ny Kaldeana no mpanao, ary ny Asyriana no iharan' ny atao. Izao fomba filazan' Isaia izao dia toa anafinafenany ilay fahavalo nandrahona an' i Palestina voalaza ao amin' ny toko mialoha (22,¹⁻¹⁴) sidy namely an' i Tylo, rehefa avy nandrava an' i Ninive. Ninive dia azon' i Nebokadnezara Kaldeana, (606), izay nanao fanekek-pihavanana tamin' i Cyaxare Mediana; hatramin' izay izy dia tanterraka ara-bakiny tokoa izay voalaza eto, fa tonga fonenan' ny bibidia izy, Ampit. Zef. 2,¹³. — Manao tilikambo izy; ny izy eto dia misolo ny Kaldeana. — *Ny lapan' ny mpanjaka*, dia ny lapan' ny mpanjakan' i Ninive. Ny Kaldeana, izay nahay nandray an' i Ninive, dia hahay hanao toy izany koa amin' i Tyro, izay nirehareha tamin' ny nahatoherany an' i Salmanasara.

And. 14. Miverina indray amin' i Tyro Isaia, rehefa avy nihataka kely tamin' ny filazana hafa. Telo amby ny folo taona no nanaovan' i Nebokadnezara fahirano ity tanàna ity. Ny tantara dia tsy milaza ny nahafahany azy. Nefa hita ao amin' ny Ezek. 29,¹⁷⁻²¹ sy amin' ny filazan' ny ntaolo fa nandresy an' i Foinikia manontolo ity mpanapaka ity. Hatramin' izay dia lasan' ny Kaldeana Tyro, ary mpanapaka Foinikana nentiny ho babc tany Babylona no nalefa ho mpanjakany. Hita fa toa tsy tena nandrava azy Nebokadnezara, tahaka izay nataon' i Aleksandera koa taty aoriana, izay nahafaka azy, rehefa nanao fahirano azy fito volana. Tamin' ny Andro Antenatenany vao tena rava mihitsy izy. Ny mpaminany dia manao ny Kaldeana ho nandrava azy, nefo tsy izy no nahatanteraka izany, fa nanomboka fotsiny izy, ary hoatra ny zavatra vita indray maka monja aza ny filazany ny fahatanterahan' izany. Tamin' ny andro, izay nanesorana ny fahaleoyan-tenan' i Tyro, dia nihandrina teo imason' ny mpaminany avokoa ny loza samy hafa, izay nahatanteraka ny fandrayana azy.

And. 15—18. Rehefa afaka ny fito-polo taona nietren' i Tyro, dia hiarina indray izy, ary ny tombony azony amin' ny varotra dia hatokany ho an' i Jehovah.

And. 15. *Amin' izany andro izany*, dia amin' ny andro hahazoana an' i Tyro (and. 1-14). — *Hobadinoina*, ho very tampoka ny toerana mampanjakan' ny ranomasina azy. Ny fahirano ela nataon' i Nebokadnezara tamin' i Tyro sy ny nanafahany ny tanana no nahasimba mihitsy ny varony. — *Fito-polo taona*. Ireo fitopolo taona ireo araka ny hita ao amin' ny and. 13 sy ao amin' ny bokin' i Jeremia, no fotoana nahahery ny Kaldeana (Jer. 25,¹¹⁻¹²; 2 Tant. 36,²¹), dia hatramin' ny taona 606, izay nahazoan' ny Kaldeana an' i Ninive ka hatramin' ny 538, izay nahazoan' i Kyrosy an' i Babylona kosa indray. Tsy fantatra izay taona nahazoana an' i Tyro. Fa ny fito-polo taona dia isa boribory, tahaka ny fiteny manaraka koa hoe: *Toy ny andron' ny mpanjaka iray*, izany hoe: ny andro naharetan' ny fanjakany. Rehefa afaka izany fotoana izany, dia ho tafarina indray Tyro. — *Tonon-kalo*. Hitantsika eto ny kalokalo fanaon' izao tontolo izao tamin' ny andron' lsaia.

And. 16-17. Oharina amin' ny vehivavy janga hadino Tyro, izay nahay nanafaka ny tenany tamin' izany fanadinoana azy izany. Noho ny fikendreny hampanan-karena azy no itadiavany hanohy indray ny fifaneraserany amin' ny firenena rehetra, ka itaomany ireny hanatona azy. — *Hiverina indray amin' ny filan-tangy* : hambinina indray ny varony. Toy izany indrindra no niseho, rehefa nirodana ny fahefan' ny Kaldeana. Tafarina avokoa ny firenena nampahorina rehetra. Ny Jiosy dia niverina indray any Palestina, ka nanorina ny tempoliny indray. Ary Tyro, na dia tsy nahatratra ny heriny taloha araka ny mahafanjakana azy aza, dia nitombô harena fatratra. Tamin' ny andro nanapahan' ny Romana dia mbo-la nandroso tsara ny varony.

And. 18. Rehefa nibebaka Tyro noho ny fitsarana nihatra taminy, dia hatokany ho an' i Jehovah sy ny mpanompony ny tombony azony amin' ny varotra (ampit. 18, 7). Mety hisy fahatanterahan' ity faminaniana ity tapatapany hita ao amin' i Ezra. 3, 7; efa hitantsika ao ny fanampian'ny mponina tany Tyro sy Sidona tamin' ny nanaovana ny tempoly vaovao, fa izy irery no nitondra fotsiny ny hazo rehetra nilaina avy any Libanona ho any Jafa. Tyro dia efa nanampy sahady koa tamin' ny nanaovana ny tempolin' i Salomona; toy izany no nahatanany amim-pahatokiana ny anjarany. Mety koa ny iheverana an' i Tyro tamin' ny fano-renana ny fiangonana kristiana (Asa. 21, 3). — Nefa ny tena fahatanterahan' ny faminaniana ny amin' ny fanandrata dia tsy azo atao, raha tsy eta tonga mihitsy ny tena fitsarana. Tahaka ny nanaovana an' i Egypta sy Asyria, izay voalaza ao amin' ny toko 19, ho ohatra amin' izao tontolo izao jentilisa, raha araka ny heriny sy ny sivilizasionario, toy izany koa Tyro efa nibebaka, — izy no toy ny solom-bavan' izay rehetra manao raharaha amin' ny varotra ka manokana sy mampiasa ny vokatry ny varony ho entiny mampandroso ny fanjakan' Andriamanitra aty ambonin' ny tany. Izany no hiseho amin' ny andro farany na amin' ny tenan' i Tyro na amin' ireo sampan-draharaha samy hafa fanaon' olombelona hita tao aminy tamin' ny andron' i Isaia. Ny mpaminany dia tsy manondro afa-tsy ny fiantombohan' ny famaizana sy ny fananganana manaraka izany indray, izay nifandimby araka ny fisehony teo amin' ny tantara, mbamin' ny vokatr' izany avy. Ny faminaniana dia tsy mitovy amin' ny tantara tsy akory; nef amin' ny fahatanterahany dia ho hita ny fitoviany amin' ny faminaniana nanambara izany.

16. Toko 24—27. *Ny fitsarana izao tontolo izao sy ny fandavaozana ny Isiraely.*

Rehefa voalazan' ny mpaminany teo amin' ny toko sasany mialoha ny fitsarana hihatra amin' ny Isiraely sy amin' ireo firenena lehibe solombavan' izao tontolo izao araka izay mifanandrify aminy avy, dia lazainy mitambatra ny fitsarana hahazo izao tontolo izao manontolo. Izany no azo lazaina ho tampony farany amin' ny tantara; fa rehefa afaka izany, dia hiditra amin' ny voninahitra ny Isiraely sy ny olom-boafidy amin' ny firenena rehetra. Ny toko 24-27 dia filazana ankaboney; tsy milaza fitsarana vaovao manokana ho fanampin' ny teo aloha ity, fa atambany eto ny ho avy manontolo ho tampiononana ny mino, ka lazainy ny raharaha roasosona tsy maintsy hatao amin' izany, dia ny fitsarana izao tontolo izao sy ny voninahitra ambony ampanantenaina ho an' ny mino.—Zavatra telo tsy mitanohy araka ny kronologia no voalaza amin' ireto toko efatra ireto. Ny foto-kevitra dia iraisan' ireo zavatra telo ireo, fa ny taréhy isehoany kosa no samy hafa. Ny voalohany dia mampiseho ny fahasamihafan' ny fitsarana handringana ny tany sy ny fahasambarana ho azon' ny olomboafidy (toko 24-25,⁸). Ny faharoa dia mampiharihary ny famonjena, izay ankalazain' ny trabonjy sady mahatratra ny tendrony avo indrindra, dia ny fitsanganan' ny mino (25,^{9-26,21}). Amin' ny fahatelo no ahitana ny fitsarana ho mahazo ny fanjakana rehetra aty ambonin' ny tany sy ny amin' ny famoriana farany ny Isiraely (27,¹⁻¹³).

a. Toko 24,¹—25,⁸. *Ny fitsarana izao tontolo izao sy ny voninahitry ny mino.*

Ny fitsaran' Andriamanitra dia hamely ny tany: hitsahatra ny fifaliana; ny tanana feno horakoraka dia hanjary efitra (and. 1-12). Nefa ny olomboafidy, izay mbola velona, dia hiely any amin' ny faran' ny tany rehetra; mamelonan hiram-pifaliana izy, raha ny mpaminany mbola manambara amin-kafanam-po ny toetry ny fitsarana vaovao sady farany; ny tenan' ny tany dia holevonina, ary ny fanjakana any an-danitra sy aty an-tany dia voatsara, ary Jehovah dia hampiseho ny voninahiny eo afovoan' ny olony (and. 13-23). Ny trabonjy dia hankalaza amin' ny hira fiderana ny voninahitr' Andriamanitra, izay nanorotoro ny herin' ny ratsy fanahy (25,¹⁻⁵). Ity fizara voalohany ity dia faranan' ny mpaminany amin' ny filazam-pamonjena mahafinaritra, ohariny amin' ny fanasana lehibe amboarin' Andriaminitra ao an-tendrombohitr' i Ziona ho an' ny firenena rehetra (25,⁶⁻⁸). Ity filazana ity dia manainga antsika ho ary ambadiky ny tanta-
ra sy ny andro, dia any amin' ny tany tsy misy fahafatesana intsony.

And. 1—12. Ny fanimbana ny endriky ny tany.

And. 1. Mahafoana, mahalao. Ampit. amin'ny fiteny toy izany nampiharina tamin' ny fandravana an' i Ninive (Nah. 2,¹⁰). *Ny tany.* Maro no mihevitra ity ho ny tany Kanana. Nefa ao amin' ny and. 4 ny teny mitovy amin' ity dia milaza ny tany rehetra (izao tontolo izao, *monde* amin' ny frantsay), ary amin' ny and. 13 dia mifandray amin' ny hoe izao rehetra izao (universel amin' ny frantsay). Koa tsy tokony ho ny fitsarana mihiatra amin' i Palestina manokana ihany no neverina eto, fa fitsarana an-kapobeny mihiatra amin' izao tontolo izao. — *Mampihoboka*, dia tahaka ny atao amin' ny siny, mba hahavery izay ao anatiny.

And. 2. Ny antokony rehetra tsy ankanavaka hasiana avokoa. Ampit. Ezek. 7,¹²; Hos. 4,⁹). Fanaon' i Isaia ny manonontonona ny isan-tokony toy izany (3,²⁻³; 2,¹²⁻¹⁶, etc.).

And. 3-4. Amin' ny and. 3 sy ny mialoha dia lazaina amin' ny fotoana ho avy ny fitsarana, fa amin' ny and. 4 kosa dia lazaina amin' ny fotoana ankehitriny (présent) tahaka ny efa tanteraka sahady. Ampit. amin' ny filazana an' i Egypta novaliana (19,⁵⁻¹⁰).

And. 5. Ny famaliana mihatra amin' ny tany dia noho ny fahotan' ny mponina ao aminy ; ny helok' ireny dia helony koa. Izay neverin' ny mpaminany amin' izany indrindra dia ireo fahotana roa lehiben' ny Israely, dia ny fandatsahan-dra sy ny fanompoan-tsampy. Ampit. 26,²¹ ; Nom. 35,³³ ; Sal. 106,³⁸ ; Jer. 3, 9. — *Ny mponina eo aminy.* Ny tany dia voaloto amin' ny itondrany olona toy izany. — *Nandika ny lalàna sy nanota ny didy izy.* Ireo teny roa ireo dia toa tsy mety hihatra amin' ny hafa afatsy amin' ny Israely ihany, satria izy ihany no efa nomena ny lalàna mivantana. Nefa raha dinihina dia hita fa mahatrafra ny be sy ny maro ny voalazan' ireto andininy ireto. Ary ny hevitra mihatra amin' ny lalàna nomena ny taranak' olombelona dia tsy mba zava-baovao amin' ny Testamenta Taloha akory (Gen. 9,¹⁻⁷). Ny lalàna ny Jiosy dia ao anatin' izany lalàna mahazo ny be sy ny maro izany. Ny ploriely eto hoe theroth (les lois), izay tsy mba mazàna fanao, dia manazava izao hevitra voalaza eto izao. — *Ny fanekena mandrakizay.* Ity teny ity dia hita yoalohany indrindra ao amin' ny Gen. 9,¹⁶, milaza ny fanekena nataon' Andriamanitra tamin' i Noa sy ny taranak' olombelona. Ary toa io teny io indrindra no tsaroan' Isaia eto. Jereo koa ny filazana hafa mihatra amin' ny safo-drano ao amin' ny and. 18.

And. 6. Mandevona. Ny fahatezeran' Andriamanitra dia « afo mandevona ». (Eks. 24,¹⁷) ; izany dia ohatra hita matetika ao amin' i Isaia (5,²⁴ ; 9,¹⁸ ; 10,¹⁷ ; 26,¹¹ ; 30,²⁷⁻³⁰, etc). — *Olona vitsy foana.* Izay fotjavatra kendren' ny faminanian' i Isaia dia ny hampiseho ny amin' ireo sisà, izay hany ho voavonjy amin' ny Israely ; fa eto kosa dia amin' ny taranak' olombelona manontolo no ampiharana izany. Ampit. amin' ny fanazavana ny 6,¹³.

And. 7. Ampit. amin' ny 5,^{11-12.14}. Mahagaga ny fikirizan' ny mpaminany amin' ny filazana ny tsi-fision' ny divay eto amin' ny fanambarana ny fitsarana izao tontolo izao. Nefa tsy maintsy tsarovana fa ity filazana ny fitsarana ity dia famelarana ny andron' i Jehovah « voalazan' i Joela ». Ary ny divay amin' izao filazana izao, araka izay fantatry ny olona niarabelona tamin' Isaia, dia atao ohatra amin' ny fitaliana. (Sal. 104,¹⁵). Ampit. indrindra amin' i Joe. 1,^{5-10.12}, ary jereo ny filazana ny fitsarana an' i Moaba ao amin' ny toko 16.

And. 8—9. Hitsahatra ny zavatra manambara fitaliana rehetra na ny zava-maneno na ny hira, ary toy izany koa ny divay sy ny toaka. Izany no entin' ny mpaminany hampiseho ny hamafin' ny famaliana.

And. 10. Tanàna be fikorontanana (chaos). Ny teny hebreo hoe *tobou* dia ampiasaina indraindray toana. Ao amin' ny Gen. 1, 2 no isehoany voalohany ; *tsy nisy endrika* no voalaza ao ; ary izany dia milaza ny toetry ny tany talohan' ny nandaminan' Andriamanitra azy. Raha ny and. 1-12 no ahatra amin' ny fitsarana an' i Palestina, dia tsy maintsy ho Jerosalema no neverina amin' ny hoe tanàna be fikorontanana eto ; ilay tanàna nohazavain' ny fanambarana avy amin' Andriamanitra dia ho tonga tanànan' ny fikorontanana noho ny fandikana ny didin' Andriamanitra. (Ampit. amin' ny 32,¹²⁻¹⁴). Fa raha ahatra amin' ny hevitra ankapobeny kosa, sady izany no toa metimety kokoa, dia ilay tanàna tompovavin' izao tontolo izao fahavalon' Andriamanitra no atao hoe

tanàna be fikorontanana, izay anjakan' ny tabataba sy ny filibana noho ny fanaovana an' Andriamanitra ho tsy misy sy ny tsi-fananan-dalàna. (Ao amin' ny Apokalypy dia misy fanazavana tsara ny hevitra mitovy amin' ity amin' ny teny hoe «Babylona lehibe» ; araka ny voalaza ao amin' ny Gen. 11,⁹ dia fanorokoroana no hevitry ny hoe Babela). Ity tanàna ity, izay ahitana ny foi-ben' ny toe-piainan' ny taranak' olombelona, no hiantontan' ny fitsaran' Andriamanitra voalohany. Izany dia voalaza matetika amin' ny toko manaraka (25,² ; 26,⁵ ; 27,¹⁰). Nefa hita fa maizimaizina ihany ny filazana eto, ka tsy fantatra izay dia tena iandrinan' ny fahitan' ny mpaminany amin' ireo tanàna roa renivohitr' izao tontolo izao, na Babylona, na Ninive. Ampit. amin' ny faminianiana ny fandravana an' i Ninive (Mik. 5,⁵⁻⁶; Noh. 2) sy ny an' i Babylona (Is. 13 ; 14,²²⁻²³), izay misandraidraika be ihany amin' izay voalaza eto amin' ity andininy ity.—*Tsy azo idiran' olona*. Ny korontam-bato mia-vosa vokatry ny faharavana dia misakana ny fidirana ao an-trano. Ampit. amin' ny teny mitovy amin' izany milaza an' i Tyro ao amin' ny 23,¹.

And. 11. Jereo ny fanazavana ny and. 7.

And. 12. Jereo ny fanazavana ny and. 10.

And. 13-23. Ny amin' ny fitsarana izay hanimba ny tany ka tsy hisy sisa ho velona ao afa-tsy ny olom-boafidy ihany.

And. 13. Toa levona avokoa ny zavatra rehetra noho ny fitsarana izay vao nihatra teo (and. 1-12). Rava ny renivohitr' izao tontolo izao, netra mbola misy sisa amin' ny mponina aty ambonin' ny tany, dia ireo mino amin' ny Israely sy ny olom-boafidy avy amin' izao tontolo izao, izay miely ao atovoan' ny firenen-tsamy hafa. Ampit. amin' ny ohatra mitovy amin' izany ao amin' ny 17,⁶.

And. 14. *Ireo*, dia ny mino, izay vao nolazaina teo. — *Eny amin' ny ranomasina*, dia ny ranomasina Mediterane, entina milaza ny farany andrefana (ampt. amin' ny hoe : «any amin' ny moron-dranomasina» sy «hatrany am-paran' ny tany», And. 15-16). Efa nihatra tamin' izao tontolo izao ny fitsarana, ary efa nampiely ny olom-boafidy any amin' ny vazan-tany efatra izany (11,¹²; Mat. 24,³¹). — *Ny fabalehibeazan' i Jehovah*, izay hiseho amin' ny fitsarana ilay tanàna lehibe (ampt. 2,¹¹⁻¹⁷).

And. 15. Izay voalaza amin' ity andininy ity dia fampirisihana ataon' ireo izay miely any amoron-dranomasina (and. 14). Mitaona ireo rahalahiny, izay avy amin' izao tontolo izao, izy mba hikambana aminy. — *Amin' ny moron-dranomasina*, jereo ny fanazavana ny 11, ¹¹. Ny amin' ny fananany anjara ao amin' ny tanjakan' Andriamanitra dia jereo 42,⁴.

And. 16. *Hira*, valin' ny fampirisihana natao teo amin' ny and 15. Ireo mino afaka tamin' ny fitsarana dia mankalaza ny famonjena azony. Nefa raha ilay mbola velona tsara iny ny hirany, dia azom-pahatairana tampoka hafa noho ilay nahafaly azy teo ny mpaminany.—*Voninabitra ho an ny marina*. Izany no votoatin' ny hiran' ireo mino ireo; ny marina dia hahazo ny voninahitra, izay nampanantenaina azy, ary izay tsy nananany hatramin' ny ela noho ny fampahorian' ny ratsy fanahy azy. Ampt. amin' ny 4, ²; 28,⁵. — *Indrisy izato halevonako*. Tsy izay voalaza teo aloha no farany; fa mbola misy famaliana vaovao hiseho, mahatsiravina lavitra noho ny teo aloha; tora-kovitra ny mpaminany amin' ny ahitany izany; iza moa no hahajanona ao anatrehan' ity fitsarana lozantany ity, izay hampihorohoro ny tany aman-danitra? Amptahao amin'

ny fahatairana mitovy amin'ity ao amin' ny 21,³⁻⁴; 26,¹⁷⁻¹⁸; jereo koa 6, 5.—
Ny mpamitaka dia mamitaka. Ampitahao amin' ny 33, ¹. Satria mbola ao ihany ny ratsy fanahy, ka dia mbola ilaina koa izany fanadiovana farany izany.

And. 17. Tabotra, longoa, fandrika. Amin' ny teny hebreo dia misy fitovitoviam-peo amin' ireo teny telo ireo, izay tsy azo aseho amin' ny tandikana malagasy, ary toy izany koa amin' ny fandikana hafa. Izay tena hevitra kendrena amin' izany dia ny hampiseho, fa tsy azo ihodivirana ny fitsarana; fa raha tähiny afaka amin' ny anankiray aza, dia mbola ho tratry ny hafa koa. Ao amin' i Jer. 48,⁴³⁻⁴⁴ dia misy ohatra entina mampiseho izany (Ampit. Am. 5,¹⁹; 9,¹⁴). — Ny hoe *fandrika* dia ampit. Isa. 8,¹⁴⁻¹⁵.

And. 18. Varavarana mivoha any amin'ny avo. Ity fiteny ity dia nalaina avy amin' ny tantaran' ny safo-drano (Gen. 7,¹¹; 8,²). Nefa tsy safo-drano vaovao no lazain' ny mpaminany, fa izay tiany holazaina dia ny hampiseho, fa ny fitsaran' Andriamanitra dia hirotsaka avy any andanitra ho aty ambonin' ny tany, hanenika izao tontolo izao tahaka ny tamin' ny safo-drano. — *Ny fanorenan' ny tany.* Ny tany dia hitan' ny mpaminany eo imasonry hoatra ny trano hozongozonin' ny horohorontany, ka mihorohoro mitresaka ary rava hatramin' ny fanorenana (and. 18-19).

And. 20. Tabaka ny mamo. Ampitahao 28,⁷ — *Toy ny fandrika mi-hantona.* Ampitahao amin' ny 1,⁸. Ny fandriana mihantona dia tsy manana fioerenana, ka moran' ny tafio-drivotra asavilivily. — *Mitambesatra aminy ny fabadisoany.* Ampitahao amin' ny and. 5-6; Sal. 38,⁵. — *Tsy bo tafarina intsony*, amin' izao toetrany ankehitriny izao; fa ny tany vao-vao tsy misy fahotana, na fanaintanana, na fahafatesana intsony dia hatao ho an' ny zava-boahary vaovao, (65,¹⁷; 66,²²; ampit. 25,⁸).

And. 21. Na dia ny mpanjakan' ny tany sy ny mpanapaka ny antokon' ny lanitra aza dia tsy hahazo hihodivitra amin' izany fitsarana izany. — *Antokon' ny lanitra* dia fiteny enti-milaza ny anjely indraindray (1 Mpanj. 22,¹⁹), fa indraindray kosa dia ny kintana (Deot. 4,¹⁹; Isa. 40,²⁶; jereo ny fanazavana ny 1, ⁹). Izay neverina eto dia ny kintana, fa neverin' ny jentilisa fa ireny dia natao ho fonenan' ireo andriamanitra. Ny fivavahan-dry zareo any Asia dia mifototra indrindra amin' ny fivavahana amin' ny kintana. Isaia dia mitovy amin' ny Testamenta Vaovao tsy mba mənao ny sampy ho zavatra tsy mampaninona, fa neveriny ho hery mampidi-doza ao amin' ny taranak' olombelona. Ary nisy fotoana toa efə nanoloran' Andriamanitra ny firenena jentilisa ho ao ambany fahefan' ireny zava-boahary ambony ireny, na ny demonia; ny firenena Isiraely ireny no notsongainy tamin' ireny, ka noho izany dia tokony tsy hivavaka amin' ny andriaman-tsy izy (Deot. 4,¹⁹⁻²⁰; ampit. Efes. 6,¹²; 1 Kor. 8, 5; 10,²⁰). Ny mpaminany dia mahatsinjo ny fotoana hamalian Andriamanitra ireny fahefan' ny maizina ireny sy hampianjerany mihitsy ny fanjakany. Satria ny firenena rehetra dia ho tonga fananan' i Jehovah amin' ny farany (19,²⁵). Hita amin' izany ary fa ny faharavan' ny fahajentilisana no vinanina eto. — Akamban' ny mpaminany amin' ny antokon' ny lanitra ny fitsarana ny mpanjakan' ny tany. Hita matetika fa ampitovin' ny jentilisa ny fahefan' ny mpanjaka sy ny fahefan' ny andriaman-tsy izy sy ny kintana: ary araka ny hita amin' ny soratra amin' ny biriky tanimanga, dia izy ireny indrindra no anankinan' ny mpanjakan' i Asyria ny fahefany sy ny fandreseny. Koa arakaraka ny ha-

ben' ny herin' ireny no haben' ny herin' ny mpanjaka, izay mivavaka ami-ny koa. Ary toy izany koa no iombonany amin' ny faharesena ; raha resy ny mpanjaka, dia izany no famantarana, fa resy koa ny sampiny. Ny firaisan' ny zavatra ety an-tany amin' izao tontolo izao tsy hita maso voalazan' ity andininy ity dia isan' izay mahalam-piseho mihitsy ao amin' ny Testamenta Taloha. Ny faminaniana ny fitsarana mihatra amin' ny antokon' ny any an-danitra, izay nihavian' ny fanompoan-tsampy, dia mifandray amin' ny hevitra hazavain' Isaia matetika ny amin' ny hahatonga ny fivavahana amin' i Jehovah hihatra amin' izao rehetra izao amin' ny andro ho avy.

And. 22. Hangonina . . . ireny. Izany dia sady mihatra amin' ny an-tokon' ny any an-danitra no mihatra koa amin' ny mpanjakan' ny tany.—*An-davaka, an-trano-maizina*, dia sheola izany (14,¹⁵; ampit. Apok. 20,¹⁻³; Joda 6).—*Rehefa ataka andro maro dia hovangiana ihany izy.* Lazaina indraindray fa misy fotoana hamahana azy, vao ho tena hotsaraina mihitsy (jereo Apok. 20, 7). Ny hevitry ny hoe famangiana dia tsotra, fa manambara fa Andriamanitra tsy mbola hanatanteraka ny famaizana voalazany, raha tsy efa nanindry fo ela tamin' ny fikomiany.

And. 23. Izao no ho vokatry ny fitsarana : Ny hery rehetra nanohitra an' Andriamanitra dia ho torotoro toy ny atody miady amam-bato, ary ny fanjakan' Andriamanitra dia haorina (Apok. 19, ⁶).—Iehovah dia hipetraka amin' ny seza-fiandrianana any Ziona (33,²²; Mik. 4,7) eo afovoan' ny olo-mino. Ny masoandro sy ny volana (dia izay noheveriny ho andriamanitra lehibe indrindra) dia ho menatra, fa rava ny fanjakany. Ampit. amin' ny 60, ¹⁹⁻²⁰; Apok. 21,²³, izay milaza hevitra mihatra amin' ny tena indrindra, fa ny eto kosa momba ny toe-panahy sy ny fitondranten.—*Ny loholony*, dia ny solom-bavan' ny firenena voavonjy, izay manodidina ny seza fiandrianan' Andriamanitra. Ny fampanantenana ny amin' ny momba ny fitsarana sy ny fitondram-panjakana vaovao dia ho tanteraka (1,²⁶; Ampit. Apok. 4, ⁴).—*Misy voninahitra.* Rehefa vita ny fanekena dia hitan'ireo loholona 70 teo amin' i Sinay ny voninahitr'i Jehovah (Eks. 24,⁹⁻¹⁴. Ampit. 20, 4,⁵⁻⁶; 11,⁹⁻¹⁰).

Toko 25,¹⁻⁵.

Rehefa voalazan' ny mpaminany tamin' ireo andininy faramparany ireo ny fampanantenana, dia manao hira fankalazana an' i Jehovah, Mpamonnijy ny Isiraelly, izy.—Ity hira ity no anaperana ny filazana ny fitsarana izao tontolo izao (Toko 24), tahaka ny teo amin' ny Toko 12 no nanaperana ny filazana ny faharavan' i Asyria (Toko 10—11). Na eto na ao amin' ny toko 12 dia misy fiteny maro nalaina avy amin' ny tonon-kiran' i Moseyy ao amin' ny Eks. 15, izay tahaka ny *Te Deum* israelita, sady hita mateтика koa ao amin' ny Salamo maro. Ampit. koa amin' ny hiran' ny loholona efatra amby roa-polo ao amin' ny Apok. 11,¹⁵⁻¹⁸.

And. 1. Ampit. Eks. 15, ^{2, 11}; Sal. 118, ²⁸.—*Zava-mahagaga.* Ampit. 28,²⁹.—*Voakasa batramin' ny ela.* Ampit. 46, ¹⁰.—*Sady mahatoky no marina.* Ampit. amin' ny anarana omena an' i Kristy ao amin' ny Apokalypsy (19,¹¹).

And. 2. Misy hevitra mihatra amin' ny faharavan' ny «tanana fikorontanana» voalaza teo amin' ny toko mialoha eto, jereo ny fanazavana ny 24,¹⁰; ampit. amin' ny 17, ¹.—*Fahavalona bafa firenena* dia teny entimilaza an' i Asyria (1, 7).

And. 3. Ka dia. Rehefa mahita izany fitsarana izany (and. 2) ny firenena, dia hanome voninahitra an'i Jehovah. Ampit. Apok. 15, ³⁻⁴. Misy hevitra mitovy amin' izany ahatra manokana amin' i Etiopia (18, ³⁻⁷).

And. 4. Fiereny, fialokalofana, etc. Jereo ny ohatra mitovy amin' izany ao amin' ny 4, ⁶; Ampit. 32, ².

And. 5. Tahaka ny fandresinao ny bainandro. Izany dia ohatra entina mampiseho ny tahamora sy fahafaingan' ny ampijanjeran' Andriamanitra ny herin' ny fahavalon' ny olony.

And. 6—8. Ny famonjena namboarin' i Jehovah ho an' ny firenena rehetra ao an-tendrombohitra Ziona.—Rehefa nanandratra ny fietsiky ny fony tamin' ny fivavahana amin' Andriamanitra ny mpaminany (and. 1—5), dia manapitra ity fizara voalohany amin' ny faminaniana ity amin' ny filazana ny fahasambaran' ny olom-boafidy. Ity filazana ity dia famelarana ny fampantanenana voalaza ao amin' ny 24, ²³).

And. 6. Ampit. amin' ny ohatra ny amin' ny fanasana voalaza ao amin' ny 55, ¹⁻²; 56, 7. — *Ho an' ny firenena rebetra.* Amin' ireo toko sy andininny ilazan' Isaia ny ananan' izao tontolo izao anjara amin' ny famonjena dia ampit. 2, ²⁻⁴. — *Ity tendrombohitra ity,* dia ny tendrombohitra Ziona (24, ²³). Ny firenena rehetra dia banana anjara amin' izany fanasana izany, nefo hisy voninahitra manokana hamirapirotra amin' ny Israely, satria any Jérosalema no hisy izany fanasana izany (ampit. and 8; 4, ²⁻⁵). — *Fanasana.* Ny loholona fito-polo tany Sinay dia «nahita an' Andriamanitra, ary nihinana sy nisotro izy» (Eks. 24, ¹¹). Izay mby tao an-tsain' ny mpaminany, raha nanao izao fanoharana ny amin' ny fanasana izao, dia ny sakafio natao taorian' ny nanaterana ny fanati-pisaorana, indrindra fa izay natao tamin' ny andro firavoravoana lehibe isan-taona, ary izany no nitarika ny sainy hahatsinjo ny fanasana lehibe hataon' Andriamanitra ho an' ny firenena rehetra, izay hankalazan' ireny ny fandresen' i Kristy izao tontolo izao sy ny fahafatesana (Sal. 22, ²⁷⁻³⁰); ampit. koa amin' ny firavoravoana natao tamin' ny nitokanana ny tempolin' i Solomona (1 Mpanj. 8, ⁶³⁻⁶⁶). Ity fanasana ity dia ohatra amin' ny fifaliana tanteraka amin' ny fiombonana amin' Andriamanitra. Izay voalaza eto dia mifanandrify indrindra koa amin' izay ataon' Andriamanitra ho antsika ao amin' ny Fanasan' ny Tompo: Raha milaza ny fahasambaran' ny olom-boafidy ny Testamenta Vaovao, dia ohariny amin' ny fanasan' ny fampakarambady izany (Mat. 22, ¹⁻¹⁴; Apok. 19, ⁷⁻⁹).

— *Divay efa niotrika ela sady voadio,* dia ny divay trana ny efa na-vela hiotrika ela, mba ho voaro tsara ny herin' sy ny volony ary voatava-vana tsara.

And. 7. Sarona sy rakotra dia ohatra amin' ny fisaonana (2 Sam. 15, ³⁰; 19, ⁴). Ny taranak' olombelona, izay voafatotra ao ambanin' ny fangirifiriana sy ny fahafatesana, dia tahaka ny voasarona lamba fisaonana; nefo ho afaka izany fahandevozana sy fijaliana izany indray andro any (Rom. 8, ²¹⁻²³).

And. 8. Hofoanany tsy bisy mandrakizay ny fahafatesana: t sy ho faty intsony ny olona. Izany dia ho fahatanterahan' izay voalatza ao amin' i Hos. 13, ¹⁴; Ampit. 35, ¹⁰; 1 Kor. 15, ⁵⁴; Apok. 7, ¹⁷; 21, ⁴; Ampit. 20, ¹⁴. — *Hanafa-tondromaso ny olona,* dia amin' ny fahababoana sy amin' ny tampahorian' ny jentilisa azy (Zef. 3, ¹⁸⁻²⁰).

6. Toko 25, ⁹—26, ²¹. Ny hiran' ny voavonjy sy ny fananganana amin' ny maty.

Ny filazana ny famonjena no foiben-kevitra amin' ity fizara fah-roa ify (jereo ny fanazavana ny sasin-teny amin' ny 24-27), nefo lazainy

fohifohy ho toy ny sasinteny aloha ny fitsarana izao tontolo izao, izay ampandrosoany an' i Moaba ho solom-bavany (and. 9-12). Rehefa vita izany filazana izany, izay mifamaly amin' ny filazana ny fitsarana izao rehetra izao teo amin'ny fizarana voalohany (toko 24), dia misy hira atao' ny olom-boafidy ankalazany ny fahamarinan' ny lalan' Andriamanitra (toko 26). Ity hira ity dia miankina amin' ny hira fankalazana ao amin' ny 25,¹⁵ amin' ny fizarana voalohany, ary miafara amin' ny faminaniana ny fananganana ny maty, izay azo lazaina ho tampondohan' ny famonje-na. Izao fahitan' ny mpaminany izao dia mihoatra lavitra noho izay efa nampanantenaina teo amin'ny 25,⁶⁻⁸; fa teo dia ny tsy hisian' ny fahafate-sana ihany no voalaza, fa eto kosa dia ampanantenaina ny fiverenan' ny aina amin' ireo izay efa maty sahadys.

And. 9—12. Ziona dia saronan' i Jehovah amin' ny fiarovany, fa ny fahavalon' ny Israely kosa dia levoniny.

And. 9. Ampitahao 12,¹⁻. Ny teny hoe *amin' izany andro izany* dia fidirana amin' ny fizarana faharoa. Ampitahao 27,¹. Izany dia ny andro fitsarana voalaza amin' ny 24,²¹.

And. 10. *Ity tendrombohitra ity;* jereo ny and. 6. *Moaba* dia tononina eto ho ohatry ny fahavalon' ny olon' Andriamanitra rehetra (taha'ka an' i Edoma no tononina ho solom-bavan' ny firenena jentilisa ao amin' ny toko 34). Ny anton' ny nifidianan' ny mpaminany azy eto dia noho izy efa fahavalon' i Joda hatramin' ny ela sady naharitra ary noho ny avonavony fatratra (ampit. 16,⁶). Izany no mampiseho fa tamin' izao fotoana izao dia mbola nahery Moaba, satria mbola nahazo nampahory ny Israely izy; tahaka izany indrindra no toetrany tamin' ny andron' i Isaia. Izany no mampiseho ny mahaela ny toko 24—27, izay heverin' ny sasany ho natao taty aorian' ny andron' Isaia. Ny toe-javatra niseho tamin' ny andron' i Isaia no alainy ilazany ny toe-javatra hiseho amin' ny andro farany (jereo ny fanazavana 11, ¹⁴).

And. 11. Ny fikelezanain' i Moaba hanao izay hihodivirany ny famaliana (ampit. 16,¹²) dia oharina amin' ireny mpilomano mitsinkafona eny ambonin' ny rano ireny. Ny fioitroitrany mafy dia ampisehoany amin' ny fomba mazava tsara ny tena fahasimbany mahafabara.

And. 12. *Ny mandanao.* Moaba no ilazana izany. Jereo 15,¹; 16,¹⁴.

Toko 26,¹⁻⁹.

Ity hira ity dia manana toetra miafinafina sady saro-pantarina. Amin' izany no ankalazan' ny mino ny fahamarinana sy ny tsi-fivadihan' Andriamanitra amin' ny lalan' itarihany ny olony. Ny fahoriana, izay tsy mai-ntsyo novakiny, dia hanjary ho anton' ny tena fifaliana aminy. Fantany fa Andriamanitra ihany no efa nanao ny famonjena ho azy; fa ny tenany tsy mba manan-kevy hahavonjy azy. Ary izany famonjena efa natao sahadys izany dia hasian' Andriamanitra satro-boninahitra amin' ny fana nganany ny olony efa maty.

And. 1. *Amin' izany andro izany.* Jereo ny fanazavana ny 25,⁹. Ny fitsarana izao tontolo izao dia andro famonjena ny olon' Andriamanitra kosa. — *Eto amin' ny tanin' ny Joda*, izay iombonan' ny Israely mino amin' ny jentilisa mibebaka. Manatona manao ny hira fandresena mankany amin' ny toerana namboarin' Andriamanitra ho azy any Ziona izy (35,¹⁰; 49,^{8-13, 22}). — *Tanana mafy*, dia Jerosalema vaovao, ilay tanana be voninahitra voalazan' ny toko 60. Izany dia hafa noho ilay tanana

ravan' i Moaba (25,¹²) sy ilay tanàna avo narodana (26,⁵). — *Famonjena no hotendreny... Izany no mampiseho fa tsy manana manda ny tanàna, satria ny fiarovan' Andriamanitra no ho mandany misolo izany (ampit. Zak. 2,⁴⁻⁵). Nefa toa tsy araka izay filaza azy mandrakariva izany ; fa Jerosalema vaovao dia lazaina manana manda (Apok. 21,¹² ; ampit. Isa. 60, ¹⁸).*

And. 2. Vohay ny vavahady mba hidiran' ny firenena marina (ampit. Sal. 118,¹⁹⁻²⁰). Aoka hovohana ny vavahadin' ny tanàna mafy, dia Jerosalema vaovao, hidiran' ny firenena izay honina ao. Izany firenena izany dia ny *sisa masina* amin' ny Israely tafakambana amin' ny jentilisa, izay hankao hiara-hivavaka aminy amin' i Jehovah. (2,² ; 66,²³ ; Zak. 14,¹⁶ ; ampit. Apok. 22,¹⁴). — *Marina izay mitana . . . ampit. 1,²⁶.*

And. 3. Ny saina tsy mioraova. Ny teny hebreo nadika eto hoe *saina* dia milaza ny toe-panahy, ny toetra. Raha ao ny finiavana hanolotena amin' Andriamanitra sy ny fahatokiana Azy, dia izany no mampiseho fa azo antoka ny fiadanana ho an' ny fanahy (Sal. 27,¹⁴).

And. 4. Matokia an' i Jehovah. Amin' ny teksta hebreo dia *Jah*, miverina in-droa fanatohezana ny hoe Jehovah araka ny fanao indraindiay amin' ny poezy, ary toy izany koa amin' ny fandikana frantsay : l'Eternelle, l'Eternelle. — *Vatolampy*, jereo 7,¹⁰.

And. 5. Ampit. 25,¹². — Ny tanàna avo, dia ny renivohitry ny fahavalô, izay efa voalaza ny haharavany (24,¹⁰).

And. 6. Ny ory sy ny mabantra, dia ireny rehetra ireny, izay voahitsakitsaka. Ampit. 3,¹⁴⁻¹⁵ ; 25, 4.

And. 7. Ampit. Ohab. 3,⁵⁻⁶ ; Sal. 23,²⁻³, etc.

And. 8-9. Ny fiandrasana amim-paharetana, na oviana na oviana, dia toetra ahafantarana ny zanak' Andriamanitra. Ampit. 8,¹⁷ ; 25, 9 ary koa ny toko sy andininy maro ao amin' ny Salamo. Ny olo-mino tamin' ny Testamenta Taloha dia naniry mafy ny hisehoan' ny fahamarinan' Andriamanitra amin' ny fitsarana, izay hanafahany ny tany amin' ny fahefan' ny ratsy fanahy. Ampit. Lio. 18,⁷⁻⁸ ; 21,²⁸. — *Ny fabatsiarovana Anao.* Io teny io dia manondro indrindra ny anarana, izay nanambaran' Andriamanitra tena tamin' ny Israely, tahaka ny hoe « Andriamanitr'i Abrahama sy Isaka ary Jakoba ». Ampit. Eks. 3,¹⁴ ; 34,⁵⁻⁶. Amin' izany anarana izany no iantsoany Azy ; ny iriny mafy dia ny hisehoan' Andriamanitra araka izany ka hanaovany famonjena ho an' ny olony.

And. 10. Raha naniry fitsarana izy, dia tsy noho ny ananany toe-panahy te-hamaly ratsy izany, fa noho ny fahalalany fa tsy misy atao' ny ratsy fanahy afa-tsy ny maniratsira ny fahasoavana sy ny manamaty ny fony, raha mahita ny fahalemem-panahin' Andriamanitra sy ny fandefery (Rom. 2, 4). Koa hita ary fa ilaina tokoa ny famaizana. — Tsy mety mijery. Ampit. 5,¹².

And. 11. Avo ny tananao, mba hamaly. Ampit. Eks. 14, ⁸. *Tsy maintsy bojereny . . . amin' ny hahotongavan' ny fitsarana mbola andrasana.* — *Ny fabasaro-piaronao amin' ny olonao*; izany dia ny fahasaro-piaron'i Jehovah amin' ny famonjena ny olony, sady afo mandevona koa handevona ny fahavalony. Ampit. 9,⁶ ; Zef. 1,¹⁸; 3,⁸.

And. 12. Ny mino dia miandry amim-pahatokiana ny fitsarana, izay hanome azy ny fiadanana, satria ny asany rehetra dia natao araka ny sitrapon' Andriamanitra sy notanterahina tamin' ny heriny.

And. 13. Eto amin' ity andininy ity no iantombohan' ny strofa faha-

roa amin' izany tonon-kira izany. Tazan' ny mpaminany mialoha ny zavatra mahatsiravina mbola hihatra amin' ny olona amin' ny andro ho avy ; toy ny eo afovoan' izany loza izany izy no manainga ny fanahin' ny firene-na ho amin' ny fanantenana ny fitsanganan' ny mino, izay hamboatra ny fahasimbana rehetra, izay niaretan' ny Israely teo aloha (and. 19).— *Tompo hafa koa.* Norombahin' ny mpanjaka jentilisa ny fanjakan' ny mpanjakan' ny Israely, izay voatendrin' Andriamanitra hanjaka aminy, ka dia tonga nanompo ny hafa izy. Izany fanompoana izany dia valin' ny toeatra tsy mahatoky nasehony tamin' ny tena Tompony marina.— *Hianao irery ihany . . .* Amin' ny fitondran' Andriamanitra sy ny fikarakarany no aharetan' ny Israely sy mbola ahazoany mankalaza Azy.

And. 14. Ny mpampahory (and. 13) dia maty ; tsy misy afa-tsy mattoatoa fotsiny no sisa, ka dia tsy mba hiakatra avy any amin' ny fiaian-tsitsi-hita izy ka hiverina hankalaza ny ratsy nataony taty ambonin' ny tany (ampit. 14,²¹⁻²² ; Job. 7,⁹⁻¹⁰). Ireo teny ireo dia tsy mba mampiseho akory fa tsy hitsangana amin' ny maty amin' ny fitsarana farany ny ratsy fanahy ; fa izay kendrena eto dia ny tsy ifampiraharan' ireny amin' ny tantaran' ny fanjakan' Andriamanitra aty ambonin' ny tany.

And. 15. *Nampitombo* dia milaza fotoana lasa araka ny fomban' ny faminaniana izany. — *Ny firenena* dia ny Israely ; jereo ny fanazavana ao amin' ny 9,² ; 49,¹⁹⁻²⁰ ; 54,¹⁻³; Ohab. 19-20.

And. 16. Ampit. amin' ny vavaka nataon' i Hezekia tamin' ny fahoriana nahazo azy (37,¹⁵⁻²⁰).

And. 17. Izany dia ohatra entina milaza ny iahorian' i Ziona tamin' ny niandrasany ny famonjena sy ny fikelezany aina tsy nahitany vokatra tamin' ny nitadiavany hahazo izany tamin' ny herin' ny tenany fotsiny. Ampit. amin' ny ohatra voalaza ao amin' i Mik. 4,⁹⁻¹⁰.

And. 18. Ampit. 33,¹¹ sy amin' ny tenin' i Hezekia ao amin' ny 38,³. Izao no heviny : «Efa nanao izay hahafaka anay amin' ny famaizanao izahay ka hampisy mponina indray ny tany, izay efa noravanao ; neta tsy nambinina sady tsy hambinina na oviana na oviana, fa Hianao irery ihany no mahavonjy anay».

And. 19. Izay voalaza eto dia mifanohitra amin' izay voalaza teo amin' ny and. 18. Toy izao no fitahan' ireo hevitra ireo : Izahay dia efa nitera-drivotra, fa Hianao no efa nanome ny famonjena ; izahay tsy nahateraka ny mponina eo amin' izao tontolo izao, fa ny tany, izay novelominao, dia niteraka firenena nitsangana tamin' ny maty. — *Ny olo-nao izay efa maty*, dia ny maty, izay an' i Jehovah ; ny mifanohitra amin' ity dia voalaza amin' ny and. 4. Ny maty, izay an' Andriamanitra, dia tsy maintsy ho velona, satria Andriamanitra dia tsy mba Andriamaniry ny maty (Mat. 22,³²). — *Ny fatin' ny oloko.* Amin' ny anaran' ny fitambaran' ny olom-boafidy rehetra no itenenan' ny mpaminany eto ; ireny maty ireny dia tsy mba nesorina tsy ho Azy intsony tsy akory. — *Mifohaza. . . !* Ampit. Dan. 12,². — *Ny andonao dia tahaka ny andon' ny fahazavana.* Ny ando dia hery mahasoa, izay mampitsiry ny zava-maniry (45,⁸). Ny fahazavana dia mazana ataon' ny Soratra Masina ohatra amin' ny fahavelomana. — *Ny andon' ny fahazavana* dia entina milaza ny herin' Andriamanitia mahavelona, izay hanavao ny tany indray, ary hamelona ny maty izay nafenina tao aminy. Ny fomba fitenin' ny mpaminany eto no ahitana fa tsy an' ohatra no neveriny amin' ny hoe fitsanganan' ny maty. Nefa na dia izany aza dia tsy hanootra aiza noho izay mazana fihevity ny Testamenta Taloha manonto-

lo izy ; fa ny fitsanganana amin' ny maty dia tsy mbola fampianarana nazava taminy, fa tsinjon' ny mpaminany somambisamby ho vokatry ny fahatokiana an' Andriamanitra izany. Tsy dia mbola ampy loatra ny fahalalan' ny mino tamin' izay ny amin' ny hahatongavan' ny andro tsy hananan' ny fahafatesana hery intsony aty ambonin' ny tany, tahaka izay nampanantenaina teo amin' ny toko mialoha (25,⁸) ; nef asehon' i Isaia mazava aminy eto, fa ireny, izay efa lasa any am-pasana, dia ho velona indray ary hanana anjara fahasambarana amin' ny andron' i Mesia (ampit. 1 Tes. 4,¹³). Izay tiandy ho tafaraikitra maty ao am-pon' ny Israely dia ny hoe : Satria velona Andriamanitra, dia tsy maintsy ho velona indray koa ny fatin' ny olony. — Izay iafaran' ny hira eto dia manatratra ny tampon' ny fikasan' Andriamanitra. Tamin' ny voalohany dia filazana ankabobeny ny amin' ny fahatokiana tsy misalasala an' Andriamanitra no nolazainy, ary manaraka izany dia toy ny nijoro teo afovoan' ny loza manantanona mbola hihatra amin' ny mino izy ka nampionona azy tamin' ny nampisehoany ny tantara rehetra milaza ny hiafaran' izany, fa ny fahavalon' ny fanjakan' Andriamanitra dia nazera any amin' ny fiainan-tsi-hita, ary ny olo-mino kosa dia nomem-boninahitra ; eny, ny fatin' ny olony dia ho velona indray hanana anjara amin' izany fandiesena izany.

And. 20—21. Ireto andininy roa ireto dia fara-teny amin' ny fizara-na faharoa (25,^{9-26,19}). Ny Israely dia tokony hialoka ao ambanin' ny elatry ny Tsitoha, ambara-pahatapitry ny fitsarana, sy hiatehitra amin' ny fanantenana ny andro ho avy be vóninahitra, izay efa nampanantenaina azy. Izany no ampiafaran' ny mpaminany ny laha-teniny tahaka izay hita matetika ao amin' ny Baiboly sy amin' ny olon' Andriamanitra aty aoriana ; fa amin' izany teny izany no azo ampiarinana ny fo amam-pahanhy.

And. 20. *Midira ao amin' ny efi-tranonao*, tahaka an' i Noa tao amin' ny sambofiara (Gen. 7,¹⁶), izany hoe : Matokia ka aza manana ahiahy, fa hoy ny teny ao amin' ny 30,¹⁵ : «Amin' ny fiverenana sy ny fitsaharana no hamonjéna anareo». Ampt. Sal. 27,⁵. *Indray mipimaso monja*. Ny fitsarana dia hipaoka maty ka haharingana vetivety tahaka ny ataon' ny tafio-drivotra (ampt. 30,²⁷; Jer. 23,¹⁹), nef amin' tsy haharitra hoatrinona (10,²⁵). Ampit. Sal. 57,².

And. 21. Ny teny fiantombohana eto dia hita koa ao amin' ny Mik. 1,³. — *Ny tany hampiseho ny ra. . . .* Tahaka ny nivavan' ny tany hitelina ny ran' ilay olo-marina voalohany (Gen. 4,¹¹) ; voatahiriny tao ireny ra ireny, ary izy hamoaka amin' ny andro fitsarana ny maty, izay nampetraka tao aminy, ka izy no ho vavolmbelona tsy azo lavina hiampanga ny meloka. Ampit. Ezek. 24,⁷⁻⁸; Apok. 6,⁹⁻¹⁰; 20,¹³.

d. Toko 27,¹⁻¹³. *Ny fandravana ny fanjakana jentilisa sy ny fanangonana ny Israely*.

Ity laha-teny fahatelo ity dia miantomboaka amin' ny fampanantenana ilazana ny fandravana ny fanjakana jentilisa fahavalon' Andriamanitra (and. 1) ; ity andininy ity dia mifamaly amin' ny toko 24 sy 25,⁹⁻¹². Manaraka izany dia ny tonon-kira milaza ny fiarovana ataon' Andriamanitra manodidina ny tanim-boalobony (and. 2-6; ampit. 25,¹⁻⁵; 26,¹⁻¹⁹). Izay iafaran' ny faminaniana eto dia ny fanangonana ny Israely sisa ho ao amin' ny tany masina (and. 7-13 ; ampit. 25,⁶⁻⁸ sy ny fizarana farany amin' ny tonon-kira ao amin' ny 26,¹⁻³⁻¹⁹).

And. 1. Izany dia milaza ny fandravana ny fanjakana jentilisa.—*Anin' izany andro izany*, izany dia milaza mandrakariva ny amin' ny andro lehiben' i Jehovah (24,²¹; 25,⁹).—*Sabatr' i Jehovah*. Ohatra nalaina avy amin' ny Deo. 32,⁴¹.—*Leviatana*, anarana entina milaza biby lehibe sady mahatsiravina. Raha araka ny filazana azy ao amin' ny bokin' i Joba (40,²⁰; 41,²¹) dia toa mamba vaventy no heverina amin' izany, indraindray anefa dia biby vaventy an-dranomasina na menarana (tahaka ny eto) no antsoina amin' izany. Misy leviatana roa tononin' i Isaia eto ary akambany koa amin' ny *dragona ao an-dranomasina*. Ireo biby telo ireo dia ataony ohatra amin' ny fanjakana jentilisa telo lehibe izay ho valian' i Jehovah. Mazana oharin' ny Soratra Masina amin' ny biby mamiravira ny fanjakana momba ny tany (jereo ny bokin' i Daniela). Iza ary ireo fanjakana telo ireo ? Araka ny voalaza ao amin' ny and. 12-13 dia tsy maintsy hiverina ireny Israely babo any Egypta sy Asyria ary ny tanin' i Eofrata ireny. Koa izay heverina amin' ireo ohatra telo ireo ary dia tokony ho ny fanjakana Babylona sy Asyria ary Egypta. Tsy isala-salana fa Asyria no heverina amin' ny hoe *menarana madositra*; izy dia vakin' ny ony Tigrisy, izay misososo faingana ka nahazoany ny anarana hoe Hidekela amin' ny teny hebreo. *Ny menarana miforiporitra* dia ny fanjakana Babyloniana, izay ao andaniny roa amin' ny ony Eofrata, ary io ony io dia miolikolika fatratra tahatahaka ny menarana miforitra, ny sasany amin' ireny fiolehana ireny dia nataon' olona, fa ny sasany kosa vita-Nanahary. *Ilay dragona ao an-dranomasina* dia Egypta, izay tondrahan' ny ony Neily sy ny Ranomasina Mediterane; ampit. Ezek. 29,³.

And. 2—6. Ny hira ny amin' ny tanim-boaloboka voaro tsara. Ampit. 5,¹⁻⁶.

And. 2. *Amin' izany andro izany*, dia amin' ny andro izay hisehoan' ny fitsarana voalaza teo amin' ny and. 1, amin' izany dia hanao hira fiderana sy fankalazana ny amin' ny tanim-boaloboka kosa ny olo-mino. Ny oharina amin' ny tanim-boaloboka dia ny fiangonana, izay taly noho ny fiposahan' ny famonjena. Ny hira izay hatao dia izay teny entin' i Jehovah milaza ny fikarakarany sy ny fiarovany ny tanim-boalobony ka hahavanona azy tsara amin' ny andro ho avy (and. 3-6).

And. 3. Ampitahao 5,⁵⁻⁶. Andriamanitra mikarokaroka izay tomba rehetra ahazoany mampiasa ny fikarakarana rehetra ilain' ny tanim-boalobony, sady miaro azy andro aman-alina tsy ho simban' ny fahavaloo.

And. 4. Efa lasa ny fotoam-pahatezerana ; ny Israely voadio dia tsy tokony banana ahiahy intsony ny amin' ny fitsaran' Andriamanitra.—*Hery sy tsilo* ; izany dia ohatra amin' ny fahavalon' ny olon' Andriamanitra (2 Sam.23,⁶⁻⁷). Tenan' i Jehovah no nanolotra azy teo am-pelatanan' ny fahavaloo teo aloha (and. 6), fa ankehitriny kosa dia Izy no manafaka azy amin' izay mitady hampahory azy.

And. 5. Izany dia tampirisihana atao amin' ireny fahavaloo ireny, raha tsy tiany ny hiharan' ny famaliana, dia hibebaka amin' i Jehovah sy hitady fihavanana aminy. — *Aoka bifikitra*....Ampitahao amin' izay nataon' i Adonia voalaza ao amin' ny i Mpanj. 1,⁵⁰⁻⁵³.

And. 6. Ity dia fanazavana ny ohatra tahaka ny ao amin' ny 5,⁷. Hatramin' izao ny Israely dia hambinina, ary ny fanambinana azy dia lazaina amin' ny hamenoany izao tontolo izao amin' ny tsimony sy ny voany. Ampitahao amin' ny 37,³¹; Hos. 14,⁵⁻⁷.

And. 7-13. Filazana ny hanangona na ny Israely indray honina ao amin' ny Tany Masina.

And. 7. Nofaizana ihany ny Israely, nefy tsy mba naringana tahaka izay natao tamin' ny firenena jentilisa, izay nentin' Andriamanitra namay azy (and. 1.10-11; 26,¹⁴).

And. 8. *Tamin' ny nandroahany azy.* . . . Ny tenan' Isaia dia nantri-maso ny niandohan'izany famaizana ny Israely izany, dia ny namaboaan' ny Asyriana ny firenena folo. — Ny sofiksa pronominaly amin' ireo verba rehetra ireo (toy ny nandroahany, etc.) dia misolo an' Andriamanitra.

And. 9. Ny fitsarana dia efa nahadio ny Israely (ampit. 4, 4). Ny fiantombohan' izay voalazan' Isaia eto dia hita tamin' ny fiverenana avy tamin' ny fahababoana tany Babylona, fa nahefny sampy mihitsy ny Israely tafaverina ka tsy niverina tamin' izany intsony. — *Ny alitara* dia ny toerana nasandratra fahiny teo Palestina nanaterana fanatitra araka ny tomban' ny jentilisa ; tahaka ny alitaran' ny zanak' omby volamena nampanaojin' i Jeroboama I (1 Mpanj. 12,³²; 13,²). — *Ny Aseraha sy ny tsangambato ho an' ny masoandro* ; jereo ny fanazavana ny 17,⁸ sy ny teny ao amin' ny 17, 7-11.

And. 10. Ny sampy, izay efa noravan' ny Israely, dia tsy mba hatsangana intsony (and. 9), satria tsy hitady hivavaka aminy intsony ny firenena, rehefa hitany ny faharavan' ilay tanana lehibe, renivohitry ny fivavahana amin' ny sampy, fa izany no ataony ho vavolombelona fa efa mikoy ho resy ny sampy. Ampit. 21, ⁹. Noho izany dia hita fa mifampiakina mihitsy ny fibebahan' ny Israely sy ny fitsarana ny jentilisa. — *Tanana mimanda* ; jereo 24, ¹⁰⁻¹²; 25, ²; 26, ⁵. *Fonenana afoy*, hanjary ho antontan-tany totsiny noho ny faharavany, ka hitsirian' ny kirihitr' ala madinika sy ny ahitra, izay hatao fiandrasana ny biby ompiana sy fakana kitay (and. 11). Ampit. 5, ¹⁷; 17, ²; 10, ¹⁶⁻¹⁸.

And. 11. *Firenena tsy . . . ,* dia ny firenena mponina ao amin' ny tanana mimanda (and. 10), ka dia firenena jentilisa (ampit. amin' ny teny hoe olona ao amin' ny 40, 7, izay ilazana kosa ny olona na firenena ankapobeny). — *Mpamorona azy.* Ampit. 17, ⁷; 29, ¹⁶. Andriamanitra dia Mpamorona ny jentilisa koa (Job. 12,⁹⁻¹⁰), na dia toa tsy mitsimbina azy aza lzy noho ny toetrany manohitra Azy.

And. 12. Ampifanilain' ny mpaminany eto ny filazana ny fandravana farany atao amin' ny tanana jentilisa sy ny fananganana indray ny an' ny Israely ; ary ny amin' ny fijinjana no ataony ohatra entiny milaza izany. — *Hisy fampihintsanana* tahaka ny atao raha mively vary, mba hampiala ny tena voam-bary (Mpits. 6,¹¹). Izany fanao izany dia ohatra ilazana izay ataon' Andriamanitra hanafahana ny Israely eo an-tanan' ny mpampahory azy, mba hanangonany azy indray any amin' ny taniny. — *Ny ony dia Eofrata* (jereo ny fanazavana ny 7, ²⁰). — *Lobasahan-driak' i Egypta* dia Wady—el—Arisch, izay mamaritra an' i Egypta ao atsinanana (Gen. 15, ¹⁸). — *Ny ony mandriaka* dia ny tanin' i Eofrata (dia Asyria sy Babylonia), ary ny riak' i Egypta dia ny tanin' i Egypta. Koa ireo teny ireo dia milaza ny tany roa lehibe nahababo ny Israely. — *Tsirairay.* Ny fahababoana dia efa nampiely ny Israely ka nampifanalavitra azy tsirairay ; ary hovorina indray izy ireny, ka tsy hisy hohadinoina na dia iray aza. Ampit. Am. 9, ⁹; Mik. 2,¹².

And. 13. Fanazavana amin' ny teny tsotra ny fanoharana teo amin' ny and. 12.—*Anjomara lehibe* (18, 3; Mat. 24,³¹). Izany dia ohatra amin' ny raharaha lehibe hataon' Andriamanitra. Rehefa re izany famantarana izany, dia mivory ny efa niely ka miverina any Kanana hivavaka any amin' ny tendrombohitra masina, izay hany sisa ho foiben' ny fanjakan' Andriamanitra (2, 2; 11, 9-10; 24, 23; 25, 6). Ampit. amin' ny fampantanenana ny fanandrata na ny Israely indray naseho tamin' ny ohatra ny amin' ny fananganana ny firenena amin' ny maty (Ezek. 37). *Asyria sy Egypta* dia tononina eto ho solom-bavan' ireo tany rehetra ievezan' ny olon' Andriamanitra, tahaka ny ao amin' ny 11,¹⁶; 19, ²³⁻²⁵. Raha Asyria no tononina eto, fa Babylona kosa dia tsy mba kasihina na dia kely aza amin' ny 24—27, dia vavolombelona vaovao mampiseho izany, fa tsy mba nosoratana tamin' ny andron' ny fahababoana akory, araka ny fihevity ny sasany, ireto toko ireto, fa raha izany dia tsy tokony ho voatonona Asyria, fa efa rava izy sy Ninive renivoohiny tamin' ny fahababoana.

III.

Toko 28—35: Ny Israely sy Asyria tamin' ny andron' i Hezekia: ny fitsarana ny firenena sy ny voninahitry ny Israely.

Ny toko 28-35 dia misy an-tokom-paminaniana roa miavaka tsara: ny voalohany (toko 28-35) dia misy laha-teny enina, izay milaza manokana ny fifaneraseran' Israely tamin' ny Asyriana tamin' ny andron' i Hezekia. Ny faharoa (34-35) dia mampiseho filazana roa ny amin' ny fitsarana ny firenena sy ny fiverenan' ny Israely amin' ny taniny. Ireo toko roa farany ireo dia sady fara-tenin' ny faminaniana mialoha azy no famaranana ny fizarana voalohany manontolo (toko 1-35) amin' ny bokin' i Isaia.

Ireo laha-teny enina tsirairay ireo (toko 28-33) dia samy miantombo-ka amin' ny teny hoe *loza* (ampit. amin' ny loza inenina ao amin' ny toko 5). Ny antony dia ny hanomana ny Israely amin' ny tafika hamelezan' i Asyria an' i Joda, izay naverimberina matetika teo amin' ny toko 2-12, sady efa mihamtomotra miandalana. Ny hampahatahotra ny mpanota, ny hampangorohoro izao tontolo izao, ny hampangina ny mpaneso, ny hampahatoky ny mpandefitra, ny hampanantena ny famonjena azo antoka sady mahatalanjona ho an' ny mino amin' ny hanafahana an' i Jerosalema ary ny hahafola-po ny ratsy fanahy, eny, raha lazaina amin' ny teny indraimbava, dia ny hanao fanamboarana anaty misfamaly amin' ny famboarana ivelany natao tamin' ny voalohandohan' ny nanjakan' i Hezekia—no adidy lehibe sady sarotra napetraka tamin' i Isaia tamin' izao fotoana izao hotontosainy amin' ireo laha-teniny ireo. Hita amin' ny toko 28—33 fa ny herim-pony sy ny fikelezany aina dia efa nahatratra ny tampony avy amin' izany raharahany izany. Ampahalalainy antsika ny toetry ny olona tamin' izao fotoana izao, tahaka ny nanehoan' ny toko 2-8 antsika ny toe-draharaha tamin' ny andron' i Ahaza. Fa rehefa norahonan' ny tafika Syro-Efraimita izy, dia nitolo-batana teo an-tanan' i Asyria. Ary hitantsika ny vokatr' izany tetikady tsy mahomby izany (toko 7). Tamin' ny loza lehibe manoatra lavitra noho izany, izay nanantanona an' i Hezekia, no nahafoizany ny zava-tsoa be tany Jerosalema ho an' i Asyriana sy na-naovany fihavanana tamin' i Egypta, izay noheverin' ireny tsi-mino tamin' ny Joda ireny ho hany tetikady hahavonjy azy amin' izao loza izao (2 Mpanj. 18,²¹). Izany rahraham-pahalemna nataon' i Hezekia izany dia tena tsininy lehihe tokoa. Amin' izany fitokiany olombelona izany no mampiseho ny tsi-fahatokiany an' Andriamanitra. Amin' ny fiantombobany dia fandrahonana no herin' ireto laha-teny ireto, sady asehony miharihary arakaraka ny fandrosoan' ny fihavanana' ny Israely amin' ny firenena hafa ny tsi-finoany sy ny tsi-fahitany soa amin' izany. Nefa arakaraka ny anakekezan' ny fotoana no itomboan' ny tampanantenana haharesy ny fandrahonana. Velariny eo imason' ny Israely mino ny fahatongavan' ny famonjena hahafaka azy eo an-tanan' ny Asyriana; amin' ny filazany izany dia tonga mifangaro amin' ny faminaniana ny famonjena ho afaka amin' ny tanan' ny Asyriana sy ny hiseho amin' ny andron' i

Mesia. Amin' ny toko 28 dia aseho ny fitsorana mahatsiravina noho ny fahatokiana ny zavatra momba nofo, noho ny fitondrantena vetaveta, noho ny toe-panahy mikomy sady tsy mino, izay nanjaka na tamin' i Samaria na tamin' i Jerosalema. Ity laha-teny ity dia tokony ho natao talohan' ny nanafahana an' i Samaria, dia tamin' ny voalohandohan' ny nanjakan' i Hezekia izany. Amin' ny toko 29,¹⁻¹⁴ dia lazain' ny mpaminany ny famai-zana amin' ny andro ho avy sy ny famonjena mahagaga hatao amin' i Jerosalema. Manaraka izany dia misy laha-teny telo anoherana ny fane-kem-pihavanana atao amin' i Egypta. Amin' ny voalohany (29,¹⁵⁻²⁴) dia vakiny batsilana ny fikomiana mbola afeniny; amin' ny toko 30 dia ase-hony miharihary ny fikasana efa hotanterahiny sahady; ary ny laha-teny ao amin' ny toko 31 sy 32 dia milaza tsotra ny fanamelohana izany tetik-aday tsy mahomby izany. Ary amin' ny toko 33 dia mivadika ny rasa, ka ny loza notanisaina hatrany hatrany hiantefa amin' i Jerosalema dia mifotitra kosa hihatra amin' i Asyria, ary ny faminaniana dia tonga fampanantem-pamonjena mahafinaritra ho an' i Ziona.

*I. Toko 28, ¹⁻²⁹: Ny fitsarana an' i Samaria
sy Jerosalema.*

Ity laha-teny ity dia natao talohan' ny nanaovan' i Salmanasara fahirano an' i Samaria (and. 1-4), dia tamin' ny taona 726 na 725; satria naharitra telo taona izany fahirano izany, dia tamin' ny taona 722.—Samaria dia horavana, ary Jerosalema dia hotaizana. Izany fahasamihafan' ny anjara hihatra amin' izy roa tonta izany dia miankina amin' ny fahendren' ilay mahagaga amin' ny fisainana ary mahatalanjona amin' ny fahendrena (and. 29). Asehon' ny mpaminany ny fahasamihafany hita amin' ny faharavan' i Samaria sy amin' ny voninahitra ampanantenaina ny olo-mino (and. 1-6); nefo aharihariny koa fa ny lehibe any Jerosalema dia tsy misy hivoasana amin' ny any Samaria (and. 7—13); koa ho faty ireny amin' ny andro hitsanganan' ny Tompo hitsara ny olony (and. 14—21). Ny laha-teny dia faranana amin' ny tampiharana aseho amin' ny ohatra, ary toy izao no heviny: Mibebaha hianareo, fa hamay ny olony Andriamanitra, fa tsy handringana azy; ny kendreny amin' izany dia ny hisian' ny sisa, izay banana anjara amin' ny famonjena (and. 22-29).

And. 1-6. Hianjera i Samaria be avona; nefo, ny fitsarana azy dia hampitranga ilay andro izay hahatonga an' i Jehovah ho voninahitra sy hevy ho an' ny sisa amin' ny olony.

And. 1. Satro-boninabitra izay rebareha, dia Samaria izany. Ity tanana ity, izay naorin' i Omry teo an-tampon' ny havoana voahodidin' ny lohasaha mahavokatra, dia nahazo ny toerana tena antonona ho renivohi-panjakana tokoa (ampit. ny fanazavana ny 17, 3; Am. 6, 1'). Oharin' Isaia amin' ny satro-boninabitra efa anaovana izy eto (Jereo ny teny hoe: «eo an-dohan' ny lohasaha»); izy no mijaoalajoala eo afovoan' ny fari-tany manontolo. Izy no reharehan' i Efraima mifamaly amin' i Jerosalema. Noho izany no ilazan' ny mpaminany azy amin' ny ohatra vaovao misandray amin' io mialoha, ka anaovany azy ho voninkazo iravahan' ny lohan' ny mpimamo ao amin' i Efraima. Nefo malazo sahady izany satro-boninabitra izany ka efa madiva hihintsana ary ho voahosihosin' ny tongotry ny olona.—*Ny mpimamo any Efraima.* Ny fimamoana dia toa faharatsiana nanjaka tao amin' ny fanjakan' ny firenena folo. Jereo Am. 4, 1; 6,⁴⁻⁶; Hos. 7, 5: — *Ny firavany*, samy mety eto na ny firavak' i Efraima na ny firavaky ny mpimamo any Efraima; amin' ny teksta hebreo dia ny voa-

lohany no izy. — *Lohasaha lonaka*. Ny manodidina an' i Samaria dia lonaka koa tahaka ny an' i Jerosalema.

And. 2. Ny fahavalao dia Salmanasara mpanjakan' i Asyria sy Sargona mpandimby azy. Jereo ny fahatanterahan' izany voalaza ao amin' ny 2 Mpanj. 17,⁵⁻⁶. — Jereo ny ohatra mitovy amin' ity voaloza ao amin' ny and. 15. 17,¹⁹; 8,⁷⁻⁸; 25, 4.—

And. 3. Ity dia mifameno amin' ny ohatra voalaza teo amin' ny and. 1 milaza ny voninkazo mihamalazo. Tsy voalaza eto ny fihintsanay, fa ny mahazo azy rehefa mihintsana. Milaza ny faharavana sy ny fahasimbana tanteraka hihatra amin' i Samaria izany.

And. 4. Ny aviavy mialin-taona dia zavatra mahatsiriritra (Mik. 7,¹) sady mora mihintsana (Nah. 3,¹²) ka raha vao raisina dia arapaka. Indray voalaza amin' izao ohatra izao ny mahatsotra sy mahaloza ny fandravana ilay tanana mpiavonavona; ka ao anatin' ny taona vitsy foana dia ho rava tsy hita poka ny fanjakana Efraima.

And. 5. Raha Samaria no ravaka sy voninahitry ny fanjakan' ny firenena folo, dia Jehovah kosa no ho an' ny olony marina. Ampit. amin' ny 4, ², izay milaza ny voninahitr' i Jehovah hisolo toerana ny voninahitra sandoka, izay holevonin' ny fitsarana (3, ¹⁶⁻⁴¹). — Ny *olony sisa*, dia izay sisa amin' ny olony mitambatra na amin' i Efraima na amin' i Joda.

And. 6. Ampit. amin' ny 11,²⁻⁵. Ny *fanaby fitsarana* ao amin' ny mpitsara sy ny *bery* ao amin' ny mpiady dia toetra roa izay mifanalavitra amin' ny *tsi-fahamarinana*, izay ao amin' ny olona amin' izao fotoana izao (jereo 10,²⁻³), sy amin' ny fietrena noho ny sahababoana, izay hihatra aminy amin' ny andro ho avy (10,³⁻⁴).

And. 7 — 13. Ny lehibe any Jerosalema, ary isan' ireny dia ny mpaminany sy ny mpisorona, izay tokony ho fianarana ho an' ny be sy ny maro amin' ny fanoavana an' Andriamanitra, dia tsy mba misy hivoasana amin' ireny mpimamon' i Efraima ireny tsy akory, fa maneso sy manaratasy ny tenin' Andriamanitra koa izy ary manao tsinontsinona ny toritenin' ny mpaminany. Noho izany no hitenenan' Andriamanitra aminy amin' ny fiteny tsy mantsy hoheinoiny mihatra amin' ny fitsarana hataony aminy.

And. 7. Ny fandrahonana an' i Samaria no nanombohan' ny mpaminany ny loha-teniny, satria izany no fantany tsy hanafintohina an' ireoterak' i Jerosalema nihaino azy; nefy nony efa nanongilan-tsofina tsara nihaino izy, dia navadiny tampoka nankany aminy indray koa ny fano-mezan-tsiny nataony. Ampit. amin' ny and. 7 ny 5,¹²⁻¹³; 22,²³; Mik. 2,¹¹. Ny lalana dia mandrara ny mpisorona tsy hisotro divay alohan' ny hidirany ao amin' ny tabernakely (Lev. 10,⁹). — *Eo amin' ny fitsarana*. Ny mpisorona dia nitsara ny zavatra sasany nanahirana (jereo Deo. 17,⁸⁻). Ary asehon' ny mpaminany aminy eto fa tsy azo antoka ny fitsarana ataony eo amin' ny seza-fitsarany; ary ireny mpaminany sandoka ireny indray dia miraingiraingy amin' ny anaovany faminaniana.

And. 8. Ny voalaza eto dia ny toetra miseho miankina amin' izay voalaza tao amin' ny andininy mialoha. Tena fahafaham-baraka mihitsy izany na amin' ny tenany na amin' ny raharahany.

And. 9. Ireo mpimamo no miteny eto. Esoiny sy harabiny ny tenin' ny mpaminany; ataony fa rediredy foana, izay antonona ny zaza minono.

And. 10. Didy anampy didy. . . . Fitsipika anamby fitsipika. . . .
 Izao fombam-piteny eto izao dia fakan-tahaka ataon' ny mpaminany amin' ny fitenin' ny mamo, izay mibadabada sy miraikidraikitra maneso sy manafoka ny anatra ataon' ny mpaminany (miseho tsara izany amin' ny tarehin' ny teny hebreo : tsav latsav, tsav latsav, kav lakav, kav lakav). Fatratra ny fahitan' ny mpaminany fomba amam-panao vaovao mandrakariva ho entiny mampiditra ny fananarana mifanandrify amin' ny toetr' olona samy hafa.

And. 11. Satria ataony ho bedibedy foana tsy misy antony ny teny faminaniana, dia hampitenenin' i Jehovah aminy amin' ny fiteny tsy fantany ny firenena masiaka, izay hanafika azy ; ary amin' izay dia ho voatery tsy maintsy hihaino izy. Ampit. Deo. 28,⁴⁹ ; Isa. 33,¹⁹ ; (I Kor. 14,²¹).

And. 12. Ny lalàn' Andriamanitra dia tsy mba filam-baniny fotsiny natao taminy, fa zavatra nokendrena hahazoany toky amin'ny fitsaharana sy ny famelombelomana amin' ny honenany eo amin' ny tany Kanana (Jer. 6,¹⁶). — Ny reraka, dia ireo madinika, izay tokony ho voàro amin' ny fampahoriana ao anatiny noho ny fahatanterahan' ny lehibe ny lalàna sy amin' ny loza avy any ivelany, izay hihattra amin' ny firenena noho ny tsi-fahatokian' ireny an' Andriamanitra. Nefa ny hoe : ny reraka dia azo heverina koa ho ny tenan' ny Israely, izay efa nomen' Andriamanitra ny tany Kanana ho fitoerana fitsaharana hialany sasatra, rehetra avy namaky ny efitra izy (Deot. 3,²⁰ ; Jos. 1,¹³, etc.).

And. 13. Ny fanesoana an' Andriamanitra dia tsy mba zavatra vitavita foana tsy akory. Raisin' ny mpaminany ilay tena fanesoana nataon' ireny mpimamo ireny tamin' ny didin' Andriamanitra, ka naveriny aminy ihany. Andriamanitra dia tena hanome azy mihitsy «didy anampy didy sy fitsipika anampy fitsipika» amin' ny hanolorany azy, eo antanan' ny fahavallo tsy mifaditr' ovana, izay hanery azy hanaraka ny didy sy ny fitsipika tsy an' erany, ka hahatonga azy hahatsiaro sy ho manina ilay didin' Andriamanitra nozimbazimbainy sady noheveriny ho mafy loatra. Ny hiafaran' ny fitsarana dia ny fahababoana. Ampit. 8,¹⁴⁻¹⁵.

And. 14 -- 21. Ireny tsy matahotra an' Andriamanitra ireny dia manao azy ho konjo lahy ka ho afaka hihodivitra ny loza, nefo hakoron' Andriamanitra ny fisainany. Hovonjeny ny azy, fa ny ratsy fanahy kosa hototororoiny mihitsy.

And. 14. Mpaniratsira. Ampit. and. 22 ; 5,¹⁹.

And. 15. Hianareo manao hoe. Vakin' ny mpaminany batsilana eto araka ny fampahalalan' Andriamanitra azy ny dinidinika ankifonofono nafeniny. — Efa nanao faneke. . . . Mihambo ho afaka mihodivitra amin' ny fahavallo izy, tahaka ny efa nanao faneke tamin' ny fahatesana iny. — Ny loza manafotra, dia ny Asyriana, izay ho avy hanafika, tahaka izay voalaza ao amin' ny 8,⁷⁻⁸. — Tsy bibatra. Na dia hoe ohatra ka hamakivaky ny tany Palestina aza ny fahavallo, dia mbola heveriny fa ho afaka ihany izy. Ity andininy ity dia mihevitra ny faneke nataon' i Ahaza tamin' i Asyria fahiny, izay nanantenan' i Jerosalema hahafaka azy amin' ny famelezan' i Samaria, na angamba ny faneke notaadiavin' i Joda hatao amin' i Egypta hanoherany an' i Asyria, izay nampandoa hetra azy. Amin' izany lalana ambanin' ny tany nataony izany no iharan' ny teny hoe lainga sy fitaka voalaza eto. Nefo ny hafetseny tsy mba nahavonjy azy. Ampit. 29,¹⁵ ; 30,¹².

And. 16. Iray dia iray monja no hany fiarovana azo antoka amin' izao loza mandrahona izao, dia ilay amboarin' i Jehovah sy omaniny ho an' ny mino ao Ziona. — *Vato voazaha toetra.* Tsy Ziona, araka ny hevitry ny sasany, na ny Tempoly, na ny tranon' i Davida no antsoina' amin' ny hoe vato eto. Ao amin' ny 8,¹⁴ dia Jehovah no atao hoe Vatompin' ny Isiraely (ampit. 17,¹⁰): ao amin' ny 14,³² Izy no lazaina ho nanorina any Ziona. Ka dia tsy Jehovah koa no neverina ho vato eto ; satria Izy dia lazaina ho mametrak'a'ny vato ho fanorenan' ny trano, izay aorina ho solon' ilay harodana noho ny fahotan' ny Isiraely, — dia ny fanjakana naorin' i Davida. Ity vato ity ary dia Mesia, Ilay Imanoela, Izay efa natrangan' Isaia teo amin' ny toko 7 sy 8 ho antoky ny famonjena ny olony. Izay nino ity Mesia nampanantenaina ity tamin' ny Testamenta Taloha dia nahazo anjara tamin' ny famonjena (ampit. 7,⁹; Hab. 2,⁴). Noho izany ny Testamenta Vaovao dia tsy mihambahamba akory, fa manao ity ohatra ny amin' ny vato—fehizoro ity ho milaza an i Kristy (Lio. 20,¹⁷⁻¹⁸; Rom. 9,³³; 1 Pet. 2,⁴⁻). Ity andininy ity dia misy fifandraisany amin' ilay voalazan' i Jesosy hoe : «Ravao ity tempoly ity, ary Izaho hanangana azy amin' ny andro fahatelo» (Jao. 2,¹⁹). Ampit. koa amin' ny Sal. 118,²².

And. 17. Ny tetikadinareo dia ho teti-dromotra; ny trano izay aorin' i Jehovah amin' ny fitsarana sy ny fahamarinana ihany no ho trano masina ; amin' ny fanaovana azy dia tsy hisy afa-tsy ny zavatra efa voazaha toetra ihany no ho tafiditra, fa ny ratsy fanahy kosa dia tsy mba ho lany. Ampit. 1 Pet. 2,⁴⁻⁹. Ny havandra sy ny rano dia ohatra tahaka ny voalaza amin' ny loza hipoka an' i Samaria (and. 21), toy izany koa no hanindao an' i Jerosalema. Koa dia tsy hahay hihomehy na haneso intso-ny ireny.

And. 18. *Ny fanekenareo.* Ny tetikadinareo tsy hahasakana ny loza, izay efa miandry anareo. — *Ho tonga fanitsakitsany*, dia fanitsakitsaky ny fahavaloo (ny Asyriana no voalohany amin' ireny), tahaka izay nataony tamin' i Samaria (and. 3 ; ampit. 10,⁶).

And. 19. *Isa-maraina isa-maraina.* Misy fiheverana ny fitsarana maro mifanohitohy amin' izany (tahaka izay voalaza ao amin' ny 6,¹¹⁻¹³). Koa tsy ny tafika nataon' i Sankeriba ihany no tao an-tsain' ny mpamina ; fa ny tafika maro hafa koa nanarakaraka izany namely an' i Joda mandra-piatarany mihitsy amin' ny tena fahababoana. — *Ny vokatry ny fabafantarana izany fianarana izany dia fangovitana ihany.* Ny teny eto dia nampisanandrifisina amin' ny tenin' ny mpaneso eo amin' ny and. 9. Izany fianarana ny teny faminaniana izany, izay noheveriny ho manasatra, dia hianarany amin-tahotra, izay tsaroany noho ny fahitan' ny fampahorian' ny fahavalony azy.

And. 20. Fomban-tenin' ohabolana ity. Ny fandriana, izay efa namboariny hatoriana amim-piadanana dia tsy antonona. Izany dia ohatra amin' ny tsi-fahombiasan' ny tetik' ady noheveriny. Fa Jehovah heriny, Izay tokony ho mpanampy azy, no manjary ho mpanohitra azy.

And. 21. Ny tenan' i Jehovah no mitsangana hiady amin' ny olony, tahaka ny niadiany tamin' ny fahavalony taloha. — *Perazima na Ba 'ala — Perazima*, tsy lavitra an' i Jérosalema ao amin' ny lohasahan' i Refaïma. — *Gibeona* dia tanana fantatra tsara tamin' ny fandresen' i Josoa (Jos. 10), sahabo ho valo kilometatra ao avaratr' i Jérosalema. Amin' ny filazan' i Isaia eto dia tokony ho mby tao an-tsainy ny fandresen' i Davida indroa ny Filistina, voalaza ao amin' ny 2 Sam. 5, ²⁰— ; 1 Tant. 14,¹¹—. — *Ny*

asany--tsy ilay fanaony mandrakariva anefa, ny ataony—tsy ilay vitainy mandrakariva anefa. Ny maha-tsy fanao mandrakariva izao dia ny iadian' i Jehovah amin' ny Israely fa tsy ho an' ny Israely, ampit. 29, 14. Tsy Andriamanitr' Israely fotsiny Izy, fa ny Iray Masin' ny Israely koa, Izay tsy mba manao tsikombakomba amin' ny fahotan' ny olony.

And. 22—29. Ilay fandrahonana mahatsiravina teo iny dia diasan' ny fanomezan-toky mahafaly kosa indray izao. Andriamanitra mamay ny olony, ary izany dia tahaka ny fanaon' ny mpiasa tany, mamakivaky sy mitrandraka ny tany : ary izany dia tsy ataony mba hanimba azy, fa ny hanadio sy hampahavokatra azy. Izany dia sady fiantsoana ny ratsy fahahy hibebaka ka tsy haneso intsony no tampiononana ny marina, fa tsy homongomongoina tsy akory izy.

And. 22. *Ny famatorana anareo,* dia ny famaizana mafy ampy tsara voalazany hihatra aminy, ary tsy tokony hanereny an' Andriamanitra ho vao mainka hanamafy azy kokoa. — *Fahafonganana voatendry.* Ny fitsarana dia efa voatonon' ny mpitsara, ary tsy azo ovana izany. · Ampit. 10, ²²⁻²³.

And. 23. *Mihainoa bianareo.* Izany fiantsoana izany dia mampiseho fa misy zava-dehibe sady saro-pantarina hambara. Aoka hoe hoza-hana-na mba ho hain' ireo mpihambo ho hendry ireo ny hamantatra ny hevitr' izao ohatra manaraka izao amin' izay mihatra amin' ny tenany !

And. 24-26. Tsy ny hiasa fotsiny izao no anton' ny hiasana, fa ny hamafazana sy hambolena ; ary toy izany koa, tsy ny hamay fotsiny no anton' ny amaizan' Andriamanitra, fa ny hanomana ny olony handray ny famonjena sy ny fitahiana vaovao. Ary tahaka ny mpiasa manao ny asany araky ny fotoany avy, dia toy izany koa amin' Andriamanitra : ao ny fotoana amaizany, ary ao ny fotoana itahiany. Koa dia tsy ho varo-maty tsy akory ny famaizany. — Misy zavatra hafa koa asehon' ny mpamina ny amin'ny and. 25, dia ny fomba samy hafa intondran' Andriamanitra ny olona araka izay mifanandrify amin' ny toetraryn avy. Ny fomba arahin' ny mpiasa amin' ny fambolena dia tsy misy afa-tsy ny lalàn' Andriamanitra araka izay hita amin'ny zava-boahary ihany (and. 26); ary llay Mpamorony, Izay nanome izany lalàna harahin' ny mpiasa izany, moa tsy ho hendry lavitra noho ny mpiasa va amin' ny fampianarana sy ny fitaizana ny olony !

And. 27-28. Rehefa masaka ny voam-bary samy hafa karazana, dia tsy amin' ny fomba iray ihany tsy akory no amoriany ny voa — *Ny kodia vy dia karazam-piasana tarihin' omby entina mitoto ny voam-bary,* ka tsy mba fanao amin' ny vary efa masaka mbola an-tokony izany, fa fantaka na tehina kosa no ivelezana azy (and. 27). Ary na dia amin' ny voam-bary toitoina amin' ny kodia vy aza, dia tsy tena toroina mihitsy tsy akory. Toy izany Joda tsy hatao tahaka an'i Efraima tsy akory, ary ireo mpaneso ao amin' i Joda dia tsy mba hatao mitovy fitondra amin' ny mino ao aminy tsy akory ; fa na dia ho tratry ny fahorianana noho ny fitsarana mihatra amin' ny iray firenena aminy aza izy, dia hokendren' ny fitsimbinan' Andriamanitra kosa. Hisy vokatra, dia ny *sisa* voavonjy. Andriamanitra dia mitady izany vokatra izany amin' ny fitondrana samy hafa sy tsy anononana ataony amin' ny olony ; hanamasaka azy Izy, ary ha-mpiala azy amin' ny hodiny tahaka ny atao amin' ny vary, izany hoe : Hampiala azy amin' ny Israely araka ny fanahy. Jereo ny ohatra ao amin' ny ^{21, 10}; ampit. ^{27, 12}.

And. 29. Isaia dia miverina indray amin' ny hevitra efa voadinika sahady teo amin' ny and. *26.* Izany fikarakarana sy fitsimbinana amimpahamalinan' ny mpiasa izany dia nianarany tao amin' ny sekolin' ny fahendren' Andriamanitra, izay mahagaga amin' ny fikasana sady mahita ny lalana rehetra hahatantehany izany.—Ny hevitra amin' ity fizara ity, izay misidina ambony nefo tsotra sady mora azo, dia mampahatsiaro ny fampianarana, indrindra fa ny fanoharana nataon' ny Mpamonjy.

2. Toko 29,¹⁻¹⁴. Ny famaizana sy ny famonjena an' i Ariela.

Ity laha-teny ity dia tokony ho natao iray taona talohan' ny tafika nataon'ny Asyriana (and. 1). Tamin' ilay fotoana hiposahan' ny androm-pahoriana indrindra amin' i Joda no nanambaran' Isaia ny hanaovan' ny fahavalo fahirano an' i Jerosalema ka antonony ny tena faharavana mihtsy; nefo tamin' ilay fotoana nahalehibe indrindra ny fahoriana iny no nampisehoan' Andriamanitra ny famonjena mahagaga. Toy izany no anafoanan' ny mpaminany ny toky sandoka nananan' ireo mpaneso sy ampiononany ny mino amin' ny fampanantenana fa hisy fanavaozana ny firenena na ara-panahy, na araka ny tena, rehefa afaka ny fotoana nietreny.—Misy fizara roa amin'ity laha-teny ity dia 1) And. 1-8. Filazana ny hanaovana fahirano any Jerosalema sy ny famonjena mahagaga hanafhana azy. 2) And. 9-14: Filazana ny tsifahazoan' ny lehibe sy ny besy ny maro ny tenin' ny mpaminany sy ny handrosoan' ny famelezan' Andriamanitra azy amin' ny famaizana noho izany.

And. 1-8. Ny fanaovana fahirano an' i Jerosalema sy ny famonjena azy.

And. 1. Ariela. Anarana an' ohatra ilazana an' i Jerosalema io, araka izay aseho amin' ny teny manaraka hoe : «tanana nitoeran' i Davida». Azo adika amin' ny fomba roa io teny io, dia na «Fatan' Andriamanitra» na «Lionan' Andriamanitra». Ny hevitra faharoa dia hita ao amin' ny 2 Sam. 23,²⁰, izay anaovana ny teny hoe *Ariela* ilazana ny mpiady moabita roa lahy ka adika hoe «lehilahy mahery» na «lionan' Andriamanitra» (araka ny nota). Io anarana io, izay iantsoana an' i Jerosalema dia anambarana fa noho ny hery avy any ambony, dia ho tonga tsy azo resena izy, na dia hifandrina amin' ny fahavalo maro sady mahery indrindra aza (ampit. amin' ny ohatra mitovy amin' izany ny amin' ny liona ao amin' ny 31,⁴). — Ny hevitra voalohany kosa dia mitanandrity amin' ny teny hoe ariela dia hita ao amin' ny Ez. 43,¹³⁻¹⁶, izay iheverana azy ho milaza ny alitara fanaterana fanatitra ao amin' ny tempoly vaovao. Raha ahatra amin' i Jerosalema ity anarana ity dia iheverana ny afo tsy avela ho faty eo amin' ny tempoly any Jerosalema (Lev. 6,¹²⁻¹³). Ny teny manaraka hoe : *Tanana nitoeran' i Davida* dia mampahatsiaro fa ilay fotoana nahatonga an' i Jerosalema ho fitoeran' i Davida no nahatonga azy ho fitoeran' Andriamanitra koa. Raha lazaina ho tananan' Andriamanitra izy, dia manambara azy ho tsy azo atao fongana izany. Raha atao hoe Fatan' Andriamanitra izy dia atao ohatra na amin' ny fitsarana andiovan' Andriamanitra ny olony (1,²⁵; 10,¹²), na amin' ny famaizana mahatsiravina hamelezan' Andriamanitra ny Asyriana, amin' ny fotoana hanatonany an' i Jerosalema; fa hisy lelafo mivoaka avy amin' ity tanana ity, izay handevona azy (misy hevitra toy izany ao amin' ny 30,³³; 31,⁹). Na to' inona na to' inona hevitra aiditra amin' ity teny saro-pantarina hoe Ariela ity, dia hita fa ny antony dia ny hampihevitra sy hampieritreritra ny mpamaky, ary azo lazaina ho fanafohezana ny filazana ny ho toetr' i Jerosalema amin' ny fotoana sarotra rehetra ilan' i Jehovah azy. — Ny hoe : *Tanana nitoeran' i*

Davida dia ampit. 37,³⁵. Ao amin' ny nota dia voalaza hoe *nitokian'* ka ampit. 16,⁵. — *Ampio taona ny taona, aoka ho tafatsingerina ny andro firavoravoana*, izany hoe : Aoka hisy taona anankiray koa hanampy ny iray efa lasa ; ary aoka hatramin' ny taom-baovao ho avy dia hisy andro firavoravoana lehibe iray koa ; ary amin' izay dia hiharam-pahoriana Jerosalema. Ambaran' ny mpaminany amin' izany ny hahatongavan' i Asyria, rehefa afaka ny iray taona. Tahaka izany koa no voalazany ao amin' ny 32,¹⁰. Azo neverina fa takaikin' ny andro firavoravoan' ny Paska no nanaovany ireo laha-teny ireo ; fa ny Paska no iantombohan' ny taompiangonan' ny Israely. Vinaniny amin' izany ny hahatongavan' ny tafika hataon' i Sankeriba amin' ny lohataona, na amin' ny fahavaratra manaraka izany ; fa amin' izany fotoana izany no mazàna fanombohan' ny mpanafika ny ady.

And. 2. Ny andininy 1 sy 2 no toy ny theman' ny manaraka rehetra. Ny filazana ny famoizana sy ny fampanantenam-pamonjena dia alahatra araka ny fomban' ohatra sady fohy eto amin' ity andininy ity. Ary manaraka izany vao velariny sady tsinjarainy, ka lazainy mialoha amin' ny teny tsotra ny famoizana (and. 3—4), dia vao ny famonjena an' i Jerosalema (and. 5—8). — *Dia hampabory an' i Ariela Abo.* Jehovah no tena mpamorona ny fitsarana, izay notanterahin' ny Asyriana (10,⁵), dia izy ihany koa no hametra ny fahelany. — *Ary ho tonga Ariela tokoa amiko izy.* Raha araka ny anaovana ny hevity ny teny hoe Ariela, dia toy izao no hevity ny teny eto : Ilay liona dia ho voatery an-daniny efatra, hitrosina amin' ny tany, hitoreo, nefo izany tsy hahavery ny maha-liona azy sady tsy haharesy azy ; izany hoe : Ny finoan' ny olom-boafidy ao Jerosalema dia tsy ho levon' ny fizahan-toetra, fa vao, mainka hitombo aza (jereo ny herim-pinoan' i Hezekia voalaza ao amin' ny toko 37, izay nahavonjy an' i Jerosalema). Ary afa-tsy izany dia azo atao toy izao koa ny hevit' io teny io : «Hamonjy ity tanàna ity aho, fa na to' inona na to' inona fahatan' ny mponina ao aminy, dia ao no misy ny alitarako sy ny tempoliko».

And. 3. Voatemitra Jerosalema, tapaka avokoa ny fifaneraserany amin' ny tany hafa, ka efa vandrinin' ny Asyriana hoatra ilay harapany iny ; kanjo tsy tanteraka ny fandravana. Ny toe-draharaha voalaza eto dia ilay efa nambara tary amin' ny 1,⁶⁸. Ny andinidiniky ny fahatanterahan' izany dia jereo ny fanazavana ny toko 36 sy 37 araka ny fitantaran' ny tenan' ny Asyriana izany.

And. 4. Jerosalema dia oharina amin' ny vehivavy misaona, mipe-traka amin' ny vovoka, ary ny feony dia malemilemy tahaka ny mivoaka avy ao anatin' ny tany (3,²⁶). Ny fahoriany dia mihoapampana, ny avonavon' ilay tanàna mamirapiratra dia naetry. Jereo ny 36,^{22-37,3} ; ampit. 26,¹⁶. — Ny teny farany eto amin' ny andininy dia ampit. amin' ny fanazavana ny 8,¹⁹.

And. 5. Fampanantenam-pamonjena no voalaza eto. Fa na dia ho be dia be aza ny fahavaloo, dia hiely amin' ny indray mipy maso izy, tahaka ny vovoka na ny akofa paohin' ny rivotra. Ampit. amin' ny 17, ¹²⁻¹⁴ ; 30,²⁸.

And. 6. Ampit. amin' ny 30,³⁰⁻³³. — Ny teny hoe : *famaliana* dia mazàna entina milaza ny atao amin' ny famaizana ihany ; fa eto anefa dia mandray hevitra roa izy, ka ny famaliana dia sady milaza ny hamonjen' Andriamanitra an' i Jerosalema no milaza koa ny handringanana ny Asyriana. Izany famaliana mahagaga izany dia lazaina amin' ny ohatra amin' ny oram-baratra mahatsiravina.

And. 7. Ho tahaka ny nofy ny fahalasan'an' ny fahavalô ka tsy ho hita izay nanjavonany.

And. 8. Ny fampiasana ny ohatra hoe nofy eto dia hafa noho ny teo amin' ny and. 7. Ny Asyriana dia ho tahaka ny olona manonofy mihinana sy misotro, kanjo nony mahatsiaro izy, dia ho hitany fa indro tsy misy afa-tsy nofy fotsiny ihany. Nataony fa efa ho babony Jerosalema, kanjo ariary zato am-pandriana fotsiny izany fa tsy tena zavatra tsinona ; vao mainka loza koa fa nivadika ny rasa, ka ny nantenain-tsy azo, ny an-tanam-botsotra, eny, ny aina aza no nanaraka. Taman-dratsy ny nandrava an' i Samaria (28,⁴), ka Jerosalema avy no nantenaina harodana, nefà indro fa nofy fotsiny.

And. 9—14. Milaza ny fahajamban' ny mponina any Jerosalema ka mbola hotohizana ihany ny fitsaran' Andriamanitra azy.

And. 9. *Mitalanjôna ! Aoka bo jamba bianareo !* Raha mandre ny tenin' ny mpaminany ny olona dia tsy mino nefà gaga koa. Finoana no ilainy hahalalany sy hahaizany mandray ity faminaniana mahagaga ity, fa indray voalaza amin' izany ny tampietrena lalina sy ny fandratana mahagaga ny tanan'an' i Davida. Ambaran' ny mpaminany aminy, fa fahajambana mafimafy kokoa no entin' Andriamanitra hamay azy amin' ny fahajambana niniany. Tahaka an' i Farao nanamafy ny fony ka dia nohamafisina ny fo, ary toy izany koa hianareo : hidio ny fonareo tsy hidiran' ny tenin' ny mpaminany, fikiro ihany ny anjoanjonkevitra ataonareo, ary Andriamanitra kosa hamely anareo amin' ny fahajambana. Ny fahendrenareo rehetra dia hanjary fahadalana ka hipao-ka anareo ho amin' ny tena faharavana. Ampit. 6,¹⁰; 14,¹⁹; Rom. 1,²⁸.

And. 10. *Ny mpaminany dia antsoina eto hoe maso, izy no loban'* ny fireneny ; izy dia tokony hijery hanazava ny hafa sy hitarika azy ; kanjo inona no teo : nalain-kanirina, vao nampivandravandra, — izy ireny indray no vao mainka nampivily azy. Ampit. 3,¹²; 28,⁷; Mik. 3,⁵⁻⁷. — *Nakimpiny ny masonareo.* Ampit. 6,¹⁰. — *Nosaronany.* Na dia mihiatra aza ny masonry, dia tsy mba mahita intsony. Ampit. 22,⁸.

And. 11—12. *Ny fabitana, izany hoe :* Ny fanambarana ataon' ny mpaminany marina ; ireny dia tahaka ny taratasy voaloko na boky tsy hay vakina aminy. — *Olona mahavaky teny dia ny mpisorona mbamin'* ny mpaminany. Raha sendra tsy fantany ny faminaniana, dia tsy mba avy amin' ny tsy fahampian' ny fahalalany izany, fa avy amin' ny tsy finoana, izay nentiny nanarona ny hevitra Andriamanitra (and. 9; Mat. 11,²⁵). Azony natao ny hahfantatra raha sendra tiany. — *Ny teny hoe :* *Izay tsy mahavaky teny dia milaza olona hafa kosa, dia ny valala tsy mandady harona tsy mba manam-pahalalana, fa dia manaraka ambokony fotsiny amin' izay itarihan' ieo voalaza teo aloha ireo azy ; satria tsy mba fantany na dia ny zavatra ivelany momba ny faminaniana aza.*

And. 13. Ny tsi-finoana sy ny fahajambana dia tafiana ny fivavahana ara-pomba fotsiny. Maro no nandray ny fanavaozana sy ny fambobarana nataon' i Hezekia na dia tsy tena tsara fanahy aza noho ny fahatahorany ny mpanjaka, na noho ny fiheverany fa ankasitrahan' Andriamanitra rehesa mahavatra ny fombam-pivavahana ivelany. Asata (Sal. 50) sy Amosa (5,²¹—) ary Mika (6,⁶—) dia efa nampiseho sahadys ny tsy mahamety ny fombam-pivavahana tsy arahim-pahamarinana. Ampit. Isa. 1,¹¹⁻¹². — *Ity firenena ity.* Jereo ny fanazavana ny 6,⁹.

And. 14. Ampit. 28,²¹. Ny asa hataon' Andriamanitra ao amin' ny Israely dia hahagaga sy hahatalanjona. Hanolotra ity firenena ity, dia ny olony, amin' ny famaizana tapitr' ohatra Izy, ka tsy hihevitra ny voninahitry ny tenany (Deo. 28,⁵⁸⁻⁵⁹) ary hamely azy imbetsaka (ampit. amin' ny fanazavana ny 28,¹⁹). — *Ny fabendren' ny olon-kendriny.* Ny fahaizana iehetra entin' ny lehiben' i Joda hamonjena azy dia hanjary ho tsinontsina (and 15—16; 30,¹⁻²).

Toko 29,¹⁵⁻²⁴. *Laha-teny voalobany anoherana ny fibavanana atao amin' ny Egyptiana.*

Amin' ity fizarana ity no andaharan' Isaia voalohany ny anankiray amin' ireo laha-teny telo anoherany ny fibavanana atao amin' i Egypta ka ilazany izany ho fahotana lehibe indrindra sady loza lehibe indrindra amin' izao fotoana izao. Lazain' ny mpaminany ny faharavana ho avy hahazo izay miara-mioko hanao hevitra miafina hanohitra ny sitrapon' Andriamanitra. Satria hivadika ny rasa, ka ny mahery haetry, ny ratsy fanahy haringana, ary ny naetry no homem-boninahitry; ary ny olona miverina amin' i Jehovah dia hahazo indray ny anjara soa nampanante. naina ny razany.

And. 15—16. *Izay manafina lalina ny saina*, dia izay mihevitra hahay manao zavatra tsy fantatr' Andriamanitra, hoatra ny mihevitra ny Mpamorona ho ambany tahalalana noho ny noforonina (and. 16). Ireto teny ireto dia mifanandrify tsara amin' ny fibavanana amin' i Egypta, izay hovisavisain' ny mpaminany amin' ny toko manaraka. Fantatry ny lehibe tany Jerosalema tsara ny fanoheran' Isaia ny fikasany, ka dia nafeniny mafy mba tsy ho vaky ambony ihany. Nefa asehon' ny mpaminany mazava aminy eto, fa tsy misy zavatra azo asenina amin' i Jehovah sy ny mpaminaniny.

And. 17. *Libanona* (dia ala tsy nambolena) dia ovana ho *saba*, ary ny *saba* dia ho *ala*; izany dia ohatra entina milaza ny fiovana tanteraka. Ny fanazavana ity ohatra ity dia hita ao amin' ny and. 18—21. Izay madinika dia hasandratra, ary izay misandratra dia haetry (Lio. 1,⁵²). Izany fiovana izany dia hiseho amin' ny firenena efa nohavaozina (ampit. 32,¹⁵⁻²⁰).

And. 18. *Ny marenina, ny jamba* dia ireo olona ampahorin' ny lehibeny, nefo hahazo am-po ny tenin' Andriamanitra (30,²⁰⁻²¹); ary na dia izay tsy manam-pahalalana indrindra aminy aza dia hahay hamaky sy hihaino izany. — Ampit. amin' ny Mat. 11,²⁵; Jao. 9,³⁹.

And. 19. Ampit. amin' ny 41,¹⁷.—

And. 20—21. Ampit. amin' ny 32,⁶⁻⁷. Ny and. 21 dia mihatra amin' ny tsi-fahamarinan' ny mpitsara (ampit. amin' ny 10,²); misy tantara mifanandrify amin' izay voalaza eto tsara ao amin' ny i Mpanj. 21. — *Eo ambavabady*, izay ivorian' ny olona anaovany fitsarana (Am. 5,¹⁰⁻¹²).

And. 22. Andriamanitra dia *nanavotra* an' i Abrahama, raha nampiala azy teo afovoan' ny mpanompo sampy (Jos. 24,²⁻³). Izany fana-votana izany dia antoky ny famonjena farany hatao amin' ny Israely sis. Andriamanitra tsy mba hanapaka antenatenany ny raharaha efa natombo-ny. — *Tsy bo menatra intsony Jakoba.* Ny fahotan' ny Zanak' Israely dia neverina ho nahasafotra henatra ny razany. Tsy hisy hampahamenatra azy intsony ny fitondrantenan' ny taranany; fa ho faly kosa izy amin' ny fahitany ny fiovana ao aminy. Ampit. Mal. 3,²⁴.

And. 23. Ny asan' ny tanako dia ny fitsarana, izay famonjena ny olony kosa. Ampit. 5,¹²; 28,²¹. Ny vokatry ny tahitany izany dia ny fiverenany ho amin' Andriamaniny (10,²⁰; 17,⁷⁻⁸). — *Hanamasina ny anarako izy*. Jereo ny fanazavana 8,¹³. — *Ny Iray Masin' i Jakoba*; izay mazana fanoratr' i Isaia dia ny hoe: Iray Masin' ny Israely; jereo ny fanazavana ny 1,⁴.

And. 24. Ity dia filazana fohifohy mampahatsiaro ny voalaza amin' ny and. 9-12. 18. Ny olona izay mbola velona mahita ny famaizana dia miaiky ny fahadalany, ary mandray miaraka amin' ny vava ny fampiana-rana omen' Andriamanitra azy amin' ny vavan' ny mpaminany.

4. Toko 30,¹⁻³³. *Laha-teny fabaroa anoherana ny fibavanana atao amin' i Egypta*.

Ny fotoana nisehoan' izao raharaha voalaza eto amin' ity laha-teny eto ity izao dia talohaloha kokoa noho ilay teo. Ny fikasana hanao fihavanana amin' i Egypta dia mbola nafinafenina ihany teo (29,¹⁵), fa izao dia efa hotanterahina mihitsy; fa efa an-dàlana ho any izao ny ambassador' i Joda (30,²⁻⁴⁻⁶). Asehon' ny mpaminany ny hadalany noho ny andehanany handany be hitady fanampiana amin' ny firenena izay tsy hahavonjy azy akory, fa tsy aleo miankina amin' Andriamanitra (and. 1—7). Tezitra aminy Andriamanitra noho ny tsi-finoany (and. 8—14); nefo lzy mbola miandry ny fitarainany hamindrany fo aminy (and. 15—18) sy hanomezany azy fanambinana (and. 19—26) ary handringanany ny fahavalony (and. 27—33).

And. 1—7. Tsyahasoa na inona na inona ny fihavanana atao amin' i Egypta.

And. 1—2. Izao dia tsy manafina ny heviny intsony ireny lehibe amin' i Joda (29,¹⁵); fa efa naniraka sahady hanao fihavanana amin' ilay fanjakana, izay efa nanafahan' Andriamanitra azy, sady efa nameperany azy tsy hiverina any intsony (Deo. 17,¹⁶). Hevitra toy izany dia tsy mba avy amin' Andriamanitra, ary tsy mba ny Fanahiny no nanesika azy hanao izany; fa avy amin' ny nahim-pony fotsiny no nahatonga izany. Izany faniriany hanao fihavanana amin' izao tontolo izao izany no fahotany voalohany; ary ny fanatanterahany izany no ota anampy io ota voalohany io. Tsy nety nijanona tamin' izany lâlana mandoza izany izy, na dia nitady hampiverina azy aza Andriamanitra tamin' ny nanirahany ny mpaminany. — Ny hoe *nidina* dia fiteny fanao raha milaza ny miala avy any Palestina ho any Egypta (Gen. 12,¹⁰). — *Ny vavako*, dia ny mpaminany, izay fiasana ampisehoana ny sitrapon' Andriamanitra (Jer. 15,¹⁹).

And. 3. Ny fanekena ataony amin' i Egypta dia hampidi-doza azy; fa izany vao mainka hahatonga ny Asyriana fahavalony hamely azy (ampit. 2 Mpanj. 17,⁴ sy ny teny nataon' i Rabsake Asyriana milaza an'i Egypta ho «tehina volotara torotoro, nefo raha itehenan' olona dia nandinrona ny tenany miboroaka», Isa. 36,⁶). Jereo ny and. 7 sy 31,¹⁻³.

And. 4. Ny lehibeny sy ny *irany*. Ny hoe lehibeny eto dia ny lehiben' i Joda, izay nirahiny ho any Egypta hiraharaha ny amin' ny fanekena, fa tsy ny lehiben' i Egypta tsy akory araky ny hevity ny sasany. Ny mpaminany dia mahita azy ireny tonga any *Zoana*, ary manaraka izany any *Hanesa*. Ireo dia tanâna roa lehibe any Egypta, izay nitoeran' ny mpanapaka roa fony mbola tsy notapahin' ny Etiopiana Egypta. Ny

amin' i Zoana dia jereo ny fanazavana ny 19,¹¹; ary Hanesa dia mitovy amin' i Anysis voalazan' i Herodota; taty aoriana dia Heracleopolis noniantsoana azy; ao atsimo amin' i Egypta afovoany, ao amin' ny nosin' i Nily, no misy azy.

And. 5. Izany nataony izany dia hanjary *benatra* amin' *izy rehetra*, dia ny firenena Joda manontolo. Fa ny fanampiana nantenainy tamin' i Egypta dia tsy ho tanteraka amin' ny fotoana ilany azy.

And. 6. *Faminaniana ny amin' ny behemota any amin' ny tany atsimo.* Ity loha-teny ity no mahatonga ny and. 6 sy 7 ho faminaniana kely manokana, izay natsofoka eto ka nalahatra araka ny tomban' ny teny saro-pantarina be ohatra mba hitarika ny sain' ny mpamaky handnika azy. Ny and. 6 no nakana io loha-teny io. Ny teny hoe : *Ny behemota avy any amin' ny tany atsimo* dia azo heverina ho ny biby mpitondra entana nampitondrain' i Hezekia ny fanomezana ho any Egypta, na ireo biby mampidi-doza manerana ny efitra ao anelanelan' i Palestina sy Egypta. Toa ity taharoa no metimety kokoa. Ny amin' ny fampiasana ny teny hoe : any atsimo ao amin' ny Testamenta Taloha, dia jereo ny fanazavana ny 21,¹. Heverin' ny sasany ho tsy Isaia no nanao io loha-teny io fa vao nataon' ny mpanangona taty aoriana. Raha izany aneta dia tsy ity loha-teny ihany no heverina ho vao nanampy, fa ho toy izany koa ny ao amin' ny 21,¹; 22,¹. — *Any amin' ny tany . . . ,* ampit. amin' izay voalaza ao amin' i Deo. 8,¹⁵. — *Menarana afo manidina.* Jereo ny fanazavana ny 14,²⁹. — *Ny bareny dia ny fanomezana nentin' ny ambassadoran' i Joda hividianam-pihavanana amin' i Egypta.* Ampit. i Mpanj. 15,¹⁵; 2 Mpanj. 16,⁷⁻⁸.

And. 7. *Ilay be rebaka tsy mety manao na inona na inona.* Ny Egyptiana dia nampidera ny heriny, kanjo nony avy tokoa ny loza, dia tsy hita izay famonjena nataony tamin' i Joda na dia kely aza. Tahaka izany koa no efa nanjo any Efraima. Ny fanekem-pihavanana nataon' i Hosea mpanjakan' i Samaria tamin' i Egypta dia tsy mba nahasakana velively ny Asyriana tsy hanorotoro ny firenena folo. (2 Mpanj. 17,⁴). Ny teny hoe «ilay berehaka» dia dikan' ny teny Hebreo hoe *rabab*, izay entina milaza an' i Egypta (51,⁹; Sal. 87,⁴; 89,¹¹).

And. 8—14. Ny fiateheran' ny Israely amin' i Egypta sy ny tsi-fahatokiany an' Andriamanitra dia efa lalana hivarinany amin' ny faharvana.

And. 8. *Fafana, taratasy dia tokony ho teny iray hevitra ihany* (synonyma); efa tsy hosoratana indroa ny zavatra iray. Izay nasaina hosoratan' ny mpaminany dia angamba izay voalaza ao amin' ny and. 1—7 na angamba izay voalaza amin' ny teny farany amin' ny and. 7 ihany, fa io dia tahaka ny fanafohezana ny heviny ny amin' ny fanekena atao amin' i Egypta. Ny anton' izany dia ny mba hahalalana fa efa novinaniny ramateo ny amin' izany loza izany; ka raha avy ny hahatanerahany, dia hekena fa avy amin' Andriamanitra tokoa ny teny, izay nambarany. Filazana toy izany dia tena ilaina mihitsy noho ny tsi-finoan' ny Israely (and. 9—11). Ampit. 8,¹⁻².

And. 9—10. Mandroso fatratra ny ditrany sy ny avonavony ka sahiny na dia hatramin' ny hisakana ny mpaminanin' i Jehovah tsy haminany aza. Tsy dia tokony ho teny notononin' ny vavany tokoa no ambaran' ny mpaminany eto, fa ny fihevity ny fony no borahiny, tahaka izay nataony voalaza ao amin' ny 28,¹⁵. — *Fitaka*, dia filazana fiadanana sy fahasambarana ho solon' ny fahorianana sy ny famaizana novinanin' ny mpaminany. Ampit. i Mpanj. 22,¹³⁻¹⁴; Jer. 11,²¹; 14,¹³. —

And. 11. Ny Iray Masin' ny Israely dia anarana nofidin' Isaia hilazana an' Andriamanitra. Jereo ny fanazavana ny 1,⁴. Eta mahaſastra azy ireny ny mandre ny anononana izany anarana izany, ary tsy tiany mainty intsony ny hihevitra ny halehiben' Andriamanitra sy ny fahamasinany asehon' io anarana io. Ampit. 33,¹⁴.

And. 12. Izany teny izany dia ny fanambaran' ny mpaminany (and. 1—). — Ny fanaovana an-keriny niseho tamin' ny fanomanana ny miaramila na tamin' ny famoriana ny vola voatendry haloa hanambazana ny Egyptiana. — Ny fiolakolabana dia ny politika mitanohitra amin' ny sitra-pon' Andriamanitra (Jereo ny fanazavana ny 28,¹⁵).

And. 13. Ny fahotany noho ny nanaovany fanekena tamin' ny jentilisa dia oharina amin' ny mitriatra amin' ny tamboho izay mitarika azy hianjera. Izao no hevitra kendrena amin' io ohatra io : Izany faneke na izany dia hisy vokany mampididoza mihatra amin' ny mahafirenen azy.

And. 14. Izany dia ohatra mahatsiravina milaza ny haharavan' ny fanjakana Jiosy sy ny hielezan' ny fireneny amin' ny fahababoana.

And. 15.—18. Ny fitokiany an' i Jehovah ihany no hahatonga ny famonjena azy ho azo antoka mihitsy.

And. 15. Ampit. 7,⁴.

And. 16. Tsy matoky an' i Jehovah izy, fa mitoky amin' ny mpi-taingin-tsoavaliny (2,⁷) sy ny an' ny Egyptiana (31,¹); nefo ny soavalindia tsy hanampy azy handresy, fa hitondra azy handositra fotsiny.

And. 17. Aseho eto ny vokatry ny fandrahonana voalazan' ny lalà̄n' Andriamanitra (Jereo Lev. 26,³⁶; Deo. 28,²⁵; 32,³⁰). — To-kazo avo. Ny fireneña Israely dia oharina amin' ny ala voakapa ka tsy nisy sisa afa-tsy to-kazo iray mangazihazy eo an-tampon' ny tendrombohitra. Ity ohatra ity dia miankina amin' ilay hevitra anisan' ny miverimberina amin' Isaia, dia ny filazana ny handringanana ny firenena Israely ka tsy hisy ho voavonjy afa-tsy izay «sisa» ihany (6,¹¹⁻¹³).

And. 18. Koa Jehovah dia mbola biandry. Tsy azon' Andriamanitra atao ny hamindra-to, raha tsy eta voadio ny firenena Israely tamin' ny fandringanana ny be sy ny maro nanamafy fo ka nisehoan' ny «sisa» (and. 17). — Andriamanity ny fabamarinana, ka noho izany tsy mahay mampandresy ny famindram-po, raha tsy eta nanao fanadiovana tamin' ny fitsarana. — Ary izay rebetra maharitra miandy izany fiandrasan' i Jehovah izany no ho sambatra. Ny teny hoe miandry fanao amin' ny Testamenta Taloha dia mitovy amin' ny hoe mino amin' ny Testamenta Vaovao.

And. 19—26. Jehovah dia hitahy sy hanome voninahitra ny olony rehefa nampahory azy.

And. 19. Ampit. 65,²³⁻²⁴.

And. 20. Homen' ny Tompo. . . . Hatao fahirano Jerosalema (29,¹⁻⁴); nefo tsy ho faty amin' izany izy. — Ny mofo sy ny rano dia ohatra amin' ny famonjena hataon' Andriamanitra aminy. — Ny mpampianatra anao dia ny mpaminany izay esoiny amin' izao fotoana izao (28,¹⁰; 14,²²) sady asainy mangina (30,¹⁰) ary tereny hiafina (Jer. 38,²⁶); nefo amin' izay kosa dia hohenoiny.

And. 21. Ao ivohonao. Izany dia ohatra mampangorakoraka milaza ny ataon' ny mpiandry ondry manaraka ao aorian' ny ondriny, ary mitandrina sy mikarakara ny lalana alehany rehetra. Ampit. amin' ny and. 11.

And. 22. Holotoinao. . . . , hataonao ho zava-dratsy sy mahadikidiky, ka tsy ahoanao ny hasaro-bidin' izay nanaovana azy. Ny sarintsampy natao tamin' ny hazo, na tamin' ny metaly mora vidy dia noravahana volafotsy na volamena. Ampit. 2,^{18,20}; 31,⁷.

And. 23. Ranonorana bo an' ny voa nafafinao, dia ny ranonorana amin' ny fotoam-pamafazana, izay milatsaka amin' ny volana Octobre sy Novembre. Izany dia milaza ny fanambinana ho azon' ny Isiraely na dia amin' ny zavatra momba ny tena aza, rehefa nahavokatra fibebahana ny famaizana. (Jereo Joe. 2,²³).

And. 24. Izay voalaza eto dia mampiseho fa miadana sy mandry fahalemana ny tany ka azo atao ny mandamina sy mikarakara ny toe-draharaha samy hafa, indrindra fa ny momba ny fiasana; tena voakarakara tsara ny biby mpiasa.

*And. 25. Ny tendrombohitra any Palestina dia mazàna mangadi-hady sady tsy misy rano, ny lohasaha ihany no lonaka sy be hazo. Nefa amin' izao dia ho voavoly avokoa ny tany rehetra. — *Amin' ny andro lehibe famonoana*, dia amin' ny andro fitsarana ny fahavalon' ny Isiraely (and. 31,³³; 31,⁸; ampit. 34,²⁻⁶; Joe. 3,¹³⁻¹⁴). — *Ny tilikambo*, dia ohatra ilazana ny fanjakana jentilisa, izay hirodana amin' izany andro izany (25,¹²; 26,⁵; ampit. amin' ny 31,⁹ amin' ny nota milaza ny «vatolampin» i Asyria).*

*And. 26. Ny mpaminany dia mahita eo anatrehany ity fotoam-piadanana sy fanambinana ity, izay hamarana ny tantaran olombelona eto ambonin' ny tany, ary amin' izany na dia ny zava-boahary aza, dia ho afaka amin' ny fahorianana rehetra, ka hanana ny toe-piainana sy ny fahafinaretana ambony. Ampit. 41,⁶⁻⁹; toko 65. — *Tahaka ny fabazavan' ny hafitoana*, izany hoe: Ny famirapiratany dia ho tahaka ny fahazavan' ny herinandro manontolo, raha atambatra amin' ny indray andro monja.*

And. 27—33. Ny tanan' i Jehovah dia hamely ny Asyriana, fa hamonjy an' i Joda.

*And. 27. Ny filazana ny famonjena farany hatao amin' ny Isiraely (and. 19—26) dia misfamaly amin' ny fitsarana hihatra amin' ny Asyriana, izay atsangana ho toy ny solom-bavan' ny firenena jentilisa, araka ny fanaon' Isaia matetika (and. 27—33). — *Avy any lavitra*, tahaka ny kotroka sy ny tselatra tazana ery amin' ny habakabaka ao anatin' ny rahona mitankosina efa hirotsaka ho oram-baratra. Jehovah eto dia oharina amin' ny olona tezitra mafy dia mafy, ary hita matetika ny ohatra toy izany (ampit. 13,⁹).*

*And. 28. Misy ohatra vaovao indray lazaina eto, dia *riaka manafotra* hatreny am-bozona; io ohatra io dia hita koa ao amin' ny 8,⁸. — *Hanasivana*. Ity dia ohatra fahefatra, dia ny amin' ny fanasivanana fanao anavahana ny volamena sy ny fasika, na ny vary sy ny akofa; ary eto dia tsy misy afa-tsy akofa na fasika, ka ny vokatry ny fanivanana dia tsy misy afa-tsy fampielezana tanteraka ny fahavalon' tahaka ny ataon' ny rivotra amin' ny akofa (ampit. 29, 5). — Ny ohatra fahadimy dia ny amin' ny *lamboridy*, izay amolahana azy tahaka ny amolahana ny bibidia (ampit. 37,²⁹). Tanana lamboridy ny biby mba hahazoana mampandeha azy mahitsy, ary raha ny jentilisa no hahazo toy izany, dia ny hitarihana azy ho any amin' ny fandringanana no antony.*

And. 29. Ny Isiraely, izay vavolombelon' ny fitsarana an' i Asyria, dia hanao ny hira fiderana izay fanao amin' ny andro firavoravoana lehibe

(Mat. 26,³⁰). — *Amin' ny alina fitandremana ny andro firavoravoana.* Izay kendrena indrindra amin' ireo teny ireo dia ny firavoravoan' ny Paska, izay niantomboka tamin' ilay nihinanana ny zanak' ondry tamin' ny alin' ny 14 sy 15 Nisana. Izao dia hihira ny hiran' ny Paska izy, fa hovonjen' ny anjely, izay hamely ny Asyriana tahaka ny namelezany ny Egyptiana fahiny (Eks. 12); toy izany no hihobiany toy ny mpandresy an' i Jerosalema, rehefa hovalian' i Jehovah ny fahavalony (37,³⁶). — *Olona manda-ba ombar' ny feon-tsodina.* Toy izany no natao tamin'ny andro nanaraka ny Paska, rehefa nilahatra niakatra nankany amin' ny tempoly nitondra ny voaloham-bokatra ny olona. Ampit. Sal. 42, 4. — *Ny vatolampin' ny Israely.* Lazaina ho vatolampy eto Andriamanitra (jereo 17,¹⁰), satria ny olony ihany no hany maharitra, fa ny sisa rehetra dia nikoro sy niro-dana avokoa.

And. 30. Ny feon' i Jehovah dia ny varatra (29,⁶; Sal. 29). — *Ny fiantefan' ny sandriny amin' ny amelezany* (and. 31. Ampit. 11,¹⁵). — *Ny havandra.* Any Asia dia manjera trano ny havandra, ary mahalevona tanana sy faritany aza. Ampit. Jos. 10,¹¹.

And. 31. Hasiandy. Ny sofiksapronominaly ny dia misolo an' i Jehovah, fa tsy ny Asyriana.

And. 32. Isaky ny misy famelezana mihatra amin' i Asyria dia harahin' ny Israely hoby sy fifaliana (and. 29). Ny teny farany dia milaza ny famaliana mafy hihatra aminy. Amin' ny ady hamelezany (hamelezan' i Jehovah) mafy no *hiadiany*, dia hiadian' i Jehovah *aminy*, dia amin' ny Asyriana.

And. 33. Ny fitsarana ny Asyriana dia tsy maintsy hisy, satria ny fitoerana handoroana ny fatiny dia eta vonona sahadys. Ny hoe *Tofeta* dia anarana nomen' ny olona ny toerana anankiray teo amin' ny lohasahan' i Hinoma, izay natao ho fanaterana fanatitra olona ho an' i Moloka tamin' ny andron' i Ahaza (2 Mpanj. 23,¹⁰; 2 Tant. 28,³); taty aoriania dia natao ho toerana fanarian-doto (Jer. 7, ³¹—). Mba hampiseho tsara ny fandringanana ny Asyriana, dia lazain' ny mpaminany, fa hodorana ao ny fatiny. — *Ho an' ny mpanjaka*, dia ny mpanjakan' ny Asyriana. — *Lalina sady malalaka* mba ho mendrika ny mpanjaka sady ho antonona ny faty betsaka. — *Renirano solifara*, izany hoe solifara mirehitra handrehetana ny antontany eta vonona sahadys. Izany dia teny mampahatsiaro ny afo sy solifara nandevona an' i Sodoma sy Gomora (Gen. 19,²⁴), ampit. amin' ny and. 27—28^a.

5. Toko 31,¹ — 32,²⁰. *Laha-teny fabatelo anoherana ny fibavanana atao amin' i Egypta.*

Ny toe-draharaoha voalaza teo aloha dia mbola tsy miova. Ny fototra mahatonga ny laha-teny dia mbola ny ditry ny jiosy tsy mety fa lasa mitady famonjena any Egypta. Tsy dia maharitra ela amin' ny filazana ny loza hanjo anefa ny mpaminany eto, fa malaky misindra amin' ny famabarana ny famonjena nampanantenaina. Mitsinjara ho antokony telo miavaka tsara ity laha-teny ity, dia 1) Toko 31 : Tsy Egypta no hamonjy an' i Jerosalema (and. 1—3), fa Jehovah, Izay hiady ho azy (and. 4—9). 2) Toko 32,¹⁻⁸ : Ny firenena Joda, izay voavonjy sy voadio, dia hahita taona vaovao hiseho. 3) Toko 32,⁹⁻²⁰. Alohan' ny hanaovan' ny mpaminany ny filazana farany anambarany ny fitahiana amin' ny andro ho avy dia mitodika indray milaza ny amin' ny famaizana tsy maintsy hihatra izy ; ary amin' ity fizarana ity (toy izany koa tamin' ny

fizarana faharoa amin' ny toko 3) dia ny vehivavy no itenenany ka ahariharinny aminy, fa hanana anjara amin' ny loza koa izy (and. 9-14). Rehetra vita izany dia tohizany indray ny filazana efa natombony milaza ny zavatra hiseho amin' ny andron' i Mesia (and. 15-20).

Toko 31,¹⁻⁹. *Tsy Egypta no hamonjy an' i Jerosalema fa Jehovah.*

And. 1. Ampit. amin' ny 30,¹⁻². Tamin' izao fotoana izao dia tany be soavalyn Egypta, fa tany Palestina kosa dia saiky tsy mba nisy loatra. Jereo i Mpanj. 10,²⁸⁻²⁹. Fantatry ny Israely, fa raha izy ihany no hika troka amin' ny Assyriana, dia tsy maintsy ho resiny; izay niantehlerany dia ny mpitaingin-tsoavalyn malazan' i Egypta, araka izay voalazan' i Sankeriba koa (36,⁹). Tsy nitady fanampiana tamin' i Jehovah izy, satria fantany fa tsy hanampy azy izany Andriamanitra masina izany, raha tsy manana fanoavana sy finoana Azy izy. Ary izany no tsy tiany, ka dia tsy nitady famonjena (9,¹³) na nila saina taminy izy (30,²). Raha tahiny tsy mitady fanamplana amin' Andriamanitra ny olona, dia tsy ny fisalsalany ny amin' ny heriny ihany no antony, fa ny tsy fitiavany mihitsy ho voafehitehy, fa te-hahaleo tena izy.

And. 2. *Izy koa dia hendry.* Misy fanesoana amin' izany teny izany toy ny manao hoe : Jehovah koa mba mahalala izay ataony, ka tsy havelany, raha tsy tanteraka ny fikasany, ary hataony mivarakahaka fotsiny ny tetik' ady tsy mifanaraka amin' ny fandantolantoana efa nataony.—*Mpianakavin' nv mpanao ratsy*, dia Joda izany.—*Izay manampy ny mpanao meloka*, dia Egypta izany.

And. 3. Tsy mba mifaneritana velively ireto roa tonta hotafahaoна, fa ny iray dia sady Andriamanitra no fanahy, izay ahazoan' ny zavatra rehetra aina sy fofon' aina, ary ao aminy ihany no azo ifaharana ; fa ny iray kosa dia olombelona sady nofo, malemy, tsinontsinona, tsy mahaleo tena fa miankina amin' Andriamanitra, koa dia tsy isalasalana izay ho mpandresy sy ho resy amin' izany. Tsy ho tanteraka ny fampian' i Egypta; fa na ny tenany mpanampy na Joda ampiana dia samy ho levona avokoa amin' i fanahin' i Jehovah.

And. 4. Jehovah dia oharina amin' ny liona. Tahaka ny fikirin' ny liona hiaro ny rembiny no fikirin' i Jehovah hiaro an' i Jerosalema, na dia maro aza ny fahavalo mikambana hamely azy (ampit. 29,¹⁻⁸).

And. 5. Ny ohatra faharoa eto dia mahafinaritra tahaka ilay teo, sady mahabe fo. Ampit. 32,¹¹. *Hiantra na bandalo* dia fiteny mampahatsiaro ny nialana tany Egypta (ampit. 30,²⁹); fa tamin' izay ny anjely mpandringana dia nandalo ny tranon' ny Israelita ka tsy nisy loza nihatrataminy (Eks. 12,¹³).

And. 6. Ity dia famaranana izay efa voalaza mialoha. Ny hevitra dia toy izao. Ny famonjena avy amin' i Egypta dia hanjary henatra hoanareo, fa Jehovah no hanafaka ny olony; koa miverena aminy hianareo mba ho voavonjy ! — Izany ihany no hany lalan-tokana mahavonjy ny mpanota rehetra.

And. 7. Amin' izany andro izany dia hariany ny sampiny, satria hitany fa tsy misy soa aminy (2,²⁰; 30,²²).

And. 8. *Ny sabatra*, dia ny sabatry ny anjelin' i Jehovah. (Ampit. 37,³⁶; 27,¹).

And. 9. Ary ny mpanjakany na ny harambatony, dia ny mpanjakany i Asyria, izay nandositra nankany Ninive taorian' ny naharinganan' ny miaramilany (37,³⁷). Ity harambato ity dia nandositra, satria tsy tena harambato izy, ka hafa hevitra amin' llay harambaton' ny Israely, dia Jehovah (30,²⁹). Ampit. amin' ny ohatra mitovy aminy ao amin' ny 32,² milaza ny mpanjaka sy ny mpanapaka amin' i Joda. Ny afony, ny fatany, izay ihavian' ny lelafo mandevona ny fahavalony. Ampit. 30,³³; 10,¹⁶⁻¹⁷; 29,¹.

Toko 32,¹⁻⁸. *Misy taona vaovao mipozaka bo an' ny olona mibebaka.*

Ampit. amin' ny filazana mitovy aminy ao amin' ny laha-teny mia-loha (29,¹⁸⁻²⁴; 30,¹⁹⁻²⁶).

And. 1. Ny soa voalohany indrindra amin' izao andro vaovao izao dia ny fanapahana marina (and. 1—2). Amin' izao ilazan' ny mpaminany ny zavatra hiseo amin' ny andron' i Mesia izao, dia izay zavatra tsy nisy tamin' ny androny no nokendreny. Tamin' ny andron' i Hezekia, dia marina ny mpanjaka, fa ny lehibe teo amin' ny fanjakana kosa no tsy nisy vidiny. Ampit. 1,²⁶.

And. 2. Fierena ho an' ny madinika sy ny ampahorina; izay no-lazaina ankabobeny tamin' ny 4,6 dia ahatra amin' ny lehibe tsirairay eto. Ny aloky ny vatolampy dia mahaloka tsaratsara kokoa noho ny aloky ny hazo.

And. 3—4. Izay lazaina eto dia ny soa vaovao hafa koa hiseo amin' ny andro vao. Ny fahajambam-panahy izay nikapohana azy (29,⁹⁻¹⁰) dia hisolo toe-panahy vonona handray ny tenin' Andriamanitra sy hanaraka ny toro-heviny (29,²⁴). — Ny fon' izay maimaika, dia izay dodona hitsara ny raharaha kendren Andriamanitra hatao, ka miteniteny foana manohitra izany. — Ny lelan' izay mikodedidedy, dia izay zatra amin' ny fanjana ny zava-masina, nefy tsy mahazo am-po tsara izany, ka dia tsy mahay miteny azy mazava tsara, dia babay biteny mabitsy, izany dia mampahatsiaro ny voalaza ao amin' ny Kol. 4,⁶ hoe: «Aoka ny fiteninareo ho amin' ny fahasoavana mandrakariva, ho mamy sira».

And. 5. Amin' izao fotoana vaovao ampanantenaina izao dia hahitsy sy hohamarinina ny fihevity ny olona ny amin' izay atao ho toe-panahy tsara sy mahamendrika: ny lainga tsy hanjaka intsony, ny fahamarinana no hoderaina, ary tsy hisy ho voatarika hanao ny tsy rariny amin' ny faniriana te-hanana. Tsy neverin' ny mpaminany amin' izany, fa mbola hisy ihany ny ratsy fanahy amin' izany andro vaovao izany; fa lazainy tsotra fa ny fitsarana tsy marina dia tsy hisy intsony amin' izany, ary noho izany, na dia misy aza ny ratsy fanahy, dia tsy mba hoderaina intsony, fa dia hotononina amin' ny tena toetrary mihitsy.

And. 6—8. Izao no hevit' ireto andininy ireto: Amin' izao fotoana vaovao izao, izay anonomana ny olona tsirairay avy araka ny asa izay iendrehany (and. 1-5, dia tsy mba hahazo intsony izao anaram-boninahitra ananany izao ny adala sy ny mpifetsy; satria ny adala dia tsy mahay milaza sy manao afa-tsy ny ratsy (and. 6-7), tahaka ny olona manana toetra ambony tsy mahay manao afa-tsy zavatra ambony (and. 8). «Ny rakitra ratsy», «hoy Jesosy», «no amoahan' ny olona ratsy fanahy zavatra ratsy» (Mat. 12,³⁵). Ampit. amin' ny 6, 7 ny 29,^{15-16, 19-21}; 30, 9¹¹.

And. 9—20. Miverina indray amin' ny hevitra mihatra amin' ny fitsarana ny mpaminany (satria raha tsy misy fitsarana dia tsy misy fana-vaozana). Lazainy ny fandravana tanteraka ny tanin' i Joda (9-14). Izany

famaizana izany dia haharitra mandra-pahatongan' ny Fanahy avy any ambony hanova ny fo. Amin' izay no hanomezan' i jehovah ny olony ny tena fiadanana, izay hisolo ny fiadanana sandoka iainany ankehitriny (and. 15-20. — Amin' ny vehivavy any Jerosalema indrindra no ilazan' ny mpaminany izao fandrahonana izao, fa izy ireny no zatra niadana sy nihantahanta ka nanaram-po tamin' ny fifaliana rehetra, ary izao dia hajahatra izy, fa ho foana izany rehetra izany noho ny fandravana ataon' ny fahavalo. Toy izany koa no efa nilazany ny famaliana hihatra amin' ny vehivavy teo amin' ny 3,¹⁶, ary nanakiavany ny haingony sy ny fiabantahantany.

And. 9—10. Mitsangana! Ity dia mampahatsiaro izay voalaza ao amin' ny 28,²³. Ny vehivavy tamin' ny androh' i Ahaza dia notenenina noho ny fitiavan-kaingo sy ny fampiadanan-tena, fa ny eto kosa dia noho ny tsi-siheverany ka matokitoky foana. Tsy nahoany ny tenin' ny mpaminany fa mbola matokitoky foana ny ho velona amim-piadanana sy amim-pifaliana izy. Ary izao dia miantso azy indray ny mpaminany, mba hampifoha azy hiala amin' izao toetrary dontodonto sy tsy manotra-ka hoatrinona izao, ka hihaino ny tenin' i Jehovah. — Fa antenain' ny mpaminany araka ny voalazany eto amin' ity teny ity, fa ho avy ny Asyriana, raha afaka herintaona mahery amin' ny lohataona na amin' ny fahavaratra eo ho eo, alohan' ny fiotazam-boaloboka, na ny fanangonam-boankazo. Ampit. ny and. 10-14 amin' ny 7,^{23 25}; 16,⁷⁻¹⁰. Ny fiotazam-boaloboka dia isan' ny nahafaly ny Israely; ka raha izany no tsy hisy dia famantarana ny loza mihiatra amin' ny tany noho ny famelin' ny fahavalo.

And. 11—12. Endaho ny akanjonareo misikina lamba fisaoana. Ny fanakekezan' ny fahavalo dia mahatonga azy hanaisotra ny akanjo fihangoany, ka handraisany ny lamba fisaoana (3,²⁴; 22,¹²). Ary mba hampiseho ny alahelony dia *miteha-tratra izy*. Ny faharavana sy ny fahasimbana no hitany, raha mijery ny tany na ny tanana manodidina izy.

*And. 13—14. Isaia toa maminany ny faharavan' i Jerosalema eto fa amin' ny faminianiana hafa rehetra tamin' izao fotoana izao kosa dia lazainy fa tsy ho afaky ny Asyriana izy (29,⁵⁻⁸; 31,⁵). Nefa ny teny eto dia azo ampiharina amin' ny faharavan' ny tany, fa tsy amin' ny fandravana ny tanana Jerosalema akory. Izay kendren' ny mpaminany dia ny hampiseho ny famaizana mitambatra mandrapahatongan' ny fibebahan' ny olona (and. 14^b — 15), fa ny tafiky ny Asyriana dia tsy naharitra afa-tsy volana vitsivitsy foana. Koa amin' i Isaia dia tahaka ny santatra fotsiny io famelezan' ny Asyriana io, raha ampitahaina amin' ny loza, izay hiafara amin' ny tena fandravana an' i Jerosalema mihitsy, ary manaraka izany, dia hiseho ny fibebahan' ny olona (ampit. amin' ny fanazavana ny 28,¹⁹; 30,¹³⁻¹⁴; 22,³⁻⁵). Izany fitsarana mifanesy izany, izay vao ny voalohany ihany no hitan' ny olona niara-belona tamin' i Isaia, dia aseho eto ho toy ny fitsarana iray monja sady mitohy, izay tsy misy tahatapahany mandra-pamirapiratry ny taom-pamonjenan' i Mesia amin' ny Israely. Ampit. amin' ny fomba fitsarana any Tyro mitovy aminy (fanazavana ny 23,¹⁴). — *Trano mahafaly, lapa dia trano any ambanivo-hitra an' ny mpanankarena (5,⁹; Mik. 2,²).* — *Tanana ravoravo;* ampit. 22,². — *Hitsabatra ny fiborikoriky ny tanana* mandritra ny andro makatsiravina anaovan' ny fahavalo fahirano. — *Ofela dia ny tapany atsimo amin' ny havoana misy ny tempoly; ankehitriny dia mbola misy tanimboly mahafinaritra ao.* Tamin' ny andron' i Hezekia dia angamba tao*

ivelan' ny mända izy (2 Tant. 33,¹⁴). Ny *tilikambo*, dia ilay atao hoe ny tilikambon' ny andiany (Mik. 4,⁴), na ny tilikambo miorina ao atsinan'an' i Ziona (Neh. 3,²⁷), ireo roa ireo dia samy lazaina mifanila amin' i Ofela amin' ireo teny voalaza ireo. — *Fikarenjin' ny bibidia*. — Ny teny nandikana ny hoe mahafaly (trano mahafaly) eo aloha sy ny hoe fikarenjena eto dia iray ihany. Ary toy izao no heviny : Ny toerana nitaillian' ny olona dia hanjary ho zohy hitalian' ny biby dia. Ny teny hoe : *olam* nandikana ny hoe mandrakizay dia milaza ny faharetana tsy voafetra fa tsy milaza ny mandrakizay doria.

And. 15. Ny Fanahin' Andriamanitra nalatsaka taminy no hanao ny fanovana tanteraka nampanantenaina teo amin' ny 29,¹⁷. Izay tsy voavoly dia ho tonga voavoly, ary izay voasa dia tsy hahavokatra ; ny madinika hasandiatra, ary ny lehibe haetry. Ny vokatr' izany asan' ny Fanahy izany dia ny fanavaozana ny fo sy ny fanavaozana ny firenena araka ny tampanantenana voalaza ao amin' ny and. 1—8. Ampit. amin' ny Joe. 2,¹⁻², izay milaza ny fampanantenana ny fandatsahana ny Fanahy, sy ny 4,¹⁰ milaza ny fanovana vokatr' izany fandatsahana ny Fanahy izany.

And. 16. Ity and. ity sy ny manaraka dia ampit. amin' ny 11,²⁻⁹, izay milaza ny andron' i Mesia.

And. 17—18. Ny tany dia ho fonenan' ny fiadanana ; ary ny olona tsy hanahy ho voataitaitra amin' ny torimasom-piadanana. Raharahan' i Kristy ny hitady ny fiadanana mandrakizay ho an' ny olony (9,⁷). Tsy mba anjoanjon-kevitra no iankinan' izany, fa miorina ao amin' Andriamanitra.

And. 19. Ny *ala* dia ohatra amin' i Asyria tahaka ny ao amin' ny 10,³⁴. Ny *bavandra* dia ohatra amin' ny fitsarana (30,³⁰). — *Halamaka ny tanàna*, dia Ninive, izay haetry noho ny loza hanorotoro ny fanjakana Asyria.

And. 20. Amin' ny fijeren' ny mpaminany izao fitsarana roa sosona izao, dia ny fitsarana ny Isiraely sy ny Asyriana, izay vao nolazainy teo (and. 9—14), dia mahatonga azy hankalaza ny fahasambarana ho azon' izay ho velona amin' ny fotoana ny fanavaozana ho avy. Ho be ny rano mandeha amin' ny tany Palestina na dia hatreny amin' izay tany tsy azon-drano indrindra aza ; ary ho volena ny tany lalovan' ny ony. Izany dia ohatra amin' ny fitahiana, izay avy amin' ny Fanahy Masina nalatsaka ao am-po (and. 15). Ny biby ompiana dia alefa hiriaria tsy ilaina handrasana ; izany dia ohatra amin' ny fahafahana feno fahasambarana amin' izany fotoana, izay tsy hanahiana intsony ny fandozan' ny fahavaloo. Ampit. amin' ny filazana mitovy amin' izany ao amin' ny 11,⁶⁻⁹ ; 30,²³⁻²⁵.

6. Toko 33,¹⁻²⁴. Ny *Asyriana rava sy Jerosalema voavonjy*.

Ny loza dimy voalohany (toko 28—31) dia nahatra tamin' ny Isiraely, fa ity fahenina farany ity kosa dia ahatra amin' i Asyria. Ity laha-teny ity dia natao tamin' ny tafika nataon' ny Asyriana. Tamin' izay dia efa notanan' i Sankeriba ny tanin' ny Joda rehetra, ary efa miomana hanao fahirano an' i Jerosalema koa izy ; na dia efa nandoa vola be aza Hezekia, dia rahonany hasiana mihitsy raha tsy mitolo-batana (jereo ny and. 7—[—]; 2 Mpanj. 18,¹³—). — Ilay fandrahonana rehetra nameno toerana ny faminaniana mialoha (toko 28—32) dia nisava hoatra ny zavona trtry ny masoandro eto. Izao no fotoana hanatanterahan' Andriamanitra ny fikasany handringana an' i Asyria. Ampit. amin' ny laha-tenin' Isaia

voalaza ao amin' ny 37,²²⁻³⁵, izay mitovy fotoanà sy toe-draharaha aminy. — Mizara efatra ity laha-teny ity dia: 1) and. 1—6; ny mpandrava dia mba horobaina koa; fangatahana mihatra amin' i Jerosalema sy fampantanenam-pamonjena. 2) And. 7—12: Ny toetra mampalahe-lo mihatra amin' ny tany sy ny firenena noho ny ataoñ' ny fahavalo ary izay ataoñ' Andriamanitra hamonjena azy. 3). And. 13—16: ny foto-tra hamonjena, dia ny fibebahan' ny mpanota. 4) And. 17—24: Ny vokatry ny fitsarana dia ny fandriam-pahaleman' i Ziona sy ny fanjakan' i Jehovah eo amin' ny olony.

And. 1—6. Ny mpandroba dia mba horobaina; hataka sy fampantanenam-pamonjena.

And. 1. *Ilay mandroba dia ny Asyriana;* esa tafiiditra eo amin' ny tany sahadys izy. — *Neja tsy mba norobaina.* Tsy mba nanjo azy izay fampahoriana nataony tamin' ny firenena maro, sady nihevitra ny tenany ho tsy azo resena izy (10,⁷⁻¹¹). — *Mamitaka.* Samy hevit'io teny io na ny fitaka na ny fanaovana an-keriny. Jereo ny fanazavana ny and. 8 amin' izany vokatry ny nataon' ny Asyriana izany; ampit. 21, ². — *Rehefa nitsabatra nandrava namitaka,* izany hoe: Rehefa mahatratra ny faritry ny fandreseny voalazan' i Jehovah (10,¹²).

And. 2. Ampit. 8,¹⁷; 26,¹⁶ sy ny vavak' i Hezekia ao amin' ny 37,¹⁵⁻²⁰. — *Sandrinay,* izany hoe: Hery izay miaro anay. — *Isa-maraina,* satria miantombo ka isa-maraina ny famelin' ny tahavalo.

And. 3. Ny vavaka atao amin' ny finoana dia diasan' ny fahatokiana ny hahatanterahany. — *Ny firenena dia ny tafiky ny Asyriana* (jereo ny fanazavana ny 5,²⁶). — Ny ohatra sy ny fampiharana azy dia ampit. amin' ny 29,⁵⁻⁶; 30,²⁷⁻³³.

And. 4. *Ny babonareo.* Ny mpaminany dia miteny amin-kafanampo ny Asyriana; hitany ny androban' ny Israely ny tobiny tahaka ny andevonan' ny valala ny tany rehetra lalovany; ampit. and. 23.

And. 5. Ampit. 2,¹¹; 12, ⁶. — *Rariny sy fabamarinana.* Ampit. 32,¹⁵⁻¹⁶; 1,²⁶⁻²⁷ (ny teny amin' ireto and. farany ireto dia nolazaina koa tamin' izao fotoana izao; jereo ny fanazavana ny 1, ²).

And. 6. Ampit. amin' ny 11, ²; 32,¹⁷⁻¹⁸. — *Rakitao,* dia rakitr' i Joda.

And. 7—12. Ny toetra mampalahelo mahazo ny tany sy ny olona; ny famonjena azo antoka.

And. 7. *Ny lehilaby mahery.* Io teny io dia milaza ny ambasadera nirahin' i Hezekia hanatitra vola betsaka ho an' i Sankeriba, izay nentiny nividys fihavanana taminy; kanjo ny teny nentin' ireny niverina dia tsy nisy ata-tsy zavatra nampalahelo an' i Jerosalema, izay milaza ny fandrosoan' ilay mpandresy mandroba ny tany, ary tsy hitsahatra raha tsy esa maharaya ny renivohitra koa. Jereo 2 Mpanj. 18,¹⁴. —

And. 8. *Nefoanany ny fanekeena.* Ampit. amin' ny teny hoe mamatika «(and. 1). Ny toetran' i Sankeriba» dia tena tsy azo antoka, satria rehefa azony ny onitra notadiaviny, dia namorona filam-boatsiary hafa indray izy. — *Nalany baraka ny tanana,* tsy nasiany hasiny, fa mbola notohizany ihany ny fandrobana; jereo 36,¹; 2 Mpanj. 18,¹³.

And. 9. Filazana an' ohatra ampisehoana ny faharavan' ny tany. Ireo tany malaza amin' ny fahavokarana notononin' ny mpaminany eto.

Ampit. 24,⁴; 13, ⁸. — *Sarona* dia ny tany lemaka mahavokatra midadasika ao anelanelan' ny tendrombohitr' i Joda sy ny Ranomasina Meditereane (35, ; Tononk. 2, ¹). — *Basana*, jereo ny fanazavana ny 2,¹³.

And. 10. Ankebitriny. Efa feno ny famarana; efa afa-nenina Jehovah; ilay teny mampalahelo nentin' ny iraka niverina dia nanjary famantaram-pamonjena. Ampit. and. 3; 18,⁴⁵.

And. 11. Hianareo, dia ny Asyriana. — *Torontoronina, miteraka;* izany dia ohatra ilazana, fa ny fikasany hamely any Jerosalema dia tsy ho foy fa handamoka. Hivadika ny rasa, ka izy no horava fa tsy handrava. — *Ny fofonainareo,* dia ny fahatezeranareo amin' i Joda. — *Tabaka ny afo.* Izany fahatezeranareo izany indrindra no hampihetsika an' i Jehovah hamely anareo ka ho anton' ny faharavanareo. Ampit. 1,³¹.

And. 12. Ohatra roa ilazana ny faharavana tanteraka sady faingana. Jereo 30,³³; 31,⁹; 10,¹⁷. — *Nv firenena*, jereo ny and. 3. — *Ny fandoroantsokay.* Izany dia milaza ny herin' ny afo handevona ny Asyriana; izany dia afo mahery izay hahalevona na dia ny vato aza. — *Ny tsilo.* Ity ohatra faharoa ity dia milaza ny fahatainganan' ny faharavana; hirehitra tahaka ny tsilo maina izy.

And. 13—16. Ny mpanota any Jerosalema dia tsy hahajanona eo anatrehan' Andriamanitra masina, izay mamely ny Asyriana, izay iray tsy maintsy halehany na ny hibebaka na ny ho ringana.

And. 13. *Izay lavitra*, dia ny jentilisa, *izay akaiky* dia ny Israely; ireo dia samy tokony hahazo fianarana amin' izao fitsarana lehibe; izay vao natao izao. Ampit. 18,³.

And. 14. Ny hihaona amin' Andriamanitra dia tena zavatra tsy tohan' ny mpanota mihitsy; satriny ihany handositra Azy, satria tsaroany fa ny afo nandevona an' i Asyria dia mety hahazo azy koa. — *Afo mandevona.* Jereo Deo. 4,²⁴. — *Lelafo mandrakizay*, izay mirehitra lalandava ao Ziona, fa Jehovah manana ny fatany fandoroany ao (31,⁹). Ny amin' ny hevity ny teny Hebreo nandikana ny hoe mandrakizay, dia jereo ny fanazavana ny 32,⁴.

And. 15. Ity dia valin' ny fanontaniana teo amin' ny and. 14. Asehony fa ny marina dia tsy mba manan-tahotra na dia mifanakaiky amin' izany afo izany aza. Ampit. ny and. 14 sy 15 amin' ny Sal. 15; 24,³⁶. — *Tsy mety mandray barena* tahaka ny nataon' ireny mpitsara tsy marina ireny (1,²³). — *Ny amin' ny fandatsahan-dra* dia ny fikasan' ny mpamono olona.

And. 16. Izany dia ohatra ilazana fiarovana azo antoka sy ny habetsahan' ny zava-tsoa, izay ho hitan' ny mino noho ny fitiavan' Andriamanitra azy. Ampit. 30,²⁰. — *Ny fitoerana avo, ny barambato* dia ny fierena tsy azo anihina.

And. 17—24. Ny fandriam-pahaleman' i Ziona sy ny fanjakan' i Jehovah ao amin' ny olony. Ampit. 32,¹. —

And. 17. *Ny mpanjaka amin' ny batsaran-tarebiny*, dia ny mpanjakan' i Joda, izay eta nampahorin' ny jentilisa imbetsaka (37,¹; Mik. 5,¹), fa izao kosa dia mahazo voninahitra amin' ny fandresena ka miseho eo amin' ny olony amin' ny fahamendrehana rehetra ho ilay voahosotr' i Jehovah (Sal. 45,³). — *Tany malalaka dia malalaka*, izany hoe: ny tany nampanantenaina rehetra; fa teo tamin' ny namelezan' ny fahavaloh dia voahidy tao amin' ny mandan' i Jerosalema. Ampit. 26,¹⁵.

And. 18. Tsaroana amim-pieritreretana ilay andro mahatahotra efa nodiavina. — Ny *mpanoratra*, dia ny mpikarakara voatendrin' ny Asyria na handamina ny hetra haloa. — *Ny mpandanja*, dia izay mitondra ny fandanjana handanjana ny volamena sy ny volafotsy. — *Ny mpanisa ny tilikambo* dia ny mpanao tahirano, izay nahalala ny mandan' i Jerosalema.

And. 19. Ampit. amin' ny 28,¹¹.

And. 20. Miteny amin' ny olona ny mpaminany ka mampionina azy. Tsy mba hampitahorina intsony Jerosalema; ny fiangonam-piravovoany (4,⁵) dia hatao tsy amin' ahiahy; ny olona izay mitoetra ao, dia hatoky marimarina fa tsy mba ho entin-kobabo intsony, tahaka ny ataon' ny nomada raha mamindra ny lainy. Ampit. 32,¹⁸.

And. 21. Ampit. amin' ny 12,⁶. — *Tany be ony.* Tanana lehibe tahaka any Babylona sy Ninive ary Tebea (Nah. 3,⁸) dia voahodidina ony lehibe sy lahin-drano. Jerosalema dia tsy mba manana toy izany hiaro azy. Fa Jehovah no manodidina azy tahaka ny ony mpiaro, ka misakana ny famelezana rehetra tsy hihattra aminy. Ampit. Zak. 2,⁵; Sal. 125,²; 18,³ (izay anoharana an' i Jehovah amin' ny manda, amin' ny batory ary amin' ny ampinga, etc.).

And. 22. Ampit. amin' ny 2,⁴; 11,²⁻⁵; 24,²³. Ny hery telo ananan' ny fanjakana (Mpitsara, mpanome lalana, mpanjaka) dia ampiasain' i Jehovah mitambatra ao amin' ny olony. Feno himpona izay rehetra ilainy ao amin' Andriamaniny.

And. 23. Miverina amin' ilay hevitra nanombohany indray ny mpaminany. Mitodika amin' ny tahavaloo (Asyria) izy, ka manohatra azy amin' ny sambo izay sahy manatona an' i Jerosalema (and. 21); nefo ny mahazaka no tsy voahenjana maty loatra, koa tsy ho vanona ny fikasany, fa izy indray no ho tonga babon' ny Israely (and. 4).

And. 24. Ny arentina valim-pahotana dia tsy mba hanjo ny mponina any Jerosalema intsony, satria havela ny helony (28,⁹); samy hanana anjara amin' ny fandresena avokoa izy rehetra.

7. Toko 34—35.

Ity fizarana ity dia mampiseho amintsika filazana roa sosona, dia ny amin' ny fitsarana izao tontolo izao, indrindra fa Edoma, izay aseho eto ho solom-bavan' ny fahavalon' ny Israely (toko 34), sy ny amin' ny famonjena ny Israely miverina any amin' ny taniny avy any amin' ny tahaboboana (toko 35). Tamin' ny faramparan' ny nanaovan' Isaia ny raharahanay no tokony ho nanoratany izay zavatra voalaza eto taorian' ny loza nanjo an' i Sankeriba, rehetra nihataka sahady amin' ny faminaniana Asyria hanome toerana an' i Babylona. Ny fitsarana voalaza eto dia filazana ankapobeny tahaka ny voalaza ao amin' ny toko 24; nefo izany filazana ankapobeny izany dia ahatran' ny mpaminany amin' ny firenena iray, dia Edoma, izay hiharan' izay zavatra voalaza fa hanjo an' i Moaba araka izay hita ao amin' ny toko 24—27 (jereo 25,⁹⁻¹²). — Ny Toko 34 dia mizara roa, dia 1) And 1—7: Ny fitsaran' i Jehovah dia hihattra amin' ny firenena, indrindra fa amin' i Edoma. 2) And. 8—17: ny vokatr' izany fitsarana izany dia hahatonga an' i Edoma ho efitra mahatsiravina onenan' ny bibi-dia sy ny fanahy moloto.

And. 1—8. Ny fitsarana izao tontolo izao sy ny an' i Edoma.

And. 1. Ampit. 1, 2. — *Ny ao aminy rebetra, ny vohatra rebetra avy aminy*, tsy ny olona ihany, fa ny biby sy ny zava-maniry koa; ny zava-boahary manontolo tokony hihaino ny tenin' ny mpaminany, satria fitsarana an' izao tontolo izao no ambarany.

And. 2. *Ny miaramilany rebetra*, tsy dia tena miaramila no heverina amin' izany, fa ny vahoaka rehetra ao amin' ny jentilisa. Jereo ny fanazavana ny 1,9.

And. 3. Ampit. 14, 19.

And. 4. *Izay rebetra eny amin' ny lanitra*, dia ny kintana, izay heverin' ny jentilisa ho mitovy amin' ny andriamanitra (jereo ny 24,21); ny mpanoratra dia manantena faharavana mialoha ny famoronana ny lanitra vaovao sy ny tany vaovao (65,17). — *Haborona tahaka ny fangorona taratasy.* Izany ohatra izany dia fantatra mazava amin' ny tomban' ny boky taloha, izay tsy mba atambatra sy zairina tahaka ny ankehitrino, fa ahorona amin' ny hazo boribory tahaka ny sarin-tany. Ny lanitra dia asehon' ny mpanoratra ho toy ny zavatra mafy mivelatra ipetrahan' ny kintana, ka isaky ny angoronana azy dia miraraka amin' ny tany ny kintana. Ampt. amin' ny Apok. 6, 14 sy amin' ny ohatra ataon' Isaia (40,22). — *Ny eny aminy rebetra dia halazo.* Ampit. amin' ny Mat. 24, 29.

And. 5. *Ny sabatr' i Jehovah dia ohatra amin' ny fitsarany* (27, 1; Deo. 32, 41-42), ary tononina tahaka ny zavatra mahay misotro izy eto; *mamon-dra* avy amin' ny lanitra izy noho ny famelezana ny fanjakana momba ny lanitra (and. 4). Ary rehefa vitany ny raharahany teny ambo-ny, dia midina izy ka manomboka ny raharahany ety an-tany amin' ny fitsarana an' i Edoma. Ity firenena ity sy Moaba ilay loza indrindra amin' ny fahavalo mifanila toerana amin' ny Israely no nosidin' ny mpaminany ho solon-tenan' ny fahavalon' Andriamanitra. Izy ity dia zanak' i Esao, rahalahin' ny Israely, ary velom-pialonana matetika tamin' ny zandriny, izay tian' Andriamanitra. Ampit. 63, 1—; Ampit. 1, 11-12; Ob. 10—. Tahaka izany koa no fandrahonana nataon' ny mpaminany taty aorina azy, Jereo Jer. 49, 7-22; Ezek. 25, 12-14; toko 35.

And. 6. Ao amin' ny toko 63 dia oharina amin' ny mpanosihosy voaloboka Jehovah, ary ny firenena amin' ny voaloboka hosihosena eo amin' ny famiazana, ary eto kosa dia oharina amin' ny biby hatao fanatitra vonoina ny firenena, ary Jehovah amin' izay manatitra ny fanatitra. — *Bozra* (63, 1), dia anankiray amin' ny tanana manan-daza eo amin' ny Edomita, sadyefa voalaza sahady teo amin' ny Gen. 36, 33, ary ny ravany dia mbola hita ao akaikin' ny tanana kely atao hoe Busera, ao amin' ny faritanin' i Djébal, sahabo ho 60^{km} ao avaratr' i Petra (hafa noho Bozra any Haorana any avaratra lavidavitra ihany).

And. 7. Ny biby voalaza teo amin' ny and. 6 dia misolo ny valala tsy mandady harona any Edoma, fa ny eto amin' ny and. 7 kosa dia ny olon-dehibe sy manan-daza. Ireny koa dia holavon' ny sabatr' i Jehovah. Ny vahoaka manontolo dia ho levona, ary ny famonoana dia oharina amin' ny vovotany mitoka ny ra sy ny menaka.

And. 8—17. Ny tany Edoma dia hiova miandalana ho tany mangina firiariavan' ny bibidia sy ny demonia.

And. 8. Ampit. amin' ny Deo. 32, 35-36. 41-43; Jer. 46, 10. *Andro tamaliana, taona tamaliana* noho ny fandozana sy ny fivadihana, izay nahadiso an' i Edoma tamin' ny Israely rahalahiny. Tsy fantatra loatra

izay toe-draharaha niseho alehan' ny hevitry ny mpaminany amin' izany ; jereo anefa izay lazaina ao amin' ny 2 Tant. 28,¹⁷ ; ampit. amin' ny Sal. 137,⁷ .

And. 9. Ny tany Edoma dia mifanolotra amin' ny Ranomasina Maty. Ary amin' izao filazana manaraka izao dia toe-javatra mitovy amin' izay voalazan' ny Genesisy (toko 19) no hitan' ny mpaminany, dia izay nahatonga izany fizaran-tany izany ho araka izao toetrany ankehitriny izao. Ny renirano dia miova ho dity, ary ny vovo-tany ho solifara mirehitra (30,³³) izay mandoro ny dity, ary ny tany rehetra dia ho toy ny vainafo ngezabe. — Ankehitriny dia saiky hita manerana any Edoma ny zavatra ahafantarana ny fision' ny volkano tany taloha.

And. 10. Ny fitsarana farany, izay mby amin' ny varo-tsy misofdy, no lazaina eto. Ampit. amin' ny Gen. 19,²⁸ ; Jer. 49,¹⁷⁻¹⁸ (Apok. 19,³)

And. 11. Ampit. amin' ny 13,¹⁹⁻²² ; 14,²³ milaza ny amin' i Babela. *Famolaina, pilao.* Ny fiasana fanao amin' ny fanorenan-trano no ampiasaina eto, mba ho tena rava tsy misy miangana mihitsy. Ohatra mitovy amin' izany no voalaza ao amin' ny Am. 7,⁷⁻⁹.

And. 12. Ny fitondram-panjakana any Edoma dia tsy mba miankina amin' ny fandovana fa amin' ny fisisianana ; ny taranak' i Esa no mikambana ho antokon' andriana, izay misidy ny ho mpanjaka avy amin' izany antoko izany (jereo Gen. 36, ¹⁵-).

And. 13. Ny tsilo sy ny bibidia no misolo ny mponina tao andapa taloha, izay efa maty. Ampit. 13,²¹⁻²².

And. 14. Ny osilaby dia jereo 13,²¹—*Ilay mandebandeha amin' ny alina* dia dikan' ny teny hebreo hoe *lilith*, ary izay neverin' ny Jiosy amin' io anarana io dia demonia vavy manana elatra, hono, mitarehin' olona mitarehim-biby, izay ataony fa mandehandeha amin' ny alina, ka misambotra ankizy madinika, ary mitsentsitra ny rany. Ary neveriny fa tsy misy toerana mahafa-po ity zavatra mahatsiravina ity, hono ; nefo eto lazaina fa hahita fitoerana ho azy any amin' ny tany Edoma izy.

And. 15. *Bibilava miantoratoraka*, dia mahay mikainkona ka miantoraka tahaka ny zanatsipika. Toa bililava hita any Asia sy Afrika no lazain' ny mpaminany amin' izany. — *Ao amin' ny alokaloka any* ; ny sasany mandika izany hoe : *Ao amin' ny alokalony*, dia ny aloky ny tenany, fa tsy ny alokaloka ao amin' ny toerana misy azy araka io voalohany io. Ny bililava sy ny papango dia samy biby maloto ka mahatonga ny toerana misy azy ho mampahatahotra.

And. 16. Ny mpaminany dia mametraka ny tenany am-panahy ary amin' ny andro ho avy, izay hahatanterahan' izao faminaniany izao, ary mangataka ireo vavolombelona mahita izao zavatra tanteraka izao hampitaha azy amin' ity faminaniana soratany ity, fa raha misy tsy tante-raka na dia iray aza amin' ireo teny voalazany ireo, dia tsy iza no ho afaboninahitra amin' izany fa Andriamanitra, ary ny fahatanterahany dia voninahitra ho Azy. — Bokin' i Jehovah, izay tokony hovakina, dia ny boky misy izao faminaniana izao sy ny namany hafa koa. Ampit. 30,⁸. — *Ny vavan' i Jehovah*, na dia ny mpaminany aza no nilaza, dia tsy niteny ho azy izy, fa Jehovah no nampiteny azy, ka tsy maintsy ho tanteraka izany. *Ny Fanabiny* dia hanangona ny zavatra rehetra ilalna hahatanteraka ny fikasany amin' izay fotoana voatendriny.

And. 17. Nanendry anjara mba hizara aminy ny tany Edoma (tahaka ny nizarana ny tany Kanana ho an' ny isam-pirenena) ary nanome azy ho fananany mandrakizay, ampit. Mal. 1,³. Idomea ankehitriny dia tany efitra lava volo, be bibidia sy bilalava. Nefy ny fandringanana ity firenena ity, izay vinanina eto sady efa tanteraka ankehitriny, dia vao santatra fotsiny amin' izay hanjo ny firenena, izay fahavalon' i Jehovah sy ny olony. Firenena anankiray monja no asehon' ny mpaminany ho ohatra amin' izay hihatra amin' ny firenena rehetra.

2. Toko 35,¹⁻¹⁰: Ny fanafahana ny Isiraely sy ny fiverenany.

Tee amin' ny toko 45 dia nolazaina fa tonga Jehovah mba hitsara ny firenena rehetra. Ary ny vokatr' izany fahatongavany izany dia ny loza voalazan' ny andininy farany amin' io toko io. Eto kosa ny mpaminary dia milaza zavatra tena mitanohitra amin' izany (toko 35), dia ny fahatongavan' i Jehovah hamony sy hanome voninahitra ny olony. Raha ny tany Edoma novana ho efitra mahatsiravina, dia hiova ho tany mahavokatra kosa ny efitra amin' ny fihavian' i Jehovah voalaza eto, ary ny olona na-votana dia hiditra an' i Ziona mihira fihobiana, mba hiravoravo ao amin' ny fahasambarana tsy manam-pahataperany. — Ity filazana mahafinaritra ity dia mampahatsiaro izay voalaza ao amin' ny toko 11; 25,⁶⁻⁸, etc. Tsy lazain' ny mpaminany manokana eto ny fanandratana ny Isiraely araka ny mahafirenena azy; fa miakatra avoavo kokoa sady lavidavitra kokoa noho izany ny hevitry ny mpaminany. Tsy mba misaraka eo imason' ny mpaminany ny fanavaozana ny Isiraely araka ny mahafirenena azy sy ny fibebahan' ny olona ary ny fanorenana ny fanjakan' Andriamanitra aty ambonin' ny tany, ka ity firenena ity no fiasana ho entina mahatanteraka izany. Ny andron' i Mesia sy ny amin' ny Isiraely omem-boninahitra eo amin' ny tany voahasina sy voaova no foto-javatra ambara amin' izao filazana izao. Ny teny mahafinaritra ilazana ny fiverenan' ny Isiraely dia ohatra anambarana ny toetra tanteraka, na araka ny tanahy na araka ny tena, izay hanjaka ety ambonin' ny tany amin' ny andro farany, ary izany dia mbola ampiraisina amin' ny fiverenana amin' ny fahababoana eto, satria raha tsy tanteraka izany, dia tsy ho azon' ny Isiraely hatao ny hamita ny adidy efa nanendrena azy ho mpikarakara ny fahatanterahana ny zavatra ho avy nambaran' ny faminaniana. Ampit. 40,¹⁻³.

And. 1—4. Ny efitra dia mamony amin' ny fihavian' Andriamanitra; ny olona mila ho kivy sy rera-po dia asaina omen-toky sy am-paherezina, satria tonga hamony azy Andriamaniny. — Ampit. Sal. 98.

And. 1. Ny efitra dia heyerin' ny sasany ho ny tany Palestina, izay efa rava noho ny fitsaran' Andriamanitra azy (ampit. 33,⁸⁻⁹), fa ny sasany mihevitra io ho milaza ny efitra izay hovakin' ny Isiraely amin' ny fiverenany ho any Ziona avy any amin' ny tany rehetra, izay nahababo azy (toy ny avy any Mesopotania sy Egypta, etc.; ampit. 11,¹²; 15-16; 27,¹³). Ity hevitra farany no toa tsotra kokoa.

And. 2. Libanona, Karmela, Sarona dia toerana malaza any Palestina noho ny habetsahan' ny vokatra ao aminy; ny fahavokarany indrin-dra no anton' ny anononan' ny mpaminany azy. Ny efitra dia mahazo izany ravaka mamirapiratra izany ho fankalazana ny fahatongavan' Andriamanitra eo aminy. — Ny voninahitr' i Jehovah dia ho hitany, fa ny tenan' i Jehovah dia hiseho eo afovoan' ny olony. Ny famonjena ataon' i Mesia dia asehon' ny mpaminany eto sy amin' ny teny hafa ho fisehoana ambony indrindra amin' ny fisehoan' Andriamanitra aty ambonin' ny tany

(jereo 40,⁵; 7,¹⁴; ampit. Mal. 3,¹). — Ny «*izy*» dia ny firenena navotana (and. 9-10).

And. 3—4. Ampaberezonareo, lazao. Izay didiana amin' izany dia ny mpaminany sy ny mpanompon' Andriamanitra rehetra ; ireny dia ome-na adidy mba hampahery ny finoan' ny olona mangirifiry sy tra-pahorianany amin' ny fahababoana. Mampahatsiaro izay voalaza eto ny teny ao amin' ny Hebr. 12,¹². — *Famaliana.* Angamba, hoy Kalvina, hisy hanao hoe : Mampaninona antsika moa ny amaliana ny fahavalontsika ? Inona no soa azontsika amin' izany ? Ary moa tokony hahafinaritra antsika ve ny fahorian' ny mpanohitra antsika ? Ny tohin' ny tenin' Isaia eto dia mamaly izany ; hoy izy : Ny anton' izany dia noho ny famonjena antsika, satria ny famalian' Andriamanitra ny ratsy fanahy dia **mifandray** amin' ny famonjena ny mino. Ny fitsarana ny mpampahory sy ny tanafahana ny ampahorina dia tsy azo sarahina ; noho izany na dia amin' ny Testamenta Vaovao aza dia mahazo manantena ny hamaliana ny fahavalony ny olon' Andriamanitra (Lio. 18,⁷).

And. 5—10. Ny fanafahana nataon' i Jehovah sy ny famonjena tanteraka nomena ny olom-boafidy no !lazaina eto. Ireny olom-boafidy ireny dia nafahana tamin' ny ratsy rehetra, ary nofenoina ny soa rehetra ; ny lalana mankany amin' izay misy ny famonjena dia voatahery ho azy irery. — An' ohatra no toetoetry ny filazana eto. Ny ankamaroany amin' izao filazana eto izao no tanteraka ara-bakiny tamin' ny raharahan' i Jesosy tetè ambonin' ny tany nampisehoany mazava ny tenany tamin' ny olona ho ny Mesia (jereo ny teny navaliny ny fisalasalan' i Jaona Mpanao batisa ao amin' ny Mat. 11, 5). Izy rehetra ireo dia samy tsy maintsy ho tanteraka avokoa na araka ny tena na araka ny fanahy amin' ny tany vaovao (jereo ny fanazavana ny 11, ⁶).

And. 5—7. Aseho hatreto ny vokatry ny famonjena izay entin' i Jehovah. Tiani ny hanome herim-piañana vaovao ho an' ny olony, ka dia hesorina ny fahosana sy ny kilema rehetra (ampit. 29,¹⁸). Tsy fahasitranana am-panahy na fahasitranana araka ny tena ihany no neverina eto, fa izy roa tonta, hita izany tamin' ny andron' i Jesosy tetè an-tany, fa sady nanasitrana ny tenan' ny tra-pahorianana no nanasitrana ny fahahiny Izy, koa amin' ny andro hanatanterahany ny fanjakany dia ho afaka avokoa ny fahalemena sy ny takaitra rehetra momba ny tena). — Ny fiposahan' izany herim-piañana vaovao izany dia miankina amin' ny anakafan' Andriamanitra ny loharanon' aina ho an' ny olony. Ny efitra dia tsy mba hañasakana azy tsy hody any amin' ny tanin-drazany ; fa tahaka ny nanomezany azy rano tany an' efitra taloha no hataony koa izao (Eks. 17, ⁶). Ho mando fatratra ny tany ka ny zavatra mpaniry amin' ny rano toy ny volotara sy ny zozoro dia haniry any. — *Ny alonalona mitarebindrano* dia zavatra fantatra tsara amin' ny tany mafana, izay miankina amin' ny tsi-fitovian' ny fibohaky ny aera mipaka amin' ny tany mahamay any an-efitra. Ny mpandeha any an-efitra mahamay' mazàna toa mahita ranomasina midadasika eo anoloany, izay mandositrà isaky ny anatony azy. Amin' izany ohatra mahafinaritra izany no ilazan' ny mpaminany, fa Jehovah dia hanova izany fisehoan-javatra toa izy izany ho tena izy mihitsy. Nitarika azy mihitsy ho ao amin' izay tena loharano miboiwoika izy. — *Ny fonenana izay amitsaban' ny amboadia dia haniry . . .* Izany dia teny mitovy amin' izay voalaza ao amin' ny 34,¹³ ; ho be rano sy ho feno zava-maniry indray ny tany eta simba sy rava.

And. 8. Ny amin' ny *lalambe* dia ampit. amin' ny 11,¹⁶; 19,²³; 40,³⁴;

ta mitovy amin' ny eto ny ohatra voalaza amin' ireo. — *Tsy mba bandia izany ny tsy madio.* Ny voavotra dia ho taranaka masina, izay hatokana ho afaka amin' ny mpaniratsira rehetra (6,¹³; 62,¹²).

And. 9. Ampit. amin' ny 11,⁶⁻⁹. Tsy hisy fahavalohaharombaka ny olom-boafidy, izay tarihin' i Jehovah ho any Ziona mba hifaly ao amin' ny famonjena tsy manam-pahalaniana, ary na dia ny tsy hendry loatra aza dia tsy ho diso lalana any. Ampit. amin' ny tenin' i Jesosy milaza ny famonjena mahatoky ho an' ny ondriny sy ny fahatokian' ny ondriny Azy. (Jao. 10,^{28-29. 4-5}). — *Ny navotana*, dia ny Israely, izay efa namidy tamin' ny jentilisa (jereo ny fanazavana ny 11,¹¹; ampit. 50,¹; 52,³). Ny teny nandikana ny hoe navotana dia avy amin' ny verba azo adika koa hoe mamaly faty sy manafaka.

And. 10. Hiverina ka bankany Ziona. Ampit. amin' ny 26,¹⁻². — *Ho eny an-dobany.* Ohatra amin' ny firavahana vonin-kazo eny an-doha amin' ny andro fety (jereo ny fanazavana ny 28, ¹). Ny teny hoe *fifalia-na mandrakizay* dia mitondra antsika ho ao amin' ny tany vaovao voalaza sahady tamin' ny 25, ⁸. Ampit. amin' ny 51,¹¹ sy Apok. 21,⁴⁻⁶. — Ny fampantanenana eto amin' ny toko 35 dia hita amin' ny ankamaroan' ny lahatenin' i Jesosy ka nalainy amin' ny heviny ara-panahy; sady isan' ny anankiray amin' ireo tendrony mamirapiratra ao amin' ny Testamenta Taloha, izay tian' ny Mpamony hampiantefana ny heviny.

IV.

Toko 36—39 : Fizarana historika.

Izay kendren' ny toko 36—39 dia ny hampiseho sy hanazava amin' ny tantara ny faminaniana efa voalaza teo aloha sy mbola holazaina amin' ny manaraka. Miavaka ho fizarana roa izy. Ny voalohany (toko 36—37) dia itantarana ny tafika nataon' i Sankeriba sy ny fahareseny, izay entina manamarina ny faminaniana mialoha, indrindra fa ny voalaza ao amin' ny toko 29—33. Ny faharoa (toko 38 sy 39) dia milaza ny faminaniana ny fahababoana any Babylona. Ity fandrahonana ity, izay vokatry ny fahotan' i Hezekia noho ny fiavonavonany, rehefa sitrana tamin' ny aretiny noho ny famonjena mahagaga nataon' Andriamanitra izy, dia atao ho fampidirana ny fizarana manaraka (toko 40—66), izay miankina manontolo amin' ny raharaha natao na vinanina mihatra amin' ny fahababoana. — Ny boky faharoa amin' ny Mpanjaka (toko 18—20) dia mitantara zavatra mitovy amin' izay voalazan' i Isaia eto ; ny zavadehibe hany mahasamy hafa azy dia ny tsi-fisian' ny tonon-kiran' i Hezekia ao amin' ny bokin' ny Mpanjaka. Ao amin' ny boky Tantara koa dia misy tantara mitovy aminy, nefo natohezina kokoa (2 Tant. 32). Angamba tokony ho iray ihany no nakana ireo tantara telo ireo, dia ny tantaran' ny fanjakan' i Hezekia, izay nosoratan' i Isaia ihany koa, ka voalaza ao amin' ny 2 Tant. 32,³² ; ampit. amin' ny 26,³². Mbola ho hitantsika atsy aoriandriana kokoa ny amin' izay tena nanoratra ity fizarana ity.

1.—Toko 36, 1—37,³⁸ : *Hezekia sy Sankeriba.*

Misy filazana ny andinidiniky ny tafika nataon' i Sankeriba tany Palestina amin' ny filazana hita any Ninive nosoratan' ny tenany.

Ny tena fikendreny amin' izao ady izao dia ny handresy an' i Egypta, izay efa notsiriritin' ny mpanjakan' i Asyria hatramin' ny ela. Ny fikomian' ny fanjakana madinika tany Palestina tamin' ny fanjakana Asyria no nahatonga an' i Sankeriba hitondra tafika hiakandrefana sady dia hanatanteraka izao fikasany lehibe izao. Hezekia no an' isany tamin' ireny mpikomy ireny. Hatramin' ny andron' i Ahaza dia nandoa hetra isantaona ho an' i Asyria ny fanjakana Joda. Kanjo nandà tsy handoa izany Hezekia, ka noho ny fahatahorany ny Asyriana, dia dodona nanao fanekek-pihavanana tamin' i Egypta izy (2 Mpanj. 18,⁷ ; Isa. 30-31 ; 36,⁶). Ny anton' ny namelezan' ny Asyriana an' i Palestina dia ho famaizana azy noho ny fikomiany sy hahazoany namana ho enti-mamely an' i Egypta sady hahamora ny lalany mankany tsy hisy mpisakantsakana. — Noreseny aloha Foinikia, ka nony vaky nandositra Eluléus mpanjakan' i Sidona, dia Itobal no napetrany tao hisolo azy. Dia nandroso nianatsimo nanaraka ny moron-tsirak' i Mediterane izy, ka tonga tany Filistea. Ny ankamaroan' ny mpanjaka tany, toy ny mpanjakan' i Moaba sy Edoma ary Amona dia tonga nanaja azy sady nanatitra famangiana. Ny mpanjakan' i Askalona no nanohitra ka noroahiny. Dia nandroso hatrany Lakisy, tanàna fiarovan' i Joda sady efity ny faritanin' ny Filistina, Sankeriba. Tsy tiany ny handroso ao atsimotsimo kokoa noho izao, fa

mbola misy tanàna roa lehibe tsy resiny aty aoriany, dia Jerosalema sy Ekrona ka andrao teren-doza roa eo izy. Inona tokoa fa tsy nitsangana ny mponina tao Ekrona, ka nikambana nanohitra an' i Sankeriba, ary nanolotra an' i Padi mpanjakany teo an-tanan' i Hezekia, noho izy mbo-la niraikitra tamin' ny Asyriana, ka dia nataon' i Hezekia an-tranomai-zina tany Jerosalema izy. Ary araka ny fitantaran' i Herodota dia nia-katra Sethon mpanjakan' i Egypta ambany sy Tiraka mpanjakan' i Etiopia ka nanampy ny Jiosy sy ny mponina tany Ekrona. Rehefa hitan' i San-keriba izany dia nataony fa mety ny mianotra, ka dia ao avarabaratra kokoa no hanangonany ny miaramilany sy ny fitaovany rehetra. Dia tany *) Al-Taku no niandrasany ny fahavalony. Nanao ny tenany ho mpandresy Sankeriba ka nilaza fa nisy zanak' andriana Egyptiana sasany voababony. Nofaizany ny mponina tany Ekrona, ary naverina tamin' ny sez a fiandrianany indray Padi.

Hlta teo fa efa azony Foinikia, ary efa noreseny Filistea, koa dia na-ndefatika koa izy hamely an' i Joda ; ary efa azony miandalana ny tanà-na rehetra, afa-tsy Jerosalema renivohitra ihany; ny tany manontolo dia efa noravany. Ary ny amin' izany no voalaza eto amin' ny Baiboly (and. 1 ; 2 Mpanj. 18, 1³) sy voalaza amin' ny soratra misy ny tantaran' i Sankeriba. Ary izao no tenin' i Sankeriba voalaza amin' io Soratra io: Hezekia mpanjakan' i Joda dia tsy nety nanaiky ahy, dia nataoko fahirano ; ary azoko ny tanàna 46 sy ny toerana misy fiarovana mafy be dia be mbamin' ny tanana madinika koa, izay niankina taminy. Nentiko ho babo ny lehilahy sy ny vehivavy, 200.150 no isany, ny soavaly, ny mole, ny ampondra, ny rameva ary ny omby aman-ondry tsy hita isa. Ary ny tenan' i Hezekia dia nohidiao tao amin' ny renivohiny tahaka ny vorona ao amin' ny ankaniny. Nanangana mända hamelezako azy aho, ary no-tsentsenako ny fivoahana ao amin' ny vavahady lehibe. Ireny tanàna na-kako ny vahoaka dia nosarahiko tamin' ny fanjakany ka nomeko an' i Mitinti, mpanjakan' i Asdoda, sy Padi, mpanjakan' i Ekrona, ary Ism'bil, mpanjakan' i Gaza. Toy izany no nampihenako ny fanjakan' i Hezekia sy ny miaramilany sy ny mpanompony ary ny vahoaka, izay nakariny tany Jerosalema renivohity ny fanjakany, mba biao azy, dia nangoroho-ro sy natahotra fatratra noho ny heriko sy ny fahetako ; koa dia nanaiky handoa izao hetra izao amiko izy : talenta volamena telopolo, talenta vola-fotsy valonjato, ary zavatra saro-bidy natao tamin' ny metaly sy vatosoa saro-bidy mbamin' ny harena betsaka. Nentiko ho any Nihive renivohi-tro koa ny zanany vavy mbamin' ireny vehivavy mihaja tao an-dapany sy ireny mpanompony mpiandry lapa na lahy na vavy. Naniraka ny am-bassadorany handoa ny hetra izy, ary nilavo lefona sy nikoy tamiko. Tamin' ny nitoeran' i Sankeriba tany Lakisy no niaiken' i Hezekia sy na-ndefasany ny mpanjakan' i Ekrona. Tsy nampoiziny intsony ny haha-tongavan' ny Egyptiana, izay efa nanome toky hamony azy. Na dia nandoia ireo vola sy zavatra betsaka toy izany aza Hezekia, dia mbola tsy na-hafa-po an' i Sankeriba izany : fa nandroso nandrava ny tany ihany izy sady nikendry mihitsy ny handrava an' i Jerosalema. Ny iraka nalefan' i Hezekia hanatitra ny hetra sy hanao ny fihavanana dia niverina nitondra ny zava-baovao nampalahelo (33, 7⁸). Ny miaramilan' ny Asyriana dia nanaraka avy ao aorian' ireny iraka ireny ka nitoby manodidina ny man-dan' i Jerosalema sady nirehareha nanampo ny ho mpandresy. Ary izay zavatra niseho tamin' izao fotoana izao indrindra no lazain' ny 36, 1. —

*) Al-Taku na El-Théqué dia tanàna ao amin' ny firenen' i Dana, tsy lavitra an' i Ekrona (Jos. 19, 44).

And. I. Tamin' ny taona fabefatra amby ny folo nanjakan' i Hezekia. Tamin' izay taona izay indrindra no nisehoan' ny zavatra lazaina amin' ny fizarana manaraka (toko 38 sy 39 milaza ny nahararian' i Hezekia sy ny nahatongavan' i Merodaka Baladana iraky ny mpanjakank' i Babylona); satria araka ny voalaza amin' ny 38,5 dia mbola velona dimy amby ny folo taona taorian' izao toe-draharaha izao Hezekia; ary fantatsika fa 29 taona no totalin' ny taona nanjakany (2 Mpanj. 18,²). Nefa misy manahirana amin' ny ampikambanana ny taona voalaza eto amin' ny zavatra tantaraina amin' ny toko 36 sy 37 (dia ny tafika nataon' i Sankeriba sy ny fahavoazany). Ary na dia ny teny amin' ireo toko amin' ity fizarana historika ity aza no dinihina tsara, dia hita ftsy mba niseho talohan' ny fahararian' i Hezekia sy ny iraka avy any Babylona akory (toko 38 sy 39) ny tafika nataon' i Sankeriba. Ary izao no ahitana izany : 1). Ahoana ary no ahazoan' ny mpaminany mampenantena an' i Hezekia ny famonjena ho afaka amin' ny tanan' i Sankeriba ho zavatra mbola ho avy (38,⁶), raha tahiny zavatra efa tanteraka sahadys ny fahavoazan' i Sankeriba ? 2). Nahoana Hezekia no tsy mba mahatsitonona, na dia amin' ny teny indraimbava aza, eo amin' ny hira fiderany ny amin' izany zava-mahagaga lehibe izany, izay isan' ny fiambavana eo amin' ny fivavahana sy ny fampantanenana, raha tahiny zavatra efa natao izany ? 3). Ahoana no nahazoan' i Hezekia namongatra ireo harena rehetra efa novorin' ny razany, teo imason' ny ambasadora Babyloniana (39,²⁻⁶) raha tahiny ekena fa vao nandoa ny vola aman-karena betsaka ho an' i Sankeriba araka izay voalaza ao amin' ny 2 Mpanj. 18,¹⁴⁻¹⁶ izy ? Izany no mampiseho mazava fa tsy voalahatra araka ny andro nisehoany ny zavatra tantaraina eto a.nin' ny toko 36—39; ny aretin' i Hezekia sy ny tantara momba izany dia nialoha ny tafika nataon' i Sankeriba, fa tsy niseho taty aoriany tsy akory. — Izany hevitra hita amin' ny fandinhana ny teny izany dia hamarinin' ny soratra hita amin' ny tsangambato Asyriana. Araka ny hita amin' ireny dia tamin' ny taona 705 T. K. no niakaran' i Sankeriba tamin' ny seza fiandrianana; koa dia mbola tsy nanjaka akory izy tamin' ny taona 714, izay mifanandrify amin' ny taona fahefatra amby ny folo nanjakan' i Hezekia. Ny tafika nataony tany Palestina dia fahatelo amin' ny tafika nataony, dia tamin' ny taona 701—700. Ary ny nahalevona io tafika io dia tamin' ny taona fahasivy amby roa pollo nanjakan' i Hezekia, fa ny fahararian' i Hezekia kosa dia tamin' ny taona fahefatra amby ny folon' ny nanjakany. Koa ny taona voalaza ao amin' ny and. 1 ary dia mifanitsy amin' ny voalaza ao amin' ny toko 38 sy 39, fa tsy mba marina amin' ny ao amin' ny toko 36 sy 37.

Koa inona ary no anton' ny nametrahana ity filazana ity ho lohatenin' ireto toko efatra ireto, izay mitovy amin' izay voalaza koa ao amin' ny 2 Mpanj. 18,¹³? Angamba ny anton' ny nampidirana izany eto dia ny ho fanohizana ny fizarana mialoha (dia ny toko 28—35) sy ny fizarana manaraka (toko 40—66); koa dia tsy nanaraka ny filaharana misy ao amin' ny tantaran' i Hezekia nakana azy izy, dia ny tantara izay nosoratan' ny tenan' i Isaia koa. Io tantara io dia tokony ho manaraka tsara ny andro nisehoany; nefo novan' ny mpanoratra izany, satria tsy nifanaraka kosa tamin' ny hevitra nokendreny. Izay narahiny amin' ny fiantombohan' ny tantara dia ny filaharan' andro ankapobeny. Izany no toa manamarina fa toa tsy ny tenan' i Isaia no nanoratra ity fizarana historika ity; ary tsy izany ihany, fa voalaza eto koa (37,³⁸) ny nahafatesan' i Sankeriba, izay niseho tamin' ny taona 681; koa raha ekena fa Isaia no nanoratra azy, dia tsy maaintsy ekena koa ny mbola nahavelomany 17 taona taorian' ny

nahaveloman' i Hezekia, satria Hezekia dia maty tamin' ny taona 698. Ny anarana hoe Sankeriba dia Sin-akhi-erib na Sin-ahi-irib, izany hoe : «Sin (ny andriamaniry ny volana) mampitombo (isa) ny rahalahy». Ary Sargon rainy dia maty novonoin' olona tamin' ny taona 705, ka tamin' ny 12 ab (Juillet) tamin' izany taona izany no niakaran' i Sankeriba tamin' ny seza fiandrianana. Ary ny fanjakan' io mpanjaka io dia fantatra mazava tsara amin' ny soratra maro hita amin' ny ravan' ny lapany niorina tao amoron' i Tigrisy, akaikin' i Mossoul. Ny tafika roa voalohany nataony dia tany Orienta, fa ny fahatelo kosa dia tany Egypta. Ny amin' ny tantaran' ny fanjakany dia haseho amin' ny fanazavana amin'ity toko jty sy amin' ny manaraka.

*And. 2. Rabsake dia tsy nomina propra, fa tahaka ny hoe Tartana voalaza ao amin' ny 20,¹. Io anarana io raha amin' ny Hebreo dia azo adika hoe lehiben' ny mpitondra kapoaka, fa amin' ny Asyriana kosa dia manam-boninahitra ambony no dikany. Rabsake irery no lazaina eto, satria izy no nitondra ny teny. Ampit. 2 Mpanj. 18,¹⁷. — Lakisy dia atao hoe ankehitriny Um-Lakhis, ao amin' ny lalana avy any Jerosalema mankany Gaza. Sankeriba dia nanao fahirano io tanana io. Amin' ny sary mievotra hita any Ninive dia mipetraka teo amin' ny seza fiandrianana ny mpanjaka, ary misy soratra manao hoe : «Sankeriba, mpanjakan' ny firenena sy mpanjakan' ny tany Asyria dia nipetraka teo amin' ny seza fiandrianana avo sady nandray ny babo teo amin' ny tanana Lakisy.» — *Teo anilan' ny lakan-drano amin' ny kamory ambony*. Jereo ny fanazavana ny 7,³. Ao andrefan' ny tanana no misy izany toerana izany ; ary avy ao atsimo andrefana no nihavian' ny Asyriana. Ao amin' ilay toerana nifidianan' i Ahaza ny famonjen' i Asyria ho solon' ny famonjen' i Jehovah indrindra (toko 7) nonofidin' ny Asyriana hampisehoana ny heriny amin' i Joda. Ampit. ny filazana ny fahatongavany ao amin' ny 22,⁷ sy ny fandrathonana voalaza ao amin'ny 7,¹⁵⁻²⁵ ; 8,⁷⁻⁸, ary izany dia efa tanteraka izao.*

And. 3. Dia nirahin' i Hezekia ny mpanao fanjakana ambony avy amin' ny antokony telo samy hafa. Eliakima dia mpandimby an' i Sebna premier-ministre (jereo ny fanazavana ny 22,²⁰). Sebna dia nitana ny toerana ambanimbany kokoa ; mpanoratra no raharahany eto, sady nadika teny, fa nahay teny syriana izy, fa Syriana no sihaviany (jereo ny fanazavana ny 22,¹⁶). — Joa dia olona tsy fantatra. Tamin' ny andron' i Josia dia nisy olona mpanoratra ny tantaran' ny mpanjaka notononina tamin' izany anarana izany (2 Tant. 34,⁸). Ny mpanoratra (Fr. historiographe) dia manana adidy hitadidy sy hitana an-tsoratra ny toe-drahahaha rehetra miseho amin' ny fanjakana.

And. 4. Ny mpanjaka lebibe ; izany no anarana fanononana ny mpanjakan' i Asyria sy Babylonia ary Persia, satria izy nanana mpanjaka maro tao ambany fanapahany (ampit. 10,⁸).

And. 5. Izao no tian' i Sankeriba ho lazaina : Tsy nataoko ho inona ny fitaovanao. Nefà tsy maintsy inoana ho fahadalana, raha tähiny maharitra tsy mety mitolo-batana hianao. — Miodina amiko bianao. Izany fiodinana izany dia mihatra amin' ny fandavana tsy handoa hetra (2 Mpanj. 17,⁴) sy izao fikirizany tsy mety manaiky ankehitriny izao. Tsy ho sahiny ny hanao ireo, raha tsy nanantena famonjena tamin' i Egypta izy.

And. 6. Io tebina volotara torotoro io, izay toy ny mahery dia mahery, raha araka ny fijery azy, nefà mora tapaka, raha sendra itehenana kely

foana, sady mandratra ny tānana mitehina aminy aza. Izany dia ohatra misandray tsara amin' ny tany ao amoron' ny ony Nily, izay be volotara (ampit. Ezek. 29,⁶⁻⁷). — *Tabaka izany Farao*. Samaria dia efa nahita tsara ny amin' izany (2 Mpanj. 17,⁴). Isaia dia milaza tahaka izany koa, saingy amin' ny fomban-teny hafa no ilazany azy (30,³⁻⁵⁻⁷; 31,³).

And. 7. Raha boy hianao amiko . . . Ampit. amin' ny tenin'i Hezekia tamin' ny vahoaka talohan' ny nahatongavan-dRabsake (2 Tant. 32,⁷⁻⁸). — *Moa tsy azy va . . . ?* Hezekia dia tokony ho tsy natoky kokoa an' Andriamanitra mihoatra noho ny fahatokiany an' i Egypta, satria efa noravany ny alitarany. Izay antsoiny amin' izany dia izay nataon'i Hezekia tamin' ny voalohandohan' ny nanjakany, fa tamin' izay dia noravany ny «fitoeran-avo», na dia izay natokana hivavahana amin' Andriamanitra marina aza, satria tsy araka ny lalana, fa tsy misy fivavahana natao tany ivelan' i Jerosalema, izay neken' ny lalana (2 Mpanj. 18, 4). Mahagaga fa tafalatsaka tao an-tsain' ny Asyriana io fanavaozana nataon'i Hezekia io, raha vantany vao reny. Koa noheveriny ho fanalam-baraka ny andriamaniry ny firenena, raha misy mandrava ny alitara fivavahana amin' toy izany, ka dia tsy maintsy hitsahatra tsy hiaro ny mpanjakan' izany tany izany intsony izy; koa azo atao ny mandresy izany firenena izany (jereo and. 10). — *Ity alitara ity*, dia ny alitara tao amin' ny tempoly tao Jerosalema.

And. 8. Hezekia dia tokony ho tsy nanana miaramila mpitaingintsoaval, ary na dia nanana aza angamba vitsy dia vitsy (Jereo ny fanazavana ny 31, 1). Sankeriba dia mirehareha noho ny fananany izany be (5, ⁷⁸; 22, 7). «Ho tambazako soaval 2000 hianao, hoy izy, raha fahi-ny manana mpitaingin-tsoaval 2000 hitaingina azy».

And. 9. Eta notonontononin' i Rabsake ny zavatra roa tokony ho nitokian' i Hezekia nanaovany izao fiodinana izao, dia Egypta (and. 7) sy Andriamanitra (and. 8), sady efa nasehony, fa Egypta dia malemy ka tsy azo iankinana, ary Andriamanitra efa notainy fady tamin' ny nandrvany ny alitarany ka tsy hety hiaro azy intsony; ary eto amin' ity andininy ity dia ləzainy ny zavatra fahatelo, dia *ny tenany*, dia Hezekia sy ny miaramilany. Koa raha izy dia hisy inona, fa na dia ny kely indrindra amin' ny tafika tarihin' ny komandin' ny miaramilany aza dia tsy ho voatohitr' i Hezekia akory, fa tsy manana olona ho enti-miady izy.

And. 10. Moa va re nisy miaramila jiosy nandositra, sa tamin' ny olona voababo no nandrenesan' ny Asyriana ny faminaniana milaza fa ny tafika hataony dia ho famalian' Andriamanitra ny Isirael (7, ¹⁷—10, ⁵)? Sa Sankeriba nanao ny hevity ny tony ho didin' ny andriamaniny, izay neveriny ho mitovy amin' i Jehovah? Izay kendreny amin' io teniny io dia ny hampiseho amin' ny Jiosy, fa diso hevitra mihitsy izy raha tsy manaiky, fa izao anton' ny ahatongavany izao dia tena hevitr' Andriamanitra mihitsy.

And. 11. Tsy mahagaga raha tamin' ny fitenin' ny Jiosy no nitenenan-dRabsake; fa ny fiteny hebreo sy ny fiteny asyriana dia tahaka ny mpirahavavy iray tampo, sady tao anatin' ny roapolo taona nanaovana ny firenena tolo ho province asyriana dia tsy nisy manamboninahitra asyriana ambony izay tsy nahay ny teny hebreo. Fa ny fiteny asyriana dia fiteny nitenenan' ny firenena tanelanelan' i Palestina sy Asyria, ka fiteny izay nifankalalan' ny be sy ny maro (Ezr. 4, 7).

And. 12. Hibinanany izay tsy fibinany, izany hoe: Raha mbola mikiry hiaro an' i Hezekia ihany izy, dia tsy maintsy hiharan' ny loza

vokatry ny fahirano sy ny mosary mafy dia maty. Izay nokendrend-Rabsake dia ny hitarika ny vahoaka hiodina ka hanery an' i Hezekia na ny tenan' ny vahoaka hanolotra ny tanàna.

And. 13-20. *Mpanjaka lehibe*, jereo ny and. 4. Nampirisika ny vahoaka tsy hihaino an' i Hezekia Rabsake. Ny fandresena nataon' i Asyria na taiza na taiza tokony hampianatra azy, fa tsy nisy andriamanitra nahasakana azy tsy handresy ; koa ny Andriamaniry ny Israely ve ho hata noho ireny rehetra ireny ? Sanatria ! Aza mety ho fitahin' i Hezekia hianareo. — Ny toky nomen' i Rabsake anefa dia tsy tokony hahafa-po ny vahoaka ; fa tsy famonjena fa fandravana. Fa hahazo hipetraka miadana ihany izy mandrapahatongan' i Sankeriba avy niady tamin' ny Egyptiana. Fa rehefa tonga izy, dia hitondra ny ankamaroan' ny vahoaka any amin' ny tany mahavokatra. Raha ampitahaina amin' ny fandravana sy ny fandrobana nataony izany voalazany eto izany, dia tsy mbola inona akory. Diniho ange ny fampanantenana voalazany eto amin' ny and. 16 sy ny fandrahonany teo amin' ny and. 12. Ny voalaza amin' ny and. 18 dia ampit. amin' ny 10,⁹⁻¹¹. Ny amin' i *Hamata* sy *Arpada* tanàna any Syria dia jereo ny fanazavana ny 10,⁹. — *Sefarvaima* dia mitovy amin' ny voalazan' ny soratra hita amin' ny tanimanga hoe Sipar sy ataon' ny Grika hoe Sippara, tanàna any Mesopotamia atsimo, ao amin' ny morony havia amin' i Eofrata. Sargona dia namindra ny mponina tany Hamata sy Sefarvaima ho any Samaria (2 Mpanj. 17,²⁴). Tsy ny tanàna noresen' i Sankeriba ihany no tononin' i Rabsake, fa ireo tany aloha koa, izay fantatry ny Jiosy tsara ny nanjo azy. *Samaria* dia tononiny farany, fa izy no akaiky indrindra sady fantatra tsara indrindra amin' ny Israely.

And. 21. Ny mpanjaka efa nandidy hoe. Tsy manan-kery hanherana azy izy, ka tsy misy azony atao afa-tsy ny mihaino fotsiny.

And. 22. *Voatriatra ny fitafiany*, famantarana ny fahoriania mihatra amin' ny tenany, indrindra fa raha sendra misy miteny ratsy an' Andriamanitra (Mat. 26,⁶⁵).

TOKO 37,¹⁻².

Avy amin' Andriamanitra no irin' i Hezekia handraisana ny valy hatao amin' i Rabsake; izany no antony nilany hevitra tamin' ny mpamiany; toy izany koa no nataon' i Josia (2 Mpanj. 22,¹¹⁻¹⁴). Tamin' ny andron' i Davida dia ny mpisoronabe indrindra no noheverina ho fiasan' Andriamanitra (1 Sam. 23,^{9 12}; 30,⁶⁻⁸). — Ny hamaroan' ny iraka sy ny mahambony azy ireny no mampiseho ny fanajana fatratra sy ny toetra ambony nananan' i Isaia.

And. 3-4. Ampit. amin' ny 26,¹⁷. Ny toe-draharaha dia oharina amin' ny toetry ny vehivavy efa hiteraka, nefo tsy ampy hery hiteraka. Fantatr' i Hezekia fa tahaky ny efa mby eo ambavahaona mihitsy ny Israely amin' izao fotoana izao, ary tsy misy azo antenaina hahavonjy azy afa-tsy ny finoana; nefo na ny tenany na ny vahoakany dia samy tsy manam-pinoana hahafaka azy amin' izany; tsy ampy ny hery hahatantehana ny asa, izay iankinan' ny famonjena. Ny tenany dia mahatsiaro fa tsy mba manam-pinoana hanatonany mivantana an' Andriamanitra; noho izany dia mitady anankiray izay heveriny fa manana bebe kokoa noho izy izy ka hameno izay tsy ampy amin' ny vahoaka sy amin' ny tenany. Isaia dia hangataka noho ny amin' ny «sisa», izay haharitra (dia Jerosalema» and. 4; 1,⁸⁻⁹), mba homena azy ny finoana sady miaraka amin' izany koa ny famonjena. — *Andriamanitra velona*, izay hafa noho

ireny andriamanitra maty, izay itokian' ny Asyriana. Davida koa dia nanonona teny tahaka ity tamin' ny nilazany ny fanazimbana nataon' i Goliata (1 Sam. 17,³⁶)

And. 5-7. Ny valim-bavaka dia eta azo antoka mialoha. Isaia dia efa nahazo ny valy avy tamin' Andriamanitra sahadys, tokony ho taoriana kelin' ny vavaka manokana nataony. — *Hanisy fanaby ao anatiny*; izany hoe: Hahatonga fibetsiketsehana ao anatiny. Izany dia milaza horohoro sy tahotra maty tsy azo tonena. Ny zavatra ren' i Sankeriba ka nampangovitra azy dia ny amin' ny efa mahakaiky an' i Tiraka (jereo ny and. 9). Ny and. 36-37 dia milaza antony hafa nahatonga azy hihemotra tampoka. Raha ny fahatongavan' ny Etiopiana fotsiny, dia tsy mba ampy hahatonga azy handao ireo tany efa azony tao amin' ny Joda. — *Hataoko lavon-tsabatra*, jereo ny fahatanterahan' izany ao amin' ny and. 38.

And. 8. Tsy voalaza eto izay valy nentin-dRabsake; nefy ny tantara manaraka no ahitana fa tsy nety nanaiky Hezekia. — Libna dia tanan' ny Jiosy ao avaratra kelin' i Lakisy; angamba mitovy amin' ilay atao hoe Teltes-Safieh. Nanomboka nihemotra Sankeriba, mba hanangona ireny miaramila any amin' ny toerana samy hafa any amin' ny Joda ireny alohan' ny haharafitra ny ady amin' i Tiraka. Efa tafaverina Rabsake, ka dia efa tonga niaraka taminy koa ireny miaramila nentiny hameley an' i Jerosalema (36,²); ny sasany dia mbola nijanona ihany nanao fahirano ny tanana.

And. 9. *Tiraka* dia mitovy amin' ny hoe *Tabarka* amin' ny Soratra egyptiana amin' ny tanimanga, na *Tarakos* araka ny filazan' i Manethon mpitantara egyptiana, na *Tarku* ao amin' ny tantara asyriana. Ity mpanjakan' i Egypta ity, izay nalaza indrindra tamin' ny Dynasty Etiopiana (dynasty faha-25 araka ny fandaharana voalazan' i Manethon), dia nitoetra tany Thibes any Egypta ambony. Tamin' ny faramparan' ny nanjakany dia mbola niady tamin' i Asarhadona sy Asyrbanipala, zafy sy zafiafin' i Sankeriba, izy. Sankeriba dia milaza azy ity ho mpanjakan' i Etiopia, nefy tsy nanonona ny anarany, sady milaza andriana hafa ho mpanjakan' i Egypta, izay nihavana tamin' i Tiraka, ary angamba tao ambany fanapahany aza; angamba izy ity no ilay Sethon voalazan' i Herodota, sady nanjaka tamin' ny tapak' i Egypta ambany, Alohan' ny haharafitra ny ady amin' ireo fahavalo mahery ireo dia nohoverin' i Sankeriba fa mety ny hamitana ny raharaha amin'ny Jiosy, fandrao avy izay vintan-dratsy ka resy hantreo; noho izany dia naniraka nankany amin' i Hezekia izy, ka nampirisika azy hitady fihavanana aminy.

And. 10—11. Araka ny hita amin' ny and. 14 dia an-tsoratra no nanaovan' i Sankeriba izao firaharahana farany izao tamin' i Hezekia.

And. 12. Toa nisy faritany roa natao hoe *Gozana*; ny anankiray dia tao avaratra atsinanan' i Ninive, ao amoron' ny ony Habora, sampañ' i Tigrisy (2 Mpanj. 17, ⁶), fa ny anankiray kosa dia any Mesopotamia, ao amoron' i Kebara, sa'mpan' i Eofrafa (Ezek. 1, ³). Angamba ity faharoa ity no neverina eto. — *Harana* dia tanana ela tany Mesopotamia (Gen. 11,³¹). Harana ankehitriny dia tsy lavitra an' i Orfa (Edesa) ao atsimo atsinanna — *Razef* dia mitovy amin' ny atao hoe Resafa ankehitriny, ao atsimon' i Eofrata, ao anelanelan' ity ony ity sy Palmyra. — Tsy dia mba fantatra marina loatra izay nisy ny tanana atao hoe *Talasara*, izay nonenan' ny taranak' i Edena. Angamba izy ity mitovy amin' ilay Tul-Assuri (« tendrombohitry ny andriamanitra Assur, ») voalazan' ny Soratra amin' ny tanimanga nampanaojin' i Tiglata-Pilesera, ary tokony ho any Babylonija no misy azy.

And. 13. Ny amin' i Hamata sy Arpada ary Sefaroasina dia jereo ny fanazavana ny 10, ⁹ sy 36,¹⁹. — Hena sy Iva dia tanàna tsy fantatra, fa angamba any Mesopotamia.

And. 14. Namelatra iny teo anatrehan' i Jehovah. Toy izany no niantsoany llay mpitsara ambony indrindra handinika izany raharaha izany.

And. 15. Ny valy nentin' i Isaia dia nampahery ny finoany, ka izao dia sahiny ny manatona mivantana amin' Andriamanitra (ampit. amin' ny fanazavana ny and. 3—4).

And. 16—17. Izay mipetraka amin' ny Kerobima. Ny rakotra fanaovam-panavotana na ny rakotry ny fiaran' ny vavolombelona dia nasiana sarin' ny kerobima roa, ary teo amboniny no nisy ny rahona, ohathy ny fipetrahan' Andriamanitra ao amin' ny olony (Eks. 40,³⁴; Nom. 7,⁸⁹). Izany no nihavian' ny teny voalaza eto sady hita matetika ao amin' ny Testamenta Taloha (1 Sam. 4, ⁴; Sal. 80, ², etc.). Ary izany no anton' ny nankanesan' i Hezekia tany amin' ny tempoly ka nivavaka tao. — Amin' ny kerobima, jereo ny Gen. 3,²⁴ sy Ezek. 1. — *Hianao dia Hianao irery ihany no Andriamanitra.* Ny jentilisa nihevitra fa tsy nanjaka afatsy ao amin' ny faritany ivavahana aminy ny andriamanitra tsirairay; koa araka izany no niheveran-dRabsake an' i Jehovah ho Andriamanitra mifamaly amin' ireny andriamanitra hafa ireny (36,²⁰). Fa Hezekia kosa manambara Azy ho llay Andriamanitra tokana manjaka amin' izao rehetra izao, satria Izy no namorona azy.

And. 18. *Marina ihany*, araka izay nohamboin' i Sankeriba (and. 11). — Ny firenena rebetra sy ny taniny; izany dia toa mety ho milaza fa ny mpanjakan' i Asyria dia efa nandrava na dia ny taniny aza noho ny tafika tsy an-kijanona nataony (ampit. 14,²⁰). Nefa mazava ny teny eto, ka tsy milaza ny tanin' ny Asyriana, fa ny tanin' ny firenena izay noravany.

And. 19. Ary raha azony natao tamin' ny andriamanity ny firenena izany, dia tsy mahagaga, satria hazo sy vato ireny; fa tena diso hevitra izy, raha manantena hanao toy izany amin' i Jehovah, Izay tena Andriamanitra marina.

And. 20. *Habafantaran' ny fanjakana rebetra ambonin' ny tany.* Raha voavonjy amin' ny tanan' i Asyria ny Israely, dia tsy maintsy hahavaky vava ny fanjakana jentilisa izany, na ny Asyria na ny fanjakana efa noreseny, fa ny Andriamanity ny Israely no manan-kery indrindra, ka tsy misy mitovy aminy ny andriamanity ny firenena.

And. 21—35. Ity faminaniana ity dia manana tombo-kase tsy azo lavina amin' ny mahamarina azy araka ny hita amin' ny tantara. Ny zavatra voalaza ao aminy dia saika mitovy amin' izay voalaza ao amin' ny toko 29 — 32, izay niseho tamin' izao fotoana izao koa. Ny Asyriana no itenenan' i Isaia aloha, sady asehony ny famaliana hihatra aminy noho ny avonavony (and. 22 — 29), manaraka izany dia mitodika amin' i Hezekia sy ny vahoakany izy, mba hampionona azy amin'ny filazany ny fampantanenana ny famonjena efa antomotra (and. 30 — 35). «Tsy mbola nampantanena tamim-pahasahiana tahaka ity ny mpaminany na oviana na oviana, sady tsy mbola nisy fampantanenana tanteraka amin' ny fomba mazava tahaka ity».

And. 21 — 23. Jehovah efa nandre ny hataky ny mpanjaka, ary nampiseho izany sihainoany ny hataka izany amin' ny faminaniana mahafaly, izay nampitondrain' i Isaia ho azy, ary angamba ny mpianany no nasal-

ny nanatitra izany. — Tsy ho afaky ny Asyriana tsy akory Jerosalema ; fa ho tonga toy ny virjina izy, ka tsy tian' i Jehovah ny hamela azy hampahorina sy halambaraka. (Jereo 23,¹²). — *Ziona zanaka vavy*; jereo ny fanazavana ny 1, ⁸. — Koa dia ho afaka ny tahotr' i Ziona, ary ho sahiny ny hanao tsinontsinona sy handatsa ny fahavalony, fa ireny dia tsy afaka hanatanteraka ny fikasany handrava an' i Jerosalema ; fa izy indray no ho vaky mandositra noho ny fampitahoran' i Jehovah. Jerosalema hihififikasi-doha amim-panesoana mahita an' ireny mandositra. Fa tsy Jerosalema no notoherin' ny Asyriana, fa ny herin' ny Avo Indrindra. Amin-kafanam-po no anononan' Isaia ilay anarana malaza hoe *Iray Masin' ny Israely*, dia llay Andriamanitra velona, Izay nesoin' ny mpanjakan' i Asyria, — llay Masin' ny Israely, Izay fahazavana mamirapiratra mahafinatra ho an' ny mpanompony, fa afo mandevona kosa ho an' ny ratsy tanahy.

And. 24. Amin' ny and. 24-25 dia manao laza masaka ny amin' izay efa vitany tamin' ny andro lasa sy izay mbola hataony amin' ny andro ho avy ny Asyriana. *Libanona* mbamin' ny alany mahafinaritra dia atao ohatra amin' izay lehibe indrindra sy tsara tarehy indrindra amin' ny tany, izay kasain' ny mpanjakan' ny Asyriana horesena manontolo. Ampit. 14,⁸; 33,⁹. Ireo teny ireo no ahitana fa tamin'ny nidiran' i Sankeriba tany Palestina dia nihoatra an' i Libanona izy ary nanaraka ny moron-tsirak' i Foinikia.

And. 25. Ny heviny dia izao: Tsy misy mahay misakana ahy. Amin' ny efitra, izay tsy maintsy hovakiko amin' ny hankanesako any Egypta, dia hampiboiboika loharano aho, ary ny lahindranon' i Egypta dia tsy mba hanampontsampona ny dian' ny tafiko. (Ampt. 19,⁶). ASEHON' i Sankeriba fa Egypta no tena kendreny amin'izao tafika ataony izao. Fantatra anefa fa vava tsy eran' ny aina no nataony ; fa tsy nahazo nandia ny tanin' i Egypta akory izy.

And. 26. Ataony fa ny herin' ny tenany ihany no nahefany izay rehetra nataony. Tsy mba azony an-tsaina velively, fa izao ataony izao dia tsy misy afa-tsy fanatanterahana ny fikasan' Andriamanitra, izay efa nomanin' ny sitra-pony hatry ny ela (10,⁵⁻¹⁵). Ampit. 22,¹¹.

And. 27. Ny abitra sy ny ahimaitso etc, dia zava-maniry tsy mateza fa malaky malazon' ny rivotra sy ny hainandro. Ny fahamora simbany dia ohatra amin' ny fahalemen' ny firenena, izay nasian' Andriamanitra tamin' ny tanan' ny Asyriana.

And. 28. Ny ipetrahanao, ny ivoahanao, ny idiranao; izany dia ohateny ilazana ny fihetsehana rehetra ataon' ny olombelona (Sal. 139,²). Sankeriba tsy nanao na inona na inona, afa-tsy izay nampanaojin' Andriamanitra azy sy navelan' Andriamanitra hataony.

And. 29. Sankeriba dia tahaka ny ombilahy masiaka, izay tsy azo folahina, raha tsy tanana masom-by amin'ny orony. Ampit. 30,²⁸; Ezek. 38, 4.

And. 30. Hezekia no itenenana eto.— Araka ny hita amin' ny soratra ao amin' ny tsangam-bato asyriana dia tsy naharitra nihoatra ny iray tao-na ny tafika nataon' i Sankeriba ; nefo Isaia dia milaza ny fahasimban' ny tany Palestina ho naharitra roa taona. Izao no mahatonga izany: Tamin' ny fararano na ny fahavaratra no nahatongavan' ny Asyriana tany Palestina (jereo 29,¹ sy 32,¹⁰ amin' ny fanazavana) ka nandany ny vokatra rehetra ; ka tamin' izany taona voalohany izany dia tsy nisy afa-tsy izay

niraraka tamin'ny tany no sisa an' ny Israely, dia izay nihintsana tamin' ny nijinjan' ny fahavalao ny vokatra. Ary satria mbola teo ny fahavalao, dia mbola tsy azo natao ny namboly tamin' iny fararano iny; fa ny mpoinina tany ambanivohitra dia neparitaka nandositra na voahidy tany Jerosalema; ka ny toetry ny tany dia mifanitsy indrindra amin' izay voalazan' ny faminaniana ao amin' ny 7,²¹⁻²⁵; 32,¹⁰⁻¹³; Ampit. amin' ny 33,⁸⁻⁹. Tamin' ny faran' ity taona voalohany ity dia lazain' Isaia, fa amin' ny taona manaraka koa dia mbola tsy hisy, afa-tsy ny vokatr' izay naniry ho azy no hiveloman' ny olona (amin' ny tany lonaka dia ahazoana vokatra ihany na dia ny kolokolo aza). Ary amin' ny taona fahatelo dia hahazo hiverina amin' ny laoniny indray ny toe-drahara ha rehetra.— *Izao no ho famantarana bo anao*. Ahoana ange no hahamety ity zavatra mbola ho avy ity ho antoky ny famonjena an' i Jerosalema ankehitriny. Mba maha-sadaika ihany tokoa izany. Noho izany dia tsy tokony hoterena loatra ny hevity ny teny hoe «famantarana» eto. Fa io teny io dia entina ham-pahatoky an' i Hezekia, fa na dia hisy fahasimbana ihany aza amin' ny ataon' ny fahavalao, dia tsy ho fandravana azy mihitsy, fa mbola hihinana ny vokatra amin' ny tany ihany izy na ny maniry ho azy na ny hambole-na. Jereo ny teny ao amin' ny Eks. 3,¹² mampiseho ny tampiasana ny teny hoe «famantarana» tahaka ny eto.

And. 31-32. Jerosalema irery no hany sisa tsy rava tamin' izao fo-toana mendoza izao, ary izy koa no ho fiantombohan' ny fanamboarana, izy no ho tsimoka hihavian' ny firenena ho avy, voa izay voaomana ha-faty sy hitombo hameno ny tany rehetra. Ampit. amin' ny 4,²⁻³; 27,⁶. *Ny fabasaropiaron' i Jebovah*. Ampit. 9,⁶; 26,¹¹.

And. 33. Lazain' i Isaia fohifohy eto amin' ny filazana mifanandrify indrindra amin' ny fahatanterahany ny famonjena ampanantenaina (and. 33-35). Koa io dia mamerina ny anton' ny iarovana ny tanàna, fa voakendry ho amin' ny andro ho avy be voninahitra (and. 32), ka tsy hisy na inona na inona hahalevona azy. — *Ny amin' ny mpanjakan' i Asyria*. Tsy tonga teo ivelan' i Jerosalema tsy akory ny tenan' i Sankeriba, fa nataony ho ampy ny nanirahany miaramila hanodidina ny tanana. Ny teny eto amin' ny and. 33 mihatra amin' ny tenan' ny mpanjaka manokana, satria araka ny hita amin' ny 29,³ sy 32,¹³⁻¹⁴, ary toy izany koa amin' ny tantara voasoratry ny Asyriana, dia tsy maintsy ekena fa nisy fanaovana fahirano anankiray mialoha ity, ary tamin' izany dia nahazo ny manda ivelany amin' ny tanàna ny miaramila Asyriana ka nandrava ny sasany amin' ny fidirana. Tsy nolazain' ny mpaminany izany, satria izay fototra lehibe tiany holazaina dia ny hampiseho fa tsy tafiditra ny tanàna ilay mpanjaka mpandresy, ary tsy nanakaiky azy akory aza.

And. 35. Ampit. 31,⁵. Antony roa sosona no hamonjen' Andriamanitra an' i Jerosalema, dia noho ny voninahitry ny tenany, izay nohamavoin' i Sankeriba (and. 20) sy noho ny tsi-fetezany hivadika amin' ny fampantanenana nataony tamin' i Davida mpanompony tahiny (29,¹).

And. 36. Tanteraka amin' izay voalaza eto amin' ity andinin' ny tampanantenana maro, izay nilazar' i Isaia fa Asyria dia ho rava amin' ny amelezan' ny tanan' Andriamanitra azy (10,³³⁻³⁴; 18,⁵⁻⁶; 29,⁶⁻⁸; 30,³¹⁻³³; 31,⁸). Ataon' ny sasany fa areti-mandringana (pesta) no nentin' Andriamanitra namely ny tobin' ny Asyriana ka nampiampatrampatra ny fatiny (ampit. amin' ny 2 Sam. 24). Na izany na tsy izany dia hita fa fahagagna mihitsy nifanitsy tamin' ny fandrahonana voalazan' i Isaia ity. Heverin' ny sasany fa mandopatra loatra ny isan' ny maty voalaza, na

tokony ho mba nisy fotoana lavalava ihany namelezan' ny pesta tao amin' ny tobin' ny Asyriana. Ity dia azo ampitahaina amin' ny namelezan' ny pesta an' i Milan tamin' ny taona 1629, izay nahafaty olona 160,000, sy ny tany Vienne tamin' ny taona 1679 nahafaty olona 122,000, ary ny tany Moscou tamin' ny faramparan' ny siekla faha-19 nahafaty olona 670,000. Nefa ny famaliana tahaka itony dia nety ho naharingana be sady faingana, tahaka izay voalaza amin' ny teny mitovy amin' ity ao amin' ny 2 Mpanj. 19,³⁵. Ampit. amin' izay voalaza ao amin' ny 2 Sam. 24,¹⁵ ny amin' ny nahafatesan' ny olona 70,000 tao anatin' ny indray andro monja, sy ny Eks. 12,²⁹⁻³⁰ milaza ny nahafatesan' ny matoan' i Egypta tao anatin' ny indray alina monja koa. Araka ny voalazan' ny teny ao amin' ny Mpanjaka dia tokony ho tamin' ny alina manaraka ny nilazan' ny mpaminany izao faminaniana izao no nisehoan' ity loza nanjo ny Asyriana ity. Ny teny eto amin' ny Isaia toa azo heverina fa nisy elanelam-potoana ihany tanelanelan' ny fampantanenana ao amin' ny and. 34 ary ny tahatanterahany voalazan' ny and. 36—37. Taorian' ny ady tany El-Théhé dia mbola azon' i Sankeriba natao ny nampikoy ny Ekronita; ary dia mbola nandroso namely ny Egyptiania izy; nefo ny faheringanan' ny miaramilany tany ivelan' i Jerosalema dia nanery azy hiverina, satria hitany fa be no ho vitsy, ka tsy hahomby izy. Izao loza nanjo ny Asyriana izao dia tsy mba voalaza amin' ny soratra amin' ny tsangam-bato Asyriana. Nefa izany tsi-filazana izany aza vao mainka manamarina izao tantara voalazan' ny Baiboly izao. Nahoana ary Jerosalema no tsy resy, ary Hezekia no tsy naongana tamin' ny seza fiandrianany tahaka izay natao tamin' ireny mpanjaka hafa nikomy ireny? Nahoana no raha sendra resiny tokoa El-Théhé no tsy noreseny koa Egypta? Mifina ny valin' izany amin' ny tantara Asyriana, nefo ny loza nihatra tamin' ny Asyriana voalaza eto dia ahafantarana tsara ny anton' izany.

And. 37. Nitroetra tany Ninive. Tsy milaza izany fa dia tsy niala intsony tamin' ity renivohitra ity izy. Fa araka ny voalaza amin' ny soratra amin' ny tsangambato dia mbola nisy tafika dimy koa nataony; nefo tany avaratra sy tany atsinanan' ny fanjakany no nanaovany izany tafika izany; ka izany no tsy nahitana azy intsony tany andrefana. Maro ny Salamo izay mahatsitonona ity famonjena lehibe ity, ka fantatra fa nosoratana tamin' izany fotoana izany mba ho tankalazana azy. (Sal. 46; 48; 76 etc.)

And. 38. Ny soratra amin' ny tsangambato asyriana dia milaza fa tamin' ny taona 681 no nahafatesan' i Sankeriba, dia 20 taona taorian' ny ady tany Syria izany; nefo tsy mba milaza izay andinidininy momba izany izy. Ny filazan' ny mpitantara hafa dia mifanaraka amin' izay voalazan' ny Baiboly manao azy ho maty novonoin' ny zanany.—*Nisroka* dia mitovy amin' izay lazaina amin' ny soratra amin' ny tsangambato hoe Nisruk. Ny hevit' io teny io dia tsy fantatra mazava. Nisy nahita ny vavaka nataon' i Sargona ho an' ny andriamanitra tononina amin' io anarana io; ary izy io dia nankalazaina ho mapiro ny fanambadiana.—*Andrameleka* dia mitovy amin' ny teny asyriana hoe *Adar-Malik*, izany hoe: Adar no mpanjaka (Adar dia anaran' andriamanitra amin' ny Asyriana). Adrameleka dia aseho ho anaran' andriamanitra ao amin' ny 2 Mpanj. 17,³¹. —*Sarezera* dia mitovy amin' ny hoe Sarusur amin' ny Asyriana; angamba io dia fanafohezana ny hoe: Nirgal-Sarusur, izany hoe: «Nergal miaro ny mpanjaka». Ireo mpamono olona roa lahy ireo dia lazain' ny mpitantara ho Adrammel na Ardumuzan sy

Nergil.—*Ararata*. Io anarana io dia hita matetika amin' ny soratra amin' ny tsangambato, nefo Urarti no ilazany azy, ary Armenia no heveriny amin' izany. Araka ny lovan-tsofina amin' izany tany izany dia ny zanaka roa lahin' i Sankeriba, hono, no nihavian' ny firenena roa amin' i Armenia, ary ny anankiray aminy no nihavian' ny ankamaroan' ny Emperora teo amin' ny fanjakana Byzance (Bvzance dia mitovy amin' i Konstantinopla ankehitriny).—*Esara-hadona* dia mitovy amin' ny hoe : Asur-Achiddin amin' ny soratra amin' ny tsangambato, ary ny heviny dia sahala amin' ny hoe : «Asur dia nanome rahalahy». Ary izy no lazain' ny mpitantara hafa hoe : Asordan na Axerdis. Taloan' ny handimbasan' ity zanak' andriana ity ny rainy dia efa solompanjaka tany Babylona izy. Ary tamin' ny andro nanjakany dia nitroetra matetika tany izy, ary nampanao trano vaventy maro tany. Tany Ninive dia nampanao ny lapa ngezabe natao hoe : Chalach izy, nefo io dia tsy vita. Nandresy an' i Egypta izy. Rehefa telo amby ny folotaona no nanjakany, dia natolony an' i Asyrbaniipala zanany ny fahefana (668), ary tamin' ny taona manaraka io dia maty izy.

2. Toko 38,¹ ; 39,⁸ : Ny aretin' i Hezekia sy ny irak' i Merodaka-Baladana.

Toko 38. *Ny aretin' i Hezekia sy ny fabasitranany ary ny bira nataony.*

Voalaza amin' ity toko ity ny aretin' i Hezekia sy ny fahasitranany noho izay nataon' i Isaia taminy araka ny tenin' i Jehovah (and. 1-8), manaraka izany dia ny hira fankalazana nataon' i Hezekia noho izao toedrahara niseho izao (and. 9-20), ary farany dia ny andininny roa (and. 21-22), izay tokony ho nalaïn' ny mpandika avy amin' ny paralelany ao amin' ny 2 Mpanj. 20, fa tsy tokony ho nomba azy hatramin' ny voalohany.

And. 1. Tamin' izany andro izany. Izany teny izany dia natao hampitohy ity tantara ity amin' ny mialoha. Nefo efa hitantsika, fa ny zavatra voalaza eto dia tsy niseho tamin' ny tafika nataon' ny Asyriana tsy akory, fa tary aloha tamin' ny taona tahafatra amby ny folo nanjanan' i Hezekia (714 T.K.)—*Hafaro ny ankobonanao*; izany hoe : Asehoy amin' ny havanao izay fara-teninao sy fara-hafatralo. Ny amin' ny hahafatesany amin' ity aretina ity dia nolazain' ny mpaminany tsotra tsy misy fihambahambana; nefo ny fahatanterahan' ny tenin' Andriamanitra dia mety miova ihany rehefa niasa araka ny fikasany ao amin' ny olona Dan. 22,²⁻¹⁰⁻¹³; Jer. 18,⁷⁻¹⁰ (ampit. amin' ny faminaniana ny handravana an' i Ninive nampilazain' Andriamanitra an' i Jona, nefo tsy tanteraka noho ny fibebahan' ny mponina tao).

And. 2-3. Nitodika nankany amin' ny rindrina, tokony ho nanandrify ny tempoly. — Hezekia dia nalaza tamin' ny hafanam-pony tamin' ny fanompoana an' Andriamanitra sy ny fanoherana ny fanompoan-tsampy Jereo ny filazana azy ao amin' ny 2 Mpanj. 18,³⁻⁷. Izay asehony tsy amimpisalasalana eto dia ny fahatsorany sy ny fahamarinany. Amin' ny Salamo maro nataon' i Davida dia misy teny tahaka izay voalaza eto koa. Toa marivorivo kokoa ny fahatsiarovan' ny olon' Andriamanitra tamin' ny Testamenta Taloha ny fahotana noho ny amin' ny Testamenta Vaovao, fa matetika dia sahy milaza ny fahamarinany amin' ny fitandremana ny lalan' Andriamanitra izy. Nefo tokony hoheverina koa fa ny ahasahiany milaza izany dia miankina amin' ny tampanantenan' Andriamanitra fa

hahazo ny fitahiana izy, raha manaraka ny teniny. Hezekia toa te-hampahatsiaro an' Andriamanitra ny fumpanantenana nataony tamin' i Solomena (1 Mpanj. 9,^{4,5}). Efa lehibe ihany izy (fa efa 39 taona, nefà mbola tsy niteraka, ka raha maty amin' izao, dia tsy hisy handimby azy; satria Manase, izay zanany sady nandimby azy (ary vao roa amby ny folo taona menja izy raha natao mpanjaka), dia tsy mbola teraka tamin' izao naharariany izao (2 Mpanj. 21,¹). Koa nangidy taminy tokoa ny nihevitra fa ho faty tsy manan-taranaka izy; nefà iza moa no nanaraka ny dian' i Davida razany tahaka azy? Koa tsy mahagaga raha mitomany mafy dia maty izy.

And. 4. Milaza ny andinidininy kokoa ny ao amin' ny bokin' ny Mpanjaka noho ny eto, ka voalazany ao ny nivalian' ny hatak' Isaia vetivety (2 Mpanj. 20,⁴; ampit. Isa. 65,²⁴).

And. 5. Ny teny ao amin' ny Mpanjaka manaraka ny teny hoe indro dia miampy hoe: «Hahasitrana anao Aho, ka rahafakampitsa dia hiakatra ao an-tranon' i Jehovah hianao» Ireo teny ireo dia manazava ny fanontanian' i Hezekia ao amin' ny and. 22.

And. 6. Ampit. amin' ny 31,⁵; 37,³⁵. Tamin' ny taona 714 T. K. dia efa hita sahadys ny fahatanterahan' ity fampanantenana ity; satria hatramin' ny taona 722 T.K. dia efa azon' i Sargona Samaria; nentiny hobabo ny firenena folo, ary Asia andrefana rehetra dia efa samy tora-kovitra teo anatrehan' ny Asyriana. Ary efa imbetsaka no nilazan' Isaia tamin' i Joda ny fitsarana mahatsiravina hihatra aminy avy amin' ny atao' ny Asyriana (Jereo 7,¹⁷⁻²⁰; 8,⁷⁻⁸, etc.)

And. 7. Eto anelanelan' ny and. 6 sy faha-7 no tokony hisy ilay andinidininy voalaza eo amin' ny and. 21—22. — *Famantarana*, dia antoky ny fahatanterahan' ny fampanantenana. Araka ny andinidininy voalaza ao amin' ny bokin' ny Mpanjaka dia Hezekia no nangataka famantarana mba hampahery ny finoany. Nanaiky izany Andriamanitra, satria tsy mba avy amin' ny tsi-finoany no nangatahany izany, fa noho ny tahalemen' ny finoany. Ampit. amin' ny fanazavana ny 7,¹¹⁻¹².

And. 8. Ao amin' ny bokin' ny Mpanjaka dia Isaia no nampifidy an' i Hezekia na hiverina ny aloka, na handroso; ary alohan' ny hahatantehan' ny fahagagana dia nitaraina tamin' Andriamanitra ny mpaminany. *Amin' ny dialin' i Ahaza*, dia ny famantarandandro aloka nampaaovin' i Ahaza. Ny Babyloniana no nanao izany voalohany; ary nozaraina ho hadiny roa amby ny folo ny andro iray araka ny filazan' i Herodota. Tokony ho teo amin' ny tokotanin' ny lapa no nasain' i Ahaza nametrahana izany. Tokony ho toy izao no toetoetr' izany dialy (ang. dial; fran. cadran solaire; famantarandandro aloka) izany: Nisy andry vato najoro, ary ny alok' io raha vao mipozaka ny masoandro dia manondro eny andrefana, mandrapahatongany eo amin' ny mitatao vovonana amin' ny andry vato, ary amin' ny tolakandro dia manondro eny atsinanana kosa. Koa ny elanelan' ny farany tratrany eny andrefana sy ny faran' ny tratrany eny atsinanana no manondro ny andro iray manontolo. Ary io no zrainy ho ambaratonga 12; ka ny enina ao andrefan' ny andry vato, mariky ny ssak'andro maraina, ary ny enina ao atsinanan' ny andry vato, mariky ny ssak'andro hariva; ary ny elanelan' ny ambaratonga tsirairay dia ankevitry ny ora iray avy. Koa tokony ho tamin' ny hariva, efa madiva hipaka ery amin' ny ambaratonga faramparany amin' ny atsinanana ny aloka no nisehoan' izao fahagagana izao; ka dia niverina indray ny aloka ka nianotra hadiny folo, ka tonga eny amin' ny ambaratonga andrefana tahaka ny vao

maraina indray. Izany famantarana ny sitrapon' Andriamanitra Tsitoha izany dia sady ohatry ny hihalavan' ny andro hahavelomany no ohatra koa amin' ny hahazoany indray ny herin' ny fahatanorany. — *Ka dia niverina ny masoandro.* Ny teny ao amin'ny Mpanjaka dia milaza tsotra, fa nihemotra ny aloka ; satria tsy tokony ho ny fandehan' ny masoandro no novana (tsy isalasalana fa hain' Andriamanitra izany raha tiany); nefo tokony ho nisy anton-javatra hafa nataony (toy izay hita amin' ny filefity ny tanam-pahazavana mahatonga ny fijerena ho hafa noho ny tena toe-javatra tokoa) hahatanteraka izay voalazany eo imason' ny mpijery. Nefo hita fa izany fanazavana izany dia tsy mbola mahafaka olana ny zava-tsaro-pantarina eto. Ny sasany te-hanazava ity amin' ny fanakona-masoandro niseho tamin' ny taona 713 T. K. Na io na ny maro hafa koa entina hanazava izany mandrakankehitriny dia mbola samy tsy mahafa-po ihany.

And. 9—20. Ity hiran' i Hezekia ity dia tsy mba misy ao amin' ny bokin'ny Mpanjaka. Voakalamina tsara ny fanaovana ity hira ity. Ny anka-beazan' ny fiteny sy ny ohatra dia toa nalain' ny mpanoratra tamin' ny bokin' i Joba. Fantatra fa novariny indray ny hiran' i Davida sy Asafa izay fanao tamin' ny fivavahana, ary nikely aina namory ireny zavatra efa voasoratry ny mpanompon' Andriamanitra tany aloha izy ; ary izany no nanorenany ny fikambanan' ny olon-kendry natao hoe «ny olon' i Hezekia » (2 Tant. 29,⁵⁰; Oh. 25,¹). — Misy strofa efatra amin' ity hira ity. Ny roa voalohany dia milaza ny vetsovetsion' ny mpanjaka tao anatin' ny naharariany (and. 10—14). Ny roa manaraka dia milaza ny fankasitrathany fatratra an' Andriamanitra noho ny fahasitranany (and. 15—20).

And. 10—14. Ny tahoriana sy ny fanaintinan' i Hezekia marary.

And. 10. *Amin' izao andro mbola iadanako izao*, dia amin' ny andro efa nahafahany tamin' ny tanan' ny fahavalony ka nahitany fiadanana ivelany, na dia efa asian' ny aretina aza ny tenany. — *Ny vavabadin' ny fiainan-tsi-hita.* Ampit. amin' i Job. 38,¹⁷; sy amin' ny fanazavana ny Isa. 5,¹⁴. — *Ny androko sisa*, dia ny andro izay noheveriny ho tokony mbola hahavelomany.

And. 11. *Jehovah dia Jab, Jab amin' ny Hebreo*; frantsay : l'Eternel (l'Eternel jereo ny fanazavana ny 26, 4.) Jehovah dia hita ety ambonin' ny tany amin' ny asany sy amin' ny fanambarana avy aminy, fa tsy mba manao toy izany amin' izay mitoetra any amin' ny fiainan-tsi-hita Izy (ampit. amin' ny and. 18). — *Tsy mba bahita olona intsony aho.* Ny efa maty dia tsy misy afa-tsy aloka fotsiny. Ampit. amin' ny 14,^{9—10}; Mpit. 9,^{5—10}.

And. 12. Ampitahain' i Hezekia amin' ny lain' ny mpiandry ondry tsy onenana ela fa ahorona vetivety ny tenany; amin' ny andro ahafatesana no fotoana anesorana amin' izany fitoerana izany. Misy ohatra mitovy amin' izany ao amin' ny 2 Kor. 5, ¹; ampit. amin' ny Job. 4,¹⁹; Mpit. 12,^{5—9}. Ary oharinny amin' ny tenona tenomin' olona ny ainy (ampit. Job. 7, ⁶); rehefa vita dia tapahiny ny kofehy. «Ahoroko», hoy izy, satria izy ihany no mitondra ny ainy sy mampiasa azy ; nefo lazainy koa hoe : «Hotapahiny», dia hotapahin' Andriamanitra, satria Izy no mameatra ny fotoana tokony hanapahana ny kofehin' ny ainy.

And. 13. *Ny liona*, izay manapatapaka ny taolana, dia ohatra ilazana ny fangirifiriana mahatsiravina indrindra. Ampit. amin' ny Job. 10,¹⁶.

And. 14. Ny fikoraraiky ny sidintsidina sy ny fitolokon'ny voromahailala dia heverina ho mitovy amin' ny feo fitarainana; ary ny an' ny vano dia feo mikiakiaka sady garagara. Izany ohatra izany no mampiseho fa

tamin' izao aretiny izao Hezekia dia indraindray mitoloko ary indraindray mikiakiaka.—*Ory loatra abo* tahaka ny mpitrosa enjehin' ny tompon-trosa. — *Aoka biantoka aby Hianao* (Job. 17, ³). Jehovah no angatahiny hanolo-tena ho antoka hahafaka azy amin' ny tompon-trosa, dia ny fahafatesana.

And. 15—20. Andriamanitra dia eta nampanantena azy ny famonjeny; efa namonjy azy Izy sady mbola hamonjy azy koa. Ny aina izay efa naveriny aminy dia tsy maintsy hatolony hankalaza Azy.

And. 15. Aboana no bolazaiko? Mikarokaroka izay fiteny mety hilazany ny fisaorany izy, Ampit. amin' ny ² Sam. 7,²⁰. Tsy fanontanian' ny misalasala izany, fa fihobian' ny fo mifaly. Ny tampanantenana fahositranana sy ny fabatanterahany indray azo, ka aiza no tsy ho faly! — *Han-deha mijoretra abo*, hanetry tena sady ho maotona eo anatrehan' Andriamanitra, — *amin' ny taonako sisa rebetra*, dia ny taona izay mbola omena ahy hahavelomako, — *nobo ny fangidian' ny aiko*, dia noho ny ahiahim-pahafatesana efa nahazo ahy, ka efa novonjena ho afaka tamin' izany aho.

And. 16. Izany no iveloman' ny olona. «Izany», dia ny teny fampantanen' Andriamanitra, no mahavelona ny olona. Efa nahita ny fahavelmana izy, dia ny fahaveloman' ny fanahiny, izay fototry ny maha-olombelona azy. (Deo. 8, ³). Ary Hezekia dia milaza izay eta nihatra tamin' ny tenany; fantany fa ny teny fampiononana avy amin' Andriamanitra no efa nahatonga fiainam-baovao ao aminy. — *Ka dia mahasitrana sy maha-velona*, tsy zavatra vao andrasany izany, fa efa tsaroany sy azony sahady.

And. 17. Ilay fahorianana mangidy teo and. 15) dia tsy loza fa ho famonjena ho azy. Efa nohenoin' Andriamanitra ny fitarinany noho ny fitiavany azy; ary izany famonjena azy izany no nahafantarany fa efa navelan' Andriamanitra ny fahotany rehetra (33,²⁴). Andriamanitra efa narany ny fahotany rehetra teo ivohony, dia amin' izay tsy hahitany azy intsony. Ampit. Sal. 51,¹¹; Mik. 7,¹⁹.

And. 18. Fa : amin' io no ampisehoan' i Hezekia fa misy soa ho an' Andriamanitra koa amin' ny hamonjeny azy; fa ny maty dia tsy mba midera an' Andriamanitra. — Ny fiainan-tsy bita dia tononina misolo ny mponina any. Ny toetrary dia lazaina eto ho tsy mahay manao na inona na inona, sady tsy mba mahatsiaro fisaliana na dia kely aza; ny soa nataon' Andriamanitra taminy tamin' ny lasa tsy mba taddidiny, ary ny ho avy tsy mba antenainy; ny fonenany dia tany fanginginana sy fanadinoana (Job. 14,¹⁰; Sal. 6,⁶; 88,¹¹⁻¹³; 115,¹⁷; Mpit. 9,^{5-6.10}). Heverin' i hafa-Hezekia fa foana ny soa rehetra nifaliana tetý an-tany any amin' ny fahafatesana, ary mazàna toy izany no sihevity ny olona tamin' ny Testamenta Taloha azy. Heverin' ny mino tamin' ny Testamenta Taloha fa tsy misy afa-tsy eto an-tany ihany no toerana ampisehoan' Andriamanitra ny asany; eto ihany no toerana azo iasana ho voninahitr' Andriamanitra, fa eto no efa nanambarany tena tamin' ny olona. Ny fiainana mandrakizay dia tsy mbola nambara tanteraka, raha tsy efa tonga Jesosy Kristy. Ny asam-panavotana nataony dia efa nanova ny hevitry ny fahafatesana sy ny fahavelmana amin' ny olona; ampit. Rom. 14,⁸⁻⁹.

And. 19. Ny ray hampahalala ny zanany. Ampit. amin' ny Sal. 78,³⁻⁴; Gen. 18,¹⁹. Ny ray izay hampianatra ny zanany hampahalala azy ny fahalalana an' Andriamanitra dia izay velona izao ka midera an' i Jehovah.

And. 20. Izabay dia izaho sy ny ao an-tranoko. — Hitendry ny lokangako hampiarahina amin' ny hira fankalazana.

And. 21—22. Ireto andininy roa ireto dia tokony ho vao nanampin' ny mpandika eto. Nefa efa ela no nanaovana izany, satria efa hita sa-hady amin' ny fandikana atao hoe septoaginta (LXX) izao. Fa angamba nisy fanazavana nety ho tafiditra ihany tamin' ny nanaovana ny fandikana sasany ; nefo tsirairay tadiavina foana no nisy izany, satria fatratra mi-hitsy ny fitandrin' ny jiosy ny fandikana ny Soratra Masina ; jereo ny fanazavana ny 36.¹.

And. 21. Ny anton' ny fametahaha ny ampempan' aviavy dia ny hahamasaka ny vay ka hahafaingana ny fahasitranany. Ny herin' Andriamanitra dia tsy mila zavatra vao mahavita, fa isika no mazana mila zavatra hita maso hampahatoky antsika, na ho fitsapana ny finoantsika (jereo ny fanasitranana an' i Namana teo amin' ny ranon' ny ony Jordana, 2 Mpanj. 5).

And. 22. Hiakatra ao an-tranon' i Jebovah, dia ny fahasitranana no voakendry amin' izany filazana boribory izany. Izay kendren' ny fannontanian' i Hezekia dia izay voalaza ao amin' ny bokin' ny Mpanjaka (jereo ny fanazavana ny and. 5).

2. Toko 39,¹⁻⁸ : *Ny irak' i Merodaka-Balandana sy ny filazana ny fababoboana ary Babylona.*

And. 1. Merodaka-Balandana. Toa zavatra miserana ihany no ahitana ny anarany eto, nefo tena olona malaza mihitsy izy ity, ary tena voatantara tsara amin' ny soratra amin' ny tsangambato asyriana. Ra-ha araka ny fihaviany dia mpanjaka tany Beth-Jakin izy. Ity fari-tany ity dia ao amin' ny tany Kaldea ambany, tao akaikin' ny Golfa Persiana, tananelan' i Eofrata sy ny tany Elama. Tao anatin' ny 25 taona dia fatratra ny herim-po nasehony tamin' ny fiarovana ny fahaleovan-tenan' ny Kaldeana tamin' ny Asyriana. Voalaza matetika amin' ny tantaran' i Tiglata-Pelesera sy Sargona ary Sankeriba izy, ary ny anarana anono-nana azy amin' izany dia *Marduk-habal-iddina*, izany hoe : «Merodak (dia Jopitera babyloniana) dia nanome zanaka lahy». Tamin' ny taona 731, araka ny voalazan' ny tantara voasoratra amin' ny tsangambato, dia nanaiky ho ao ambany fifehezan' i Tiglata — Pilesera izy ary nomeny anarana hoe «mpanjakan' ny ranomasina». Hatramin' izay dia tao amba-ny fanapahan' ny mpanjakan' i Ninive izy. Nefo rehetra nanjaka Sargona, dia narararaotra izany Merodaka ka naka an' i Babylona ary nitsanga-na ho mpanjakan' i Kaldea manontolo (721 T. K.) Namely azy Sargona, nefo tsy nahomby, ka nahatana an' i Babylona hatramin' ny taona 710 T. K. izy. Ary izy indrindra no voalazan' i Ptoleme (astronoma grika tamin' ny siekla faharoa T. K.) ho Mardokempad, izay nanjaka tany Kaldea tamin' ny taona 721.

Tamin' ny taona 710 dia niady taminy indray Sargona. Tamin' izao dia tsy maintsy nandositra Merodaka-Balandana ka lasa nankany Beth-Jakin taniny. Nanenjika azy tany Sargona, ka azony Dur-Jakin renivohi-ny ary nodorany ; ary io taona io no nisainy ho voalohan' ny nanjakany tany Babylona (Ptoleme milaza fa tamin' izany fotoana iżany no nanandra-tana an' i Arkeanos ho mpanjaka, ary izany dia tsy hafa fa Sargona). Nefo tsy nanaiky ho resy ny Kaldeana ; ary tamin' ny taona 705 T. K. dia naniraka an' i Sankeriba zanany hamely azy Sargona ; nefo nampiantsoina ho any Ninive izy, fa novonoin' olona tampoka rainy (angamba olona

niandany tamin' i Merodaka-Baladana no namono azy). Tamin' izay dia azon' i Merodaka indray Babylona, ka nanjaka tao enimbolana izy (704). Nefa tsy ela dia tonga Sankeriba; ary izao no fitantaran' ny tenany ny toetry ny ady tamin' izay, araka ny voasoratra amin' ny tsangambato : «Tamin' ny voalohan' ny nanjakako dia nandresy an' i Merodaka-Baladana, mpanjakan' i Kar-Dunias (Kaldea) mbamin' ny miaramilan' i Elama teo anoloan' ny tanàna Kis aho. Nilaozany teo amin' ny ady ny entany, ka lasa nandositra irery izy. Lasa niezaka nankany amin' ny tanin' i Guzumman izy ka niery tao amin' ny honahona, mba hamonjy ny ainy. Norobaiko avokoa na ny kalesiny, na ny soavaliny, na ny moleny, na ny borikiny, na ny ramevany, na ny biby mpitondra entany rehetra, izay nilaozany teo amin' ny tany niadiana. Niditra tamim-pifaliana tamin' ny lapany tao Babylona aho, ary nosongariko ny tahiriny ; nalaiko ny volamena sy ny volafotsy, ny kapoaka volamena sy ny kapoaka volafotsy mbamin' ny vatosoa; nentiko avokoa na ny vadiny na ny vadin' ny tandapany sy ny manamboninahiny ary ny foloalindahiny mbamin' ny mpia-mbina ny lapany. . . . Naniraka faingana ny miaramilako hanenjika azy any amin' ny heniheny ao amin' ny tanin' i Guzumman aho. Hadi-miana no nitadiavana azy, nefo efa maty ny diany ka tsy hita intsony. Tamin' ny herin' i Asora (Andriamaniry ny Asyriana) tompoko no nahazoako tanàna mimanda 89 sy ny lapan' ny Kaldeana ary tanàna madinika 820, izay niankina taminy, ary nisy babo izay nentiko. . . . Ary izaho nametraka an' i Belibus, tovolahy tao an-dapako, zanaky ny olon-kendry anankiray, ho Governoran' i Kaldea. Taorian' ilay loza nihatra tamin' i Sankeriba tany Palestina dia nanao fihavanana tamin' ny zanakandriana Babyloniana anankiray natao hoe Suzub i Merodak-Baladana, ka nanarina indray mandeha koa. Nefa tamin' ny taona 699 dia niainga Sankeriba ka nandresy azy, ary nametraka ny zanany lahy matoa atao hoe Asurnadin-sum teo amin' ny seza fiandrianan' i Merodaka tany Babylona. Hatramin' izay dia tsy tafarina intsony izy. Ary noravan' i Sankeriba mihitsy Babylona tamin' ny taona 685. Nefa taoriana kelin' izany dia natsangan' i Asarhadona indray izy. — *Zanak' i Baladana.* Amin' ny soratra hita amin' ny tsangambato dia lazaina matetika ho «zanak' i Jakin» izy. Angamba io Jakin io no niandohan' izao taranak' andriana manjaka izao, fa Baladana kosa no tena rainy. — *Nampitonandra taratasy.* Tamin' ny taona 714 no naharary an' i Hezekia, ary tokony ho tao anatin' ny 12 taona nanjakan' i Merodaka-Baladana (721—710) no nampitondrany ny taratasy sy ny fanomezana ho an' i Hezekia. Izao fiarahabana nampitonrainy an' i Hezekia izao dia sasiny fotsiny, fa misy lalana ambanin' ny tany noke-ndren' ireny iraka ireny, dia ny hahazo an' i Hezekia hihavana aminy hiaraka hanohitra ny Asyriana. — *Sy fanomezana hividianany fihavanana amin' i Hezekia* (ampit. amin' ny 30,⁶). Araka ny voalaza ao amin' ny 2 Tant. 32,³¹ dia nasaina hamotopototra ny fahagagana niseho tamin' ny famantaranandro aloka ireny iraka ireny (Is. 38).

And. 2. Voalaza ao amin' ny 2 Tant. 32,³¹ (ampit. amin' ny and. 25), fa tamin' izao fotoana izao «dia nilaozan' Andriamanitra izy, mba hizahany toetra azy hahalalany izay rehetra ao am-pony». Hezekia dia tsy ho nanana harena be toy izany haseho amin' ireny iraka ireny, raha tahiny tonga talohan' izao ny tafiky ny Asyriana, izay efa nahafongana ny harenny rehetra (2 Mpanj. 18,¹⁵⁻¹⁶). Noho izany dia talohan' ny zavatra voalazan' ny toko 36 sy 37 no nisehoan' izao toe-draharaha voalaza eto izao.

And. 3. Hitan' i Isaia fa mila hanaraka ny fahadisoan' i Ahaza rainy hiantehitra amin' ny vahiny Hezekia (ampit. amin' ny toko 30—31). Na-

sehon' ny mpanjaka tamin' ny valy nataony, fa tsy nanao na inona na inona afa-tsy izay tokony hatao amin' ny vahiny avy lavitra izy.

And. 4. Tsotra dia tsotra tsy misy olakolaka ny valy nataon' i Hezekia.

And. 5—6. Ny famaizana nambara dia nampietry an' i Hezekia lalina dia lalina. Nifanitsy indrindra tamin' ny tahadisoana ny famaizana. Ny ankohonan' ny mpanjaka no meloka kokoa noho ny hafa, ka dia izy no hasiana voalohany indrindra.

And. 7. *Ny terakao*, dia ny zanany izay mbola tsy misy akory, fa indray andro any dia ho fototry ny fanantenany (jereo ny fanazavana ny 38, ³). — Ny teny hoe *tandonaka* (ionoka) dia tsy tokony harahina arabakiny eto, fa izay ambara amin' izany dia ny hahatonga azy ireny ho mpanompo ao an-dapan' ny mpanjakan' i Babylona. Ny fahatanterahan' izany faminaniana izany voalohany dia ny nitondran' i Asarhadona an' i Manase, zanak' i Hezekia, ho any Babylona (2 Tant. 33,¹¹); nefà izay tena fahatanterahany indrindra dia ny nitondrana ny zanak' Andriana sy ny ambony razana ho babo any Babylona (Dan. 1,³; 2 Tant. 36,¹⁸).

And. 8. Hezekia nanaiky ny fitsarana notononin' i Isaia ho marina, ka dia nanaiky ny fahadisoany sady nanetry tena izy (2 Tant. 32,²⁶; ampit. amin' ny tenin' i Ely ao amin' ny i Sam. 3,¹⁸). Nefà velona tao am-pony niaraka tamin' izany koa ny fankasitrahana an' Andriamanitra noho ny fitiavany hanafaka azy sy hanamaivana ny fitsarana azy araka ny famindram-pony (jereo i Mpanj. 21,²⁸⁻²⁹). Tsy ny mpanjaka ihany no hahazo-hitaly amin' izao androm-piadanana efa antomotra izao (dia ny fahavoazan' ny Asyriana), fa ny vahoakany koa. Ny fitondrana ho babo any Babylona dia tsy lazaina ho famaliana mivantana ny fahotan' i Hezekia tsy akory, fa nentina hampahiratra ny masonry hahitany ny tsy mety nataony tamin' ny nanadinoany ny toetra maha-Israely mino azy teo anatrehan' ireo iraka jentilisa ireo.

Amin' ny filazana ny ho fahababoana any Babylona no anaperana ity fizarana voalohany lehibe amin' ny bokin' Isaia ity. Koa azo heverina ho toy ny tetezana mampikambana ny fizarana mialoha sy ny manaraka izay voalaza eto. Efa hitantsika ny amin' ny namonjen' Andriamanitra an' i Jerosalema tamin' ny vavan' i Asyria, izay efa nitanatana hitelina ny fajakan' Andriamanitra. Ary mbola ho hitantsika indray amin' ny fizarana manaraka izay hataon' ny Tompo hamonjena ny fiangonana amparorina, rehefa baikoiny tsy maintsy hamela ny babony Babylona.

V.

Toko 40—66. Ny boky fampiononana.

Voalaza amin' izany ny voninahitr' i Jehovah sy ny an' ny Mpanompony ary ny an' ny olony.

SASINTENY.

I. — NY MPANORATRA.

Hatramin' ny ela no efa naneken' ny olona ity fizarana farany amin' ny bokin' i Isaia ity ho nosoratan' i Isaia Mpaminany. Hita amin' ny Lio. 4,¹⁷; As. 8,³⁰⁻³⁴, fa toy izany koa no niheverana azy tamin' ny andron' i Jesosy. Azontsika dinihina na dia ny taloha lavitr' izany aza. Jeso zanak' i Siraka, izay velona sahabo ho 200 na 300 T. K. dia milaza ao amin' ny toko faha-48 ao amin' ny bokiny hoe : Hezekia dia naharitra tamin' ny lâlana nomban' i Davida rainy, araka ny fampianarana nataon' i Isaia mpaminany lehibe sady mahatoky tamin' ny fahitany. Tamin' ny androny dia nianotra ny masoandro, ka nihalava ny andron'ny mpanjaka.

Mpaminany izay nanana fanahy mahery ka mahatsinjo ny zavatra mbola ho avy any aoriania lavitra izy, ary nampionina ireo tra-pahoriania tany Ziona. Naminany ny zavatra izay ho tonga any am-parany izy sy ny zava-miasfina alohan' ny fahatongavany. Izay tian' i Jeso zanak' i Siraka haseho mazava amin' ireo teny ireo dia ny toko samy hafa ao amin' ny bokin' i Isaia. Ny fizarana voalohany ao amin' ny bokin' i Isaia no voafono ao anatin' ny teniny ny amin' ny fahitana na vision (1¹; 6); ary izay lazainy amin' ny nampihemorana ny masoandro ka nahalava ny andron' ny mpanjaka dia ny fizarana historika amin' ny bokin' i Isaia (toko 36—39); ary ny farany izay ilazany ny fahitany ny zavatra hiseho amin' ny andro farany etc., dia manondro ny fizarana farany amin' ny bokin' i Isaia (toko 40—66). — Ny synagoga taloha dia tsy mba nisalasala akory ny amin' ny nanoratan' i Isaia ity fizarana farany amin' ny bokiny ity. Izay lazain' i Josefa mpitantara ny amin' ny nahatonga an' i Kyrosy handefa ny Israely hody, raha namaky ny faminaniana nataon' i Isaia, dia vavolombelona mampiseho ny lovan-tsosina nananan' ny Jiosy taloha amin' ireo boky ireo, ka nifindra hatrany hatrany. Ny didy navoak' i Kyrosy izay voalaza ao amin' i Ezr. 1,²⁻³ dia fanafohezana ny voalaza ao amin' i Isaia 44,²⁴⁻⁴⁵; 3. Ary taty aoriania, na tamin' ny Jiosy na tamin' ny kris-tiana, dia samy mbola nanaiky izany, fa tamin' ny siekla faha-12 vao nisy raby anankiray atao hoe Abenesra izay nanohitra izany hevitra izany, ka milaza fa ny Isaia 40—66 dia nosoratan' i Joiakina tamin' ny tahababoany tany Babylona (2 Mpanj. 25,²⁷).

Hita amin' ny Talmud fa ny filaharan' ny mpaminany dia toy izao : Jeremia, Ezekiela ary Isaia. Ny anton' izany filaharanana izany dia tsy mampiseho ny kronologian' ireo boky ireo, fa miankina amin' ny filaharan' ny bokin' ny Baiboly tamin' ny Jiosy ; fa noheverin' ny Jiosy fa Jeremia no nanoratra ny bokin' ny Mpanjaka ; ary izany no fototra nampanakekezany ny bokin' i Jeremia amin' ireo boky ireo ; ary ny manaraka iza-

ny dia ny bokin' i Ezekiela, fa Ezekiela dia velona tamin' ny fiantombohan' ny fahababoana sady naminany ny handravan' ny Kaldeana an' i Joda, dia vao tonga ny bokin' Isaia amin' ny filaharana fahatelo mifankaiky amin' ireo mpaminany velona tamin' ny andron' ny Asyriana, dia Amosa, Hosea, Mika. Koa hita fa tsy manamarina ny hevitry' i Abenesra ny filaharana voalazan' ny Talmud. Nefa tao anatin' ny siekla farany vao lasa teo ity, dia niseho koa izay nandà ny boky farany amin' Isaia ho tsy nosoratany, ary toy izany koa ny toko sasany mialoha. Misy olon-kendry maro izay mihevitra fa ny toko 40—66 sy ny toko sasany mialoha koa (13; 14,²³; 21,¹⁻¹⁰; 34; 35) ho nosoratana tamin' ny faran' ny andro fahababoana tany Babylona, dia ankevitry ny siekla roa taorian' ny andron' Isaia. Tsy azo lavina fa ny bokin' Isaia dia nokendrena hilahatra araka ny kronologia sy araka ny fomban' ny systema, fa laha-teny samy hafa nangonina, ary ny toko 40—66 dia tsy mba misy loha-sora-tratra akory izay manambara an' Isaia ho mpanoratra azy. Na neverina fa Isaia no nanoratra azy na olon-kata dia tsy mba mahalatsaka ny fotokevitra lehibe voalaza ao amin' izany boky izany ny amin' ny mpanoratra azy ; fa na diso hevitra tamin' izay ny mpamory sy mpanangona ireo teny ireo na tsia, ny faminaniana lehibe voalazany dia tsy mba miova.

Izay entin' ireo olon-kendry ireo handà an' Isaia tsy ho mpanoratra ny toko 40—66 dia ny zavatra lazain' ny mpanoratra. Fa tsy izay zavatra niseho tamin' ny andron' Isaia no ambarany, fa izay niseho tamin' ny fahababoana. Isaia dia tsy mba manonona ny fahababoana (39,⁶) fa ny mpanoratra ity farany kosa dia milaza ny tahababoana ho zavatra efa nisy, ary ny fanafahana amin' ny fahababoana dia efa antomotra. Jerosalema sy ny tempoly dia efa rava (64,¹⁰⁻¹¹; ampit. 44,²⁸).

Ny Israely dia efa nahafoy ny lovany (49,⁶⁻⁹; 63,¹⁸⁻¹⁹; ampit. 14,²⁻³; 21,¹⁰). Ny fahavalony dia lazaina ho ny Kaldeana; ny Asyriana izay nifampiraharaha tamin' i Isaia dia efa rava; ary izay iandrinan' ny hevitry ny mpaminany indrindra dia Babela sy ny faharavany (43,¹²; 47; 48,²⁰; ampit. 13,¹⁴; 21,⁹). Izay itenenany dia ireo voababo. Ny adidiny dia ny hampionina azy amin' ny teny soa milaza ny fahafahany (40,¹⁻²). Ny mpanoratra koa dia miara-miory amin' ny Israely noho ny fahelan' ny fampantanenana omen' Andriamanitra ka mangataka aminy mba hanatanteraka izany (59,⁹⁻¹¹; 63,⁷⁻¹⁵—64). Amin' ny toko hafa dia lazainy fa antomotra ny fanafahana ny Israely (40,⁹; 48,²⁰; 52,¹¹; ampit. 21,²). Ny mpanafaka izay handefa ny Israely hiverina any Palestina dia efa voalazany sahady, ary na dia ny anarany aza dia voatonona (41,^{2,3,25}; 44,²⁸). Izany rehetra izany dia mampiseho fa ny mpanoratra azy dia tsy Isaia fa olona velona tamin' ny andron' ny fahababoana.

Nefa tsy isalasalana fa Isaia no nanoratra azy, ary tsy azo lavina fa ireo babo no itenenana ; ary na dia voalazany koa aza ny fanompoantsampy sy ny fanoherany ny fahajentilisana, dia tsy manaoana ny nanoratan' i Isaia azy izany ; fa araka ny hita amin ny tantara dia tsy mba nahaoana ny fanompoan' ny Israely sampy akory ny fahababoana (Ezek. 20,²⁰⁻²⁸). Ny itenenan' ny mpanoratra amin' ny vahoaka babo dia tsy mba mampisalasala koa ny amin' ny nanoratan' i Isaia ireo toko farany ireo, fa efa voalazan' i Isaia tamin' ny toko mialoha ny faminaniana ny fahababoan' i Joda any Babylona (39, ⁶), ka moa tsy rariny ho Isaia no hilaza ny faminaniana fampiononana ireo babo ireo koa? Ny mpaminany dia tsy azo neverina ho tahaka ny mpanoratra hafa, fa ny inspirationa ananany dia efa nanainga azy ho ambony noho ny toetra andavanandro, fa matetika dia tamin' ny fahitana (na vision) no nanambarana taminy ny zavatra, ka ny efa lasa dia lazainy ho tahaka ny ankehitriny, ary ny olona

mbola ho avy dia itenenany tahaka ny misanatrika. Tahaka izany no ilazan' i Mika ny faharavan' i Jerosalema ho toy ny ankehitriny na toy ny efa lasa mihitsy aza (4, ⁸⁻¹⁰; 7, ⁸⁻¹³). Ny bokin' i Isäia amin' ny tapany voalo-hany izay tsy iadian-kevitra dia milaza zavatra maro toy izany koa (5, ²⁶⁻³⁰; 8, ²³⁻; 9, ⁶; 23 etc). Ary toy izany koa ny fizara farany amin' ny bokin' i Isaia, fa tamin' ny fahitana no nahazahoany izany. Ny mpaminany dia azon' ny inspirationa tampoka, ka nandre feo (40, 3. 6.). Ary na dia tsy matetika aza izany fahitana azon' ny mpaminany izany amin' ity fizara faran' ity dia mba miseho indraindray ihany (63, ¹⁶).

Izay mahasarotra ny fiheverana ity 40—66 ity koa dia ny filazana lava ny fabababoana sy ny fiverenana, raha tsy efa tanteraka izany fa zavatra mbola ho avy ; sady tsy misanandrify velively amin' ny toe-javatra niseho tamin' ny andron' i Isaia tsinona. Azo ekena ihany fa ny fabababoana tany Babylona no toa voalaza be ao ; ary ny fampanantenana dia mihatra indrindra amin' ny fiverenana avy any amin' izany fabababoana izany. Nefa raha dinihina io fizara manontolo io, dia tsy ny hilaza izany ihany no tena foto-kevity ny mpanoratra, fa mahatratra lavitra any amin' ny fiasaran' ny fanjakan' Andriamanitra koa. Koa ny anton' ny ilazana ny fiverenana amin' ny fabababoana dia ny mba hitarika ny hevitra mihatra amin' ny toetry ny fanjakan' Andriamanitra any aoriane. Koa raha izany no heverina, dia antonona an' i Isaia indrindra, mihoatra noho ny mpaminany hata, ny hahatazana ny zavatra hihatra amin' ny famaizana sy ny famonjena voalazan' io boky io. --

Isan' ny zavatra anankiray manahirana koa dia ny fanononana ny anaran' i Kyrosy eto amin' ity fizara ity. Raha tsy olona velona tao-rian' ny fabababoana no nanoratra azy, dia tsy azony atao ny hanonona anaran' olona araka ny hevitry ny sasany. Hitantsika ihany amin' ny Testamenta Taloha anefa fa efa nisy Mpaminany nanao toy izany koa (I Mpanj. 13, ²).

Mba hahamora ny fanazavana izany hevitra izany dia efa nisy nilaza fa ny anarana hoe Kyrosy na Koresy dia tsy anarana propra fa komona, fa ny heviny dia mitovy amin' ny hoe masoandro, ary fanampin' anarana natao tamin' ny mpanjakan' i Persia izany, tahaka ny hoe Farao teo amin' ny mpanjakan' i Egypta. Nefa tsy misy akory amin' ny tantara manamarina izany hevitra izany fa ny anarana hoe Kyrosy avy amin' ny hoe Kuru, na Kurus amin' ny teny persiana dia tsy misy firaisanvelively amin' ny teny manan-kevitra hoe masoandro, raha tsy amin' ny fitovitoviam-peo ihany.

Efa nekentsika teo aloha fa izay fototra nahatonga ny mpaminany hanoratra izay zavatra voalaza eto amin' ity fizara farany ity dia ny fabababoana ; nefo misy toko sasany amin' izany fizara izany, izay toa tsy misanandrify loatra amin' ny andro fabababoana, na toa mampiseho izany famaliana izany ho mbola hatao amin' ny andro ho avy any aoriane. Voalaza ao 56, ⁹⁻¹², fa ny fahavalon' ny olon' Andriamanitra dia asaina hitelina azy, satria ny lehibeny tsy maharo azy. Izany dia mampiseho fa mbola mahaleo tena ny Israely, ary ny tafiky ny Kaldeana dia mbola tsy miseho. Ao amin' ny 57, ¹ dia voalaza fa ny marina dia alaina tsy ho azon' ny loza hanjo, izany hoe : Hesorina alohan' ny hahatongavan' ny fitsarana efa antimotra. Ny filazana ny fivavahana amin' ny sampy ao amin' ny 57, ⁵⁻⁷ koa dia efa mampahatsiaro ny fananarana nataon' ny mpaminany talohan' ny fabababoana. Koa ny 56, ⁹⁻⁵⁷ dia heverin' ireo manao ny toko 40—66 ho nosoratan' olona velona tamin' ny andron' ny fabababoana ho efa voasoratra teo aloha ka vao natsofoky ny mpanoratra eto kosa. Angamba, hoy izy, nalainy avy tamin' izay nosoratan' ny tenan' Isaia rahateo. Ao amin' ny 66, ¹³ dia mananatra ny Israely ny mpaminany mba tsy hiante-

hitra amin' ny tombam-pivavahana ivelany. Izany dia tsy mifanandrify amin' ny andron' ny fahababoana, satria tsy nanana tempoly izay nanatery fanatitra izy.

**

**

**

Afa-tsy izay voalaza dia misy zavatra sasany koa entin' ny sasany hanamarina ny tsy anekena ny 40—66 ho nosoratan' i Isaia, izany dia miatra amin' ny hevitra momba ny Mesia. Araka ny hitantsika tamin' ny fandinihana ny toko 1—12 Isaia dia nanantena sy niandry ny fisehoan' ny zanak' i Davida, Izay handresy ny jentilisa ary hanangana indray ny seza fiandrianan' ny razany. Fa ny mpanoratra ny 40—66 kosa dia tsy mba nanonona intsony ny amin' ny mpanjaka teokratika hita maso. Ny fahatongavan' ny tenan' i Jehovah no andrasany (40, 5,⁹⁻¹⁰; 64,¹; ampit. 35,²⁻⁴). Mba hahatanteraka ny sitrapony dia hampiasa an' i Kyrosy Izy, izay antsoiny hoe ny voahosony, na ny mpiandry ondry ; ary izy no asainy hamoaka ny Isirael any Babylona 44,²⁸; 45,¹. Ary manaraka izany dia olona hafa tsy fantatra atao hoe Mpanompon' i Jehovah no lazaina hanafaka ny olona amin' ny fahotana noho ny fijaliana ary hampiely ny fahalalana an' Andriamanitra marina any amin' ny Jentilisa (42,¹⁻⁶; 49,¹⁻⁷; 52,¹³⁻⁵³; 12).

Izany fahasamihafana izany anefa dia misy firaisansy sy fikambanany koa, fa na dia tsy voatonona intsony aza ny anaran' Ilay Mesia mpanjaka dia mbola miseho tsara eto amin' ny 40—66 ny hevitra miatra amin' io Mesia mpanjaka io, fa ity Mpanompon' i Jehovah, voalaza eto amin' ny fizarana farany ity, Izay nampiseho ny toe-piainany tamin' ny fanetrennenana, dia hiseho koa ho Mpanjaka be voninahitra tahaka izay efa nilazana Azy teo amin' ny toko 9, ¹¹, fa hanjaka amin' ny firenena Izy, hitsara ny firenen-tsamihafa ary hahazo haja avy amin' ny mpanjakan' ny firenena (42; 49, 6,⁷; 52,¹³⁻¹⁵; 53, ¹²; 55, 4). Afa-tsy izany koa dia hita ao amin' ny fizarana voalohany ao amin' i Isaia, fa efa nisy fanomanana ny amin' ity Mpanompon' i Jehovah ity voalaza sahady ao (Ampit. 53, ² amin' ny 4, ²: «Ny rantsan' i Jehovah», 11, ¹: Solofo mitsimoka eo amin' ny fototr' i Jese»).

Koa raha atambatra ny hevitra rehetra amin' izay efa voalaza, dia tsy isalasalana fa Isaia koa no nanoratra ny 40—66 ; ary tokony ho tamin' ny andron' i Hezekia no nanoratany azy, raha sendra tsy nahatratra ny andron' i Manase izy ; izany hoe : tamin' ny faramparan' ny niainany.

**

**

**

**

2. — NY VENTIN-KEVINY.

Izay sisa hoheverina dia izay ventin-kevitra ao anatin' ity boky fampiononana ity. Tsy milahatra araka ny fomba systematika loatra izy ; fa misy ihany zavatra sasany izay efa voalazany no averiny koa amin' ny toko hafa manaraka. Nefa izany famerenana izany dia tsy azo lazaina ho tsy misy antony, fa ataony mifanaraka amin' ny fandaharana nokendreny ihany. Ny mpanoratra dia mikendry zavatra telo lehibe ao anatin' ireo toko maro ireo ; koa nalahanay ho strofa telo no filazany izany foto-kevitra telo izany. Ireo strofa telo ireo dia samy misy toko sivy avy. Isaky ny fiafarana ny strofa dia nomarihany tamin' ny teny hoe : «Tsy misy fiadanana ho an' ny ratsy fanahy, hoy Jehovah». Amin' ny strofa farany dia hafa kely ny teny, nefo ny foto-kevitra dia mitovy amin' ireo mialoha ihany.

1. — Toko 40—48.

Izay foto-kevitra amin' izany fizarana izany, ka iankinan' ny filazana rehetra amin' io fizarana io manontolo, dia ny faminaniana milaza ny hananganan' Andriamanitra an' i Kyrosy mba handresy ny firenena jentilisa sy hanorotoro ny sampiny ary hamerina ny Israely avy amin' ny fababoboana.

2. — Toko 49—57.

Ny voalaza teo amin' ny strofa voalohany ny amin' ny fanatahana ny Israely tamin' ny fababoboana dia toy ny fampiononana na santatra amin' izay lazaina amin' ity strofa faharoa ity. Izay foto-kevitra indriandra eto amin' ny strofa faha-2 dia filazana ny amin' ny Mpanompon' i Jehovah, Izay ho fiasana hanaovana famonjena vaovao lehibe lavitra noho ny fanatahana tany Babylona. Ny mpaminany dia mijery ity Mpanompo ity mbamin' ny asany sy ny fietreny ary ny fanandratana Azy ; ary mankalaza ny famonjena mahatoky ho azon' i Ziona amin' ny raharahany. Izay azo lazaina ho fototra lehibe amin' ny faminaniana manontolo amin' ity fizarana ity. dia izay voalaza ao amin' ny toko 53, ary tsy amin' ity faminaniana ity ihany fa amin' ny bokin' i Isaia manontolo.

3. — Toko 58—66.

Izay atao' ny mpaminany voalohany indrindra dia ny mampirisika ny Israely handray ny famonjena maimaimpoana voalaza teo amin' ny strofa mialoha. Manaraka izany dia mbola tohizany ny fampirisihana mifangaro fampanantenana. Asehony amin' izany ny voninahitra ho azon' i Ziona amin' ny andro ho avy, ary toy izany koa ny ho an' ny Israely, izay monina ao.

Teo amin' ny strofa voalohany sy faharoa dia niavaka ny filazana ny famonjena araka ny tena (strofa voalohany) sy ny famonjena araka ny fanahy (strofa faharoa), fa eto kosa tafakambana izany. Ny voninahitra amin' ny andro farany dia fanatanterahana ny famonjena ara-tena sy ny fanavotana araka ny fanahy atao' Andriamanitra amin' ny olony

FIZARANA I: TOKO 40—48.

Ny famonjena ny Israely amin' ny alalan' i Kyrosy, sy ny vavolombelona mampischo ny herin' Andriamanitra sy ny fabatsinontsinon' ny sampy.

A. Toko 40. *Azo antoka ny famonjena ampanantenaina ny Israely.*I. *And. 1—11. Ny famonjena ampanantenaina.*

And. 1—2. Ny and. 1-2 dia azo heverina ho tahaka ny teksta velarina eo amin' ny boky fampiononana, izay milaza fa tonga ny fotoam-pamonjena, ny fijaliana sy ny fampahoriana nahazo ny olon' Andriamanitra teo amin' ny fababoboana dia efa nahazoany fianarana, izay nahatonga azy haniry fiombonana sy firaiana amin' Andriamanitra, noho izany izay zavatra tsy maintsy hotorina sy hambara aminy dia *teny soa mahafaly*. Izany teny soa mahafaly izany no hampionona azy. *Ampionony, ampionony!* Averina indroa toy izany io didy sy fampirisihana io hampischo fa tena ilaina izany, ary tsy maintsy ambara amin' ny hafanam-po. Misheo amin' izany ny tanirian' Andriamanitra hahatafahaona ny fo mangateta sy ny fampiononana. Tsy voalaza eto izay hitondra ny teny fampiononana, neta izay akaiky indrindra amin' izany dia ny mpaminany,

izay manana adidy hanambara ny tenin' i Jehovah. Miseho tsara eto ny feon' ny filazantsara, sady miverimberina ao amin' ny boky fampiononana manontolo izany.

Voafono ao anatin' ireo teny ireo izay zavatra rehetra tian' i Jehovah hatao amin' ny malahelo am-panahy (52,⁹). Izany feo feno fitiavana izany dia mety ho re tsara koa amin' ny teny hoe *oloko* sy *Andriamanitraeo*. Tononin' Andriamanitra ho Azy ny Israely, ka tadiaviny hohavaozina ny fiombonana aminy. Ny fararanom-pitiavana vaovao dia tonga, rahà Jehovah no an' ny olony, ary ny olona ho an' i Jehovah. (Hos. 2,²³).

Tsy amin' ny feo mampirisika sy mampahatoky fotsiny ihany no anambarana izany, fa amin'ny hevitra mampirisika sy mampahatoky koa. Fa raha voalaza eto fa hotorina any Jerosalema ny teny soa mahafaly, dia mampahatoky ny Israely izany fa ho fanavotana sy ho famonjena no ambaran' izao fampiononana voalaza izao. Ny hevitry ny hoe *Jerosalema* eto dia mitovy amin' ny hoe olon' i Jehovah. Izany anarana izany dia mampahatsiaro ny olon' i Jehovah ny zava-tsoa sy saro-bidy rehetra ananany (ampit. Sal. 137). Ny foto-kevitra ao anatin' ny teny soa mahafaly ambara dia voatonona amin' ireto fizarana telo ireto:

1. *Vita ny adiny*, na araka ny note: *tapitra ny je-taom-panompoany* (ampit. Job. 7, ¹). Izay voalaza amin' ny note sy ao amin' i Joba dia ny fotoana anaovan' ny miaramila ny fanompoana mahamiaramila azy, na milaza ny fe-taona ahandevozana, ka izay neverina amin' io dia ny fahoriania sy ny fanandevozana nahazo ny Israely tany Babylona (14, ³). Izany no lazaina ho vita.

2. *Voavela ny belony*. Izany hoe : ny fahotany dia efa voaonitra tamin' ny fijaliany ; ny tahamarinan' Andriamanitra dia efa afa-po. Izany anefa tsy milaza ny famonjena ho efa azo, fa izay lazaina amin' izany dia ny fotoam-pamaliana ho eta vita. Ny famonjena ny Israely dia miankina amin' ny raharaha hafa, izay mbola holazaina matetika aty aoriania. Raha ny fahoriania sy ny fijaliana nihatra taminy, dia tsy ampy ho anton' ny hamonjena azy, ary toy izany koa, tsy misy amin' ny fijaliana mihatra amintsika azo lazaina ho anton' ny famonjena antsika. Fijaliana iray ihany no mahafaka ny trosan' ny fahotantsika, dia ilay lazaina ao amin' ny toko 53. Fa izay ambara eto dia izao tsotra izao ihany : Andriamanitra milaza amin' ny olony noho ny fitiavany hoe : Ampy izay, fa efa afaka ny fahatezerany (12, ¹), ka azony atao sady tiany ny hampijanona ny famaliana. Izay fototra ahazoan' Andriamanitra hilaza toy izany, raha ny toe-pahamarinany no neverina, dia mbola holazaina aty aoriania, araka ny voalaza teo.

3. *Efa nandray roa heny tamin' ny tanan' i Jehovah izy ho valin' ny jabotana rebetra nataony*. Ity dia tanamafisana kokoa ilay voalaza teo. Ao amin' ny Jer. 16,¹⁸ dia milaza Jehovah fa hovaliany avy sasaka ny helony sy ny fahotany (ampit. 18,⁶). Izany teny fandrahonana izany dia hitan' i Jehovah ho efa tanteraka izao. Neveriny fa efa ampy izay ny famaliana. Tsy hoe: satria efa nijaly tsy amin' ny antony loatra ny Israely, na mihoatra noho izay tokony ho famaliana no niaretany. Tsy izany, fa ny mahatonga ny famaliana ho toy ny indroa heny dia noho ny famindrampon' Andriamanitra ihany. Rehefa nampiasa ny fahamasina ny tamin' ny famaliana azy izy, dia anjaran' ny fahasoavany kosa izao, ka isainy ho toy ny indroa heny ny famaliana. Ary tsy misy hafa amin' izany no hataony koa amin' ny olo-mino tsirairay izay miaiky ny fahotany, ka mifona aminy noho izany, dia avelan' Andriamanitra ny helony amin' ny alalan' i Kristy.

And. 3—5. Rehefa voalaza teo amin' ny andininy roa voalohany ny foto-kevitra amin' ny boky manontolo, dia averina indray izany eto amin' ny fizarana telo madinika hatramin' ny and. 3-11, nefo somary ovana kely ny antony. Misy fiantsoana telo voalaza amin' izany. Izay ihavian' ny feo miantso dia avy any ambony, fa voalaza fa *ny vavan' i Jehovah noefa niteny* (and. 5), ka tsy hafa fa izay feo nanome ny didy sy fampirisihana teo amin' ny and. 1. 2. ihany. Ny teny fampiononana voalaza teo amin' ny and. 1. 2 dia toy ny mahatonga ako amin' ny andininy sy ny toko samy hafa manaraka; netra izy rehetra dia toy ny mikambana ho fanambarana feno sihobiana milaza ny mahakaiky ny famonjena.

Ny fiantsoana voalohany dia atao amin' ny mpialoha lâlana. Fanao raha sendra misy mpanjaka mikasa hamaky ny tany efitra saro-dâlana, dia misy irahina hialoha mba hampamboatra ny lâlana ombany. Sarotra ny lâlana mamakivaky ny tany any Asia, fa be tany efitra, ary izany no alaina ho ohatra amin' ny filazany eto fa amboarina ny lâlana any an-efitra ho an' i Jehovah. Izay toetra mahazo ny Israely izao no toy ny tany efitra ary tsy maintsy asian-dâlana mba hahazoan' ny Tompo mankao aminy. Izay alehan' ny hevitra voalohany amin' izany dia ny fampantanenana mihatra amin' ny fanafahana ny Israely amin' ny fahababoana, fa amboarina ny lâlana hahazoan' i Jehovah hanatanteraka ny famonjena ny olony, koa hesorina ny fisakanana rehetra. *Ny lohasaha rebetra dia hasandratra.* Izany dia mifanandrity amin' ny toetry ny Israely, izay efa nietry ka mila fanandratana sy fampiononana. *Ary ny tendrombobitry sy ny havoana rebetra haetry.* Ireo fanjakana lehibe eo amin' izao tontolo izao, tahaka ny Kaldeana, izay nampahory ny olon' Andriamanitra, dia hovalliana sady hampietrena tahaka izay efa natao tamin' ny hafa. Hita amin' izany fa izay kendren' i Jehovah dia ny hahatafaverina soa aman-tsara ny olony avy any amin' ny fahababoana. Nefo tsy izany ihany no fototra anononana ny efitra eto, fa ny fahakivian' ny olona sy ny fahamafian-katony ary ny fangatsiaham-pony dia efitra ratsy lavitra noho ireo tany mananelana an' i Eofrata sy Palestina ireo. Ao amin' ny 58,¹¹ dia afindra amin' ny tenan' ny Israely ny ohatra, ka aseho amin' izany fa ny zavatra misakana ny fanambarana ny famonjena dia ratsiratsy kokoa noho ny zavatra misakana ny fodiany any amin' ny tanin-drazany. Noho izany dia mananatra mafy azy ity feo voalaza eto ity mba handositra ny zavatra rehetra misakana ny Tompo, na ny tendrombohitry ny siavonavonana, izay tsy maintsy haetry, na ny lohasahan' ny fahakiviana, izay tsy maintsy hasandratra, na ny havoan' ny sain-dratsy sy ny fiolakolahana, izay tsy maintsy hahitsy. Raha tsy izany dia tsy azon' ny Tompo atao ny ho tonga ao amin' ny olony ka hanome azy anjara amin' ny famonjena.

Ny marika hotratrarina dia izao: *Hisebo ny voninabitr' i Jehovah.* Eta hitany ny fanambaran' Andriamanitra ny voninahiny teo aloha tamin' ny niaingany tany Egypta ka namaky ny efitra hankany Kanana (Eks. 16,¹⁰). Ary ity fanafahana vaovao ity dia akamban' ny mpaminany amin' izany fanafahana sy famonjena teo aloha izany. Koa asehony eto fa misy fandrosoana lehibe amin' ny fanjakan' Andriamanitra; ary tsy ny firenena Israely ihany no hiharan' izany fa ny *nofo rebetra*, dia ny olombelona rehetra *biara-mabita izany*. Hita amin' izany fa ny voninabitr' i Jehovah, izay haseho amin' ny nofo rehetra dia tsy hiseho amin' ny fiverenan' ny Israely any Kanana ihany, fa azo lazaina ho totalin' ny asan' Andriamanitra rehetra aty ambonin' ny tany hatramin' ny fividianan' Andriamanitra ny Israely ho fireneny ka hatramin' ny andro farany. Ao anatin' izany ny fielezan' ny fahalalana ny Andriamanity ny Israely any amin' ny firenena rehetra, ny fahatongavan' i Mesia, Izay azo lazaina ho

tampondohan' ny fanambaran' Andriamanitra rehetra, ny asan' ny misiona, izay manambara izany amin' ny firenena rehetra, ary ny fiverenan' i Kristy amim-boninahitra, izay hamarana izany rehetra izany (11,⁹¹⁰; 2,²⁻⁴). Ny mpaminany dia mijery izany zavatra ho avy rehetra izany toy ny amin' ny sary, ka ny famaizana rehetra dia jereny mitambatra amin' ny fahababoana tany Babylona; ary ny famonjena rehetra koa dia jereny mitambatra amin' ny fiverenany avy any Babylona. Koa avy amin' izany no ijereny mivantana ny fanambaran' Andriamanitra tena ho be voninahitra sady manan-kery. *Ny nofo rebetra*, izany hoe: ny olombelona rehetra tsy ankanavaka, nefà samy amin' ny fotoany avy. Ny fiteny hoe: *Ny vavan' i Jehovah no efa niteny dia fanao matetika eto amin' ny bokin' i Isaia* (1,²⁰; 58,¹⁴). Ny tenan' i Jehovah no manamarina eto, fa izay rehetra efa nampanantenainy dia tsy maintsy hotanterahiny tokoa. Izay mpialoha lâlana voalaza eto dia tsy tononina miharihary. Ao amin' ny Mal. 3,¹⁻²³ dia lazaina fa raharahan' i Elia ny hamboatra lâlana eo alohan' ny Tompo. Ao amin' ny Testamenta Vaovao dia lazaina fa ny raharahan' i Jaona impanao batisa no fahatanterahan' izany faminaniana izany. Raha vita araka izany ny fanamboaran-dâlana halehan' ny Tompo, dia tsy isalasalana fa tsy maintsy ho tonga Izy; ary izany dia tsy mihatra amin' ny firenena ihany, fa ho toy izany koa amin' ny olona Isirairay.

And. 6—8. Ity fiantsoana faharoa ity dia manazava ireo teny farany eo amin' ny fizarana mialoha. Izay tena anton-kevitra kendreny dia mafitra amin' izao teny izao: *Ny tenin' Andriamanitsika dia habaritra mandrakizay*. Ny Israely dia mahazo mifaly sady tsy maintsy mifaly amin' ny famonjena. Ny hahataneraka izany fampanantenam-pamonjena izany dia mahatoky, satria miankina amin' ny tenin' Andriamanitra, izay tsy mety miova na levona. Izany teny izany dia manana ny fahamarinana sy ny fahatsarana mandrakizay tahaka an' Andriamanitra, ka azo atao ho fiankinana sy andry ho an' ny Israely. Ny anton' ny ampifanilana ny mahatsinontsinona ny nofo rehetra amin' ity filazana ity dia ny mba hampiharihary sy hanamafy izany fampanantenana izany. Na ny jentilisana ny Israely dia samy tsinontsinona avokoa, fa tahaka ny voninkazo; na dia ny reharehany sy izay tabihany aza dia malazo, rehefa tsosin' ny rivotra mafy (Hos. 13,¹⁵). Izany dia mampahatsiaro ny ao amin' ny Sal. 90,⁵; ampit. Jak. 1,¹⁰⁻¹¹; 1 Pet. 1,²⁴.

And. 9—11. Ity fiantsoana fahatelo ity dia milaza ny teny soa mahafaly ho an' i Ziona. Ny tenan' i Ziona ihany no iraka mitondra izany teny soa mahafaly izany. Ny mpaminany dia miditra amin' ny fotoana nahazoana io teny soa mahafaly io (41,²⁷); ary mihoatra noho izany aza, fa toy ny nahita sy nanatri-maso izany ny tenany (52, ⁸). Noho izany, Ziona sy ny mpaminany, izay taly noho ny tahitana izany famonjena izany, dia tsy maintsy hanambara izany amin' ny fiangonana rehetra amin' ny taranak' i Joda koa amin' ny fahasahiana sy ny hafanam-po. «*Any antendrombohitra avo*» handrenesan' ny lemaka rehetra ny feo. Amin' ny Testamenta Vaovao, rehefa azo tanteraka ny tena famonjena, dia hahazo ny anjara filaharany koa Jerosalema; fa araka ny tenin' ny Tompo dia hatomboka any Jerosalema ny fitoriana ny anarany (Lio. 24,⁴⁷; ampit. koa As. 1, ⁸).

Izay heverina eto ho *valim-pitia* sy *valin' asa* dia ny tambim-pahasoavana sy ny fanomezam-pamonjena, izay hozarainy amin'ny mino Azy; ary angamba ao anatin' izany koa ny famaliana hamelezany ny maditra sy ny mafy hatoka. Izany hevitra izany dia averina indray ao amin' ny Apok. 22,¹². Na dia ankehitriny aza dia efa tonga sahady amin-kery sy

amim-boninahitra Izy, mainka fa amin' ny fihaviany faharoa sady farany. Ny heriny dia tsy entiny handrodana ny zavatra misakana sy handresy ny fahavalony ihany, fa entiny koa hiaro ny Israely olony mahantra sady tsy manana mpanampy (and. 11).

Maro ny teny ao amin'ny Soratra Masina maka ny teny hoe *mpiandry* entina milaza ny toetr' i Jehovah amin' izay mino Azy (Sal. 23 ; Ezek. 34 ; Lio. 15 ; Jao. 10, etc.). Izany ohatra mahafinaritra aseho eto izany dia milaza ny fikarakarana sy ny fitandremana tsara ataon' i Jehovah amin' ny mino tsirairay, izay matoky Azy. Tapitra amin' izany ny sasin-teny, na ny fampidirana, amin' ny boky fampiononana ary rehefa vita izany, dia toa miala tampoka amin' izay zavatra nolazainy ny mpaminany, ary miditra amin' ny filazana zavatra entiny hanamafy ny finoana ny tanambaram-pamonjena, dia ny fampianarany sy ny fananarany ny olona hahatsiaro ny herin' Andriamanitra sy ny fahendreny (and. 12—26) ary ny fanazavany ny finoana an' Andriamanitra Tsitoha (27—31).

2. And. 12—26. Ny famonjena mahatoky miorina amin' ny halehiben' Andriamanitra ary ny fabatsinontsinon' izao tontolo izao.

And. 12—14. Ny fanontaniana voalaza eto, izay mampahatsiaro ny ao amin' ny Job. 38,⁵ ; Oh. 30, 4, dia mampiseho fa lehibe sady ambony tokoa Jehovah ; Izy no mandahatra sy mandantolanto ny zavatra rehetra araka ny fatra sy ny lanjany (Job. 28,²⁵). Tsy misy amin' ny zava-boahary mahay manao toy izany. Isaky ny faran' ny fanontaniana dia azo-ampiana hoe : «Tahaka an' i Jehovah». Fa raha aminy, ny ranomasina dia sahala amin' ny zavatra azo atao am-pelatanana ; ny lanitra tsy mihoatra noho ny irain-jehy ; ny vovo-tany toy ny zavatra azo angonina amin' ny ampahatelon' ny efaha (ny efaha iray dia mitovy amin' ny 20 litres) ; ary ny tendrombohitra sy ny havoana dia sahala amin' ny zavatra kely azo lanjaina amin' ny mizana. Toy izany no hakelin' izao tontolo izao, raha ampitahaina amin' Andriamanitra sy ny heriny, ary tahaka izany heriny izany ihany koa ny fahendreny (and. 13—14). Tsy misy mahay mandinika ny halaliny ; tsy misy mpanolo-tsaina Azy. Izany hevitra izany dia averin' ny Apostoly indray (Rom. 11,³⁴ ; 1 Kor. 2,¹⁶). Koa eo anatrehan' ity Tompo mandrakizay sady lehibe tsy tratry ny saina ity dia samy tsinontsinona na olombelona (and. 15—17), na sampy (and. 18—20).

And. 15—17. Ny rano indray mitete dia ohetry ny tsinontsinona, raha atao amin' ny siny ; ary toy izany ny vovoka kely, raha atao amin' ny mizana. Toy izany no mahakely sy mahatsinontsinona ny olona rehetra amin' izao tontolo izao, raha ampitahaina amin' i Jehovah. Ny hoe nosy dia miseho matetika amin' ity toko ity (11,¹¹). Izay tondroina amin' izany dia ny nosy sy ny moron-tsiraka amin' ny Ranomasina Mediterane, nefo mahatratra ny jentilisa rehetra amin' izao tontolo izao koa ny heviny. Ary afa-tsy izany, araka ny mahalehibe sy ny mahabe voninahitra an' i Jehovah dia tsy misy koa zavatra mendrika haterina ho Azy mifandrify amin' ny toetrany. Fa na dia alaina hatao kitay handrona fanatitra ho Azy aza ny alan' i Libanona, ary aterina ho fanatitra ho azy ny biby rehetra ao aminy, dia mbola tsy mifanentana velively amin' ny halehibeny izany.

And. 18—20. Efa hita teo fa tsy mahay mitaha amin' Andriamanitra velively ny olombelona, ary lazaina eto fa torak' izany koa ny sampy, na dia izay heverin' ny jentilisa ho mahery sy ambony indrindra aza. Raha ny sarin-tsampy no voatonona eto fa tsy ny tena sampy, dia mia-

nkina amin' ny fihevitry ny jentilisa andavan-andro izany; fa heveriny fa ny andriamanitra sy ny heriny dia tsy mba misaraka amin' ny sariny. Izany no itondrany ny sarin-tsampy ho eo amin' ny ady, etc. Noho izany dia azon' ny mpaminany aseho mazava ny mahatsinontsinona sy mahazava-poana ny sampy amin' ny ilazany ny niandohan' ny sarin-tsampy sy ny fanamboarana azy.

Koa raha andriamanitra isahiranana fatratra toy izany vao hahay hipetraka tsara, dia ataon' ny Israely ahoana no hatahotra sy ho menamaso Azy! Izany hevitra izany dia averina matetika ao amin' ny Soratra Masina (41,⁴⁻⁷; 44,¹²⁻²⁰; 46,⁴⁻⁷; Jer. 10,¹⁻¹⁶).

Tsy misy mahatoky afa-tsy ny asam-pahamarinana nataon' Andriamanitra miseho amin' i Kristy. Izy ihany no azo itokiana ka tsy mami-taka.

And. 21—26. Izay kendrena amin' izany dia ny hampiorina ny Israely mafy amin' ny fahamarinana efa nambara taminy. Ny fampitahana natao nampisehoana ny mahatsinontsinona ny sampy sy ny olombelona teo amin' ny andininy mialoha dia nentina mba hampifoha ny fahatsiarovany ny fahamarinana izay notanany taloha. Ho hitany fa Jehovah no llay Mpamorona tsy Toha sady Mpanohana sy Mpitontra ny zavatra rehetra. Izany fahamarinana izany dia efa nambara azy hatramin' ny ela. Izany no anton' ny fanontaniana voalohany hoe: *Tsy fantatrareo va?* Ny fanontaniana manaraka dia mbola mifandraidraika amin' izany ihany, fa tokony hanongilan-tsafina ny Israely ny amin' ny zavatra efa nambara taminy; ary tsy izany ihany fa tokony hodinihiny koa ny zava-boahary, fa ny fomban' Andriamanitra tsy hita dia naharihary hatramin' ny nanorenana izao tontolo izao (Rom. 1,²⁰). Ary izany hevitra voalazan' ny Apostoly izany no mampiseho ny hevitry ny fanontaniana hoe: *Tsy efa azonareo an-tsaina va ny amin' ny fanorenan' ny tany?* Koa hita fa na ny tenin' Andriamanitra, na ny zava-boahary dia samy mampiseho amin' ny Israely ny mahambony an' Andriamanitra. Ny hoe: *Ny babakabaka ambonin' ny tany* dia milaza izay misy ny seza fiandrianany, dia ny lanitra (Job. 22,¹⁴). Avy eny no itsinjovany ny zanak' olombelona, ka dia miseho ho bitika sy tsinontsinona toy ny valala izy (Nom. 13,³³). *Tabaka ny lamba manify kararavina sy tabaka ny lay hitoerana* no anoharana ny lanitra, mampiseho ny tsi-faharetany, raha mitaha amin' Andriamanitra; ary miseho amin' izany ohatra izany koa ny herin' Andriamanitra sy ny fahaizany, fa toy ny hamoran' ny mameletra ny lay hitoerana ny hamoran' ny nameclarany ny lanitra (42, ⁵; 44,²⁴; 51,¹³; Jer. 10,¹²; Sal. 104, ²).

Averimberin' ny mpaminany matetika ny hevitra tahaka izany; ary ny antony dia ny hanome toky ny Israely tao am-pahababoana, fa ny herin' izao tontolo izao, izay mampahory sy mampijaly azy, dia tsinontsinona raha ampitahaina amin' ny herin' i Jehovah, Izay manome toky azy. Ny tahotra olombelona dia isan' ny fakampanahy mora mahavoa; nefà tena mifanohitra amin' ny fahatahorana an' Andriamanitra, ka tsy azo ampifanarahina velively. Tsy misy tokony hatahoran' ny Israely, raha llay Andriamanitra velona mandrakizay no ianteherany.

Ary farany dia tondroïna ny vavolombelona ataon' ireo kintana eny an-danitra anambarany ny Iray Masina. *Asandrato ny masonareo, ka mijere; izy no nabary ireny?* Izay tondroïn' ny teny hoe ireny dia ny kintana, izay sady manambara ny herin' Andriamanitra no mampiseho koa ny voninahiny. Misy antony ny anononan' ny mpaminany izany mafy eto, satria isan' ny fakampanahy nahavoa ny Israely ny nivavaka tamin' ny kintana, araka ny fanaon' ny Babyloniana. Jeremia dia mananatra ny Israely mba tsy hatahotra ny famantarana eny amin' ny lanitra

(10,²). *Miantso azy rehetra amin' ny anarany avy Izy*, tahaka ny atao' ny mpiandry ondry amin' ny ondriny (Jao. 10,³); Jer. 23,⁴). Koa raha ireny aza tratry ny heriny sy ny tahefany, dia mainka ho azony atao ny hitarika sy hitondra ny olony, na ny manontolo, na ny tsirairay. Amin' izany fizarana faha-2 (and. 12-26) amin' ity toko ity izany no efa nikelzan' ny mpaminany aina fatratra mba hampiorina ny olon' i Jehovah amin' ny fahatokiana Azy, izay efa nananany teo aloha. Koa dia tsy fahamari-nana vaovao no ilaina, fa famerenana ilay efa fantany rahateo teo aloha.

Izay tokony ho nokendreny indrindra tamin' izany filazana izany, dia ireny izay efa nisalasala, tsy natoky an' i Jehovah fa niantehitra tamin' ny sampy. Izay nahatonga izany fisalasalana izany dia ny fahitany ny herin' izao tontolo izao, ka nanadinoany ny hery amam-piandrianan' Andriamanitra, ary indrindra fa rehefa noteran' ny herin' izao tontolo izao izy. Noho izany no ikelezan' ny mpaminany aina mba hampifoha azy, ka hahavelona indray ny kilalaon' afom-pinoana kely ao aminy. Raha tahiny eritreretintsika tsara ny halehiben' ny zavan-tsoa ananantsika ao amin' ny Tompo, dia tsy ho hain' ny voninahitr' izao tontolo izao ny hanangoly sy hampitahotra antsika. Raha Jehovah no mijoro eo anoloantsika, dia ho foana koa ny fahakiviana noho ny fahalalantsika ny fahalemen' ny tenantsika. Ny Soratra Masina tsy mba milaza ny fiandrianan' Andriamanitra fotsiny ihany, izay mahay mamaly izay rehetra manohitra ny sitrapony, fa milaza koa ny fahaizany sy ny fetezany hanamboatra izay mivily raha mibebaka. Koa izay rehetra mahay milaza ao am-pony hoe : «Iza-ho mino an' Andriamanitra Ray tsy toha» dia tsy maintsy ho efa vonona koa hiandranda, na dia asian' ny fahoriana maro samy hafa aza, ary izany no lazain' ny fizarana fahatelo manaraka.

III. And. 27—31. Izany fitarainana mafy mahavery hevitra ny Israely izany dia mampahatsiaro antsika ny ao amin' ny 49,¹⁴. Miseho ho toa tsy mampininona an' i Jehovah ny *lalany*, izany hoe ny anjarany ; ary toa tsy ahoany akory ny hampahazo azy *ny rariny tokony bo azy*, dia ny rariny izay andrasana araka ny fampantanen' Andriamanitra ny olony.

Ny hoe *rariny* dia lazaina vantana hoe famonjena amin' ny teny hafa (59,¹¹). Toa miseho ho izao tontolo izao no mahazo ny rariny, raha amin' ny andro amelezan' ny fahoriana mafy ny olon' Andriamanitra ; nefo tokony hitodika ny lasa izy, raha mitranga izany, na amin' ny efa nataon' Andriamanitra taminy, na amin' izay efa nambara taminy ; ary izany no kendren' ny fanontaniana mifanarakaraka eto hoe : *Tsy fanta-trao va ? tsy efa renao va ?*

Raha sendra dinihiny izany, dia ho hitany fa *Andriamanitra mandrakizay Jehovah, Izay namorona ny faran' ny tany*.

Hitany amin' izany ny herin' Andriamanitra, ka tsy tokony hahakivy azy ny herin' izao tontolo izao. Ny Israely dia mety ho reraka sy mety ho sasatra, fa tsy mba toy izany Jehovah. Ary tsy ny heriny ihany, fa *tsy takatry ny saina koa ny fahalalany*. Raha tsy fantantsika ny fandaminana izay arahiny, dia tokony tsy hahakivy antsika izany, fa lzy mahalala tsara izay lalana hahefany izany fandaminana fa nataony izany. Ity teny eto ity dia hamafisin' i Paoly koa (Rom. 11,³³), raha mandinika ny amin' ny fitondran' Andriamanitra ny Israely izy. Mba misy ihany ny fandrosoan' ny hery araka ny toetra nahariana antsika, nefo izany dia mihalany miandalana hatrany hatrany. Ny fandrosoana amin' ny fahasoavana kosa dia mitombo lalandava (Sal. 84, ⁸). Miantomboka amin' ny fanavaozana ao anaty, ka ampandrosoina mandrapahazo

héry tahaka ny elatry ny voromahery, hahalzany hohoatra ny fahorianana sy ny fahakiviana rehetra. Ny fikelezanaina rehetra ataon' ny olona dia samy mety haharitra ny heriny, fa ny fanomezam-pahasoavana avy amin' ny Tompo kosa, dia tsy mety ho ritra, fa azo tovozina hatrany hatrany. Ny fandehanana amin' izao fiainana izao dia azo ampitahaina amin' ny fihazakazahana; ary tononina farany eto izany, mba hampisehoana fa izay tena ilaina dia ny faharetana. Na dia ny matanjaka indriindra aza dia mety ho sasatra amin' ny fihazakazahana mafy mandrakariva, nefà izay miandry an' i Jehovah dia mandroso hery kosa. Ny hevitry ny hoe mino fitenin' ny Testamenta Vaovao dia mitovy amin' ny hoe miandry an' i Jebovah amin' ny Testamenta Taloha; fa ny famonjena dia mbola amin' ny ho avy. Ny mino amin' ny Testamenta Vaovao koa dia mbola miandry ny voninahitra. Koa satria toy izany no toetry ny olon' Andriamanitra, dia maro ny teny mampirisika azy hiandry. Izany dia mampahatsiaro ny filazana ataon' ny Apostoly (2 Kor. 4,¹⁶).

Raha atambatra izay rehetra voalaza hatramin' ny and. 12 izay, dia azo lazaina amin' izao teny fohy izao: Ny Israely dia mahazo mandray sy matoky ny filazana fa akaiky ny famonjen' i Jehovah, araka izay voala-za teo amin' ny teny fampidirana teo amin' ity toko ity.

B. TOKO 41. *Ny vavolombelona lehibe mampiseho ny mahasamy hafa ny herin' i Jebovah sy ny an' ny sampy.*

I. *And.* 1—7. Jehovah dia mampiseho fa lzy no Andriamanitra mahery, ary izany dia hita amin' ny nanirahany ilay mpandresy lehibe mampangorohoro ny jentilisa.

And. 1. Izay zavatra kendrena amin' ity toko ity dia mitovy ihany amin' izay teo amin' ny toko mialoha, dia ny hampiseho ny fiandrianan' i Jehovah sy ny mahambony Azy. Izay hevitra niseho teo amin' ny 40, 18 no mbola tohizana eto. Ny herin' Andriamanitra dia tsy tokony ho-hadiñoina, ary izany dia zava-dehibe amin' ny olon' i Jehovah. Teo amin' ny toko 40 dia ny heriny eo amin' ny zava-boahary indrindra no nokeendrena; fa eto kosa dia ny heriny miseho amin' ny tantara no ambara. Aseho eto fa Jehovah Andriamaniry ny Israely no mitondra sy mandantolanto ny zavatra rehetra ataon' ny olombelona aty ambonin' ny tany. Koa izay mino sy matoky Azy dia tsy tokony hatahotra, na inona na inona zavatra hiseho sy ho tonga. Aseho eto ny proto ahitana izany hery sy fahetana izany. *Mangina bibaino Aby bianareo, ry Nosy.* Ny Nosy dia tononina ho solom-bavan' izao tontolo izao (40,¹⁵). Asaina mangina tsara izy, fa hanatrika ny Tompo lehibe. Ny anton' ny hifanatrehany eo amin' i Jehovah dia ny hahitana izay manana ny marina, na Jehovah na ny sampy; na izay manaiky an' Andriamanitra iray marina, na izay mivavaka amin' ny sampy. *Aoka handroso hery ny firenena.* Izany hoe: Hanangona sy hamory ny heriny rehetra. Jehovah dia manana ny fahamarinana tanteraka, ka dia tsy manahy ny ho resy eo amin' ny fifandahara-na, na dia omena fotoana hiomanana aza ny fahavalony. Ity teny ity dia ilaina ho an' izay rehetra be ahiahy sy saro-tahotra te-hiaro ny fahamarinan' Andriamanitra amin' ny fandrahonana sy ny fampitahoran' ny mpahohitra. Fa ny amin' ireo mpanohitra, izay tsy manan-kiantehlerana hafa, afa-tsy ny herin-tsainy tsy mahomby, dia tsy maninona na dia hikarokaroka hery vaovao mandrakariva amim-panahiana aza; nefà izany hery izany dia tsy mba tahaka izay omen' i Jehovah ny azy (40,²¹). Hita eto fa manaiky ho isan' ny ankilany amin' ny fitsarana Jehovah (ampit. 1,¹⁸; 5, ³). Nefà aiza izay tribonaly hitondrana izao raharaha izao? Tsy voatonona

eto izay tribonaly hafa afa-tsy ny raharaha efa natao sy efa vita ihany. Ny Tompo manondro asa anankiray, izay miharihary tsy azo atenina, sady tsy azo lavina. Voalaza eo amin' ny andininy manaraka izany; ary izany asa izany dia sady toeram-pitsarana no asam-pitsarana ampisehoana izay rariny amin' ireo ankilany ireo avy.

And. 2—7. Amin' ireo fanontaniana ireo no ijoroan' ny Tompo eo anatrehan' ny fitsarana, ka anondroany ilay mpandresy vaovao, izay mirimorimo fatratra, ka mampihoroho ny firenena maro. Lazaina eto fa ny fandreseny dia avy amin' i Jehovah. Izay no efa nanaitra azy sady nampiainga azy ary nampiditra azy tamin' izany raharaha izany. Izay adidiny dia ny hanaraka izay fomba asain' i Jehovah hanaovana izany. Jehovah no hamboatra ny tantara sy ny tarehin' ny raharaha araka ny sitrapony amin' ity fiasana vaovao ity. Izany olo-malaza vaovao izany dia tsy isalasalana fa Kyrosy. Ao amin' ny 44,²⁸ vao voatonona ny anarany. Avy any atsinanana no hihaviany (46,¹¹). Ary izany dia mifanaraka amin' ny nihavin' i Kyrosy, fa Persia izay nisehoany voalohany dia any atsinanan' i Babylona. Ny fandrosoany tsy azo sakana dia ambaran' ny teny hoe: *Noīnbān'* ny fahamarinana tamin' ny diany rehetra. Ny teny hoe *fahamarinana* dia miseho matetika amin' ny boky fampiononana. Ary raha voalaza eto fa ny fahamarinana no momba ny diany rehetra, dia izany no manambara fa amin' izany no itadiavan' Andriamanitra ny rariny; nefà tsy ny fahamarinana iarovany ny fahamasinany no voalaza eto, fa ny tsi-fetezany hivadika amin' ny fampanantenana efa nataony, ary izany fahamarinan' Andriamanitra izany dia niseho tamin' ny faharesen' ny fahavalohany rehetra, izay notafihin' i Kyrosy. Izany no anton' ny ilazana fa Jehovah dia nanorotoro ny zavatra rehetra nisakana teo anoloan' i Kyrosy. Ary ireny rehetra ireny (and. 3), izay mifanojo aminy, dia entiny, sady mandroso soa aman-tsara any amin' ny lâlana tsy mbola nodiavin' ny tongony izy, (dia Kyrosy). Izany hoe: Handroso mandrakariva any amin' ny tany vaovao izay mbola tsy fantany izy; kanefa amin' ireny dia tsy hisy hahatohitra azy. Izany mampiseho ftena toro-hevitra sy fitarihana avy amin' Andriamanitra ny tafika nataon' i Kyrosy. Ny taranaka rehetra hatramin' ny voalohany ka hatramin' ny farany dia samy eo am-pelatanan' Andriamanitra avokoa. Izany hevitra izany (and. 4) dia miseho matetika koa ao amin' ny Soratra Masina. Ary ny fanononana ny anaran' i Jehovah eto amin' ity andininy ity dia mifandrify amin' izay voalaza ao amin' ny Eks. 3,¹⁴. Ny vavolombelona mampiseho fa Jehovah no nijoro tao ivohon' ny fandresen' i Kyrosy dia ambaran' ny and. 4 sy 44,⁷. Azon' ny tahotra sy ny horohoro ny firenena. Ka isan' ny nahamora ny fandresen' i Kyrosy izany. Ny hoe: «*Nanatona izy ka tonga*, dia milaza ny nataon' ireo firenena raiki-tahotra sy nangovitra noho ny fandrenesany an' i Kyrosy. Ny anton' ny ahatongavany dia hifanampy amin' ny namany (and. 6). *Fa samy nanampy ny namany avy izy rehetra*; ary mba tsy hampiraviravy tânanana azy, dia nifampilaza izy hoe: Matokia. Izany dia mampahatsiaro ny fanekena nifanaovan' ny mpanjakan' i Babylona sy Egypa ary Lydia, sady mampahatsiaro koa ny hafanampon' ny Grika tamin' ny nahatongavany hamonjy an' i Kresosy mpanjakan' i Lydia tamin' izao tafika nataon' i Kyrosy izao. Hita amin' izany ny fahatanterahan' ny voalaza ny amin' ny nosy teo amin' ny and. 5.

Afa-tsy ny firaisan-kinan' ireo firenena rehetra ireo hifanampy amin' ity loza mandrahona ity, dia misy zavatra iray koa ataony, izay voalaza amin' ny and. 7. Ary io no toa heveriny ho ambony amin' izay anantenny famonjena. Ny anton' ny anononan' ny mpaminany azy eto dia ho

fanosoana an' ireo izay mitoky amin' ny sampy. Ny mpamaky dia tarihiny ho ao amin' ny trano anefena sy anamboarana ny sarin-tsampy. Koa asehon' ny mpaminany izay anamboarana azy, fa na ny mpandrafitra na ny mpanefy dia samy mikely aina fatratra, ka ny tonta dia havaozina, ary misy vaovao izay atao koa. Izy rehetra dia samy manao izay hahalavorary izany, ka mitoky amin' izany fa haharava sy hahafoana ny lalan' ny tantara efa voakendrin' Andriamanitra. Nefa hita fa izay fototra iorenany sy itokiany dia zava-poana, izay tsy hahatanteraka ny fikasany.

II. *And. 8—20.* Ny mpaminany dia tsy miandry izay valy ataon' ireo mpanompo sampy ireo, fa mitodika ny Israely, ka mampahalala azy mazava fa tsy misy tokony hatahorany ny amin' i Kyrosy, fa Andriamanitra no naniraka azy mba hanafaka ny Israely.

And. 8—10. Misy zavatra roa toa mila hampieritreritra ny Israely amin' izao toe-draharaoha hitany izao. Ny anankiray dia ny fanahiany fandrao hiara-ho tra-doza amin' izao tontolo izao izy amin' ny fameleza-na ataon' i Kyrosy. Ary izany ahiahy izany dia esorin' i Jehovah amin' izay voalaza amin' ireto andininy ireto. Ny ahiahy anankiray koa dia ny hoe : Sao efa nanadino ny olony Jehovah amin' izao nahazahoany mpanompo vaovao izao. Ary izany koa dia esorina amin' ireto andininy ireto ihany, ka izany dia samy ho hita amin' ny fandinhana ny teny ao aminy.

Ry Israely mpanompoko. (Jer. 30,¹⁰; 46,²⁷). Io teny io dia miverina matetika amin' ny boky fampiononana. Ny heviny amin' izay voalaza eto no malalaka indrindra; nefo mbola ho hitantsika ihany ny heviny teritory kokoa amin' ny toko sasany aoriania. Tsy ny Israely manontolo no lazaina eto (ampit. and. 17), fa ny fiangonana marina amin' ny Israely. Raha lazaina ho mpanompon' i Jehovah izy ireo, dia ao anatin' izany ny fanoavany sy ny fanajany Azy ary ny addidiny eo amin' izao tontolo izao. Izany toetry ny Israely izany dia asehon' ny teny ilazana ny nataon' i Jehovah taminy. *Izay no fidiko.* Miankina amin' Andriamanitra ny fidiyanana azy, fa tsy miankina amin' ny fiendrehan' ny Israely. *Tsy mba nariako.* Izay mety mihevitra izay efa nataon' Andriamanitra taminy dia hahita ny mahazava-dehibe izany. Izay ifotoran' izany fidiyanana voalaza teo izany anefa dia mba miankina ihany koa amin' i Abrahama, izay lazaina tsotra eto hoe : Sakaizan' i Jehovah (amp. 2 Tant. 20,⁷; Jak. 2,³). Fa na dia tsy miankina amin' ny Israely aza ny fidiyanana azy, dia efa mahatonga soa ho azy ny finoan' i Abrahama razany sy ny fahatohorany an' Andriamanitra (Gen. 26,⁵; 24; Deot. 10,¹⁵). Ny mino rehetra aty aoriania dia samy mahazo milaza am-pisaorana hoe : Efa nanisy soa antsika maimaim-poana ao amin' ilay Malala Izy (Efes. 1,⁶). Ny hoe : *Efa notantanako avy tany amin' ny faran' ny tany dia tokony ho manondro ny fiantsoana an' i Abrahama avy tany Mesopotania, fa izany no heverina ho faran' ny tany tamin' izao fotoana izao.* Ao amin' ny 5,²⁶ dia Asyria koa no antsoina ho faran' ny tany. Hita arak' izay voalaza, fa tsy misy tokony hahakivy sy hampamoifo ny Israely, satria izy dia firenena kendren' ny fitiavan' Andriamanitra. *Amin' ny tanana an-kavanana' ny fabamarina-ko.* Amin' izany no anomezan' i Jehovah toky ny Israely, fa ataony ho adidy ny hitady ny rariny ho azy; ary izany dia hiseho amin' ny famonjena azy sy ny fandranganana ny fahavalony, fa Andriamanitra hanome ny rariny ho an' ny olom-boafidiny (Lio. 18,¹⁷ ampit. 2 Test. 5,⁶).

And. 11 — 16. Ny famonjena ataon' i Jehovah dia hiseho amin' ny fahavoazan' ny fahavaloo,—tsy ny Kaldeana ihany, izay mitana ny lahara-

na voalohany, fa ny fahavalon' ny mino rehetra na toy inona na toy inona. Lazaina voalohany fa tsy haharitra ireny (and 11—13); ary manaraka izany dia lazaina fa handresy azy ny Israely (and. 14—16). Koa dia omema toky amin' izany fa ho firenena mpandresy ny olon' i Jehovah. Neta izao dia mbola toy ny *kankana* ihany izy, izay mihosinkosina amin' ny vovoka, ka tsinontsinona eo imason' ny olona, ary tsy misy miantra na mangoraka azy (Ampit. Sal. 22,⁶). Tonomina koa hoe : *Olom-bitsy* izy. Efa mihalany miely sy mipariaka amin' ny tany samy hafa, ka toa tsy ho vanon-ko firenena intsony ; nefà na dia zava-tsaro-pantarina toy izany aza no miseho amin' ny toe trany, dia izao no tena hita : *Ny Iray Masin' ny Israely no Mpanavotra azy*, dia llay Anankiray voatokana ho an' ny Israely. Ny hoe mpanavotra dia miverina matetika eto amin' ny boky fampiononana (44,²⁴). Io dia isan' ny teny lalina sady feno fampiononana hita amin' ity boky ity. Mitovy amin' izay teny hita ao amin' ny bokin' ny lalana izy (Lev. 25). Ao dia teny entina milaza izay olona manana adidy sy rariny hanavotra ny fananan' ny havany mahantara, na ny tenany, raha tamin' ny andro fahaporitana no tsy maintsy nivarotana ny tany na ny tenany. Ary eto dia Jehovah no nandray izany adidy izany ny amin' izay tsy maintsy ataony amin' ny Israely. Koa dia adidiny ny hamerina ny Israely hla amin' ny fanandevozana sy ny fahoriania. Io teny io dia efa nentina nilaza izay natao tamin' ny Israely tamin' ny nanafahana azy tany Egypta koa, ka dia tsy maintsy ho azo entina milaza koa ny asan' i Kristy.

Misy ohatra roa voatonona eto hampisehoana fa tsy maintsy handresy ny fahavalony ny Israely. Ny anankiray dia izay voalaza eo amin' ny and. 15. Ary ny anankiray dia izay voalaza amin' ny and. 16. *Ataoko kodia vaovao misy nify maranitra bianao*. Ny amin' ny kodia dia jereo. 28,²⁷. — Ary lazaina fa *bively ny tendrombohitra* izy ; tahaka ny fanao raha mively vary, ka *banorotoro* azy. Dia tsy manaisotra ny voambary fotsiny, fa manorotoro ny tendrombohitra ho vovoka koa. Ny hoe *vovoka sy akofa* dia milaza ny fahatsinontsinon' ny tendrombohitra sy ny havoana. Miseho amin' izany ny hery izay omen' i Jehovah ny Israely. Fantatra mazava fa izay kendrena amin' izany ohatra izany dia tsy milaza ny fandresena araka ny nofo, fa zavatra mbola any ankoatra lavitra no tazan' ny mpaminany amin' izany. Nefà izay lazaina ho tendrombohitra sy havoana eto dia ireo firenena mahery sy manandaza fahavalon' ny Israely. Ireny firenena ireny dia tsy maintsy hahatsiaro ny hery tsy azo sakanana ananan' ny fanjakan' Andriamanitra, ka hita ny fahatanterahan' izany tamin' ny nandresen' ny Filazantsara ny fanjakana romana sy ny fanjakana grika ary mbola mandresy hatrany hatrany mandrakankehitriny sy amin' ny ho avy koa. Izay voalaza amin' ity and. 15 ity dia ampit. 40,⁴; Mik. 4,¹¹⁻¹³. Ao amin' ny 21,¹⁰ dia ny Israely no lazaina ho voavely, ka hafa noho izay voalaza eto izany. Ao amin' ny and. 16 dia oharina amin' ny olona mikororoka vary ny Israely. Ny fahavalony dia ho paohin' ny rivotra tahaka ny akofa. Izany dia ohatra amin' ny fahoriania sy ny famaliana hihatra amin' ireny. Amin' ny hahitany izany dia hahatonga azy hiravoravo amin' i Jehovah. Ny fandresena izay voalaza eto dia tsy fandresena ivelany, fa mihatra amin' ny adim-panahy lehibe. Ny strofa farany dia teny ohatra amin' ny Israely.

And. 17—20. Ny hoe *ory sy malabelo* dia ireo izay efa niankohoka noho ny famaizan' i Jehovah, ka mahatsiaro ny fahotany. Izany dia ny mino tsirairay sy ny fiangonana manontolo, izay tsy maintsy miady sy mijaly. Manazava tsara izany ireo teny fiantombohana amin' ny tori-

teny an-tendrombohitra nataon' i Jesosy. Ny toetry ny fahoriana sy ny fietren' ny Israely dia aseho eto ho toy ny tany efitra, izay ovan' i Jehovah ho tany vonton-drano tsara tahaka an' i Edena (ampit. 29,¹⁹). Ny voala-za amin' ny and. 18—19 dia ampit. 30,²⁵; 35,⁶⁷, etc. — Izao tontolo izao dia hanaiky ny rantsan-tanar' Andriamanitra miseho amin' ny famonjena mahagaga ataony amin' ny Israely.

III. *And. 21—29.* Izany asa izany, dia ny fanirahana an' i Kyrosy, dia raharahan' Andriamanitra koa, satria Izy ihany noefa nanambara mialoha ny amin' izany.

And. 21—24. Amin' ireto andininy ireto indray no amerenana sady amaranana ilay fifandaharana natao tamin' ny jentilisa (and. 1—7) izay tapaka tamin' ny nitenenan' i Jehovah tamin' ireo olo-marina nila ho kivy; nefo ny teny dia saiky miante fa indrindra amin' ny tenan' ireo andriamanity ny jentilisa, indrindrà fa hatramin' ny andininy 22; fa ny and. 21 no tena atao amin' ny mpivavaka amin' ny sampy. Izay zava-baovao amin' ity fizarana ity dia ny fihakana ny sampy mba hampiseho profo hahitana fa mahalala sady mahay manambara ny zavatra ho avy izy. Jehovah dia efa mampiseho sady mbola hampiseho ny fahaizany milaza ny zavatra mbola ho avy. Izany no vavolombelona ahitana ma-zava fa Izy tokoa no Andriamanitra marina sady tsy toha, ary mampiseho koa fa Izy ihany no manapaka ireny zavatra ireny. Andriamanitra dia te-handatolanto ny ho avy, sady azony atao izany. Noho izany dia azony atao koa ny hanambara ny tantaran' ny andro ho avy. Ny hoe *Mpanjak' i Jakoka* dia eto ihany no ahitana azy; nefo ampit. koa amin' ny fite-ny hata fanao, toy ny hoe llay Maherin' i Jakoba (49,²⁶; Gen. 49,²⁴) sy Mpanjaka (33,²²). Amin' izany teny izany no toy ny ampikambanan' i Je-hovah ny zavatra rehetra voalazany ho fampiononana ny olona. Amin' ny fiantombohana amin' ny and. 22 dia mihodina manatrika ny olony Jehovah; indro ny teny hoe: *Asebony amintsika*, ka maka toerana eo amin' ny ankilany misy ireny, ary mitandahatra amin' ny mpanompo sampy sy ny sampiny.

Asaina asehon' ireny ny profo mampiseho ny fahalalany ny ho avy, sady ho hita koa ny fahatanterahany mitovy amin' ny faminaniana azy, raha sendra misy. Ary afa-tsy izany dia asaina hilaza na hanazava ny zavatra izay mbola ho avy izy, ary izany rehetra izany dia atambany amin' ny teny tsotra hoe: *Mananova soa, na mananova ratsy*, mba ho famanatarana fa misy fiafnana mivoaka avy amin' ny tenany; nefo tsy hain' ireo sampy moana ireo atao velively izany (Jer. 10, 1); fa izy dia *tsino-natsinona*, ary ny *asany dia naman' ny zava-poana*.

Misy fandikana hafa azo atao amin' ny andininy 22 b araka izay hita amin' ny nota toy izao : «Ambarao izay zavatra voalohany»; koa dia tsy ny hanambara ny zavatra ho avy ihany no alehan' ny hevitra, fa asainy aseho koa izay akaiky kokoa, dia ny voalohany, dia ireo zavatra niseho tamin' ny fandresen' i Kyrosy voalohany tany avaratra; izany no ambaratonga voalohany amin' ny lalam-pandreseny; ary efa voalazany koa ny zavatra ho avy, dia ny amin' izay mbola hatao amin' i Babela sy ny hanafhana ny Israely mbamin' ny asa lehibe rehetra tohin' izany momba ny famonjena. Misy toko maromaro misesy amin' ity boky ity izay amerenan' ny mpaminany io hevitra io, izay milaza ny faminaniana ny amin' ny fotoana akaiky sy lavidavitra kokoa (42, 9; 43, 8; 44, 7 x; 45, 19-21; 46, 9; 48). Amin' izany filazana izany indrindra no ahazoan' ny Israely manovo finoana sy fahatokiana ao amin' Andriamanitra.

Mety tsara koa ny handinhantsika ireo faminaniana rehetra ireo sy

ny fahatanterahany ; fa isan' ny vavolombelona manamarina an' i Jehovah, ka ahazoan' ny fiangonana hery sy tanjaka hahasahilany *hilaza hoe*: « Tompo ô ! Hianao no mahalala ny zavatra rehetra ! »

And. 25-29. Eta voalaza teo fa ny sampy dia tsy mahay na mahala-la na inona na inona, fa Jehovah kosa, Izay efa nametraka an' i Kyrosy tao amin' ny lalam-pandresena, dia efa nanambara sy nanazava koa ny amin' izay ho vokatr' izany zavatra rehetra izany. Lazaina eto fa Jehovah dia *nanaitra ny anankiray*, dia Kyrosy, *avy tany avaratra*, dia ny *anankiray avy any amin' ny fiposaban' ny masoandro*, dia avy any atsinanana izany, satria Kyrosy dia sady mpanapaka tany Media, izay ao avaratr' i Babel, no fianakavian' ny mpanapaka Persiana, izay any atsinanan' i Babe-la. Jehovah milaza fa *bantsò ny anarako izy*. Izany dia tsy milaza fotsiny fa hankalaza ny anarany amin' ny asany izy, dia amin' ny famonjena ny Isiraely avy tany Babel sy ny famelana azy hanorina ny tempoly indray ; fa tsy azo lavina fa isan' ny raharaha nahatonga ny firenena jentilisa ho gaga sy hieritreritra ny amin' io firenena io sy ny amin' ny finoany ny Andriamaniny izany. Nefa tsy tokony ho izany ihany no alehan' ny hevitra voalaza amin' io teny io, fa tokony ho mihatra amin' ny tenan' ilay mpandresy koa, ka milaza ny fanajany llay Andriamanitra marina. Raha araka ny mahapersiana azy, dia tsy mba nivavaka tamin' ny Andriamanitra iray marina izy, sady voalaza rahateo ao amin' ny 45, ⁴ fa tsy nahalala an' Andriamanitra izy.

Ary izany dia hamarinin' ny soratra izay hita amin' ny tsangambato vao faingampaingana. Voalaza amin' izany soratra izany fa Kyrosy dia nankalaza ny andriamaniry ny Babyloniana noho ny fandreseny an' i Babel. Nefa izao koa no tokony hoheverina : Raha amin' ity soratra ity dia tsy tokony ho avy amin' ny tenan' i Kyrosy, fa tokony ho avy amin' ireo mpisoron-tsampy, izay niadidy izany soratra izany. Ary tsy izany ihany koa, fa tokony ho marina ny filazana hatry ny ela manambara fa Kyrosy dia mandinika ity faminaniana ity, ka tsy maintsy ho efa nampieritreritra azy lalina izany, ka izany no nahatonga azy hampody ny Isiraely sy hamela azy hanorina ny tempoly indray. Ary tamin' izany fomba izany no efa nanomezany voninahitra an' i Jehovah, araka ny teny ao amin' ny Ezr. 1, ². Nefa misy mihevitra fa avy amin' ny politika fotsiny no nanaovan' i Kyrosy izany teny izany, fa tsy nisy antony tokony hataranay ka hilany fitia amin' ny Isiraely. — Voalaza eto fa *banosibosy* ny *mpanapaka tabaka ny fanosibosy feta izy*. Ny hoe mpanapaka dia ny governora sy ny lehibe amin' ny fanjakana Babyloniana.

Ny ohatra voalaza eto ny amin' ny feta sy ny tanimanga dia manambara ny hataon' i Kyrosy amin' ireny mpanampaka ireny, fa handresy azy izy, ka hanao izay sitrapony aminy ; ary izay hahazoan' i Kyrosy hananta-teraka izany dia noho ny fitarihan' i Jehovah azy amin' ny lalany rehetra.

Ny and. 26 dia mandinika bebe kokoa ny amin' ny fahalalan' i Jehovah ny zavatra rehetra, araka izay miseho amin' ity raharaha ity.

Izay voalaza teo amin' ny and. 2 no averina sy halalinina indray amin' ireto andininy ireto.

Tsy misy amin' ny sampy izay eta nitory izany zavatra izany hatramin' ny voalohany. Ny tantara dia samy manana ny fotoany voafetra avy, na ny fiatombohany, na ny fandrosoany na ny fiafarany. Ary izao dia toa efa tapitra ny epoka teo aloha, dia ny epokan' ny Kaldeana, ary misy epoka vaovao manomboka indray. Nefa tsy misy amin' ireny sampy ireny mba efa nilaza ity tafi-pandresena ity, izay hahatonga fiovana lehibe eo amin' izao tontolo izao, indrindra fa ho fiantombohan' ny andro

vao amin' ny Israely. Jehovah ihany no voalohany sady farany maha-lala ny amin' izany raharaha izany, ary Izy ihany no ahazoan' i Ziona teny fampiononana. Ny teny ao amin' ny and. 27 dia mampahatsiaro ny 40,⁹ —. Ny teny hoe : *Indreo, indreo izy* dia tokony ho milaza ny zanak' i Ziona miverina avy amin' ny fahababoana. — Ny andininy roa farany (28-29) dia milaza ny fitsarana mihatra amin' ny sampy, izay tsy mahay manolo-tsaina na mahay milaza ny ho avy, fa sady tsy mahay miteny no tsy manan-tsaina. Ny hoe *izy rehetra* dia milaza ny sarin-tsampy rehetra ; ary izay lazaina amin' ny hoe *tsinontsinona ny asany* dia ny asan' ny sampy sy ny an' ny mpivavaka aminy.

Ao ihany ny sarin-tsampy, nefas tsy misy amin' ireny mahasoa na dia iray aza. Koa dia tsy misy hafa amin' ny miankina amin' ny rivotra sy ny zava-poana ny miankina aminy sy matoky azy ; fa ny Israely, izay manana an' i Jehovah kosa, dia tsy tokony hatahotra na inona inona, fa tsy mba tahaka ny sampy Jehovah, fa mahay manolo-tsaina ny olony Izy.

D. TOKO 42: *Ny amin' ilay mpanompo mahafatra-po an' i Jehovah, bafa nobo ireo mpanompony efa nivarilavo.*

Tamin' ny toko mialoha dia ny olona Israely no nambara ho mpanompon' i Jehovah, ary teny ho aminy no nolazaina. Ary izao dia tsy tokony hihevitra izy fa efa naetry na tsy ahoana intsony, raha Jehovah nifidy an' i Kyrosy ho fiasany vaovao. Ny amin' i Kyrosy dia tena ilaina tokoa ; fa Jehovah manana raharaha homena azy ao amin' ny tantaran' izao tontolo izao sy ao amin' ny tantaran' ny fanjakan' Andriamanitra. Izy no ho mpamboa-dàlana sy ho mpamoha vavahady ny Israely. Ny Israely anefa dia ilaina koa hisolo azy ; fa rehefa vita ny asan' i Kyrosy, dia misy raharaha ho an' ny Israely.

Nefas Jehovah dia mbola mila fiasana mihoatra sady Maherihery kookoa indray noho ny Israely. Na dia ho tafarina indray aza ny Israely, raha izy irery dia tsy hahatontosa na hahalavorary ny fanompoana rehetra tadiavin' i Jehovah ho vitaina. Araky ny plana lehibe kasain' Andriamanitra hatao na amin' ny Israely na amin' izao tontolo izao, dia mila mpanompo hafa koa Izy, izay tsy maintsy ho sady zanaka no mpanompo. Ary aseho amin' ny teny fampanantenana amin' ireto and. ireto Ilay Mpanompo anankiray hafa, lehibe sady be voninahitra lavitra noho ireo efa voalaza teo aloha ireo. Amin' ny ahazoana ity vaovao ity no ahitana ny mahalatsaka ireo hafa.

I. And. 1—9: *Ny Mpanompon' i Jehovah.*

And. 1—4. Ny hoe «*Mpanompon' i Jehovah*» dia tena fanao entinkilaza ny Israely. Efa voatonona sahady ao amin' ny Eks. 4,²³ izany, ary saiky hita hatrany hatrany amin' ny boky fampiononana (jereo 41,⁸ ; 43,¹⁰; 44,² etc. Ary izay heverina amin' izany indrindra dia ilay firenena, izay nandevozina tany Babylona. Koa hita amin' izany fa na dia tamin' izany fahalemena rehetra izany aza (42,¹⁹), dia mbola tsy notsoahan' Andriamanitra ny adidy sy andraikitra miankina aminy. Raha ny Israely be sy ny maro dia araky ny ivelany ihany no azo iheverana azy ho toy izany ; fa raha araka ny hevitra anaty momba ny hoe mpanompo, dia izay manolo-tena amam-panahy an-tsitraro hahazo anjara amin' ny fanompoana an' Andriamanitra ihany no ao anatin' izany. Koa raha ampiharina amin' ny Israely ny teny hoe «*mpanompon' i Jehovah*», dia ireo Israelita tsara fanahy sady matoky an' Andriamanitra no antsoina amin' izany.

Fa misy filazana hafa koa anefa hita ao amin' ny boky fampiononana, izay tsy azo neverina ho manondro fikambanan' olona, fa mihatra amin' ny olona tsirairay, toy izany ny teny ilazana an'i Abrahama sy Mosesy sy Davida ary ny mpaminany. Ity Mpanompo voalaza eto ity sy ao amin' ny toko hafa koa amin' ny boky fampiononana dia lehibe lavitra sady tanteraka mihoatra noho ireny. Izy no nahatanterahan' Andriamanitra ny fikasam-pamonjeny rehetra. Izao no toko milaza Azy : 42,¹; 49,¹⁹; 50,⁴⁹; 52,^{13-53, 12}; 61,¹. Ireo no mazava indrindra sady lallna indrindra amin' ny bokin' ny faminaniana rehetra. Amin' ireo faminaniana ireo no anomezana ny anarana evanjelika ho an' ilay ho avy.

Ny tenan' i Jesosy Kristy Tompo dia efa nanao ity ho milaza ny programany, araky ny voalaza ao amin' ny Mat. 20,²⁸. Ary ny filazana Azy ao amin' ny Asa. 3,¹³⁻²⁶; 4,²⁷ dia nalaina avy amin' ity filazana ity. Ary izany dia manana hevitra hafa noho ny mazana ampiasana ny teny hoe mpanompo ao amin' ny mpaminany; fa amin' ity teny ity sy amin' ireo teny hafa mitovy aminy dia persona tokana sady mifetra no tondrolny.

Miaraka amin' ny fanambarana Azy dia aseho koa ny asany, na amin' ny jentilisa, na amin' ny Isiraely (40 sy 49). Izay Mpanompo lazaina eto dia hafa noho ny ao amin' ny 44,², fa mitovy amin' izay lazaina ao amin' ny toko 53. Nefa ahoana ary no ahazoan' ny mpaminany manao ny teny hoe mpanompon' i Jehovah ho sady ilazana ny Isiraely no ilazana llay Mpamony ho avy? (Jereo ny and. 1 sy 19). Tsy maintsy tsarovana ny amin' ny niantsoan' Andriamanitra ny Isiraely ho mpanompony. Ary izany dia tsy momba ny famonjena ny tenany ihany, fa ny hanatanteraka koa ny asan' Andriamanitra ao amin' ny taranak' olombelona. Ny raharahanay dia ny hampitatra ny fahalalana an' Andriamanitra amin' ny firenena rehetra ary ho fitahiana any amin' ny tany rehetra (Gen. 12, ³). Nefa tsy nahavita izany izy, ka dia natolotr' Andriamanitra ho ao ambanin' ny ziogan' ny jentilisa, mba hahafantarany ny mahasamy hafa ny fanompoana an'i Jehovah sy ny fanoavana ny mpanjakan' ny tany (2 Tant. 12, ⁸). Tsy foana amin' izany anefa ny raharahan' ny Isiraely (Rom. 11,²⁹). Fa rehetra tsy mahavita izany ny Isiraely araky ny mahafirenena azy, dia tsy maintsy hanatanteraka izany izy amin' ny fananelanana ataon' ny anankiray avy aminy ho solon-tenany. Ary Izay io indrindra no aroson' Isaia amintsika eto ho llay Mpanompo marina. Tsy avy any ivelan' ilay firenena mpanompo Izay, fa Izay no taranaka madio indrindra avy ao aminy, ka ahazoany mitsangana ho solon-tenan' ny fireneny. Nefa ao amin' ny personany dia manana izay mampiavaka Azy amin' ny fireneny Izay, sady misy tsy itoviany aminy aza noho ny ananany raharaha manokana (49; 53). Tanteraka ao aminy ny hevitry ny hoe mpanompon' Andriamanitra, ka dia Izay no hahatanteraka ny fikasan' Andriamanitra hamony izao tontolo izao, arak' izay efa natombony tamin' ny nifidianany ny Isiarely (53,¹⁰). Hita amin' izany fa azo atao ny hampiasa ny anarana hoe mpanompo, na amin' ny firenena Isiraely — tsy araky ny tena toetrany, fa araka ny hevitr' Andriamanitra sy noho ny raharahanay — na amin' llay Anankiray, Izay hany nahatanteraka ity raharaha ity.

Ilay voafidiko sady sitraky ny foko. Izay ren' i Jaona Mpanao batisa tamin' ny batisan' i Jesosy dia re koa amin' ny tenin' i Jehovah mampiseho ny firaism-pitiavana, izay mampikambana azy amin' ity Mpanompo ity (Jereo Mat. 3, 7). Izany no mampiseho mazava amintsika fa ny fankasitranan' Andriamanitra dia mitoetra ao aminy sy amin' ny raharahanay; ary izany dia naverina indray koa tao amin' ny tendrombohitra famirapiratana (Mat. 17, 5). Jaona Mpanao Batisa dia mamerina izany indray amin' ny anambarany Azy hoe: «Ny Ray tia ny Zanaka», (Jao. 3,³⁵)

tahaka izany koa Paoly amin' ny iantsoany Azy hoe : «Ny Malala» (Efes. 1, ⁶) — Ary izay hitan' i Jaona Mpanao batisa tamin' ny batisan' i Jesosy dia fahatanterahan' izay ampanantenaina eto ho fampiomanana ity Mpanompo ity amin' ny raharahany araka ny voalaza hoe : «Napetrako tao aminy ny Fanabiko» (ampit. 61, ¹; 11, ²). Ny raharahany dia tsy atao araka ny fihetsiketsehan' ny saina amam-panahin' olombelona, na tante-rahina amin' ny hery amam-pahefany, fa ny Fanahin' Andriamanitra no mitarika Azy ; fa efa nahazo ny Fanahy tsy amin' ohatra Izy. Noho izany, ny asa aman-draharahan' ity Mpanompo ity dia tsy azo lazaina ho tohin' ny asa tamin' ny fanjakan' Andriamanitra teo aloha, fa tena vaovao mihitsy sady lehibe ary feno fiainana sy fahamarinana. Koa azo lazaina fa sady mahasoa ny Israely no mahasoa antsika ny ahazoana Mpanompo toy izany, Izay sady sitraky ny fon' Andriamanitra no feno ny Fanahy.

Ao aminy no tian' Andriamanitra hanatanterahana ny zava-dehibe indrindra, izay hahatonga fitahiana ho an' izao tontolo izao, fa «hamoaka fitsipika bo an' ny jentilisa» Izy. Izay mby ao an-tsaintsika miaraka amin' izay ny amin' izany dia ny filazantsara. Izay heverina amin' ny teny eto hoe «fitsipika», dia ny fanambarana ny fikasam-pamonjen' Andriamanitra ; nefo izay marika ho tratrarina amin' izany fanambarana izany dia ny hanova sy hametra ny toe-plainantsika manontolo. Izany dia hita mazava amin' ny didin' i Jesosy hoe : «Mampianara azy bitandrina izay rebetra nandidiako anareo». Izany dia tsy maintsy havoaka ; ny fitoerana hamoahana azy dia avy ao Ziona, renivohitry ny fanjakan' Andriamanitra. Ary tanteraka andavany sy antsakany tamin' ny Apostoly ny hevitr' izany, fa tsy maintsy hanomboka any Jerosalema ny fitoriana ny filazantsara (Lio. 24,⁴⁷). Ny toe-draharaha dia hafa tarehy eto noho izay voalaza ao amin' ny toko 2,²—. Ao dia ny jentilisa no voalaza hitanjozotra hankany Ziona voatariky ny fahazavany ; fa eto kosa dia ny asan' ny misiona eo amin' ny firenena rehetra no ampanantenaina. Ny firenena dia sady ho tadiavina no hitady arak' izany. Nefo ny zavatra voalohany indrindra tsy maintsy hisy dia ny hahatongavan' i Jehovah ao aminy amin' ny alalan' ity Mpanompo ity. Ny fiangonana dia tsy manana rarily hiandry ny handondònàn' ireny ny varavaram-pahasoavana, raha tsy efa nampandrenesiny azy aloha ny fandondònàn' ny Tompo.

Amin' ny fahalemem-panahy syfanetren-tena mahagaga no androsoan ny raharahan' ity Mpanompo ity (and. 2). Misononoka tsara Izy araka ny mahalehibe Azy. Toa tsy mitady ny voninahitry ny tenany Izy, fa ny voalohan-draharahan sy ny anton-draharahan dia ny famonjena ny fanahin' ny olona. Noho izany no nandrarany matetika ny marary, izay nositrainy mba tsy hilazalaza amin' ny olona. Tsy mba ilainy ny fankalazana foana, fa izay ilainy dia ny fisaorana sy fivavahana amin' ny fanahy sy ny fahamarina. Tahaka ny androsoany amim-pisononohana no itandremany sy anagenenany koa ireny izay hamavoin' izao tontolo izao (and. 3). «Ny volotara torotoro sy ny labinjiro manentona» dia ohatra amin' ny olona izay mahatsiaro tena ho ampahorina, malahelo am-panahy, tsy mahavita sady tsy mahomby amin' ny zava-tsoa rehetra. Ny volotara torotoro dia azo heverina ho ohatra amin' ireo izay efa notorotoroin' ny fijaliana ivelany, ary ny labinjiro manentona kosa dia ireo izay mijaly amin' ny fahoriana sy ny fanaintainana anaty. Ary ity Mpanompo ity no mpikarakara izay rehetra manana fo torotoro. Ary eo anatrehan' ireny no isehoany ho mpitonandra ny tena rariny, ary izany dia mifanaraka indrindra amin' ny raharahany sy izay ilain' ny olombelona. Tsy ny hamoaka ny rariny fotsiny no hataony, fa ny hanao izay hahitan' izany rariny izany lalana hankanesana ao ampon' ny olombelona. Tsy

tiany ny hanambara ny fitlavana amin' ny fahalozana sy ny fahatezerana, fa mitanohitra amin' ny tena rariny tokoa izany.

Ny vokatra lehibe hiseho amin' ny asany dia ambara amin' ny and. manaraka (and. 4). Fahoriana tsy azo tononina no miandry Azy, eny, fijaliana mafy (49; 50; 53). Neta ny fahalehibeazana dia tiany hiseho koa amin' ny faharetana tsy manam-pahataperana, izay hanatratrarany ny marika kendreny, dia ny «*hanorina ny rariny amin' ny tany*»: hanome ny fahalalana sy ny fahamarinana mba hahatonga ny sitrapon' Andriamanitra ho fitsipika sy marika. Izy, Izay mamboatra ny volotara torotoro sy ny labin-jiro manentona, tsy miroahana na kivy amin' ny fahitany izany fahalemena izany, izay mahasakana ny asan' olombelona rehetra. Izy no tena jiro mazava sy volotara mahitsy. Eo an-tanany no azo ametrahana tsy amim-pisalasalana ny raharaha sarotra indrindra, izay mihoatra noho ny trathy ny ain' olombelona. Miseho amin' ny toetry ny raharaha, fa tsy maintsy ambinina ny asan' ity Mpanompo ity, fa «*ny nosy biandry ny lalana*» (dia ny fampianarany sy ny fanambarany). Ny hoe «*nosy*» dia tononina ho solombavan' ny firenena rehetra amin' izao tontolo izao (Indro 41,¹). Miseho amin' izany ny fampiomanana ny famonjena, araka ny voalaza amin' ny boky fampiononana hafa (51,⁴; 60,⁹). Andriamanitra miasa amin' ny fon' ny jentilisa koa, na dia amin' ny fomba hafa noho ny amin' ny Israely aza no iasany aminy. Ny fanirian' ny jentilisa ny famonjena dia faniriana mifaina mandrakariva, ary izany dia miseho amin' ny tsi-fiadanam-pony sy ny fanantenany fanganana, na dia tsy mazava aminy aza izany. Koa raha tonga ao aminy amin' ny teniny ny Mpamony, dia mitanehatra amin' izany faniriany laliny izany, ka ao aminy irery ihany no ahitany fampiononana sy fiadanam-po. «Jehovah ô ! Hianao no efa nahary anay ho Anao, ka tsy mety miadana ny fonay ambarapahitany fitsaharana ao aminao, Tompo sy Mpamonjinay». Hoy koa ny rain' ny fiangonana anankiray : «Ny olombelona araka ny toetrary dia voahary ho an' i Kristy».

Amin' izany no anopazan' ny mpaminany ny masonry ho amin' ny olombelona rehetra ka ivetsivetseny azy lalina sy amim-pangorakorahana. Voatonona amin' izany koa ny fotoana rehetra izay tokony hampihetsiketsika ny fontsika amin' ny raharahan' ny misiona.—Izay rehetra mahalala ny fahatorotoroana am-panahy dia mandray izany ho filazana tsara indrindra aminy. Ary na dia ny tenan' ny Tompo aza dia manaiky izany ohatra izany, arak' izay hita amin' ny fomba samy hafa nasehony. Ny fiantombohana amin' ny toriteny an-tendrombohitra dia misy fifandraisana amin' ity; ao dia asehony amin' ny toetry ny toriteniny ny fiaikeny ny tenany ho ilay Mpanompon' i Jehovah araka ny faminanian' i Isaia eto. Tsaroantsika koa ny amin' ny fiantsoany izay miasa fatratra sy mivesatra entana (Mat. 11,²⁸) sy ny teniny ny amin' ny marary mila mpanao fanafody (Mat. 9,¹²) — Ary farany : Ny filazana rehetra amin' ireto and. ireto dia averina ao amin' ny Mat. 12,¹⁸⁻²¹ ho fanazavana ny toe-pahalemem-panahin' llay Tompo mahatalanjona.

Moa misy antony manokana izay tokony ho nahatonga ny mpaminany hampiseho ity Mpanompo ity eto amin' ity toko ity indrindra? Eta voalaza tamin' ny toko mialoha ny amin' i Kyrosy, izay samy hafa aminy (Indro 41,²⁻²⁵). Ny nanaraka ny dian' i Kyrosy dia horohoron-tafika sy ahiahy ary tahotra: Fa ny diantongotr' ity Mpanompo ity kosa dia mitete fitahiana. Noho ny alalany dia tsy misy fandrahoanana sy fampitahora-hihatra amin' ireny malemy sy mahantre amin' ny Israely ireny ; izy ireny indrindra no karakarainy. Ary ny hitahan' izany no toa antony.

And. 5-7. Rehefa voalaza ny sasin-teny, dia aroso ny resaka nataon' Andriamanitra tamin' io Mpanompony io. Ny sasin-teny (and. 5) dia mikendry hampiseho fa ny raharahan' Izy io dia misanaraka tsara amin' ny toetr' Andriamanitra amin' izao tontolo izao, araka ny mahampamorona sy mahapikarakara Azy; satria noforonin' Andriamanitra izao tontolo izao, ary satria efa ao rahateo ny heviny ny amin' ny tany sy ny olombelona rehetra, — noho izany dia tsy mamela azy fotsiny Izy. Ny loza amam-pahorianana mahazo azy dia mby eo anatrehany. Tianty hokarakaina mba ho azo sitranina ny fahasimbany, ary mba ho tanterahina ny fikasany. Ary ny hanatantekaka izany asam-panasitranana sy fananganana izany dia io Mpanompo io. Ny hanatratra izany fetra sy faritra izany no anton' ny fiantsoana Azy, na araka ny fampanantenana' Andriamanitra tamin' ny razana (Gen. 12,³; Isa. 41,⁹) na araka ny fikasany mandrakizay.

«*Tamin' ny fabamarinana*» no niantsoan' Andriamanitra Azy, tahak' izay ilazana an' i Kyrosy ao amin' ny toko 45,¹³ ho notairina tamin' ny fabamarinana. Raharaha lehibe tamin' ny mpaminany ny nahazoany nindry mafy ny fanambarana izany fahamarinan' Andriamanitra izany, ka nitarihany ny Israely handinika sy hihevitra tsara izany. Ity dia isan' ny teny mamy sy hevitra mampieritreritra indrindra amin' ity boky ity. Izay neverina eto amin' ny teny hoe *fabamarinana* dia tsy ny toetran' Andriamanitra mamaly ny olona tsirairay arak' izay iendrehany avy, na ny ratsy, na ny tsara. Koa dia tsy araka ny mahampsara Azy no alehan' ny hevitra amin' izany teny izany eto amin' ny boky fampiononana, fa misy toetra manokana izay iraisan' izany amin' ny toetran' ny Israely tao am-pivahiniana. Izay nampahory fatratra ny Israely mino dia ny fiheverany, fa efa very ny rariny tokony ho azy teo anatrehan' Andriamanitra (40,²⁷), ary toa toy izany koa ny an' izao tontolo izao. Raha amin' ny ilany anankiray, dia tsy misy izay tokony hitarainan' ny Israely amin' izany, satria ny fahotany miampanga azy, ary efa nahazo izay iendrehany mihitsy izy. Fa amin' ny ilany anankiray kosa dia olom-boafidin' Andriamanitra izy, manana ny teny fampanantenana ka mahalala tena ho voantso tamin' ny fiantsoana mandrakizay. Ka moa Andriamanitra dia hahafoy ny fikasany? Amin' izany fikasana sy teny fampanantenana izany no misy izany rariny manokana ho an' ny Israely eo anatrehan' izao tontolo izao izany. — Raha lazaina fa mampiasa ny fahamarinana Jehovah, dia izao no hevitra ao anatin' izany: 1) Maharitra amin' ny fikasany sy mahatantekaka izany Izy; mitana ny teny nataony tamin' ity firenena ity, na dia be dia be aza ny fahotany; ary koa mampiseho ny fikasany, ka manorina izany koa eo anatrehan' izao tontolo izao amin' ny andraisany azy ho adidiny koa. 2) Mamerina sy mamboatra indray ny toetra marina ifaneraserany amin' ny Israely amin' ny amelany ny heloky ny olony sy anadio-vany azy.

Amin' ny Testamenta Vaovao dia lazaina ho toy ny fitsipika amin' ny fitiavan' Andriamanitra ny «*fabamarinana*», izay visavisain' ny mpaminany eto. Nefa akambana amin' ny famelana ny fahotana koa izany (1 Jao. 1,⁹). Ary ny tahafatesan' i Kristy dia tsy lazaina ho vavolombeion' ny fitiavan' Andriamanitra fotsiny, fa ny fahamarinany koa (Rom. 3).

Raha hamafisina ny filazana ny fiantsoana ny Mesia sy ny fanairana an' i Kyrosy ho natao tamin' ny «*fabamarinana*», dia ny mba hampino ny Israely hahitany fitsaharana sy fiorenana mafy amin' ny fandaharan' Andriamanitra sy ny fikasany tsy mety miova sady mahatoky no anton' izany.

Raharaha roa sosona no raharahan' ity Mpanompo ity, fa Izy no hi-

tondra famonjena, na ho amin' ny Jiosy na ho amin' ny jentilisa, arak' izao: 1) Amin' ny Jiosy dia «*ho faneke na bo an' ny olona*» Izy (49,8). Ny hoe «*olona*» dia mitovy amin' ny hoe Israely. Ao aminy no tena maha-tanteraka voalohany indrindra ny firaisan' ny Israely amin' Andriamanitra. Ny faneke taloha izay nananan' ny Israely dia mbola vao tapata-pany sady fiantombohana fotsiny, ka tsy mbola nahatratra izany. Noho izany no ilazana fa mbola hisy anankiray vaovao, arak' izay ampanantenaina ao amin' ny bokin' i Jeremia (31,31-34) sy arak' izay notononin' ny te-nan' ny Tompo tamin' ny nanendreny ny Fanasan' ny Tompo (Lio.22,20. Ampitahao koa izany amin' ny Isa. 54,10; 55,3). Koa amin' izany ny hevitra voalaza eto dia mampiseho fa Kristy no ho fanatanterahana ny faneke. Ao aminy no lalana hahatanterahan' ny firaiana amin' Andriamanitra. 2) Amin' ny firenena jentilisa dia ho «*fahazavana*» Izy. Izany dia ohatra mazana atao ao amin' ny Soratra Masina hilaza ny fitahi-am-panahy rehetra avy amin' Andriamanitra (indro 44,6; Jao. 8,12).

Izay lazaina amin' ny andininy manaraka (and. 7) dia ny asan' ny Me-sia, na amin' ny Jiosy, na amin' ny jentilisa. Koa amin' izany dia ny fanastranana sy ny fanafahana araka ny fanahy no neverina, na dia ny toe-try ny Israely tao am-pahababoana aza no nakana ohatra izany. Ireo te-ny ireo koa (tahaka ny teny fampanantenana rehetra milaza ny raharahan' ity Mpanompo ity) no mampiseho ny fitiavan' Andriamanitra mahafatra-po. Voalaza voalohany amin' ireo andininy ireo ny amin' io Mpanompo io, Izay ametrahana ny raharahan-pamonjena eo an-tsorony; nefo aseho manaraka izany koa ny amin' ireo izay hahita soa amin' izany asa izany.

And. 8—9. Andriamanitra miantoka amin' ireto andininy ireto, fa hambinina izany fampanantenana milaza ny raharahan' io Mpanompo io izany. Koa amin' izany ny anarany, izay manambara Azy araka ny mahAndriamanitra iray marina Azy, no entiny miantoka izany. Toa mandresy ny olony izao ny sampiny; nefo noho ny amin' ny voninahiny (48, 11) dia tsy tiany sady tsy hainy ny hamela izao tontolo izao hanaram-po amin' ny fivavahana amin' ny sampy. Ary ireo dia manana profo ahatantarany fa mandahatra sy mandantolanto ny raharaha aty an-tany Jehovah (and. 9).

«*Ny amin' ny zapatra taloha*» dia efa tanteraka. Ao anatin' izany ny fihetsehan-tsaina sy ny tsi-fiadanam-po, izay nanaitra an' i Kyrosy, ka fiantombohan' ny fianjeran' i Babela. Ny profo hafa koa dia ny naha-zoan' Andriamanitra nanambara ny zavatra hatao aty aoriana lavitra, dia ny zavatra lehibe momba ny fanafahana ara-panahy ny Israely sy ny jentilisa.

Izany voalaza farany izany no neverina amin' izay antsoina matetika amin' ity boky ity hoe «*ny zava-baovao*».

II. *And. 10—17. Fiantsoana ny mponina rebetra aty an-tany ban-kalaza an' i Jehovah, fa hiseho hitsara sy hamonjy Izy.*

And. 10—12. Miaraka amin' ny fiheverana ny zava-baovao dia amplisihina izao tontolo izao, hatramin' ny faran' ny tany ka hatramin' ny farany, hihira fihira-baovao ho an' i Jehovah. «*Fihirana*», satria izany no zavatra mahafaly sady mahafinaritra. Izany dia mifamaly tsara amin' ny asan' i Kristy ary voafaritra ho amin' ny fifaliana. Toy izany no iha-nan' ny finoana amin' ny famonjena. «*Fihira-baovao*», satria izany dia mihoatra noho ny zavatra rehetra efa nataon' ny Tompo taloha. Ny fifa-

ilan' ny fiangonana dia efa nahazo thème vaovao. Izany fiteny hoe fihirabaovao izany dia hita matetika ao amin' ny Salamo (96; Isa. 24,¹⁴⁻¹⁶) sy ao amin' ny Apokalypsy koa (5, ⁹; 14, ³).

Izao firenena rehetra izao dia manan' antony hihoby sy hifaly, na ireo mandeha mamakivaky ny ranomasina sy izay monina amin' ny sisin-dranomasina, na ny firenena maro miara-monina sy ireo izay mitokantokana ao amin' ny efitra sy ao anelanelan' ny tendrombohitra. Fa ny asan' i Kristy fanatanterahan' izany dia mitatra hahatratra ny olona rehetra. Izay tokony ho lazaina amin' ny hoe tanàna eny amin' ny efitra dia ny tanàna amin' ny asa lehibe, tahaka an' i Palmyra, tanàna tany Syria. Kedara dia taranaky ny bedoina malaza any Arabia (21, 16). Ny mponina any *Sela* dia ny mponina any amin' ny tendrombohitra be harambato. Sela dia renivohitr' i Edoma (16,¹). Ny voninahitra sy ny fiderana, izay tadiavin' i Jehovah ho an' ny tenany (and. 8), dia hatolotryny firenena jentilisa Azy an-tsitrapo, rehefa tanteraka ny raharahan' io Mpanompo io. Ary izao dia efa antomotra izany, satria ny Tompo dia manomboka ny asany amin' ny anamboarany lâlana ho Azy ka hanafonany ny fahajentilisana. Ny fotoam-panginana dia efa lasa.

And. 13—17. Jehovah dia te-hivoaka hiady amin' ny mpanompo sampy. Te-handrodana ny fanoherana ataon' ny fahavalo Izy. Ity ohatra ity dia mampiseho fahasahiana sy hafanam-po. Vôlohaney, Jehovah dia oharina amin' ny mpiady, izay mampirehitra ny fitiavana hiady ka mihaika ny fahavalo. Izany dia azo ampitahaina koa amin' ny teny hafa milaza ny toetr' i Josefa (Eks. 15,³; Isa. 59,¹⁷; 63,¹). Misy hery sy hafanana amin' izany filazana izany, izay tokony hampirehitra ny fon' ny Israely, ka hahamasaka ny fanantenany ny fahafahana sy ny hafanam-pony amin' ny raharahan' ny Tompo. Manaraka izany dia oharina amin' ny vehivavy efa hiteraka Jehovah, izay efa miehakehaka ka mitady rivotra hainana ary mitaina ka tsy mety mangina, raha tsy voavonjy ny Israely. Toy izany no hamborahan' i Jehovah ny tanginany. Efa nangina tamin' ny asany teo anatrehan' ny olony njaly Izy, ka efa namela taona diasan' ny taona ho lasa, ary efa nanindry to isaky ny fihetsehan' ny famindrampony tahak' izay nataon' i Josefa (Gen. 45,¹). Nefa izany dia notehiriziny tao am-pony ihany, fa tsy maintsy samy manana ny anjara ny sy ny fotoany ny famaliana. *Hatrizay batrizay.* Toa ela tamin' i Jehovah izany, satria onena azy Izy, ary tahak' izany koa tamin' ny olona. Tsy tokony ho ny fotoana fohin' ny fahababoana ihany no neverina amin' izany, fa ao anatin' izany koa izay rehetra niaretan' ny Israely tamin' ny andron' ny Asyriana. Efa naharitra ela ny fahantrany, arak' izay lazaina koa ao amin' ny toko 57, ¹¹; tao amin' ny Joda dia efa natao lao ny tanàna rehetra *batramin' ny fabagola* (58,¹²; 61,⁴). Ny fofonain' i *Jehovah* dia hitsoka tahaka ny rivotra mipaoka sy mandrava (and. 15 ampitahao 40,⁷⁻²⁴); fa ny havoana hahavery ny fahamaitsosany, ary ny ony ny ranony. Izany dia ohatra amin' ny fitsaran' i Jehovah ireo firenena fahavalo ireo ary nifanohitra amin' izay tiany hatao amin' ny olony (41, ¹⁸—). Eto amin' ny and. 16 ny asany amin' ireny dia aseho ho fitarihana mahatoky sy mahaftrapo hamaky ny efitra. Jamba ireny, izay tsy mahalala ny lâlana hombana, maizina ny efitra, satria tsy misy lâlana ao aminy (Jer. 2, ⁶⁻³¹). Ny zavatra rehetra misakana ny fananganana azy mbamin' izay rehetra momba ny fampandrosoana ny fanjakan' Andriamanitra dia harodana. Rehefa azon' Andriamanitra tanterahina ireo raharaha roa sosona ireo, dia ny mandrava ny fisakanana ataon' izao tontolo izao sy ny manafaka ny olony amin' ny fahorianana, dia horava ao

am-pony koa ny fahajentilisana. Na ny finoana zava-poana na ny tsi-finoana dia samy hiafara amin' ny henatra sy ny fahafaham-baraka (and. 9).

III. And. 18—25. Ny fabajamban' ny Israely, mpanompo tsy mabatoky an' i Jeboval.

And. 18—20. Ny fizarana afovoany amin' ity toko ity dia tsy mba mahatsitonona ilay fiasana nahatanterahan' Andriamanitra ny asam-pitahiany ho an' ny olony sy izao tontolo izao. Fa izao dia ampihariny indrindra kosa amin' ny firenena Israely, izay itenenany amin' ireto and. farany ireto ny hevitra, ka ny hoe «*mpanompon' i Jeboval*» eto dia tsy mba milaza llay anankiray be voninahitra, Izay ho avy, fa ny Israely efa taalentika tamin' ny tsi-fahombiazana sy ny loza. Araka ny mahampnompon' Andriamanitra ny Israely dia mila ny fanampian' Andriamanitra izy; tsy fanafahana azy amin' ny fahavalohany (and. 41), fa fananganana sy fanadiovana azy araka ny toeatra anaty koa. Raha Israely tsy manana Mesia, dia maty tahaka ny tena tsy manan-doha.

Manana raharaha lehibe izy, fa atao eto hoe *irak' i Jeboval*. Eny, firenena mpaminany, izay hitondra filazana amin' ny hafa ny amin' Andriamanitra marina sy ny fainana mandrakizay izy. Ny hoe irak' Andriamanitra dia teny enti-milaza ny mpaminany, tahaka an' i Jaona Mpanao batisa, ary indrihdra fa Kristy. Ny Israely dia efa nahazo fotoana koa hiomanany amin' ny raharahany. Efa nanokana azy tao anatin' ny fandaharany sy ny hevi-pamonjena Jehovah. Efa hitan' izy ireny ny asany, ary efa reny ny teniny, nefo tsy misy voatahiry ao am-pony. Tsy mba manana ny toe-panahin' i Maria ny Israely.

And. 21—22. Noho izany dia tsy nahatanteraka ny raharaha nome-na azy eo amin' izao tontolo izao arak' izay efa noheverin' ny Tompo sy nokasainy izy. Ny lalàna araka ny sitra-pon' i Jehovah dia tokony ho lehibe sady be voninahitra amin' ny nahazahoan' izao tontolo izao anjara tamin' ny fanambarana sy amin' ny nahafantarany ny sitrapon' Andriamanitra (indro toko 2; mifamaly amin' izany ny teny ao amin' ny Asa 19,²⁰ hoe: «tenin' Andriamanitra»). Nefo ny Israely, izay nirehareha tamin' ny fananany ny lalàna, dia tsy namela izany hahasoa ny tenany, na hahasoa ny hafa. Koa dia tonga mifamadika ny raharaha, fa izy izay tokony ho noderain' ny firenena noho ny fananany ny lalàna (Deot. 4,⁶⁻¹⁴) no tsy nananany henatra akory, fa nampahoriny sy nanamparany ny fahefany. Ny filazana ataon' ny mpaminany eto ny amin' ny toetry ny Israely tany am-pahaboboana dia toa tafahoatra loatra. Nefo ny mba hanamafy ny filazany no anton' izany. Ny zavatra nahazo ny olon' Andriamanitra tany dia atambany amin' ny hoe: fahaboboana sy fanaovana antanomaizina. Fa na dia azo atao aza ny manao akosotra volamena ny gadra, dia gadra ihany izy. Ary toy izany koa, fa na dia misy anjara tsara sy mamirapiratra aza eo amin' izao tontolo izao, dia mbola ratsy ihany izany amin' izay manana anjara amin' ny zava-tsoan' ny tanjakan' Andriamanitra. Koa rariny tokoa, raha mafy toy izany ny filazan' ny mpaminany ny nanjo ny Israely tany am-pahaboboana, fa na dia toa niadana aza izy tany, tsy mba nahafapo azy izany, fa fantany fa mbola babo izy, ny taniny sy izay rehetra ananany dia eo an-tanan' ny fahavalohany; Babylona dia tahaka ny lavaka sy tranomaizina lehibe izay tsy azony iala-na, raha ny heriny fotsiny, ary tsy misy olombelona mahay mamonjy azy, sady tsy misy mba manana eritreritra akory haniry ny mba hamerenana azy indray any amin' ny tanindrazany.

And. 23—25. Izay tsy maitsy ho tehirizin' ireo am-po sy hohenolny «amin' ny andro bo avy», na dia notandrevahiny sy nohenoiny fe tsy marenina aza taloha, dia ny fanazavana marina ny amin' ny anton' ny loza manjo azy sy ny tena fototry ny fampietrena azy. Nitady fanampiana tamin' izao tontolo izao izy ka nihevitra fotsiny ny amin' ny halehiben' ny herin' ireny; tsy tsaroany fa ny heloky ny tenany no manindry azy noho ny fandikany ny didin' Andriamanitra sy ny ditry ny fony. Andriamanitra tsy mba mimalo amin' ny fanoherana atao' izao tontolo izao tsy akory. Raha sendra izany, dia mampamoy fo ny toetry ny raharaha. Raha izany dia tsy misy antony ny fanambarana nataon' Andriamanitra ary tsy ho tonga na oviana na oviana ny fanjakany. Fa tsy izany, fa ny anton' ny tampahorian' ny fahavalo ny Isirael, izay oharina amin' ny afo mandevona (Fitom. 2,3), dia fame'ezan' ny fahatezeran' Andriamanitra, ny fahotana. Raha sendra ny fahatezeran' Andriamanitra no manesika ny loza, izay iendrehan' ny ratsy fanahy, dia idiran-doza mihitsy izay mijaly noho izany. Fa raha tsy izany fa ny hampahalala antsika ny fahantsika no anton' ny loza amam-pahoriana mihatra amintsika dia tsy mampamoifo. Izany no fandrosoana voalohany sady lehibe ho amin' ny fanasitranana. Raha azon' Andriamanitra atao ny hampihetsika ny firene na sy ny olona tsirairay amin' izany, dia azony atao koa ny hanambara aminy ny fahasoavany sy ny heriny. Izay tiany hatao aminy amin' ny fahasoavany dia ampanantenaina amin' ny teny manaraka.

Izay lazaina amin' ity fizarana farany (and. 18—25) ity ary dia antso avo atao amin' ny fiangonana mba hiaretany tory sy hisehoany ho mahatoky amin' ny raharaha lehibe iandraiketany. Raha mitambororotra sy mihemotra izy, dia zavatra lehibe iankinan' ny ainy ny hamonjeny ny lalana marina indray. Tsy manana rariny hiampanga ny andron' ny fankahalana sy ny fanoheran' izao tontolo izao azy izy. Fa izay haharetany tsara amin' ny raharaha dia ny mandinika sy manoa tsara ny tenin' Andriamanitra. Tokony hampitaha tena amin' ireto mpanompo tsy mahomby ireto ho fananarana isika vao hitodika indray amin' llay tena Mpanompo tanteraka, dia Kristy, mba championona antsika sady hahatonga antsika hanana faniriana hanompo amin' ny toe-panahy nananany, dia amin' ny fanetren-tena, amin' ny fahonenana izao tontolo izao noho ny fahorlany ary amin' ny faharetana.

E. TOKO 43—44, 5: *Ny amin' ny hanamboaran' ny Tompo mpanompo masina sy sambatra avy amin' ilay mpanompo reraka sy simba.*

TOKO 43.

1. *And. 1—7: Jehovah mahatsiaro ny olony ka manafaka azy amin' ny fabababoana.*

And. 1—4. Moa harian' Andriamanitra mandrakizay va ity firenena ity, izay efa malemy sady giazam-pahoriana? Moa dia ho foanana mandrakizay ve ilay mpanompony hatry ny ela? Jehovah dia efa nilaza ny amin' ny fahatezerany aminy, nefo ao ivohon' ny fahatezerany no mbo-la ahitana koa ny fitiavany, izay mikendry ny hahafahany sady manantena ny hibebahany. Tsy tokony hamoifo izy ireny; fa mbola hody amin' ny toetrany indray ny zavatra rehetra, rehefa mahazo mamonjy azy sy manadio azy ary manavao azy arak' izay ampanantenaina eto Jehovah. Averina eto indray ny hevitra voalaza teo amin' ny toko 41,⁸—, saingy lazaina mafimafy kokoa ny amin' ny fanamboarana anaty tian' Andriama-

nitra hatao aminy ; ary aseho ny amin' ny mbola azo anaovana azy ho mpanompony indray amin' ny andro ho avy (toko 43,²¹).

Izany dia mampahatsirao ny amin' ny namoronana sy nanamboaran' i Jehovah ny Israely (arak' izay voalaza matetika amin' ireo toko ireo). Izay ataon' Andriamanitra amin' ny olony no ahitana mazava, fa tsy misy zavatra mahagaga eo anatrehan' Andriamanitra (Gen. 18,¹⁴).

Ny fotoana namoronana azy dia ny fotoana nanomezan' Andriamanitra an' i Abrahama ny zanaky ny teny fampanantenana. Ny fotoana namborany azy dia tamin' ny andron' i Mosesy, fony nanokana azy ho firenena masin' Andriamanitra. Tsy maintsy ampahatsiahivina azy ireo asa soa rehetra ireo, mba hahazoany fampiononana, sy hananany fanantena. Ny finoany dia manana izay hiankinany amin' ireny zavatra efa natao miseho amin' ny tantarany manontolo ireny. Izany no hianarany hiantehitra amin' Andriamanitra sy hatoky Azy. Ilantsika koa ny hanovo mandrakariva amin' ilay asam-panorenana avy amin' i Kristy, Izay maty nisolo antsika ka nahazoantsika ny fitahiany tamin' ny batisa tamin' ny fahafatesany sy tamin' ny fitsanganany tamin' ny maty. Amin' izany no ahazoan' ny finoana fiankinana maty. Ary avy amin' izany no angatahan' i Jehovah azy hijery amim-pinoana ny androny ankehitriny sy ny ho avy. Ny teny hoe: «*Efa nanavotra anao Abo*», dia mitovy tsara amin' ny teny ao amin' ny and. 3 ka mampahalala mazava izay tiany hatao, dia ny amin' ny fanafahana avy any Babela sy izay rehetra momba izany. Havaozina indray ny antoka milaza ny hifaneraserany aminy. Raha lazaina fa Andriamanitra efa niantso ny Israely amin' ny anarany, dia tsy manondro ny amin' ny fifidiana sy ny fanokanana azy izany (4,¹⁹), fa ny amin'ny toetra mampiseho fitampahatokiana misy amin' izy roa tonta. Ny Israely dia tsy mba heverin' Andriamanitra ho toy ny sarambaben' ny kintana, fa tena ny telo no ho refy. Ampitahao izany amin' ny mpiandry tsara (Jao. 10,³), fa «Izy miantso ny ondriny amin' ny anarany avy». «*Ahy biaao*». Izany dia antoka mahatoky sady maty indrindra mampiseho ny fitiavana. Arak' izany dia tiany ny hiaro azy amin' ny fahoriane rehetra (and. 2). Ny hoe *afy sy rano* dia milaza ny loza aman' antambo rehetra mety hi-hatra (Sal. 66,²²). Koa tsy manome toky eto ny Tompo fa ho afaka alanalana tsy hodiavim-pahoriane ny olony, fa izay lazainy kosa dia ny tsy ho levon' ireny, tahak' izay tokony hanjo azy raha sendra mandeha irery mamaky ny afy sy ny rano izy (ampit. 42²³). Amin'ny and. 1, ary tahak' izany koa amin'ity and. 2 ity, dia hamafisina amin'ny fomba hafa ny filazana ny toetry ny Israely amin' i Jehovah. Ny hoe: «*Iray Masin' ny Israely, Mpamony anao*», dia anarana mahagaga sady fampionona, izay vao hitantsika eto amin' ity boky ity (43,¹¹; 45,¹⁵⁻²¹ etc.) Ny venti-keviny dia hita indrindra amin' ny boky fampiononana, fa te-hanome ny Israely fahafahana Izy, hanampy azy hiaina sy ho velona amin' ny fivavahana sy amin' ny fanambinana masina, ary hanome azy famelan-keloka. Nefa ny fanazavana lalina indrindra mifanitsy amin' io anarana io dia ny anarana hoe Jesosy.

Mahery Jehovah, Mpamonyin' ny Israely, ary manana toerana lehibe ao am-pony ity firenena ity, fa aleony ny firenena hafa rehetra no hatahotra, toy izay izy no ho very. Ny tokombidin' ny fanafahana azy dia mitovy amin' i *Egypta* sy *Etiopia* ary *Seba*, raha atambatra. Tsy mampisalasala Azy akory ny hanolotra ireo ho takalony. Ny teny hoe «*avotra*» dia milaza ny totalim-bola, izay tsy maintsy haloa ho vidin' aina hahafaka lehilahy anankiray (Eks. 21,³⁰; Nom. 35,³¹). Egypta sy Etiopia ary Seba dia voatonona koa ao amin' ny toko 45,¹⁴). Na ao, na

eto dia tononina ho ohatra amin' ny firenena manan-karena sy mahery izy. Seba dia Meroë, ao anelanelan' ny atao hoe Nily manga sy Nily fotsy, dia ny mponina ao anelanelan' i Nily ambony sy Nily ambany. Ny sasany mihevitra an' i Seba ho any Arabia atsimo. Tsy misy amin' ireo firenena ireo, izay tao ambany fanapahan' ny firenena hafa tamin' izay. Noho izany dia azon' i Jehovah atao ny handidy azy ho takalon' ny Israely andevozina.

Tamin' ny andron' i Kambysesy, mpandimby an' i Kyrosy no nandresena an' i Egypta, ary na dia Kyrosy aza dia efa nanana fikasana handresy azy. Ny sasany mihevitra fa ity faminaniana ity no nahatonga ny fanjakana persiana handefa tsimoramora ny Israely noho ny hahazoany onitra amin' ny fandresena an' i Egypta. Nefa izany hevitra izany dia mifanalavitra amin' ny firaisan-kevitra amin' ity. Fa Andriamanitra tsy voalaza eto hampionina ny persiana, fa hampionona ny olony.

And. 5—7. Ny hevitra voalohany amin' ny hoe : *Aza matabotra dia mampiditra ny tampanantenana milaza ny hanavotany ny olona Israely.* Ary ny hevitra hafa amin' izany koa dia ny anomezany toky hanangona ny tsirairay aminy, izay efa niely. Dia miteny hampionona ny fiangonana Izy. «*Ny zanakao laby sy ny zanakao vavy*» : Ny Israely no reny (50, ¹). Ny fiombonany tamin' i Jehovah no niterahany zazalahy sy zazavavy ho Azy (Ezek. 16, ²⁰), izany hoe : ny mino tsirairay amin' ny Israely. Endrey ny alahelon' ny fiangonana noho ny fielezan' ny olon' Andriamanitra any amin' ny vazan-tany efatra ! Ny hevitra momba izany dia tafahoatra kokoa noho ny tany Babela. Ny «*fielezana*» dia nandroso hatrany hatrany. Indraindray nandositra (toy ny nankany Egypta), indraindray nobaboina, indraindray namidy ho andevo ; ary tat� aoriana dia mbola niely mihoatra noho izany. Nefa voalaza eto ny hanangonan' ny Tompo azy indray. Tsy ho tonga fotsiny avy any amin' ny vazan-ta ny efatra izy (and. 5, ampit. 11,¹¹; 49,¹²) ; fa ny firenena rehetra hanampy amin' ny fanangonana azy (and. 6 ampit. 49,²²). — Ary farany dia tononina izay mahamety sy ilana izany, fa mitondra ny anaran' i Jehovah izy (atao hoe : zanak' Andriamanitra sady momba ny fiangonany), *sady nobariny ho voninabiny*. Te-hampiseho ny voninahiny aminy Izy, ka dia azon' izy ireo lazaina hoe : Efa nahita ny voninahiny izahay, sady azony aseho koa ny amin' izany fanambarana be voninahitra izany (43,²¹). Ary tsy foana tsy akory izany, fa izany no efa nanaovana azy ho olony. Teny tahak' itony no manopianatra antsika haniry sy hanantena, tsy ny ho kristiana fotsiny, fa ny fiombonan' ny kristiana koa.

II. *And. 8—13. Ny Israely antsoina banambara, fa Jehovah irery no Andriamanitra.*

And. 8—10. Alohan' ny handrosoan' i Jehovah amin' ny fambarana ny famonjena dia antsoiny sy ilazana ireny mba hitana ny famonjena amin' ny finoana mafy (and. 8—13). Na dia ny fanambarana ny amin' ny fanavotana aza dia tokony hampisokatra ny mason' ireny ka hanariany ny fahadalany sy ny tsy finoany. Amin' ny fomba mahagaga no ametrahana izany filazana izany ao am-pony. Ampirisihina fatratra izy mba hino, ary aseho izay ananan' ny finoana fanorenana tsara. Misy fifandaharana atao. Amin' ny ankilany dia ampirisi-hina hivory ny jentilisa sy ny sampy ; ary amin' ny andaniny kosa dia Jehovah sy ny olony 41,¹² —). Misy didy omena mba hamoaka ireny (and. 8) hankany amin' ny trano fitsarana, izay hanaovana ny raharaha. Ny Israely no *jamba mana-maso sy marenina manan-tsofina*. Izany dia mampahatsiaro antsika ny 42,²⁰. Nefa raha lazaina mafy eto, fa ny olo-na, dia ny Israely, no efa nahita sady nandre be (tamin' ny fanambaran'

Andriamanitra, ary na dia izany aza dia jamba sy marenina), dia lazaina mafy eto koa fa *mana-maso* sy *manan-tsofina* hijery sy hihaino ny zavatra ratsy izy. Na dia kely ihany aza ny soa noraisin' ny Israely tamin' ny fanambaran' Andriamanitra, dia tsy afaka tsy ho vavolombelona ny amin' ny zavatra nataon' i Jehovah izy. Tamin' ny firenena hafa dia Andriamanitra niasina izy, fa tamin' ny Israely kosa dia efa nisy zavatra niseho taminy, izay tsy hain' ny hafa lazaina.

Amin' ny fandinihan-draharaha eo amin' ny fitsarana dia ny sampy aloha no anontaniana («*i za aminareo?*») no mba efa nilaza rahateo ny famonjena izay efa nambara tamin' ny Israely izy (43,¹—), na mba efa naminany ny andro ho avy (41,²²—). Ny amin' izany dia azo vitaina tsotra amin' ny anondroana vavolombelona. Raha sendra misy izany, dia azon' ireo vavolombelona ireo atao ny andre ny filazan' ny sampy ka hankatoaviny hoe: «*Marina izany*». Nefa moana ny sampy, ary ny vavolombelona tsy mitranga. Maty avokoa ny ankilany rehetra momba ny fahajentilisana. Fa Jehovah kosa dia manana vavolombelona, ary tsy vavolombelony fotsiny ihany fa mpanompony koa. Inona ary no hevit' i Jehovah amin' ny nametrahany azy ireo tamin' izany toetry ny mpanompo sy ny vavolombelona izany? Izany dia ny hampahalalany azy ny asany sy ny heriny eo anatrehan' izao tontolo izao (and. 21). Neta izay tsindriana mafy eto dia ny nahazoan' ny Israely hijery ny asan' Andriamanitra sy hihaino ny teniny mba hananany ny tena finoana mafy Azy ho Andriamanitra iray marina sady tsitoha (*fa Izabo no Izzy*. Deo. 32,³⁹). Eken' ny jentilisa ny fisian' ny andriamanitra maro, fa ny fisian' Andriamanitra iray mandrakizay kosa dia tsy ekeny. Ny Israely kosa dia manaiky sady mino, fa Jehovah dia hatramin' ny taloha indrindra ka ho mandrakizay. Ny sampy dia andriamanitranoforonina nisy fiandohany.

And. 11—13. Mba hampahery ny fiangonana hanana fahatokiana mafy an' Andriamanitra dia anarina izy sady hamafisina bebe kokoa indray ny amin' ny toe-draharaha efa niseho tamin' ny fifandaharana teo, araka izao: 1) Jehovah no ilay tena Andriamanitra iray marina, 2) Izay hamarinin' ny tantaran' ny Israely, 3) ary fantatry ny Israely ka hainy hamarinina koa. Efa nivavaka tamin' ny andriamanitra hafa izy ka niantso azy sady nanatitra fanatitra ho azy, nefo *tsy nisy bafa tao aminy*, izay nampiseho famantaram-pahavelomana ka mba nahavita zavatra, fa samy tsinontsinona avokoa izy rehetra (41,²⁹): Fa Jehovah kosa efa nampiseho porofo mazava ny amin' ny heriny, na tamin' ny teny, na tamin' ny asa, na tamin' ny fampanantenana, na tamin' ny fanatanterahana izany. Ary amin' ny andro ho avy dia mbola hiseho koa ho Andriamanitra velona izy. «*Hatramin' andro izany, Izabo no Izzy*»: Jehovah no hanao izay hanantenany sy hampitohy ny fanantenany ny andro ho avy. Noho izany dia lazainy mafy eto ny toeatra maha-Mpamonjy Azy. Izao dia fotoana hampisehoana fanambarana vaovao sady mahery kokoa ny amin' ny herim-pamonjen' Andriamanitra. Hatramin' izao dia handroso amin' izany fahalalana izany ny Israely. Ny ilany hafa amin' izany herim-pamonjena tsy azo toherina izany no ambara amin'ny and. 13. Tsy misy herin' izao tontolo izao hahasakana an' Andriamanitra tsy hahatanteraka ny asany. (Jereo koa 14,²⁷). Dia ny famoizana an' i Babela sy ny fanafahana ny Israely (and. 14—).

III.¹ *And. 14—21. Ny fialana avy any Babylona.*

And. 14—15. Ity fizarana ity (and. 14—21) dia mitovy amin' ny tomba nanombohana ny fizarana voalohany (and. 1) ka manohy ny

fampanantenana ny asa hataon' i Jehovah ho' an' ny olony. Izany asa tsy hay hosakanana izany (and. 13) dia ny fanafahana avy any Babela (and. 14—15) sy ny fiverenana mamaky ny efitra (and. 16—21). Aloha sy manaraka ny fampanantenana voalohany dia manonon-tena amin' ny anarana lehibe sady mampionona Jehovah. Izany no fiantombohana sy sonian' llay Mpanjaka, Izay manamafy sy miantoka ny fampanantenana. «*Mpanavotra anareo, dia ny Iray Masin' ny Isiraely*», tahak' izay voalaza ao amin' ny 41,¹⁴. Ireo anarana ireo dia mazàna tafakambana eto amin' ny boky fampiononana.

«*Nobo ny aminareo no nanirabako tany Babela*», dia ny tafika izay nentin' i Kyrosy. Amin' ny tantaran' ny firenena dia misého ho raharaha politika izany ; nefá misy hevitra lalina kokoa noho izany, dia izao : Izany fandravana izany dia nokendren' Andriamanitra hamonjena ny olony.

■ Ny raharaha misého rehetra ao amin' ny tantaran' ny firenena dia tsy maintsy manompo ny fanjakan' Andriamanitra. Ary saiky hita mazava amin' ny raharaha ataon' izao tontolo izao izany (toy ny fizahan-tany vaovao, fanaovana kolony etc.) izay mamboa-dàlana halehan' ny fanambarrana ny filazantsara. Ny fahavoazan' i Babela dia aseho ho toy ny fandsiran' ny mponina. Avy amin' ny Kaldeana ny mpanjaka, ary Babela koa no nandray ny olona maro nandositra sy ny mpivarotra vahiny betsaka (13, 14). Any atsimon' i Eofrata no tsy maintsy handosiran' ireny Fa feno lakana mpitondra entam-barotra ny ony; ka vetivety foana dia feno mpandositra ireny sy ny lakana fitsangantsanganana noho ny fabatongavan' ny fahavalô.

And. 16—21. Ny «*zava-baovao*» izay holazain' i Jehovah dia mitranga voalohany ao amin' ny and. 19. Voalohany indrindra dia mampahatsiaro azy ny amin' ny fanafahana tany Egypta izy tamin' ny nitondrany azy nita soa aman-tsara ny ranomasina, fa ny miaramilan' ny fahavalony rehetra kosa notorotoroin' ny onjañ-dranomasina ka levona. Toy ny lahinjiro tsofina, ary toy ny ato latsaka an-drano, toy izany no haharinganan' ireo avokoa sy hahalevona azy vetivety. Famonjena tsy mety hadino sady mahagaga izany, ary tsy azon' ny Isiraely atao velively ny hanadino izany na oviana na oviana. Nefá izao Andriamanitra, Izay efa namipseho ny heriny sy ny sitrapony hamonjy tamin' izay, dia mbola ta-hanome famonjena be voninahitra kokoa ho azy. Ny famonjena vaovao dia hahamatroka ilay taloha ; tsy maintsy hahazo vaovao sy lehibebe kokoa hivelomany sy hifaliany izy. Amín' izany hevitra izany no ilazana, fa *izy ireo tsy hisaina ny taloha* (ampit. Jer. 16,¹⁴ — ; 23,⁷ —). Izany zava-baovao izany dia efa miantomboaka sahady («*izao dia efa miposaka izany*»). Tsy misy izay tokony hisalasalana intsony amin' ny hahatongavan' izany. Eny, tsy maintsy hahazo hody izy na dia ao aza ny fampitahoran' ny efitra. Hamboatra lâlana (40. 3—, sy hanome rano ao anefitra (41, 18—) ho azy lzy. Ny bibidia hanome voninahitra Azy, satria mahita soa ireny amin' ny ampisiany rano any an' efitra hisotroan' ny olony. Ny anton' izany anefa dia ny hahatonga ny olon' i Jehovah, izay efa tsy maintsy ho voavonjy, mba ho voaomana hankalaza Azy noho ny fahasoavany. Koa ny tena kendreny dia ny hananan' ny tenany vavolombelona marina eo anatrehan' izao tontolo izao (1 Pet. 2, 9).

Izany filazana rehetra izany dia mahatratra mihoatra noho ny tena fiverenana avy an' i Babela. fa izay miafina ao ivohon' izany dia ny asampanavotana rehetra nataon' i Kristy, izay mahatonga ny fankalazana sy ny vavolombelona rehetra ataon' ny fiangonana amin' ny Testamenta Vaovao.

IV. And. 22—28. Ny famonjena ny Isiraely dia miankina amin' ny fabasoavan' Andriamanitra irery, Izay mamela ny fabotany.

And. 22—24. Ny fiderana an' i Jehovah, fa tsy ny voninahitry ny olona no hotantaraina, satria tsy izy ireo akory (na isika) no nahatonga ny famonjena. Fanomezam-pahasoavana maimaim-poana izany. Ny amin' izany no lazaina amin' ny fizarana farany amin' ity toko ity. Ity dia paralela amin' ny fizarana faharoa. Tsy maintsy raisina amin' ny fi-noana ny famonjena, hoy ny fizarana faharoa. Noho izany dia tsy maintsy raisina amin' ny fanetren-tena koa, hoy ity fizarana ity. Azo atao ny hanary ny famonjena amin' ny fitiavan-tena sy ny fisalasalana. Ary mba hanampy ny Isiraely ho amin' ny fanetren-tena dia mampahatsiaro azy Jehovah, fa tsy mba izy akory no mahatonga ny asan' Andriamanitra. «*Izabo tsy mba antsoinao*». Tsy mba ny hanafaka azy noho ny niantsoany im betsaka ny andriamanitra tsy izy no hevitr' izany, fa ny hampiseho fa tsy mba ny Isiraely akory no niasa hahatonga an' Andriamanitra hanao ny famonjena. Tena nahimpony noho ny fahantran' ireo no nahato-ngavany. Moa misy asa nataon' ireo azo tondroina fa nampirisika an' Andriamanitra hanampy azy? Tao anatin' ny andro fahababoana manonto-lo dia nitsahatra ny fanatitra, fa izany dia tsy azo 'atao any ivelan' i Jero-salema sy any amin' ny tanin' ny jentilisa, izay tany maloto. Raha mbo-la tany amin' ny tanindrazany izy, dia fantany matetika, fa ny fanompoa-ny an' Andriamanitra amin' izay zavatra tadiaviny aminy no nahazoany an' Andriamanitra hanampy azy. Koa hita mazava fa tsy misy amin' izany azony tondroina ankehitriny. —

Ny «*ditin-kazo mani-pofona* (virak) sy ny *veromanitra*» (kalmus) dia tononina ho vokatra saro-bidy norantovina tany an-tany lavitra (jer. 6,²⁰). Ary amin' ny fakan' ny veromanitra na kalmus tenehina no ahazoana ny zava-manitra atao amin' ny diloiloi masina fanosorana (Eks. 30,²³) sy amin' ny emboka koa. — Jehovah tsy nametraka entana taminy, fa izy no nametraka entana tamin' i Jehovah. Ny fahotany, izay tsy mba mampana-nosarotra azy akory, fa azony hadinoina, azony alansiny, ary azony odiana tsy hita, dia entana manasatra an' i Jehovah kosa. Tia azy ireo Izy sady mitady izay hahasambatra azy mandrakizay; nefo Andriamanitra masina Jehovah ka izany no mahatonga ny fahotantsika ho entana aminy (ampit: «*Indro ny Zanak' ondrin' Andriamanitra Izay mitondra ny fahotan' izao tontolo izao*»). Ary izany tamborahany ny toetrany amin' ny Isiraely izany no vavolombelona fa tsy amin' ny fahavinirana masina fo-tsinv no isehoany aminy, fa amin' ny fitiavany masina koa. Ny amin' ny lalana nahatanterahan' izany fitiavana izany ny famonjena dia lazain' i Jehovah amin' ny manaraka.

And. 25—28. Voalaza ao amin' ny Soratra Masina manontolo, fa tsy misy famelan-keloka, raha tsy misy fibebahana. Ary izany koa no lazaina eto. Fa raha mbola tian' ny Tompo ny hitarika azy amin' ny fibebahana amin' izany tampanantenana rehetra izany koa, dia asehony mazava eto, fa fahasoavana ihany no amonjena antsika. Ny fibebahana no mahatonga ny fandraisana ny fampiononan' ny filazantsara. Izany dia hamirapiratra eo anoloan' ny masonry ho tena lalan-tokana mahavonjy.

«*Izabo dia izabo*» : Izaho irery ihany, tsy nisy fanampiana avy tamin' ny asa aman-draharaohen' olombelona. «*Andriamanitra no mamono ny fabadisoana*», izay voasoratra ao amin' ny bokiny, «*nobo ny amin' ny tenany*» (48,¹¹; indro koa 37,³⁵). Izany dia azo ampitahaina amin' ny temy ao amin' ny Ezek. 36,²², izay ilazan' i Jehovah, fa hikarakara ny olo-na noho ny amin' ny tenany Izy, fandrao hisy hilaza fa mikoy sy resy eo anatrehan' ny tahotana Jehovah.

Fantatsika fa ny famelan-keloka dia miboiboika avy amin' ny fitiavon' Andriamanitra sy ny halalin' ny toe trany. Ary azo lazaina koa fa ataony izany mba hahazoany manatanteraka ny fikasany sy ny heviny ny amin' ny olony. — Raha mamono ny fahotana Andriamanitra, dia vita tokoa izany ka heveriny ho tahaky ny tsy misy akory.

Noho ny amin' ny tenany no anaovan' i Jehovah izany. Moa tsy azo ny natao ve ny hanao izany noho ny amintsika? Eny, raha heverin' ny Israely, fa manan-javatra haseho izy, dia tian'i Jehovah ny bifandahatra aminy ny amin' izany (and. 26 ampit. 1,¹⁸). Nefo tsy maintsy ho sina izy, ka dia mampahatsiaro azy Andriamanitra, fa ny fiainan' ny olona rehetra, hatramin' ny ambony indrindra ka hatramin' ny ambony indrindra, hatramin' ny voalohany indrindra ka hatramin' ny farany indrindra, dia fiaina na sy tahavelomana tao amin' ny fahotana avokoa. «*Ny razam-benao voalohany indrindra efa nanota*». Angamba Jakoba no kendrena amin' izany, fa araky ny anarany no anononana ity firenena ity, ary ny filazana eto dia mifanandrify amin' ny filazana ny fahadisoany amin' ny teny hafa ao amin' ny Soratra Masina.

«*Ireny mpanalalana aminao*», dia ny mpisorona sy ny mpaminany. Ary tsy kely ny anjaran' izy ireo amin' ny tantaran' ny Israely (intro Jer. 23,¹¹—), izay miasara amin' ny niantontan' ny fahatezeran' Andriamanitra taminy sy tamin' ny olona. «*Ny mpanapaka masina* (ao amin' ny i Tant. 24,⁵ dia adika hoe «mpifehy masina»), dia ny mpisorona ambony ary angamba ny mpanjaka koa (tahaka an' i Joiakina sy Zedekia). *Ho tsy masina*, dia nentina ho any amin' ny tanin' ny Jentilisa, izay tsy azony nanaovana intsony ny raharahany masina. Jakoba dia natao voaozona, ary ny tany sy Jerosalema dia voatokana ho amin' ny fandravana (tahaka an' i Edoma ao amin' ny 34,⁵ antsoina hoe «firenena voatendry haringana»). Ny hoe «*latsa*» dia mifanandrify indrindra amin' izay nahazo ny Israely (intro 51, 7). Tsy misy olombelona aty ambonin' ny tany efa ni-hevitra ny tenany ho nanan-tombo kokoa noho ny hafa tahaka ny Israely; noho izany dia tsy misy efa nitondra eso sy latsa tahak' azy koa. Ity toko ity dia miasara amin' alahelo tahaky ny toko mialoha koa. Nefo ny fampanantenan' i Jehovah dia mbola misy be holazaina.

TOKO 44.

V. And. 1—5. Ny fandatsabana ny Fanaby sy ny fibebahan' ny Jentilisa.

Tahaky ny anombohana ao amin' ny 43,¹ amin' ny teny hoe; «*Fa ankehitriny*» sy amin' ny fiantsoana be fitiavana hoe: «*Ry Jakoba*», no anombohana eto koa. Andriamanitra te-hisava lalana ho an' izay kasainy holazaina eto aoriana. Ny firenen' i Jakoba dia antsoina eto hoe «*Jesorona*»; io anarana io dia hita koa ao amin' ny Deo. 32,¹⁵; 33,^{5,26}. Ny heviny dia olona marina, olona tsotra, ka manondro izay tena toetra ilaina amin' ny Israely hanompoany an' i Jehovah. Eto dia ampifanilaina amin' ny famelana ny fahotana (43,²³) ny fampanantenana ny fanomezana ny Fanaby Masina. Izany dia ny ilany roa amin' ny asam-pahasoavana, dia ny hesorina sy ny homena, izay iankinan' ny tena fahasambaram-piaianana rehetra. Ny fanomezana ny Fanaby Masina dia tsy lazaina eto mba hampiseho, fa raha tsy izany dia tsy azon' ny olona atao ny hanompo an' Andriamanitra, fa lazaina ho zavatra ilaina ho fiainana sy ho hery izany, toy izany koa ao amin' ny Ezek. 37. Voalohany dia lazaina amin' ny ohatra izany, fa ny mangetaheta sy ny tany karankaina dia hahazo ranano be. «*Ny mangetaheta*» dia ny olona izay tsy manana an' Andriamanitra sady mahatsiaro tena ho tsy mana-mpanampy, dia ireo ory sy maha-

ntra izay lazaina ao amin' ny 41.¹⁷ Manaraka izany dia lazaina fa ny Fanahy Masina dia «*balatsaka*» (32,¹⁵) amin' ny taranak' Israely sy amin' ny terany, dia ny mino tsirairay amin' ny olona.

Roa sosona no vokatr' izany fanomezan' Andriamanitra izany amin' ny fiangonana feno faniriana, dia: 1) Hisy fitomboana sy fandrosoana anaty; 2) hihabetsaka sy hihamaro izy. «*Dia haniry eny amin' ny abitra tabaky ny hazomalabelo eny anilan' ny rano mandeba ireny*», dia milenedenoka, be hery, toy izany no ho toetry ny fitomboana sy ny fandrosoana araky ny fanahy. Teo aloha dia hetry izy, tahaky ny zava-maniry eny amin' ny tany karankaina. Fa izao ny avy amin' ny jentilisa (satria izany no neverina amin' ny and. 5) dia mifampitaona ho any amin' ny fiangonan' ny mino. Tahak' izany koa no ampanantenaina ao amin' ny Zak. 8,²³, indrindra fa ny Sal. 87 izay milaza ny asam-pitarihana sy ny hery miasina mahataona avy amin' ny olon' i Jehovah.

«*Ny anankiray koa indray hanoratra amin' ny* (na «*eo amin' ny*») *tanany hoe: An' i Jehovah*». Ny miaramila sy ny andevo no mazana nassiana ny anaran' ny lehibeny na ny tompony eo amin' ny sandriny na eo amin' ny tratra, na eo amin' ny handrina ho famantarana, fa tena azy to-ko azy. Toa izany tomba izany no nalain' ny mpaminany amin' izao teny izao. — Ary ny hafa (faly noho ny iraisany amin' ny fiangonana) hanao ny anarana hoe Israely ho anaram-boninahitra ka anampiny ny anarany. Ary hita tokoa fa ny anaran' ny Israely dia tian' ny kristiana avy amin' ny jentilisa halaina ho anarana. Ny fanampin' anaram-panajana lehibe indrindra ka tena fahatanterahan' ity teny fampanantenana ity ary azon' ny olona tsirairay alaina dia ny anarana hoe *kristiana*, satria izany faminaniana rehetra izany, dia manondro ny tantaran' ny fiangonan' i Kristy. Ny andro Pentekosta, ny herim-piainan' ny fiangonana apostolika, ny fandrosoany sy ny fitomboany, ny tantaran' ny misiona dia voafono ao anatin' ity fampanantenana ity avokoa. Tamin' ny andron' ny Israely taloha dia tsy nisy tantaran' ny fandatsahana ny Fanahy Masina. Fa izao dia azo aseho amin' ny toe-piainan' ny olona tsirairay, fa efa afaka ny hetaheta sy ny tany karankaina noho ny fitahian' ny Fanahy Masina amin' ny fiasany mangingina manome fiainana sy mamelembelona. Andriamanitra efa nilaza fa hanao izany, ka tsy mba mivadika Izy, ary Izy ihany koa no mahazo manao izany. Ary amin' izany fomba izany ihany koa no amoronana mpanompo mahatoky sady sambatra ho an'i Jehovah.

F. TOKO 44.⁶⁻²⁰: *Ny amin' ilay Andriamanitra Maherin' ny Israely sy ny amin' ireo sampy tsinontsinona tompoin' ny jentilisa.*

I. And. 6—11. *Ny amin' i Jehovah sy nv sampy.*

And. 6—8. Izao no fampitohizana ity fizara ny amin' ny mialoha: Tsy misy tokony hisalasalana fa tsy ho hain' i Jehovah hotanterahina ny famonjena izay vao nampanantenainy teo. Koa tokony hiantehitra aminy ny Israely! Tsy misy antony akory ny fahatahorany; fa tsy ho menatra mihitsy izy. Ny herin' izao tontolo izao dia ankininy amin' ny sampy. Ary ny sampy indray arak' izay efa hita tamin' ny toetry ny raharaha voalaza teo aloha dia «*tsinontsinona*». Ka raha hiady amin' i Jehovah ireo tsinontsinona ireo, dia ho hita ny fahavohazany. Ny hevitra rehetra efa voalaza teo amin' ny toko mialoha dia alahatra amin' ny fomba vaovao sady amin' ny andinidininy kokoa amin' ity fizara ny. Izay tian' ny mpaminany haseho dia ny ady farany ho enti-manohitra ny fahadalan' ny fivavahana amin' ny sampy. — Amin' ny tapany voalohany amin' ity fiza-

rana ity (and. 6—11) dia aseho hatrany hatrany ny anton' ny fahatokian' ny Israely (and. 6—8) sy ny fahavoazan' ny fivavahana amin' ny sampy (and. 9—11); ny Israely dia manana an' Andriamanitra iray marina hiankinany; iretsy mpivavaka amin' ny sampy kosa mitangogo foana amin' ny andriamaniny. Izany fahasamihafana izany dia hiseho mihari-hary amin' ny tsi-fahavitany ny sampy na inona na inona.

Izany Andriamanitra lehibe, Mpamindrafo sady tsy Toha izany (dia ilay Mpanjaka, Mpanavotra, Jehovah Tompon' ny maro, Izay samy ana-rana ahafantarana Azy tamin' ny fifaneraserany tamin' ny Israely) no Andriamanitra iray ihany sady mandrakizay.

«*Ny voalohany sy ny farany*» (41,4 ; Apok. 18; 22,¹³). Mba ho porofo dia lazainy (and. 7) fa lzy dia lzy irery ihany no efa nanambara tena ho Andriamaniry ny faminaniana. Hazavazava kokoa ny hevitra ao anatin' ny parantesa raha sendra atao toy izao: «Aoka izy hanambara sy handahatra amiko izay mba efa nolazainy». Raha misy mihevitra ho mitovy saranga amin' Andriamanitra amin' izany, aoka izy hampiseho ny mahamarina izany eo anatrehan' i Jehovah! «*Ny firenena fony fabagola*» dia azo neverina ho ny taranak' olombelona hatrany amboalohany; nefo na aiza na aiza eto amin' ny faminaniana dia ny Israely no ambara ho efa nandre ny fanambaran' Andriamanitra tany aloha, koa dia tokony ho izy koa no neverina amin' ity teny ity. «*Fony fabagola*» dia lazaina ao amin' ny 63,⁹ ho ny andron' ny Israely taloha. Misy tantara lava sahady momba izany.

Raha ny fanambarana ny zavatra teo aloha, na ny eto na ny ào amin' ny boky tampiononana hafa (41, 22—; 42, 9 ; 43, 9¹²), no alaina ho vavolombelona ho an' i Jehovah, dia tsy maintsy tsarovana fa tsy teny fotsiny no antsoina amin' izany fa hery koa. Andriamanitra dia mamorona sy manao tantara amin' ny faminaniana. Izany dia tsy filazana na fambaranay fotsiny izay fantany, fa izay tiany. Tamin' izany no tokony ho nahatsiarovan' ny Israely sady nanekeny an' i Jehovah ho llav Andriamanitra tsitoha. Ary raha isika dia mba manahoana no ahalalantsika Azy ho Andriamanitra velona? Amin' ny teniny koa izay manana ny herimpamonjena ao aminy no ahatsiarovantsika (Rom. 1, 16) izany; fa na ny Israely na isika dia samy tolorana izany teny izany ho loharano sy flankinana ho an' ny finoantsika. Koa tsy tokony «*batabotra*» na «*hangovitra*» ary ny olon' i Jehovah noho ny fandravana sy fandrodanana ho tongaeo amin' izao tontolo izao. Fantany sady azony hamarinina, fa ny zavatra rehetra, izay miseho izao, dia atao araka ny hevitry Andriamanitra. Tsy mba manana anjara amin' izany ny andriamaniry ny Jentilisa. Tsy mahay mampidi-doza na manisy soa izy (Jer. 10, 5). Raha ny Jentilisa tsy manana na iza na iza hiantehlerana, dia Jehovah Vatolampy (17, 10) kosa no tena azon' ny olony iankinana tokoa.

And. 9—11. «Ny vavolobelon' ireny»: 2:

Ny mpivavaka amin' ny sampy, izay manaiky ny andriamanitra tsy izy, dia «*tsy mahita na mahalala*». Ny vokatr' izany dia ny hitondrany henatra sy hahitany loza. Nefo mbola hisy koa afa-tsy izany ho vokatry ny fahajambany «mba ho menatra izy». Fa tsy ho tahaky ny fitiavany ny fahotana no hitiavany koa ny vokatry ny fahotana, dia ny fandravana sy ny fahaverezana. Ary tsy izany koa no fikendren' Andriamanitra. Tsy tian' Andriamanitra ny hanidian' ny olona ny fony amin' ny ditra sy ny tsi-finoana; fa raha minia manao izany kosa ny olona, dia tonga sitrapony sy finiavany koa ny hahatongavan' ny famaliana aminy. Izany hevitra izany dia mampahatsiaro antsika ny teny ao amin' ny 1 Pet. 2,⁸. Di-

niho ange ny hadalana nahatarika azy hamboatra ireo sarin-tsampy tsy mahasoa (and. 10) ireo ! Fa tsy hain' olombelona ny hanao Andriamanitra, fa anjoanjon-kevitra fotsiny izany. Na dia mioko aza izy hahamasaka ny raharahany (ampit. 41, ⁶) ary na dia toy ny antokon' izao tontolo izao aza ny hamaroany mandroso hanohitra an' i Jehovah, dia tsy isalasala ny fahavoazany. Fantatry ny ratsy fanahy tsara ny herin' ny fikambana. Nefa ho sodoka mihitsy ireny, fa Andriamanitra tsitoha no miady aminy, ary ny sampy, izay heveriny ho miandany aminy, dia asan-tanan' olombelona fotsiny. Ny fifanoherana toy izany dia voalaza koa ao amin' ny 31,³.

II. *And. 12—20. Tsinontsinona ny sarin-tsampy.*

And. 12—17. Tsy maintsy ho menatra ny mpivavaka amin' ny sampy (and. 9). Tokony ho eritreretiny ny halehiben' ny fahadalany (and. 12—17). Lazaina eto ny toetoetra rehetra mbamin' ny fomban' ny sarin-tsampy. Izy rehetra dia miankina amin' ny fahaizan-tsaina sy safidin' olombelona fotsiny, eny, farany aza dia avy amin' ny ranonorana izay mirotsaka ka mandena ny hazo any an' ala ! — Ny mpanoratra dia mitondra antsika (ampt. 41,7) hiditra ao amin' ny trano fiasana izay amitana ny sary (and. 12—13); ao amin' ny fanefena anaovana sampy vita amin' ny metaly (and. 12), sy ao amin' ny fandrafetana ny sampy atao amin' ny hazo (and. 13). Mbola mitondra antsika ho any an' ala koa izy (and. 14) ka hijery ny fisidianan' ny mpandrafitra izay karazan-kazo tsy mora vovohina (40,²⁰) izay nambolen' olombelona sady nampanirin' ny ranonorana. Ny hazo *ileksa* dia mitovy amin' ny cypres. Ny *orno* dia karazan-kazo mety maniry amin' ny tany mandomando sady maozatra no mateza, ary mety ho hazo vaventy, sady lava. Ireo hazo voatonona rehetra ireo dia samy malaza noho ny hamafiny sy ny hatezany. — Amin' ny andininy manaraka (and. 15—17) dia asehon' ny mpaminany ny fanao roa sosona ilana ny hazo, izay mety indrindra hanesoana ny fivavahana amin' ny sampy, fa ny sasany hanaovany kitay hamandroany sy handrahoany hanina ary ny sasany anaovany andriamanitra ka dia ivavahany. Ny and. 16, 17 dia amerenany mazavazava kokoa izay voalaza amin' ny and. 15.

Be ihany ny filazana ny fahadalan' ny mivavaka amin' ny sampy ao amin' ny Soratra Masina, nefo tsy misy milaza madinidinika tahaka ity.

And. 18—20. Filazana ny tohin' ny fitsarana ny fivavahana amin' ny sampy. «*Voatampina ny masonry*». Izay manampina ny masonry dia Andriamanitra arak' izay voalaza koa ao amin' ny Rom. 1,²¹. Ity dia isan' ny teny milaza fanamafisam-po arak' izay hita amin' ny tantaran' ny Israely (intro ny toko 6). — Ireo mpanompo sampy ireo dia minia bado mba tsy ahitany ny fahadalany. Izany no vokatry ny hoe : «*Homan-davenona*», dia efa tsinontsinona, very hasina, mby amin' izay antsoin' i Hosea (12,²) hoe : «Homan-drivatra sady manenji-drivatra !» Angamba izay kendrena amin' izany dia noho ny sarin-tsampy nesorina ka nodorana tsikelikely ho lavenona. «*Ny fony*». Tsy mba ao anatin' izany ny saina sy fahalalana, fa ny faniriana sy fankasitrahana ary ny sitrapo, satria ireo no hery lehibe indrindra ao amin' ny fanahy. Na dia ny olona be saina indrindra aza dia mety ho jamba, rehefa tarihin' ny fani-riany hania. Ny fahajentilisana no voalohany indrindra animbana ny sitrapo, ary farany animbana ny fahalalana. Fa raha tsy izany dia tokony ho mora amin' ireny mpanompo sampy ireny ny manao anakampo fa voafitaky («*moa tsy lainga va*») ny andriamaniny (dia ny sary izay «*eo an-tanany ankavanana*») izy.

Misy olona mihevitra fa tsy an-drariny loatra izany famelezan' ny mpaminany ny mpivavaka amin' ny sampy izany. Fa zavatra tsy misy fiavahana aminy ny sary sy ny andriamanitra nanaovana ny sary, raha araka ny filazan' ny mpaminany. (Jereo indrindra ny 46,²). Nefa hita fa ny Jentilisa manan-tsaina dia mahay mampiavaka tsara ny tena toetran' ny andriamanitra sy ny sary, izay atao ohatra aminy. — Izany tsy maintsy valiana eto, fa ny mpaminany dia mihevitra ny fanompoan-tsampy arak' izay tena ahitana azy. Ary amin' ny ankamaroan' ny olona dia heveriny fa ny andriamanitra dia mitoetra ao amin' ny sary. Noho izany, ny Jentilisa hendry sy efa be fisalašalana dia maneso ny finoan' ny be sy ny maro. Tahak' izay ataon' ny mpaminany eto. Nefa ny mpaminany eto dia tsy manatratra ny hevitra lalina tahaka izay azo tadiavina amin' ny Grika sy ny Romana tat� aoriana, fa amin' izay tratry ny be sy ny maro kosa.

Nefa nahoana ny mpaminany, indrindra fa ity mpaminany ity, no dia manohitra maty sady lalandava ny sarin-tsampy, ka toa dia ady mi-hoapampana loatra ?

Ny anton' izany dia izao : 1. Satria ambony dia ambony ny faherezan' ny olona nivavaka tamin' izay. Ny fivavahana tamin' ny sampy tany Babela no nanana toetra mamirapiratra sady tsara indrindra mihoatra noho izay rehetra efa hitan' ny Isiraely. Ary ny hery lehibe sy ny fahatsarana mbamin' ny fahefana rehetra nananan' izany fanjakana lehibe izany dia nentina nanatsara sy nahavanona ny tombam-pivavahana tamin' ny sampy. Ary izao Jehovah dia te-hampiseho amin' izy ireo amin' ny teny lazain' ny mpaminany, fa izany rehetra izany dia tsy misy afa-tsy hoditra fotsiny sy fitaka, tena tsinontsinona mihitsy. Koa tsy maintsy ho fanta-ny, fa ny hery rehetra miorina amin' ny sampy, dia hianjera amin' ny fasimbana tsy azo amboarina intsony. Amin' izany no hampaherezana ny finoany negativa.

2. Ny fanompoan-tsampy dia efa latsa-paka lalina na dia tamin' ny Isiraely aza. Ary Andriamanitra efa nanohitra azy hatrany hatrany tamin' ny lalana sy ny mpaminany. Fa izao dia tonga ny fotoana hanaovany fanandramana farany sady lehibe hanongotany azy hatramin' ny fakany rehetra. Izany no tena anton' ny fision' ny Isiraely eo afovoany, na araka ny maha-firenena azy na araky ny raharabany maha-olon' Andriamanitra azy eo amin' izao tontolo izao ho fananganana ny firenena jentilisa. Ny fanompoan-tsampy no batery mafin' i satana, izay tsy maintsy harodana hatramin' ny fanambaniny. Noho izany dia ady amin' ny fiainana sy amin' ny sahafatesana izany, izay angamba mbola tsy nisy toy izany taloha tamin' ny andron' ny Isiraely. Ary eo anatrehan' ireny rehetra amin' ny Isiraely ireny, izay voataonan' ny halehiben' ny sumpin' izao tontolo izao sy ny voninahiny, no amoahany izany fanesoana fatratra mampiseho ny mahatsinontsinona ny sarin-tsampy izany. Ny fahadalan' ny tsi-finoa-na dia alentika ao amin' .izany riaky ny fanesoana masina izany, — na dia azo natao aza ny manaisotra azy tsikelikely.

3. Ity ady ity anefa dia manana ny fototra sy ny antony tokony ha-naovana azy mandrakariva sady maharitra. Ny misiona israelita dia tsy maintsy manasa ny fiadiany ho entiny manohitra ny fanompoan-tsampy mandrakariva ka hampiharihary ny fahadalany. — Ary manaraka izany, ny finoana zava-poana momba ny sampy dia misy na dia amin' ny tany kristiana aza. Misy manaja fatratra tsy anerany ny olona mahay politika, na ny mahay poezы, na ny mahay siansa, nefo ireny koa dia olona ihany (44, ¹¹). Misy manao andriamanitra ny sivilizaciona, ary misy miantehitra amin' ny fitaran' ny tandrosoana tsy hita lany asehon' ny olombelona,

ary tsy mety mijery na mahafantatra izy, fa tsy mbola nisy sivilizasiona na oviana na oviana efa nahavonjy olona. Ny zavatra hafa dia tompon' ny olona manaotra noho ilay tena Andriamanitra velona. Izay lazaina ho tsy maintsy halentika koa ao amin' ny fieritreretan' ity taranaka ity dia ny finoana an' Andriamanitra velona.

G. Toko 44, 25—45,²⁵: Ny fitariban' i Jehovah an' i Kyrosy.

I. And. 21—23. Ity fizarana kely ity dia mamboatra tetezana sy fidirana amin' ny toko manaraka, izay ampisehoan' ny mpaminany ny filazana ao amin' ny toko 40—48 ho fahazavana sy hery lehibe. Hatramin' ny toko 44,²⁴ ka hatramin' ny faran' ny toko 45 no ahatraran' ny faminaniana ny foiben-kevitra ao anatin' ny fizarana voalohany. Neta ny zavatra rehetra, izay ambarany eto dia mivona amin' ny raharaha hotanterahin' i Kyrosy. Amin' ny ilany anankiray sady tena fototra dia hahatonga soa ho an' ny Israely izany; fa amin' ny andro andreseny an' i Babela no toa ipaihan' ny oram-panafahana azy. Amin' ny ilany anankiray kosa dia hahatonga fiovana lehibe amin' ny firenena jentilisa izany, fa ilay Andriamanitra Tsitoha dia ho fantatra sady hekena ho Mpamonjy izao tontolo izao. — Amin' ity faminaniana ity no amohan' ny fandresen' i Kyrosy lâlana hidiran' ny fanambaram-pamonjena tanteraka hataon' i Kristy. Fantatsika fa mifanalavitra ny elanelan' ny fanafahana avy tany Babela sy ny asam-pamonjen' i Kristy. Nefa amin' ireto toko ireto (ary toy izany koa amin' ity fizarana voalohany kely ity) dia atambatra amin' ny toerana iray monja ny filazana zavatra lava refy momba ny famonjena mbamin' ny asany. Dia lazaina voalohany ary, fa miandoha ny fanafahana ny Israely. Izy izay efa niantso ny tenany ho «*Mpanavotra ny Israely*» tamin' ny fiantombohan' ny tapaky ny faminaniana mialoha, dia mamerina sady manamaty izany indray eto.

«*Efa nanavotra anao Abo*» ka dia mahazo matoky mihitsy izy. Nefa tsy maintsy hekeny mihitsy koa («tsarovy») ny toky omeny azy. Mba ho fampaherezana azy dia ampahatsiarovin' ny Tompo eto izay efa nataony ho azy sahady. Ny fikarakarana sy ny fitiavana, izay efa nandramany, dia ampy tsara hampahatoky azy. Izao dia manome toky Izy (ka tsy maintsy ho tsarovan' ireo izany), fa tsy mba hohadinoiny ny Israely. Nefa mora hadino izany toky izany (indro 40,²⁷; 49,¹⁴). Ka moa tsy rariny raha sendra manadino ny olony, izay efa nazoto nanadino Azy, Andriamanitra? Nefa tena loza mihitsy ny mihevitra ny tena ho efa no-hadinoiny Andriamanitra. Izany dia mety hahalavo amin' ny fanompoantsampy ho solon' ny fanompoana an' Andriamanitra tahaky ny nataon' ny Israely tany an-efitra.

Rehefa mifoha amin-kery ny fahalam-pahotana, dia hita fa mora ny hisalasala ny amin' Andriamanitra. Nefa izany koa no lâlana hiverenana aminy, fa amin' izany dia hankasitrahana ny fiantsoany. Noho izany dia avy Izy manasa mba handraisana ny famelan-keloka (and. 22); izany dia tahaka ny andrenesana ny Filazantsaran' i Kristy. Manolotra ny famelan-keloka Izy, tsy noho ny herin' ny asantsika, na noho ny herin' ny fibebahantsika, fa noho ny fahasoavany fotosiny ihany. Nefa na dia izany aza, dia ampirisihina ny Israely sy isika koa ho amin' ny fibebahana noho ny herin' izany fiantsoana izany (ampit. Jao. 8,¹¹). Ny fahamorampon' Andriamanitra no mitarika antsika ho amin' izany, fa manana famelan-keloka homena Izy ho vavolombelon' ny fahamoram-pony. Izany fanomezana izany, dia aseho eto koa tahaky ny ao amin' ny Testamenta Vaovao ho fanomezana voalohany sady lehibe avy amin' i Jehovah. Jereo koa ny 43,²⁵ milaza izany tampanantenana evanjelika izany. Anampy eto koa fa ha-

ndevona ny fahotana tahaky «ny zavona sy ny rabona» Izy, dia ho lasa moramora sady faingana tahaka ireny, jereo ny ohatra tahak' ity, nefà hafa lavitra ny antony, ao amin' ny Hos. 6, 4; 13, 3.

Ity fampanantenana evanjelika ity dia miafara amin' ny fampirisihana hanao fankalazana tahaka ny ao amin' ny 42,¹⁰—. Izany dia Haleloian' ny fiangonana sy Amena noho ny Filazantsara. Ny zavatra rehetra dia tsy maintsy hihoby fa misy tokoa ny famonjena ; ary hampiseho ny heriny sy ny fahasoavany amin' ny famonjena ny Israely Andriamanitra. Na ny lanitra ambony na ny tany ambony dia samy taomina hankalaza. «*Lalina any ambanin' ny tany*» ; izany dia mampahatsiaro ny Etes. 4, 9 hoe «any ambanin' ny tany», mifamaly amin' ny hoe «any ambony». Angamba neverina indrindra amin' izany izay rehetra miletsy amin' ny tany, dia ny lohasaha sy ny lavaka rehetra, ary toy izany koa izay rehetra mivohitra amin' ny tany, dia ny tendrombohitra sy ny ala — dia samy tsy maintsy hihoby. Izany dia ny Gloria lehibe, izay natomboky ny anjely ary izay hiarahan' ny zava-boahary rehetra manao koa rahatrizay, dia ny fankalazana mandrakizay, izay hirohondrohona eo anoloan' ny seza fandrianan' ny Zanak' ondry, satria ny fanavotana dia tsy foto-java-dehibe ho an' ity firenena ity ihany, fa ho an' ny zava-boahary rehetra koa.

And. 24 — 28. Ity fizarana ity dia mbola mamisavisa sy mamoraboraka madinidinika sy mifariparitra kokoa izay tian' i Jehovah Mpanavatra hatao amin' ny Israely. Izay asehony aloha indrindra eto dia ny heriny amin' ny zava-boahary sy amin' ny tantara. Ny Israely mahalala Azy ho ilay Mpamorona Tsitoha sy Andriamaniry ny faminaniana. Noho izany dia azony itokiana, fa ny teniny no tsy maintsy ho tanteraka, fa tsy ny an' ny olon-kendrin' ny jentilisa. «*Mpibedibedy*» (Jer. 50,³⁶) dia ny mpaminany sandoka, indrindra fa ireny impanandron' ny Kaldeana, izay manambara ny toetry ny vintana araky ny toetry ny kintana (jereo 47,¹²).— Nihevitra ny fanjakana Babyloniana fa ho fanjakana mandrakizay. Nefà Andriamanitra nampahamenatra azy, raha nirehareha tamin' ny fahaizana sy ny laingany izy. Izay tian' i Jehovah hatao dia efa natology ny «mpanompony» sy ny «irany» kosa. Ao amin' ny and 3, 7 ny mpaminany (ny iraka izay mitondra filazana ho an' ny olona) dia atao hoe mpanompon' i Jehovah. Eto dia angamba ny tenan' ny Israely no heverina ho firenena mpaminany eo amin' izao tontolo izao, izay manana ny hevitr' Andriamanitra, dia ny fanambarana ny sitrapony amin' ny andro ho avy (41,²⁷).

Dia aroso manaraka izany ny teny telo miantoana na ny fampanantenana telo mitohy avy amin' i Jehovah. Ny amin' i Jerosalema dia lazaina fa haorina indray izy. Amim-pahonenana no anononany ny faharavany, izay tsahivina matetika amin' ny boky fampiononana. Ary manaraka izany dia ampanantenaina fa ny fisakanana rehetra amin' ny fiverenan' ny Israely dia hahataka lavitra (jereo 42,¹⁵). Ny hoe «*lalina*» dia ny ony lalina, ny ranon' i Babela sy ny ranomasina (Jer. 50,³⁸; 57,³⁶) izay manelanelana azy amin' ny tanindrazany. Nefà arak' izay voalaza ao amin' ny 11,¹⁵ dia tsy hisy fisakanana hahasakana azy. Ity teny fanoharana eto ity dia mampahatsiaro ny fanafahana tany Egypta mbamin' ny fitana ny Ranomasina Mena. Ary izao dia mbola hamorona famonjena iray be vonnahitra kokoa noho izany Izy. Ary farany dia lazainy izay entin' i Jehovah ho fiasana amin' izany raharaha izany. Ny mpaminany dia efa nanodro azy teo aloha ho avy any lavitra any (41,². ²⁵), ary izao dia vantania eto ny anarany, dia *Kyrosy*. Ny fampanantenana eto dia tena tsy misy fahompahony. Izany dia vavolombelona mahagaga ny amin' ny fahazavan' ny fampanantenana.

Misy mihevitra io anaran' ny mpanapaka vahiny io ho anarana komona, ka ny heviny dia mitovy amin' ny hoe masoandro, fa ny tena anarany araky ny lazain' i Strabo¹) dia atao hoe Agradates. Amin' ny Persiana dia atao hoe Kurush izy, fa amin' ny Babyloniana kosa dia Kurash, ary araky ny fanazavana ataon' i Strabo dia ny ony atao hoe Kur no nahazoany izany anarana izany. Misy manazava fa ny hevitry ny hoe «Kurash» dia «mpiandry ondry» ka heveriny fa izany hevitra izany no kendren' ny mpaminany amin' ny ilazany eto hoe «Mpiandry ondrn' i Jehovah». Nefafa tsy mahafa-po ireo fanazavana ireo, fa mampisalasala mihitsy raha tsy anarana propre io anarana io.— Atao hoe «mpiandry» ny mpanapaky ny Israely (Ezek. 34; Mik. 5, 4). Tahak' izany koa no iantsoan' ny grika ny mpanapany. Nefafa ny maha-hafa sady mahalehibe ny raharahan' i Kyrosy dia miankina amin' ny maha-mpiandrin' i Jehovah azy. Mandray azy hanao ny raharahany Izy mba hahatanteraka ny sitrapony (48,¹⁴).— Josefa mitantara fa ity andininny (28) ity indrindra no nanetsika an' i Kyrosy handefa ny Israely sy hampanao ny tempoly indray. Ny fanatanterahan' ity faminaniana mahafinaritra ity tamin' ny Israely dia lazaina ao amin' ny Ezr. 1.

TOKO 45.

III. And. 1—8. *Jehovah no naniraka an' i Kyrosy.*

And. 1—3. Rehefa nolazain' Andriamanitra ny asa lehibe hataon' i Kyrosy, dia atohy amin' izany ny resaka ataony aminy. Amin' ity toko iray ity monja no anononana mpanapaka vahiny hoe: «*Voahosotr' i Jehovah*». Izany dia entin-kilaza ny mpanjaka teo amin' ny Israely sy ny Mpanjaka Mesiana (Sal. 2,²). Ao amin' ny Sal. 105,¹⁵ dia amin' ny hevitra malaladalaka kokoa no anaovana izany amin' ny patriarka. Ny anaram-boninahitra ambony indrindra efa azon' ny mpanapaka vahiny hafa koa dia ny hoe «mpanompon' i Jehovah» tahaka an' i Nebokadnezara: Jer. 27,⁶. Nefafa ny toetr' i Kyrosy sy ny raharahany dia sady hafa no tanteraka kokoa noho ny an' ireny mpandresy hafa rehetra ireny. Ny teny eto dia milaza fa voatokan' Andriamanitra sady voatendiiny hanao ny raharaham-pamonjena ho an' ny olony izy. Noho izany, Andriamanitra efa «*nintantana azy tamin' ny tanany an-kavanana*», mba hanohana sy hitarika azy; ary namaha ny fehin-kibon' ny mpanjaka o: nanaisotra aminy ny fiadiana tsy hananany hery; ny fehin-kibo dia ohatry ny hery nampistikina an' i Kyrosy kosa (and. 5) nanao azy ho mpiady sahy. Aseho amin' izany ny fandresena maro, izay efa azony sahady. «*Ny mikotoantana dia haravina*», ny fisakanany rehetra, izay manampin-dàlana azy, dia hailika. «*Ny varavarana varabina*», dia mampahatsiaro ny amin' ny vavahady varahina zato malaza tany Babylona araka ny voalazan' i ³⁾ Hérodoté. Ny rakitra sy ny harena nafenina. Na tany Saïdisy, renivohitr' i Lydia, tanana nanan-karena indrindra tany Asia, saiky manarakaraka an' i Babylona, na tany Babylona dia samy nahazoan' i Kyrosy babo be dia be. Araky ny filazan' i ³⁾ Pline dia mihoatra noho ny 3,000,000,000 francs no azony tany Sardisy, ary saika tahatahaka izany koa ny tany Babylona. Jeremia (51,¹³) koa dia milaza ny amin' ny haren' i Babela.

Ireng rehetra ireny hanopy ny masonry amin' i Kyrosy, ka dia hanome voninahitra ny Andriamanitra ny Israely izy noho ny fandresena vitany sy ny fanambinana azony (Ezr. 1,²). Tsy natao izany noho ny mahazzazia mihantan' ireo andriamanitra an' i Kyrosy araky ny fihevitry ny jenti-

¹⁾ Mpanao géographie grika tamin' ny siekla voaloheny B.C.

²⁾ Mpitantara Grika velona tamin' ny 484—406 B. C.

³⁾ Mpanoratra latina velona tamin' ny 61—15 A.D.

lisa, fa noho ny niantsoan' i Jehovah azy tamin' ny anarany ka nitia vany azy sady nanandrata ny azy.

And. 4-7. Misy antony roa sosona tononina eto ho «nanomezan' Andriamanitra azy anarana malaza», toy ny hoe «Mpiandry ondriko» sy ny «Voahosotro» (44,²⁸; 45,¹). Ary ny tenan' i Kyrosy dia voalaza fa tsy mahalala an' i Jehovah, Izay nihavian' ny voninahiny; ka dia tsy mba noho ny amin' i Kyrosy no antony nanomezan' Andriamanitra azy izany; fa 1) «noho ny amin' ny Israely», fa izy no fiasana nentin' Andriamanitra nanafaka ity firenena ity, izay tian' Andriamanitra. 2) Noho ny amin' izao tontolo izao fa kasainy ny hamboa-dàlana, na aiza na aiza aty ambonin' ny tany, mba hahazoany mampiditra ny fahalalam-pamonjena amin ireny (and. 6). Izany dia tsy maintsy ho marika sy fetra avy amin' Andriamanitra, satria Izy no manana ny hery sy ny fanjakana rehetra. Ampitahao izany amin' ny didy ny amin' ny bat sa sy ny amin' ny filazan' ny Tompo fa nomena Azy ny hery rehetra. Izy no «*mamorona ny mazava sy mahary ny maizina, manao ny fiadanana sy mahary ny loza*».

Ny hevitra milaza ny fanapahan' Andriamanitra izao tontolo izao dia hita miharihary sady mazava amin' izay voalaza eto. Ny «mazava» sy ny «maizina» dia sady azo neverina ho milaza ny tena fahazavana sy ny fahamaizinana tokoa no azo neverina ho ohatra milaza ny fahasambaran sy ny loza. Ny maizina dia ny ratsy tahaky ny fahotana, ny fani rian-dratsy sy ny asa ratsy, dia tsy mba avy amin' Andriamanitra; fa ny ratsy, toy ny vokatry ny fahotana sy ny famaliana anefa, dia tapahin' i Jehovah (jereo and. 3, 6).

Somme mihevitra fa misy miafina amin' ireo teny ireo ny doalisma persiana (dia ny fampianarana ny amin' ny tsara sy ny ratsy, ny mazava sy ny maizina ho samy nisy hatramin' ny fahagola). Amin' ny fivavahana persiana, tahak' izany ilay noforonin' i Zoroastre,¹⁾ dia ampianarina fa ilay Andriamanitra mandrakizay dia namorona an' i Ahuramazda (Ormaza), andriamaniry ny fahazavana sy ny fahadiovana, sy Ahriman, andriamaniry ny fahamaizinana. Ny relizionany dia mizara ny fanapahana amin' izao tontolo izao araka ireo hery roa ireo, ka toa ny hanohitra izany no kendren' Isaia eto. — Nefà ny ilazana an' i Jehovah ho fihavian' ny fiadanana sy ny loza dia sady mikendry an' Kyrosy no manondro *ny fahavoazan' ny fivavahan-drazany*. Ny amin' i Kyrosy dia tsy fantatra na nivavaka tamin' i Ormaza tokoa izy na tsia. Fa izany fampianarana izany dia hita fa amin' ny tantaran' i Dariosy sy Xerxes no voalaza voalohany. Zoroastre mpanorina io fivavahana io dia tokony ho velona tamin' ny voalohan' ny andron' ny rain' i Dariosy atao hoe Hystaspes. — Ary manaraka izany dia neverin' ny mpaminany amin' izany filazana izany ny fahavoazan' ny sampin' ny firenena jentilisa rehetra fa tsy ny an' io mpanapaka io irery ihany. Ary izany no tena toetry ny fivavahana jentilisa, fa ny andriamanitra maro samy hafo no neveriny ho mizarazara ny hery anankiray. Fa ny fahalalana ny fanambaranan' Andriamanitra ihany no mampahiratra ny maso rehetra hahita ilay Andriamanitra iray marina; ary izany no voalohany manaisotra ny tahotra ireo hery hafo rehetra tsino ntsinona ireo.

And. 8. Miseho indray ny tebitebim-pisaliana noho ny fiheverana ny asam-pamonjena ataon' Andriamanitra amin' ny Israely sy izao tontolo izao (42,¹⁰; 44,²³). Misy ohatra mitovy amin' izany koa ao amin' ny 55,¹⁰; Hos. 2,²¹; Sal. 85,¹². Ny lanitra sy ny rahona amporisihina hampidina

¹⁾ Mpanorina ny fivavahana atao hoe Zoroastrianismna na Parsima, velona angamba tamin' ny siekla fahadimy talohan' i J. K.

orana mahavokatra. Ny tany maina sady mangetana dia ho mando sy ho maitso mavana tahaky ny amin' ny lohataona. Ny tsimoka vaovao dia hanarona ny tany, ka hisy vony sy voa. Ny toetry ny zava-baovao, izay hoharin' ny Tompo, no mahafeno fihobiana ny faminaniana. «*Ny fabamarinana*» avy any an-danitra dia ny tsy fivadibadihan' Andriamanitra sy ny fanomezam-pahasoavana (jereo ny fanazavana amin' ny 42,⁶). *Ny fabamarinana*, izay mitsimoka amin' ny tany, dia ny toetra anaty sy ivelany ao amin' ny olona, izay mitanaraka indrindra amin' ny sitrapon' Andriamanitra, dia ny asan' io fahasoavana avy any ambony io. Eto izy dia tononina mifanila amin' ny «*famonjena*» tahaka ny hita matetika amin' ny toko hafa amin' ny boky fampiononana; koa ny heverina amin' izany dia ny fanafahana antsika amin' izay rehetra misakana antsika tsy hiaina sy tsy ho velona amin' ny toe-piaianana mifanaraka amin' ny fikasan' Andriamanitra sy ny sitrapony, indrindra fa ny fanafahana amin' ny fahotana. — Azo atao izany, fa tahaky ny nahariandy ny lanitra sy ny tany tamin' ny herin' ny teniny no hahazoany hamorona lanitra sy tany vaovao koa izay itoeran' ny fahamarinana.

Ny fanafahana sy ny fiverenana avy any Babela dia santatra sady fiantombohana kely ihany amin' ny asam-pamonjena ataon' i Jehovah izay ampanantenaina amin' ity fizarana ity. Amin' izany fotoana izany no' tena fampiomanana ny fibebahan' ny jentilisa. Ny Israely dia efa nanomboka hahazo proselyta. Ary ny fanirian' izao tontolo izao koa dia efa fohazina handray ny finoana an' Andriamanitr' ity firenena ity. Nefa ny oran' ny lanitra voalaza eto dia miantomboaka indrindra amin' llay Anankiray, Izay nidina avy tany an-danitra (Jao. 3,³¹). Ary ny fihetsiketsehana lehibe sady mahasoa mihatra amin'ny fisainana sy ny toe-piainan' ny firenena jentilisa dia tsy any Babela no tena iantombohany, fa niatomboka tamin' ny nanorotoroan' i Kristy ny fahotana sy ny fahafatesana. Koa isika dia velona amin' izao andro izao, izay notondroin' ny raharahan' i Kyrosy. Ary raha miara-belona amin' i Kristy amin' izao fotoana izao isika dia tsy mantsy hifaly amin' ny fahatanterahany amin' ny farany (2 Pet. 3,¹³).

IV And. 9—13. Tsy misy mahazo manome tsiny Azy amin' ny fiantsoany an' i Kyrosy.

And. 9—10. Ity fizarana manaraka ity dia teny aroso amin' ireo ao amin' ny fiangonana, izay mimonomonona noho ny hanafahan' Andriamanitra azy amin' ny alalan' i Kyrosy. Mihevitra azy ho mahalala ny zavatra rehetra tsaratsara kokoa noho Jehovah izy. Tsy mba lanin' ny heviny ny hanaiky fa mpanapaka vahiny no hahatonga fanafahana ho an' ny Israely. Fa ny Soratra Masina dia milaza, fa Mesia no ho Mpanjaka sy ho Mpiandry azy (indro Mik. 3,^{1—}). Eo anatrehan' Andriamanitra anefa ireny dia tsy mba lehibebe kokoa na Maherihery kokoa noho *ny tavimbilany amin' ny tany*. Izany ohatra izany dia mazàna entina milaza ny tsy fahaleovan' ny olona tena eo anatrehan' Andriamanitra (indro 29,¹⁶). Raha sendra misy mitady hifandahatra aminy noho ny hevi-pamonjena ataony, dia tena adala mihitsy (and. 9), tsy misy hivoasana amin' ny tefin' ny mpanefy vilany izay milaza aminy fa tsy manan-tsaina sy tsy manankery izy. Ary izany simonomononana amin' Andriamanitra izany dia hita koa fa toetra tsy valahara mihitsy (and. 10) mametaveta ny fampantanen' Andriamanitra amin' ny fanesoana sy ny fisalasalana.

And. 11—13. Jehovah irery ihany no mahalala ny ho avy sy mandahatra ny amin' izany. Noho izany dia tsy tokony hiady hevitra aminy izy fa hanontany Azy; tsy hanebaka, fa hihaino an-tsitrano. Noho

izany dia azon' izy ireo atao koa ny hatoky ny fitondrany sy ny fikarakarany azy amin' ny andro ho avy. Ampahatsiahivin' i Jehovah ta *zanany* sy *asany* ny Israely. Izy no *namorona* azy; ireo teny ireo dia mamerina mazava ny ao amin' ny and. 10. Fatratra ny faniriany hamony azy. Ary azony atao koa izany, fa Izy no Andriamanitra Tsitoha (and. 12). Ary araka ny maha-Tsitoha Azy no efa nampihetsehany (and. 13) an' i Kyrosy («*nanaitra azy*», 41,^{2,25}); ary noho izany dia hambinina ny raharaha fana-fahana ny Israely sy ny fiverenany. Tsy mba vintana na sendrasendra no nampihodina ity kodia ity; tsy mba fahitana tamby na karama no nahatarika an' i Kyrosy. Ny Israely tsy maintsy havotana tsy amim-bola aman-karena (52,³). Fampirisihana avy tamin' Andriamanitra fa tsy avy tamin' ny hafa no nanetsika io mpanapaka vahiny io hanao izany zavatra tsy hahitan' ny tenany 'soa izany amin' ny olon' Andriamanitra. Nanao izany izy, satria izany no sitrapon' Andriamanitra. Dia ho hita amin' izany rehetra izany ny fitondran' Andriamanitra mahagaga sy ny fahalemem-panahiny. Lazaina amin' ny teny farany indrindra amin' izany, fa Jehovah no *nanaitra azy* «*tamin' ny fabamarinana*», dia tamin' ny tsy fivadibadihana sy ny fitiavana ny firenena araky ny teny fampanantena (indro 42⁶).

Iza ary no manana antony ho sosotra amin' ny fomba anatanterahan' Andriamanitra ny famonjena? Izany no fanambarana ambony indrindra mampiseho ny fikambanan' ny hery sy ny fahasoavana. Manana izay hankalazaina sy hifaliana isika amin' izany.

V. And. 14—19. *Hikoy ny mpanompo sampy, fa ho voavonjy ny Israely.*

And. 14. Ity fampanantenana ity dia tohin' izay efa nanomezantoky ny Israely tamin' ny and. mialoha. Ny fankalazana ny Israely (sy an' Andriamanitra) dia hovokatry ny fanafahana azy amin' ny alalan' i Kyrosy. Amin' ity fizarana ity no amisavisan' ny mpaminany ny zavadehibe, izay ho hitan' ny olon' Andriamanitra. Izany dia mamerina indray ny hevitra efa voalaza teo amin' ny and. 4. Ary atsy aoriandriana kokoa hatramin' ny and. 20 sy ny manaraka, dia tononina ny asampamonjena ho an' izao tontolo izao, izay efa voalaza teo amin' ny and. 6 sahady.

Ny *Egyptiana*, ny *Etiopiana* ary ny *Sabeana* dia tononina ho ohatra, tahaky ny ao amin' ny 43,³. Tsy maintsy hilatsaka amin' ny fanompona ny Tampo amin' ny zavatra rehetra ananany izy. Ny roa voalohany amin' ireo dia alaina ho ohatra amin' ny firenena manan-karena, ary ny iray farany kosa dia amin' ny lehilahy henjana sady matanjaka (18,²). «*Ho avy aman-gadra izy*», hitondra izany an-tsitraro, izany teny izany dia entjin-kilaza ny fikasany sy ny taniriany hanompo an' Andriamanitra (ampit. 60,¹¹; 14,²). Raha lazaina eto, fa tsy maintsy «*biankoboka*» amin' ny fiangonana izy, ary «*bifona*» (toy izany koa Apok. 3,⁹), ka fanao amin' Andriamanitra indrindra fa tsy amin' olombelona ireo teny ireo dia izany no mampiseho, fa iray ihany ny raharahan' Andriamanitra sy ny raharahan' ny fiangonana. Ny lalana mankany amin' Andriamanitra dia mamaky ao amin' ny fiangonana. Ekeny fa ny fiangonan' ny Israely ihany, no manana ny fiombonana marina amin' Andriamanitra. Ny zavatra maro efa hitany, no nampianatra azy izany. Noho izany dia te-hitoetra ao ambany aloky ny Israely izy; ary mbola ho tahak' izany iha-ny koa ny jentilisa marobe, rehefa mibebaka, fa ho avy hifaly amin' ny harem-panahin' ny renim-piangonana izy.

And. 15—17. Amin' ny fiheverana ilay androm-pamonjena ho avy no mahavaky vava ny mpaminany (na ny fiangonana) ho velom-panka-lazana. Mahagaga tokoa ny fahasaro-pantarin' ny lalan' Andriamanitra, ka dia maro no tafintohina aminy. Mitovy hevitra amin' izany ny 55,⁸. Ary lazaina amin' ny tenin' ny Sorotra Masina hafa koa, fa ny fahendrena misheo amin' ny fitondran' Andriamanitra dia tsy takatry ny fisainan' olombelona (indro indrindra Rom. 11,³³). Rehefa nahatratra ny marika noke-ndreny tamin' ny lalan' mahagaga Andriamanitra, dia hita fa Izy no Mpamony (43,^{3,11}). Dia hita mazava amin' izany fa raha voa ny mpivavaka amin' ny sampy, dia mahazo mihoby amin' ny famonjena mandrakizay kosa ny fiangonana mino (Heb. 9,¹²). Andriamanitra tsy hanary azy intsony, fa hanome azy fanavotana, izay tsy azon' ny hery hafa hosimba-na. Hitantsika eto indray ny halavitrty ny tazan' ny mpaminany. Andriamanitra tsy mikendry hanome ny olony zavatra kelikely kokoa noho ny famonjena, izay mahatony ny faniriana sy manaisotra ny fikorontanana rehetra vokatry ny fahotana. Izany fampanantenana izany dia teny mamy sady mahasambatra indrindra amin' izay azon' ny mpanota henoina. Noho izany dia lazain' i Jesosy mafy koa, fa izay mino Azy no manana fiaianana mandrakizay (Jao. 6,⁴⁷).

And. 18—19. Azon' ny Israely itokiana, fa ny fiafaran' ny tikendren' i Jehovah dia ny famonjena, satria izany ihany no mifanaraka amin' ny planany eo amin' izao tontolo izao (and. 18), ary llay Andriamanitra Tsitoha dia efa nanome toky mazava ny amin' izany (and. 19), ary fantatr' ireo, fa izay lazainy, dia ataony koa.—Ny tany dia foana (na chaos, Gen. 1,²), nefà Andriamanitra dia nanamboatra azy sady nanomana azy ho fitoeram-piaianana sy fahazavana ho an' ny olona ka tsy avelany hiverina indray amin' ny toeatra chaotika. Ny heviny dia tsy tahaka ny an' ny mpanjaka lehibe vonona handrava sy hamongotra. Ary tsy tahaky ny finoan' ny jentilisa, fa ny zavatra rehetra hiafara amin' ny fahafoanana mampamoy fo. Izay tokony hatahorana dia ny hamelan' Andriamanitra ny olony ho faty. — Manana ny tenin' Andriamanitra mazava ho tampiononana azy izy. «*Tsy tao amin' ny mangingina no nitenenany*» (45,¹⁶; Jao. 18,²⁰), ka dia tsy olona tsirairay tadiavina no mahalala ny planany; fa na iza na iza, dia mahazo mihaino sy manalky izany. Ary «*tsy tao amin' ny fitoerana maizina amin' ny tany*» no nitenenana izany, dia tahak' izay fanaon' ny jentilisa amin' ny orakla. Angamba ny hoe «*fitoera-maizina amin' ny tany*» dia manondro ny fiaianan-tsy hita, izay heverina ho fitoeran' ny fanahin' ny maty (1 Sam. 28) ka anontaniana ny amin' ny zavatra ho avy. Tsy mba toy izany ny fiangonana, fa manana teny mazava hiankinana izy, ary tsy mba ahina ho foana izany teny izany. Raha ampirisihin' i Jehovah hitady Azy izy, dia tiany ny hahazoan' ireo koa ny fitahiam-pamonjena avy aminy. Izay lazaina eto hoe «*ny marina*» dia ny fahatanterahana mifamaly amin' ny fanomezan-toky, ary «*ny mabitsy*» dia milaza ny azo itokiana. — Izay miantehitra amin' Andriamanitra dia manan' antony lehibe amin' ny fanantenany ny famonjena mandrakizay. Ny hevit' Andriamanitra sy ny teniny ary ny asany dia samy mankatò izany.

VI. And. 20—25. Antsoina bijery an' i Jehovah ny vazan-tany rehetra.

And. 20—27. Famonjena mandrakizay no efa namboarin' Andriamanitra ho an' ny olony, ary voavoatra eo anatrehan' ny olona rehetra izany (Lio. 2,³¹), ka manana anjara aminy ny firenena rehetra. Izany no loha-hevitra amin' ity fizarana farany mamirapiratra ity. Ary ao anatin'

ity toko ity dia ny hevitra momba ny asam-pamonjen' Andriamanitra no mibaliaka sy miseho mazava tsara.

Mampirisika ny jentilisa Izy, tahak' izay voalaza amin' ireo toko mia-loha (41,^{1—21}; 43,⁹), handroso eo anatrehany hifandahatra. Amin' ny faharetana no ifaneraserany aminy amin' ny fahoriania, izay amaizany sy ampianarany azy. Ny jentilisa amin' ny andro ho avy no itenenana, dia ny «*sisa afaka*» (66,¹⁹, Jer. 51,⁵⁰). Heverina eto ny tompon' ny fahoriania sy ny famaliana mafy, izay nitarihan' Andriamanitra ny firenena maro, sady lalana tsy maintsy ho vakiny eo amin' izao tontolo izao. Ary mbola hisy sisa anefa, satria Andriamanitra efa niaro ireny. Ireo sisa afaka dia tsy izay efa nibebaka sahadys, fa izay mety handray ny famonjena (Delitzsch). Ny mpaminany dia mahatazana lavitra kokoa noho ny fandresen' i Kyrosy an' i Babylona amin' izany; fa voarefy ao anatin' izany faminaniana izany avokoa ny andron' ny misionan' ny fiangonana rehetra.

Izay zavatra tian' i Jehovah haseho amin' ireny jentilisa tafavory ireny dia lazaina amin' ny faran' ny and. 20 sy 21. Ny sampy rehetra dia tsy manan-kery, ary izay miantehitra aminy dia tsy mba manana mpamonjy. Eta hitany koa fa tsy nisy tamin' ireo sampy ireo, nahay nanampy sy namonjy azy tamin' ny herin' ny fahavalony, na dia nitondra ny sarin-tsampiny teo am-pilaharana teny an-dàlana aza izy (46,¹; Am. 5,⁶), ary na dia nitondra azy tany amin' ny ady aza (2 Sam. 5,²¹). — Jehovah mampirisika azy ho tonga miaraka amin' ny vavolombelony (amin' ny herin' ny sampy). Omena andro izy hahazoany «*biara-misaina*» (ampit. 41,^{1—21}). Nefa sina fotsiny izao izy, fa tsy hitany velively izay havaliny Azy. Dia tononin' i Jehovah kosa ny profon' ny hery maha-Andriamanitra Azy tahak' izay efa voalaza teo aloha (43,⁹; 44,⁷). Jehovah efa nanambara «*izany*», dia ny fanafahana ny Isiraely sy ny fandrosoan' ny fanjakan' Andriamanitra «*batr' izay batr' izay*». Ny mpaminany rehetra dia samy efa nanambara, fa ny olon' i Jehovah dia ho lavon' ny herin' izao tontolo izao noho ny fahotany, nefo mbola hatsangany indray. Amin' izany farany izany, dia tondroin' i Jehovah indray ny raharahan' i Kyrosy, ka dia hita fa Izy tokoa no Andriamanitra iray «*marina*», Izay miteny marina sady manambara ny mahitsy (and. 19), ary Andriamanitra Mpamonjy, Izay mitady fahafahana sy fiadanana ho an' ny olony.

And. 22—23. Satria Andriamanitra no Andriamanitra Mpamonjy, dia mampirisika «*ny vazan-tany rebetra*» Izy (52,¹⁰), dia ny firenena rehetra, mba hiverina aminy, ary omeny toky fa hovonjeny izay rehetra manaraka ny fiantsoany. Eto dia misavoana manatratra ny hahavon' ny Filazantsara ny faminaniana. Tahak' izany no efa nolazain' i Jesosy Kris-ty (Lio. 24,⁴⁷) sy Paoly (Asa 17,³⁰; 1 Tim. 2,⁴; Tit. 2,¹¹). Tsy heverina velively eto ny fitokantokanam-pirenena araky ny fanao amin' ny Testamenta Taloha, fa ny fikasam-pitiavan' Andriamanitra amin' ny firenena rehetra no danadanaina. Izany no mitarika ny hevintsika ho toy ny manatrika ny fotoam-pivavahana nanaovan' i Jesosy ny hataka maha-mpisoronabe Azy (Jao. 17,¹²).

Izao dia afaka hisidy araky ny nahim-pony ny firenena rehetra. Amin' Andriamanitra dia fikasana tsy azo foanana ny hitarihana ny firenena rehetra hanaiky Azy, llay Andriamanitra iray ihany. «*Ny tenako no nianianako*» (jereo ny 14,²⁴). Izay efa nohamafisin' i Jehovah tamin' ny fianianana, dia teny, izay «*tsy bilsoaka*» (55,¹¹), fa ho tanteraka tokoa. Izany teny izany mampiseho, fa ny firenena rehetra handqhalika aminy (I Mpanj. 19,¹⁸). sy hianina aminy noho ny fahatokiana Azy, (19, ¹⁸) Teny toy izany no lazain' ny Apostoly Paoly ao amin' ny Rom. 14,¹¹; Filip. 2,¹⁰. — Ny fampitohizana ity fikasan' Andriamanitra ity sy ilay

hevitra teo aloha, dia izao : Ny firenena rehetra tsy maintsy hanaiky Azy ; koa aoka ary hanao izany an-tsitra-po izy, fa izany ihany no tsy maintsy hahavonjy azy.

And. 24—25. Amin' ireto andininny farany ireto no andrenesantsika ny faneken' ireo, izay miankohoka an-tsitrano eo anatrehan' Andriamanitry ny famonjena. Tao aminy irery ihany no efa nahitany : 1) «*fahamarinana*», dia ny fahasoavam-pamelan-keloka, izay mamboatra indray ny fifaneraseran' Andriamanitra sy ny olombelona (ampitahao amin' ny teny hoe «*fahamarinana*» ao amin' ny Rom. 3,²¹) ; ary 2) «*berry*» handresena ny fahavalon' ny fahamarinana rehetra. «*Izy ibany no bobatonin' ny olona*», izay manaiky hotaomina ; ireo dia tsy maintsy hitoetra sy haharitra amin' ny fiombonana amin' Andriamanitra. Ny mpanohitra kosa dia «*izay rehetra tezitra aminy*» (41,¹¹) dia hanaiky ny heriny amin' ny fomba hafa. Ireny dia «*ho menatra*». Tondroina amin' io teny io koa ny fahavoazana tsy azom-panafana intsony, fa tsy ny fahatsiarovam-pahantrana ihany. Na ny hiankohoka na ny ho tapaka, izay iray amin' ireo roa ireo ihany, fa tsy misy fahatelo, no tsy maintsy hanambaran' ny zavatra rehetra sy ny olona rehetra ny fiambonian' Andriamanitra sy ny voninahiny. — Famonjena iray ihany no ho an' ny jentilisa sy ny «*taranak' Israely*» (and. 25). Angamba ny Israely araky ny fanahy no heverina amin' izany, dia ny fiangonana izay ikambanan' ny mino na ny avy amin' ny Jodeo na ny avy amin' ny jentilisa (44,⁵). «*Ao amin' i Jehovah no hanamarinana*» ireny (Jer. 23,⁶), ka dia hahatratra ny fifaneraserana amin' Andriamanitra noho ny fahasoavany izy.

Ny teny izay milaza fa ny rariny tokony ho azy dia eken' i Jehovah sady heveriny ho zavatra, dia mampahatsiaro antsika ny fanao amin' ny Testamenta Vaovao. Eto dia manana ny evangelia Paolina isika. Ny famonjena itoeran' izy ireny, dia ho lehibe sady be voninahitra, ka dia amin' i Jehovah no ananany rebareba. (Jer. 9,²⁴), ahatsiarovany ho sambatra sy asandratra (41,¹⁶). Izany dia mampahatsiaro antsika ny fana-zavana ataon' ny Apostoly ao amin' ny Rom. 5,^{1—11}, izay ilazana koa ny efa nohamarinina ho derain' Andriamanitra, fa ny famonjena dia feno sady mahatoky ary ampy mandrakizay.

H. Toko 46 : Mirodana ny sampin' i Babela.

And. 1—2. Amin' ity toko ity no iverenan' ny mpaminany indray. Ny faminaniana nitarika antsika hiakatra hatrany hatrany mandra-pahatonga teo amin' ny amin' ny toko 45, izay tahaky ny tendrombohitra famirapiratana. Ao dia tazana tsara ny mandrakizain' ny fanjakan' Andriamanitra. Nefa eto ny mpaminany dia midina ao amin' ny lohasaha izay anompoan' ny olona sy iasany ary ihaonan' i Jehovah amin' ny tsy mino sy ny maditra. Izany firenena mahantara, donto saina ary tsy rototra izany no tadiaviny haingana ho amin' ny finoana sy ny tanantenana ary ny fanoavana. Noho izany dia mamerina ny fomba teo aloha indray ny faminaniana.

Ny toe-draharaha amin'ireto toko farany ireto (46—48) anefa, dia hita ho hafa tomba kely noho ny teo aloha. Tamin' ny toko teo aloha dia nolazaina fa hovonjena amin' ny alalan' i Kyrosy ny Israely ; eto kosa dia lazaina, fa izany Kyrosy izany no handrodana an' i Babela. Ny hevitra voalohany dia ambonimbony kokoa ; fa ny faharoa kosa dia angambá akaikikaiky kokoa ny Israely, izay sady mivarilavo no manompo sampy. Noho izany no itadiavan' i Jehovah hampiorenana ao aminy mafy tsy mihozongozona izany fahamarinana izany. Endre, tsy misy izay tsy ataony hanampy antsika hitana mafy ny fahamarinam-pamonjena !

Lazaina amin' ity toko ity ny fahavoazan' ny fanjakan' izao tontolo izao ho fitsarana ny sampiny (indro 19,¹⁻²; Eks. 12,¹²). Bela sy Nebo dia tononina ho toy ny lohany amin' ny sampy. Bela (dia Bâal amin' ny teny Hebreo) dia mazâna mitovy amin' ny sampy atao hoe Merodaka (Jer. 50, ²), sampy mpiaron' i Babela. Ny zanany dia Nebo (angamba mitovy hevitra amin' ny teny Hebreo hoe Nabé : mpaminany, izay mi-famaly amin' i Merkoran' ny Romana, iraky ny sampy). Ny renivohitr' izany fivavahana izany dia Borsippa, akaïkin' i Babela. Ny mpanjaka ny Kaldeana toa nihevitra azy io ho andriamanitra mpiaro. Maro amin' ny anaran' ny mpanjaka babyloniana no miray fototra amin' ny anaran' io andriamanitra io (tahaka an' i Nabo-palassar, Nebu-kadnezar, Nabo-ned). Ireo sampy ireo dia hianjera, rehefa tratry ny famelezan' Andriamanitra hanorotoro azy (21,⁹). Ny mponina ao Babela, izay efa mangorohoro noho ny fandrahonan' ilay fahavalô mahery, dia mitady hamonjy ny sarin-tsampy ka mitondra azy hiala ao an-tanâna. Teo aloha dia tamin' ny fihibiana sy ny avonavona no nitondrany ireny namaky ny tanâna («izay mitondra» 45,²⁰); izany no natao tamin' ny sarin' i Bela sy Neba tamin' ny fety isaky ny fitsingerenan' ny taom-baovao. Fa izao dia fehezina atao an' etany izy ho entin' ny biby mandositra (dia elefanta sy rameva ary boriky) ka nanjary ho entana mahavesatra. Ny sary volamenan' i Bela ihany, hono, no efa nisy lanjana talenta arivo (sahabo 43,500 kilogrammes). Nanantena hahavonjy azy ny olona, tahak' izay nataon' i Merodaka-Balandana tamin' ny namelezan' i Sankeriba azy. Nefa foana izany, fa samy lavo teo an-tânâna ny fahavalô, na ireny malaza indrindra na ny hafa koa (and. 2).

Rehefa nisy tanâna resy, dia fanaon' ny mpandresy ny mamabo ny sarin-tsampin' izany tanâna izany ka entiny ho any amin' ny taniny (Jer. 48,⁷; Hos. 10, ⁵). Heverina fa ho azo ny tanâna, rehefa afaka ny fiarovan' ny andriamaniny azy; ary afatsy izany koa dia harem-be no azo amin' ny androbana sarin-tsampy, satria ao no amoriana ny raki-bolafotsy sy ny raki-bolamena. Ny tenan' ny sampy tsy maintsy miara-mandeha amin' ny sariny any am-pahababoana. Amin' ity ny mpaminany dia efa nanaraka ny fihevity ny jentilisa ambony fahalalana kokoa, izay nitady hampiavaka ny toetry ny tena sampy sy ny sariny. Nefa na ny sampy na ny sary dia iray ihany: Samy tsinontsinona izy. Noho izany dia lazaina amin' ny farany, fa raha entina ny sarin-tsampy dia miainga miara-ka aminy koa ny sampy.

Araky ny filazana ao amin' ny tantaran' i Kyrosy izay hita tamin' ny taona sasany taty aoriana, dia toa navelany hitoetra amim-piadanana ny sampin' ny Babyloniana. Izany anefa tsy mba mahafoana ity faminaniana ity, izay milaza izany ho ohatra mampiseho, fa izao dia tsy maintsy ho rava Babela. Ary ny fahajentilisana kaldeana koa dia ho ao ivelan' ny tantara.

And. 3—7. Ny and. 1, 2 dia thema. Ny sisa amin' ny toko dia fananarana avy amin' i Jehovah ho an' i Israely manontolo (and. 3—7) sy ho an' «ny mpiodina» (and. 8—11) ary ho an' «ny madi-po» (and. 12—13) mba hitehirizany ao am-po ny amin' Andriamanitra marina ary hanoherany ny sampin' ny jentilisa. Mitodika amin' *izay rehetra sisa amin' ny taranak' Israely* aloha Izy, dia ireo sisa amin' ny olona, izay velona nahita ny famaliana imbetsaka sy ny fahababoana. Fa na dia be aza ny loza nihatra, dia tsy lany ringana avokoa izy tsy akory, fa mbola misy «sisa» ihany sady mbola manantena andro mahafinaritra amin' ny ho avy koa; izy ireny no tsy maintsy hanambara ny amin' ny fikarakarana mahafatra-po nataon' Andriamanitra. «*Nentina*» hatramin' ny voalohany io firenena io. Tahaka ny fitondran' ny voromahery matanjaka ao an-

damosiny ny zanany (Eks. 19,⁴ ; Deo. 32,¹¹) sy tahaky ny itrotroan' ny mpiandry ny zanak' ondry (40,¹¹) sy tahaky ny ibaben' ny ray ny zanany (Deo. 1,³¹) ary itrotroan' ny reny azy (Hos. 11, ³) no fitondran' i Jehovah ny olony. Ary na dia ho antitra aza izy, ary na dia ho fotsy aza ny volony noho ny haelan' ny andro, dia mbola hasehony aminy ihany ny fikarakanry tsy manam-piovana. Hafa lavitra noho izany ny an' ny jentilisa. Ireny dia mitondra ny sampiny ; fa Jehovah kosa mitondra ny Israely ; ireny dia voafitaky ny sampiny, izay tsy mahay mamonjy azy (and. 2), fa Jehovah kosa sady mitondra ny entany (dia ny Israely) no namonjy azy. Endrey, teny mampihetsi-po tokoa no ataon' Andriamanitra amin' ny olony taloha sy amintsika koa ! Tanteraka an-davany sy an-tsakany izany tamin' ny namelany ny Zanany hitondra ny fahotan' izao tontolo izao. Amin' izany no mampahatoky antsika, fa ny fiahiana izao fainana izao, ny fahoriana ary ny adidy aman' andraikitra rehetra dia azo apetraka tsy amin' ahiahy aminy ; ary raha manahy ny ho antitra ka hanjary ho entan' ny hafa isika, dia tsy maintsy ho tsarovantsika, fa Jehovah dia Andriamanitra be fitiavana sady mahafatra-po mety hanampy antsika amin' ny andro toy izany.

Lazainy indray ny tsy fitovian' ny tenany amin' ny sampy (and. 5—). Tsy misy hivoasana amin' ny fanaka volamena hafa izy ireny. Vinavinaina aloha izay volafotsy amana volamena hanaovana sarin-tsampy, ary rehefa vita avy any an-tanan' ny mpanefy volamena izy, dia efan' izany fa tsy misy hafa azo atao intsony. Ny mpivavaka aminy no tsy maintsy hametraka azy amin' izay hitoerany ; koa na ny hihetsika aza tsy hainy ka mainka izay hamonjy olona (45,²⁰). Hitantsika eto indray ny fanesoana ny fanompoan-tsampy tahaky ny tamin' ny 40,¹⁸ — sy 44,⁹⁻²⁰. — Na oviana na oviana dia tsy mba hanantena tsy misy amin' Andriamanitra isika ; fa na inona na inona kosa ataontsika solon' Andriamanitra, na vola, na voninahitra, na fahaizana etc. dia tsy maintsy ho voafitaka isika, fa tsy hahavonjy antsika amin' ny andro iray izany.

And. 8—11. Izay heverina amin' ny hoe « mpiodina » dia ny sasany amin' ny Israely izay lasa ho amin' ny fanompoan-tsampy. Izany fahotana izany no mampiseho fa lalina ny fahapotrahany rehefa niala tamin' i Jehovah (1,² ; 66,²⁴). Nefa mitady hamerina ireny koa izy. « Tsarovy izany », dia izay rehetra efa voalazany taminy tao amin' ny and. 1—7. « Mahereza », mitoera mafy amin' ny finoana an' Andriamanitra tsy amim-pisalasala na amin' ny firoavanahana. Ampahatsiaroviny azy ny amin' ny profon' ny heriny sy ny fahalalany arak' izay efa hitantsika matetika tamin' ny boky fampiononana teo aloha, dia ny profon' ny faminaniana. Andriamanitra dia efa nilaza « ny farany » : izay ho fisehon' ny raharaha amin' ny fahatanterahany ; ary izany tsy hain' ny hafa atao. Tahak' izany no nataony tamin' ny tantaran' ny Israely, ary tahak' izany koa ny fanairana an' i Kyrosy sy ny fandreseny. Kyrosy eto dia lazainy ho « vorona mpi-baza » tahaka ny niantsoana an' i Nebokadnezara ho voromahery (Jer. 49,²²; Ezek. 17,³). Ho taingana sady mafy tahaka ny voromahery no hianjeran' ny fitsaram-pahafatesana hihatra amin' i Babela. — Mba zavatra sendrasendra mahagaga, fa ny haingon-tsabatr' i Kyrosy dia sarim-boromahery volamena.

And. 12—13. « Ny madi-bo » (Ezek. 2,⁴ ; 3,⁷ , dia ireny Israely sasa ny izay efa nodinihintsika tamin' ny 45,⁹—. Ireny dia mpisalasala izay efa ninia hihevitra fa ny finoana ny amin' ny fampantanantenana, dia tsy misy afa-tsy hevitrevitra fotsiny. Te-handinika sy hihevitra lalina izay vao hino, noho izany dia tsy mety mahatratra ny finoana na oviana na oviana

izy, satria tsy mety mandray ny tenin' i Jehovah amin' ny fahatsoram-po. Ny heviny no entiny mitsara ny teny, ka izany no tsy ahazoany azy velively. — Ireny dia «*lavitra ny fabamarinana*». Arak' izay aseho mazava amin' ny andininny manaraka, dia tsy ny toetry ny olona no neverina amin' izany, fa ny fanambaran' Andriamanitra sy ny fahatanterahan' ny fikasampamonjeny. Lavitra ny fabamarinan' Andriamanitra tokoa izy, fa tsy mba azony an-tsaina velively ny hihevitra, fa hisy famonjena. Ary toa tsy mba volovoloiny akory izay mba haniry mafimafy kokoa hahazoany ny famonjena. Nefa na dia izany aza dia lazain' i Jehovah, fa tena ho avy faingana izany (ampit. 51, 5). Angamba izany fampantanenana vantana sady tsy misy fahompahony izany, dia mba hampihozongozana ny fisalasalany sy hampifoha ny faniriany. — Ny famonjena dia ho avy na dia tsy misy ataontsika hahatonga azy aza. Andriamanitra dia tsy miandry ny hahamendrika antsika amin' izany, fa manao izy, ary ny anjarantsika dia ny handray izany.

Ny famonjen' Andriamanitra dia ho mena «*an' i Ziona*», ary izy indray no ho foiben' ny fanjakan' Andriamanitra (44,²⁸). Dia hahazo «*ny voninabitr' Andriamanitra*» ny Israely. Dia ny fanambarana mazava ny hery amam-pahasoavana tanteraka. Neverina amin' izany na ny fainambaoao nomena ny olon' Andriamanitra taloha, na ny asam-pamonjena hatao amin' ny jentilisa. Izany no zavatra natao voalohany taorian' ny fiverenana, nefà izay tena anisana izany araka ny tantarany dia hatramin' ny asam-panavotana sy ny fampidinana ny Fanahy Masina.

I. Toko 47. Hianjera Babela mpiavonavona.

And. 1—4. Strofa voalobany. Ity toko manontolo ity dia hirampanesoana noho ny fandresena ilay tanànan' izao tontolo izao. Izany dia mampahatsiaro antsika ny hiram-panesoana ny mpanjakan' i Babela (14,⁴ —), ary afa-tsy izany, dia misy hira fisaonana koa (tahaka ny and. 1). Ny hira natao ho an' ny mpanjakan' i Babela dia maneso ny fianjeran' ny voninahiny sy ny fahalehibiazany, fa visavisaina eto amin' ity faminaniana ity koa ny fahalavoan' i Babela, izay tsy hain' ny sampiny, na ny fahendreny, na ny mpanao odiny, na ny hery hafa araka ny maha-izao tontolo izao azy vonjena (47). Izany no manjo ny sivilizasiona rehetra tsy omban' Andriamanitra. Ary ny fandrosoan' ny olombelona, ny fielezan' ny fahalalana ary ny fahaizan-javatra dia tsy mba mahasakana ny famalia-na tsy hihatra amin' ny olona, izay milaza ny tenany ho tsy ananan-Andriamanitra raharaha. Misy fikambanan' olona ankehitriny koa, izay te-hanisy soratra eo amin' ny fasany hoe : «Tsy misy mahavonjy anao» ; fa ny sivilizasiona sy ny filibana no ataony ho solon' ny fahatahorana an' Andriamanitra. Hevitra tsy ahitana fampiononana izany. Babela dia aseho ho toy ny tovovavy (tahak' izany koa Tyro, 23,¹²; Ziona, 37,²²) — mamirapiratra sy manankarena ary miangotingoty. «*Kaldea zanakavavy*» : Babela izay notapahin' ny Kaldeana, dia haetry. «*Mipetraha amin' ny tany*», dia tsy milaza ny faboriana tahaka izay ao amin' ny 3,²⁶, fa ny fietrena. «*Malemilemy sy mihantabanta*» tahaka ny teo aloha, dia tsy ho entina moramora intsony. Tsy maintsy hitoto vary amin' ny milina ahdin-tànanana tahaka ny fanaon' ny mpanompo ambany indrindra izy (Eks. 11,⁵), hanala ny fisalobonany sy ny rambon' akanjony izay manambara sy mampiseho azy ho vehivavy ambony, ary terena hiroboka amin' ny ony, dia amin' ny itondrana azy ho babo ; eny hatramin' izay fanao mafabaraka indrindra (and. 3) no hatao aminy. Fa Jehovah, izay mampiseho ny fandrahonany izao, dia hanadin-dra tsy amim-pandeferana ho valin' ny toetra tsy mifaditi' ovana asehon' i Babela (and. 6; indro Jer. 51,²⁴).

Amin' ny and. 4 no ilazana ny avalin' ny fiangonana ny tenin' i Jehovah sy ny hira fihobiany ary ny fanekeny ny amin' ny fitadiavan' i Jehovah homba azy, — hafa noho ny fisehoany hanohitra ny herin' izao tontolo izao.

And. 5—7. Strofa fabaroa. Visavisaina eto indray ny loza hihatra amin' i Babela. Taloha izy dia natao hoe: «*Tompovavin' ny fanjakana*» (ampit. 13,¹⁹ sy ny fanononana ny mpanjakany hoe: Mpanjakan' ny mpanjaka), fa izao dia tsy maintsy «*bipetraha mangingina*» izy, dia hadinoina, manjerizery samy irery ao an-tranomaizina. Ny hoe «*maiçina*», dia filazana ankäpobeny ny loza, izay toa teny enti-manondro ny fahababoana (indro 42.⁷). — Ity strofa ity dia mandinidinika kokoa ny fototry ny fahavoazan' i Babela. Tsy «*solanga mihajoko*» fotsiny i Babela; fa dia tena Andriamanitra mihitsy no manohitra azy noho ny hamafin' ny fitondrany ny Israely, sady efa voarara rahateo koa izy tsy hanao ny danin' ny kibony ka hampiseho fahalozana. — Jehovah efa nanolotra ny olony tamin' ny herin' izao tamim-pahatezerana noho ny fahotany (54,⁸; 57,¹⁷; 64,⁴⁻⁸). Izany (fa tsy ny herin' i Babela) no fototra namelan' Andriamanitra ny lovany, dia ny Israely malalany, «*bolotoina*»): azon' ny fanao maloton' ny fahajentilisana. Ny teny ao amin' ny 43,²⁸ dia mitovy amin' izany; hafa noho izany kosa no lazain' i Jer. 2,³. Nefa raha Andriamanitra nandao ny olony teo anatrehan' ny fahavalony, dia tsy tena fanolora na azy tanteraka izany tsy akory. Babela tsy nanaraka ny fitsipika nasain' Andriamanitra hanapahana ny olony. (Saiky nifandraindraika tamin' ny nataon' ny asyriana tamin' ny andro nahahery azy). Te-handidy arak' izay nahiny izy. Na dia ny lahiantitra tokony hahonena aza dia nampanompoiny tsy nitondrany roa akory. Fitainana toy izany no voalaza ao amin' ny Fit. 4,¹⁶; 5,¹². «*Tsy nandatsaka izany am-po*» izy, dia izay voalaza eto ny amin' ny fitondrany mafy ny Israely. «*Tsy nitsapa izay biafarany izy*», dia ny famalian' Andriamanitra izay tsy maintsy ho todin' izany tsi-fifadiranova izany. Andriamanitra tsy mamela izao tontolo izao hanarampo. Fa Izy no mandantolanto sy mandrindrandrindra ny zavatra rehetra. Ny tantara dia mety ho samy hafa tarehy sady mifamotopototra be ihany; mety ho hita koa fa ny faharatsian' olombelona sy ny fanaovana kely tsy mba mamandro no herin' ny tantara; nefo kosa tsy mba avelany ho ao ivelan' ny fandantolantoany izany. Koa tsy maintsy hahita fampiononana ny amin' ny fitondran' Andriamanitra isika amin' ny amakantsika ity filazana mihatra amin' i Babela ity. Ary na dia ny firenena madinika aza tokony hisikitra amin' izany fampiononana izany, raha maizina sady mafy no mahazo azy. Ary tsy maintsy ho fotopotorany tsara koa anefa, sao dia ny fahatezeran' Andriamanitra noho ny fahotany no fototry ny fampietrena azy.

And. 8—11. Strofa fabatelo. Lazaina eto ny fototra lalindalina kokoa mampiseho ny fahalavoan' i Babela, dia ny fiavonavonany mihevitra an' Andriamanitra ho tsy misy. Izany no niteraka iny tsi-fifadiranova voalaza teo iny. Babela misavika ny toeran' i Jehovah ka mihevitra fa tsy hisy mpamaly sady manao ny tenany hahefa ny zavatra rehetra. Izao no teny tsy afaka am-bavany: «*Izabo no izy, ary tsy misy bafia*» (tahaka izany koa Niuite: Zef. 2,¹⁵), ary izany dia tsy mba teny fahatsiarovan-tena fotsiny, fa fahatsiarovana tena ho Andriamanitra. Izany dia mampahatsiaro antsika ny fomba fanambaran' i Jehovah ny tenany (45,⁶; 14 etc). — Babela matoky fa ho afaka handositra amin' izao anjara mampalahelo hanjo azy izao, dia ny «*bo mpitontra tena sy ny bo foana*

anaka», noho izany indrindra anefa no hanandramany izany anjara mangidin' ny vehivavy izany. Ireo zavatra roa ireo samy tsy maintsy ho hitany, tampoka sady ho indray miseho. Ho tonga mpitondra tena izy : ho irery, tsy manam-piarovana na fiankinana. Ho foana anaka koa izy, raha ny mponina ao aminy maty amin' ny ady sy ny mosary sy ny aretina ary enti-ko babo. Samy hafa lavitra noho izany kosa ny anjara hamboarin' Andriamanitra ho an'i Zionany 49,¹⁴; 54,¹⁵). — Ny fankatoavany sy ny odiny dia tsy hahavonjy azy amin' ny faharavany, na dia malaza amin' izany aza izy ; ka efa tonga fanao ny manao ny olona mampiasa izany fahaizana izany hoe «*Kaldeana*».

Babela dia nitoky tamin' ny «*faharatsiany*» koa, dia ny fahalozany sy ny hafetseny. Nandroso koa tamin' ny fahaizana izy, indrindra fa ny mathématika sy ny astronomie ary ny finoana foana momba izany fahaizana izany. Nefo amin' ny androm-pahoriana, izay ilana indrindra ny hevitra aman-tsain' ireny olon-kendry sy mpisorona ireny, dia mivanaka fotsiny tsy mahita izay ambonin' ny tany izy. — Ity hevitra farany ity dia averina indray amin' ny strofa farany, izay anonontononana izay rehetra mety ho fanampiana ireharehan' i Babylona fatratra.

And. 12—15. Strofa fabefatra. «Hatr y ny fony biana o mbola kely», dia hatramin' ny arivo taona maro, no efa nisahiranany tamin' izany karazam-pahaizana izany, ary vola be no efa nolaniny. Ny mpamao odiny dia mahazo mitsapa na mba azony atao ny handrahona izany loza izany hihemotra na manao ahoana. «*Ny hamaroan' ny fisainana*», dia ny hevitra politika samy hafa rehetra. Mpamantatra ny lanitra sy mpandinika ny kintana, dia izay nanana fahaizana haminany ny ho avy amin' izany fandinihana ny toetry ny lanitra sy ny kintana izany, ary tsy nisy nampiasa azy tahaka ny Babyloniana. «*Ireo mpamantatra na mpazarazara ny lanitra*», dia ny astrologa izay nanao Alimanaka namanmarihany ny andro tsara sy ratsy ary ny loza ho avy etc. Izany karazam-pahendren' ny kaldeana izany dia mbola azo dinihina koa 'amin' ny sarotra amin' ny tsangam-bato samy hafa. — Nefo indrisy, fa ireny olon-kendry ireny dia tsy hahavonjy ny tenany, mainka fa ny hamonjy ny firenena manontolo. Ho levona amin' ny afon' ny fandringanana izy (miaraka amin' ny sarin-tsampy 1,²¹; 5,²⁴). Ny afo, izay arehitr' Andriamanitra, dia handrava sy handringana; izany dia hafa lavitra noho ny afo mahaso sy mahafinaritra fanao ao an-trano voalaza amin' ny farany amin' ny and. 14. — Nefo angamba nisy fanampiana hafa nandrandon' i Babela koa. «*Ireo nifampivarotra taminao*» hatry ny fony biana o mbola kely, dia ireny mpivarotra malaza sady manan-kery nifanerasera taminy, no angamba mba azony niankinana ho mpanampy tamin' ny fahoriana ihany andavanandro. Babela dia tanana fivarotana lehibe tokoa. Nefo raha avy ny loza, dia ireny sakiza raha misy patsa, izay tsy nihevitra ata-tsy ny ho an' ny tenany ireny ihany no handositra voalohany indrindra (jereo 13,¹⁴; Neh. 3,¹⁶).

«*Tsy hisy babavonjy anao*»: Sivilizaciona, fahalalana, fihavanana amin' izao tontolo izao, dia samy tsy misy mahatakalo ny fiombonana sy ny fihavanana amin' Andriamanitra velona, Izay mahavonjy ny Israely amin' ny famonjena mandrakizay (45,¹⁷).

J. Toko. 48: Fananarana farany ny amin' ny binoana ilay famonjena efa antomotra.

* *I. And. 1—11. Ny tsy finoan' ny Israely sy ny famonjena avy amin'ny fahasoavana fotsiny.*

And. 1—2. Teo amin' ny 46,³— dia fananarana mihatra amin' ny firodanan'ny sumpin' i Baby lona no nambaran' ny faminaniana, ary amin'

ity farany ity, dia ampiharina kosa amin' ny faharavan' i Babela ny fananaranana. Ny mpaminany maika hamarana ity fizarana voalohany lehibe amin' ny boky fampiononana ity. Tsy famonjena vaovao no ambarany eto; fa ilay hevitra mampihetsi-po, mamenno ny toko voalohany manontolo no asehony farany eto, dia izao: Ny tahasamihafan' ny herin' Andriamanitra sy ny fahatsinontsinon' ny sampy ary ny faminaniana milaza ny ho vavolombelon' izany herin' Andriamanitra izany, dia ny fandresen' i Kyrosy sy ny faharavan' i Babela. Rehefa vita izany rehetra izany, dia zavatra hafa no asehon'ny faminaniana antsika amin' ny manaraka. Nefa tahaka ny fanaon' ny mpitory teny, rehefa madiva hanapitra ny tori-teniny, mitady hamory ny heviny amin' ny anatra tarany, dia toy izany koa no iantsoan' ny mpaminany mafy ny fiangonan' ny Israely eto hoe: Raha tsy raisinao ao am-po izany fanambaram-pamonjena izany, izay tsy maintsy inoana, dia tsy hahasoa anareo !

Ny tena ventin-kevitra ao anatin' ity fizarana ity dia fampirisihana *bihaino* (and. 1, 12, 14, 16; ampitahao koa amin' ny 46, 3,¹²). Izay hoheinoiny dia lazaina amin' ny and. 3. Izay lazaina voalohany indrindra dia ny adresin' izay tokony hihaino. Tian' i Jehovah hampahafantarina azy ireo, fa manana adidy masina hanongilana ny sofiny sy hanokatra ny fony izy. Ny fiantsoana dia atao amin' ny «*taranak' i Jakoba*», dia ny firenena voababo, izay avy amin' ny firenen' i Joda. Ny razambe no toy ny loharano ihavian'ny sampan-drano madinika (dia ny taranaka) izay misampantsampana maro (Sal. 68,²⁷). Nefa ity firenena ity dia manana toeatra manokana iavahany amin' ny hafa, dia ny itondrany ny anaram-boninahitra hoe Israely sy olom-boafidin' Andriamanitra ary ny iaikeny ho an' Andriamanitra. Ny *mianiana amin' ny anaran'i Jehovah* «(Deot. 6,¹³); dia manambara ny fanekena Azy sy ny fivavahana aminy, tahaka ny hoe koa : *mankalaža Azy*» (amin' ny vavaka sy ny fanatitra etc). Ireny dia manisa ny tenany ho zanaky ny tanàna masina, izay manana fiombonana mafy amin' i Ziona. Eto no iantsoana an' i Ziona voalohany hoe: *Ny tanàna masina*. Aty aoriana dia miseho matetitetika kokoa amin' ny Sorastra Masina izany anarana izany (52,¹; Neh. 11, ¹⁻¹⁸; ampt. Dan. 9,²⁴; Mat. 4,⁵; 27,⁵³; Apok. 11, ²; 21, ²). Ankehitriny ny anarana anononan' ny arabo an' i Jerosalema dia mitovy hevitra amin' izany (El-Kuds). *Mianhina amin' Andriamaniry ny Israely*: manaiky amin-toky ny fampianny.

Manan-kolazaina aminy Jehovah, fa ny fanjakan' Andriamanitra mba-min' i Ziona renivohiny dia tsy maintsy hiarina amin-kery.

Afa-tsy ny fanononana ny adresy dia lazaina koa ny fanazimbana mafy hoe: Kanefa tsy araka ny marina na araka ny hitsiny, izay mampahatsiaro antsika ny 29,¹³ sady visavisaina kokoa amin' ny andininy manaraka; ny anton' ny anaovan' i Jehovah izany, dia ny mba hahazoany mametraka ao am-pony ny toeatra lehibe sady ambony tiany hananany. Izany dia atao koa ho fampirisihana ny Israely hibebaka. Jehovah mampahatsiaro azy ny voninahiny sy ny fahamaotinana nananany. Noho izany koa angamba no ilazana an' i Ziona ho ilay «*tanàna masina*» sy anampiana anarana an' i Jehovah hoe «*Tompon' ny maro*», tahaka ny manao hoe: Endrey ny halehibeny sy ny heriny ary ny hamasin' izany Andriamanitra izany ! Koa tena ilaina tokoa ny hanolo-tena aminy sy handray ny teniny amin' ny fo madio sy masina !

And. 3—8. Mba hampifoha sy hampahery ny finoana dia mbola tohizan' i Jehovah ihany ny vavolombelona manamarina ny faminaniana. Ity no fanimpitony sady farany anambarana izany anton' ny finoana izany. Nefa izay lazaina eto indrindra dia ny fomba izay nanaovan' Andriama-

nitra ny fanambarana ny andro ho avy. Tamin' ny fahendreny sy ny fahamoram-pony no nanambarany ny toetra ratsy sy maditran' ny Israely raha naharihariny teo anatrehany ny andro ho avy. Tsy ny hanambara tena ho ilay mahalala ny zavatra rehetra ihany no ilain' i Jehovah, fa ny handamina ny fanambarana koa, mba tsy hivilian' ny fony hiala aminy ka hankamin' ny finoana zava-poana sy ny fahadalana. Noho izany no nifidianany tomba samihafa, raha nanambara «*ny zavatra taloha*» (and. 3) sy «*ny zava-baovao*» (and. 6). Ny hevitra amin' ireo andininy ireo dia mifototra amin' izany fahasamihafana izany, ary tian' Andriamanitra holazaina aminy miaraka amin' izany koa, fa ny fahitany hatramin' ny fiantombohan' ny faminaniana, hatramin' ny fahatanterahany, dia tokony hanamafy ny finoany ny amin' ny fampantanenana vaovao. Profo anankiray koa ny amin' ny itadiavan' i Jehovah hanorina ny finoana ao amntsika, dia ny fahari-pony sy ny fahalemem-panahiny amin' ny mpanota ary ny itadiavany hitarika azy amin' ny lalam-pinoana. Jehovah te-hitarika antsika mihitsy ho amin' ny finoana mafy sady mahatoky. Toy izany no niasany tamin' iny fiangonana taloha iny ; ary ny hitana sy hitahiry ny fampantanenana milaza ny famonjen' Andriamanitra mahagaga no nokendrena ho foto-piainan' izy ireny koa.

Ny teny hoe «*ny zavatra taloha*», dia tsy milaza ireo zavatra niseho taloha ihany, fa milaza koa fa ireny dia efa nambaran' i Jehovah taloha. Neta alza no misy izany faritra manelanelana ireo zavatra roa ireo izany ? Arak' izay voalaza ao amin' ny andininy manaraka (and. 14. — 20 etc.), izay mameletra bebe kokoa ny amin' ny zava-baovao, dia ao anatin' izany ny fanafahana ny Israely tamin' ny fahandevozana sy ny fodiany mba-min' izay rehetra momba izany. Neta raha dinihina ny fahitan' ny boky tampiononana manontolo, dia ao anatin' izany koa ny fandraisana ny jentilisa ho ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra sy ny fahatanterahan' izany. Koa araka izany ny andro vaovao, izay isaintsika hatramin' ny fahatongavan' i Kristy tamin' izao tontolo izao, dia miantomboka hatramin' ny faharavan' i Babela sy ny soa nataon' i Kyrosy tamin' ny Israely.

Ny zavatra rehetra mialoha ity faritra ity, ao amin' ny tantaran' ny fanjakan' Andriamanitra kosa, dia momba ny *zavatra taloha*. Amin' ny and. 6 dia manontany ny Israely Jehovah, na tsy ekeny ny fahatanterahan' izay efa novinanina taloha na manahoana, fa ny masonry no tena nahita izany ! Ary dia miantso azy ho vavolombelony Izy (43, ¹⁰). Hita fa ny firenena tamin' ny taranaka taloha dia efa nahita ny fahatanterahan' ny faminaniana' i Jehovah ; nefo mora neverina koa fa na dia ny taranaka itenenan' ny mpaminany izao aza, dia mba efa nanatrika izany ihany koa. Izany no ilazany hoe : «*Efa renao, ka dia jereo izany rebetra izany*». Tsy ny faharavan' i Jerosalema sy ny fahababoana ihany no efa novinanina, fa ny zavatraahasambatra azy koa, ary ny fahatanterahan' izany dia efa hitany. Nefo mitohy amin' izany, dia anarina izy hino ny fampantanenana vaovao, satria Jehovah efa nahatanteraka ny fampantanenana taloha. Ary ny farany amin' ireo zavatra nambara sady tanteraka taloha ireo, dia ny fisehoan' i Kyrosy amin' ny tantara, na ny tena fampiomanana ny fiovan' ny toetran' ny Israely.

Moa misy faminaniana ny amin' ireo zavatra ireo va taloha ? Ny valy toa mety indrindra amin' izany dia ny milaza tsotra, fa tsy misy filazana direkta manondro an' i Kyrosy, raha tsy eto amin' ity boky tampiononana ity. Ka angamba izay tondroin' ny hoe «*zavatra taloha*» dia ny faminaniana ao amin' i Isaia 13 sy 21, izay ilazana fa Babela tsy maintsy hahita izay mahery noho izy ary horesen' ny firenena avy any atsinanana.

Raha Jehovah nanambara ireny zavatra ireny, izay efa tanteraka avo-

koa izao, dia namela ny fanambarana ho tonga aloha lavitry ny fahatanterahany, ary na dia tonga «*tampoka*» tsy nampoizina aza ny fahatanterahany, dia tsy maintsy hohitan' ny olona na iza na iza ny rantsan-tanan' Andriamanitra amin' izany. Jehovah mahalala, fa ny Israely dia olona mafy hatoka, maditra ary kirina «*oza-by ny hatokao*»; olona tsy mahalala henatra sady miavonavona (*varabina ny bandrinao*). Filazana azy hatry ny ela izany (jereo Eks. 32,⁹; ampit. koa Ezek. 2,⁴; 3, 7), sady averina koa amin' ny Asa. 7,⁵¹. Ny fahadirana dia fahotana lehibe sady mahatonga loza. Ary satria voagejan' izany izy, dia tsy mba maniry akory hanome ny rariny ho an' i Jehovah. Raha hitany fa mbola azo natao ny handà dia nandà ny herin' Andriamanitra ihany izy, ka nanome voninatra ny sampy hisolo Azy. Nefa Andriamanitra, izay efa nanambara ny ho avy, dia mampiseho tena koa ho mahay mamorona ny andro ho avy; raha tsy fantany izany dia tsy ho hainy koa ny nampiseho izany tamin' ny teny. Noho izany dia tsy maintsy haneho vavolombelona hanamrina an' Andriamanitra ny Israely, na dia efa nankamamy ny fanompoantsampy aza, satria izay hitany tanteraka izao dia tsy misy hivoasana amin' izay efa nambaran' Andriamanitra rahateo koa.

Amin' ny fanambarana «*ny zava-baovao*» dia noimba tamin' ny lan-kafa kosa Andriamanitra. Hatramin' izao dia *efa niafina* izany, voatahiry tao an-tsain' Andriamanitra ka tsy nisy olombelona nahalala ny amin' izany. Nefa raha vantany vao hotanterahina ny hevi-pamonjen' Andriamanitra, dia tamin' izay koa vao tonga ny fanambarana ny amin' izany. Ny fotoan' ny faminianiana sy ny fahatanterahany dia tsy mba nifanalavitra. «*Izao no namoronana azv*», izao indrindra no fotoana nisiany. Ny tenim-paminianan' i Jehovah dia teny mamorona koa; fa tsy mba fahamarinana totsiny izany fa hery koa. Tian' i Jehovah ny hanaisotra ny siheveran' ny Israely ny tenany ho mahay mampiseho mazava fa zavatra fantany tsara ny famonjena tahaky ny ahaizany mihevitra sy manisa. Tiani ho fantany koa fa tsy hisy tomika ny fanambarana ataony na amin' ny fahatsarany na amin' ny heriny. Ary tiani ny hiasan' izany ao am-pon' ny Israely amin' ny hery vaovao sady tsy nampoizina, mba ho voatanan' izany izy. Lazaina ao amin' ny and. 8 izay mahavaovao tanteraka izany. Vao izao no mba voasokatra ny sofiny handre izany fanambaran' Andriamanitra izany, fa tsy mba nahazo am-po izany velively izy taloha. Fantatr' i Jehovah, fa tamin' ny fomba maro samy hafa, no efa nitadiavany hiala tamin' Andriamanitra, tahaky ny nataon' ny olona hatramin' ny voalohany (ampit. 43,²⁷).

Raha ny fanambarana ny famonjena avy any Babela sy ny vokatr' izany, dia tsy zava-baovao eto amin' ireto toko ireto tsy akory (indro 44,²⁸; 45,¹³), fa ny mahazava-baovao azy dia raha ampitahaina amin' ny faminianiana nambara taloha sady efa tanteraka sahadys.

And. 9—11. Jehovah dia efa namay ny ditry ny Israely. Nefa tsy mba ny vokatra avy amin' izany no mahatonga ny famonjena azy araka izay lazaina eto. Fa raha ny Israely no iankinan' ny fototra dia tsy misy famonjena tokony ho azy. Fa nisy fototra hafa nampihetsika an' Andriamanitra hamony azy, dia noho *ny anarany*. Raha avela ho amin' ny fahalavoana ny Israely, dia hanakora ny Jentilisa, fa tsy naharo ny voninahiny Andriamanitra. Olony ny Israely, ka tsy ho azony atao ve ny hamony azy? Noho ny amin' ny voninahiny (jereo koa 42,⁸) dia tsy hamela ny olony hanaranan' ny fahavalony fo mandrakariva Izy. Ampitahao koa Ezek. 36,²⁰. Rehefa tsaroan' ny fiangonana, fa mendrika hiharan' ny fahatezeran' i Jehovah izy, sady ekeny koa fa rariny ny ilazana ny hanjo azy amin' ny andro ho avy, dia efa vita ny anton' ny fandrahonana,

ka dia tsy maintsy ho raisiny ho ampy ity fototra fampihetsehana Azy ity. Noho izany dia mamela ny fahorianana ho famaizana Izy, fa tsy ho fandringanana. Amin' ny andro mahery sy mangidy no itadiavany hanempoana ny azy ho afaka amin' ny loto sy ny tsy fahamendrehana. «*Ny faborianana*», dia ny loza sy ny henatra no *memy fanempoana* azy anaovan' Andriamanitra izany (ampit. «*memy fandrendreham-by*» Deo. 4,²⁰; Jer. 11,⁴. Ny fikarakaram-panahy ataon' i Jehovah dia aseho ho toy ny fanempoana sy ny fanadiovana (1,²⁵; Zak. 13,⁹; Mal. 3,²; indro koa i Pet. 1,⁷).

Ahoana no hevity ny hoe: Jehovah manadio ny Israely «*nefa tsy toy ny volafotsy*». Tsy mafy tahaky ny volafotsy ve Metimety kokoa ny mihevitra izany ho mikendry ny hakelin' ny vokatravy amin' ny fanadiovana. Izany dia fitarainana fa tsy nahazo nanao tamin' ny Israely araka ny sitrapony Jehovah afa-tsy kely foana, fa tsy nahatonga azy ho nadio tahaka ny volafotsy.

II And. 12—22. Ny fabatanterahan' ny famonjena.

And. 12—16. Rehefa voalaza tamin' ny andininy mialoha ny amin' ny fahasoavan' Andriamanitra, ho fanazavana ny famonjena ny Israely, dia visavisaina amin' ny fizarana faharoa amin' ity toko ity ny amin' «*ny zava-baovao*» (and. 6). Izay momba izany zava-baovao izany, dia voadinidinika ao amin' ny toko manontolo. Nefa tsy avy hatrany dia natranga izany, fa mbola notehirizin' ny mpaminany ho amin' ny farany, satria izy mikarokaroka izay fomba rehetra mahamora ny hampidirana izany ao ampon' ny olona. Noho izany dia amin' ny feo moramora kokoa noho ny tamin' ny fizarana mialoha no itenenany eto. «*Ry Israely, izay nantsoiko,*» (indro 41,⁹). Alohan' ny anonoñany ny zavatra izay tsy maintsy hohenoiny, dia ampahatsiaroviny eto indray ny amin' ny maha-mandrakizay Azy (41,⁴) sy ny heriny tsitoha. Ny zava-boahary dia manoa an-tsitrupo ny famantarana ataony ka manompo Azy (40,²⁶). Moa va ny Israely tsy mba hihaino Azy raha antsoiny? — Tondroiny indray ny vavolombelona hanamarina ny teniny. «*Iza moa amin' ireny*», dia ny sampy, «*no mba efa nanambara izany?*» Izay heverin' i Jehovah amin' izany dia lazaina mivantana amin' ny manaraka. Ny sampy tsy mba nahalaza na inona na inona ny amin' ny famelezan' i Kyrosy an' i Babela. Antsoina eto ho «*ilay tian' i jebovah*» izy, dia anaram-boninahitra vaovao misanila amin' ilay teo aloha (45,⁴). Jehovah irevy ihany no «*miteny*» manambara ny fahavoazan' i Babela. Izany dia mitovy indrindra amin' ny filazana, fa Jehovah no efa nanome raharaha an' i Kyrosy sady mambua-dàlana ho azy. Jehovah tsy hamela, raha tsy efa fantatry ny Israely, fa zavatra efa naharihary taminy tokoa ny amin' izay tsy maintsy ho tonga. «*Hatramin' ny taloha no efa tsy nitenenako tamin' ny mangningina*» (ampit. 45,¹⁹). Tokony ho tsarovany ny fikelezan' i Jehovah aina taloha tamin' ny nanirahany ny mpaminany. Efa nasehony mazava tamin' izany ny amin' ny andro ho avy; ary tsy etan' ny niteny fotsiny ihany, fa rehefa tonga ny fotoana hahatanterahan' ny faminaniana, dia tao koa Izy; fa na ny maminany na ny mahatanteraka izany, dia Izy no antony.

«*Ary ankebitriny*» dia mandroso indray Jehovah amin' ny ampitene-nany ny mpaminany izay voahetsika sady feno ny Fanahy Masina (ampit. Zak. 7,¹²). Noho izany dia azo itokiana, fa ny teny entin' ny mpaminany dia teny mahatoky avy amin' Andriamanitra. Ka tokony ho tian' ny Israely ny hihaino izany filazana vaovao izany. Naniraka ahy sy ny

Fanahiny. Na dia tsy fanaon' ny mpaminany aza ny mampiseho ny tenany eto amin' ireto toko ireto, dia toa miseho ho mpiteny ihany izy eto amin' ny faran' ny and. 16. Ny sasany aneta mihevitra fa miditra tampoka eto amin' ny fomba saro-pantarina ilay Mpanompon' i Jehovah, Izay lazaina ho voahosotra tamin' ny Fanahy Masina (42,¹; 61,¹), sady miteny amin' ny persona voalohany amin' ny toko manaraka. Nef amin' io dia tena fizarana vaovao mihitsy kosa no manomboka.

And. 17—19. «*Izao no lazain' i Jehovah*», dia ny foto-kevitra amin' ny teniny ao amin' ny and. 20 —. Mbola mananika ambaratonga iray koa ny mpaminany vao mampiseho ny tena zavatra. Izany ambaratonga izany dia ny fahatokiana ny fahasambarana ho azon' izay manaraka ny tenin' Andriamanitra. Jehovah no mampianatra lehiben' ny Israely sady mpitarika azy amin' ny lalana tsy maintsy alehany (Sal. 32,⁸), dia ny lalan' ny fahamarinana, izay atao hoe koa ny lalam-pahasambarana marina («*hahita soa*»). Tsy lazaina eto fa te-hitaona antsika hitady ny soa sy ny fiadanana araky ny tena Andriamanitra, nef a tsy tokony hohadinoina koa, fa ny fahatahorana an' Andriamanitra dia mahasoa antsika amin' ny zavatra rehetra. Mba hahasoa ny Israely no angatahany azy *bitandrina ny didin' i Jehovah*. Ao anatin'izany koa ny finoana an' Andriamanitra sy ny toky omeny. Ary izany rehetra izany dia azo akapoka amin' ny hoe : Anarina mba hanana fanoavana sy finoana izy. Amin' izany no itaomana sy anovana koa ny toe-panahintsika manontolo. — Izany fitahiana sy fanoavana izany no ahazoana izay antsoina eto hoe «*fiadanana sy fabamarinana*». Tahaky «ny fiadanana» voalazan' i Jesosy ho vokatry ny famonjeny, dia toy izany koa ny teny eto, mahafaoka ny fahasambarana rehetra, izay omen' Andriamanitra ny voatahy. Ary «ny fahamarinana» dia tsy samihafa amin' izany tsy akory ; fa aseho amin' ny fiadanana mirindrarindra tsara izy. Nef a ny teny eto dia mbola manondro koa, fa rehefa lavorary tsara ny fisaneraserana amin' Andriamanitra dia vao ho tonga izany. Ny fahamarinana heverina eto dia tsy milaza ny ny toetry ny fanahin' ny olona, fa izay ataon' Andriamanitra aminy, dia fanomezam-pahamarinana ; fa Andriamanitra manaiky ny fahamarinana ho tahaky ny Azy ka mamele ny helony. — Amin' ny ohatra mahafiniritra no ilazana eto, fa ny toetry ny fiadanana sy ny famonjena dia ho «*toy ny ony*», dia lalina, tsy mitsahatra ary be dia be ; «*tabaky ny onjadransomasina*», dia mahery sady maro. Angamba ny mpaminany mahita izay mifanohitra amin' ny hoe ony, dia ireo sampan-drano madinika tondraka amin' ny fahavaratra ao amin' ny tanin' i Joda, nef a malaky ritra vetivety foana. Ny tantaran' ny Israely taloha dia tsy manana afa-tsy androm-piadanana sy fahamarinana vetivety foana, izay nelanelanin' androm-pahoriana sy loza maharitra ela dia ela. — Mbola lazaina koa, fa izany fotoam-pahasoavana mihatra amin' ny fanoavana amim-pinoana izany, dia ho fahatanterahan' ny fampanantenana ny amin' ny hahazoan' i Abrahama taranaka maro (Gen. 22,¹⁷; ampit. 44,³). Ny taranak' Israely dia tsy «*hofoana eo anatrebany*», tsy araky ny maha-olona tsirairay azy totsiny, fa araky ny maha-firenana azy no hamirapiratan' ny tavam-pahasoavan' Andriamanitra aminy. Tsy mety hisy fiadanana raha Jehovah no miambaho antsika.

And. 20—21. Izao dia tonga ny fanambarana «ny zava-baovao», tsy amin' ny tomban' ny fampanantenana intsony, fa efa amin' ny fampirisiana mihitsy, hiala any Babela (toy ny 52,¹¹; Jer. 50,⁸; 51,⁶; Zak. 2,¹⁰—). Mety ho re tsaratsara kokoa sady manetsika kokoa izany noho ny amin' ny fampanantenana. Izao dia hita fa marina tokoa izay efa nampanante-

naina azy. Ny fototra mahatonga izany ary, dia ny finoana sy ny fanoavana (and. 18—). „Fa tantatr' i Jehovah fa misy ihany izay manaraka ny teniny amin' izy ireo. «*Mivoaha biala any Babela!*» Tsy tokony hatahotra ny fahefan' ny Kaldeana izy, fa hiezaka faingana, mba tsy ho voapaoka amin' izany fandravana izany. Tsy tokony handositra izy, nefatsy tokony hitoetra mihoatra noho izay ilaina any Babela. — Izany famonjena mahahagaga izany, izay ho hitan' ny mason' izy ireo, dia tsy maintsy *botorina batramin' ny faran' ny tany*, satria momba ny firenena rehetra izany. Ny famonjena, izay nambara an-kamehana tamin' izany fana-votana sy fanafahana izany, dia voaomana ho an' ny olombelona rehetra. Ny asan' Andriamanitra tamin' ny Israely dia tsy maintsy ho tonga ho fitahiana ho an' ny jentilisa koa.

Ny fankalazana ataon' ny voavonjy, dia mivelatra eto amin' ny faran' ny and. 21. Tsy maintsy hotantaraina koa ny zavatra niseho tao an-dàlana amin' ny todiany mba ho fitaomana sy fampiononana ny olona. Ny fankalazana dia famerenam-pisaorana an' Andriamanitra koa noho ny fitondrany azy mahagaga hamaky ny efitra tahak' izay nataony tamin' ny famakian' ny Israely ny efitra voalohany (Eks. 17,⁶; Nom. 20,¹¹). Ny and. 21 dia mampahatsiaro antsika ny 43,¹⁹.

«*Mivoaha biala any Babela*», izany dia fiantsoana ho re mafy indrindra amin' ny andro farany, rehefa miseho ny tena anti-kristy, ary mitranga ny famonjena farany (Apok. 18,⁴). Ny hevitr' ity teny ity anefa dia mahafaoka na ny ao aloha na ny ao anatin' izany fotoana izany. Ohatra amin' izany ny fandosiran' ny kristiana ho any Pella tamin' ny nandravan' ny Romana an' i Jerosalema tamin' ny taona faha-70 A.D. Famonjena sy soa ho an' ny fiangonana tamin' izay ny nandaozany ny firaiana tamin' ny Jiosy. Ary toy izany koa no ilaina amin' ny kristiana tsirairay, mba hahafoizany ny firaiana amin' ny mpanota sy ny fandringanana azy; ary indrindra fa ny hahafoizany ny toetra rehetra momba ny nofo ao aminy. Tsy hampiahiahy azy ny ho irery amin' ny fandehanana sarotra «mamaky ny efitra». Ny tenan' i Jehovah no hitarika sy hampahery ary hame-lona azy, ka dia ho tonga soa aman-tsara any amin' ny tany Kanana izy. Ny ilaina dia ny hisidy ny famonjena ka tsy hety ho voasakantsakan' ny hevitra samy hafa.

And. 22. Fananarana fohy sady farany ho amin' ireo izay manary ny teny fampantanenana amim-pahadirana ity (ampit. 46,^{8,12}). Avy tokoa ny famonjena ka efa mby akaiky. Nefasana be na vitsy no hahazo anjara amin' izany («*fiadanana*»=anjara amin' ny famonjena) dia miankina amin' ny safidiny. «*Ny ratsy fanaby*» dia ny Israely manompo sampy sy madipo (46,¹²; ampit. 57,²¹; 66,²⁴). Rehefa voalazan' ny mpaminany ny fampantanenana mahafinaritra, dia arosony ny teny mahatahotra ho an' ny maro izay ao ivelan' ny fitahiana ampanantenaina mba hampieritreritra azy (ampit. Heb. 4,¹¹). Ity teny eto ity dia miverina isaky ny fiafaran' ny fizarana.

FIZARANA II : TOKO 49—57.

Ny Mpanompon' i Jebovah, ny asany sy ny fijaliany ary ny vokatr' izany.

Misy faritra mazava mampiavaka ity fizarana ity amin' ny teo aloha. Maro amin' ny zavatra noventimbentesina tsara teo aloha no tsy averina intsony eto. Babela sy Kyrosy dia tsy mba tononina eto. Ny ady amin' sarin-tsampy dia efa voafarana. Ny faminaniana dia tsy kendrena intsony ho profon' ny herin' Andriamanitra sy ny tahalalany. Zavatra hafa sady lalindalina kokoa no visavisain' ny mpaminany izao. Tamin' ny fi-

zarana voalohany dia efa naseho tamintsika sahady ny amin' ny fomban' ilay Mpanompon' i Jehovah, ary ireto toko ireto dia manambara ny amin' ny mitohy. Izy no foiben' ireto filazana rehetra ireto. Tendrony avo indrindra tratrarin' ny faminaniana rehetra amin' ny Testamenta Taloha. Lazaina mazava eo anatrehan' ny Isiraely sy izao tontolo izao ilay Mpananelana lehibe, ka tsy misy filazana mazava toy izany, raha tsy ao amin' ny filazantsara, izay filazana ny fahatanterahany. Tsy ny filazana azy fotsiny no ambara eto, fa indrindra ny fijaliany. Izany no ventin-javatra averimberina mandrakariva amin' ity fizarana ity.—Mifanila amin' izany dia ampanantenaina ny fananganana an' i Ziona sy ny voninahiny. Ireo foto-javatra roa ireo, dia mifanindran-dàlana hatrany hatrany. Ohatra: Rehefa voalaza amin' ny 49,¹ — ny amin' ilay Mpanompo, dia aseho amin' 49,¹⁴ — ta Ziona no kendren' ny fitiavan' Andriamanitra mahavonjy. Rehefa voalaza ao amin' ny 50,^{4¹¹} ny amin' ilay Mpanompo, indrindra fa ny amin' ny fanetran-tenany, dia lazaina indray ny amin' izay ataon' i Jehovah hampionina an' i Ziona ao amin' ny 51,^{1[—]} 52,¹². Ary manaraka ny teksta milaza ny fijaliany ao amin' ny 52,¹³—53,¹² dia tonga indray ny filazana mamirapitafia ny amin' ny fahasambaran' ny fiangonana sy ny voninahiny (54).

Na dia azo ampifanilaina hatrany hatranyaza ireo faminaniana roa ireo, dia misy firaisansy mahafinaritra koa. Inona moa no zavatra misakana ny fananganana ny Isiraely indray? Tsy misy afa-tsy ny fahotana. Ary io no tsy maintsy iadian' ny asam-pamonjena voalohany indrindra koa. Ary ity Mpanompo ity no manana ny fanambarana mahay mampifoha ny fahatsiarovam-pahotana matory, ary mahay mampionina ny ala-heлом-pahotana mifoha; fa tsy misy azo vonjena, raha tsy amin' ny fibebahana sy ny finoana. Fa ny finoana no mahatana ny famelan-keloka vokatry ny fahafatesan' ilay Mpanompo. Izany zavatra roa izany, dia ny raharahan-paminaniany sy ny raharahan-pisoronany, no mikendry sy mahatonga ary mahalavorary ny famonjena ny fiangonana.

Ary ao amin' ny toko farany amin' ity fizarana ity (55—57) dia misy fiantsoana sy fananarana ny mba handraisana izany famonjena izany. Izany dia ho an' ny olona rehetra. Noho izany dia samy aseho na ny fampantanenana mampionina ho an' izay tsy sahy hanantena hiara-hazzo amin' izany (56,^{1[—]}), na ny fandrahonana mafy an' ireo izay tsy mety mandray izany (56, ⁹ — 57,²¹).

A. Toko 49,^{1[—]13}: Ny rabarahan' ilay Mpanompon' i Jehovah dia tsy maintsy hambinina.

And. 1—3. Ity no tapany faharoa amin' ny boky fampiononana. Izay lazainy dia ny amin' ny Mpanompon' i Jehovah. Izany dia miankina amin' ny filazana Azy ao amin' ny 42,^{1[—]}, ary averina eto indray ny tapak' izany fampantanenana lehibe izany (toy izany indrindra ny and. 6 sy 8). Ny «nosy» (jereo ny fanazavana ny 41,^{1[—]}) no ampisehoana izany eto, tahaka izay hita matetika amin' ny bokin' Isaia. Ny olona rehetra, indrindra ta ny firenena lavitra no antsoina sy angatahina hoe «Mihainoa Aby». Ity Mpanompo ity dia aseho ho Mpaminany Lehibe mitondra ny fampianarana avy any an-danitra hanangona ny firenena rehetra. Fa ny fanambarany, dia ilain'izao tontolo izao mihoatra noho ny zavatra hafa. Rehefa voalaza ny fampirisihina hihaino, dia lazaina amin' ny manaraka koa ny zavatra hohenoina. Ary izany dia azo lazaina ho manondro ny filazantsaram-pamonjen' i Jesosy Kristy (indro indrindra ny and. 6).

Ny hoe «Mpanompon i Jehovah» eto dia azo atao ihany koa ho mi-

laza ny firenen' ny Israely, tahaky ny ao amin' ny 42,¹. — Nefa ny hametraka ny filazana eto ho ao am-bavan' ny Israely, na ny Israely araky ny mahafirenenena azy fotsiny na araky ny fisidianan' Andriamanitra azy, dia tsy mba mifanandrify velively. Eta hita mazava sahady amin' ny teny voalohany «mihainoa Ahy», fa fomba fitenin' llay Mpaminany lehibe izany (Deo. 18,¹⁵; jereo Mat. 17,⁵). Ary koa tsy mety ho fomba fitenin' ny firenenena izany, fa an' ny persona iray (indro ny and. 4). Ary tsy izany ihany fa voalaza eto koa fa ny Israely no anton' ny raharahany (and. 5,6). Koa raha Izy dia sady ao ivelany (arky ny voalaza teo) no momba azy (indro ny teny hoe «Hianao, ry Israely» and. 3).

Mitanandrify indrindra amin' i Jesosy Kristy ny filazana eto, ary ny Testamenta Vaovao dia maka ireo teny ireo hilazana Azy (Lio. 2,³⁰⁻³²; Asa. 13,⁴⁷). Izy no mety hifanerana sy hifanaraka tsara amin' izao bika aman' endrika izao, fa Izy no ilay Evanjelisitr' izao tontolo izao.

Lazainy voalohany indrindra, fa ny *fiantsoan' Andriamanitra* Azy no iankinan' ny raharahany. Talohan' ny fahaterahany dia efa niraharaha ny aminy sahady Andriamanitra. Jeremia (1,⁵) sy Paoly (Gal. 1,¹⁵), dia mba milaza koa fa ny raharaha mahampaminany sy maha mpitory azy, dia efa voaoman' Andriamanitra hatry ny fony izy mbola tany am-bohoka. Hita sahady amin' izany filazana ny fiantsoana io Mpanompo io izany ny halehibeny sy ny voninahiny mandrakizay. Izany koa no ahitana fa ny tenan' Andriamanitra no efa nanamboatra io fiasana lehibe io. Koa dia tsy ny tenany no naka izany voninahitra mahampaminany Azy izany (ampitahao ny mahampisoronabe an' i Kristy Heb. 5,⁴). Raha mitady hohenoina Izy, dia noho ny fanendren' Andriamanitra Azy hanao izany no antony. Noho izany dia mahavonjy ny mihaino Azy, ary tsy azo ialan-tsiny ny mandà azy. Ny raharahany dia voaorina lalina amin' ny hevitra ankasitrahan' Andriamanitra. Amin' izany fiantsoana Azy hatrany am-bohoka izany, dia misy antoka koa, fa izany raharaha asaina ho tanterahiny izany, dia tsy maintsy hambinina.

Amin' ny and. 2 dia lazaina amin' ny ohatra ny zavatra anendrena Azy.

«*Nataony tabaka ny sabatra maranitra ny vavako; ary nataony zana-tsipika voalambolambo tsara Abo*». «Ny vavako», satria ny teny no tsy maintsy ho entiny miasa tahaka izay nataon' ny mpaminany. Ny tenin' Andriamanitra dia tahaka ny sabatra maranitra mahatanteraka ka mama-kivaky ny fihatsarambelatsihy rehetra sy ny fitaka ary koa ny fahakiviam-poana (ampit. Heb. 4,¹²; ohatra toy izany koa no enti-milaza ny Zanak' olona, nef amin' ny fomban-teny hafa kely Apok. 1,¹⁶). Ny tenany dia oharina amin' ny zana-tsipika voalambolambo manatrobaka ao amin' ny fieritreretana. Ireo ohatra ireo dia milaza ny herin' ny teniny, mitsara sy mampionona (Heb. 4,¹²; Apok. 1,¹⁶). Misy ohatra hafa koa enti-milaza ny herin' ny teny ao amin' ny Jer. 23,²⁹. Toa miseho ho hafahafa ihany ireo ohatra ireo. Nefa niniana natao izany hampifanoherina amin' ny an' i Kyrosy. Izy dia mpandresy izao tontolo izao, ary ny sabatra no nahatanterahany izany. Kristy koa tsy maintsy handresy izao tontolo izao, mba hanapahany ao amin' ny fieritreretana sy ao am-po, ary ny teny no fiadiana manan-kery sady tsy azo ihodivirana entiny. — Ny teny hoe : «*Tao amin' ny aloky ny tanany sy tao amin' ny tranon-jana-tsipikany no nanafenany Ahy*», dia toa milaza fa mafina sady tsy fantatr' izao tontolo izao Izy. Azo heverina amin' izany koa ny taona lava sady nangina tsy niasan' ny mpialoha ny Tompo (izay nafenin' Andriamanitra tany an' effitra mandra-pisehony tamin' ny Israely) sy ny tenan' ny Tompo (tamin' ny 30 taonany tany Nazareta). Izany anefa toa mifanaraka kokoa amin'

ny filazana rehetra anambarana ny fikarakam-piarovana ataon' Andriamanitra aminy, mba ho voatahiry tsara ho amin' ny fotoana io fiasana lehibe sady saro-bidy io.

Amin' ny and. 3 dia tononina farany, fohy sady vantana ny fiantsoana Azy sy ny raharahany. «*Israely*» dia anaram-boninahitra nomen' Andriamanitra ny patriarka fahiny taorian' ny nitolomany tamin'ilay Anjelin' i Jehovah (Gen. 32,²⁸), ary anarana azo iantsoana ity Mpanompo ity tsara, fa araka izany fiandohan' ny anarana izany dia tsy anaram-pirenena fa anaram-persona. Izy no ilay tena mpitolona amin' Andriamanitra. Nefana dia araky ny mahafirenenena aza dia mety amin' ny heviny koa izany. Fa izay notadiavina ho toetry ny Israely, nefo tsy tratrany sady tsy azony hotratrarinna na oviana na oviana, dia ny toetr' ity Mpanompo ity. Ao aminy no vao miboraka ny raharahan' ny Israely, ary tanteraka ny faneendrena azy. «*Izay entiko mampiseko ny voninabitro*», tahak' izay nilazana ny Israely sahady araky ny maha-firenenena azy (44,²³; 60,²¹; indro koa 55,⁵; 60,⁹). Izay vitan' ny fahasoavan' Andriamanitra sy ny heriny dia ho hita amin' izay mihatra amin' ireny sy izay ataony. Nefo izay tonga ohatra sy mahatratra marika indrindra amin' izany dia Jesosy Kristy (Jao. 12,²⁸). «Ao amin' ny raharahan' i Jesosy no isehoan' ny tena fivavahan' ny Jiosy manontolo. Kristy no tontaliny sady fotoben' ny zavatra rehetra momba an' Andriamanitra, ary tampony koa amin' ny fivavahan' ny Jiosy».

And. 4—6. Nefo toa hita fa voa teo anoloan' ny raharahanio Mpanompo io, na dia Andriamanitra aza no niantso sy nanomana ary nikarakara Azy. Ity Mpanompo ity dia tsy milaza izay hihavian' ny fisakanana hifanehatra aminy, amin' ny anaovany ny raharahany; nefo araka ny hita amin' ny and. 5. 6. 8 dia ao amin' ny Israely no hanaovany voalohany ny raharahany. Koa araka izany dia avy aminy no isehoan' izany fisakanana izany. Izany dia mampahatsiaro antsika ny asan' ny tori-tenin' i Jesosy tamin' ny Israely, ary ny totalin' izany dia ambaran' ny teny hoe : «Ny Azy tsy nandray Azy» sy ny hoe : «Ireny tsy nino Azy» (Jao. 1,¹¹; 12,³⁷). Ny fanaintainana sy ny fahorianana noho izany no hevitry ity fitarainana ity hoe : «*Fa boy kosa abo*». — Ambarany ny toe-draharaha mangidy efa hitany amin' ny asany mifanohitra amin' ny fiantsoan' i Jehovah Azy (and. 3). Ny mahamafy hatoka ny olona no ahitana fa tena ilaina ny raharahan' ity Mpanompo ity. Ary ny fitarainany amin' alahelo no mampiseho ny faniriany fatratra hahatanteraka ny famonjena azy. Na dia nalaim-panahy ho amin' ny fahakiviana aza Izay noho ny fanoherana maty nihatra taminy, dia lazaina marina eto ny finiavany hanetra izany, ka nasehony mazava, fa na manahoana na manahoana dia azony itokiana marina, fa voantson' Andriamanitra, Izay. «*Nefo ao amin' i Jeboval ny rariny tokony ho Aby*», dia ny rariny tsara ho Azy amin' ny fanoherana rehetra, «*ary ny valin' ny asako dia ao amin' Andriamanitro*», dia ny vokatry ny asany, izay toa niseho ho foana koa. Izany dia fampiononana tsara ho an' ny mpanompo madinik' i Jehovah rehetra koa. Ny asan' ny finoana sy ny fanompoana an' i Jesosy dia tadiavin' izao tontolo izao hosomparana mba hakana fanahy ny mpanompo ho kivy sy hamoy fo. Fa amin' izany kosa no vao mainka ahalalantsika tsara azy ho tena asan' Andriamanitra tokoa; izao ankehitriny mahasasatra izao no ananantsika ny ho avy hitaliana; tsy noty fotsiny izany, fa mbola voatahiry ho amin' ny ho avy.

Nefo mbola misy zavatra lehibe kokoa hafa noho izany lazaina amin' ny and. 5—6. Io Mpanompo io no mahalala fa tsy amin' ny Israely ihany no hahazoany ny rariny; fa Andriamanitra efa nanome Azy raharaha lehi-

be sy malalaka kokoa noho izany. Izy tokoa no ilay voatendry «*bampodiana*» ho amin' Andriamanitra ny olona, izay efa nipariaka niely noho ny fahotany; heverina amin' izany na ny famerenana ny Israely any amin' ny tanindrazany (and. 8), na ny fanavaozana azy araky ny fanahy. Hanao izay trathy ny ainy Izy hamboatra io firenena io indray; noho izany no anononana ny «*firenen' i Jakoba*», na dia efa very poka ao amin' ny tantara aza ny maro amin' ireny. «*Sisa voaro*», dia ireo izay nahita ny andro famaliana ka voanatra noho izany, ary tsy maintsy hovonjena, fa efa tonga manana toetra vaovao voadio sady masina. Hita amin' izany fa te-hanorina fiangonam-pirenena voadio ao amin' ny Israely indray Izy, Izany no tena raharahan' ity Mpanompo ity indrindra. Nefa afa-tsy izany dia mahazo an' izao tontolo izao koa hiasana Izy. Ilay voalaza teo aloha dia «*mbola zavatra kely foana*», raha ampitahaina amin' ny toetra maha-mpanompo azy. Ny ráharahany dia lehibe sady mamirapiratra ka tsy ampy ho Azy raha ny Israely fotsiny. Izany dia tena mampionona koa ny hafa rehetra, izay tsy maintsy ho tonga tena zavatra kendren' ny raharahany. Nefa tsy mba hanariany ny olona Israely ny fahazoany tani-mboly vaovao hiasana. Ny fototra anamafisana eto ny halehiben' ny raharahany momba izao tontolo izao, dia satria ireny tena hihaino Azy (and. 1). Nefa hita mazava koa, fa noho ny amin' ny Israely no fototra ilazana ity faminaniana ity; fa naseho hatrany hatrany ny fampiorenanana indray izany olon' Andriamanitra izany. Koa ny anton' ny anambarana ny hafa dia ny mba hahafaingana azy hampiseho ny fanoavam-pinoana. Tahaka izany no ilazan' i Paoly, fa azo atao ny hamoha ny Israely amin' ny ampialonana azy (Rom. 11, "—").

Alohan' ny ilazan' ity Mpanompo ity ny amin' ny nanendrena Azy ho ao amin' ny firenena jentilisa dia fisaorana sy fampisehoana fiononam-po no arosony. «*Fa mahazo voninabitra eo imason' i Jehovah Abo, ary Andriamanitro no beriko*». Izany dia tsy atao noho ny siheverana ny ho avy ihany (and. 6), fa noho ny raharahany tamin' ny andro lasa koa (and. 4). Na tamin' ny nampiononany ny Israely taloha, na amin' ny hanambarany zava-mahagaga amin' izao tontolo izao tsy ankanavaka, dia matoky Izy, fa Jehovah no manome voninahitra sy hery Azy, ka tsy misy azon' olombelona lazaina sy hatao hanoherana Azy. Ary isika koa noho ny fandinhana izany, dia ho vaky vava hoe : Isaorana, anie, Andriamanitra, fa ny famonjena izao tontolo izao, dia tsy miankina amin' ny toejavatra miseho na inona na inona.

«*Dia ambara ny zava-baovao sady lehibe hataon' i Jehovah aminy. «Homeko bo fanazavana ny jentilisa koa bianao, mba bo famonjeko batrany amin' ny faran' ny tany».* Ao amin' ny 42,⁶ dia efa nampanantennaina sahadys ho fahazavan' izao tontolo izao Izy, dia Ilay hampisava ny tsi-fahalalana araky ny fanahy, ka hanampy ny olombelona hahalala an' Andriamanitra sy ny mandrakizay. Ao amin' ny alalany ihany no aha-zoana mahita ny anton' ny fiaiany sy ny fisainam-pamonjen' Andriamanitra ny aminy.

Teny lalina sady mahafinaritra tokoa ny iantsoany ny tenany hoe *fahazavana*. Tena izany tokoa Izy. Amin' ny tenany no itambaran' ny fahazavana marina rehetra. Noho izany, raha tsy maintsy hahita ny fahamarinana isika, dia tsy maintsy hifanerasera amin' i Jesosy. Nefa izany fahamarinana izany dia tsy ho fahalalana ho antsika fotsiny, fa herim-pamonjenao amin' ny fiaiantsika indrindra koa. Ny toetry ny fahazavana dia miasa sy manafaka ary manova. Toy izany Jesosy, mamelona fa tsy mijery fotsiny. Ny tenany no ifotoran' ny famonjena, fahalavorarian' ny hevit' Andriamanitra rehetra ho fananganana antsi-

ka. Eto dia voarodana ny tefy rehetra manefitrefitra ity firenena tokan'ity tamin' ny Testamenta Taloa. Ity dia miray hevitra amin' ny 45,²². Tsy mahagaga, raha naka ity teny ity ilay apostolin' ny jentilisa tamin'ny nitodihany nankany amin' ny jentilisa (Asa. 13,⁴⁷). Izany dia hita koa ao amin' ny fankalazan' i Simeona (Lio. 2,³⁰⁻³²).

And. 7. Teo dia ny tenan' ilay Mpanompo no nanambara ny fiantsoana Azy. Fa hatreto amin' ny and. 7 sy ny manaraka dia misy filazana roa avy amin' i Jehovah, izay manohana sy manamaty io fanambaran-tena voalaza teo io. Hevitra fampihetsiketsehana tahaka izay voalaza ao amin' ny 42 no anambaran' i Jehovah voalohany ny amin' io Mpanompo io sy itenenanty aminy (and. 5—), no anamafisana koa eto ny fampanantenana milaza ny fanavotana hatao amin' ny alalan' io Mpanompo io. Amin' ny filazana voalohany dia ampanantenaina, fa izao tontolo izao sy ny manan-keriny dia habita, fa llay nohamavoiny sy nolaviny no tonga fanazavana ny olona sy famonjena azy. Misy fahasamihafana lalina dia lalina hiseo amin' ny flainany, fa voalohany dia fijaliana, ary manarak' izany dia voninahitra mamirapiratra, fa na dia ny be voninahitra indrindra amin' izao tontolo izao aza dia hikorapaka «*hitsangana*» ary ho raikitahotra «*bianskoboka*». «*Noho ny amin' i Jehovah*» dia tsy maintsy home-na Azy izany fanajana izany, raha ekena fa amin' ity Mpanompo ity no anaovan' Andriamanitra famonjena sy ahatarerahany ny fampanantenany «*mabatoky*». Noho ny asany dia hanako eran' izao tontolo izao ny fankalazana hoe: «*Voninahitra anie ho an' Andriamanitra*»! Izany ambaratonga voalohany amin' ny toetrany izany, dia ny toe-panetren-tena, no lazaina ho toy ny sasin-teny amin' ny 52,¹⁴. — Izany rehetra izany, izay tondroina fotsiny eto, dia velarina tanteraka ao. Izany koa no ahafantarana fa mbola llay Mpanompon' i Jehovah ihany no neverina eto. Nefa ahoana ary no mahamety ny ilazana Azy eto ho mpanompon' ny mpanapaka, dia lehilahy tsy mahaleo tena, andevozin' ny mpanapaka jentilisa (14,5)? Izao no izy: Miseho mazava eto ny Israely amin' ny fahababoana. Ary ity Mpanompo ity dia jerena ho miara-mitondra sy mizaka ny toetra mahazo ny olona sy ny fietreny any am-pahababoana. Ao aminy no ametrahana ny asa hanafahana azy indray amin' ny fahababoana (and. 8).

Ny mpaminany dia tsy mihevitra Azy ho momba ny fotoana mbola lavitra, fa dia ataony ho isan' ireo zavatra hiseo amin' ny andron' ny Israely amin' ny fahababoana sy ny fiverenany indray; nefo arak' izay fantatsika dia siekla maro talohan' ny nahatongavan' ny Mpamony izany. «Tahaka ny ahitan' Isaia ao amin' ny 7—11 ilay zanaky ny virijiny ho mitombo amin' ny andro hampahorian' ny Asyriana ny Israely, ary ny fanjakany ho miorina amin' ny haharavan' ny fanjakana Asyriana, dia tahaka izany koa no ahitany eto ny fisehoan' ilay Mpanompon' i Jehovah amin' ny fiasaran' ny fahababoana mba handavorary ny fananganana ny Israely indray! (Delitzsch). Ny nahatonga ny toe-draharaha ho toy izany amin' ny fahitan' ny mpaminany dia tsy maintsy hotadidina fa mitambatra ho iray ihany eo imason' ny mpaminany ny fahababoana, ary ny fahoriana miseho rehetra dia atambatra amin' izany, ary ny famonjena ho tonga rehetra koa dia jerena ho manomboka amin' ny fanafahana avy an' i Babela. Ary manaraka izany: Ny fampiomanana sy ny fiantombohan' ny famonjena dia hitany ho samy eo an-tanan' i Kristy avokoa. Jereny ho miara-belona amin' ny olony amin' ny andro hisehoan' ny fahoriana Izy, alohan' ny hahatongavan' ny tena androm-pamonjena.

Hita fa io Mpamony ampanantenaina io dia lazaina eto ho niara-miseho indrindra amin' ny mpampahory (na ny Babyloniana na ny Asyria

na). Ary moa tsy tahak' izany no miseho amintsika matetika, fa tahaka ny ilantsika Azy amin' ny fahorantsika no ahitantsika Azy koa amin' izany ka ahazoantsika maminavina ny fanampiana nataony tamintsika? Tsy misy mahazo Azy ho Mpamony afa-tsy izay efa nitady Azy tamin' ny fahoriany, dia ny fahorianana noho ny fahotana sy ny fahafatesana ary ny fitsarana.

And. 8—12. Ampanantenaina io Mpanompo io amin' ity filazana faharoa ity fa ho lehibe sady hambinina koa ny raharaha hataony amin' ny olon' Andriamanitra voalohany, dia ny Israely. Tahaka ny anambina na ny raharahany eo amin'izao tontolo izao, dia toy izany koa no hitarihany ny riakam-pitahiana sy fanavaozana ao amin' ny toerana efa kota sy tranainy.

«*Tamin' ny taona fankasitrabana no nibainoako Anao, ary tamin' ny andro famonjena no namonjeko Anao*». Ity «mpanompon' ny mpanapaka» ampijalina sy lavina ary miara-mitondra sy mivesatra ny fahorian' ny olony ity dia efa niantso an' i Jehovah, ary Jehovah dia hanova ny toedrahahaha noho izany. Dia ho avy ny andro hamirapiratan' ny fankasitrabana i Jehovah ny Israely indray, ary ny famonjena dia hambara sy hampiasaina. Izany dia hatao hatramin' ny fiantombohan' ny fanafahana amin' ny fahababoana. Fa ny tena taom-pahasoavana» (61,²) «taona ankasitrabana i Jehovah» (Lio. 4,¹⁹) dia tonga miaraka amin' ny fanambarana ny famonjena ao amin' i Kristy. Tahak' izany no ampiasana ireo teny ireo ao amin' ny Testamenta Vaovao (2 Kort. 6,²).

Ny fankasitrabana sy ny famonjena, izay tsy mahtsy ho tonga amin' ny fotoan' andro, dia tsy kendrena ho an' ny Israely mijaly ihany, fa ho an' ny Mpamunjiny mijaly koa. Jereo Indrindra ny Heb. 5,⁷ («nangataka tamin' Izay nahavony Azy sady voahaino»), izay teny mahagaga toa nalaina tamin' ity andininy ity. — Jehovah dia te-hanao firaosana mandrakizay aminy sy amin' ny olony amin' ny alalan' ity Mpanompo ity. Ho tonga «*fanekeha bo an' ny olona*» Izy. Ny amin' izany dia jereo ny 42,⁶. Izy hampahazo ny olona indray ny fonenany taloha, izay efa rava sy lao. Izy no Josoa vaovao, izay hampiditra ny olona amin' ny lovany, izay efa natokan' Andriamanitra ho azy. Nefa izay tsy mahtsy llain' ireny aloha dia ny fahafahana (and. 9). Fa olona tanana ao an-tranomaizina izy (42,²²). Ary tsy misy afa-tsy ny tenan' ity Mpanompo ity tokana ihany no hampihintsana ny gadra arak' izay ampanantenaina koa ao amin' ny 42,⁷; 61,^{1—}.

Hatreto dia efa tafaroso mihitsy amin' ny filazana mivantana ny fivernan' ny Israely ny mpaminany. Eto dia aseho (tahaky ny hita amin' ny filazana hafa koa) ny ikarakaran' Andriamanitra azy amin' ny zavatra mampahirana any an-dàlana sy amin' ny tahotra. Jehovah tsy hamela ny olony, ny ondry fiandriny (40,¹¹) ho fatin' ny tsi-fisiana. «*Hibinana eny an-dàlana izy*», tsy ho sahirana hitady hanina lavitra. Fa na dia «*ny tendrombohitra mangadibady*» aza dia honome hanina azy. Hitarika azy moramora any amin' ny rano misononoka Izy. — Tsia. «*Ny tendrombohitra*», dia tsy ny tany avon' i Joda no lazaina sy heverina amin' izany, fa ny tendrombohitra, izay mibahana eo alohan' ny Israely amin' ny fivernany. Ny tenany ihany no efa namorona ireny tendrombohitra ireny, ka dia Izy ihany koa no mahay manolo-tsaina azy tsy hisakan-dàlana ny olony, «*Hasandratra ny lâlambeko*», ho lâlana voamboatra tsara sady mahitsy ka tsy hisy miavo-miva sarotra aleha intsony.

Feno olona mitanjozotra ireo lâlana ireo (and. 12). Tazana ampanahy hatrany Jerosalema renivohitra, izay samy fodian' ny mpaminany sy ny fireneny, ny vahoaka Israely mitanjozotra mody. Ampanante

naina eto ny fanangonana ny momba ny tenan' ny fiangonana efa niely, tahaka ny teny ao amin' ny 11,¹¹; 43,⁵; 60,⁴. Arakaraky ny halavitrty ny fielezany no hotratrarin' ny fanangonana azy koa, na dia hatrany amin' ny «*tany Sinima*» aza. Izany dia sady entina hilaza ny tany lavitra no milaza ny tena tany Sinima mihitsy koa. Raha tononina eto izany, dia tsy lazaina fa niely hatrany ny Israely, fa lazaina fa mbola ho fonenana hisy ny momba ny olon' Andriamanitra koa izany. Sinima (tanin' ny Sinita na Sinesa) dia tsy ireo Sinita voalaza ao amin' ny Gen. 10,¹⁷, avy amin' ny Kananita nonina tao ambodin' ny tendrombohitra Libanona, fa ahoana no hanononan' ny mpaminany eto sombim-pirenena kely eo amin' izao tontolo izao toy izany? Tsy azo neverina ho Egypta koa izany, fa raha izany dia tokony ho tononina hoe: Sina (Ezek. 30,¹⁵). Tsy neverina ho tany akaiky tahaka ireo voalaza teo ireo ity Sinima ity. Maro samy hafa ihany ny vinany nataon' ny olona: ny sasany manonona ny efitra Sina, ny firenena Sina ao amin' ny Afganistan avaratra. Misy aza mihevitra an' i Chine fanjakana lehibe, ela sady malaza amin' ny Sivilizasiona izay ao amin' ny firenena any Asia atsimo ataon' ny Arabo hoe Sina. Ny fihavian' ny anarana dia maizimaizina. Ny sasany manao izany ho avy amin' ny dynasty atao ho Tsin, izay nanangona ny fanjakana madinika Sinoa ho fanjakana iray tamin' ny siekla fahatelo talohan' i Kristy. Nefa efa elabe talohan' izany dia efa nisy sahady province natao hoe Tsin, izay tany nihavian' ny Dynasty nanapaka ny tany; ary satria tany andrefana lavitra no nisy io, nifanolotra tamin' ny tany hafa, dia io no nanononan' ny olona ny fanjakana madinika hafa momba azy koa, izay tsy mba fantatra tsara.

Koa io anarana io, izay nahafantarana ny firenena Sinoa rehetra, dia fantatra koa hatrany Babela, izay tanana nifaneraseran' ny mpivarotra eran' izao tontolo izao. Iny tany tsy fantatra iny, dia hitan' ny mpaminany haiditra koa ao amin' ny faritry ny fonenan' ny Israely. Chine dia efa nahita ireo Jiosy maro mpifindra monina sahady tamin' ny siekla roa talohan' i Kristy. Ny anankiray isan' ny malaza tamin' ny synagogan' ny Jiosy tamin' izay dia niorina tao amin' ny tanin' ny Sinoa. Ary amin' izao ankehitriny izao, iza no tsy mahatsiaro izany fifanitsiana mahagaga amin' ity faminaniana ity izany, fa Chine ilay tany lehiben' ny misiona ankehitriny dia mifanitsy indrindra amin' ny filazan' ny mpaminany ny vokatry ny fiangonan' Andriamanitra.

Ny faminaniana dia mahatratra lavitra mihoatra noho ny fiverenana avy any Babela. Ny fahatanterahan' ity fampanantenana ity mazava voalohany ny amin' ny fodian' ny Israely nihoatra ny tendrombohitra sy namakivaky ny lalambe dia tanteraka tamin' ny andro Pentecôte, raha ny maro tamin' ny Israely avy tany amin' ny tany hafa nikambana tamin' ny fiangonana. Ary ny amin' ny fandehanana mamaky ny efitra sy ny fikarakaram-pamindrampon' Andriamanitra momba izany, dia hita indray amin' ny fandehanan' ny mino mamaky izao tontolo izao iharan' ny fahoriana sy ny loza ao aminy, nefo ao koa ny fahasoavana sy ny fitahiana momba azy. Hiseho farany sady tsara indrindra izay voalazan' izany ohatra izany amin' ny hodian' ny voavonjy any amin' ny tany vaovao izay holovany (Apok. 7,¹⁶).

Mba ho fanaperana ny faminaniana tahaka ny ao amin' ny 44,²³, dia ampirisihina ny zava-boahary rehetra hifaly.

And. 13. Ny fampiononana dia mifototra amin' ny fananganan' Andriamanitra ny olony indray (51,³); ny famindram-pony dia fitiavana, izay manaraka Azy mandrakariva mba hanamboarany ny «*olony mabanta*» (tahaka izany koa ny teny ao amin' ny 14,³²; 41,¹⁷), dia olona izay

tsy ampietrena fotsiny, fa manetry tena sady mahatsiaro tena ho mila fahasoavana koa. — Raha hasehon' ny fiangonana ny vokatry ny famonjena, dia hiara-hifaly aminy ny zava-boahary rehetra. Avy amin' ny asam-pampiononana ataon'i Jehovah amin' ny fiangonana no tsy maintsy hamirapiratan' ny fahazavana amin' ny zavatra rehetra, izay miandry ny famotsorana (Rom. 8,¹⁹). Ka moa tsy hisy va ity fankalazana manera-na izao tontolo izao voalaza eto ity !

B. TOKO 49,¹⁴—50,³. *Tsy misy antony tokony bisalasalan' i Ziona ny amin' ny famonjena.*

I. *And. 14—21.* Ny tsy fanadinoan' i Jehovah an' i Ziona sy ny vavolombelona manamarina izany.

And. 14—16. Ireto andininy ireto dia mitodika indray amin' ny fahakivian' i Ziona. Amin' ny teny mampangorakoraka no ampiononan' i Jehovah ny fiangonany amin' ny fahoriany ankehitriny, izay tena mi-fanohitra amin' ny fampantanantenana lehibe, izay vao reny. Ny hoe «*Ziona*» eto dia milaza ny olona, dia ny fiangonan' ny Israely, tahaka ny teny hafa koa ao amin' ny boky fampiononana (jereo ny fanazavana ny amin' ny hevity ny hoe «*Jerosalema*» ao amin' ny 40,²). Io tanàna rava sady lao io, dia tsy misolo ny fiangonana efa misy ihany, fa ny mbola ho avy koa aty aoriana. Izao dia tratry ny fisalasalana ny amin' ny andro ho avy izy, ka mitaraina tahaka izay voalaza ao amin' ny 40,²⁷. Ka dia asehony aminy mazava ny amin' ny fitiavany tsy miova sady tsy mety levona. Na dia ny fitiavan' ny reny aza, izay fitiavana ambony indrindra sady tsy mitandro herim-po aty ambonin' ny tany, dia tsy azo ampitahaina amin' ny Azy. Andriamanitra tsy mba manadino ny Israely na oviana na oviana (44,²¹). Ao am-pony sy ao an-tsainy mandrakariva izy. Izay voalaza ao amin' ny and. 16 dia fomba fanao any Asia andrefana : Asiana tombakavatsa litera na sary hafa eo amin' ny sandry sy ao amin' ny tanàna; ary indraindray koa dia atao famantarana ho fahatsiarovana izany. Toy izany indrindra no itondran' i Jehovah ao aminy ny sarin' i Ziona sy ny mandany efa rava, izay tsy maintsy hatsangana indray. Izany sary izany no mampirjsika an' i Jehovah amin' ny fananganana an' i Ziona indray. Ny tanàna dia jereny ho efa vita tsara tarehy. Tsy maintsy hanjary ho firenena indray izy, raha mbola mandrava tanàna sy tany ireny mpandresy avy any amin' ny tany hafa ireny.

And. 17—21. Ziona dia tahaky ny vehivavy mitoetra irery. Tsy mba manana na iza na iza intsony, izay azony an-tsoina hoe azy izy. Efa lany olona mihitsy izy, ary ny zanany rehetra dia toa efa nesorina taminy avokoa. Izy dia manao ny tenany hoe «*babo sady noroabina*», satria ny olony efa nobaboina. Izany no andron' ny tsi-fananany anaka. Ao antoerana tsy misy fitomboana, tsy misy momba ny fiangonana miampy; ka dia efa «*nitsaha-jaza*» koa izy. Nefa na dia izany aza, dia tsy maintsy hahazo firenena maro ho zanaka izy. Ziona dia ho tonga «*renin-jaza mifaly*»; fa he ireo zanany avy midodododo, satria manina te-hahita ny reniny sy ny fonenany indray, tahaka azy koa manina ny hiverenany ! Miverina aminy izy ka tsy hisaraka aminy intsony mandrakizay. Endrey ny hafalian-dreniny ! Hoatra ny nofy no iheverany izany ho misy. Noho izany no anamafisan' i Jehovah izany amin' ny fianianany hoe : «*Raha ve-lona koa Abo*», ho antoka tsy ananana ahiahy (ampit. 14,²⁴; 45,²³). Ny fiangonana vaovao dia hatao tahaka ny haingon' ny ampakarin' i Ziona («*hiravahanao tabaka ny fanaon' ny ampakarina*»). Taloha dia fitafian'

ny mpitondra-tena no nanaovany ; fa izao izy dia ho tonga tahaka ny ampakarina tanora sady finaritra. — Dia ho be dia be ny fiangonana, fa ho tonga tery ny toerana misy azy. Tsy maintsy ho gaga izy amin' ny andrenesany «*ireo zanany, izay efa lasa teo*», dia zaza izay naterany, fony izy nitsaha-jaza (and. 21), mifampangataka mba hahazo toerana. Sady gaga no faly izy ka loa-bolana hoe : «*Iza no niteraka ireto bo Aby*» ? Azo enti-manazava izany ny amin' i Saraha (Gen. 16), izay nitady taranaka tamin' ny vehivavy hafa noho ny fahamombany. «Ny fahababoana no andro fitsaharan-jazan' i Ziona ; ny Isiraélita, izay teraka tany amin' ny tany hafa dia neverina ho tsy tena zanany, nefà azy ihany, satria nateraky ny hafa ho azy». (Skinner). *Taiza kosa moq ireto* ? Mamotopototra izay toerana niafenan'ireo hatramin' izay izy ; nefà mbola zava-tsaro-pantarina aminy ny amin' ireo zava-baovaovao betsaka ireo.

Tena tsy mazava mihitsy tamin' ny mpaminany aza, ny amin' ny hahazoan'ny Israely hitombo betsaka toy izany, rehefa tafaverina any amin' ny taniny indray. Ary ny toe-draharaha niseho taorian' ny fiverenana dia tsy mba mifanerana akory amin' ity faminaniana ity. Amin' ny fomba hafa lavitra no ahatanterahan' ity. Tsy mba ny Israely araky ny nofo, fa ny Israely araky ny fanahy no andian-jaza betsaka izay angonina manodidina ny reni-fiangonana. Ziona koa no solon-tenan' ny olon' Andriamanitra kristiana avy amin' ny jentilisa. Ny fiangonana amin' ny Testamenta Vaovao no ilay ampakarina sambatra, izay tsy maintsy hahita ity fitaliana lehiben' ny reny voalaza eto ity amin' ny firaisansy sy ny fiombonany amin' ny Tompo.

Ity faminaniana ity dia tena mifanohitra amin' ny filazana ny hanjo an' i Babela ao amin' ny 47,^{8,9}. Tahaka ny isehoan' i Jehovah ho henjana sady mahery amin' ny famaliana ataony, no isehoany ho manan-karena amin' ny fampiononany koa.

II. Toko 49,²²—50 — 3. Ny fananan' i Jehovah fahefana sy rariny hanavotra an' i Ziona.

And. 22—23. Amin' ny filazana telo samy hafa (and. 22 sy 25 ary 50,¹) no anamafisan' i Jehovah ilay tampanantenana ho an' i Ziona teo. Manao izay tratry ny ainy hampihataka ny fisalasalany sy ny fahatahorany Izy. Ny filazana voalohany (and. 22—23) dia manazava ny amin' ny hodian' io firenena voababo io. Izany dia miankina amin' ny hevitra sy ny sitrapon' i Jehovah, izay mahita mpanompo manoa sady manolo-tena ao amin' ny olon' izao tontolo izao. — Izy te-hánao famantarana amin' ny anofany tåñana (13,²) sy amin' ny ananganany faneva (5,²⁶), tsy ho amin' ny ady anefa, fa atao hahamora ny fanangonana ny Israely (tahaky ny ao amin' ny 11,¹²). Tsy maintsy hogenagenain' ireny tsara tahaka ny *mitrotro zaza* no fitondrany azy (Nom. 11,¹²) ary ho entiny tahaka ny ankizimadinika *eny antsofony*, izay mamihina ny vozon' ny reniny. Mitovy amin' izany ny faminaniana ao amin' ny 60,⁴ sy 66,¹². — Ary rehefa tafangona ao Ziona izy ireo, dia ireny manam-pahefana ireny no hitaiza sy hikarakara azy tahaky ny ray nanangana (indro 2 Mpanj. 10,¹) ary ho toy ny mpampinono hampinono azy (60,¹⁶). Eny, ireny tsy maintsy hanome ny fiangonana izay fanajana ambony indrindra (*bilelaka ny voroka amin' ny tongotrao*, hanoroka ny tany, izay diaviny). Amin' izany rehetra izany no hampandrosoana ny fiainam-pinoana ary hampitarana sy hanalalinana ny fahalalana an' Andriamanitra. *Ho fantatrao fa Iza no Jehovah*, teny toy izany no voalaza ao amin' ny Eks. 7,⁵; Ezek. 25,¹¹; amin' ireo sitata ireo dia aseho fa ny famaliana no nahatonga izany, fa eto *kosa dia ny fanambaram-pahasoovana amin' ny Israely*. Izay tontalin'

ny fetra kendren' Andriamanitra dia ny hahazo hamphiratra ny maso habita ny voninahiny sy ny soa vokatry ny finoana Azy, (*miandry Azy*, indro 40,³¹).

Ireo manan-kery dia hanompo an' i Ziona amin' ny ataony amin' ny zanany, sady hanome baja azy. Moa ity faminaniana ity va no anankinan' ny Jiosy ny fanantenany hanapaka izao tontolo izao, na ny fanantenan'ny papa ny fahefan' ny fiangonana momba ny politika? Izany dia mifanohitra amin' ny analogian' ny Soratra Masina sy ny fampantanenana masina rehetra. Tsy hery na voninahitra ho an' ny Israely na ny hafa no lazaina fa ho an' i Jehovah! Nefa tsy azo lavina fa ny raharahan' ny fiangonana tsy maintsy handresy, ny fiamboniany araky ny fanahy dia hekena. Izao tontolo izaon' ny finoana dia hiseho ho avo indrindra. Indray andro any, rehefa tonga amin' ny fahatanterahany ny fanjakan' Andriamanitra, dia hisangaro amin' ny fifanarahana tsara mandrakizay ny momba izao tontolo izao sy ny masina, izay efa tafasaraka tamin' ny fomba maro samy hafa ka samy nandeha tamin' ny lalany avy. Ny tantara anefa dia mampiseho sahady ny fahatanterahan' ny maro amin' izany faminaniana izany. Azo neverina ho ao anatin' izany, izay efa nataony Charlemagne, Olaf masina ary ny mpanapaka tamin' ny andron' i Lotera ho an' ny fiangonana, ary koa ny lalana tsara ataon' ny fanjakana, dia mifanitsy amin' ny asan' ny fiangonana, ka azo lazaina ho efa nahasoa azy ihany.

And. 24—26. Ity filazana faharoa ity (tahaka ny manarako koa) dia te-hampiseho fa Andriamanitra kosa mahay mamonjy an' i Ziona arak' izay tiany (and. 15). Misy ahiahy toy izao mitranga ao an-tsain' ny Israely: Raha ny herin' izao tontolo izao no efa mahalavo azy aloha, moa misy azo atao hahafahana aminy indray ve? *Ny mabery*, ny Kaldeana no akaiky indrindra amin' izany, ary ny manarakaraka dia izay rehetra hampahory sy hanenjika ny fiangonana amin' ny andro ho avy. *Ny mpandrombaka* dia anarana entina hilaza ny fanaony (jereo 42,²²; 47,⁶). Fa ahoana ny hoe *marina*? Azo neverina fa rarily ny nahazoan' ny Kaldeana ny Israely, raha mbola Andriamanitra no nanolotra ny olona ao an-tanany (ampit. 27,⁵.—) Mampiseho aminy marimarina Jehovah, fa na dia fatratra aza ny herin' ny jentilisa dia tsy maintsy hamela ny babony izy, fa ilay Maherihery kokoa no avy, dia ny tenan' i Jehovah (ampt. 11,²¹.—). Ary na oviana na oviana no ampahoriana ny fiangonana, dia tsy maintsy ho tsarain' Andriamanitra ny fahavalony, dia amin' ny fomba hampifandringanany azy amin' ny ady (9,¹⁹.—) Tahaka izany no nanjo ny Midianita, ary toy izany koa no hiseho amin' ny farany amin' ny famelezana lehibe hatao amin' ny fanjakan' Andriamanitra. — *Ny nofo rehetra*, dia ny olona rehetra fa tsy ny Israely ihany (and. 23), dia tsy maintsy hijery izay zava-tsoa ananan' ny mino ao amin' ny Tompony sy Andriamaniny. Ny fahamorampon' i Jehovah tamin' ny olona nampahorina, dia tsy ho zava-poana amin' izao tontolo izao tsy akory, fa hahatonga azy koa haniry an' i Jehovah ho Mpamponjiny, dia Mpamony malemy fanahy sady mahery (ny maherin' i Jakoba 1,²⁴)!

TOKO 50.

And. 1. Ny filazana faha-telo dia mitodika amin' ny zaza, fa tsy amin' ny reny (Ziona). Israely no ampakarin' i Jehovah. Izany dia ohabtra fanaon' i Hosea (toko 2) sy Ezekiel (toko 16) koa. Ny Israelita tsirairay no zanaka avy amin' izany fanambadiana izany.

Voalaza teo amin' ny andininny farany amin' ny toko 49, fa azo resena ihany ny fisakanana avy amin' izao tontolo izao, ka dia tsy ho azony

sakanana ny famonjena ny fiangonana. Nefa mety ho misy fisakanana masimafy kokoa noho izany. Raha sendra Andriamanitra no vonona mihitsy tsy hamony azy, dia loza mihitsy izany. Nefa aseho amin' ity, fa tsy misy fisakanana miankina amin' Andriamanitra tsy hahatanteraka ny fananganana ny Isiraely indray. Izany dia hazavaina amin' ny ohatra roa azo neverina mikambana, dia 1) raha hisaraka amin' ny vadiny ny lehilahy, dia addiny ny hanome azy taratasy fisaoram-bady araka ny lalana (Deo. 24,¹⁴) ; ary izany no hahazoan-dravehivavy hanambady hafa ; ary hatramin' izany dia tsy azon-dralehilahy atao intsony ny haka azy indray. Ny taratasy fisaoram-bady dia mankatò ny tena fisarahana mihitsy. Nefa amin' i Jehovah sy ny Isiraely dia tsy misy taratasy (document) toy izany. Ny fototra nahatapaka ny fifaneraserany taminy, dia noho ny faharatsian' ny Isiraely, ka nanenenan' i Jehovah tamin' ny nifidianany azy. Tsy ho mandrakizay anefa no nafoizany ny Isiraely toy izany. Tsy mbola vady afaka izy. 2) Raha sendra misy lehilahy verintrosa, dia azony amidy ny zanany hanefany izany trosa izany. Ny lalana manambara, fa azo atao izany (Eks. 21,⁷), sady efa nisy nanao izany fomba loza loatra izany mihitsy (2 Mpanj. 4,¹ ; jereo koa Mat. 18,²⁵). Raha Jehovah no neverina, dia tsy mba nanolotra ny Isiraely tamin' ny hafa Izy (sady tsy misy antony hanaovany izany, fa tsy mba ananan' olontrosa Izy) ka dia tsy misy mahay mandrara Azy tsy handray azy koa.

Namidy tokoa izy, efa natolotra teo an-tanan' ny fahavalo (izany teny izany dia hita matetika ao amin' ny bokin' ny mpitsara). Izany anefa tsy dia hoe varo-maty, fa tsy misy afa-tsy ny fahotan' ny Isiraely ihany no efa namohehatra azy (42,²⁴). Kanefa moa tsy ny fahotantsika no tena ratsy indrindra amin' ny zavatra rehetra? Izany tokoa; nefo Andriamanitra dia manome antsika famonjena mahafaka amin' ny fahotana (43,²⁵; 44,²²). Noho izany, raha ny fahotana fotsiny, dia tsy mahasakana antsika tsy hovonjena, fa izay tsy hahavoavonjy antsika dia ny tsy fandraisantsika azy amin' ny finoana. Noho izany no anondroan' i Jehovah maso ny Isiraely, amin' ny andininy manaraka, fa ny fanambaram-pamonjena dia nohenoiny fe tsy marenina.

And. 2. 3. Jehovah manana tanana vonona hamony azy. Nefa izy minia mamato-tena amin' ny tsi-finoana. Tonga ao aminy mitondra ny filazana mahafaly manambara ny fanavotana azy Izy. Tonga ao aminy amin' ny mpaminany Izy ; indrindra fa amin' ny Mpanompony (and. 10). Neta tsy nisy izay nampiseho finoana ny fampantanenana nomena azy. Ahoana no isalasalany amin' ny heriny? Ny tanany dia tsy fohy (59,¹) ; mahatakatra lavitra arak' izay tiany Izy. Ny hevitra aman-tsainy dia tsy osaosa kokoa noho ny sitrapony. Ny vavolombelon' ny heriny dia miseho amin' ny ataony amin ny zava-boary, fa ny ranomasina sy ny ony dia *ataony maina amin' ny fandrahonany*, dia ny teny fandrahonana (ampit. 17,¹³), ary ny lanitra hamaizinina. Tsy ny rahona mainty no neverina amin' izany, fa fanakonana tahak' izay voalaza ao amin' ny 13,¹⁰. Nahana moa no eto indrindra no anondroana ireo profon' ny hery ireo, raha ny hampiseho ny fifampiraharahan' Andriamanitra amin' ny firenena jentilisa no kendrena? Izay tondroina indrindra amin' izany, dia ny fanafahana avy tany Egypta, ary ny fahagagana mandoza nahatanterahana izany (ny ony Nily tonga ra, Eks. 7,²⁰ — ; ny aizim-pito, Eks. 10,²¹ ; sy ny fitany ny Ranomasina Mena, Eks. 14,²²). Ary ny Isiraely dia hahita famonjena lehibe toy izany indray ; — hain' i Jehovah ny hamerina indray izay efa nataony taloha. Hitondra azy hita ny onin' i Babela (44,²⁷) Izy, ary hanarona ny fanjakan' izao tontolo izao amin' ny alin' ny fandranganana, ka dia tsy hahitana ny Isiraely intsony ireny.

D. Toko 50,⁴⁻¹¹. Ny amin' ny fankasitraban' ny Mpanompon' i Jehovah ny raharabany sy ny fabavarany azy.

I. And. 4—9. Ny fanatanteraban' ny Mpanompon' i Jehovah ny asa-ny nobo ny fanampian' i Jehovah Azy.

And. 4—6. Hatramin' ny 50,⁴ dia mitodika amin' ny thema ao amin' ny 49,^{1—} ny mpaminany. Amin' ny teny, izay tafatsofoka ao anelanelan' izany (49,¹⁴; 50, ³) dia ny amin' ny fananganana ny Israely sy ny fahasambarana no novisavisaina. Izao ny mpaminany dia mitodika indray amin' ilay fiasana lehibe, dia ilay Mpanompon'i Jehovah nalambaraka. Io Mpanompo io indray no miteny. Ity no filazana faha-telo ny amin' io Mpanompo io, izay ampisehoana Azy tahaka ny in-droa teo aloha (42,^{1—}; 49), ho mpaminany. Izany dia mifanaraka koa amin' ny fiantombohan'ity toko ity; satria aminy no ankanesan' i Jehovah ao amin' ny olony mitondra ny filazana mampionina, ary aminy koa no hampiharan' ny olona ny tsi-finoana sy ny fanoherana mafy indrindra ny teny (and. 2). — Raha mbola tohizana amin' ity toko ity ny filazana ny raharahany araky ny maha-mpaminany Azy, dia indro misy rivotra mahery mibosesika, fa amin' ny anaovany ny raharahany dia hampijalina sy hesoina Izy. Ao amin' ny toko 42 dia efa nisehoseho sahadys izany fijaliana izany amin' ny filazana ny toetrary malemy fanahy. Ao amin' ny 49,⁷ dia tononina tsotra sy vantana izany. Fa eto dia toy ny sary no ampisehoana Azy eo anoloan' ny masontsika. Amin' izany fomba izany no anamboaran' ireto andininy ireto tetezana hankanesana amin' ny 52,¹³— izay ilazana ny fijalian' ilay Mpanompo sy ny hevitr' izany, ka tsy mbola nisy filazana toy izany taloha na oviana na oviana.

Ny Mpanompo voalaza eto dia tsy hafa fa ny Mpamonjintsika (indro ny fanazavana ny 49,¹).

Manambara ny tenany ho tena mpampianatra sy mpaminany avy amin' Andriamanitra Izy, ka mitoetra amin'ny fanoavana sy ny fahatokiana Azy tsara. Izay rehetra tadiavina amin' ny mpaminany marina dia hita ao aminy tanteraka arak' izao: 1) Izay ilaina ho teneniny dia fahajana hanambara mazava sady maha-te-hihaino ny tenin' Andriamanitra. Avy amin' i Jehovah no nahazoany «*ny lelan' ny efa mahay*», dia izay efa mahay noho ny fianarana sy ny fampiasana izany. Ny teny voadika eto hoe «*efa mahay*» dia adika hoe «*mpianatra*» ao amin' ny 8,¹⁶; izay neverina amin'izany, dia ireo izay ho touga mpahay lalàna, nampianarina ny amin' ny fanjakan' Andriamanitra, ho mpanambara ny tenin' Andriamanitra. Ny hery miseho amin' ny fanambarana ataon' i Jesosy, dia manamarina izany ao amin' ny Testamenta Vaovao (ampit. ny hevitrity ny olona amin' ny tori-teniny ao amin' ny Mat. 7,²⁸—; Lio. 4,²²; ary ny faneken' i Petera, Jao. 6,⁶⁸). Ary olo-mino iza no tsy faly amin' ny andrenesana ny feony ao amin' ny filazantsara? Fa tsy mbola nisy olona niteny tahaka Azy na oviana na oviana. — «*Hampabatanjaka izay reraka*», dia izay sasatra manohitra ka mahatsiaro fa kely ny hery hanoherany ny fahotana sy ny fahoriania. Olona toy izany no lazaina ao amin' ny 42,³ ho anton' ny asan'ilay Mpanompo; ary antsoin' ny Tompo hanatona Azy ao amin' ny Mat. 11,²⁸.

2). Ambarany fa avy amin' Andriamanitra ny fampianarany. *Am-bandrenesiny isa-maraina ny sofiko hihaino tabaka ny efa mahay (na efa nampianarina).* Jehovah Tompo nanokatra ny sofiko. Tononiny mafy eto fa na fahendrena toy inona na fahendrena toy inona, mety ho miseho amin' ny fisainan' olombelona, dia tsy mba nandray izany avy tamin' olona Izy, fa avy tamin' Andriamanitra (Indro Jao. 3,³²): «izay efa reny no ambara-

ny ;» 8,²⁶ : » izay zavatra efa reko taminy no lazaiko amin' izao tontolo izao ; 8,²⁸ : « araka ny nampianaran' ny Raiko Ahy no ilazako izany zavatra izany » ; 12,⁴⁹ —). Raha lazaina fa Jehovah *nanokatra ny sofify*, dia tsy ny hoe : efa nahazo izay toetra mora andrenesany ihany no hevitr' izany, fa izao koa : Jehovah efa nanome Azy ny fanambarany (ampit. amin' ny teny ao amin' ny I Sam. 9,¹⁵). *Isa-maraina* no anaovana izany raharaha izany. Tsy ho tahak' izay azo ampoizina amin' ny inspirasionan' ny mpaminany, izay misy fahatapahany indraindray, fa amin' ity Mpanompo ity kosa dia tsy hisy fahatapahany na dia indray mipy-maso aza. Ary toy ny loharano mibooika lalandava, ka ny riak' izany fitaneraserana sy fifankazarana izany dia tsy hitsahatra, 3). Izy dia efa nandray an-tsitraro ny raharaha-paminianany. Fantany tsara izay fahoriana amam-pijaliana hihatra aminy amin' izany raharaha izany. Ny mpaminany dia efa samy nahatsiaro fa sarotra ny ho tonga irak' i Jehovah ; na Mosesy na Jeremia dia efa samy nitady fahafahana tamin' izany, ary Jonasy aza dia rafitra nandositra tsy hanao izany raharaha izany. Ny tenin' i Jehovah dia miseho ho teny sarotra amin' ny olombelona ; noho izany no itsanganany hanohitra azy sy hanohitra ny mpanambara azy. Nefa Izy kosa tsy mba nanaiky tsy fidiny na niaritra fotsiny izany fahoriana izany ; fa ninia mihitsy handroso amim-pahasahiana eo anatrehan' ny mpanenjika Azy, ka nahita ny fane-soana sy ny fanalam-baraka rehetra teo imasonry. Satria amin' izany koa no anomezany voninahitra an' Andriamanitra ; ary hita fa zavatra momba ny asany ny fijaliana. Ny teny hoe *manongo-baoka* dia enti-milaza ny fanalam-baraka sy fampietrena fatratra araka ny fanao any Asia, satria ny vaoka dia famantaram-pahamendrehana. Ny hoe *rorana amin' ny tava* dia mitovy amin' izany koa (indro Deo. 25,⁹). Raha milaza ny amin' ny fijaliany sy mahatsitonona ny amin' ny hanolorana Azy Jesosy ao amin' ny Lio. 18,³¹ — dia ity filazana ity no mby tao an-tsainy. Ny fahatantrehan' izany dia jereo Mat. 26,⁶⁷ ; Lio. 22,⁶³. —

And. 7—9. Amin' ireto andininy ireto no ilazan' ny Mpanompon' i Jehovah ny fiononany. Ary na dia hahatonga fanalam-baraka sy fijaliana aminy aza ny fanolorany tena an-tsitraro amin' ny raharaha efa niantsoan' i Jehovah Azy, dia matoky Izy. Tsy hampaninona Azy ny ataon' ny fahavalony, satria Jehovah hanampy sy hamonjy Azy. Mahatoky Azy mihitsy izany famonjena izany, dia ny fanohanana Azy mba tsy ho kivy na hamoifo amin' izany, *ka dia tsy bo resin-kenatra Abo* ; tsy ny hampiala Azy amin' izay fahoriana tazany no tadiaviny sy antenainy, fa ny mba hampaherezana Azy, mba tsy hampaninona Azy ny henatra sy ny fanalambaraka izay hihatra aminy. Ary tsy nanan-tena foana Izy, fa dia efa tsaroany sahady ho nahazo hery mihitsy, *ary efa nobamasifiko bo tabaky ny afovato ny tavako*. Ny afovato dia karazam-bato maty, ka izany no atao-ny ohatra amin' ny tavany izay tsy mety mimalo na mivaloarika eo anatrehan' ny mpampahory Azy. Na dia zavatra vao tazan' ity Mpanompo ity aza izany, fa tsy mbola mihatra aminy, dia tsy misalasala Izy, fa lazainy amin' ny teny tsy misy fahompahony mihitsy, *fa fantany fa tsy bo menatra Izy*. Tena itompoany tokoa izany.—Ny raharahanany dia tsy ataony araka ny nahim-pony, fa tena miankina amin' ny fanendren' Andriamanitra mihitsy. Koa arakaraky ny toa ahitany ny fanakaikezan' ny fandrahonan' ny fahavalox sy ny fikendreny hanimba Azy sy ny raharahanany no ahitany koa ny fanakaikezan' Andriamanitra, *Izay manamarina Azy*, dia Izay hampiseho fa ankositrahany ny raharahanany, ka ekeny ny hamela heloka sy hanamarina ary hanamasina izay rehetra mino, llay efa nalambaraka sy nomenarina. Koa dia sahiny ny hanontany raha sendra misy hiady aminy ihany, na dia izany aza. Ary haikainy mihitsy izay rehetra

sahy hifandahatra aminy, fa mindry Izy. Fantany fa tsy misy sahy, fa ho sina izy rehetra (Jao. 8,⁴⁶) — Ny hanjo ireo fahavalao ireo, izay mampahory sy manalabaraka Azy koa, dia ho *tonga tabaka ny lamba mangarabara*, izay tsy mahasoa ka tsy ilaina hotehirizina intsony, eny, *bolanin' ny kalalao izy*. Ny famaliana ny ratsy ataony dia ho toy ny kalalao hikiky sy hihinana azy. Milaza ny ho toetry ny fahavalon' ny fanjakan' Andriamanitra rehetra izany (Sal. 102,²⁷; Isa. 51,^{6,8}), fa na dia tsy miseho tamponka aza ny famaliana azy, dia mihasimba miandalana izy mandra-pahale-vony mjhitsy.

II. *And. 10—11. Fanomezan-toky sy fandrahonana.* Ny Mpanompon' i Jehovah dia mitodika ny Israely ka miteny voalohany mampirisika ny matahotra an' i Jehovah (and. 10) mba hiantehitra sy hiankina mafy aminy, raha misy fahoriana sy fakam-panahy mihatra, dia vao manambara indray amin' ny ratsy fanahy Izy, fa ireo izay mitady homonjy tena, dia tsy hahavita afa-tsy fanimban-tena (and. 9). Tamin' ny and. 8 dia nihaika ireny ratsy fanahy ireny Izy, hifandahatra aminy, fa eto dia ireo matahotra an' i Jehovah kosa no antsoiny. Eta nasehony teo aloha fa ampy ny fahamarinany ho an' izay rehetra te-hovonjena amin' ny alalany, ary eto dia antsoiny izay rehetra mety handray izany. *Iza aminareo no matabotra an' i Jehovah* (Sal. 25,¹² —), dia izay manoa sy manaiky ny fitondrany rehetra, hafa noho ireo fahavalao mitady hanohitra ity Mpanompo ity, *ka mibaino ny feon' ny Mpanompony*, dia ny feom-pampiononana, hamoaka ny mpifatotra sy izay mipetraka ao amin' ny maizina (Isa. 49,⁹; 42, ⁷). — Manome toky Izy, fa azon' izy ireo antsoina amimpahatokiana ny anaran' i Jehovah, ka ho voavonjy izy (Rom. 10,^{11,13}), fa ao aminy ihany no hahazoany fahazavana maharoaka ny aizina rehetra sy fampiononana amin' alahelo rehetra ary famonjena amin' ny fahoriana rehetra. Teo amin' ny and. 10 dia ireo Israely mibebaka no itenenan' ny Mpanompon' i Jehovah, fa amin' ny and. 11 kosa dia ireo tsy mety mibebaka. Ny asan' ireo ratsy fanahy ireo no ohariny amin' ny *afo* na ny *kilalaon' afo* (ampit. 1,³¹). Tsy mety mandeha amin' ny fahazavan' i Jehovah izy, fa ny sainy sy ny heviny no ataony mpitarika azy, ka dia *mampirehitra afo* ho azy izy amin' ny anompoany sampy sy anaranany fo amin' ny fahotana ka *mifehy kilalaon' afo manodidina azy* mba hahazava ny alehany. Tsy manebaka azy ireo amin' izay nataony Izy, fa vao mainka mampirisika azy aza handroso amin' izany, dia ny tenany ihany no hahita ny faty antony. Ny teny hoe *zana-tsipika misy afo*, no mampiseho, fa ny asan' ireo dia tena fikendrena sy fanoherana ny asan' i Mesia, na ny Mpanompon' i Jehovah. Tsy ho arak' izay kasainy sy antenainy anefa ny ho vokatry ny asany, fa Mesia izay toheriny dia manam-pahesana aminy (*avy amin' ny tanako*). Tsy hahatohitra Azy izy, fa tsy maintsy hijanona ka *bandry amin' ny faboriana*, fa ny afony sy ny kilalaon' afony ary ny zana-tsipikany mirehitra afo no hampirehitra azy ka tsy hisy hamono (ampit. 1,³¹; 66,²⁴). Ny ataony ihany no miverina amin' ny tenany.

E. *Toko 51,¹ —52,¹². — Fiantsoana ny Israely hanatona ny Mpanompon' i Jehovah handray ny famonjena mba hampitsabatra ny fabatezeran' i Jehovah aminy.*

I. *And. 1—8. Fiantsoana mba banana fabatokiana.* Andriamanitra, Izay niantso an' i Abrahama, dia hahatanteraka ny teny tampanantena nomena azy, ka hanangana indray an' i Ziona efa rava, ary hampitombo isa ny fiangonany mino amin' ny firenena jentilisa mibebaka. Ary vetivety foana dia hamonjy ny Azy amin' ny famonjena mandraki-

zay Izzy ho afaka amin' ny fahavalony, izay olombelona fotsiny mora le-vona sy mora simba.

And. 1—2. Ny Mpanompon' i Jehovah, na Mesia, dia mananatra sy mampionina ny mino amin' ity toko ity, na ny avy amin' ny Isiraely na ny avy amin' ny jentilisa, mba hitodika hijery an' i Abrahama ilay rain' ny mino izay nifikitra mafy tamin' Andriamanitra sy ny teny fampanantenany, fa tsy isalasalana fa azo tanterahina mihitsy ireny fampanantena ireny. *Ny vatomby*, dia Abrahama, *ny ati-lavaka* dia Saraha. Tiana hojerenteny ny Isiraely amin' izany, fa tahaky ny hasarotry ny raharahan' ny mpihady vato amin' ny amakiana ny vato tsirairay; ary tahaky ny ataon' ny mpihady lavaka hivoahan' ny loharanto no hasarotry ny fitondrana sy ny fikarakarana ny Isiraely hatrany hatrany. Ary raha tsy mety mino ny Isiraely, dia ao mandrakariva ireny ho vavolombelona hojereny. Fa raha miantso azy Andriamanitra ka mbola tokan-tena izy, dia nitahy azy ary nampanantena fa ny taranany ho be toy ny vovotany (Gen. 13,¹⁶) ary ho maro tahaky ny kintana sy ny fasika (Gen. 15,⁵; 22,¹⁷); ary ny fahatanterahan' izany dia hitan' ny Isiraely ka tokony hampionina sy hampahatoky azy koa ny amin' ny fampanantenan' i Jehovah na toinona na toinona fahasimbany sy faharavany.

And. 3. Izany fahagagana izay nataon' Andriamanitra tamin' i Abrahama izany, raha nanome azy hery hiteraka na dia efa antitra aza izy mivady, dia antoka sady famantarana, fa Andriamanitra tsy maintsy mbola hamindra-fo amin' i Ziona efa rava sady foana anaka noho ny nataon' ny fahavalao. Efa tonga efitra sy tany foana ny tany noho ny nandravana ny mponina sy nanosihosen' ny fahavalao azy; nefo hisy fiovana lehibe, fa ho tonga tahaka an' i Edena, ho fonenana mahafinaritra sady mahavokatra izy, sy ho tahaky ny sahan'i Jehovah, dia Paradisa. Izany fiovana izany (54,¹⁻²; 49,¹⁸⁻²⁰) dia vokatry ny fiovan' ny mponina noho ny ataon' i Mesia. Fa noho ny asam-pamonjena ataony, dia ho ravoravo ny mponina ao Ziona, ka *bafaliana sy haravoana no bita ao*. Tsy milaza ny zavatra indraindray miseho izany, fa ny toe-piainana iainan' ny mponina ao mandrakariva, satria ireo mahita matetika ny halehiben' ny raharraham-pamonjena ataon' Andriamanitra amin' ny fiangonany. Izany no mampiloatra *ny fisaorana sy ny feo fiderana* avy amin' ny fankasitrany ny famonjena.

Azo lazaina fa ny famonjena tamin' ny fiverenana avy amin' ny fahaboboana no nahatonga izao fampiononana izao nefo hita fa mihoatra noho izay tanteraka tamin' izay ny zavatra ampanantenaina eto, tahak' izay ampanantenaina ao amin' ny toko 35; 44,²⁶.

And. 4. Ny hoe «*vaboakany*» na «*olony*» dia ireo izay miezaka mitady tahamarinana. — Ireny no ampirisihina hihaino sy hanongilan-tsofina, satria zava-dehibe sady mahaso azy indrindra no holazain' ny Mpanjaka dia Mesia. *Fa hisy lalàna hivoaka avy amiko.* Ao amin' ny 2, 3 dia ny toerana ivoahan' ny lalàna no lazaina, fa eto kosa dia ny mpamoaka izany lalàna izany. Ary ny hoe «*lalana*» eto dia tsy hafa noho izay voalaza ao amin' ny 2, 3, ka dia tsy milaza ny lalàna Mosaika, fa ny fanambaran' Andriamanitra rehetra hatramin' i Mosesy ka hatramin' izay nambaran' i Jesosy sy ny Apostoly.

Ary ny fitsipiko bo fanazavana ny firenena. Ao amin' ny 42,¹ dia voalaza fa havoaka ny fitsipika, fa eto kosa dia hampitoerina izany mba ho mpandahatra sy ho mpamaritra ny toe-piainan' ny firenena, dia ny jentilisa. Fa ny filazantsara no hanondro llay fahazan' izao tontolo izao mba ho raisin' ny jentilisa. Io filazantsara io ihany no hanazava aminy

ny zavatra rehetra mety hataony amin' ny fanarahany sy fanolorany tena ho Azy ; ka dia tsy mandeha amin' ny maizina izy, fa manana izay jiro ho an' ny tongony sy fanazavana amin' ny lalan-kalehany.

And. 5. *Ny fabamarinana dia tsy ny fabamarinana avy amin' Andriamanitra ho an' ny olona, fa ny tsi-fivadihan' Andriamanitra amin' ny teny aman-toky efa nomeny ka anatanterahany ny famonjena sy ny fitsarana* (ampit. 46,¹³). *Avy amin' ny famonjena ny Israely tamin' ny fahababoa-ny no ihavian' ny tampanantenam-pamonjena ny olona rehetra koa amin' ny fahafahany amin' ny fahotana. Ireo teny ireo dia miseho koa amin' ny toko hafa (42,¹³; 56,¹) Ny sandry dia ohatra amin' ny hery sy ny fahefana izay ananan'i Mesia ho entiny *bitsara ny firenena*. Ny fisian' ny fiavaha-na ao amin' ny firenena ho mandray ny fanambaram-pamonjena sy mandà izany, dia mampiseho ny vokatry ny raharaham-pitsarana ataon'i Mesia ao aminy. Ny hoe nosy dia tononina ho solombavan' ny firenena jentilisa rehetra. Ny jentilisa dia tsy mahalala ny Mesia akory; nefà ny fahoriana mahazo ny fanahiny, dia toy ny fitantazan-tanan-droa sy fitarainana aminy. Ary ny firohotany handray ny filazantsara no manambara izany na dia tsy fantany aza ilay itarainany sy antenainy. Izany dia milaza koa ny ho toetry ny firenena jentilisa amin' ny andro ho avy, rehefa iasan' ny filazantsara, fa hiantehitra amin' i Mesia izy; ary izany dia hita amin' ny tany rehetra ielezan' ny filazantsara.*

And. 6. Tao amin' ny and 4 dia efa nampirisika ny Israely marina izy hihaino ny lalàna sy ny fitsipika havoakany, ka hahafehy koa na dia ny jentilisa aza, satria hihatra amin' ireo koa ny famonjeny; ary amin' ity and 6 ity dia asehony ta tsy maintsy ho to sy marina izany teniny izany. Ampirisihina izy ireo hijery ny lanitra sy ny tany, izay zavatra lehibe ka tsy manana fiovaovana; nefà na dia ireo aza dia hiova, fa ny lanitra dia *bo levona toy ny setroka*. (Sal. 102,²⁶; Mat. 24,³⁵; 2 Pet. 3,^{10,12}) izay mivondrovondro be, nefà vetivety foana dia tsy hita na dia ny faritra nombany aza. Ary ny tany dia ho *tabaka ny lamba mangarahara* izay malemy sy mora rovitra vetivety (jereo 50,⁹). Ny *mponina ao*, dia ny olombelona rehetra *dia bo faty tampoka* (na: ho toy ny fahafatin' ny moka). Tsy milaza ny zavatra hiseho amin' ny andro sasany izany, fa milaza ny hafohin' ny andron' ny olona raha eo anatrehan' Andriamanitra. Koa na ny lanitra irakofana, na ny tany itoerana, na ny olona mitoetra ao dia samy tsinotsinona avokoa. *Fa ny famonjeko*, dia izay efa nampantanaina ny Israely sady ho azon' ny jentilisa koa *babaritra mandrakizay*, ka dia azo iankinana sy itokiana tokoa; ary izay mahazo izany famonjena izany dia tsy maintsy haharitra mandrakizay koa. Ary *ny fabamarinako*, dia izay toetra ahaizany mahatò ny famonjena ampanantenainy, *dia tsy ho rava*. Izany dia mampionina ny Israely marina sady mampahatoky azy mba hiankina amin' ny fampanantenam-pamonjena azy, fa tsy mba hivadika izy, ary tsy ho lany hery ny famonjeny. (ampit. Sal. 102,²⁷; Lio. 21,³³).

And. 7. Ny ny teny hoe *mihainoa* dia miverina intelo amin' ity fizarana voalohany ity, ary izany no manambara ny halehiben' ny zavatra lazaina (and. 4. 7). *Firenena, izay manana ny lalàko ao am-pony*, dia ny Israely araka ny Fanahy (and. 1; 65,¹⁰).

And. 8. *Ny kalalao bibinana azy tabaka ny fibinan-damba ary ny lolofotsy tabaky ny fibinam-bolon' ondry* (indro 50, 9). Ny kalalao sy ny lolo fotsy dia isan' ny bibikely tsy manankery, nefà fatratra ny fimbana vitany amin' ny fitafiana. Ny ratsy fanahy dia toy ny lamba na fitafiana, ary ny famaliana azy dia toy ny kalalao na lolofotsy izay mihina-

na azy andro aman' alina tsikelikely hatrany hatrany, ary na dia toa tsy miseho miharihary loatra aza izany sady toa miadan-doatra, amin' ny farany dia ho fahasimbana mihitsy, raha tsy mibebaka izy.

Misy filazana hafa noho ity ao amin' ny ² Pet. 3,¹⁰; ambara ao fa ny lanitra dia ho lasa amin' ny firimorimoana. Tsy mifanohitra anefa izany, fa matoa mianjera tampoka ny trano lehibe dia efa nisy ny fahasimbany tsikelikely, tao anatin' ny taona maro; toy izany koa izao tontolo izao, raha holevonina, dia araky ny rariny, fa tsy atao sendrasendra fotsiny.

II. *And. 9—16. Famonjena tabaka ny taloha.* Ny olon' Andriamanitra dia mitaraina mba hahazo fanampiana sy famonjena amin' i Jehovah amin' ny andro mahory. Jehovah manome toky hamony azy faingana (nefa manome tsiny azy noho ny fahatahorany olona), manambara ny heriny mahavonjy azy, ary mampiseho fa Mesia dia hahatanteraka ny fikasany hamony an' i Ziona.

1. *And. 9—10.* Tamin' ny and. 1. 2 dia nampirisika ny Israely tsara fanahy Jehovah, mba hitodika hijery ny andro taloha hatramin' ny razana, mba hahatokiany ny fampantanen' i Jehovah azy; fa eto kosa dia ny mpaminany no mangataka sy mitalaho amin' i Jehovah mba hanao amin' ny fahavalon' ny Israely tahaka izay nataony taloha. Noho ny toetry ny Israely dia tahaky ny olona efa niala sasatra sy nijanona Jehovah tamin' ny fiarovana azy, ka namela azy hampahorina sy hohitsahin' ny fahavaloo. Mangataka mafy ny mpaminany mba hifoha ny sandrin' i Jehovah izay efa nentiny namony sy nanafaka ny olony tahiny (Eks. 14,¹⁴; 6,⁶; 15,¹²) ka hitafy hery, dia ho tahak' izay efa voaomana sady vonona hamely sy handresy ary ho entiny hamony sy hanafaka ny olony indray «*tabaky ny tamin' ny andro fabiny*», dia ny andro nanafahana ny Israely tany Egypta tamin' ny fampahorian' ny Egyptian. Ny hoe : «*Rahaba*» sy «*dragona*» dia anarana samy enti-milaza an' i Egypta (Sal. 87,⁴; 89,¹⁰; 74,¹³⁻¹⁴; Isa. 27,¹; Ezek. 29,³). Ny anaovana azy hoe Rahaba dia tokony ho miankina amin' ny toetrary be rehaka (30,⁷), fa ny hoe dragona kosa dia ohatra amin' ny heriny (Ezek. 29,³ ampit. Sal. 27,¹). Ary Jehovah dia efa nandringana azy. Nefo tamin' izany indriandra koa no namonjen' Andriamanitra ny olony, fa Jehovah nibalko ny ny ranomasina lalina, izay nisakan-dälana ka nahatonga azy ho lalan' ny fanavotana (jereo Eks. 14,²¹—; Sal. 66,⁶).

And. 11. Tsy ny fanavotana natao tamin' ny andro taloha intsony no tononin' ny mpaminany, fa ny fanavotana amin' ny andro ho avy kosa no tazany. Izay mby eo anatrehany voalohany dia ny fiverenana avy amin' ny fahababoana, ary ny navotana dia mirohotra amim-pihobiana mankany Ziona. Ary ny alahelo sy ny fisentoaná, izay nampiferainaina ireo mino ireo, raha mieritreritra an' i Ziona, dia handositra tahaky ny aizina, raha tonga ny maraina. Ary ny fifaliana dia ho toy ny firavaka mandrakizay hihaingoany. Izany koa anefa no mampiseho, fa mahataktatra lavitra kokoa noho izany ny fahitan' ny mpaminany, fa hita fa ny fifalian' ny Israely vaovao, izay mirohotra mankany Ziona, no mahazo ny fifaliana izay tsy hesorina aminy (Jao. 16,²²), ary indrindra fa raha tonga ny fotoana hampodiana ny fiangonana any Jerosalema any ambony, dia hofafana ny ranomaso rehetra amin' ny masonry, ka tsy hisy alahelo na fitarinana na fanaintainana intsony (Apok. 7,¹⁷; 21,⁴).

Ity faminaniana ity dia famerenan' ny mpaminany izay efa voalazany tamin' ny 35,¹⁰.

2. *And. 12—16. Amin' ireto andininy ireto dia ny Mpnompon'i*

Jehovah no miteny mampionina ny olony mino, nefà manome tsiny azy koa noho ny fahatahorany olona, izay mora levona.

And. 12—13. Amin' ireto andininy ireto no ilazana ny fanomezantsiny izay mifototra amin' ny fahatahorany olombelona sy ny fanadinoany an' Andriamanitra. Ireo, izay mampahory azy, ka atahorany mandrity ny andro, dia *zanak' olombelona* ihany, tsy misy hafa amin' ny tenany ka tsy mahay manao mihoatra afa-tsy izay tokony hihattra aminy rahateo, fa samy *mety maty*, na ny mpampahory, na ny ampahorina (Mat. 10,²⁸). Ary tsy izany toetra itoviana izany ihany no tokony tsy hatahorany ireny, fa ny hanjo azy koa, fa *batao tabaky ny abitra* izy, izay tsy maharitra fa malazo vetivety (40, ⁶; 1 Pet. 1,²⁴) raha iharan' ny fahatezeran' Andriamanitra (5,²⁴). Fa ho solon' izany tahotra izany, dia tokony hahazo toky sy fampiononana izy, fa na dia nanadino an' i Jehovah aza izy (Jer. 2,³²; 18,¹⁵; Hos. 8,¹⁴; 13,⁶; Sal. 78,¹¹), Jehovah tsy mba manadino azy (49,¹⁵). Misy fototra lehibe izay tokony tsy ho nanadinoan' ny Israely an' i Jehovah, satria Izy no *Mpanao azy*, tamin' ny nifidianany an' i Abrahama, ka nanaovany azy ho firenena voatokana, ompikelin' Andriamanitra mihitsy izay efa vitany tombokavatsa amin' ny tanany. Ary tsy izany ihany, fa Izy, Izay manondro ny tenany ho tena mpampionina tokoa ny Israely, dia llay efa *namelatra ny lanitra sy nanorina nv tany* (Job. 9, ⁸; Sal. 104, ²; Isa. 40,²²; 42, ⁵; 44,²⁴). Ny lanitra sy ny tany dia ny zavatra lehibe indrindra sy mahagaga indrindra, koa raha misy tokony hiankinana sy hatahorana, dia ny Mpamorona azy, dia Jehovah, fa ampy ho reharehan' izay matoky Azy izy. (Sal. 56, ⁴; 118, ⁶; Nom. 14, ⁹; Rom. 8,³¹).

And. 14—16. Efa tapitra ny fotoana azon' ireo mpampahory ireo anaranam-po amin' ny Israely, fa efa tanteraka izay nokasain' Andriamanitra ho vokatry ny famaizana azy. Koa Andriamanitra tsy hiandry ela intsony vao hanafaka ny olony, izay efa mietry sy «*mitanondrika*» noho ny havesatry ny fampahoriana, tahaky ny gadra manindry azy, mba tsy hahatafalatsaka azy amin' ny fahakiviana sy ny famoizam-po. Ary *tsy bo faty ao amin' ny lavaka izy*, dia ny tany nitondrana azy ho babo, izay toy ny lavaka famerahana ny mpifototra. Ary na dia amin' ny hamakiany ny efitra aza dia *tsy bo diso banina* izy; fa Jehovah no hitari-dàlana azy (Jereo 49,^{9 10}). Ary mahatoky izany, satria Izy ihany no manam-pahefana amin' ny zava-boahary rehetra, na dia hatramin' ny ranomasina lehibe aza, ka mahay mampanonja azy (Jer. 3,³⁵) sy mampahatony azy, ary toy izany koa amin' ny fanjakan' izao tontolo izao, raha nampisafoaka azy ho famaizana ny Israely, dia mahay mampijanona azy koa, ka mampony ny sisa, fa «*Jehovah Tompon' ny maro*» no anarany (54,⁵; Jer. 10,¹⁶). Isan' ny raharaha nifidianan' Andriamanitra ny Israely sy nanokanany azy, dia ny ho mpaminany sy mpanambara ny aminy, amin' ny firenena hafa rehetra. *Nataoko eo am-bavanao ny teniko* (ampit. Rom. 3,²); ary ny tsi-fahavitan' ny Israely manontolo, izany adidiny izany, no nifidianan' Andriamanitra olona sasany hanambara amin' ny Israely ny sitrapon' Andriamanitra, izay efa nariany. Izany adidin' ny Israely izany dia tsy mbola esorin' Andriamanitra aminy tsy akory (59,²¹), fa na oviana na oviana ibebahany, dia ny fanatanterahany izany fiantsoana azy izany no hampisehoany azy. Ary ny fombàn' Andriamanitra ny Israely, raha mety mahatanteraka izany fiantsoana azy izany izy, dia mahatoky tokoa, fa *ao amin' ny aloky ny tanany no nanaronany azy*; toy izany no efa voalaza koa ny amin'ilay Mpanompon' i Jehovah, ka na toy inona na toy inona no fikendrin' ny fahavalony azy dia tsy hahavita na inona na inona aminy. Ary izany dia mifanaraka amin' izay ampanantenain'i Kristy

ny fiangonany, izay notolorany adidy ny amin' ny teniny (Mat. 25,²⁰). Jehovah efa nahary lanitra sy tany; neta ny lanitra dia ho lasa amin' ny firimorimoana, ary ny tany sy ny eo aminy dia hodorana avokoa. (2 Pet. 3,¹⁰); ary ho solon' ny lanitra sy ny tany taloha, dia *banao na bamboly lanitra* (oharina amin' ny lay izy amin' izany) sy *banorina ny tany* (oharina amin' ny trano) izy, dia lanitra sy tany *vaovao* (2 Pet. 3,¹³; Apok. 21,¹), izay hitoeran' ny fahamarinana. Ary amin' izany vao ho tena tanteraka ny fampanantenana rehetra ny amin' i Ziona, fa ho tononina *hoe izy : Olon' i Jehovah*, dia araka izay nanomanana azy hatramin' ny voalohany (63,⁸).

III. *And. 17—23. Jehovah izay efa nampisotro ny Isiraely ny kapoaky ny fabatezerany, dia banolotra izany ho an' ny fabavalony kosa indray.*

And. 17—20. Jerosalema (dia ny firenena na ny fiangonan' ny Isiraely), izay itenenana eto hoe : «Mifohaza», dia aseho ho toy ny vehivavy mahantre midaboka amin' ny tany, ka tsy mahatsiaro saina intsony, sady tsy misy olona avy manampy azy. Izay tokony hanampy sy hamonjy azy indrindra amin' izany toetrany izany, dia ny zanany (49,¹⁷—), neta tsy misy na dia iray aza amin' ireny manao izany. Inona no dia nahalatsaka azy lalina toy izany ? Efa reraka izy, noho ny loza sy ny fahoriane vokatry ny fabatezeran' i Jehovah, noho ny fahotan' ny olona (intro 42, ²⁴). Ity ohatra ataon' ny mpaminany eto ity dia hita matetika ao amin' ny Soratra Masina. Toy ny ao amin' ny Jer. 25,¹⁵— (kapoaky ny divay fabatezerana mirehitra ho an' ny firenena); Ezek. 23,³¹—³⁴ (kapoaky ny fandringanana ho an' i Joda); Hab. 2,¹⁶; Sal. 60,⁵; 75,⁹; Apok. 14,¹⁰ (divain' ny kapoaky ny fabatezeran' Andriamanitra). Mba hampisehoana marina ny halehiben' ny fahoriane vokatry ny fabatezeran' i Jehovah, dia lazaina eto ny kapoaka ho *kapoaka gobilia mampiraikiraiky*, ohatra amin' ny fahoriane lehibe sady lalina (gobilia teny Hebreo milaza ny zavatra fisotroana misy kibony lehibe). Mihoatra noho izany dia lazaina fa *notrobiny mbamin ny faikany*, izany milaza fa holaniny hatramin' ny farany ny fahoriane.

Amin' ny and. 18—20 dia lazaina mazavazava sy tanteraka kokoa ny fahoriane sy ny loza, *Zavatra roa no hanjo anao*. Ny loza tsy mba tonga irery. *Fandravana sy fandringanana* no karazan-doza anankiray, hihatra amin' ny tanana Jerosalema, fa *mosary syra alatsaka kosa* no karazan-doza faharoa, hanjo ny olona. Raikitahotra noho izany ny olona, ka *sina fo-tsin'* izao. Amin' ny fahoriane toy izany, dia atao ahoana no ahitana teny fanomezan-toky sy fampiononana ! *Ny zanak i Jerosalema*, dia ny mpoinina ao aminy, dia voafandrika tahaky ny diera, ka sasa-poana manao izay ahafahana amin' ny fandriky ny mpihaza. Noho ny fabatezeran' i Jehovah nitoetra tamin' ny olona, dia tsy maintsy ho lehibe koa ny loza hihatra aminy.

Nefa na manao ahoana na manao ahoana halehiben' ny fahoriane, dia tsy misy tsy hain' ny heriny foanana. Ny mpaminany no nentiny hampifoha azy amin' izany fahoriane loza izany. Mbola halahelo sy hijaly ihany izy, nefo ny alahelo sy ny fijaliana dia ho afaka foana, rehesa vita ny raharahany. Ny hevitry ny Tompo amin' ny fiantsoany azy, dia ny hamelona ny fanantenany efa maty.

And. 21—23. «*Koa*» satria izao indrindra no ory sy tabatabain' izao tontolo izao izy, dia tokony ho tsarovany ny fon' ny Tompo onena azy ; fa ny fahantrana dia tsy tokony ho anton' ny hanadinoana ny teny fampiononana, fa vao mainka hitadiavana azy. *Andriamanitra, izay mandabateny ho an' ny olony* (intro 49, ²⁵). Hanao fitsarana amin' ny olony

sy amin' ny *mpampahory* lzy, dia izy ireo, izay mampahory azy izao sy ny hafa koa, ka hahatra aminy ny fitsaram-pamaliana. Efa naneho fiavonana mihoapampana sy tsi-fifadiranovana tamin' ny olona izy (47,⁶). Izay nataon' ireo tamin' ny Israely dia mitovy amin' ny fanaon' ny mpandresy, raha manitsaka ny vozon' ny resy (Jos. 10,²⁴); eny, mihoatra noho izany aza, fa niampatra tamin' ny tany izy, ka nohitsahin' ireny tahaky ny solom-pandiavana. Izay voalaza eto dia manambara ny toetry ny fanejehana sy ny *fampahoriana* rehetra nahazo ny Israely tamin' ny fotoana samy hafa. Koa raha toy izany no tsi-fitsitsian' i Jehovah ny olony, raha nihaika sy nananihany Azy izy, mainka fa izao tontolo izao dia tsy have-lany haneso sy hampahory ny fiangonany mandrakariva.

TOKO 52.

IV. *And. 1—12. Ny fananganana an' i Ziona indray.*

And. 1—6. Nobo ny anaran' i Jehovah dia haorina indray Jerosalema.

And. 1—2. Fampirisaha indray ho an' ny olona mahantara, ary saiky didy profetika tahaky ny ao amin' ny 51,¹⁷ miatomboka amin' ny hoe: «Mifohaza»! Jerosalema (and. 1) na Ziona zanakavavy (jereo 1,⁸), izay itenenana ao amin' ny and. 2 dia atao eto sy amin' ny teny hafa koa ho solombavan' ny fiangonana. Jerena tahaky ny vehivavy mijaly, sady voton' alahelo, ary efa reraka dia reraka izy, midaboka amin' ny tany mitafy lamba fisaoana, eny tahaky ny andevovavy voagadra. Nefa tsy izao intsony no fotoana hahakiviana amin' ny fahoriana sy hilentehana amin' ny fahantrana. Tsy maintsy hahery sy hitaly indray izy. Ary mety indrindra ny handraisany ny fihaingoana masina amin' ny ihaona-ny amin' i Jehovah; fa vetivety dia hisy andro firavoravoana ho azy (indro and. 7).

Fa ny voninahiny sy ny heriny dia miantomboka ao amin' ilay «*tanana masina*», raha monina ao amin' ny firenena masina Jehovah. Izany no fikasana ny aminy, ary Jehovah dia mitady izay hahatrarana izany fetra sy marika izany. «*Fa tsy biditra any aminao intsony ny tsy voafora sy ny maloto.*» Teo aloha dia nohitsakitsahin' ny jentilisa ny fitoerana masina (Fitom. 1,¹⁰). Nefa tahaky ny voalaza amin' ny teny hafa amin' ny Soratra Masina (Joe. 3,²²; Ezek. 44,⁹; Apok. 21,²⁷) dia omena toky eto, fa amin' ny andro ho avy dia hosarahina amin' ny tena momba ny fiangonana marina ny mpaniratsira. Ary tsy hampahory azy intsony izy.

Teo aloha, dia nidaboka tamin' ny tany, sady nivesatra ny gadra teo am-boziny izy. Fa izao dia ampirisihina «*hipetraka*» amin' ny seza fandrianana (47,¹) izy. Ny fiangonana masin' ny Tompo, dia antsoina hiara-hanjaka aminy (2 Tim. 2,¹²).

And. 3—6. Jehovah dia mankatò ny fampirisihan' ny mpaminany, sady manamafy miaraka amin' izany koa ny filazana ny amin' ny fana-fhana. Raha arak' izao manjo azy izao, dia sarotra mihitsy ny anantennana izany fanafahana izany. Nefa tsy maninona izany. Fa ny fitondra-na azy ho babo dia sitrapon' i Jehovah sy fandaharana avy aminy, ka dia tsy maintsy lzy ihany koa no mahazo manao ny sitra-pony, ka hanafaka azy amin' ny tahababoana. «*Tsy vola tsy barena no nivarotana anareo*» (indro 50,¹). Tsy lazaina amin' izany fa nandevozina tsy ahoan-tsy ahoana izy; fa ny fahotany no fototr' izany (42,²⁴). Nefa Jehovah tsy nahazo onitra tamin' izany, ka dia tsy nafoiny ny fananany azy ho olony. Koa dia tsy maintsy ho *tsy amim-bola aman-karena koa no hanavotana azy* (45,¹³). Tsy hanontany na iza na iza izy ny amin' izay haloany hana-

fahany azy. Fa raha lasan-ko babo izy, dia satria tian' i Jehovah izany, ary raha hafahana izy, dia satria izany indray no tian' i Jehovah.

Nefa moa tsy toa dia voababo mandrakariva ity firenena ity? Fa efa fanintelony izao. Ary moa tsy toa dia mahery loatra izao tontolo izao, ka manakorontana mandrakariva ny plana ataon' Andriamanitra? Ary moa tsy toa tsy maintsy voatery hanova izany mandrakariva va Izy? Tsia, fa raha nankany Egypta ity firenena ity, ka nandevozina tany taoriania, dia tsy mba avy amin' ny herin' ny Egyptiana na avy amin' ny fahafoizan' Andriamanitra ny azy izany. Araky ny sitrapony no nidinany sy nitoe-rany tany aloha, ka dia fahatanterahan' ny planan' Andriamanitra rahateo izany. Ary raha ny Asyriana «*nampahory azy*,» na tamin' ny fandravana ny firenena folo (2 Mpanj. 17,⁵) na tamin' ny fampiankinan-doha an' i Joda (2 Tant. 28,²⁰), dia natao «*tsy ahoan-tsy ahoana*» izany. Ny fanjakan' izao tontolo izao, dia tsy manana na inona na inona, hotakina amin' ny olon' Andriamanitra. Ny fonenan' i Jehovah ao amin' ny Israely dia tsy ho voarodan' ny hafa na oviana na oviana.

Fampiononana lehibe ho an' ny olon' Andriamanitra tokoa ny ahala-lana, fa manjohy ao ivohon' ny fahoriania sy ny fietrena koa ny fikasan' Andriamanitra sy ny sitrapony. Ka dia misy fenantenana ny amin' ny andro ho avy izany.

Koa tsy hamela azy hitoetra any Babela intsony Jehovah. «*Inona no bataoko eto?*» «Eto» hoy Izy, raha manatrika ny olony Izy, ary ny olony koa mbola tsy eo amin' ny fonenany. Tsy maintsy hisy biafarany ny fahababoana ; 1) satria nesorina hiala amin' ny taniny tsy ahoan-tsy ahoa-na ny olona, nefo tsy Babela no tompony ; 2) satria mitaky izany ny voni-nahitr' i Jehovah. Izao dia *manakora ny mpanapaka azy*. Izay heverina amin' izany dia ireo vahiny mpampahory tahak' izay voalaza ao amin' ny 49,⁵. Ataony fa osa mihitsy ny Andriamaniry ny firenena Israely. *Hamaivoina mandritry ny andro ny anarako*. Ampitahao amin' ny Ezek. 36,²³. Arak' izay hitan' ny jentilisa amin' ny olona no iheverany an' i Jehovah koa. Ary izany fahadisoan-kevitra izany no manery an' i Jehovah hampiseho ny heriny sy fahasoavany amin' ny fanafahany ny Israely. Ary ireny tsy maintsy *bahalala ny anarany* amin' izay zava-baovao, sady mahavony ho hitan' ny masonry. Rehefa hiposaka ny famonjena, dia tsy maintsy ho fantany tsaratsara kokoa indray, fa akaiky ny olony Jehovah, sady mihaino ny fivavahany. *Izaho no miteny hoe: Inty Abo.* (58,⁹). Tsy maintsy ho karakarain' Andriamanitra, izay tsy hahatonta na hahalazo ny fahalalana mahasambatra ananantsika ny aminy.

b: — And. 7—10. Tamin' ny strofa voalohany (and 1—6) amin' ity fizarana ity, dia lazaina fa tsy maintsy ho avy ho any Ziona ny famonjena sy ny fanavotana, noho izany ny anaran' i Jehovah no atao antoka, ary ny fitondrany ny olony fahiny no hitarika azy hiorina mafy amin' ny fenantenana. Ary eto amin' ny strofa faharoa (and 7—10) dia lazain' ny mpamiany ny amin' ny fahatanterahan' izany fanavotana izany, amin' ny hampodian' i Jehovah ny olony. Amin' ny teny feno hanitra mamerovero, sady mahafinaritra, ary amin' ny ohatra fatratra, izay mampiseho ny fifaliana noho ny halehiben' ny famonjena no ilazana izany fiverenan' ny Israely izany.

Ny mpaminany mahita am-panahy ny fahatongavan' ny iraika, mitondra izany filazana mahafaly, manambara ny fanafahana izany. «*An-tendrombohitra*», dia ny tendrombohitra manodidina an' i Jerosalema. «*Iry mitondra teny soa mahafaly*» dia ny filazantsara, na filazana mahafaly (jereo 40,⁹) «*Akory ny hatsaran' ny tongotr' Iry mitondra teny soa mahafaly*». Dia oha-teny atao solon' ny hoe: Endrey ny hamailaka sy hafai-

ngan' ny fahatongavan' ny filazana mahafaly! Ny foto-kevitry ny filazana dia aseho amin' ny fomba samy hafa. Ao «*ny fiadanana*», dia teny milaza ny anjara amin' ny fahasoaavana sy ny asa mahavonjy avy amin' izany, ary koa ny «*soa*» na fahasambarana ary «*famonjena*» (indro 43,³). Izany rehetra izany dia fantatra sady mazava amin' ny ilazana hoe : Mpajaka *Andriamanitrao*. Araky ny toetrany sy ny heriny dia ao aminy mandrakariva izany, sady efa nasehony. Nefa ny fanambarana tsy dia mba nazava mandrakariva tsy akory. Indraindray dia mihataka Izy, ka toa nahafoy ny fanjakana. Izany no itarainan' ny olony hoe : «Efa tonga hoatr' izay tsy notapahinao hattrizay hattrizay izahay» (63,¹⁹). Izao anefa dia hisy fiposahan' ny heriny be voninahitra sady vaovao, fa handray ny fanjakana Izy (Apok. 19,⁶). Ary hatramin' ny voalohany no efa nihiran' ny Isiraely hoe : «Jehovah hanjaka mandrakizay doria». (Eks. 15,¹⁸). Ary ity no fiantombobany amin' ny hanorenany ny fanjakana amin' ny voninahitra mandrakizay, ary ny fahefana rehetra hiankohoka aminy, mba hampidirany tanteraka ny fanapahany (indro 24,²³). Misy teny maro tahaka izany hitantsika ao amin' ny Salamo, izay toa nalaina mihitsy tamin' ity faminaniana ity (Sal. 93; 96,¹⁰; 97,⁹⁹).

Ao amin' ny Rom. 10,¹⁵, dia alaina ity teny manambara ny filazana mahafaly ity ho entiny manondro ny amin' ny fotoan' ny tori-teny tamin' ny andron' ny Apostoly. Tena hitan' i Paoly amin' izany teny izany ny filazana ny fielezan' ny Filazantsara. Fa ny Filazantsara no tena filazana mazava sady mahafaly, izay mampihetsiketsika ny fanirian' ny fo, ary mahafaka ny ahiahy feno tahotra rehetra.

Dia ren' ny mpaminany am-panahy *miantso ny mpitilin' i Ziona*. Izay hita miarak' amin' izay ho hevitr' izany dia ny mpaminany, izay mitoetra eo amin' ny toerana fitazanana (indro. 21,⁶). Nefa eto dia ohatra no lazaina. Ny mpiambina eo ambonin' ny manda, izay mitily fatratra, ka manambara izany, dia mahita vahoaka be milahatra, ary ny fahatongavany dia mahafeno sihobiana azy, Jehovah no miara-miverina amin' ny olony navotana (and. 12), Jereo koa ny 40,⁹— *Mahita mifanatri-maso izy*. (ampt. Nom. 14,¹⁴). Mifaly izy amin' izany tahitana tsara sy mazava izany ; fa tahaky ny fifankahitan' ny olona mifanatrika no hahitany *ny bodian' i Jebovah bo any Ziona*. Niala tao Izy, fa efa tonga janga ny tanana. Ezekiela nahita am-panahy ny amin' ny ialan' ny voninahitr' i Jehovah ao amin' ny tempoly sy ao an-tanana (Ezek. 10,¹¹). Tahak' izany koa no tsy maintsy handaozany ny olony aty aoriane («Indro havela ho lao ho anareo ny tranonareo» Mat. 23,²⁸), nefo aseho amin' ny fahitana, fa tsy maintsy hiverina indray Izy. Ary manome toky Izy eto, fa ho fonena-masin' i Jehovah indray Ziona.

Moa ity filazana ity tsy hampihevitra antsika ny fifaliana lehibe hiseho amin' ny fiangonana rehefa hifankahita tava aminy amin' ny fihaviany hanatanteraka ny fanavotana azy, ka hanangona ny olony hanodidina Azy ao amin' ny tany vaovao !

Fitoeran-drava any Jerosalema, dia ilay tanana rava, dia hanana indray ny zavatra rehetra mahatonga azy hifaly sy hihoby. Izany dia tahaky ny akon' ny antson' ny mpitily. *Fa Jebovah efa nampionona ny olony*, tsy amin' ny alahelom-po aman-tsaina ihany, fa amin' ny tena fahantrany mihitsy (dia fampiononana miseho amin' ny asa sy ny atao) ; *efa nanavatra azy Izy tamin' ny fahababoana sy ny tanandevozana*. Izany dia asan' ny herin' Andriamanitra, izay ataony eo imason' izao tontolo izao (and 10). Asam-pamonjena izay miharihary sy mazava. Izany dia mampahatsiaro antsika ny tenin' ny Apostoly Paoly ny amin' ny asan' ny Mpamonjy, izay lazainy, fa «*tsy natao tamin' ny takona*» (Asa. 26,²⁶). *Nampiseho ny*

sandriny masina Izy (51,⁹). Izao dia hirotsaka hanao ny asam-pamonnena Izy, ary noho izany dia oharina amin' ny mpiady efa mikatroka, ka manakipaka ny kapaotiny ho ao an-tsorony, ary mampiseho ny sandriny. Izany famonjena izany izay atao, ary niseho indrindra tamin' ny fanafaha-na ny Isiraely tamin' ny fahababoana, dia hitan' ny faran' ny tany rehetra (45,²²; Sal. 98,³). Ny hiafaran' i Babela kosa dia hafa noho izany (47,¹⁵), fa tsy hisy izay hamonjy azy.

d. *And. 11—12.* Izany famonjena izany, izay jeren' ny mpaminany, dia mazava aminy tsara tahaky ny efa vita. Noho izany dia azony atao ny hampirisika ny fiangonana hiainga, ka handao an' i Babela (tahaky ny ao amin' ny 48,²⁰). Ny anaran' i Babela dia tsy tononina eto, fa ny mpaminany dia efa any Jerosalema am-panahy, ary Babela dia efa tahaky ny tany lavitra sahady, na aminy, na amin' ny fiangonan'ny Isiraely mino, ary ho toy izany no tsy maintsy ho toetry ny fahantrana sy ny fampietrena avy amin' izao tontolo izao amin' ny olon' Andriamanitra voavonjy. Ao amin' ny 2 Kort. 6,¹⁷, dia atao ho fananarana ho an' ny kristiana tena am-pakarina marina ity, mba tsy hiraisansy amin' ny tsy mino sy ny maizina. Izay rehetra mampiraikitra antsika amin' izao tontolo izao dia ny fahotana mbamin'ny fahorianavokany dia tsy maintsy hotapahina mihitsy, ary indray andro any tsy maintsy ho foana sy levona avokoa izany rehetra izany. Nefa voalohany indrindra, dia tsy maintsy mandroso ho firenena marina ny Isiraely. Raha navoaka tany Egypta izy, dia izany no fikasana ny aminy sy anton' ny niantsoana azy. Izao koa dia misy tafika masina hataon' izay tsy maintsy handao ity tany fivahinianana ity, ary izay kendrena amin' izany dia ny hahatonga fiangonana tsy misy kilema tahaka izay kendren' Andriamanitra amin' ny asa lehibe rehetra ataony sy amin' ny fahasoavany. Noho izany no isehoan' ny fananarana mba «*tsy bikasika izay maloto*»; fa tsy maintsy hanoa ny lalan' Andriamanitra izy. Tsy tokony hoheverina eto, fa voarara tsy handiay ny fanomezana avy amin' ny jentilisa izy (jereo Eks. 12,³⁵). Ary koa tsy maintsy hidio izy. Izay iharan' izany voalohany indrindra, dia ireo «*izay mitondra ny fanak i Jehovah*» dia ny fanaka masina momba ny tempoly, izay nanaovana ny fanompoam-pivavahana sy ny fanatitra. Hatramin' izao dia tsy maintsy hanomboka indray hanao ny fanompoam-pivavahana ho an' i Jehovah ao amin' ny tany masina izy. Mihatra indrindra amin' ny mpisorona sy ny levita izany fampirisihana izany. Toa tsy nazava tamin' ny mpaminany loatra ny amin' ireo fanaky ny tempoly ireo na ny amin' ny fomba hamerenana azy; nefo misy tampanantenana milaza ny hikarakaran' Andriamanitra izany zavatra izany ihany, miafina amin' ireo teny ireo. Ao amin' ny Ezr. 1,⁷ — dia fantatsika fa Kyrosy dia namela ny Isiraely hahazo indray ny fanaka masina, izay norobain' i Nebokadinezara tao amin' ny tempoly tany Jerosalema.

Tsy tokony hatahotra ny tsy hananany fotoana hanaovany izany fanadiovana izany izy, fa «*tsy tampoka no bivoahany*»; izany no ahitana ny fahasamihfan' izao fiaingana izao amin' ny fialana avy tany Egypta (Eks. 12,^{11,39}). Amin-kery sy tsy amim-pisalasalana no itondran' i Jehovah azy hody. Manana toky koa isika, fa ny Tompo dia hampanalavitra ny ahiahy amin' ny olony, raha mety miala amin' izao tontolo izy (Heb. 2, ¹⁵). — Tsy tokony banana ahiahy akory izy, satria ao ambany fiarovan' ny Tompo. Noho izany no tsy nilany Ezra sy ny namany miaramila hanatitra azy tamin' ny nodiany ho any an-tanindrazany (Ezr. 8,²²) Jehovah dia sady *bitarika no biaro* azy, fa ho vodi-lalany (tahaka izay voalaza ao amin' ny Eks. 14,¹⁹). Raha asehon' ny mpaminany eto ho toy ny ondrin' i Jehovah ny fiangonana (tahaka izay voalaza ao amin' ny 40,¹¹),

dia tsy maïntsy hotsarovana ny fanaon' ny mpiandry ondry, fa ny anankiray aminy dia mitarika eo aloha ahitana izay hombana, ary ny anankiray kosa manaraka ao aoriana mba hampiara-dia tsara ny ondry.

Ity fizarana manontolo ity (toko 51 sy 52) dia milaza indrindra ny toe-try ny olona tany amin' ny fahababoana. Ary ny filazana manontolo dia mikendry izany fototra izany. Nefa ny fara-vodilanitra tazan' ny mpamiany dia mihoatra lavitra noho izany. Ny fahitany dia mahatratra ny lanitra sy ny tany vaovao (51, ¹⁶). Noho izany dia manan-kery hampionina sy hampirisika ny olon' Andriamanitra rehetra amin' ny fotoana rehetra ity fizarana ity, na toy inona na toy inona fahorianana sy tahantrana, ary fakam-panahy mihantra aminy.

Holazaina ny zavatra sasany amin' ity faminaniana lehibe ity, izay tsy lany hevitra tamin' ny fitsaharan' ny fahababoana.

1) *Ny filazana ny amin' ny fahorianana* dia tsy azo terena ho manondro ny fahorianana tany Babylona ihany. Fa ny teny ao amin' ny 51, ¹⁷⁻²³ dia mitanitsy be dia be amin' ny toe-draharaha niseho tamin' ny 70 taona taorian' i Kristy, koa dia tahaky ny voaseho eto ny androm-pahorian' ny Israely mitohy hatrany hatrany. Ny androm-pahorian' ny fiangonana koa dia azo tarafina eto.

2) *Ny fitafiana tsara tarebin' i Jerosalema.* Ireo vahoaka notarihin' i Zerobabela sy Josoa mpisorona dia mba nifaly ihany; nefo tsy mbola firavoravoana tonga ohatra, fa vao toy ny sasin' ilay firavoravoana niseho tamin' i Jesosy Kristy (Mat. 9, ¹⁵) sy izay ho tanteraka any amin' i Jerosalema vao-vao (Apok. 19, ⁷).

3. *Tsy misy fidirana bo an' ny maloto.* Ny faniriana ny tena firaiana madion' ny fiangonana, dia ho tanteraka amin' ny fampisarahana mihi-tsy hataon' ny Tompo, amin' ny mpihatsaravelatsihy sy ny kristiana marina. Amin' izao fialnana izao tsy maïntsy mbola hiara-maniry izy, nefo tsy maïntsy ho velona ao am-pon' ny kristiana ny faniriana mba hahatratra ny tena fahadiovana tokoa, ka hiarovan' ny Tompo azy amin' ny ratsy. Ary ireny, izay mitady ho afaka amin' ny toeatra ela ao aminy, no kendreny amin' ny fampirisihana amin' ity toko ity, fa tsy amin' izay manao ny fiangonana ho mitovy amin' izao tontolo izao tsy akory.

F. TOKO 52,^{13-53,}¹². *Ny fijalian' ilay Mpanompon' i Jehovah sv ny voninahitra vokatr' izany.*

Ny olom-boavonjin' Andriamanitra dia tsy maïntsy hahatratra ny voninahitra, nefo tsy maïntsy hamaky sy hanivakivaka ny fijaliana aloha. Ka dia lazaina amin' ny faminaniana amin' ity fizarana ity izany. Izany lalamana izany no tsy maïntsy homban' ireo. Ary hita mazava amin' ilay anankiray Mpanompon' i Jehovah. Izay lazaina eto indray amin' ity faminaniana ity izany, fa ny lalam-piaiany dia manivakivaka tamin' ny fijaliana handray ny lakrona. «Mendrika Izay anton' ny nanaovana ny zavatra rehetra, sady nahariana ny zavatra rehetra, raha mitondra zanaka maro ho any amin' ny voninahitra, ny hahatanteraka ny Tompon' ny famonjena ireo amin' ny fahorianana». (Heb. 2, ¹⁰). Fa Izy no ilay tena Israely (49, ³), ary isika olon' Andriamanitra dia tsy mainitsy hitovy aminy, araky ny sitrapon' Andriamanitra, amin' ny fijaliana, ary manaraka izany amin' ny voninahitra. — Rehefa afaka amin' ny fahantrana sy ny fahorianana isika, dia tsy hitondra fahorianana intsony noho ny amin' ny tenantsika, fa noho ny amin' ilay Tompon' ny famonjena. Lazaina sy hazavaina eto ny amin' ny ahaizan' Andriamanitra hanova izany toetry ny manjo antsika izany. Teo amin' ny toko mialoha (indro 43, ²⁵; 44, ²²) dia voakasika matetika ny hevitra milaza, fa raha te-hamonjy ny Israely

Andriamanitra, dia manome azy famelan-keloka. Ahoana no ahaizan' llay masina hanao izany amin' ny Israely firenena mpanota? Izany dia avy amin' ny fijaliana, izay nentin' io Mpanompo io an-tsitrano tamin' ny fanoavana ny sitrapon' Andriamanitra, ka nahazoany ny avotra sy ny hery ho toy ny karama, izay azony ampiasaina hahazoan' ny olona rehetra hijinja ny vokatry ny famonjena nataony.

Noho izany dia tondroin' ny faminaniana mafimafy kokoa, sady mazavazava kokoa indray eto, ny amin' io anankiray io. Tsy ny amin' ny olom-boavonjo no foto-beny kendren' ny filazana, fa ny amin' ny fiasana sy ny «media» anaovana ny famonjena. Eto no faninefany ilazana ny amin' ny Mpanompon' i Jehovah, ary misfandraidraika amin' izay voalaza teo aloha ihany, saingy lalina kokoa noho ireo. Izay kendren' ity fahitana ity indrindra, dia izay mihatra amin' ny fijaliana. Azo lazaina fa aseho voalohany amin' ireo toko ireo, fa ity «Mpanompo» ity na dia esoina sy mijaly aza, dia lehilahy marina. Ary manaraka izany dia lazaina, fa noho ny fijaliana (ary ny fahafatesana no tondroin' izany) dia tena Mpamponjin' ny olombelona tokoa Izy. Koa amin' izany ny fijaliana dia tsy manohitra Azy, fa vao mainka manamarina ny aminy aza. Ary toy izany indrindra ny fanambaran' ny apostoly an' i Kristy voahombo. Ampitahao amin' ny toritenin' i Petera tamin' ny Pentekosta sy ny fanambaran' ny apostoly hafa koa taorian' izany. Ity filazana fahefatra ity dia hoatry ny nanatrika teo am-pototry ny hazo-fijaliana tany Golgota no nanoratana azy. Ity no toy ny milaza ny valin' ny ankanmantatra ao amin' ny Sal. 22; 110, nefo mbola milaza zavatra mihoaatra koa noho ny ao amin' ireo Salamo ireo aza. Ny filazana ity Mpanompon' Andriamanitra eto amin' ity fizarana ity ho Mpanavotra, dia mijoalajoala noho ny hafa rehetra mihitsy ao amin' ny Fanekena Taloha. Io no foibeny indrindra, lalina indrindra, ary avo indrindra amin' ny faminaniana rehetra.

I. *And. 13—15. Ny fietrena sy ny fanandratana ilay Mpanompon' i Jehovah.* Ity strofa voalohany ity dia toy ny sasin-teny, na fampidirana ny ao amin' ny toko 53. Jehovah, izay manondro tsotra, sady vantana ny amin'ny Mpanompony (42, 1') dia manome tampanantenana miaraka amin' izay ny amin' ny fanandratana Azy koa. Ary ataon' i Jehovah hatramin' ny fiantombohany izany, mba hijerentsika izany Mpampony lehibe izany. Noho izany dia miaraka asehony amin' ny lalam-pahorianana ny fivoahana hialana amin' izany. Lazaina aloha, fa tahaky ny halalin' ny fijaliany tsy azo tononina no tsy maintsy ho halehiben' ny fanandratana Azy tsy takatry ny saina koa. Mitranga lany eto sahadys izay aseho mazava ao amin' ny toko 53 fa tsy ny halehiben' ny fahasamihafana amin' ny fietreny sy ny fanandratana Azy ihany no niseho amin' ny fiaiany, fa hita fa. ny fanandratana Azy dia toy ny karama, na valin' ny fanoloran-tena tante-raka nataony. Ata-tsy izany dia misy antony faharoa koa lazaina ny amin' ny tenany amin' ity fitarihan-teny ity. Lazaina eto ny hevitra mampiseho fa ny teny manambara ilay Mpampony voahombo sy natsangana dia teny atao amin' ny firenena jentilisa koa. Fa izany dia tsy atao amin' ny Mpanompon' i Jehovah noho ny fahotan' ny Israely ihany, fa noho ny an' izao tontolo izao tsy ankanavaka koa.

Ho hita ho bendry Izy. Tsy mba nisy nanampo velively, fa izao lala lana nosidiny izao, no hahatrarany ny marika efa voakendry. Nefo Izy kosa dia mitana mihitsy izany hevitra marina ny amin' ny nifidianany ny fijaliana izany, na dia toherin' ny olona rehetra sy mahadiso hevitra azy aza. Tsy mba noterena Izy no nifidy izany, fa tena eram-pony mihitsy,

satria hitany mazava sady marina fa tsy misy azo atao afa-tsy izany. Voalaza ao amin' ny toko 50 fa tsy mandositra ny fijaliana Izy ; nefo eto dia lazaina mafimafy kokoa indray, fa *mitady* sady tia izany Izy. Raha mai-zina sady sarotra amintsika ny mihevitra ny tahafatesan' i Kristy, dia tsarovy ny fanambaran' Andriamanitra Azy ho efa nifidy izany ; ka dia tsy misy lalan-kafa hahefana famonjena afa-tsy izany lalan-tokana izany ihany. Miseho amin' izany teny izany koa, fa tsy maintsy hahazo ny rariny Izy. Ny vokatr' izany dia hiseho amin' ny andro ho avy ka hanamarina Azy. Andriamanitra hanisy tombo-kase eo amin' ny asany hoe : *Hasandratra sy ho ambony Izy, ka ho avo indrindra.* Miverina indray ao amin' ny filazantsara izany teny izany amin' ilay tenin' ny anjely milaza ny hahaterahany («Ho lehibe Izy», Lio. 1,³¹ ; jereo koa Fil. 2, ⁹). Izany fahamboniany izany, dia miankina amin' ny fanandratana' Andriamanitra Azy sy amin' ny ivavahan' ny Israely sy ny firenena rehetra aminy, ary amin' ny inoany Azy. Ireo teny telo ireo, dia azo akapoka ho iray, milaza ny fahalehibiazan' i Jesosy. Nefo azo terena kokoa izany, ka ny roa voalohany milaza ny fanandratana Azy, ary ny iray farany ny vokatr'izany ; fa araka ny fahatanterahan' izany dia azo neverina ho mifanao ambaratonga ny toetry ny fanandratana Azy, dia ny fahavelomany, ka hatramin' ny fipetrahany eo an-tanan' ankavanana' ny Rainy.

Tahaka ny nahatonga figagana tamin' ny fijaliany no hahatonga fietsiketsehan-tsaina koa amin' izao tontolo izao amin' ny fanandratana Azy, rehefa hitany, fa Izy no ilay efa voatokan' Andriamanitra ho Mpamony sy Mpitsara izao tontolo izao. Manaraka izany fietsiketsehana lehibe izany no hamohazany ny firenena rehetra na dia hatramin' ny manan-kery sy ny lehibe amin' ny tany aza, ka tsy misy tsy ho trathy ny fahalehibiaza-ny. Ary izany dia mifanaraka amin' ny teniny hoe : Raha asandratra hiala amin' ny tany Aho, dia hitaona ny olona rehetra hanaraka Ahy ; «Ary hoy koa ny apostoly : Izy no handohalehan' ny lohalika rehetra». Amin' ny fanivakivahany eo amin' ny fijaliana no mahafaingana ny fanta-tonany ny famirapiratana sy ny voninahitra. — *Toy ny nigagan' ny maro Anao.* Teo dia nasandratra ho eo anilan' i Jehovah Izy, ary izao dia avy eo no ihodinany manatrika antsika, ka ahazoantsika miteny aminy. Ny figagana dia mifototra amin' ny halehiben' ny fijaliany ; ary ny antony saro-pantarina no nahafeno horohoro ny maro (indro. 53,⁴). — Ity and. 14 ity no nahatonga ny fiangonana taloha hihevitra an' i Jesosy ho ratsy tarehy (indro koa ny 53,¹²—). — Raha ho avy ny fanandratana Azy, dia ho gaga sy ho talanjona indray koa izao tontolo izao. Izany filazana izany dia mampahatsiaro antsika ny teny ao amin' i Joba (29,⁸— ; jereo koa ny 49,⁷). Koa hita fa tsy mifanentana amin' ny famirapiratan' ny voninahiny ny teny enti-milaza izany eto ; fa izany dia mohoatra noho izay efa hita sy fantatr' olombelona, ka tsy misy fiovana lehibe eo amin' izao tontolo izao azo ampitahaina aminy. Paoly dia nahita ny fahatanterahan' izany, amin' ny fitoriana ny filazantsara, amin' izay tsy mbola nandre an' i Kristy.

Izao no zava-dehibe hita amin' ity zana-kevitra ity : Avy eo amin' ny fanandratana an' i Kristy no irotsahan' ny tara-pahazavana hamirapi-ratra eo amin' ny fijaliany. Ny fanandratana' Andriamanitra Azy, na amin' ny anaovany ny raharahany ankehitriny, na amin' ny andro fitsarana no ahafantarana fa zavatra mahaso sady tena ilaina ny fijaliana, na aminy, na amintsika. Raha tsy araka izany no toetry ny fijaliana amin' ny asan' i Kristy, dia tsy mba azo fantarina velively, fa amin' izany no lalan ahatra-rany ny voninahitra, ary tsy ho azony atao ny hampandohalika izao tontolo izao eo anatrehany.

TOKO 53.

II. And. 1—9. Ny fijaliana sy ny fabafatesan' ilay Mpanompon' i Jehovah.

And. 1—3. Hatreo amin' ny and. 11— dia Jehovah no miteny, tahaka ny teo amin' ny fizarana kely mialoha (52,¹³⁻¹⁵); fa iza kosa moa ireo «isika» na «izahay» miteny eto amin' ny fizarana kely faharoa sy fahatelo (and. 1—6)? Ao amin' ny and. 8 dia ny mpaminany, izay toy ny solom-bavan' ny olony, no manohy ny filazana ny amin' ny fijalian' ny Mpanompon' i Jehovah, izay efa niarahany nanao tamin' ireo «izahay» na «isika» voalaza amin' ny andininy mialoha. Tsy ireo jentilisa voalaza tamin' ny strota voalohany ho voahetsiketsika no ao anatin' ny hoe «isika» na «izahay», fa tsy mba nandre ny amin' ny Mpamony hatramin' ny voalohany izy ireny; fa izay ao anatin' izany dia ny Israely. Hitan' Isaia eto amin' ny faminaniana, ireo Israely mino, amin' ny andro ho avy; manaiky ny fahadisoan' ny razany tamin' izay nataony tamin' ity Mpanompo ity ho fahadisoan' ny tenany. Ary izy ireny no hitany ho miteny na miara-miteny aminy eto.

Ny sasany te-hamaritra ny fomba filazana eto, ka ataony ho milaza ny fijaliany raha amin' ny passé, fa milaza ny fanandratana Azy kosa raha amin' ny future (tahaka ny amin' ny strota farany). Ka dia neverin' ireny mino sy manaiky ity Mpanompo ity ireny, hoy izy, fa mbola amin' ny andro ho avy ny fanandratana Azy. Fa izay nahatonga azy ireny hiova hevitra ny aminy, dia vokatry ny fandinhany ny faharetana nasehony tamin' ny fijaliana. Ary izany indray no nahatarika azy hino ny fampanantenana milaza ny fanandratana io Mpanompo io.

Nefa izay hita, fa tsy mahamety izany hevitra izany, dia izao: Raha ny fijaliana fotsiny, dia tsy mba ampy ho vavolombelona hahafantaran' ireny ny mariky ny fitondran-tena tsara ananan' ity Mpanompo ity, fa na dia ny olo-meloka aza dia mba mahay miritra ny fijaliana iendrehany ihany; ka dia anelanelan' ny fahafatesany sy ny fanandratana Azy no vao mety hitrangan' ny fiovan' ny heviny ny aminy. Fa raha tsy efa azo apertraka ho amin' ny andro lasa ny fijaliany, dia tsy mba ho tena mazava ny filazana izany fanandratana Azy izany. Fa ny voninahiny dia tsy mba zavatra hihelina vetivety, fa hitohy hatrany hatrany, fa ny fahafatesany kosa dia vita tamin' ny indraimandeha (ampit. Rom. 6,¹⁰). Koa tsy mba hazava ny filazana ny amin' ny fijaliany raha tsy efa vita ny fanandratana Azy (indro izay niseho tamin' ny mpianatr' i Jesosy). Hita amin' izany fa mbola ho avy ny andro hankalazan' ny olony Azy indray. Ary voatonona eto amin' ity faminaniana ity ny amin' ny hialan' ny Israely amin' ny fahatafintohinana ny amin' ny hazo-fijaliana.

Aseho eto fa efa sady marenina no jamba izy ireny (jereo koa 42,¹⁹⁻²⁰). «*Iza no nino ny teny nampitondraina anay?*» hoy ny mpaminany. Ary mety ho valin' izany indrindra ny teny hoe: «*Tsy misy mandray ny fanambarany*» (Jao. 3,³²). Izany dia hita mazava ho tanteraka, 1) tamin' ny nandavan' ny Israely an' i Jesosy, Izay nanambara tena taminy ho Mpamony (Jao. 12,³⁸). na tamin' ny teny na tamin' ny famantarana, ary 2) tamin' ny toritenin' ny Apostoly ny amin' ny fahafatesany sy ny fitsangany tamin' ny maty (Rom. 10,¹⁶). Ireo teny voatonona ireo dia mamaly izay hevitra tao an-tsain' ny mpaminany amin' ity andininy ity. — «*Ny teny nampitondraina anay*». Tsy dia ny faminaniana mihatra aminy ihany no neverina amin' izany, fa ao anatin' izany koa ny filazantsara. «*Ny sandrin' i Jehovah*» dia milaza ny asan' ny heriny sy ny fahasoavany (52,¹⁰), indrindra fa ny hery izay asehony amin' ny fikarakaram-pahasoavana amin' ny fijalian' ilay Mpanompony ho famonjena izao tontolo izao. Faha-

lemena ihany no hitan' ireny teo amin' ny hazo-fijaliana ; nefo teo koa no naninjiran' Andriamanitra ny tanany tamin-kery, tahaka ny nampiasany ny heriny tsitoha tamin ny nananganany an'i Kristy tamin' ny maty (Efes. 1,¹⁹—).

Lazaina amin' ny and. 20 ny amin' ny fototra ahaizan' ny tsy mino maneso sy manao tsinontsinona Azy. Hazavain' ny Israely eto, fa ny tsifahitany Azy no antony. Ataony izany mba hialany tsiny amin' ny tsifinoany (na dia tsy mahafa-tsiny Azy aza). Fa tsy nisy tamin' ny toeatra nisehoany izay mba tokony ho nahatarika azy hahita ny voninahitra maha-Andriamanitra Azy. Izay nokendren' Andriamanitra tamin' izany toetraryn' izany, dia ny fitiavany hampanaiky ny olona an-tsirapo, ka noho izany dia tsy maintsyhotsarovana, fa ao mandrakariva ny lozan' ny fahatafintohinana. Ka dia tsy maintsy maharitra mangataka koa isika mba tsy hanafintohina antsika ny tarehiny mahantra sy ny teniny esoina. Ary mitanandrity amin' izany fahambaniany izany ny fampitahany Azy amin' ny *zana-hazo madinika* sy ny *solofoon-kazo*. Ka iza no hanantena inona amin' ny toy izany? Ampit. Ezek. 17,²²; Isa. 11,¹⁻¹⁰. Ary vao mainka mafimafy kokoa indray ny fanampiny hoe : *Amin' ny tany kara' nkaina*, ka anton' ny mahahetry sy mahadinika azy. Izay oharina amin'ny tany karankaina aniriany dia ny fahatsorana sy ny fahambanian' ny tontaliben' ny zavatra rehetra momba ity Mpanompo ity. Ny olony (na araka ny toeatra anaty, na araka ny ivelany) dia firenena resy sady mahantra, ka hafa lavitra noho ny tamin' ny andro mamirapiratry ny Israely. Sa azo heverina amin' izany koa, fa teo amin' ny tany kely laza any Galilia no nahabe Azy? Fa hoy ny fitenin' ny olona : «Moa mba misy zava-tsoa va any Nazarea?»

Teo anatrehany, dia teo anatrehan' Andriamanitra, no naniriany, ka ny fikarakaran' Andriamanitra lavorary sy ny fankasitrarahany Azy no niantreherany (42,¹). Ary azo lazaina fa izany teny rehetra izany, dia mampahatsiaro antsika ny teny ao amin' ny 1 Pet. 2,⁴ («nolavin' ny olona, fa voafidin' Andriamanitra, sady soa»). Tsy mampisalasala izay handresy amin' ireo, na ny fahakarankainan' ny tany, na ny herim-piaianany tsy azo sakanana. Nefo na dia izany aza, dia tsy ny heriny sy ny voninahiny tsy azo hanihinanina no nampiasainy, fa nafeniny izany toetraryn' izany, ka tsy takatry ny saina, raha tsy amin' ny finoana. *Fa tsy nanana endrika ny fabatsaran-tarehy Izy*; ary raha njery Azy isika, dia tsy nisy hatsartarehy haniriantsika Azy. Izany no famerenana mazavazava kokoa ilay efa voalaza teo amin' ny and. 2 a.

Nefo mbola misy faharatsiana manantombo kokoa ilay efa voalaza teo aza nataony taminy; fa teo dia tsy nahoana sy tsy nojerena Izy, fa izao dia *natao bo tsinontsinona* mihitsy. Ary ity teny eto amin' ny 53,³ ity indrindra no tsaroany, raha milaza ny hijaliany Izy hoe : *Tsy maintsy mijaly mafy Izy, ka hatao «tsinontsinona. (Mar. 9,¹²)»*. Ary azo lazaina fa isan' izay nitsatoka maty taminy izany fijaliana voatonona eto izany. Noho izany koa dia tsy maintsy ho toy ny tendron-tsabatra nanindronany fieritreretan' ireo izany, raha heveriny, fa eta naneso sy nanao tsinontsinona Azy izy, ka anton' ny anononany izany, na amin' ny fiantombohan' ity andininy ity, na amin' ny fiafarany; ary vao mainka ho mafimafy kokoa aza izany amin' izay tena mitoha saina sy mitoha fanahy. Fa tsy ny tsi-fiheverana an'i Jesosy ihany no mahadiso ny olona, fa ny fanaovana ho tsinontsinona koa ny fahasoavan' Andriamanitra ao aminy. Ny amin' ny fanaovana ho tsinontsinona dia jereo koa Sal. 22,⁷. Ny fahorian'i Joba no nampandositra toy izany (Job. 19,¹⁴; 30,¹⁰), ary toy izany koa ny fahabokana. Ary mbola mihamazavazava kokoa izany amin' ny and 4. 8,

Tamin' ny and 2 dia noharina tamin' ny solofoon-kazo sy ny zana-kazo madinika Izy hampiseho ny fahambaniana; fa eto dia lazaina ho mijaly sy fadiranovana Izy, ka efa tototry ny ratra sy ny fery noho ny fampijaliana sy fanorotoroana Azy. Ny teny hoe «fahoriania» dia lazaina ao amin' ny nota hoe «faharariana» ka mitovy ihany izany (jereo Jer. 10,¹⁹), fa samy vokatry ny fahotana avokoa. Inona anefa no dia fototry ny ilazana fatra tra ny fijaliany toy izao? Mazana neverin' ny olona fa raha lehibe ny fahoriania, dia lehibe koa ny fahadisoana. Tahaka izany no nataon' ny sakaizan' i Joba, ary tahaka izany koa no nataon' ny jiosy tamin' i Jesosy. Tsy tonga fotsiny izao loza aman' antambo mihatra aminy izao, hoy ny heviny, fa tsy maintsy ao zavatra matoa tonga izao. Nataony olona fa voaozon' Andriamanitra Izy. Ary hitany koa fa samy hafa tsy hita avanava ny raharaha sy ny voninahitra lazainy ho ananany, raha ampitahaina amin' ny fitondrana atao' Andriamanitra aminy (jereo Mat. 27,⁴⁰⁻⁴³). Noho izany tsy afaka an-tsainy mandrakariva ny tebiteby noho ny hazofijaliana. — Misy mihevitra fa olona ampahorin' ny habokana no lazain' ny mpaminany tsotra eto. Nefo izao no manakiho izany hevitra izany: Ao amin' ny and 5 dia tsy neverina ho olona marary Izy, fa olona voaratra efa ho faty, ka mampiseho ny hamafin' ny fijaliany izany. Ary ao amin' ny and. 8 dia lazaina ho enjehina sy tsaraina ho faty tsy an-drariny Izy. Koa miseho miharihary amin' izany ny tsy mahamety ilay hevitra voalaza teo.

Raha mbola tsy misy ny tena fiaikem-pahotana marina dia mety ho diso sy mitongilana toy izany ny fiheverana ny hazo-fijaliana. Ny amin' ny fiovan' ny fahitana, rehefa afaka ny saron' ny tsi-finoana, dia lazaina amin' ny strofa manaraka.

And. 4—6. Ny teny hoe *tokoa* no mampiseho, fa amin-kenatra nefo amim-pisaorana lalina koa no anekeny, fa ho fisoloana azy no anton' ny fanaintainana sy fijaliana niaretany. Vao voalaza teo ny fahadisoan-kevinny ny amin' ny fijalian' ity Mpanompo ity; nefo izao dia lehibe ny fijaliany, rehetra fantany mazava ny anton' izany. Ary amin' ireto andininy ireto dia asehony amin' ny filazana mazava sady lalina mifanao ambaratonga ny fanekeny izany. Ny voalohany indrindra, dia ny hoe: *Nitondra ny aretintsika, sady nivesatra ny fahorantsika Izy.* Averina eto indray izay eto voalaza teo amin' ny and. 3. Voafaoka ao anatin' izany ny vokatra mampidi-doza rehetra avy amin' ny fahotana. Andriamanitra dia mijery, sady mihevitra antsika ho ory sy mijaly. Ary mba tokony ho toy izany koa no ho fihevitsika ny tenantsika. Nefo ny fahalalan-tena dia tsy mba zavatra vita indray mandeha, fa mandroso miandalana arakaraka ny halalin' ny fanatonantsika an' Andriamanitra. — Nandray ny fahorantsika sy ny aretintsika Izy, ka *nitondra sy nivesatra* izany. Ireo teny roa ireo no mampiseho fa tsy mba zavatra kely tsy nampaninona Azy izany, fa tena entana mavesatra mihitsy. Ny fahorantsika dia tsy mba zavatra tsaroany fotsiny tahaka ny ahaizan' ny reny miara-miory amin' ny zanany marary; fa dia Izy mihitsy no nandray izany entana izany, mba hanafaka antsika. Izy no nijaly nisolo antsika, ary isika kosa nahazo ny fahafahany; vita amin' izany ny fifanakalozana. Nefo mbola lazaina amin' ireo teny ireo koa, fa tsy an-terisetra, fa an-tsitrano no nahatonga Azy hijaly. Tsy zavatra napetraka taminy tsy fidiny, fa teny mieran' Izy sy Andriamanitra.

Ao amin' ny Mat. 8,¹⁷ dia alaina ho fanamarinana ny fanasitranana nataon' i Jesosy ireto teny ireto. Tononin' ny evanelista ny fanafahana amin' ny aretina ho fahatanterahan' izany, satria isan' ny zavatra mampijaly ny olona fatratra ny aretina; ka raha misy mahafaka amin' izany, dia azo andrandraina hahitana fampiononana sy ny tena famonjena mandrakizay.

Mba hanamafy kokoa ny filazana ny tena asa sy ny anton' ny fahafatesan' ity Mpanompo ity, dia asehon' ireo mpibebaka ireo ny fahadisoan-keviny taloha ny amin' ny fijaliany ampifanilainy amin' ny hevitra marina hitany ankehitriny ny amin' izany. «*Isika nanao Azy ho nokapohina*». Ny teny nadika hoe «nokapohina», ary mitovy amin' ny hoe «namely» voalaza ao amin'ny 2 Mpanj. 15,5, dia mazana teny enti-milaza fameleza na amin' ny aretin-tampoka sy ny areti-mandringana, indrindra fa ny habokana. Koa tsy mba loza lehibe ihany no hita amin' izany, fa famaliana mahatsiravina koa, tahaka ny niheveran' ny sakaizan' i Joba ny nanjo azy, ka toa famantarana ny tsi-fankasitrahan' Andriamanitra azy izany. Koa tahaka izany indrindra no fihevitr' ireo Azy tamin' izao nanjo Azy izao. — Nefa izao dia fantany, fa ny fahadisoany sy ny helony no fototra nahatonga ny fahafatesana taminy mba ho fisoloana azy. Efa nakambany ho iray aminy ny tenany; ary izy ireo dia tsy mba ory fotsiny ihany, fa meloka koa. Koa nony efa hitany ny fahotan' ny tenany, dia fantany voalohany indrindra koa ny fototry ny fijalian' io Mpanompo io. — «*Voalefona*», ampit. Zak. 12,¹⁰; Jao. 19,³⁴⁻³⁷; Apok. 1,⁷. Ny teny hoe «voalefona» sy «notorotoroina», dia teny mafimafy kokoa entina mampiseho ny hangidin' ny fahafatesana nihatra taminy.

Mbola tohizana ihany ity hevitra ity amin' ny teny manaraka, ka lazainy fa ny fijaliany noho ny fahotantsika dia fijaliana ho famonjena antsika. Inona ange no anton' ny amelan' Andriamanitra ny fahotan' ny hafa hiantonta amin' ity Mpanompo ity ? Amin' izany no ahitana, fa manjohy ao aorian' izany toe-drahahaha miseho izany ny fitiavan' Andriamanitra, Koa satria tsy azony atao ny handositra tsy hitsara ny fahotana, dia iza. hahitan' ny fitiavana lalana ho fitahiana sy fananganana no nokendreny ary izany tsy misy afa-tsy izao lalan-tokana efa nataony izao. «*Ny fampijaliana* (na famaizana) *nabazoantsika fibavanana no namelezana Azy*». Ny ho fisoloana antsika sy hahazoantsika anjara fahasooavana no anton' ny fijaliany. Misy te-hanalemy ity teny eto hoe «namelezana» ity ho mitovy amin' ny hoe nananarana, na nanitsiana, ary tsy azo lavina fa mety ho hevitry ny teny koa izany (jereo Oh. 3,¹¹). Nefa izay nandikana azy eto no mifanaraka amin' ny teksta manontolo (jereo Jer. 30,¹⁴). Koa lazaina tsotra amin' izany, fa Andriamanitra tsy mba nitsitsy Azy, fa dia tena nampijaly Azy mihitsy. «*Ny dian-kapoka taminy no nabasiranana antsika*». Nokapohina Izy, ary ny fery sy ny mangana avy amin' izany dia tonga nahazoantsika fahasalamana mandrakizay. Ny aretintsika (1,⁴⁻⁶) dia ny fahotana, dia efa nahitan' ny fitiavan' Andriamanitra lalana hanasiranana azy (ampit. 6,¹⁰; 57,¹⁸). Fa amin'izany ihany no ahaizan' Andriamanitra nanome antsika ny famelan-keloka sy ny fiainam-baovao, izay tena fanasiranana tokoa. «*Isika rebetra dia samy efa nania toy ny ondry samy efa nivily ho amin' ny lalantsika avv isika rebetra*». Raha ny Tompo milaza ny ondry very ao amin' ny Testamenta Vaovao (Mat. 9,³⁶; 10,⁶; 15,²⁴), dia entiny ho ohatra amin' ny tahotra sy ny ahiahys mahazo ny mpanota efa nivily sy naniasia izany, fa ireny dia tahaka ny ondry mania efa niala tamin' ny mpiandry azy ka efa giazan' ny hanoanana sy ny fahafatesana. Sady miaiky ny fahadisoany izy amin' izany no milaza koa ny fahantrany vokatr' izany. Ny tarehin' ny fahotany dia asehony amin' ny teny hoe : «Samy efa nivily ho amin' ny lalantsika avy isika rebetra», samy nanaraka ny ditrany sy ny filany avy izy (56,¹¹). Tsy mba lazaina fa sendra diso lalana fotsiny izy, fa dia ninia mihitsy niala tamin' ny lalan' i Jehovah (42,²⁴). Angamba noheveriny, fa ho azony atao koa ny mandositra ny heloka vokatr' izany. Nefa samy tsy azontsika atao na ny mandositra ny helontsika na ny mitondra izany ka tsy ho torotoro.

Fa Jehovah kosa dia nahita ny lalam-pahasoavana hombany amin' izany ; «*ka nataony nibatra taminy* (dia tamin' ilay Mpanompo) *avokoa ny helotsika rebetra*». Izy irery no ampiharana ny helotsika rehetra noho ny fandikantsika ny didin' Andriamanitra sy ny fialantsika amin' ny lalany. Raha sendra misy manota, dia ny tenany ihany no ifontenan' ny loza vokatry ny asa ratsy ataony. Fa eto kosa tsy mba ilay nanota no avelan' Andriamanitra hiharan' izay efa nataony, fa ilay Mpanompony, ilay Marina no nisolo ny tsy marina. Satria Izy efa ninia naka ny toerana nanandrify ny fahatezeran' Andriamanitra ka nanaiky hiantontan' izany hisolo ny mpanota ; ka dia voaloany tamin' izany ny trosantsika (40, ²).

Toy izany ary no ampiaran' ity Strofa ity manontolo ny amin' ny fijaliana ho fisoloana. Koa efa naseho mazava tsara tamin' izany, fa ilay Marina no efa nitondra ny famaliana, izay tokony hampiharina amin' ny olombelona rehetra.

And. 7—9. Ny fitondrany ny faborianana tamin' ny fanganana sy ny tsy fisian-tsiny.

Hatreto no androsoan' ny faneken' ireo olona mibebaka ireo amin' ny filazana ny toetry ny fijaliany. Ary ny mpaminany no miteny ho solom-bavany (Indro ny teny hoe : «*oloko*», and. 8) ka tsy ny amin' ny anton' ny nijaliany no lazainy, fa ny amin' ny toetra nasehony tamin' ny fijaliana. Teo amin' ny and. 4—6 dia izao hevitra izao no naseho mazava : *Indro, jereo Ilay efa nanao izany rebetra izany ho antsika.* Amin' ity fizarana ity kosa dia izao no tiany hiorina mafy ao an-tsaina : *Zanak' ondrin' Andriamanitra tsy misy kilema sady bonaika Izy, Izy efa nanao izany.* Ny fijaliana sy ny fahorianana dia misfahotra mihitsy amin' ny tena toetrary ; koa tsy mba zavatra kely amin' ny asam-panavotana nataony ny fanekena sy ny fanoavana nasehony tamin' izany, ka tsy maiantsy ho nisy fakam-panahy mafy nitarika Azy hiala amin' izany. Noho izany no ilazan' ny faminaniana ny fanganana sy ny fahadiovana nasehony tamin' ny fahorianana. Ary tsy maiantsy ho fantatry ny Israely araky izany, fa manana Mpamony tanteraka izy, ary tsy misy na dia alo-pahotana ihany aza manamatroka ny asam-panalam-boady nataony.

«*Nampaborina Izy, nefà nanetry tena*». Izany dia namerina izay voalaza teo amin' ny and. 4. Ny fampifanilana ireo zavatra roa ireo dia miseho amin' ireto andininy ireto hatrany hatrany. Fa rehefa voalaza amin' ny farany amin' ny and. 7 amin' ny ohatra ny faharetany dia aseho amin' ny and. 8 sy 9 ny ilany roa iseboan' izany. Ny ilany anankiray milaza ny fanenjehana tsy mety mianina ataon' ny olona aminy dia aseho amin' ny and. 8^a sy 9^a, ary ny ilany anankiray indray milaza ny fanolory tena an-tsitraro sy ny tsy fananany tsiny dia ambara amin' ny and. 8^b sy 9^b. Koa ny filazana ny fankahalana Azy amin' ny and. a dia vao mainka mamirapiratra amin' ny and. b. Raha tsindriana mafy ny filazana ny faharetany, dia ny mba hahatsiarovana fa fijaliana tsy misy tsiny ny fijaliany, ka mety hahatorotoro ny fon' izay mety mandinika tsara izany. Ary satria izany, dia mety ho vavolombelona koa fa ny hamonjy sy ny hanome no anton' izany fiaretany ny mafy izany.

Ny teny hoe : «*Nampaborina*» dia tena entiny milaza ny nataon' ny Egyptiana tamin' ny Israely koa (Eks. 3,7 ; ampit. koa Is. 9,3). Ary tsy mba fanao na oviana na oviana amin' ny filazana ny ataon' Andriamanitra amin' ny olona izany. Koa ny fampijaliana sy ny aretina izay nolazaina teo aloha tamin' ny ohatra dia lazaina tsotra eto ho fampahorianana ataon' ny olona aminy. Fankahalana tsy mety mianina no nankahalany llay Masina. Ary na dia ny fiaretana tsy misy tsiny nasehony aza, dia

tsy mba mampangoraka ny fon' ireny akory. Nanetry tena Izy nefà tsy nahoany. Fahasoavana tsy hita lany ary fanalamboady tanteraka, nefà na dia izany aza, dia nankahalaina.

Tsy niloa-bava. Mangina Izy amin' ny anaovany ny raharahany (42,²), ary mangina koa Izy amin' ny fijaliany. Nampisafoaka ny mpi-sorona be izany. (Mat. 26,⁶³) ary nahatalanjona an' i Pilato (Mat. 27,¹⁴). Ary mahahontsa sady mampionona antsika kosa ny mahita fa tsy misy fanoherana mivoaka avy amin' ny vavany (ampit. Sal. 38,¹⁴); fantany tsara fa Andriamanitra no nanao izao (Sal. 39,¹⁰). Noho izany dia tsy manamarina ny tenany mba hahafaka Azy Izy; tsy mitaraina, tsy mimonomonona, tsy manohitra. Ny hany valy arosony dia ny fanginana amim-panetrenfeaa. Izany anefa dia hafa noho ny fanginana vokatry ny faharerahana sy ny famoizam-po; fa vavolombelona amin' ny finiavany hijaly sy ny fanolorany tena tanteraka amin' ny sitrapon' ny Rainy izany. Nefà izany koa no manambara ny fanolorany tena ho iray amintsika mpanota, izay tsy manana rariny na inona na inona hamaliana hahafahana amin' ny fahoriania. Fa noho ny fitondrany ny fahotan' ny olona dia manana rariny hanisy ratsy Azy ny devoly, tahaky ny nahazoany làlana koa hitaona Azy hanota. Izany no anamafisana ny filazana ny fiaretany, na amin' ny tantaran' ny fijaliana, na amin' ny toko hafa koa ao amin' ny Testamenta Vaovao (1 Pet. 2,²³; Hebr. 12,²).

Mangina tahaky ny zanak'ondry bonaika Izy. Ohatra ilazan' i Jeremia ny tenany koa izany (11,¹⁹). Raha Jaona Mpanao batisa sy ny mpanatra hafa koa (Jao. 1,²⁹. 1 Pet. 1,¹⁹; ary ny teny maro ao amin' ny Apokalypsy manao ny teny hoe Zanak'ondry entin-kilaza an' i Kristy, dia mifototra amin' izany voalaza eto amin' ny Isa. 53 izany.

Araky ny voalaza amin' ny tapany voalohany amin' ny and. 8 («iza tamin' ny niara-belona taminy?») dia Izy, Izay tsy manam-paharoany amin' ny tietrena, no tsy maintsy ho lohany amin' ny taranaka maro, dia ny Isiraely araka ny fanahy, izay miseho avy aminy, zanaka izay nomen' Andriamanitra Azy (Heb. 2,¹³). Ary jereo koa ny teny ao amin' ny Jao. 11,⁵², fa noho ny hazo fijaliana sy ny vokatry ny fanalam-boady nateriny no hanangonany ny vahoaka maro tsy azo isaina. Ny hevitra momba izany dia mbola ho hita amin' ny and. 10. Fa aseho eto koa izay tena mifanohitra amin' izany, dia ireo izay mamely Azy, na dia tsy nanota aza Izy, fa mijaly nisolo ny hafa. Ny teny ao anatin' ny parantesa amin' ny and. 9 dia tanteraka amin' izay voalaza ao amin' ny Mat. 27,⁵⁷⁻⁶⁰, ary izany no fototra anononan' ny evangelistra an' i Josefa avy any Arimatia ho «lehilahy manan-karena». Nefà Matio kosa amin' ity dia mba manao ny teny tampitoviana ny faminianana amin' ny fahatanterahany (toy ny hoe: «Natao izany mba hahatanteraka» etc.).

«*Ny fampaboriana sy ny fitsarana no nentina nanaisotra Azy*», dia tamin' ity fianiana ity. Ny sasany mihevitra, fa nentina niala tamin' ny fampaboriana sy ny fitsarana Izy ho any amin'ny fitoerana famonoana. Nefà tsy mifanaraka amin' ny hevitry ny mpaminany ny manao filazana madinidinika toy izany. Rehefa tanteraka ny zavatra rehetra, ary efa voavotra ny heloky ny fahotan' ny taranak' olombelona rehetra, dia nafahana tamin' ny fahoriania rehetra Izy, ary nekena ho afaka amin' ny fitsarana araky ny fahamarinana mandrakizay. Nesorina ny heloky ny fahotana, ary noresena ny fahafatesana, tamin' ny nananganana an' i Kristy tamin' ny maty. Nefà iza no nanampo fa amin' ny fahafatesana, no làlana ahatarana izany? Raha amin' ny olombelona, dia voka-dratsin' ny fahotana izany. Fa raha amin' Andriamanitra kosa, dia izany no ahatareraha-

ny ny fitsarana marina; fa Andriamanitra nanameloka ny fahotana teo amin' ny nofo (Rom. 8,³).

Tahaky ny filazana ny fampahoriana teo amin' ny and. 7 no ilazana koa ny fahadontoam-po eto amin' ny and. 8. Fa ny tsy fahalalan' ny olona Azy no isan' ny nahatanteraka ny famonoana Azy. Ary izany indriindra no vao mainka nampangetaheta sy nampaniry Azy bebe kokoa hahita ny finoan' ny olona ny fitiavany Azy. Ny famelezana sy ny fijaliana, izay nampiseho ny fahatezeran' Andriamanitra noho ny fahotana (and. 4), dia nahatra taminy noho ny fahadisoan' ireo.

Ny fanenjehana Azy dia mbola mandroso hatrany amin' ny sahafatesana (and. 9). Nokasaina haseho hatramin' ny farany, fa mpanao ratsy mihoatra noho ny hafa rehetra Izy, ka eo amin' izay fandevenana ny olo-meloka no hanaovana ny fasany. Nefa tsy tanteraka izany fikasany izany, fa rehefa novonoina tokoa Izy, dia «*teo amin' ny mpanan-karena*»; fa efa afaka tanteraka tamin' ny fahotan' ny olona nentiny Izy, ka dia tsy azo avela intsony ao amin' ny olo-meloka, fa efa vita ny fanavotana. — «*Na dia tsy nanao ratsy aza Izy, sady tsy nisy fitaka teo am-bavany*» : ny fiainany rehetra nanambara, fa madio mangarangarana ny teniny sy ny asany. Fitiavana sy fahamarinana no nameno ny fiainany. Hevero ange ny fahasamihafany amin' izay ilazana ny taranaka rehetra ao amin' ny Sal. 143, ². Ary hita amin' ireo teny ireo, fa raha ny amin' ny fahotana dia hafa noho ny olombelona rehetra Izy, fa na dia tsy lazaina tsotra eto aza, dia fantatra tsara amin' ny tontalin-kevitra, fa tsy nanam-pahotana Izy. Amin' ny Testamenta Vaovao dia lazaina mafy izany tsy fananany fahotana izany (Jao. 8,⁴; 1 Jao. 3,⁵; 2 Kor. 5,²¹; 1 Pet. 2,²²). Ary ny olom-boavonjy dia mahazo mankalaza hoe : «Tamin' ny sahafatesany tsy misy tsiny sy ny rany masina sy saro-bidy no nanafahany ahy». — Izay voalaza amin'ity andininy ity manontolo dia azo atao fonosana iray amin' ilay fitarinany hoe : «Halany foana Aho» (Jao. 15,²⁵).

III. And. 10—12. *Ny voninabitr'ity Mpanompo ity bo valin' ny fijaliany.*

Ny faminaniana dia tsy mbola miala amin' ny fikasan' Andriamanitra Izay nanao io fijaliana io ho fanorenana, sy ny valim-pitia lehibe, izay tsy maintsy ho azon' ilay Mpanompo. Amin'izany no ahitana, fa marina sady mahasoa ny asany, ary hitatra ao amin' ny firenena rehetra (52,¹³—). Ny teny hoe maro, dia mifaritra amin' ny voalohany fa malalaka kokoa amin' ny farany. Aseho eto fa tsy amin' ny fotoana sasany, na amin' ny tany vitsivitsy, na maromaro ihany no hanaovany ny adidiny sy ny raharahany, fa Mpamponjin' izao tontolo izao Izy, dia an' ny olona rehetra tsirairay sy manontolo. —

Ny teny hoe *nefa*, no mampiseho fa ny fampahoriana sy ny fampijaliaha nataon' ny olona taminy, dia tsy tonga aminy totsiny araky ny nahim-pon' ireny, fa noho ny fikasan' Andriamanitra rahateo. *Sitrak'i Jebovah ny hanorotoro sy hampangirifiry Azy*. Voalaza amin' izany ny fijaliana mafy indrindra hahazo Azy. Tsy maintsy higoka ny kapoaka hatramin' ny farany Izy. Sitrapony ny hijaly sy ho faty; nefo sitrapon' Andriamanitra koa izany. Ary izany no loha-hevitra asehon'ity andininy ity. Izay efa notondroina tamin' ny tapany farany teo amin' ny and. 6 dia lazaina mafy eto izao. Ny fijalian'ity Mpanompo ity dia miantombo-ka amin' ny fahajamban' ny Isiraely sy ny faharatsian' ny olona. Nefo ny tena antony farany indrindra dia ny sitrapon' Andriamanitra. Andriamanitra mampanivakivaka ny fikasany eo amin' ny fahotan' ny olona; ka dia tsy mba ny fahotana fa ny fikasan' Andriamanitra mandrakizay, no

efa nandresy tamin' ny fahafatesan'i Jesosy (Ampit. Asa. 2,²³; 4,²⁸). Izany no efa nahitan' ny mino, na ny taloha na ny aty aoriana fampiononana sy fahazavana amin' ny fijalian' i Jesosy; fa tsy mba ny faharatsian' ny olona no tena antony voalohany nahatonga izany, fa avy amin' ny asan' ny fikasam-pamonjen' Andriamanitra. Noho izany dia nahariharin' i Jesosy matetika fa tsy maintsy hijaly Izy, ka izany no ilazana fa Izy no hanafaka antsika araka ny sitrapon' Andriamanitra Raintsika (Gal. 1, 4) ka hanandrana fahafatesana hamonjy ny olona rehetra noho ny fahasoavan' Andriamanitra (Heb. 2, 9). Fandantolantoana nataon' Andriamanitra izany, ka dia tsy maintsy hisy fitahiana avy amin' izany. Koa na dia nampiseho ny fahantrana mahazo izao tontolo izao aza, ka tena fiampangana maha-tsiravina ny amin' ny toetrantsika izany, dia hita fa misy hevi-pamonjena mandrakariva amin' izany asa izany.

Rehefa nanolotra fanati-panonerana izy. Amin' ity no andrenesana mazava fa ny anton' ny fankasitrahan' i Jehovah voalaza tamin' ny teny mialoha, dia ny fikasam-pamonjena. Ireo teny ireo no anaperana ny anton' ny fikasana.

Ny fanatitra araka ny voalaza tamin' ny faminaniana mialoha dia efa tanteraka. Nefa amin' ireo teny ireo no ampitambarana izany amin' ny fikasan' Andriamanitra, izay talohan' ny fahavelomana sy ny fahafatesan' i Jesosy. —

Ny fanatitra noho ny ota, izay nateriny, dia tsy tononina vantana eto; nefà inona no zavatra azo heverina ho izany mihoatra noho ny alna (and. 12) —, izay lazain' i Jesosy koa (Jao. 10,¹¹. 15,¹⁷ —) amin' ny isoloany antsika. Ny teny hoe «*manolotra*» dia manambara finiavana sy sitrapo. Ny fanatitra nateriny dia tsy zavatra tsy mampaninona Azy, na sombin-javatra kely ao aminy; fa ny tenany manontolo no natolony, dia izay ambony sy sarobidy indrindra aminy, nefà tamin' ny hafanam-pony rehetra no nanaovany izany, voasinton' ny fitiavana ny mpanota.

Tsy fanatitra an-tery, — fa tiany izay tian' Andriamanitra. Tsy fanatitra sendrasendra, fa avy amin' ny halalin'ny fanahiny, nanetsiketsika ny ao anatin' rehetra (ampt. Jao. 12,²⁷; Mat. 26,³⁸). Noho izany no ilazana «ny fisasaran' ny fanahiny» amin' ny andininy manaraka. Hita amin' izany, fa ny fanolorany tena dia heverina ho fanati-panonerana (jereo ny momba ny fanati-panonerana ao amin' ny i Sam. 6,³; indrindra fa Lev. 5,^{14—26}). Ireo fanatitra voalaza ao ireo dia atao tsy noho ny fahadisoan' ny olona mihatra amin' ny adidiny momba ny fanompoany an' Andriamanitra, na noho ny fahadisoana mihatra amin' ny fananan' ny namany ihany, fa ny hamboatra izay tsy fahamendrehany eo anatrehan' Andriamanitra koa. Ny teny hoe: «Hanonitra izy» dia averimberina ao amin' ny lalàna momba ny fanati-panonerana. Ny fahotana dia esorina amin' ny fanatitra; nefà ny fanonerana noho ny fahadisoana no lazaina mafy eto. Raha atao hoe fanati-panonerana ny fahafatesan' ity Mpanompo ity, dia sarotra ny hahalala izany filazana izany, raha tsy efa ekena aloha fa «ny hevitra ny amin' ny fanoneram-pisoloana dia efa mazava sady tsy mampisalasala» (Dillmann). Izay rehetra ilaina bahazoana manatona an' Andriamanitra ka hidirana amin' ny fiombonana aminy sy bahazoana ny fitahiana dia tsy misy tsy ao anatin' ny fanatitra naterin' i Kristy. Nohatsrainy indray izay efa narodantsika. Izy no nijaly noho ny faharatsiana nataontsika tamin' Andriamanitra, ka voavalys ny helotsika, voaloa ny trosantsika, voatohy ny fihavanantsika amin' Andriamanitra efa tapaka. Ary rehefa nanolotra ny ainy ho antsika Izy, dia tsy manana rariny hitaky fanamelohana amintsika intsony Satana; ny fahotana dia efa nahazo ny famaliana tokony ho azy. Raha misy very,

dia avy amin' ny tsy fanararaotany ny asam-pamonjena nataon' i Kristy izany, fa ampy mandrakariva izany hananan'izay rehetra mitady azy.

Raha lazaina eto ho fanati-panonerana ny fahafatesany, dia aseho amin' izany fa ny fanao rehetra tamin' ny Testamenta Taloha dia toy ny vonjy maika ihany, ka tsy ampy hahatarika antsika tanteraka ho amin' Andriamanitra. Izay tandindomina sy vinanina amin' ireo fanatitra ireo dia atolotra antsika amin' ny fijaliany. Izany teny izany dia toy ny ventin-kevitry ny epistily ho an' ny Hebreo.

Ho valim-pitia amin' ny fanatitra nateriny (araky ny fikasana nanksitranan' Andriamanitra) dia *habita taranaka sady bo maro andro Izy, ary ny sitrapon' i Jehovah dia bambinina eo an-tanany*. Taranaka maro (ampit. Gen. 50,²³) sy fahelavelona dia zavatra roa isan' ny momba izay ataon' ny olona ho fahasambarana. Ny fombafomban' ireo teny ireo dia mitovy sata amin' ny fomban-tenin' ny Testamenta Taloha. Fa amin' ny Testamenta Vaovao dia toy izao no bikany : 1) «*ireo izay nomenao Aby*», dia ny mino avy amin' ny firenena rehetra, dia ny Israely araky ny fanahy, izay manana Azy ho lohany ; — ka dia tsy ho irery Izy (Jao. 17,²⁴). 2) *Habaritra mandrakizay Izy* (Heb. 7,²⁴); tsy maty intsony Kristy (Rom. 6,⁹); efa maty Aho, nefo indro velona mandrakizay mandrakizay (Apok. 1,¹⁸). Koa Izy, Izay efa maty ka nitsangana ary tsy ho faty intsony, no ampanantenaina mazava eto. Tsy ny asany fotsiny na ny mino Azy no ho velona manaraka Azy, fa Izy dia hanohy ny fainany ao amin' izy ireo. Satria 3) «*ny sitrapon' i Jehovah dia bambinina eo an-tanany*», dia amin' ny asany sy amin' ny fanompoana ataony. Asa mafy sy herimpo be no nasehony tamin' ny fijaliana, ary haharitra amin' ny asany Izy na dia maty aza, ary tahaka izany koa amin' ny fitsanganany. Nefo tsy haharitra amin' izany fotsiny Izy, fa tsy maintsy hahatanceraka azy koa (ampit. amin' ilay mpanompo anankiray ambany, dia Kyrosy, 44,²⁸ : «izay sitrako rehetra dia ho tanterahiny»). Ary izay tian' i Jehovah sy izay ambarany (dia izay lazaina ao amin' ny 42 sy 49) dia ny famonjena izao tontolo izao (49,⁶). Amin' ny fanorenana nataony tamin' ny fahafatesany sy amin' ny heriny noho ny fitsanganana no hahatongavan' ny famonjena ao amin' ny Israely sy ny firenena rehetra.

Amin' ny andininy manaraka dia tanterahina bebe kokoa ny hevitra milaza ny valim-pitia ho azony. Ampanantenain' i Jehovah azy ny fifaliana maha-mpisorona (and. 11) sy ny fanajana maha-mpajaka (and. 12). «*Habita izany Izy ka ho afa-po*». Tsy hahita fotsiny ny androsoan' ny sitrapon' i Jehovah sy ny itondrany ny famonjena ho ao amin' ny olona rehetra Izy (farany amin' ny and. 10), fa ho feno fahafaham-po koa amin' ny ahitany izany. Dia hafa lavitra noho izay voalaza tamin' ny nanombohany ny asany teo amin' ny Israely izany (49,⁴). Tsy mba ho indraindray ihany no hitrangan' ny fifaliany, fa dia ho tanteraka mihitsy izany, satria voalazan' i Jesosy ao amin' ny Jao. 4,³⁴ fa «ny haniny dia . . . ny mahavita ny asany». Tokony hotsarovana fa fifaliana sy valim-pitia ho an' i Jesosy isaky ny misy mpanota manatona an' Andriamanitra.—Ny fitahiana, izay entiny ho an' ireo, dia ny fanamarinana. Izay anton' ny *fahalalana* sy izay kendreny dia Jesosy sy ny asany, ary izany dia tanana amin' ny finoana (ampt. Jao. 17,³). Eto dia tsy aseho ho loharonom-pahalalana ity Mpanompo ity; nefo izany koa Izy. Fa Jesosy Kristy no aha-zoantsika ny fahalalana amim-pinoana an' Andriamanitra sy ny famonjena. Nefo tsy izany fa ny asany araky ny faminaniana no kendren' ity toko ity ho visavisaina. Eto dia aseho ho Mpisorona, izay mikarakara ny raki-pahasoavana, izay efa azony tamin' ny fahafatesany Izy. Amin' izany no «*banamarinany ny maro*», ka hanampiany azy, izay nitoetra ta-

min' ny fahotana teo aloha, ho amin' ny fahamarinana (Rom. 5,¹⁹). Ara-ky ny hita amin' ny fitohizan-kevitra rehetra dia tsy ny fitarihana azy ho amin' ny toe-piaianana mitanaraka amin' ny sitrapon' Andriamanitra no tena neverina eto. Fa hatrany hatrany dia jerena ho toy ny tsiny na heloka ny fahotantsika. Ka izay lazaina eto ho asan' ity Mpanompo ity dia ny fanafahana amin' ny fiampangana sy ny famaliana. Raha lazaina fa manamarina Izy, ny hevitra akaiky indrindra amin' izany dia ny hoe : manampy ny olony Izy hananany toetra marina hahazoany manatona an' Andriamanitra, mamerina aminy indray ny toetra maha-zanaka. Ny amin' ny fiainam-baovao omena miaraka amin' izany dia tsy neverina eto. Ny hoe «*olona maro*» dia tsy teny noidina hampifanoherina amin' ny hoe olona rehetra, fa amin'ny hoe olona vitsy. Ny asany sy ny famonjeny dia mahaoka ny olombelona rehetra amin' izao tontolo izao. Ary ho an' ny olona rehetra, izay mandray na mahalala azy izany, na jiosy na jentilisa. Nefa raha tsy ny olona rehetra fa «ny olona maro» no lazaina eto, dia izany no mampiseho, fa misy amin' ireo olona rehetra ireo manao ny finoana tsy ho raharaha. Ny amin' ireto teny ireto dia ampit. Rom. 5.— «*Izy no bivesatra ny helok' ireo*». Noho izany no ahaizany manome azy fahamarinana, izay miankina amin' ny famelan-keloka, satria manao ny fanatiny amim-paharetana Izy. Tsy mihataka amin' izany asany izany Izy mandra-pahatanterany azy mihitsy. Izany fanatitra izany, izay efa nateriny indray mandeha, dia tsy levona niaraka tamin' izany, fa manan-kevy hatrany hatrany. Raha lazaina fa vita ny asany, dia tsy mitovy amin' ny hoe: efa tapitra izany. Fa ny fahamarinan' ny fanatitra nateriny sy ny asany dia hekena mandrakizay. Koa ny teny hoe: «*Izy no hivesatra ny helok' ireo*», dia tsy manondro ny fijaliany ihany fa ny amin' ny fifaliany koa.

Ny teny hoe «Koa» dia milaza ny fototra, na amin' ny voalohany, na amin' ny farany, izay lazaina amin' ny and. 11. «*Hanome Azy anjara amin' ny lehibe Abo, ary bizara babo amin' ny mahery Izy*». Ity Mpanompo ity dia hasandratra amin' ny hery sy ny voninahitra ho ilay Mpandresy lehibe handresy izao tontolo izao. Izy dia ho toy ny Mpandresy mitondra babo (Efes. 4,⁸) sy mahazo anjara (Lio. 11,²²). Fanahin' olombelona no ampiakena ho an' Andriamanitra sy ho fananan' i Jesosy. «*Ny mahery*» dia hikoy sy hitolobatana aminy koa. Ary ny filazantsara dia hanatanteraka izany fampikoizana izany amin' ny fiasan' ny Fanahy Massina (ampit. 49. 7,¹⁸). Neverina eto koa fa ireo mpikiribiby ireo dia mbo-la hoterena handohalika eo anatrehany sy hanolotra ny haja ho Azy. Ny babo izay tadiaviny, dia ny fanahy, izay mety ho resy lahatra sy hoba-boin' ny fitiavana, izay efa nasehony mazava, «*raba naidiny ho amin' ny fabafatesana ny ainy*», ☽: natolony tanteraka, ary raha «*natao ho isan' ny mpanota Izy*», tahak' izay natao tamin' ny «*fitsarana*» (and. 8) sy tamin' ny fabafatesana (and. 9). Fa nampangaina toy ny mpanao ratsy Izy (Jao. 18,³⁰), ary notsaraina toy ny mpiteny ratsy an' Andriamanitra ka natao ho naman' ny jiolahy roa (Mar. 15,²⁸). Ary raha naka ity faminaniana ity ny tenan' ny Tompo (Lio. 22,³⁷) dia tsaroan' ny fontsika izay nihevrenany ny hasarobidin' ny nitondrany koa ny fahamenarantsika sy ny fanaovana antsika ho tsinontsinona. — Farany, ny mpaminany dia mitodi-ka indray amin' ilay hevitra anankiray, izay toy ny ozatra mampihetsika ny fizarana manontolo, ka matmory ny zavatra rehetra tsirairay amin' ity faminaniana ity. «*Izy nitondra ny fabotan' ny maro*». Tsy hain' ny mpaminany atao ny handao ny hazo fijaliana, raha tsy efa manopy ny masony ao indray izy ho fisaorana ity Mpanompo ity. «*Fabotan' ny maro*» aseho eto ny famonjeny mahenika izao tontolo izao. Fa ny teny

hoe «*maro*» eto dia mitovy amin' ny hoe rehetra (and. 6). Nefa ny nifidianana izany teny izany dia ny hahatonga ao an-tsain' ny olona ny amin' ny halalaky ny fon' ity Mpanompo ity. Fa ny fitiavany dia tanteraka antsakany sy loaka an-davany. Ao amin'ny Testamenta Vaovao dia atao matetika izany filazana izany (Mat. 20,²⁸; 26,²⁸; Heb. 9,²⁸). Ny teny hoe: «*Manao fionana bo an' ny mpanota*», dia mampahatsiaro antsika ny fionana nataony teo amin' ny hazo fijaliana (Lio. 23. 34). Toy izany no nitia-vany sy niarovany ireny nody tsy nahita Azy sy diso hevitra ny aminy ary naneso sy nanevateva Azy ireny. Izany fitiavana efa nasehony izany no efa namalian' Andriamanitra fitia Azy tamin' ny nanaovany Azy ho Tompon' ny famonjena.

Toy izany ary no efa namisavisana ny thema voalazan' ny 52,¹³ — Ny zavatra roa samy hafa naseho tamin' ireo andininy ireo dia manjaka koa ao amin'ny fizarana roa, izay izarana ny toko 53 dia izao: 1. Aseho ny fototry ny fijalian' io Mpanompo io, izay nesoin' ny Isiraely sy nahatintohina azy, ary aseho koa ny hahalalany sy ny hanekeny izany indray (and. 1—9).

2. Aseho ny valim-pitia, izay hataon' Andriamanitra anjaran' io Mpanompo io, araky ny hevitra ankasitrahany sy ny fikasany amin' ny fahafatesany noho ny nataon' ny olona taminy (and. 10—12). Amin' ny hazo-fijaliana no amirapiratan' ny lakronan' ny fandresena, ary amin' ny fahajamban' ny tsi-finoana no ihariharian' ny fahiratan' ny finoana kosa.

Raha lazaina fa manondro vantana an' i Kristy ity, dia tsy misy tokony handa izany. Ny *Testamenta Vaovao* dia maka ity tsy amim-pisala-salana ho milaza an' i Jesosy. He ny fanambarana mazava nataon' i Filipo tamin' ilay tandapa Etiopiana (Asa. 8,²⁶⁻³⁵). Koa ity faminaniana ity dia nahatonga ny finoan' ny Isiraely tsy hiandry sy hanantena fotsiny ilay Liona avy amin' ny taranak' i Joda (Gen. 49,⁹) ihany, fa indrindra fa ilay Zanak' ondrin' Andriamanitra, izay mitondra ny fahotan' izao tontolo izao koa. Ary eto amin' ny Isa. 53 no manazava ny amin' ny hazo fijalian' i Jesosy. Koa izay rehetra te-hijery mazava ny hazo-fijaliana dia tokony hijoro manatrika eto.

Ny *tenan' ny Tompo* dia manankina ny filazany matetika, ao amin'ny Testamenta Vaovao, amin'ity faminaniana ity. Ary raha te-hanazava ny amin' ny fijaliany, na Izy na ny Apostoly, dia amin' ity faminaniana ity no akany hanaovany izany. Ka moa tsy azo lazaina fa nahita ny boky fampiononana Azy amin' ny lalam-pahorlana koa ny Tompo amin' ity? Hevero ange ireo andininy roa ao amin' ny Filazantsara izay anazavan' i Jesosy ny amin' ny fijaliany, dia ny ao amin' ny Mat. 20,²⁸ sy 26,²⁸. Ny teny hoe «*maro*» ao amin' ireo teny ireo dia tena nalaina mihitsy tamin' ity toko ity. Ary tahak' izany koa ny teny ao amin' ny Lio. 24,²⁶⁻⁴⁶ manao hoe: «*Kristy tsy maintsy mijaly*» (ampit. 53,¹⁰). Ary amin' izay nalain' ny Apostoly dia izay roa lehibe indrindra no hotondroina, dia Rom. 5, ¹⁵⁻¹⁹ sy 2 Kor. 5, ¹⁵⁻²¹ (fa ny teny hoe «*ny maro*» sy «*ny anankiray ho solon' ny maro*» dia nalaina avy amin' ity faminaniana ity); jereo koa ny filazana mazava ao amin' ny 1 Kor. 15, ³. Ny *Testamenta Vaovao* manontolo dia manainga ny tanany, ka manondro ny lalana nomban' ilay Masoandron' aina mandra-pahatongany eo amin' ny mitataovovonana.

Ny *sinagoga taloha* dia efa nanaiky io teny io ho faminaniana direkta milaza an'i Mesia. Ary raha nala tamin'izany fahalalana izany ny jiosy, dia avy amin' ny hevi-diso natranga tamin' ny fanazavana natao taty aorianana no fototr' izany. Nefa izany tsy mba mahafoana ny toe-draharaha efa niseho. Lazain' ny Midrasch-Tranchuma (fanazavana ny Soratra Masina

nataon' ny Jiosy hatramin' ny siekla fahasivy) ao amin' ny Isa. 52,¹³ — fa «izany dia ny Mpanjaka Mesia, Izay ho lehibe noho Abrahama, ambony noho Mosesy ary mahafinaritra noho ny anjely». Ary *Abrabanel* (olon-kendry Jiosy † 1509) milaza hoe : «Ny olon-kendrin' ny kristiana milaza ity faminaniana ity ho mihatra amin' ny lehilahy anankiray, izay nahantona tany Jerosalema tamin' ny faharavan' ny tempoly fanindroany, ary araka ny heviny dia Zanak' Andriamanitra io, Izay efa tonga olombelona tao an-kibon' i Maria virijina. Ary *Jonatan-ben-Uziel* dia efa nanazava izany ho milaza ilay Mesia, Izay ho tortga, ary toy izany koa no hevity ny mpanora-dalana araky ny hita amin' ny ankabeazan' ny *midracheny* (fanazavana ny Soratra Masina). Rabbi Moschal-Schech (sahabo ho tamin' ny antenantenan' ny siekla faha-¹⁶) manoratra hoe : «He ny mpampianatsika dia mifanaraka ka manaiky fa teny milaza ny amin' i Mesia Mpanjaka izany».

Neta nahoana ary no tsy mba lazain' ny mpaminany mazava, fa ilay Mesia efa nolazaina teo aloha ihany no miseho eto indray, saingy amin' ny ilany hafa no ijerena Azy? Ny sasany dia efa nitady izay hanavahana ireo ho samy hafa mihitsy. Izay lazaina amin' ny fizarana voalohany amin' ny bokin' i Isaia, hoy izy, dia Mpanjaka mahery (7,⁹—¹¹), fa eto kosa dia Mpanompo mijaly sy ampahorina no ambara. Ka aiza sy aiza no iraisan' izany? Raha iray ihany no lazaina amin' ireo, nahoana no tsy lazaina tsotra tahaky ny ao amin' ny Testamenta Vaovao ny iraisany? jereo Lio. 24,²⁶ (Kristy tsy maintsy hijaly). Izao no azo avaly izany : 1) Ny faminaniana dia tsy mba mikajakaja loatra ny zavatra maro, izay tsy azon' ny tantara lalovana. Fa tsy boky fampianarana tahaky ny Dogmatika izy, izay misy paragrafy mamaritra azy mazava. Fa rehefa azony atao ny mampiseho izay foto-javatra tiany hambara, dia ampy izany. Ary araka izany tarehy izany no aseho eto mba hanambara mazava ny halehiben' ny fijaliany rehetra sy ny hevit' izany fijaliany izany. Amin' izany filazana izany no itadiavan' i Jehovah hijerena ity Mpanompo ity ho llay maty nisolo antsika, na amin' ny toeatra manahoana na amin' ny toeatra manahoana isehoany. Ny zavatra rehetra tokony hanakontakona izany dia efa nahataka, ka ny toeatra tsy azon' ny fanahy mangetaheta sy miandry Azy hadinoina no naharihary sy najoalajoala. 2) Ireo toeatra roa (Mpanjaka sy Mpanompo) voalaza ireo dia tsy mifanohitra. Fa ny raharaha iadidian' ny Zanak' i Davida voalaza ao amin' ny toko 7—11 sy ny raharahan' ity Mpanompo ity dia iray ihany, dia ny famonjena ny Israely sy izao tontolo izao. Ary araky ny famonjena lazaina hataon' ilay Mpanjaka Mpandresy, dia tsy azo atao ny mampihataka llay nampijalina hitoeran' ny Mpamony hafa (indro 49,⁶). Fa ilay Mpanjaka manome fiadanana ihany no ilay Mpanompo manome fiadanana koa (53,⁵); fa tsy misy afa-tsy iray monja no Tompon' ny fiadanana. Tsy azo lazaina ho mahasamihafa Azy ny filazana Azy araka ny raharaha roa samy hafa ananany. Ary koa : Ity Mpanjaka lehibe ity, dia malaza koa amin' ny fahambaniana sy ny fahantrany (hevero izay efa voalaza sahadys ny amin' ny «zanakazo madinika» : 11,¹; ny fahatsoran' ny fivelomany 7,¹⁵), ary lo llay naetry lalina io no satrohana lakronam-piandrianana sy fanajana koa (53,¹²; indro koa 49,⁷). Ny fahambaniana sy ny voninahitra dia ao aminy irery. Ary tsy tokony hohadinoina fa ny tenan' ilay lehilahy natao ho tandindon' i Mesia Mpanjaka, dia Davida, dia nantsoina hoe koa mpanompo (indro 37,³⁵).

Ireo fomba roa ilazana ny Mesia ireo dia mitambatra ho iray tsy azo sarahina ao amin' i Jesosy Kristy; fa Izy no ilay Mpanjaka malemy fanahy, Izay tsy mba manafika amin' ny fiadiana araka ny nofo, Mpanjakan'

ny fahamarinana, izay miady ho vavolombelon' ny fahamarinana. Izy koa no ilay Mpamony mahery, Izay tafenan' ny voninahitr' Andriamanitra ao amin' ny endrika maha-Mpanompo Azy, ary Izay nesoina sy nalambaraka ary nohomboana tamin' ny hazo fijaliana mba hanana ny Paradisa hozaraina.

Hotononina eto ny filazana sasany anoherana ity tsy ho faminaniana Mesiana direkta.

1. Ny faminaniana lazain' ny mpaminany eto dia tsy mba mifanandrify amin' ny Mesia mijaly. Fa ny Israely dia tsy maintsy hampodina faingana araka ny voalazan' ny faminaniana (Indro. 56, ¹): «Efa madiva ho tonga ny famonjeko»), ary llay Mpanompon'i Jehovah no tsy maintsy ho Mosesy vaovao hitarika ny olona hamaky ny efitra, ary ho Josoa vaovao hizara ny tany (42, ⁷; 49, ⁶⁻⁸). Nefa Ity Izay lazaina ao amin' ny 52, ¹³ — kosa dia aseho fa tsy maintsy hamaky ny fahoriana noho ny fandavana Azy aloha, ary aorian' izany vao ho tonga ny fanekena sy ny fankasitrahana Azy; ka araka izany dia tsy mifanaraka amin' ny filazana ilay Mpanompon'i Jehovah izany, fa mbola mila fotoana lava ihany ao anelanelan' izany. — Tsy maintsy valiana eto fa izany hevitra izany dia mampifangaroharo indray ny fomba filazana faminaniana sy tantara. Rahoviana moa no lazaina hisehoan' ny fijaliana sy ny fahafatesan' ity Mpanompo ity?

Tsy mamaly izany fanontaniana izany ny mpaminany, fa avelany ho ny tahatanterahany ihany no hamaly azy. Matetika dia mifangaro amin' ny faminaniana ny elanelam-potoana. Indraindray dia lazaina ho akaiky i Mesia ary indraindray lavitra. Raha jerena ho akaiky Izy, dia lazaina ho manampy amin' ny fitarihana mamaky ny efitra,— na dia toerana hafa aza no lazain' Andriamanitra amin' izany. Koa araka izany, izay rehetra nataon' Andriamanitra ho an' ny olony tamin' ny Testamenta Taloha dia nataony tamin' ny alalan' ny Zanaka. Noho izany no ahazoan' ny mpaminany mijery an' Imanoela ho niara-niseho tamin' ny fampahoriana nataon' ny Asyriana. Ary koa tsy maintsy hoheverina fa amin' ny filazana ity Mpanompo ity sy ny fanavotana ny Israely no itambaran' ilay fana-fahana voalohany sy ny famonjena mandrakizay.

Kristy ihany no hitan' ny mpaminany tsara sy mazava, raha mitazana ny faravodi-lanitry ny andro ho avy izy.

2. Moa tsy mahagaga anefa ny ampisehoana an' i Mesia ho mijaly eto, nefo kely foana no isehoan' izany faminaniana izany amin' ny mpaminany manaraka? Azo ekena fa tsy dia miverina matetika izany, nefo misy izay milaza azy tokoa. Indro Zak. 3, ⁸ («Rantsana Mpanompoko») sy 6, ¹² — («ho Mpisorona eo amin' ny seza fiandrianany Izy»); ary indray ao amin' ny Zak. 12, ¹⁰ — izay ampanantenana ny fibebahan' ny Israely amin' «ilay nolefoniny». Ary farany: Tsy azo atao ny hananika avo-avo kokoa noho ny toko 53 (Delitzsch). Fa voalaza eto ny teny lalina indrindra sady farany indrindra amin' ny faminaniana. —

3. Ny teny eto dia milaza ilay Mesia mijaly ho efa tonga, nefo tsy mbola tonga. Ny anton' izany dia satria ny Israely mbola toy ny zaza kely izay entin' Andriamanitra amin' ny sandriny ary aingainy avo ka dia mahatazana an' i Jesosy. Amin' ny bokin' ny fampiononana dia danadanina malalaka ny fitazanana, ka tsy misy na inona na inona misakantsaka izany fitsinjovana avo sady masina izany.

4. Neta ahoana no isehoan' ity faminaniana milaza an' i Mesia ity, ho toy ny zavatra latsaka tampoka avy any an-danitra? Ny faminaniana hafa rehetra dia samy manana izay mampitohy sy mampiray azy amin' ny mialoha sy ny manaraka azy, fa tsy mba toy izany eto. Noho izany no

nahatonga ny sasany hihevitra ity toko 53 ity, ho tsy faminaniana direkta milaza an' i Mesia, fa ataony fa angamba milaza ny tahoriana nanjo an' i Jeremia, na angamba milaza ny fahafatesana martyra nahazo an' i Isaia, na milaza mpaminany anankiray tsy fantatra tamin' ny andron' i Manase, na Zerobabela, na Nehemia ary misy aza mihevitra an' i Joiakina (2 Mpanj. 24,¹²—; 25,²⁷—). Izany rehetra izany dia vavolombelona mampiseho ny fetezan' ny olona ho diso lalana amin' ny fanazavana ny Soratra Masina, ka ialany amin' ny hevitra marina sady mahasoa. Izany fanazavana izany dia fanalam-baraka ny Soratra Masina fofsiny. Araky ny efa hita dia tsy toy izany no hevitry ny olo-mino tamin' ny Israely ny amin' ity faminaniana ity.

Misy fomba samy hafa azo lazaina ho fanomanana ity faminaniana ity, tahaky ny Sal. 22 ; 110. Nefa miseho eto ny vavolombelona lehibe indrindra ahitana ny fomba anatanterahan' Andriamanitra be fahasoavana sady Tsitoha ny amin' ny inspirationam-paminaniana. Ary ny fotojavatra nahatonga azy sy iankinany dia ny faniram-pamonjena tao amin' ny Israely, izay nofohazin' i Jehovah tamin' ny lalana sy ny mpaminany. Hataontsika ahoana no fihevitra, fa Izzy, Izay te-hanolotra ny famonjena, dia hamela ny olony hitoetra amin' ny tsy fahalalana ilay Mesia nijaly mandra-pitsangany mihitsy eo afovoany? Ny fahatasintohinana ny amin' ny hazo fijaliana dia tsy mahafaly azy.

Na oviana na oviana dia varavarana iray ihany no mivaha hahalantsika sy hifalantsika amin' ny Toko 53. Izany dia voasoratra ho an' izay manontany hoe: Inona re no hataoko amin' ny «fahotako?» sy ho an' izay eta nianatra fa tsy misy lalana hombana afa-tsy Jesosy ireny; fa raha ny tenany fotsiny no mikely aina hanainga azy hiala amin' ny honahonam-pahotana, dia vao mainka hilentika lalindalina kokoa amin' ny fahakiviana izy. Ary ny Isa. 53 no manondro mazava ny lalana nomban' i Jesosy hampiakarany antsika. Ny herin' ny fahotana dia tsy mbola tongotra, raha tsy efa voatsara ny fahotana. Tsy maintsy mahazo fiadannana aloha, vao mahazo hery. Noho izany no nitondran' ny tenany ny fanozonana mba hahazoan' Andriamanitra hilaza amin' ny ory sy ny mahantara ary ny be ahiahy amin' ny Anarany hoe: «Tsy manameloka anao Aho». Ny fahasoavana dia tonga fanorenam-pamonjena amin' ny fisoronana sy ny fanavotana ary ny raharaha-pitiavana tsy mitsahatra ataon' i Jesosy. «Nataon' i Jehovah izany ka mahagaga eo imasontsika».

G. Toko 54. Ny amin' ny voninabity ny fiangonana sy ny tsi-fisalasalana ny amin' izany.

Ziona na Jerosalema no itenenan' i Jehovah amin' ity fizarana ity. Hita mazava amin' ny and. 11 ny maha-iraitampo ity amin' ny fampantanenana ao amin' ny 49,¹⁴—. Jerosalema dia tononina eto tahaka izay atao amin' ny teny hafa matetika ho solom-bavan' ny fiangonan' Andriamanitra (40, ²; 49, ¹⁴); ary tsy mba indray mandeha ihany no anaovana an' i Ziona ho toy izany, fa ny fiangonana rehetra hatramin' ny nivoahan' ny filazantsara ho amin' izao tontolo izao (Lio. 24,⁴⁷) dia neverina ho Zanaka vavin' izany reni-fiangonana izany. Izay zavatra ampanantenaina eto no neverin' i Paoly amin' ny teny ao amin' ny Gal. 4,²⁶— ilazany ny fiangonana naorin' i Kristy amin' ny Testamenta Vaovao. Ary ny fiangonana sy ny mino tsirairay ao aminy dia handray fampiononana amin' ity fampanantenana Vaovao ity.

Ny ohatra enti-milaza ny toetrin' i Ziona amin' ny andro ho avy voalaza eto dia hita koa hatramin' ny 49,¹⁴—50,³ (jereo koa 51 sy 52). Fa

ny vaovao eto dia ny anakambanana ny fahasambaran' ny fiangonana amin' ny asam-panavotana nataon' ilay Mpampongo voalaza tamin' ny toko. 53. Ny fiadanana sy ny fahamarinana, izay azony (53,⁵¹¹), dia ho tonga fananan' ny fiangonana. Tokony ho heverina koa ny teny ao amin' ny 54,¹⁷, izay ilazana an' i Ziona ho «mpanompon' i Jehovah». Izany dia iniana nofida hitovy fanononana amin' ny anaran' ilay Mpamponjin' i Ziona. Koa ampanantenaina eto ny amin' ny hampisehoan' izany famonjena nataon' i Mesia izany ny asany sy ny vokatr' izany amin' i Ziona. Raha mety ho masina sy be voninahitra ny fiangonana, dia Izy, Izay efa nanolo-tena ho azy, no mahatonga izany (Etes. 5, 25—17). Ny fiafnany sy ny fiadanany ary ny voninahiny no vavolombelona, fa lavorary tsara ny nataony.

I And. 1—10. *Ny fanitarana ny fiangonana sy ny fabafaban' ny fabatezeran' ny i Jehovah.*

And. 1—3. Ny teny hoe «momba sy mpitondra-tena» no entin' ny mpaminany milaza ny fiangonana tamin' ny andron' ny fahababoany (Indro 49,²¹). Ka dia hoatry ny taranaka ho fongotra vetivety no fijery azy. Ziona efa toy ny momba sy ny mpitondratena, fa Jehovah efa nisaotra azy. Nefa izao dia hahazo zanaka maro izy, noho izay nananany talohan' ny fahababoana fony izy nanam-bady : nitoetra tamin' ny fiombonana amin' i Jehovah. *Ny zanaky ny mpitondra-tena* dia ny fiangonana, izay nitombo sy nihamaro taorian' ny fivernany indray. Ny amin' izany ohatra izany dia jereo 50,¹; sy 62, 4. — Dia hitombo be ny vahoaka ka tsy ho omby azy intsony ny lay teo aloha, ary tsy maintsy mila toerana malalaka kokoa izy. Araka izay voala-za ao amin' ny 33,²⁰ dia jerena ho toy ny lay Jerosalema. Satria ny fiangonana handray vahoaka maro ho zanaka dia tsy maintsy *hobenjanina* ny ambain-drainy mba hahasarona toerana lehibebe kokoa, ary ny kofehy hohalavaina, satria ny fanintonana azy dia ho Maherihery kokoa. *Aoreno mafy ny Isimadainao*, satria mafy ny hanenjanana ny ambain-day; nefo izany tsy milaza ny tsy hahazoana hamindra sy hampitatra intsony ny lay; fa ny fiangonana dia ho azo ampitarina mandrakariva. Diso hevitra izy, raha ataony fa ampy sahadys ny fitoerana ho an' ny Zanany. *Fa hitatra any amin' ny vazan-tany efatra* izy (ampit. Gen. 28,¹⁴); ary hahazo ny Jentilisa (ampit. Gen. 24,⁶). Hatsofoka ho isan' ny Israely Masina amin' ny finoana an' i Kristy ireny. (14,¹²; 45,¹⁴), ka hiray monina aminy. *Ka basiany mponina ny tanana lao*, izany dia mitovy amin' ny fampantanenana ao amin' ny 44,²⁶; 58,¹²; 61,⁴, ary avy amin' ireo no ahafantarana, fa ny fanorenana indray ny tananan' i Joda no heverina eto. Koa amin' izany ny fiangonana dia handova ny tany, ary tsy ny tany fotsiny ihany fa ny fanjakana koa; ka dia ny tany Kanana no hataony fodiana.

And. 4—6. Vetivety foana ihany no isehoan' ny fiangonana ho ambany. Fa hatsangana indray amin' ny fietreny izy, ary ho foanana ny fisarahany amin' Andriamanitra. *Ny benatry ny fabatanoranao*, dia ny fotoana nanandevozana ny olona tany Egypta. Fa Jehovah dia naka ny Israely, izay toy ny vehivavy tanora, ho ampakarinny tamin' ny fanekena natao tany Sinay (ampit. Jer. 2,²; Ezek. 16,³⁰). Ny hoe *Tondro-masonao fony mpitondratena* dia manambara ny fahababoana tany Babylona. Moa tokony hatahorany fa ho mandrakizay ny fisarahany amin' i Jehovah? Manan-kery ampy hanandrata na an' i Ziona Izy, ary lehibe ny fitiavany ny fiangonana, fa «hiantso» azy hiverina

aminy indray Izy. Tsy haharitra tsy hiteny aminy mandrakariva Izy (42,¹⁴). Misy zavatra roa mahataona an' i Jehovah hankany Ziona: 1) Mampangorakoraka Azy ny halalin' ny fahoriany sy ny tsy fananany mpanampy. 2) Tsy azony atao ny hanadino ny niombonany taminy tamim-pitiavana tahaka «ny vadin' ny fahatanorana» (Mal. 2,¹⁴). Izany kofehy, izay akambana amin' ny andron' ny fahatanorana, dia amin' ny andro mahahery ny fahatsiarovana, izany dia tsy ho azo tapahina mora foana toy izany! Ny Israely no voaloham-pitiavan' i Jehovah; eny, ny fiangonana dia toy ny ampakarina tanora sady tsara tarehin' i Jehovah (Efes. 5,²⁵⁻²⁷).

And. 7—10. Ho mandrakizay no hanangonana sy hampiraisana ny Israely, dia ny fiangonana, amin' ny Tompony sy Andriamaniny. Ny famindrampony dia hibosesika be, rehetra tapitra ny fotoan' ny fahatezerany. *Indray mipi-maso monja* no naharetan' ny fahatezerany (Sal. 30,⁶). Ao amin' ny 42,¹⁴ dia lazaina ho maharitra ela dia ela izany.

Samy marina izany voalaza izany. Raha sendra mahatsiaro ny fahatezeran' Andriamanitra isika, dia toy ny efa voatelin' izany avokoa ny fotoana rehetra. Fa raha tsy manafina ny tavany intsony kosa Izy ary tsy manaisotra intsony ny fahasoavany amintsika, dia jerena ho vetivety foana ny fotoam-pahatezerany, raha ampitahaina amin' ny famindrampony mandrakizay. Impiry akory no ampisehoan' Andriamanitra fa te-hanakely ny fahatezerany Izy, nefo te-hampitombo kosa ny fahasoavany amin' ny olona rehetra, izay mitady izany!

Ny fahatezerana sy ny andro mampahory amin' ny fiangonana dia lalana ihany. «*Izany*», dia ny tamaliany ny Israely, *dia tabaky ny ranon' i Noa*: Tsy hiverina intsony. Manome toky Andriamanitra fa raha mandray ny olony indray Izy, dia tsy ho tsaroan' ireny intsony ny fahatezerany, na horeny ny teny mafy ataony (51,²⁰—) dia ny tenim-pitsarana sy fandrahonana. Tsy atao amin' ny fianianana tahaka izay voalaza ao amin' ny Gen. 8,²¹; 9,¹¹⁻¹⁵ izany, nefo fanekena manana hery sy hevipianianana, ka asehon' ny teny fa manome toky mafy Andriamanitra. Ary ny fiangonana mahazo sady tsy maintsy miantehitra amin' izany fanozan-toky izany. Raha notsaraina Jerosalema taorian' izany (dia tamin' ny fandravana an' i Jerosalema), ary ny firenena Israely voaroaka hiely any amin' izao tontolo izao indray, dia tsy mahafoana ity fampantanana ity izany. Fa izany dia momba ny Israely mibebaka, dia ny fiangonana mino, izay tsy ho voatelin' izao tontolo izao na oviana na oviana, sady tsy hanary ny fiombonany amin' Andriamanitra.

Nisy fotoana izay nisehoan' i Jehovah ho toa tsy nanana fiangonana, izay harovany sy ho tohanany. Tamin' ny fahababoana tany Babylona dia toa tsy nisy af-a-tsy fitsaram-pahafatesana ihany no nihatra tamin' ny fiangonana. Nefo izany dia tsy hahazo ny olon' Andriamanitra intsony. Fa ny famindrampony dia mafy orina kokoa noho ny zavatra tsy azo hetsiketsehina amin' izao tontolo izao, dia ny tendrombohitra (Sal. 46,²³). Ny tenany ihany no manao ny fanekem-pihavanana, ary amin' ny fitiavan' Andriamanitra sy ny asan' i Kristy no iorenan' izany sy iankinany. Ny teny hoe *faneken' ny fibavanana* dia mampahatsiaro izay niseho tamin' ny tantaran' i Noa (Gen. 9). Fanekena vaovao no tadiavin' Andriamanitra hatao (Jer. 31,³¹⁻³⁴), dia fanekena mandrakizay, izay tononina ao amin' ny 55,³.

II. *And. 11—17.* Ny fabatsaran-tarebin' i Jerosalema vaovao sy ny fitabiana mbamin' ny fiarovana bataon' Andriamanitra aminy.

And. 11—12. Ny fiangonana, izay efa nampiononina noho ny ma-

hamomba sy mahampitondratena azy no omena toky ny amin' ny voninahitra, izay hanandratana azy, na araky ny ivelany, na araky ny anatiny, amin' izao andro mampahory izao. Raha lazain' i Jehovah madinidinika ireo toetra mampalahelo ireo, dia tiany ho tsaroany sy hankafiziny tsara ny indrafony. Fa fady Azy ny hody tsy hijery ny fahantrantsika. «*Asafotofoton' ny tafio-drivotra*» izy tamin' ny nitondrana azy ho any am-pivahiniana ka nanaovan' ny mpampahory azy arak' izay tiany. Tsy misy fampiononana avy amin' Andriamanitra, izay mampiseho fa toa mbola tsimbininy izy, na amin' ny tenany na amin' ny asany (ampitahao ny mifanohitra amin' izany amin' ny 40,¹; 49,¹³; 51,³), indrindra fa avy amin' olombelona, izay tsy mahalala na mionena olona amin' ny fahorianana vokatry ny fahotana. Nefà Jehovah te-hanova izany toetra izany.

Izabo bandatsaka ny vatonao amin' ny antimony. Dia fikambanan' ny firaka sy ny solifara voadotra ka manjary mainty madinty; fanaon' ny vehivavy any Asia anosorany ny manja-masonry na ny hodi-masonry izany, mba hahatalaky ny famirapiratry ny maso. Ary ny hevit' izany eto dia lazaina ta Jehovah dia handatsaka ny vaton' i Jerosalema amin' izany, ka sady mampiseho ny hamafin' ny rafitra izany no mampiseho koa ny hatsara endriny. Izay kendrena haseho amin' ny filazana rehetra eto dia ny voninahity ny tanàna. Fa ny mandany hatrany antampony ka hatramin' ny fanorenany mbamin' ny vavahady dia natao tamin' ny vatosoa manga mivolon-danitra (safira) sy menamena (robina) ary mivolon' afo mivaivay (karbonkolo). Izany dia mampahatsiaro ny vatosoa tamin'ny sarontratran' ny mpisoronabe (Eks. 28,¹⁵⁻²⁰) sy izay nandravahan' i Salomona ny tempoly tany Jerosalema (2 Tant. 3,⁶). Ary hita ihany ny mahatonga ny mpaminany hanao izany ohatra izany. Fa na dia ny voninahitr' Andriamanitra aza dia oharina amin' ny famirapiratry ny vatosoa ao amin' ny Soratra Masina (Apok. 4,³). Ary raha ny amin'ny Jerosalema no neverina, dia tahaky ny hasarobidin' ny mända natao tamin' ny vatosoa no hasarobidin' ny fiangonana eo imason' i Jehovah. Ary koa ny vatosoa dia isan' ny zavatra maty indrindra tanteraky ny zavatra tsy manam-batana, dia ny fabazavana. Toy izany koa ity tanàna ity, izay efa nosidin' Andriamanitra, dia hazavain' ny voninahiny. Avy ao no amirapiratan' ny fahatsarany sy ny voninahiny. Amin' ireo vatosoa voalaza ireo dia ny safira no misy heviny indrindra, fa ny volony manga dia mitovy amin' ny volon-danitra, izay atao ho mari-panekena sy fanambarana. Ary izy indrindra no voafidy ho vato fanorenana, satria ny tarehin' ny volony dia ohatra amin' ny fitiavan' Andriamanitra sy ny fahasoavana ao amin' i Kristy, ary ny fitiavan' Andriamanitra no fanorenana amin' ity tanàna ity. Avy amin' ity andininy ity no ihavian' ny filazana ny hatsaran' i Jerosalema vaovao ao amin' ny Apok. 21,¹⁸.

And. 13—14. Ny fahatsarantarehin' i Jerosalema dia miankina amin' ny andrafetana azy amin' ny vato velona. Ny toetra anatiny amin' ny mino ao amin' izany tanàna izany dia lazaina eto ho mitamaly amin' ny famirapiratan' ny tanàna araky ny ivelany. Zavatra roa no lazaina amin' ny momba ny toetra miseho ao amin' izany tanàna izany.

1). Ny zanany rehetra dia hampianarin' i Jehovah. Ao amin' ny toko 50,⁴ dia lazaina ho nampianarin' Andriamanitra ilay Mpanompon' i Jehovah, dia mpianatra izay mandray mivantana ny fianarany avy amin' Andriamanitra. Ary izao dia hanao mpianatra toy izany koa any Jerosalema Izy, ary ireny dia hanaiky Azy an-tsitrano sy amim-panoavana.

Ka dia manana ny loharanon' ny finoana, izay manafaka azy amin' ny fanandezozan' ny olona sy amin' ny fiankinana amin' ny hevitra sy ny tenin' ny hafa izy. Ary ny tenan'i Jehovah ihany no manambara tena aminy (amin' ny teniny), sady dia Izy indrindra no mitarika azy. Ny finoany tsy miakina amin' ny fampianaran' olombelona. Soa ho an' ny fiangonana sady voninahitra ho azy ny ahazoany milaza hoe : Ny tenanay no efa nandre ka mahalala fa Izy tokoa no Mpamponjin' izao tontolo izao. Ny hahatonga amin' ny finoana toy izany no fototry ny fampianarany sy ny fikarakarany. — Misy fampanantenana mitovy amin' izany koa ao amin' i Joel. 3,¹ — ; Jer. 31,³⁴, tahak' izany koa ny teny voalazan' i Jesosy ao amin' i Jao. 6,⁴⁵.

2. Ny fiadanana sy ny fabasambarana ary ny fabamarinana dia ho lehibe (ampit. 48,¹⁸). Izany dia tsy fahatsiaeovam-pitaliana mihelina fo-tsin na sihetseham-po marivo foana, fa fiadanana *lalina* sady mahenika ny toetrary rehetra. *Amin' ny fabamarinana no hampiorenana ny tananan' Andriamanitra*. Ny amin' ny fabamarinana sy ny fiadanana dia jereo. 32,¹⁶⁻¹⁸. Nefa ao amin' io toko io dia ny fabamarinana no lazaina ho fananany, fa eto kosa dia ny fahasoavana sy ny toetra feno fahatokiana. Fa Jehovah no mpiaro an' i Ziona, ary izany dia ampy hampiala sy hampadositra ny tahotra sy ny ahiahy rehetra (Rom. 8,³¹).

And. 15—17. Ziona tsy maintsy hatoky tsy manana ahiahy. Nefa izany tsy milaza fa ho afa-draorao tsy hokasihim-pahorianana ny fiangonana; fa izay lazainy amin'izany dia ny tsy hahalevona sy tsy haharingana azy. Noho izany, dia tsy ilaina sady fahotana ny tahotra. Fa izay tokony hatao antso avo dia ny hoe : « Andriamanitsika dia batery fiarovana mafy ». Fa omen-toky eto isika, fa ny vavahadin' ny helo dia tsy handresy ny olon' Andriamanitra. Fotoina hatrany hatrany amin' ny fahotana sy ny faharatsiana ary ny fankahalana Jerosalema, indrindra fa amin' ny andro farany (jereo. Ezek. 38 sy Apok. 20). Nefa « *na dia misy miara-mioko toy izany aza* », dia « *tsy avy amin' i Jehovah izany* », tsy araky ny fikasany sy ny sitrapony, tsy sahala amin' ny nanaovany an' i Asyria ho tsora-kazon' ny famaizany (10,⁵). Noho izany ny famelezana dia hifotitra amin' ny fahavaloka tonga fototry ny faharavany. Ny zavatra rehetra sy ny olona rehetra dia miakina aminy avokoa. Tsy misy mahazo mihotra ny faritra voafetrany. Aseho eto koa anefa ny fiovana hiseho amin' ireny fahavalon' ny fiangonana ireny, fa amin' ny farany dia ho tonga hiandany aminy izy; ary izay hahavita izany dia ny asan' ny filazantsara, izay itaoman' ny fiangonana azy. Jehovah no nahary ny mpanefy, izay mahavita « *fiasana bo amin' ny asany* », na hoe : « *fiadiana araky ny asany* ». Izy koa no nahary ireny, izay mihevitra hanao fiadiana handringanana. Ireny dia samy ao ambanin' ny fikarakaran' Andriamanitra sy ny fahefany tahaky ny hafa koa. Koa tsy hampaninona izay manam-panekena amin' Andriamanitra na dia feno fiadiana sy fahavaloka aza izao tontolo izao. Na ny fiadiana maranitra na ny fahaiza-miteny ho enti-mamandrika dia samy tsy hampihontsina na hahavita na inona na inona amin' ny fiangonana. *Ny lela rebetra izay miady aminao*. Ny famelezana ny finoany dia atao ambava sy an-tsoratra koa. Tsy tokony hoheverina eto ny fiampangan'i Satana ny fiangonana (Zak, 3,¹), fa ny fanendrikendrehan' ny olona ary ny fiahiahiany azy lalandava kosa. Nefa raha mitranga izany rehetra izany, dia tokony hionona izy, fa amin' izany indrindra no hitsangañan' Andriamanitra ho mpanampy sy Mpampony azy. Indro ny amin' ilay Mpanompo lehibe, Izay tondroin' izany fampanantenana izany mazava. Ny amin' ny Kristiana tsirairay dia indro ny Rom. 8,³³. —

Ny teny hoe : *Izany dia milaza ny zavatra mahasambatra rehetra ambaran' ny fampantanenana, ary ambara ho lova izany. Mpanompon' i Jehovah, dia ireo, izay an' Andriamanitra ka tonga taranany araky ny fanahy (53,¹⁰) amin' ny finoana an' i Kristy. Anarana mitovy amin' izany koa no voalaza ao amin' ny 65,⁸. «Izany no fahamarinany avy amiko», amin' izany fomba izany no hitadiavany ny rariny ho azy.*

Aiza ary no hitadiavantsika ny fahatanterahan' ity faminaniana ny amin' ny famirapiratan' ny fiangonana ity. Raha ny Isiraely miverina mahazo manorina ny mandan' ny tanana efa rava indray, ary raha ny proselyta jentilisa nanampy ho isany, dia vao fiantombohana kely foana izany, izay tsy mbola mifanandrify velively amin' ireo ohatra ireo. Ary na dia ny fiangonana amin' ny Testamenta Vaovao aza, izay efa nandray ny ankamaroan' ny firenena jentilisa, dia tsy mbola isehoan' ny tena fahatanterahan' ity faminaniana ity ; fa ny mandany sy ny vavahadiny dia tsy miseho ho mamirapiratra arak' izay voalaza eto. Raha haïdina avy any an-danitra Jerosalema vaovao, ka haseho ny ampakarina vadim' ny Zanak' ondry (Apok. 21,⁹), ary ho tonga ny fotoan' ny voninahiny, dia hamirapiratra tahaky ny volamena sy ny vato soa Jerosalema. Ary izany no mbola faran' ny kendren' ny finoana ; ka hita fa zava-dehibe tsy taka-tsaina no ananan' ny finoana hifaliana. Ny kristiana dia tsy maintsy hiseho ho masina sady sambatra na dia mbola ao aza ny fahotana. Fa hanome zanaka maro ny fiangonana Andriamanitra ; ary hitatra ao amin' ny vazan-tany efatra izy, ka handresy ny fanjakan' izao tontolo izao. Hanomezan' Andriamanitra azy ny fahatsaran-tarehiny mandrakizay, ny fitiavany sy ny fahadiovany, izay hanazava ny zanak' Andriamanitra velona rehetra tsirairay. Omeny azy ny fandresena ny ahiahim-pahafatesana sy ny fitsarana. Dia ho fantany tsara fa lehibe sady mahasambatra ny anjara lovany, ary tsy ho mpitondratena sy ho momba mandrakizay izy.

H. Toko 55. Raiso ny famonjena !

Izany fahasoavana izany, izay ampy hahenika ny fahotan' izao tonto-lo izao, dia ho azo amia' ny fikarakarana ataon' Andriamanitra amin' ny alalan' llay Mpanompo lehibe (53). Ary ho lehibe dia lehibe ny asan' izany fahasoavana izany ; fa amin' izany no hanovana ny fahoriania sy ny tsifananan-kery rehetra ho voninahitra sy fahasambarana (54). Nefa raha tsy raisina ny fahasoavana, dia tsy misy soa azo avy aminy. Noho izany no ampitondran' i Jehovah ny fiantsoany mba ho fantatry ny olona rehetra fa rariny sady azony atao ny hahazo anjara amin' ny famonjena. Tsy misy fiantsoana sy fanasana handray ny famonjena mafana sady mahafinaritra tħak' ity ao amin' ny Testamenta Taloha. Ao amin' ny boky fampiononana dia misy fampirisihana sy fananarana samy hafa handray ny famonjena ; nefo ny toko 55 no manantombo indrindra amin' izy rehetra. Misoh mazava eto ny teny fiantsoan' ny filazantsara hoe : «*Mankanesa*». Ary tsy mahagaga raha tonga foiben' ny toko rehetra andrenesana ny feon' ny filazantsara ity toko ity. Izany fiantsoana izany dia re indray ao amin' ny fanoharana milaza ny fanasana lehibe (Lio. 14) sy amin' ny fampakaram-badin' ny zanaky ny mpanjaka (Mat. 22) ; ary ny fomban' oha-teniny dia nalain' ny Tompo tamin' ny nanambarany ny rano velona (Jao. 4,¹⁰—) sy ny amin' ny mofon' aina (Jao. 6,³⁵) ary tamin' ny teny nataony tamin' ny firavoravoan' ny tabernakely (Jao. 7,³⁷), ary toy izany koa no amerenana azy ao amim' ny Apok. 21,⁶ ; 22,¹⁷.

Misy strofa roa amin' ity toko ity dia : 1. And. 1—5 : Fanomezan' Andriamanitra maimaim-poana ny famonjena. 2. And. 6—13 : Akalky

ny famonjena. Noho izany dia avia handray ny fiantsoana amim-pinoana sy amim-panoavana !

I. And. 1—5.

And. 1—2. Tsy ny fitahiana momba ny tena no heverina amin' ny hoe rano, mofa, divay sy ronono ; fa tsy ny hampanantena ny fiangonana zava-tsoa ivelany no zava-dehibe amin' i Jehovah eto. Fa ny tany masina dia efa tany tondra-dronono sy tantely rahateo ; fa izay tondroina eto dia ny soa ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra, dia ny fitahiam-pamonjena sy ny fiadanana, izay hahafaka azy amin' ny fahoriana sy ny fahantrana am-panahy rehetra. Ireo soa araky ny fanahy voalaza ireo dia zavatra ilain' ny olombelona rehetra ; nefo tsy dia ny olona rehetra akory no mahatsiaro fa mila izany. Fa raha tsaroana izany, dia mitranga koa ny fahakiviana. «*Hianareo rehetra, izay mangetaheta*». Antsoina amin' izany izay mahalala haniry fatratra ny tena zava-tsoa sy maharitra. Ampitahao 41,¹⁷ (ny malahelo mitady rano) sy 44,³ (rano amin' izay mange-taheta). Atao hoe hetaheta ny fijaliana amin' ny tahalalana ny fahaonana ao am-panahy sy amin' izao tontolo izao ; nefo tsy ampy ny mahalala izany fotsiny, fa tsy maintsy ho mahalala koa ny fahantrany noho ny tsi-fahitany izay mahafapo azy, na ao amin' ny tenany na amin' ny zavatra hafa. Ny hetaheta dia angamba azo aseho amin' ny tomba samy hafa. Ny sasany mahatsiaro izany ho mitranga avy amin' ny fahadisoam-panantenana ; ny sasany avy amin' ny halozan' izao tontolo izao sy ny fangatsiahamb-pony ; ny sasany sasatry ny tsi-fahitam-bokatra amin' ny fitadiavana fahamarinana ; ny sasany indray dia voatsindrin' ny ahiahimpahafatesana ka maniry fatratra hahalala ny fandresen' ny fiainana. Izany rehetra izany anefa dia azo aompana ho iray amin' ny tsi-fiadianan' ny fieritreretana noho ny fahotana.

Tsy maintsy hankamin' ny rano ireny. Mba hahazoantsika izay voalazan' ny ohatra eto dia tokony hotsarovana ny fanaon' ny mpivarodrano tany Asia andrefana miantso ny mangetaheta. Ny rano, izay asaina hatonina eto, dia ny loharanom-pamonjena (12,³). Ny tankanesana any amin' ny loharano, na ny fantsakana, raha sendra any amin' ny tany karankaina sady tsy misy rano any Asia andrefana, dia sady manahirana no andoavam-bola. Nefo eto dia avela handroso fotsiny *izay tsy manam-bola*.

Ny famonjena dia tsy ilaina handoavam-bola. Amin' ny Testamenta vaovao dia fahasoavana maimaim-poana no filaza izany (Rom. 3,²⁴). Ny Tompo manome ny fahasoavany, satria fantany, fa tsy manan-kaloa isika (Lio. 7,⁴²). Fa na dia ny fibebahana sy ny finoana aza dia tsy mba vidin' ny famonjena.

«*Mividia*» fa Andriamanitra no hiantoka ny lany (Lio. 10,³⁵) «*ka homana*» Andriamanitra dia hanome rano sy mofa maimaim-poana ka tsy hisy izay hanahirana azy. Ampitahao Jao. 6,³⁵ : «*Izay manatona Ahy tsy mba ho noana ary izay mino Ahy tsy mba hangetaheta intsony*». Ta hahazo ampy tsara izy ; fa Andriamanitra hanome azy «*divay sy ronono*» koa, izay sakafao saro-bidy sady ambony, dia fanasana ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra (25,⁶). Fahasoavana betsaka sady mahasambatra no hamahanany antsika.

Tamin' ny and. 1 dia naseho ny fahasoavana maimaim-poana, fa amin' ny and. 2 kosa dia ambara fa ny fanjakan' Andriamanitra dia feno zava-tsoa sady mahasambatra. Ao *no bibinanana ireny izay tsara, ary ny fanahiny biravoravo amin' ny matavy* ; ampitahao amin' ny hoe : «*fa-*

nasana amin' ny zavatra matavy» (25,⁶ 6). Sakafo maatanjaka sady mampahery no omeny. Eto dia alain-tsary eo imasontsika ny toe-piainan' ny zanak' Andriamanitra ho toy ny zaza mifaly sy miriaria ao amin' ny tany soa sy mahafinaritry ny fanjakan' Andriamanitra. Ka ahoana no isahiranana sy handaniana «*amin' izay tsy banina sy amin' izay tsy mabavoky*». Amin' izany no iheverana ny zavatra rehetra, izay tadiavin' ny olona hampianinana ny fanirian' ny fony amin' ny vitan' ny tanany sy ny heriny. Ny fainana tsy ananana an' Andriamanitra, na dia toa miseho ho lany marika sy tonga ohatra araky ny fomban' izao tontolo izao aza, dia tena fahoriana sy fahantrana ihany ka tsy mahafa-po; fa tahaka an' i Moloka, mitady ny zavatra rehetra ary mandray ny zavatra rehetra, nefo tsy manome na inona na inona.

And. 3—5. Ny fainam-pinoana dia tsy mba fikelezanaina lalandava sady tsy mahasoa tahaka ny an' izao tontolo izao. Izay ilaina dia ny fanoavana vokatry ny finoana. Ary izany no anton' ny fampirisihana hoe : *Atongilano ny sofinareo ka mankanesa aty amiko*. Izay hatao dia ny hanolotra ny fo sy ny sofina, ka hovonona mihitsy hihaino ny filazantsara. Tsy tokony hahamonamoinaina ny hihaino an' i Jesosy. — Vorin' i Jehovah indray ny fananarana hitarihany ho amin' ny finoana mba hampisehoana ny zava-tsoa vokatry ny famonjena amin' ny fomba filazana hafa. *Hovelombelona ny fanabinareo*, amin' ny hanina izay hameloman' Andriamanitra azy ao amin' ny fanjakany (ampit. Sal. 22,²⁷: «Ny mpandefitra nihinana»). («Hovelona mandrakizay anie ny fonareo!») Amin' izany no ialany amin' ny ohatra milaza ny hanina ka ametrahany eo anoloany ny famonjena ho fitahiana aoriana amin' ny fanekena. «*Hanao faneke na mandrakizay aminareo Abo*», jereo 54,¹⁰; 61, 8; Jer. 32,⁴⁰; Ezek. 37,²⁶. Ary impiry akory no amerenan' i Jehovah izany! Izany dia tokony hahatonga antsika hijery ny fahasoavana ho fanekena, izay mafy orina raha amin' Andriamanitra. Ary izany dia lazaina amin' ny manaraka ho *famindrampo mahatoky nampanantenaina an' i Davida*; averin' i Paoly io teny io ao amin' ny Asa. 13,³⁴. Izay heverina amin' izany dia ny fahasoavana izay efa nampanantenain' Andriamanitra an' i Davida. Izay manaraka ny fiantsoana amin' ny finoana dia handova sy hahita ny fitahiam-panekena, izay efa nolazaina tamin' i Davida sy ny taranany. Amin' ny fanekena vaovao sady mandrakizay ataon' Andriamanitra amin' izy ireo no ahatongavan' ny fahatanterahan' ireo faminianina ireo. Nefa na Davida na ny Israely taoriany dia tsy nahita ny fahatanterahan' izany. Ka toa efa nofoanan' Andriamanitra io fampantanenana io. Tsy maintsy ho tanteraka aneta izany, ary izay mino dia tsy maintsy hahita. Noho izany no ilazana azy hoe : «*Famindrampo mahatoky*». Tsy isalasalana fa izay kendrena amin'izany dia ny teny ao amin' ny 2 Sam. 7,¹², izay ampanantenan' Andriamanitra an' i Davida fanjakan' mandrakizay, dia anankiray amin' ny foto-paminaniana ny amin' ny Mesia, Izay hipetraka eo amin' ny seza-fiandrianana mandrakizay. Nefa araky ny hita dia toa voatodana mandrakizay ny taranaky ny mpanjaka. — Amin' ny fitoriana ny Filazantsara dia averina indray ity fampantanenana ity; fa Jesosy Kristy no tonga ho Tompon' ny famonjena mandrakizay. Ny fomban-tany voalaza eto amin' ny and. 3 dia miverina indray amin' ny toko maromaro ao amin' ny teny hafa. Indro 2 Sam. 23, 5, izay ilazan' i Davida ao amin' ny teny farany nataony hoe : «*Faneke na mandrakizay no nataony tamiko, voalamina amin' ny zavatra rehetra sady voatandrina*;» Sal. 18,⁵⁰: «*Mamindrafo amin' ny voahosony, dia amin' i Davida sy ny taranany mandrakizay*» (indro koa Sal. 89, 4—; 29; ⁵⁰).

«*Indro nataoko vavolombelona ho an' ny firenena Izzy, ho mpanapaka sy komandy amin' ny firenena*». Iza moa izany? Tsy Kristy no tononina vantana eto, fa Davida araky ny tantara. Nefa tsy noho ny amin' ny tenany no iheverana azy eto, fa noho ny maharazan' i Kristy azy. Fa Andriamanitra efa nanao azy ho vavolombelona ny amin' i Mesia. Ny toetrary araky ny mahampanapaka azy no isehoany voalohany ho vavolombelona. Fa ampy tsara ho vavolombelona ny fampielezany ny fahalalana llay Andriamanitra marina sady be voninahitra tamin' ny fanambarany Azy (ampt. Sal. 18,⁴⁹ : «Izany no hiderako Anao eny amin' ny firenen-tsamy hafa, Jehovah ô, sy hankalazako ny anaranao»). Ny fandresena nataony dia fampitarana sy fiarovana ny raharahan' i Jehovah. Nefa manahoana ny hakelin' izany asam-bavolombelona nataon' i Davida izany, raha ampitahaina amin' ny tena toetry ny raharaha? Fa raha atambatra amin' i Jesosy ny fiheverana izany, dia hafa lavitra kosa. Ny zavatra lehibe sady te na izy amin' ny asam-bavolombelona ataony dia miseho amin' ny raharaha mahapanjaka azy. Nefa hita fa ny planan' Andriamanitra sy ny fikasany dia mikendry ary anibadika lavitry ny andron' i Davida. «*Ho mpanapaka sy komandy amin' ny firenena*». Izany dia mampahatsiaro antsika ny Sal. 18,⁴⁴: «Manandratra ahy ho lohan' ny firenen-tsamy hafa Hianao». Firenena vitsy sady madinika ihany no tratry ny fanapahan' i Davida; fa Kristy dia ampanantenaina ny fanapahanana izao tontolo izao araky ny fanahy amin' ny fampiasana ny fahamarinana sy ny fanambarana.

Koa lazaina eto fa ny zava-tsoa rehetra momba ny famonjena, izay anasan' i Jehovah ny olona, dia ao amin' ilay Mpamony tokana sady lehibe, omeny ho an' izay rehetra miditra ao amin' ny fanjakany. Ao amin' sy amin' ny alalany no ahazoantsika ny zavatra rehetra. Ny zava-dehibe indrindra efa nomen' Andriamanitra antsika dia ny Mpamony.

Hita mazava tsara, fa efa nohamafisin' ny mpaminany amin' ireto andininy ireto (and. 3. 4) ny fanantenana an' i Mesia, izay voalaza koa amin' ny teny hafa ao amin' ny Testamenta Taloha. Na dia lazaina ao amin' ny toko hafa ao amin' ny boky fampiononana ho ilay Mpanompo mijaly aza ny Mpamonjin' ny Israely, dia lazaina amin' ny ohatra eto kosa ho Mpanjaka izy. Amin' ny ampisehoana amintsika ity mpanjaka ho vavolombelona ity no ampifanilan-toerana ilay mpanjaka sy ilay Mpanompo. Fa ilay Mpanompo no mitondra fahazavana ho amin' ny jentilisa, nefà izany dia raharahan' ilay Mpanjaka koa. Koa hita fa persona iray ilay Mpanjaka sy ilay Mpanompo.

«*Hantsoinao*»; ny hianao heverina amin' izany dia ny fiangonana, ireo nasaina (and. 1) ka manaraka izany fiantsoana izany,—ireo dia hiantso ny firenena tsy fantatra, izay tsy mba nifanerasera taminy akory. Ampt. Sal. 18,⁴³: «Ny firenena tsy fantatro aza dia manompo ahy». Raha lazaina fa ny fiangonana no hiantso, ary izao tontolo izao hanaraka ny fiantsoana, dia fantatra mazava amin' izany fa tsy hisalasala na handà ny fiantsoana sy ny fanambarana ataon' ny Israely izy. Tsy hanaiky tsy fidiny fotsiny izao anefa izy, fa ho faly sy ho sambatra amin' ny ahazoany mikambana amin' ny olon' Andriamanitra. Ary lazaina ao amin' ny 45,¹⁴ fa ny firenena hafa dia hanompo ny Israely sy hiankohoka aminy. Amin' ny filazantsara no hahatonga ny, fiangonana hanan-kery amin' izao tontolo izao, izay mialoha lâlana amin' ny fandrosoana ka mandray azy arak' izay hita mazava amin' izao fotoana izao. Ny misiona no hamaritra sy hanodidina ny tany. Ary any am-paran-dranomasina lavitra dia lavitra any no hitaran' ny fahefan' ny fiangonana araky ny fanahy.

Raha lazaina fa ny firenena fa tsy ny Mpanjaka no ho tonga foiben' izao tontolo izao, dia tsy lazaina amin' izany fa ny Israely no hipetraka eo amin' ny toeran' i Davida — Mesia. Sanatria izany ! Fa Aminy, Izay loha, no hahazoan' ny olon' Andriamanitra fanapahana. Fa tsy mba diso akory anefa ny hevitra, raha lazaina fa ity firenena ity dia ampihaingoina amin' ny lakrona izay entin' ny Mpanjaka. Ary ny fanekena nataon' Andriamanitra tamin' i Davida, izay mampanantena Mpanjaka azy, fa tsy firenena manjaka fotsiny, dia tsy mba mlova. Satria hita fa sitrapon' ity Mpanapaka ity ny tsy hitana ny fanjakana ho Azy samy irery, fa zarainy amin' ny olony koa, araky ny voalazan' i Paoly fa «tsy maintsy hira-manjaka aminy isika» (2 Tim. 2,¹²). Ary izay entiny hahatanteraka ny fandresena izao tontolo izao araky ny fanahy dia ny mino Azy («ho valombelony hatramin' ny faran' ny tany» (Asa. 1, ⁸).

Raha hankalazaina sy hotompoina ny Israely, dia tsy mba valim-pitia, na avy amin' ny fahamendrehany izany. Fa mpanompo adala izay mitady hametraka ny lakronan' ny impanjaka amin' ny lohany. Fa izao no fiteniny : «Tsy izahay, fa ny Anaranao no omeo voninahitra». «Nobo ny amin' i Jehovah», hoy ny mpaminany. Ny hiaro azy amin' ny lozan' ny fandratan-tena angamba no anton'izany. Fa na amin' ny fiangonana na amin' ny Kristiana tsirairay dia loza ahina hiseho tokoa izany amin' ny androm-piadanana. — «Fa nomeny voninahitra biana» (44,²³) ; ny fahasoavany sy ny heriny dia asehony ao amin' ny Israely. Fa mamirapirotra ao aminy ny masoandrom-pahasaoavany. Hita amin' ny Israely (ɔ : ny fiangonan' Andriamanitra velona) izay azon' Andriamanitra atao hampiasana ny fahasoavany amin' ny olona potraka.

II. *And. 6—13.*

And. 6—7. Nahoana ary no tsy manatona an' i Jehovah izy izao ? Fa ny famonjena dia efa tena ho avy mihitsy, sady ho avy vetivety. Ny Filazantsara dia filazana mahafaly (and. 1—5); ka dia tsy maintsy horaisina amin' ny fisaorana; ary filazana mahatoky koa, izay azo itokiana mihitsy ny fahatanerahany (and. 6—13), ka dia tsy maintsy horaisina amimpahatokiana tsy misalasala. Tamin' ny strofa voalohany dia noheverina ho tanana andraisana am-pifaliana ny famonjena ny finoana, fa amin' ity farany ity kosa dia ny finoana no iankinana sy itokiana amin' ny teny sy ny fiampanantenana.

Tahaky ny anaovana ny fiantsoana voalaza amin' ny and. 7 no nitorian' ny Tompo ny «Filazantsaran' ny fanjakan' Andriamanitra» ; izany fanjakana izany no nampanantenaina an' i Davida sy ny taranany sady naorin' ny Zanany (indro and 3). Ary izany no lazaina ao amin' ny Mar. 1,¹⁵ hoe : «Akaiky ny fanjakan' Andriamanitra, mibebaha hianareo ka minoa ny filazantsara». «Dieny mbola hita Izy — dieny mbola akaiky Izy». Izao Izy dia vonona hanampy amin' ny famonjena ao an-tanany sy amin' ny famelankeloka. Ka moa tokony havela handalo fotsiny va ny andro famangiana ? Asehon' i Jehovah indray fa efa mby eo am-baravarana ny famonjena (46,¹³; 51,⁵). Ary mampididoza mihitsy ny tsy anararaotana izany fotoana izany, fa amin' izany no iankinan' ny ho anjarantsika mandrakizay. Mety ho tonga ny fotoana, na dia tsy mbola hita aza Izy (ampit. Lio. 13,²⁴—). Fa ny fahitana Azy dia tsy miankina amin' ny haelan' ny ananana ny fiantsoam-pahasaoavana. Nefy izay tsy maintsy tsindriana mafy eto dia ny hampisehoana fa izao no tena fotoana hitadiavana an' i Jehovah (2 Kor. 6,²). Sitrany ny hahitana Azy (Jer. 29,^{12—14}); fa raha tsy izany dia tsy ho nangataka antsika ho tonga Izy. Amin' izany fiantsona izany no ahitantsika mazava fa vonona hatolotra antsika ny famonjena.

Noho izany dia **«mitadiava an' i Jehovah»**, aoka hampilendalenda satratra ny fo ny hahazo hiombona aminy. (Indro 51, 1). **«Miantsoa Azy»** amin' ny fivavahana. Izay iray tsy maintsy iafaran' ny faniriana, na ho voatonona sy voaroso eo anatrehan' Andriamanitra, na dia ho tankina sy ho lany mihitsy. — Nefa ny mitady an' i Jehovah dia sahala amin' ny mahafoy ny sitraky ny tena (and. 7) ka mibebaka. **«Ny ratsy fanaby sy ny tsy marina»**, izay tsy maintsy misidy lalam-piaainana hafa sy hahazo hevitra vaovao, dia tsy milaza ny mpanota ratsy dia ratsy ihany ; fa ny ratsy fanahy (48, ²²) dia ny olona madi-po sady azon' ny aretin' ny tsy finoana (46, ¹²) izay rehetra fatra-pimatiaty amin' izao tontolo izao sady miantehitra amin' ny herim-pon' ny tenany, satria ny fiantsoana handray ny famonjena amin' ny fahasoavana dia tsy mahataona azy. Azony atao sady tokony ho sahiny ny hanatona ny Tompo, satria mety hamono ny fahotany lzy. Noho izany dia tsy tokony hiahahanhana izy, fa tsy misy fototra tokony hilazany, fa mahakivy ny toetrary.

«Ta-hamela beloka dia hamela beloka tokoa Izy». Ny fibebahana sy ny famelan-keloka dia hotorina amin' ny anaran' ny Mpamony (Lio. 24, ⁴⁷). Ity teny ity dia tsy mba latsaka noho ireo teny maro mampionona ilazan' ny mpaminany ny fetezan' Andriamanitra hamela heloka (ohatra : 43, ²⁵; 44, ²²). **«Hamela beloka tokoa»** dia jereo Sal. 130,7 (**«Ao amin' i Jehovah no misy . . . fanavotana be»**) ; Lio. 7, ⁴⁷ (**«voavela ny helony be»**). Raha manomboka hibebaka isika, dia ilaintsika ny hahalala ny halehiben' ny fahasoavana haharetantsika hitoetra amin' izany.

And. 8—9. Jehovah mananatra ny olona ho amin' ny fibebahana sy ho amin' ny finoana. Tsy maintsy hiankina amin' Andriamanitra izy, ka tsy hotabatabain' ny tsy fahitana zavatra hafa ho famonjena. Fa ny teniny ihany no tsy maintsy itokiana ; satria manana fikasana hamony azy lzy, ary izany fikasana izany dia tanterahiny amin' ny lalana, izay hahatonga ny famonjena ao amintsika, na dia mifanohitra amin' ny hevitsika aza izany. Ny amin' ny hoe hevit' i Jehovah dia ampit. Jer. 29, ¹⁰. **«Hevitra hahatonga fiadanana fa tsy loza»**. Ny fiangonan' ny Israely dia alaim-panahy hanary ny fanantenana, hisalasala ny amin' Andriamanitra ka hitady hamony sy hanampy ny tenany. Tsy azony velively ny amin' izay tokony hahitan' Andriamanitra lalana hamony azy. Fa araky ny hevitra mahaolombelona antsika dia tsy azo atao izany. Nefa tsy arak' izany hevitra izany no amonjen' Andriamanitra antsika (I Kor. 2, ¹⁴). Fa izay tadiaviny dia ambony lavitra sady lehibe lavitra noho izay trathy ny saintsika olombelona mahantara ; fa ny fahotantsika na dia be dia be aza dia azony avela, ary ny fontsika ratsy dia azony atao ho tempoliny. Izay isehoan' izany mazava indrindra anefy, dia amin' ny asam-panavotana nataon' i Jesosy Kristy. Izany lalana izany, izay nalehany hanomezany antsika ny famonjena mandrakizay, dia voahidy kosa amin' izay te-hanatona an' i Kristy amin' ny saina aman-kevity ny tenany fotsiny ihany. **«Arakaraky ny fitadiavako hahalala ny famonjen' Andriamanitra bebe kokoa no vao mainka isehoany ho tsy takatsaina kokoa»**, hoy ny mpanompon' Andriamanitra anankiray. Izany dia sady ilaina ho fananarana no famplononana.

And. 10—11. Aseho eto ny fototra hafa milaza ny amin' izay tokony hiankina amin' ny tenin' Andriamanitra sy ny fampantanenana. Amin' ny and. 8—9 dia ny hahavon' ny fikasam-pamonjeny no aseho, fa eto kosa dia ny herin' ny teniny no ambara. Ny hevity ny olombelona dia sady ambany, no kely, no tsy manan-kery, ka dia tsy maintsy ho toy izany koa ny teniny. Fa hafa lavitra noho izany ny an' i Jehovah ;

koa fahotana sady fahadalana ny mihevitra azy ho toy ny feo fotsiny.— Raha ny teny atao ho toy ny mpanompo, izay miverina amin' ny Tompony, rehefa nahalavorary ny raharaha nampanaoovina azy, dia lazaina amin' ny ohatra mahafinaritra izany, izay mampiseho, fa tsy maintsy hahatonga fitahiana ny fanambarany avy amin' i Jehovah. «*Foana*» : tsy miverina aminy mitondra ny raharaha tsy lavorary. Ny fontsika dia toy ny tany maina sy karankaina. Raha mandray ny tenin' Andriamanitra ao am-pontsika isika, dia ho toy ny ranonorana izany ka hanova ny fontsika ho lonaka, ary harina ao anatintsika ny fototra, izay mahatonga fiainana sy fitsimohana. Dia mifoha amin' ny tori-maso isika ka ateraka indray amin' ny fiainam-baovao. Lazaina eto (tahaky izay lazaina matetika amin' ny teny hafa koa) ny fahalalana marina ny herin' ny tenin' Andriamanitra, izay ilaina amin' ny fibebahana sy ny fialantsika. Jereo ny teny ao amin' ny Heb. 4,¹²; izay milaza ny heriny araky ny toetrany, fa tsy ny hery omeny fotsiny ; indro koa Rom. 1,¹⁶; Jak. 1,²¹.

And. 12—13. Tsy maintsy ho fantatr' izy ireo ny vavolombelon' ny asan' ny herin' ny teny amin' ny fiposahan'ny fanavotana, rehefa miverina avy amin' ny fababoboana izy. «*Hivoabanareo*», dia avy an' i Babela (48,²⁰; 52,¹¹ —). Raha lazaina koa fa fialohana sy ohatra ary antoky ny famonjena amin' ny alalan' i Kristy ny fiverenana ambara eto, dia mety sady mazava tsara izany. «*Llai famonjena mandrakizay*» no iandrinan' ny sain' ny mpaminany eto tahaky ny mandrakariva. — Ka dia lazaina amin' izany, fa ny fanavotana ny fiangonana no raharaha, izay tsy maintsy hotanterahin' ny teny. Fa raha tsy nety nandray izany teny izany tamimpinoana ny Isirael, dia tsy ho azon'ny Tompo atao ny hitondra azy hody. Toy izany koa amintsika, fa «ny Filazantsara no herin' Andriamanitra ho famonjena antsika». — Izany fodiana izany dia tsy maintsy ho feno firavoravoana sy fihobiana. «*Hitondra anareo*», dia hitondran' i Jehovah, Izay hitari-dalana ny tobin' ny mpiverina (52,¹²). Lazaina mafy eto, fa tsy mba fanafahana fotsiny amin' ny fanandevalozana izany, fa tsy maintsy hatao amim-pitaliana lehibe koa. Ary ny zava-boahary rehetra dia hiaramifaly aminy (indro 44,²³; 49,¹³, izay milaza ny fampanantenana mifanandrify amin' ny fampirisihana). Indray andro any, dia hahita soa amin' ny fahafahan' ny Zanak' Andriamanitra koa ny zava-boahary. Andriamanitra dia manomboka ao amin' ny olony, nefo tsy mitsahatra, raha tsy efa mamirapiratra amin' ny tany rehetra ny voninahitry ny fanjakany. Ny fandehanan' ny olon' Andriamanitra dia mazana fandehanana amin' ny loha mitanondrika, maso voalamina, ary lela miraikitra ; nefo kosa tsy maintsy hiantefy any Paradisa amin' ny fihobiana tsy azo tononina. Tsy misokosoko no amakantsika izao tontolo izao, fa manana famonjena tainteraka sy mamirapiratra, izay tsy takona afenina isika. Ny fanavotana tany Babela dia tsy mba ohatra amin' ny fodiana any amin' ny tany vao-vao ihany, fa amin' ny fiposahan' ny famonjena ankehitriny koa.

Ny fampanantenana ao amin' ny and. 13 dia mampahatsiaro ny 41,¹⁹. Ny efitra, izay vakin' ny olon' Andriamanitra, dia ovana ho Paradisa. Ity tanin' ny fanozonana ity, dia tsy maintsy hosoloana tanim-pitahiana. Moa lazaina fotsiny amin' izany, fa raha sambatra sy faly amin' ny famonjena aho, dia hamirapiratra amiko avokoa ny zavatra rehetra ? Tsy azo lavina fa na dia ny zava-madinika sady ambany azo dia hanjary ho hafa azon' ny fahazavan' ny fitiavan' Andriamanitra. Izay mandroso amin' ny anaran' i Jesosy, miaraka amin' i Jehovah, ho mpiandry azy (Sal. 23), dia hamaivanina amin' izay rehetra mampahory sy mampalahelo azy. Ny fahamoram-pony dia manaisotra ny fitonantonanana sy ny fahadi-

sadisana rehetra. — Nefa tsy mba ohatra totsiny amin' ny toetra anaty ihany no lazaina amin' ny fitondran' Andriamanitra ny olony hody; fa ny zavatra rehetra ao amintsika dia hovana amin' ny famonjena ataon' i Kristy. Nefa ny zavatra rehetra koa, dia tsy maintsy hovana noho ny amintsika. Ny zava-boahary rehetra, dia hovotsorana, ka hiseho amin' ny voninahitra mahagaga. Izany toetra paradisa izany no lohataona mandrakizain' ny fanjakan' Andriamanitra tanteraka. Satria izany fanovana izany dia «*bo anarana bo an' i Jebovah*» hanome voninahitra Azy, ary «*bo famantarana mandrakizay*» dia mari-pahatsiarvana. Izany fanovana izany, dia tsy zavatra ilaina vetivety ihany, fa ho toetrany hatrany hatrany.

Izany fiovana ivelany vokatry ny dian-tongotry ny finoana izany dia hita amin' ny tantaran' ny fiangonana. Fa hevero ny fanovana ny fahafoanan' ny efitra, rehefa mampandroso ny asany ny fiangonana, fa voasa ny tany, ary na dia ny toe-piainan' ny olona ivelany aza dia miova any amin' ny tany izay azon' ny misionaiasana.

I. TOKO. 56, 1—8 : *Ny tranon' Andriamanitra dia mivoba bo an' ny firenena rehetra.*

Ny fananarana sy ny fiantsoana natao tamin' ny toko mialoha dia mbola tohizana fohifohy amin' ity fizarana ity. Ireto andininy mialoha ireto dia mamerina mazava ny ao amin' ny 55,^{6,7}. Raha ny Israely no kendren' ny fiantsoana voalaza teo, dia ireo voaongana tsy ho isan' ny Israely indrindra kosa no todihina eto, ary aseho amin' ny tampanantena fa tsy misy mahazo mihambo eo anatrehan' Andriamanitra ho manana rariny ho azy hiditra ao amin' ny famonjena sy ny fanjakan' Andriamanitra. Fa fiantsoam-pahasoavana izany, ka tsy mahasakana amin' izany ny toetra ivelany. Fa ny fanasana lehibe dia eta voaomana hamoriana koa ireo ao an-dalambe sy amin' ny sisimboly (Lio. 14,²³). Izay tadiavin' Andriamanitra dia ny hahafeno ny tranony, ary tsy misy rariny hahazoana mitoetra ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra asa-tsy amin' ny fibebahana sy ny finoana ihany. Ny apostoly Petera dia nahita mazava tsara ny faminaniana tahaka ity, raha nampahalalain' ny Tompo azy, fa tsy ilaina ny ho tonga jiosy vao hahazo anjara amin' ny famonjena. Ny teniny volohany tamin' i Kornelio, izay mampiseho ny fifaliany noho ilay fahitana feno fampiononana nasehon' ny Tompo taminy ny amin' ny jentilisa, dia ako mazava avy amin' ity faminaniana ity (Asa. 10,³⁴— : «*Tsy mizaha tavan' olona Andriamanitra, fa amin' ny firenena rehetra, izay matahotra Azy ka manao ny marina no ankasitrahany*»).

And. 1—2. «Efa madiva ho tonga ny famonjeko, ary efa biseho ny fabamarinako», dia famonjena ho vavolombelon' ny fahamarinan' ny fanekena ataon' Andriamanitra sy ny fahatanterahan' ny tampanantena ny. Ny amin' ny fahamarinan' Andriamanitra ho fototry ny famonjena dia jereo. 42,⁶; 46,¹³.

Raha lazaina fa akaiky ny famonjena, dia tsy iray ihany no hevit' izany ao amin' ny Soratra Masina, fa: 1) manondro ny fiverenena avy any Babela sy ny andro ho avy mahasambatra, izay foronina ho an' ny olon' Andriamanitra; 2) atao amin' ny fanambaran' i Kristy volohany ny fahaoam-pamonjena (Lio. 3,^{6,16}; Mat. 3,²; 4,¹⁷); kendrena amin' izany ny fanambarany ny fahatanterahan' ny famonjena (Filip. 4,⁵; Rom. 3,¹¹): «ny famonjena antsika dia akaiky kokoa». Lio. 21,³¹: «*Akaiky ny fanjakan' Andriamanitra*»). Ireo hevitra ireo dia samy mampiseho fampirishana mafy hanatona an' Andriamanitra amim-pinoana. Hahatsiravina mihitsy ny adidintsika sy ny fa-

tiantoka, raha akaiky antsika ny famonjena, nefà tsy mety mitady anjara amin' izany isika. Eto dia miangavy mafy Izy, mba tsy hanarian'ny olona ny famonjena noho ny toe-panahy ratsiny. Jehovah hitana ny teniny ary hanome ny famonjena nampanantenainy, ka moa tsy mba haharitra amin' ny fanekena nataony kosa izy ireo ka hitondra tena araky izay mahame-ndrika ny olon' Andriamanitra ? *Tandremo ny rariny, ary manao ny marina* ; ny ataony rehetra tsirairay dia hitanaraka amin' ny didin' Andriamanitra, ary ny fisainany sy ny lalany rehetra dia ho voafaritry ny sitrapon' Andriamanitra. Toa voalaza kely amin' izany, fa misy mahazo ny famonjen' Andriamanitra noho ny fitondrantenany, tahaky izay voalazan' i Petera ao amin' ny Asa. 10,³⁵, ho olona matahotra an' Andriamanitra, izay manao ny marina», ka tsy mila ny fahasoavany. Nefà eto dia tsy misy fototra hafa noho izay voalaza ao amin' ny toko faha-⁵⁵ aseho ha-hazoana anjara amin' ny soa ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra. Fa ny fanahy tsy miolakolaka sy ny fo misokatra no azon' Andriamanitra omena anjara amin' ny fahasoavany. Izany fanahy tsotra izany dia miseho ho faniriana an' Andriamanitra (55,¹⁶), nefà miseho koa ho fanoavana Azy ao amin' ny fieritreretana (56). Ary tsy maintsy tsarovana fa amin' izany fanoavana marina ny didin' Andriamanitra izany, no itrebonan' na fanirim-pahasoavana sy itomboany («ny lalana no mpitaiza antsika ao amin' i Kristy»). Ary ireny, tafiditra tao amin' ny fiangonana tamin' ny andro Pentekosta ireny, dia «olona mpivavaka tsara»(Asa, 2, 5). Ary azolazaina, fa izay tian' ny mpaminany haseho eto, dia ny faniriana marina ao ampo. Ary izany fahamarinana izany dia miseho amin' ny fitadiavan' ny olona hanao ny sitrapon' Andriamanitra sy hiala amin' ny fahotana ary hanoa sy hanaraka ny lalana. Fa raha tsy izany dia faniriana sy fitadiavana sandoka fotsiny, izay tsy mahatarika ho amin' ny finoana.

Ao amin' ny and. 2 dia misy tankalazam-pahasambarana, izay mampahatsiaro ny teny ao amin' ny Mat. 5,⁶ : (Sambatra izay noana sy mangataheta ny fahamarinana). Izay ananaran' ny mpaminany eto indriandra hatao sy hotandremana dia ny fahamarinana, izay miseho amin' ny fanoavana ny didy momba ny Sabata amin' ny ilany anankiray, ary amin' ny ilany anankiray dia amin' ny fitiava-namana. «*Miaro ny tanany tsy hanao izay ratsy akory*». Izany dia toa mampikambana ny loha-hevitra ao amin' ny didy momba ny fitiava-namana. «Ny fitiavana tsy manisy ratsy ny namana» [Rom. 13,¹⁰], tahaky ny anononana ny didy momba ny Sabata hanaovana iray fonosana ny didy rehetra momba an' Andriamanitra. Ary tsy sendrasendra foana no nanononana mafy ireo didy ireo amin' ireto andininy ireto ; fa izany dia miankina amin' ny fototra momba ny tenin' ny lalana, jereo indrindra ny Eks. 31¹³⁻¹⁷. Izany dia teny mazava milaza ny amin' izay hataon' Isiraely hahavelona azy ao amin' Andriamanitra sy ho an' Andriamanitra, mba hakany hery ao aminy amin' ny fahoriany sy ny raharahany rehetra ary hanamasinany ny fianany ho Azy. Noho izany ny Sabata dia mety ho famantarana mandrakizay amin' Andriamanitra sy amin' ny Zanak' Isiraely. Ary raha izany, ny fandikana izany dia famantarana mazava koa ny mahatasaraka azy amin' Andriamanitra. Ny didy ny amin' ny Sabata dia efa nisehoan' ny haratsiam-panahy matetika tamin' ny Isiraely. Noho izany no itenenan' ny mpaminany mafy mihatra amin' izany fahotana izany matetika (Am. 8,5 ; Jer. 17,²¹ — ; Ezek. 20,¹² — ; 22,⁸⁻²⁶). Ka dia tsy mba sendrasendra fotsiny ny ananaranà ny olona eto hanaja sy hitandrina ny Sabata. Misy fananarana mitovy amin' izany koa ao amin' ny 58,¹³. Tamin' ny andron' ny fahababoana dia mbola lehibebe kokoa noho izany indray aza ny hevitri ity didy ity, ka tonga marika mampiavaka ny Isiraely tamin' ny

firenena jentilisa ; fa ny zava-dehibe rehetra momba ny fanompoana an' Andriamanitra araky ny fomba ankarihary (dia ny tempoly sy ny fanta-trita) dia tsy azo natao. Noho izany dia mifanandrify tsara amin' izay ilaina ny ilazana izany zavatra izany eto. Fa ny didy momba ny ivelany fotsiny dia tsy ilaina sady tsy tokony hoheverina eto. Fa Andriamanitra tsy afa-po amin' ny firaiketana amin' ny lalana sy ny fanekena araky ny fomba ivelany, fa tsy maintsy ho amin' ny fo tokoa ; jereo ny and. 4 sy 6, izay anononana mazava ny fitandremana ny Sabata miaraka amin' ny fitiavana ny sitrapon' Andriamanitra sy ny anarany.

And. 3. Ny fananarana mba handray am-pinoana ny famonjena, izay homen' Andriamanitra, dia ambara koa (indrindra fa amin' ity fizara na ity) amin' ireo izay toa voasakana tsy hanatona izany. Ny fiangonna tamin' ny Testamenta Taloha, dia fiangonam-pirenena voafety, ary ny fesiny dia ny maha-taranakaavy amin' i Abrahama. Izany taranaka izany araky ny nofo dia tanim-boaloboky ny fanjakan' Andriamanitra hatrany hatrany, ary amin' ny fesin' ny lalana no anavahana azy amin' izao tontolo izao. Ka tena tsy azo atao ny handray ny «*hafa firenena*», dia ny firenena jentilisa araky ny fihaviany ho ao amin' ny fiangonan' ny Isiraely. Ary ny lalana fidirana dia mazana voafety amin' ny faritra mazava. Araky ny voalaza ao amin' ny Deo. 23 dia tsy misy Moabita na Amonita mahazo miditra amin' ny fiangonan' i Jehovah; fa ny zafiasin' ny Edomita sy ny Egyptiana dia mahazo miditra ihany. Ny amin' ireo firenena sis dia tsy misy teny mitaritra milaza azy. Nefa eto dia mampionona ny firenena rehetra na to' inona na to' inona Jehovah, fa harodana ny fefy misakana. Ny varavarany ny fanjakany dia vohany hidiran' ny olona rehetra. Tsy ilaina hanontaniana amin' izany ny toetra sy ny firenena ombana. Fa mivoha ny lalana mankany amin' ny famonjena na ho an' ny Jio sy na ho an' ny jentilisa.

Toa mbola vao mainka miseho ho ratsiratsy kokoa indray noho ny fiheverana ny hafa firenena, raha ny raharaha momba ny *ionoka* no heverina. Ny ionoka israelita no neverina eto; fa tsy tokony hisalasalana, fa maro ny tovolahy israelita no natao ionoka koa tahaky ny fanaon' ny firenena tany Asia andrefana tamin' ny tandapan' ny mpanapaka na ny mpiambina ny vadin' ny olona ambony etc. Ny teny Hebreo ao amin' ny 39,⁷ nadika hoe «tandonaka», dia mitovy amin' ny teny Grika ao amin' ny Asa. 8,²⁷ nadika hoe tandapa. Fomba ela sady niely fatratra izany, indrindra fa tamin' ny fanjakana tany Mesopotamia; ary ireny dia noheverina ho tahaky ny andevo mihitsy. Ao amin' ny Deo. 23,² dia tsy nahazo niditra tamin' ny fiangonan' i Jehovah mihitsy ny ionoka. Ary tsy noho izy voatery hanao izany no anton' io fandrarana io, fa ny hampisehoana ny haratsin' izany fanao mahamenatra tany Asia izany. Izany fitakiana atao' ny lalana izany, dia mampiseho fa tsy maintsy hajaina ny fomba aman-toetra rehetra namorongan' Andriamanitra antsika. Izany fandrarana izany, dia maharitra ho zavatra ilain' ny firenena, ary indrindra fa amin' ny olona tsirairay. Amin' ity faminaniana ity no andravana izany fesin' ny lalana izany. *Aoka ny ionoka tsy bilaza hoe : «Indro bazo maina abo».* Marina tokoa fa tsy hisy taranaka intsony avy aminy. Ny androny dia tsy hoatrinona no sisa, ka tsy misy andrasany afa-tsysty ny fahafatesana. Nefa tsy tokony hilaza izany izy, ka hanadino ny fiantsoampahasoavana atao' Andriamanitra; tsy hibanjina fotsiny ny kilemany fa hijery ny fanasana atao' Andriamanitra ho an' ny olona rehetra. Famindrampo lehibe tokoa no miseho amin' izany tampanantenana izany. Hita fa araky ny androsoan' ny andro no ialan' ny akofa ifonosan' ny votootatin' ny lalana miandalana.

And. 4—5. Ity dia fampiononana manokana ho an' ireo mahantra ireo. Raha te-hitoetra ao amin' i Jehovah sy ny sitrapony marina tokoa izy, dia tsy maintsy hahazo hitoetra ao amin' ny tanànan' Andriamanitra koa amin' ny andro ho avy. Ny hoe: «*ao anatin' ny mandako*», dia tsy ny mandan' ny tempoly, fa ny mandan' i Jerosalema; ho isan' ny mponina ao ireny.

Inona ary no zavatra hisy, izay hahafa-po azy amin' izany andro ho avy izany? «*Fahatsiarovana sy anarana, tsara lavitra nobo ny an' ny zanakalaby sy zanaka vavy*», Heverina ho soa ihany tokoa ny mahazo miara-miriaria amin' ny zanaka amam-para, nefo soa lehibe lavitra noho izany ny hahazo anjaran-janaka ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra. Voalaza ao amin' ny 2 Sam. 18,¹⁸ fa Absaloma dia nanao tsangambato, izay notononiny tamin' ny anarany, satria tsy mba nanana zanaka lahy, izay hahatsiarovana azy izy. Moa zavatra toy izany ve no kendrena amin' io teny io? Jehovah manome toky, fa na ny tenany na ny fiangonany, dia tsy hanadino azy. Efa nisy nanondro ny teny ao amin' ny Mat. 26,¹³ ho fahatanterahan' izay voalaza eto (dia ny fahatsiarovana an' i Maria). Nefo toa kely loatra raha izany; fa hampaninona antsika ny fahatsiarovan' ny hafa antsika, raha efa tsy eo intsony hahita izany ny tenantsika? Moa tsy ny fahavelomana mandrakizay eo anatrehan' Andriamanitra no ampanantenaina eto, ka omena toky izy, fa tsy hesorina eo amin' ny bokin' ny fiafnana ny anarany? (Apok. 3,⁵).

And. 6—7. Izany dia fampiononana mahasambatra ho an' ny hafa firenena na firy na firy, izay manolotra ny fony ho an' i Jehovah. Ny fanekena ivelany fotsiny dia tsy ampy; fa Izy te-hanana firenena, izay *hano-mpo Azy* (izany teny izany dia fanao indrindra amin' ny fanompoan' ny mpisorona, ary eto dia ny fanompoana an' Andriamanitra amin' ny hevitra teritory kokoa no tondroina) *sy ho tia ny anaran' i Jehovah*, raha manai-ky azy an-tsitraro sy amim-pahatsorana *mba ho mpanompony*, izay manamasina sy manokana ny fiafnany ho Azy, na amin' ny sabata na an-kobandro. Hahazo hankany amin' ny tendrombohitra Ziona izy *ka hampifaliny ao amin' ny tranony fivavahana*. Ny fihalonany amin' i Jehovah dia ho tonga andro firavoravoana ho azy (ampit. 25,⁶). Heverina amin' izany ny fitahiana rehetra, izay aïdina ho an' ny fiangonana avy ao an-tranon' i Jehovah mbamin' ny fahazoana manatona Azy, ka andraisana valim-bavaka. Neta miaraka amin' ny anambaran' ny mpaminany ny tempoly ho trano fivavahana, dia heveriny amin' izany koa ny fanompoampanatitra tohizan' ny toe-piainan' ny fiangonana amin' ny andro ho avy. Ny tarehin' izany fivavahana amin' ny andro ho avy izany, dia nalaina avy amin' ny toetra amam-pomban' ny fivavahana tamin' ny fanekena Taloha. Nefo any ankoatra lavitr' izany fotoana izany, no tratry ity hevitra ity. *Trano fivavahana bo an' ny firenena rebetra*. Amin' ny fivavahana nataon' i Solomona tamin' ny fitokanana ny tempoly dia voatonony, fa ny firenena hafa dia hitady hivavaka ao amin' io tempoly io (1 Mpanj. 8,⁴¹ —). Eto dia tsy avakavahana izay hahazo hitady an' Andriamanitra, fa ny tempoly (ny fahatanterahan' izany dia Kristy sy ny fiangonana) dia hanangona sy hitarika ny olona rehetra ho ao ambanin' ny fitahiany.

And. 8. Aseho mazava eto, fa ho lehibe sady hitombo isa ny fiangonana, ka tsy hahazo ny Israely ihany, fa hitatra amin' ny firenena rehetra. «*Ny Israely voaroaka*», indro ny 11,¹². Tsy hangonina mitokana izy, fa Jehovah «*mbola hamory ny sasany koa*» hatambatra amin' ny fiangonana, tahaka izay ampanantenain' ny Tompo koa ao amin' ny Jao. 10,¹⁶ («ondry hafa izay tsy amin'ity vala ity»). Izany fanomezan-toky iza-

ny dia tanterahin' i Jehovah amin' ny andro samy hafan' ny misiona. Ny fitanjozotry ny Jentilisa mibebaka dia tsy hitsahatra. Ny Israely voavonjy dia ho tonga fototra amin' ny fiangonan' Andriamanitra.

Izany filazana ny fampanantenana ny amin' ny fidiran' ny olona rehetra ho amin' ny fanjakan' Andriamanitra izany, dia fampidirana na sasinten' ny filazantsara, tahaka izay lazain' ny Tompo sy ny Apostoly ao amin' ny Mat. 28,¹⁹; Gal. 3,²⁶⁻²⁹ (: «tsy misy intsony na Jiosy na Grika»); Rom. 3,²² (: «tsy misy hafa»); Efes. 2,¹¹—(: «nandrava ny efity ny fisarahana»). — Izany rehetra izany dia ampy hampiseho, fa mamoha varavara ho an' ny olona rehetra Andriamanitra ka mety handray izay rehetra manatona an' i Kristy.

J. TOKO. 56,9 — 57,²¹: *Andriamanitra hamaly ny ratsy fanaby ary hamonjy izay mibebaka.*

Ny feo re eto, dia hafa lavitra noho ny tamin' ny fizarana mialoha. Ity teny ity dia toy ny tadio milatsaka tampoka, raha mbola ilay mami-rapiratra sy mahafinaritra iny ny fahazavan' ny masoandro ; nefatsy ela dia tony indray izy eo amin' ny 57,¹⁴—. Amin' ny fotoana izay ampiononan' i Jehovah ny olony no ampianjerany koa ny fanantenan' ny ratsy fanahy rehetra. Na toy inona na toy inona halehiben' ny famonjena sy fihopampany dia tsy mba mahasoa izay mitady hikorana sy hanaram-po amin' ny fitaliana araky ny nofo izy tsy akory. Amin' ny toy izany no tsy maintsy ilazana, fa akaiky ny famonjena, ka dia tena akaiky koa ny fitsarana. Ny herim-po masina no maharombaka ny fahasoavan' Andriamanitra. Amin' izay misy ny faty no ivorian' ny vorona mpihaza. Raha lo ny fivoriana, ary miasa foana ny fitoriana fibebahana, dia eta mby eo ambaravarana ny famaliana. Angamba izany teny izany dia mba hahay hampifoha sy hampieritreritra ny taranaka mandimby ny amin' ny famonjena.

i. TOKO 56,9 — 57,². *Ny fabotan' ny lehibe.*

And. 9. Ny Israely dia oharina amin' ny andian' ondry. Araky ny ahitan' ny mpaminany azy eto dia tsy manana mapiro sadyefa atolotra ho amin' ny fahavoazana izy. Fa avadiky ny mpiandry azy izy (and. 11), ary mahantara sady malemy ny tenany.

Raha ny bibi-dia ampirisihina hiantampy aminy, dia tsy maintsy hilaza ireny, faefa hanina mby am-bava izany ka tsy azo avela. Andriamanitra tsy te-hisakana ny fitsarana tsy hihatra amin' ny fiangonana, raha tsy ny fikirizana amin' ny fahotana no efa miova. Ny teny eto dia mitovy amin' ny teny ao amin' ny Jer. 12,⁹ sy Ezek. 34,⁵ («ny ondriko dia rembin' ny bibi-dia rehetra»).

Ny firenena jentilisa no kendrena amin' ny hoe bibi-dia. Fa ireny indrindra no entin' Andriamanitra matetika ho fiasam-pamaliany.

Jehovah eto dia mandrahona azy amin' ny loza tahaka izay nanjo ny firenena folo. Fa raha tsy te-ho levona amin' ny fahajentilisana izy, dia tsy maintsy manaiky hibebaka. Fa ny fitsarana tsy mba mitsitsy azy, na dia atao hoe ondrin' i Jehovah aza izy. — Toy izany no efa namelan' i Jehovah ny bibi-dia hiantampy amin' ny fiangonany tamin' ny andro samy hafa, mba ho famaliana ny toetra matimaty ananany. Azo heverina ho isan' izany ny famelezana sy ny fitondrana ratsy nataon' ny Tarta (firenena tany Asia afovoany) sy ny *Sara-Sena* (ny mahomedana tany Syria sy Palestina tamin' ny Croixade) ary ny Vandale (ny firenena barbara tany Germania, izay namely any Europe etc.) tamin' ny fiangonana.

Raha manan-kery amin' ny fiombonana kristiana ny toe-panahin' ny

Jentilisa, raha miala sy manda ny firaosana amin' ny fiangonana araky ny ivelany ny maro, raha ny ankamaroany amin' ny hendry sy ny manantsaina manolo-tena amin' ny materialisme, dia misy fomba samy hafa ihany azo anazavana izany. Nefa moa tsy avy amin' ny amelan' ny Tompo ny bibi-dia hiantsampy amin' ny ondry ho famaliana izany, fa manana ny filazantsaran' ny famonjena izy, nefo tsy mino?

And. 10—11. Raha tsy maintsy ho tonga ny famaliana, dia azo fantarina na amin' ny toetry ny mpitarika (56,⁹), na amin' ny toetry ny be sy ny maro izany (57,^{3—13}). Ary ho amin' ireo mpitarika no ipahan' ny teny aloha. Amin' ny ilany anankiray dia aseho fa efa nampahantra ny ondry izy tamin' ny fiandrasany azy tahaky ny fanaon' ny mpitamby; koa izy ireo no manana adidy sy tsiny lehibe indrindra. Ary amin' ny ilany anankiray kosa, ny saharatsian' ny olona dia miseho amin' ny toe-panahin' ireo mpitarika ireo. Noho izany dia ny toe-panahin' ny mpitarika sy ny fomba amam-panaony no iankinan' ny toetry ny olona amin' ny andro amam-potoana rehetra; ary noho izany koa dia tsy mety sasatra hanambara ny fahotan' ny lehibe sy ny mpitarika ny Soratra Masina.

Ny mpitiliny dia ny mpitilin' ny Israely. Ny mpaminany no heverina indrindra amin' izany (indro 21,⁶). Tsy maintsy hitandrina sady hanambara ny loza ho avy izy ka hananatra ny olona (58,¹). Nefa miraviravy tanana fotsiny izy ka tsy manana fahalalana araky ny fanahy, ary noho izany dia tsy azony atao ny hamoha ny fieritreretana. Ireny dia tahaky ny amboa be tory, izay tsy mahambina ny bibi-dia sy ny fahavaloo. Ny fahalainana araky ny fanahy no tena fototry ny fahotany. Ny hafa indray kosa dia tsy mety vokim-paniriana (and. 11). Ny mpaminany hafa dia mampihatra izany fahadisoana izany koa amin' ny mpaminany sandoka; tahak' izany Mik. 3,^{5,11} («Ny mpaminany manao fankatovana hahazoany vola»); Jer. 6,¹³; Ezek. 22,²⁵. (Ny mpaminanin' ny Israely dia mihinana olona sady mahalasa ny harena sy ny zava-tsoa. Ny mpaminany sandoka tondroin' ny mpaminany eto, ary hita koa ao amin' ny Jer. 29 sy ao amin' ny bokin' i Ezekiel, dia mazana niseho tamin' izao fotoana izao. Tsy nahoan' ireny ny hitady izay hahasoa ny fahin' ny olona, fa ny hahasoa sy hampiadana azy ihany no noheveriny; izany takampanahy izany dia ananarana koa ny mpitandrina sy ny mpitarika, mba hitandrin-tena tsy ho voany (1 Tim. 3,³; Tit. 1,⁷)).

And. 12. Anankiray amin' ireny mpitarika tsy matahotra an' Andriamanitra ireny (mpaminany, mpisorona ary loholona) no miteny. Ny teniny dia ampy hampiseho ny toetr' ireo mpaminany lian-kanina ireo, izay nikorana sy niliba tamin' ny fananan' ny namany. Ny androny rehetra dia laniny tamin' ny fikoranana sy ny fidorohana (ampit. 5,¹¹;—28,⁷). — «*Rahampitso dia ho tahaky ny anio ihany*». Tahaka izany no filazan' ny matokitoky foana; ataony ho azo tanterahina mandrakariva izay tiany. Ao amin' ny 22,¹³. (Aoka isika hihinana sy hisotro») kosa dia ny fivarianalavo vokatry ny ahiahy no hitantsika. Rehefa ny faniriana no avela hanjaka, dia neverina ho tsara avokoa ny antony rehetra na toy inona na toy inona.

TOKO 57,^{1—2}.

Hanahoana ny hanjo ny firenena, raha mihalany miandalana ny olo-marina, fa ny ratsy fanahy kosa dia manorobona sy mamony fatratra? Raha sendra nisy marina folo tany Sodoma, dia tsy ho nannona ny tanana Jehovah. Ny fisian'ny olona marina no ahatsindriany fo amin' ny firenena, fa ireny no toy ny andry manohana azy; fa maty ny

anankiray, ary manaraka koa ny hafa, ary tsy misy mihevitra ny anton' izany. Misy fitarainana toy izany voalaza ao amin' ny Mik. 7,¹ — ; Sal. 12,². Raha ny amin' ny marina dia tsy misy antony ny fitarainana. Fanaovan-tsoa aminy, raha miaro azy tsy ho tratry ny andro mampahory izay ho avy Jehovah. Noho izany no ampiononany an'i Josia amin' ny hanangonany azy any amin' ny razany alohan' ny hahatongavan' ny loza (2 Mpanj. 22,²⁰). Ary iza amin' ny olon' Andriamanitra no tsy maniry hahazo hiala sasatra alohan' ny hisehoan' ny andro mampahory. Aseho mazava eto, fa *izay rebetra mizotra amin' ny hitsiny*, dia izay marina sy mahitsy eo anatrehan' Andriamanitra (Ohab. 4,²⁴⁻²⁷), dia hiditra amimpadianana any amin' ny fahafatesana.

Ny fasana (ny «fandriany») dia tsy zava-mahatahotra aminy. Rariny mihitsy ny ilazana fa «miseho somambisamby eto ny fampiononana amin' ny Testamenta Vaovao». Amin' ny olom-boafidy dia misy fialan-tsasatra miara-tonga amin' ny fahafatesana, ka tsara lavitra noho ny ady sy ny tsy fiadanana amin' ity fiainana ity. Nefa raha Andriamanitra mampody ny azy ao an-trano alohan' ny ahatongavan' ny tafio-drivotra, dia fambara ratsy ho an' ny hafa kosa izany. Izany dia filazana fa akaiky ny fitsarana, sady famantarana mahatahotra, nefo tsy heveriny akory. Izay tsaroan'ny fiangonan' Andriamanitra ho mavesatra, netà niasa lalina tamin' ny finoany sy tamin' ny fanambarana azony, dia hoheveriny ho mora, rehefa avy ny andro hamindrana azy hody. Izany dia ny andro mampahory sy mampidi-doza, izay niseho matetika tamin'ny fiangonana tamin'izay ary angamba mbola hiseho indray koa.

II. *And. 3—13. Ny fabotan' ny vahoaka.*

And. 3—4. Amin' ity strofa faharoa (and. 3—13) ity no anaovana ny fiampangana sy ny fandrahonana ireo taranaka velona tamin' izao fotoana izao, izay nahita ny fahafatesan' ny olona marina, nefo tsy mba nitsetra na nalahelo akory (and. 1—). Ary aseho eto koa fa voan' ny fadravana ny faharatsiana sy ny fahavetavetan' ny olona. Fa na dia vonona hampiseho ny famonjeny aza Jehovah, dia mbola mikiry amin' ny fanompoan-tsampiny mahavoafady sy mahafabaraka ihany izy. Izany dia toy ny manao antso avo, fa tsy maintsy hisy fiovana sy fibebahana (55, 7), rehefa hitan' ny masonry ny famonjena ka hatolotra ho azy. — Izany alahelo masina izany dia miseho amin' ireto andininy ireto, ary hita koa amin' ny Testamenta Vaovao amin' ny tori-tenim-pampibebahan'i Jaona mpanao batisa tamin' ny «taranaky ny menarana» sy ny teny fandrahonana nataon' ny Tompo tamin' ny fariseo (Mat. 23) :

Mankanesa aty bianareo. Ampitahao amin' ny toko 41,¹. Antsoina hihaona amin' Andriamanitra izy, mba handrenesany avy amin' ny teny aloaky ny vavany, ny amin' ny kazaran' olona ambany sy ny amin' izay hanjo azy. *Zanaky ny mpanandro, taranaky ny mpaka vadon' olona sy mpijangajanga!* Lazaina amin'izany, fa efə notorontoronina tamin' ny finoana zava-poana sy ny fivavahana amin' ny sampy izy, ka dia manahaka an-dreniny, dia ny fiangonana israelita taloha, izay efə nandika ny didin' Andriamanitra mazava, mandrara ny amin' ny fanandroana samy hafa (Deo. 18,¹⁰), ka noho izany dia tsy misy anaram-panajana metimety kokoa homena azy tahaky ny hoe «mpanandro». Raha sendra misy te-hampietry olona, dia ny reniny no tenenina ratsy. Indro i Sam. 20,³⁰ ny amin' ny Jonatana : Hianao dia zanaky ny vehivavy maditra sady mpiodina. Noho izany no anomezana ity anarana ity ho an' ny ratsy fanahy amin' ny lsirael ; izay kendren' Andriamanitra amin' izany dia ny handoro ny fieritreretany. Raha mbola lazaina koa fa taranaky ny mpa-

ka vadin' olona sy mpijangajanga izy, dia tsy maintsy tsarovana fa ny fanompoan-tsampy dia nantsoina ho fijangajangana tamin' ny Testamenta Taloha (indro 1,²¹). Noho izany no ilazan' ny mpanohitra an' i Jesosy (Jao. 8,⁴¹), fa «tsy nateraka tamin' ny fijangajangana» izy; «iray no Rainay, dia Andriamanitra». Ireny dia manana rariny kely ihany hireharehany amin' ny tena fihaviany araky ny fanahy, tahak' ireo izay heverin' ny mpaminany amin' izao fotoana izao. Efa tafalentika lalina amin' ny faharatsiana izy. Nefa na dia izany aza dia sahiny ny mihomehy ireo mitoetra mafy amin' ny Tompo, ka manome tsiny azy noho ny toetrary. Tsy tantany fa amin' izany dia ny tenan' Andriamanitra, Izay mankasitraka ny mino Azy sady mampiteny ny mpaminany, no esoiny. Ao amin' ny 37,²³ dia misy koa fanontaniana feno alahelo tahaky ny eto. Voalaza ao amin' ny 66,⁵ koa ny fahoriania sy ny fijalian' ny tsara fanahy noho ny fanesoana atao' ny miara-monina aminy. Noho izany dia borabin' ny mpaminany eto ny fahantran' ireo mpaneso ireo. Fa «*tena taranaky ny fiodinana sy taranaky ny lainga*» izy, avy amin' ny fisarahan' ny taranaka taloha tamin' i Jehovah («fiodinana» sy ny fanompoany ny sampy («lainga», satria izany dia sady fitaka anoherana an' i Jehovah no famitahan-tena mahatsiravina). Ary avy amin' izany no nihaviany, ka tsy azo lavina izany.

Amin'ny andininny manaraka (and. 5—11) dia asehon' i Jehovah amin' ny filazana ny fanompoan-tsampy maro samy hafa (and. 5—9) sy ny fahasarotry ny fanaovany izany (and. 10—11) ny porofo ahitana, fa marina ny fiampangana azy sy ny anarana nomena azy.

And. 5—9. Ny fototra voalohany anankinana ny zavatra ambara ao amin' ny boky fampiononana manontolo, dia ny fahababoana sy ny Israely voababo; nefo ity filazana eto ity, dia toa mifanandrify kokoa amin' ny fotoana teo aloha, tahaky ny tamin' ny andron' i Manase (2 Mpanj. 21). Ny fivavahana tamin' ny andriamanitra samy hafan' ny jentilisa dia efa niorina teo amin' ny tany. Ny bokin' i Ezekiela manambara fa velona sady be koa ny fanompoan-tsampy tany amin' ny fahababoana. Nefa tsy ny hilaza izany no kendren' ny mpaminany eto, fa mitodika ny andro lasa hataony ohatra amin' ny ankehitriny izy. Koa lazainy eto, fa ny taranaka velona tamin' izao fotoana izao, dia nanaraka ny dian' ny razany ratsy fanahy. Noho izany dia hita fa azo atao ny hilaza, fa izay tsy mifanitsy amin' ny toetry ny andro tany Babylona dia nalaina tamin' ny andro lasa. Raha misy zavatra hafa miseho amin' ny fivavahany amin' Andriamanitra, dia izany no manambara, fa mbola amin' ny lalan-dratsy nomban' ny taranaka rarsy fanahy teo aloha ihany no ombany. Tsy mbola nafoiny ny Saina amam-panaony, (ampt. Mat. 23,³²). Fa mame-no ny famaran' ny razany izy. Angamba izany fampikambanana ny fahotany amin' ny an' ny razany izany, dia mba hahay hanokatra ny masony sy hanaisotra ny rakotra ao amin' ny fieritreretany.

«*Hianareo izay mahaimay ny tonareo amin' ny hazo terebinta*». Ny fanompoan-tsampy dia fitiavana mahafa-baraka. Ny Israely dia efa tonga toy ny vehivavy janga, izay simba noho ny fitiavany ny sampy. Ao amin' ny and. 7 sy 8 indrindra no anaovana izany ohatra izany (tahak' izay atao matetika ao amin' ny Soratra Masina. Hos. 4,¹³; Jer. 2,²⁰; 3,²; Ezek. 16,²³). Ny anton' ny anaovana izany dia satria ny fombam-pivavahan' ny jentilisa dia nomasahina tamin' ny fahavetavetana sy ny fana ranam-po amin' ny ratsy; ka natambatra tamin' ny fanompoan-tsampy ny fifejojejoana mahafabaraka sy mahavoafady indrindra. Raha amintsika dia tsy mahamendrika ny hiteny tahaky izany voalazan' ny mpaminany

izany. Nef afa tafalentika loatra amin' ny toetra mampalahelo ny Israely, koa manao izay farany azo atao ny lehilahin' Andriamanitra hampihanjahanja ny faharatsian' ny fivavahana amin' ny sampy. Ka dia tsy maintsy potsirina sy vantanina amin' ny tena anarany ny zavatra. Ary raha tsy ampiasaina izany amin' ny Testamenta Vaovao, dia satria ny filazantsara efa nanandratra antsika amin' ny toerana ambony noho ny tamin' ny andro taloha, sady miankina amin' ny toetry ny andro koa izany.

Ny mpaminany dia manonona 1) *ny fivavahana amin' ny hazo masina*. Ny terebinta (indro 1,²⁹) dia foto-kazonofidina ho toerana hanaovana izany fivavahana izany teo amin' ny alokalony ; izany dia tokony ho natokana ho an' i Astarte. 2) *Ny fanateran-jaza bo fanatitra* (Jer. 19,⁵ ; Ezek. 16,²⁰). Ny malaza indrindra amin' izany, dia ny fivavahana amin' i Moloka teo amin' ny lohasahan' i Hinoma (Jer. 7,³¹). Ireo fahadalana rehetra ireo, dia natao indrindra tao amin' ny zohy sy tao amin' ny toerana maizimaizina araky ny voalaza hoe : « eny ambanin' ny tsefatsefaky ny haram-bato ». 3) *Ny fivavahana amin' ny vato* (and. 6). Tsy dia matetika loatra no andrenesana ny amin' izany karazam-pivavahana izany (jereo Jer. 3,⁹ : ny Israely nijangajanga tamin' ny vato sy ny hazo). Nef a fantatra fa nisy vato masina nivavahana na tamin' ny Foinikana na tamin' ny Arabo (ilay vatomainty ao amin' ny tempoly Ka'aba an' i Mekka dia natao ohatra na symboly amin' i Saturne. Ary amin' ny tany hafa na eto amintsika dia fanaon' ny olona ny manosomenaka ny vato-masina sy mivavaka aminy. Lazaina eto ny « vato kilonjy any andohasahan-driaka », dia vato malama noho ny fampikasohan' ny rano azy. Toa ohateny izay tsy azontsika loatra no ilazan' ny mpaminany azy eto. Amin' ny teksta Hebreo dia avy amin' ny foto-teny iray ny hoe « vato malama » na « vatokilonjy » sy ny hoe « anjara ». Jehovah no tokony ho anjaran' ny Israely (Sal. 16,⁵ ; Jer. 10,¹⁶). Fa ho solony dia ireo vato maty no efa nofidiny ? hotompoina sy hivavahana. Koa ataon' i Jehovah ahoana no fisaly amin' izany ? Ampit. Jer. 5,⁹ : Tsy hovaliako va izy amin' izany » ? 4) « *Ny fivavahana amin' ny sampy ao an-trano*. « *Teo ivohon' ny varavarana sy ny tolam-baravarana no nametrahanao ny fampahatsiarovana anao* ».

Voalaza ao amin' ny Deo. 6,⁹ ; 11,²⁰ ny amin' ny andidiana ny Israely hanoratra teny mazava sady tena foto-javatra avy amin' ny tenin' Andriamanitra « eo amin' ny tolam-baravarana sy ny vavahady » mba hanampy azy hanarahany ny anatra ambaran' ireo teny ireo. Fa izay anomezantsiny ireo Israely potraka ireo eto dia ny nanafenany izany tenin' Andriamanitra izany ka nanoratany azy tao ivohon' ny varavarana fa tsy teo anatrehana mba tsy hanampontsampona sy hanabataba ny heviny. Nef a raha te-ho afaka amin' ny fanekeny an' Andriamanitra iray marina izy (Deo. 6,⁴), dia nahoana no mbola namelany izany ho voasoratra ao ambaravarany ihany ? Fa tokony ho fakan-tahaka ny fomban' ny jentilisa no nanaovany izany. Fa ny hoe « *fampahatsiarovana* » dia milaza ny symbola, jentilisa, sary, na famantarana hafa, na soratra mampahatsiaro ny sampy. Koa ny Israely dia lazaina fa « *lavitra* » an' i Jehovah amin' izany ataony izany ; manohitra sy mandà Azy izy. Ary izay mahagaga araka izany dia ny ahitana fa tsy mba tany ivelany teny ampototry ny hazo sy teny an-tendrombohitra ihany no nanaovany ny fanompoan-tsampy, fa nentiny hatrao an-tranony koa aza ny sampy ! Fa tiany ho eo anatrehany mandrakariva. 5) Ary farany dia lazaina (and. 9) fa tsy mba afapo tamin' ny fanompoana ny sampy teo amin' ny tany Kanana ihany izy, fa lasa nandeha nivavaka taminy tany an-tany lavitra koa. Ny hoe « *mpanjaka* » dia tokony ho milaza ny sampy tahaka an' i Moloka ; ary ny iray dia

«nidina batrany amin' ny fiaianan-tsi-bita». Izany dia milaza, fa na dia ny fombam-pivavahan' ny any amin' ny fiaianan-tshita aza dia notadiaviny. Angamba ny heverina eto, dia ny fangatahana amin' ny manao azy ho tsindrian-javatra (8,¹⁹). «Diloilo sy zava-manitra», entina ho fanomezana any amin'ny tany ivahinanany anaovana ny fivavahana. — Ny sasany mihevitra izay voalaza ao amin' ny and. 9, ho manambara, fa ireny Israely ratsy fanahy ireny dia lasa nitady mpitari-dàlana tamin' ny mpanapaka vahiny (tahaky ny mpanjakan' i Asyriana); ao amin' i Hos. 12,² dia hita fa ny diloilo dia fanao fanomezana, amin' ny hevitra tahak' izany voalaza izany.

And. 10—11. Fahasahiranana sy fahasasarana tsy misy vokany no hitany amin' izany fanompoan-tsampy rehetra izany. Nefa tena jamba mihitsy izy ireny, fa ny fangatahana rehetra nataony tamin' ny hafa afatsy ny tamin' Andriamanitra velona ihany, dia nahavery fanantenana azy fotsiny. Fa tsy mety fain' izany izy, fa raha vantany vao mahatsiaro hery ao amin' ny tenany dia mikatroka tahaka ny teo indray. Ny fahasoavana sy ny famonjena dia atolotra maimaim-poana. (55,¹), nefo tsy mba tehanana izany izy, satria hitany fa tsy azo raisina ny fahasoavana, raha mbola te-hovelona ho an' ny tenany fotsiny ny olona. Dia ateriny ho eo amin' ny alitaran' ny faharatsiam-panahy avokoa ny zavatra rehetra ananany na fotoana, na vola, na fieritreretana, etc., na dia tena fantany tsara aza fa voafitaka mihitsy izy amin' izany. Rehefa ho faty Julien dia nitaraina mafy hoe ; «Ry masoandro, ry masoandro, nahoana no namitaka ahy hianao ?»

Ny hena-maso olona, izay nitarika azy ho amin' ny laingan' ny fanompoan-tsampy (and. 11), dia sady fahajambana no nampiseho fahamaivanan-tsaina tahaky izay nataony tamin' ireny zavatra manahirana sy nanasatra azy rehetra ireny koa. Jereo. 51,¹² — Tsy tokony hitady fihavanana amin' izay andriamanitra haña izy, na dia toa azony aseho aza, fa tsy mba nahita na inona na inona tamin' ny herin' Andriamanitra tsitoha. «Moa tsy efa nangina va Abo batr' izay batr' izay ?» Ao amin' ny 42,¹⁴ dia entina milaza ny toa nitsaharan' Andriamanitra tamin' ny fitondrana sy ny fikarakarana ny olombelona rehetra tao anatin' ny fotoana ela, taorian' ny niantombohan' ny fahababoana iofteny io. Lazain' i Jehovah amin' izany ny amin' ny naharetany tsy nanao famonjena ho an' ireo amphorina ireo. Ary aharihariny mazava eto koa, fa lzy ihany no efa na mela ireny ratsy fanahy ireny hitoetra ela amim-piadanana amin' ny fahotan' ny fanompoan-tsampy, ka dia noheveriny fa angamba tsy hainy na tsy tiany ny hanao famaliana amin' izao ratsy ataony izao ; fa raha sendra tsy izany, nahoana no avelany handroso amin' ny fahotana izy ? Ary ny Israely kosa malahelo, satria tsy nampiseho ny famonjena lzy. Nefa ireo roa tonta ireo dia samy diso hevitra ; ary toy izany koa ireo izay tsy mihontsina akory amin' ny fialany amin' Andriamanitra. Ampit. Sal. 50,²¹ — Fa amin' ny andininy manaraka ity indrindra no ilazana, fa ho avy ny andro izay hahatsiarovan' ireny ny herin' i Jehovah amin' ny famaliana hihatra amin' ny fanompoan-tsampy. Ary ambarany koa ny fahasoavana manan-kery tsy maitsy hiseho amin' ny malahelo. Ary endrey ny hadalantsika, raha hadinointsika ny tanany mahery sy ny fahasaro-piarony lehibe, raha miadana sy mandry fe izay isika !

And. 12—13. Tamin' ny 57,³ dia ny fiampangana no lazaina, ary amin' ny and. 5—11 dia ny porofo anamarinana ny fiampangana, ary eto kosa dia aseho ny fitsarana ity fiangonana potraka ity. Raha lazaina eto ny amin' ny «fabamarinanao,» dia fanesoana no anton' izany. Ny tenan'

i Jehovah dia te-hampiharihary ny amin' ny tsy fananany fahamarinana. Ary tsy maintsy aharihary koa ny fahadalan' ireny, amin' ny hamalliana izany toetra jentilisa rehetra izany, amin' ny asan' ny teny mahery avy amin' i Jehovah. «*Ny asanao dia tsy bahasoa anao*». Ny hoe «*asanao*» dia ny sarin-tsampy (41,²⁹). Tsy mahasoa ireny (44,⁹). Ny Israely dia efa nanangona betsaka tamin' izany (ampit. Jer. 2,²⁸). Nefa raha avy ny tafio-drivotra hipaoka azy, dia tsy mahay miaro-tena izy, fa na dia ny te-nany koa aza dia «*rivotra sy tsinontsinona*». Ny teny eto dia Maherihery kokoa noho izay voalaza ao amin' ny 46,¹.

Amin' ny teny farany eto no itarihana ny hevitra hifandray amin' ny teny fampantanenana ao amin' ny strofa manaraka; sady averina indray ny foiben-kevitra voalaza ao amin' ny 56,⁷. Ireo very finoana dia tsy maintsy hangazihazy fotsiny tsy manam-piarovana sady tsy manan-kan-tainenana; fa izay miampify ao amin' i Jehovah kosa dia tsy maintsy hahita ny hodiany soa aman-tsara any amin' ny tanindrazany. «*Hanana ny tany*» (indro. 49,⁸) «*tendrombohitra masina*», dia ny tany araky ny fampantanenana manontolo, tahaky izay voalaza ao amin' ny 11,⁹. Raha amintsika izany filazana izany dia manana toetra mahafaoka be kokoa. Fa izay miantehitra amin' Andriamanitra, dia hanana anjara ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra, ao amin' ny tany vaovao, ary Jerosalema no ho foibeny.

III. *And. 14 — 21.* Fehin-teny amin' ireto fizarana ireto sy amin' ny fizarana lehibe manontolo.

And. 14. Izany dia sampirisihana mitovy amin' izay voalaza ao amin' ny 40,³; 62,¹⁰. Izany filazam-pampiononana izany izay omena ny olona tsirairay momba ny fianganana zoim-pahoriana sady voaetry, dia mihatra indrindra amin' ny fandehanana mamaky ny efitra. Andriamanitra no hiantoka ny hahazoany hiainga ka ho tonga soa aman-tsara any amin' ny taniny, na dia miseho ho toy ny zavatra tsy azo atao velively aza izany.

Nefa mihoatra noho izany ny hevitr' ity teny ity, izay tsy maintsy hampandrenesina ny olon' i Jehovah, dia ny hampanalavitanay ny zava-misakana rehetra ara-panahy, ka dia tsy ho tafintohina, na ho lavo, na tsy hahazo ny famonjena izy. Izany hevitra ara-panahy izany no kendren' i Jaona Mpanao batisa, raha manao ity fampirisihana ity. Ary mbola toy izany ihany koa mandrak' ankehitriny. Fa Jehovah no hiantoka ny hahazoantsika ny fanjakana. «*Fantatrareo ny lâlana*», hoy ny Tompo; mivo-ha eo anoloantsika izany. Aoka tsy hisy hilaza, fa tsy ho azony atao ny hahazo ny famonjena !

And. 15 — 16. Ireto andininny ireto, dia manondro ny fototra lalina amin' ny fanomezam-pahasaoavana nataon' Andriamanitra. Mamelatra ny halalin' ny toetrany eo amintsika Izy, ka mamela antsika hiditra hahazo hijery ao amin' ny fitiavany masina sy mamindrafo.

Ny Israely dia tokony ho menatra amin' ny ialany amin' i Jehovah, ary ilaintsika koa ny handinika sy hivetsivetsy, fa ny fahotana sy ny fahntrana dia mahamaizina sy mahamatroka ny zavatra rehetra. Amin' ity fizarana ity dia misy akon' ny toko 6. «*Iray avo sy manerinerina*» ampt. 6,¹; «*Masina no anarany*», ampt. 6,³. «*Hamelombelona ny fanahin' ny manetry tena*», ampt. 6,^{5—7}. — *Ao amin' ny fitoerana avo sy masina no onenako ary ao amin' ny torotoro fo sy manetry tena*». Hevero ange, fa tsy nampiana hoe : «*no onenako koa aneta*». Fa izany dia tsy milaza fotsiny ny fahamasinany sy ny tahefany tsy azo refesina amin' ny zava-

boahary rehetra sy ny mpanota, fa milaza koa ny herin' ny fahamasinany mety midina hanatona ny ambany, izay efa nanaiky hampietren' ny famaizany. Fa ny fahamasinany dia tsy afo mandevona fotsfny tahaky ny toe trany amin' ny mpanota mikiribiby amin' ny fahotany, fa fahazavana mampionona koa amin' izay manaiky ny fahotany ho entana mitambesatra aminy sy mampidi-doza azy. Araky ny mahamasina Azy no itadiavany handevona ny fahotana, ka dia amin' ny fahamasinany no anatony mitondra famindram-po hoan' ny torotoro fo : Jereo. 66,^{1,2}; Sal. 113,⁵⁻⁹; 138,⁶ («Fa na dia avo aza Jehovah dia mijery ny ambany toetra»). «Ny lanitry ny lanitra dia tsy lehibe loatra aminy, ary ny ton' ny olombelona koa dia tsy kely loatra ho azy. Izy, Izay mipetraka amin' ny sezafiandrianana hoidinin' ny kerobima ka monina ao amin' ny fonenana fe-no ny fankalazan' ny serafima, dia tsy mba manamavo ny fonenana ao amin' ny fanahy feno senton' olombelona» (Delitzsch). Izay mahalala ny fanaintainana sy ny fangirifiriana noho ny fahotana ka mietry tena ao ambanin' ny tanan' Andriamanitra no kendren' ny fikarakarany, araky ny ambaran' ny Soratra Masina matatika. Jereo. 66,²; Sal. 51,¹⁹; 1 Pet. 5,⁵.

Mahatoky ny fionenan' i Jehovah, fa tsy maintsy hanony ny fahatezerany amin' ny fahadisoan' ny malemy sy ny mahantre Izy. Tsy andrariny mihitsy ny iheverana, fa ny taranakanoforoni' Andriamanitra dia ho very ka tsy hisy ho voavonjy. Fa tsy mba sitrak' i Jehovah ny hanotoro ny asan' ny tanany. Izany dia mampahatsiaro antsika ny fikasampahasoavan' Andriamanitra taorian' ny safo-drano (Gen. 8,²¹). Ao amin' ny 45,¹⁸ dia mampahatsiaro zavatra mitovy amin' izany Izy mba hampionona ny Israely. Ny taranak' olombelona na manahoana na manahoana fahasimbany dia tsy mba voatendry ho very sy ho levona. Fa ao ivohon' ny fahatezeran' Andriamanitra no ijoroan' ny fitiavany koa, ary rehefa tainteraka ny asan' ny famaizana hamohazana ny hetahetam-pamonjena ao aminy, dia avelany hihataka ny fahatezerana. «Tsy mitahiry fahatezera na mandrakizay Izy ; ta mahatsiaro fa vovoka isika» (Sal. 103,⁹⁻¹⁴ ampit. 78,³⁸—).

Nefa toa aseho amin' izany teny izany, fa indray andro any, dia hiditra amin' ny fifaneraserana amin' Andriamanitra indray izay efa veriny ny olombelona rehetra. Ary izany tokoa no izy raha amin' Andriamanitra. Fa onena antsika fatratra Izy ka maniry fatratra ny hahazoany hampiseho ny famindrampony amintsika. Koa ny fanirian' Andriamanitra hamonjy no tononina mafy eto. Nefa miankina amintsika ny hahanteraka izany raha mety isika. Fa ny ratsy fanahy dia maniry an' Andriamanitra hampanan-kery ny fahatezerana, ary noho izany dia voalaza amin' ny teny manaraka ity filazantsara mahafinaritra ity, fa «tsy misy fiadanana ho an' ny ratsy fanahy».

And. 17—19. Ilay teny fanao amin' ny be sy ny maro voalaza ao amin' ny and. 16 dia atao amin' ny Israely manokana eto. Tsy azon' Andriamanitra atao ny handositra tsy hamaly azy. Fa ny fahavelomany dia fiainana amin' ny fahotana sy amin' ny fivadihana amin' Andriamanitra («miolina»), ka araky ny finiavan' ny tony no 'nanaovany izany, («nandroso tamin' ny lalana tian' ny fony»). Ny firenena dia tononina eto ho toy ny tampon' ny fahotany, izay toy ny amoriandy ny toe tra ratsy rehetra ao aminy. Ao amin' ny 56,¹¹ ny fieremana dia adika hoe «filana harena». Heverina amin' izany ny fitiavany izao tontolo izao, ny fange-tahetany harena, izay mariky ny fahapotrahan' ny Israely hatrany hatrany. Ny mpaminany hafa koa dia mananatra azy amin' izany; 8,¹⁰; jereo Jer. 6,¹³ («na ny kely na ny lehibe dia samy mpila harena avokoa»). Ao amin' ny Fanekena Vaovao dia atao ho fanompoan-tsampy ny fieremana (Kol.

3,5 ; Efes. 5,5). Ka tsy mahagaga akory raha esoina amin' izany fahotana izany ny olona mpanompo sampy. — Fa na dia niala tamin' Andriamanitra aza ny Israely, Andriamanitra kosa dia mbola nivetsivetsy sy narrara-maso azy ihany. «*Efa nabita ny lalany Abo*». Nanjohy azy tamin' izay nalehany tamim-pangorakoraham-po Izy, na tamin' ny fahotana na tamin' ny fahoriane ; ary izao dia te-hiraharaha aminy Izy. Fa efa nahavita asa soa tamin' ny ankamaroany amin' ny famaliana. Koa izay azo heverina koa amin' ny lalana, izay efa hitan' Andriamanitra, dia izany fiovana izany, dia ny fibebahana. Ny fahatezeran' i Jehovah dia miamboho azy miaraka amin' ny fotoana ilazany hoe : «Avia, ka aoka hiverina amin' i Jehovah isika». — Te-hanasitrana azy Izy (Hos. 6,¹ ; 14,⁵ Jer. 3,²²) amin' ny anomezany azy ny famelan-keloka sy ny Fanahy Masina. Toy ny ondry mania izy, ka noho izany no hitarihany azy. Vesaran' ny fahoriane izy, ary noho izany no ampiononany azy amin' ny teniny (40,¹), sy amin' ny asany (49,¹³). Dia mila fampiononana tokoa izy, tsy amin' ny fahotana, fa amin' ny fanoherana ny fahotana. «*Ny malabelo ao aminy*», tsy misy afat-sy ireny no anambarana ny fampantanenana toy izany (61,²), Amin' izany fomba izany no amoronan' i Jehovah ny vokatry ny molotra ka anomezany ny fototra mahatonga ny fisaorana sy ny fankala-zana. Mitovy amin' izany ny teny ao amin' ny Heb. 13,¹⁵.

Ary farany ireo fampantanenam-pahasoavana ireo dia atambatra amin' ny fiantsoana mafy ataon' i Jehovah hoe : «*Fiadanana, fiadanana,*» dia tena fiadanana sady fiadanana lalandava, anjara amin' ny famonjena «*bo an' izay lavitra sy bo an' izay akaiky*». Izany dia averina indray ao amin' ny Efes. 2,¹⁷ entin-kilaza ny jentilisa sy ny jiosy. Angamba ny hoe «lavitra» no kendrena amin' ny fampantanenana ao amin' ny 56,¹⁻⁸. Izany dia ampiafaraina amin' ny hoe : «*habasitrana azy Abo*». Fantatr' i Jehovah fa izany no teny mahavony ho an' izay mahalala ny aretina ho mafaty; ka dia averina matetika izany.

And. 20—21. Averina amin' izany indray ny hevitra voalaza tamin' ny fiantombohany (56,⁹ ; ampit. 48,²²). Misy olona roa karazana mandrakariva ao amin' ny Israely, izay antsoina handray ny fahasoavana, dia ny mpanota, izay manaiky ho taomina, ary ny mpanota izay tia ny maizina noho ny mazava ka dia tafavily lavitra, na dia ireny aza dia mbola karohin' ny fiantsoam-piadanana koa. Fa ny olona rehetra dia samy maha-zo manatona ny fiadanana.

Nefa ny fiadanana dia tsy azo anereña ny olona. Raha mbola te-hitoetra amin' ny toetra ela mahazatra azy izy, dia amin' izany no andavanay ny famonjena. Ary izany no ahariharin' ny mpaminany eto amin' ny teny mafy sady henjana (tahaky ny ao amin' ny 48,²²). Aseho eto ny amin' ny tsy fiadanana' ny ratsy fanahy sy ny fototr' izany, dia ny toetry ny faniriana nanapaka ny fanahiny, ampit. Joda. 13.

Ny fahasoavana dia voaray, rehefa azon' Andriamanitra ampiadanina ny fanahy.

FIZARANA III. TOKO 58—66:

Ny voninahitry ny olon' Andriamanitra.

Ny toko roa voalohany amin' ity fizarana farany amin' ny «boky fampiononana» ity, dia manohy ny teny fananarana sy fandrahonana voalaza tamin' ny teny farany amin' ny fizarana mialoha.

Ny fisindrana amin' ny fizarana manaraka dia tsy mba miseho miharihy eto tahaky ny tamin' ny fizarana voalohany sy faharoa. Noho izany, no mahatonga ny sasany handà, fa tsy miatomboka amin' ny toko

faha 58 ny fizarana vaovao ; ary ny fiverenan-teny amin' ny 57,²¹, dia tsy mariky ny fahataperan' ny fandrosoana. Nefa raha mikasa hilaza ny zava-dehibe amin' ny andro ho avy ny mpaminany, dia tsy avy hatrany dia mitsambikina, fa mamboatra tetezana hialana amin' ny filazana ny fahapotrahana lalina nanjo ny Israely aloha. Na Israélita na olona hafa, rehefa mby amin' ny toerana sy ny toetra toy izany, dia tsy maintsy hahita fa tena zavatra ilaina mihitsy ny fanavaozana anaty.

Tsy maintsy hianatra hitaraina avy amin' ny halalinan' ny fony izy. Ary rehefa miseho kosa ny fiaikem-pahotana vokatry ny toriteny mafy (59,¹²), dia miakatra indray ao an-tampon' ny havoana mamirapiratra ny faminaniana. Amin' ny andininy farany amin' ny toko faha 59 no ahavitana ny tetezana fampitohizana ity fizarana ity amin' ny mialoha.

Tamin' ny fizarana faharoa amin' ny «boky fampiononana» no nambaranana ny amin' llay Mpanompo fototry ny famonjena ; ary eto kosa no ilazana ny amin' izay ho toetr' ireo mpanompo hafa (61,⁶ ; 63,¹⁷ ; 65,^{8—13} ; 66,¹⁴), olona marin'i Jehovah (60,²¹ ; 62,¹² ; 63, ⁸). Koa ny thema amin'ity fizarana farany ity, dia *ny tsy maintsy bisarahan' ny Israely mino amin' ny be sy ny maro tsy mino sady tsy mibebaka, na Israely izany, na firenena hafa : ary ny bamirapiratan' ny voninabit' Andriamanitra aminy.* Ny vokatra sy ny tombon-tsoa mandrakizay avy amin' ny asan' llay Mpanompo dia aseho amintsika avy amin' ny tendrombohitry ny fampanantenana. Ity fizarana ity dia mifandray amin' ny toko faha 54 (54,¹⁷), izay manomana ity filazana farany manontolo ity, tahaky ny famomanan' ny toko faha- 42 ny fizarana faharoa. Ao amin' ny toko faha- 61 no ampisehoana ny fivelaran' ny famonjena, izay iadidian' io Mpanompo io.

Tamin' ny fizarana mialoha dia ny asany no foiben-kevitra nambaran' ny faminaniana. -- Koa na dia toa efa nihodivitra any aorianana aza ny taréhin' ny Mpamony, raha ny faminaniana milaza Azy no neverina, dia ny hahitantsika an' i Jesosy irery, raha mijery ny voninahitra sy ny famirapiratan' ny fiangonana ísika, no kendrena amin' ireto fizarana farany ireto.

A. TOKO 58. *Izay misakana ny fiposaban' ny famonjena,*

I. *And. 1—7. Ny fivavahana diso sy ny fivavahana marina.*

And. 1—2. Ny toko faha 58 sy 59 dia mifandray. Olona iray ihany no lazaina amin' ireo, dia firenena, izay mihevitra hiampanga an' Andriamanitra, noho ny tsy nahazoany ny famonjena. Hadinony ny hitady ny anton'izany amin' ny tenany, dia noho ny tsy fetezany hibebaka sy ny filentehany amin' ny fahotana. —

Izany no nanomezan' Andriamanitra azy mpaminany hanao toritenim-pamaizana sy fananarana. Ny zavatra voalohany indrindra tsy maintsy ianarany dia ny hahalala ny tenany. Raha mampiety antsika sy mitsara antsika amin' ny teniny Andriamanitra, dia izany na mampiseho Azy ho Andriamaniry ny fanaovan-tsoa tokoa. Izany no tokony hataon' ny mpaminany rehetra ; fa ny hanao izany no anetsiketsehan' ny Fanahin' i Jehovah azy (Mik. 3,⁸).

Ny mpaminanin' ny lainga kosa, izay manatina ny loza hihattra amin' ny vahoaka, dia mitondra fiadanana eo am-bavany (jereo Ezek. 13).

Ny mpaminany rehetra sy izay rehetra lehilahin' Andriamanitra dia tsy hanao araky ny ohabolana hoe : «Te-hositahina izao tontolo izao, ka dia avelao ho voafitaka.»

Izany famaizana amin' ny fahotana izany, dia tsy hobitsbitsihina tahaky ny atahorana ho re, fa asain' i Jehovah hantsoina amin' ny feo ma-

žava sy mitatata «tahaky ny an' ny anjomara» mba hampietry sy hampikoy ny fieritreretana.

Izao dia atao vaky batsilana ny filazana (and. 2) ny faniriany hoatra ilay tena mitady an' i Jehovah iny tokoa, nefo tsy izany tsinona. Tsy mitsahatra ny manontany an' i Jehovah amin' ny mpaminany ny amin' ny andro mahasambatra izay nampanantenaina azy izy. Tiani ho fantatra ny lalana hanafainganany ny hananganany ny olony. Heveriny ho manantra sy manalavitra azy Jehovah (42,¹⁴). Tiani ny hamalian' Andriamanitra izao tontolo izao, ka tsy heveriny akory, fa mba tahaka izany indriandra no tokony hatao amin' ny tenany koa. Tsaratsara kokoa raha mba izao no nolazainy : «Omeo andro izahay, ka mahareta fo aminay, dieny tsy mbola mandrehitra ny afon' ny fahatezeranao Hianao ! » Nefo tsy hahita soa izy amin' ny fikelezany aina hiseo fotsiny ho matahotra an' Andriamanitra, fa vao mainka hanalavitra Azy bebe kokoa aza noho ny fandikany ny didiny. Ka tsy misy izay tokony hitarainany na hanantenany valim-pitia. —

And. 3—4. Mifanandrify tsara amin' ny fanamarinan-tenan' ny Israely ny fifadiana maro ataony. Ary ny Fariseo, izay nanaraka ny dian' ireny mpanamarin-tena ireny, dia milaza fa mifady matetika. Ao amin' ny lalana dia andro fifadiana anankiray ihany no voatendry, dia ny andro fanavotana lehibe (Lev. 16,²⁹; 23,^{26—32}; ampit. Sal. 35,¹³). Nefo tsy izay ao anatin' ny lalana rahateo no antsoiny, fa fampijalian-tena an-tsitra-po, mihoatra noho izany.

Ny mahafa-po azy dia ny manaraka ny didy noforonin' ny tenany, noho ny hanaraka ny an' i Jehovah. —

Hita amin' ny Zak. 7,⁵ fa raha tany amin' ny sahababoana, dia nanokana fotoam-pifadiana indroa isan-taona ny Israely. Taloha araky ny tantara, dia nisy fifadiana an-tsitra-po koa nataony. (Mpits. 20,²⁶; 1 Sam. 7,⁶ : 2 Sam. 1,¹²; 1 Mpanj. 21,¹²; Jer. 36,^{6.9}). Izany fifadian-kanina an-tsitra-po izany no nahatonga ny fanamarinan-tenany.

Asehon' i Jehovah eto amin' ny valin-teny ny fahatsaram-panahy sandoka sady halan' Andriamanitra nananany. Fa noho ny amin' ny raharahany dia tsy nahoany akory ny andro masina; ary ny fitahiana izay tokony, ho azon' ny mpiasany amin' izany fotoana izany, dia nosakanany tamin' ny nampiasany azy, nefo hafa lavitra noho izany no andidian' ny lalana (Lev. 16,²⁹). Ary tsy mba hoatrinona ny fietrena tao anaty fo nasehony tamin' izany andro izany (and. 4).

Noho izany dia *miady sy mifanditra* izy, ka dia namely be fahatany fotsiny izao, ary angamba avy amin' ny tsy netezan' ireny olona ambany ireny hanao araky izay tian' ny Tompony no nahatonga izany. He izany no vokatry ny fahabaribariana sy ny hodim-pahamasinana fotsiny, raha mifangaro. Nefo very amin' izany fomba izany ny tena hevitry ny fifadiana sy ny antony. Tamin' izany no tokony ho namoriana ny fo amam-panahiny ho amin' ny fivavahana, nanalalinany ny fifankatiavana, ary nanalavirany izao tontolo izao. Fa izao dia tsy mahazo manatona ny seza fiandrianan'. Andriamanitra ny fivavahany. —

And. 5—7. *Moa izany va — dia andro hampaborian' ny olona tena?* — Izany dia toy ny manao hoe : Ataonareo fa amin' ny ampisehoa-nareo tarehy malahelo sy anaovanareo tamantarana samy hafa amin' ny alahelo sy ny fibebahana, amin' ny itafianareo lamba fisaonana ka ipe-trahanareo toy ny mpisaona (Jer. 6,²⁰) no hankasitrahan' i Jehovah ana-reo ? — Ny manao ranomaso atsentsin-keloka dia tsy mitovy amin' ny manda ny fitiavan' izao tontolo izao sy ny fiavonavonany. Ny anton' ny

fifadiana dia ny hanombo ny nofo, hahafaka ny fanahy hitady an' Andriamanitra.

Nefa hita amin' ny asany, fa tsy mikendry izany izy. Ao amin' ny Matio 6,¹⁶⁻¹⁸ (ampit. Is. 1,¹¹⁻¹⁴) dia toa ity filazar' ny mpaminany ity no kendren' ny Tompo. «*Moa tsy izany va*» no *fifadiana sitrak' i Jehovah?* — izany hoe : Izany no irin' i Jehovah haseho amin' ny fandavan-tena sy ny fanoloran-tena. Tiany ny hitsaharan' ireo fampahoriana ny hafa (and. 6) ka hampiasany ny fitiavana (and. 7). Toetra toy izany ihany no mahafaka azy tsy hovaliana (Zak. 7,⁹).

27); ary izany dia tsy maintsy hialany.

Tsy maintsy mbola hikely aina amin' ny asam-pitiavana hataony amin' ny namany izy, rehefa mibebaka. Tsy ampy ny tsy anisiana ratsy sy ny tsy hampahoriana ny namana fotsiny. Fa tsy maintsy ho tsaroana koa, fa ny noana, ny manjenjena, ny tsy manan-kitafy dia «namanao» (na «nofonao» amin' ny nota.).

Amin' izany teny izany, dia angamba ny Isiraely samy Isiraely no antsoina, nefo indraindray dia enti-milaza ny tena mpihavana izany. (Gen. 29,¹⁴).

Ny foto-kevitry ny fitiava-namana dia mifototra amin' ny nihavian' ny olombelona avy amin' ny ra iray ka dia fianakaviana iray.

Raha fantatra izany, dia miseho mazava ny tsy mahamety ny tsy fitiava-namana.

II. And. 8—14. Ny voka-tsoa avy amin' ny toe-panaby marina.

And. 8—9^a. Ny teny fampanantenana no vain-dohany indrindra amin' ity fizarana farany ity (and 8—14). Ary intelo no ampitrangana izany eto. Nefa ny fototra azo anatanterahana izany dia aseho indray ao anelanelany (and. 9 sy and. 13). Toa tsy mety ny manary ny fampanantenana noho ny fahatokiana ny fibebhana sy ny fitonana; nefo tsy marina koa ny mitady hanary izany fahatokiana izany. — Ny filazantsara dia mampikambana ireo ilany roa ireo, izay akana fanahy maty antsika matetika hampisarahina, ka mahatonga ny fahatokiam-poana, na ny hevitra mampamoi-fo.

Amin' ny ohatra izay fantatra tamin' ny fizarana mialoha amin' ny boky fampiononana sady mifanandrify amin' ny toetry ny fahababoana sy ny fiverenana mamaky ny esitra, no ampisehoana ny andro ho avy mahasambatra, izay andrasan' ny fiangonana mibebaka, dia izao: ¹⁾ «*Hovonjena* ho afaka amin' ny fahamaizinana izy» (9,²; 42,⁷; 49,⁹). «*Ny fabazavano*», dia ny fabazavam-pamonjena, izay mihiatra aminy ka efa tonga fananany (60,¹⁻³), dia *hiposaka tabaky ny fabazavan' ny maraina*», izay manivakivaka sy mamakivaky ny aizin' ny alina ka tsy azo sakana. Rehefa tonga ny fotoan' Andriamanitra, dia tsy misy fisakanana mahay mampiakatra ny famonjena. Izany ohatra izany dia lazaina mafimafy kokoa amin' ny manaraka (and. 10) «ny aizim-pitonao ho tahaky ny mitatao vovonana». ²⁾ *Hovonjena* ho afaka amin' ny aretim-pahotana, izay efa nahalemy sy nanimba azy izy.

«*Ho tonga faingana ny fabatsiarovanao*». Ny fery dia hositrinina, ary ny fijaliana noho ny heloky ny fahotana dia hesorina (53,⁵). ³⁾ *Ny tenan' i Jehovah* no hitarika azy. (jereo 52,¹²). «*Ny fabamarinanao*» : ny famonjena, izay anananao ao amin' Andriamanitra (54,¹⁷) dia hialoha lâlana anao, ary ny tenan' i Jehovah dia hanemitra azy amin' ny fahaso-vany sy ny heriny avy ao aoriane. Ny fiangonana dia tsy mba ho irery

na tsy hanam-pamonjena. Fa Jehovah hihaino ny fivavahany sady ho eo akaikiny mandrakariva (jereo 30,¹⁹; 65,²⁴).

And. 9^b — 12. «Ny zioga», jereo and. 6. Ny «fanondroan' ny fanondro», dia fihetsehana anaovana tsinontsinona ny ambany. —

Ny «fitenenan-dratsy» dia ny fikizahana sy ny fanaovana vava ratsy tsy eran' ny aina, raha sendra tafahaona amin' ireny ananany trosa ireny.

Izany koa dia tsy maintsy hialany. «Izay hanina tianao», dia ny hanina sy fisotro, izay ambony amin' ny tenanao koa sady fantatralo ho tena zavatra ilaina tokoa, «no afoinao bo an' ny noana» (jereo and. 7). Amin' ny and. 11 dia ampanantenaina ny fitahiana ho azo amin' ny amakiana ny efitra; ary amin' ny and. 12 dia lazaina ny hanamboaran' ny taranaka ho avy ny fonenana. —

«Jehovah hitari-dàlana anao mandrakariva». Ny Isiraely dia tahaky ny ondry, izay tarihina ho any amin' ny tany fiandrasana na fanarahana misy izay rehetra ilainy. (Sal. 27,¹¹; 23,³; 31⁴). Mampionona sady mahatoky mihitsy, raha ny fikarakarana ny fiainako no tsy avy amin' ny hery sendrasendra foana, na avy amin' ny hevitra sy fikarakaran' olobelona, fa miankina amin' ny fikarakaran' Andriamanitra be famindram-po sy tsy misy fahatapahany.

Dia tonga saro-bidy sady misy antony ny lalam-piainko sy ny anjarko. Dia sahiko ny hatoky, fa ny zavatra rehetra, na dia izay manahirana sy sarotra aza, dia tsy maintsy hahatsara ahy.

«Dia bo tabaky ny saha vonton-drano bianaoy bo tabaky ny loharano miboihoika izay tsy mety ritra». Izany dia ohatra mitovy amin' izay voalaza ao amin' ny Jer. 31,¹². Ny zavatra rehetra dia hanjary sy hamony ho azy. Ny ohatra mifanohitra amin' izany dia voalaza ao amin' ny 1,³⁰. Efa «ela» no naharava sy nahalao ny tanin' ny Isiraely, araky ny voalaza eto, na dia tsy lazaina ho ela toy izany aza ny fahababoana (jereo 61,¹⁴).

Ny fotoana toy izany dia mety miseho toa ela (jereo. 42,¹⁴). Ary ny fanamboarana dia vao mainka miseho ho mampamoi-fo. Nefy izany dia fampiononana kosa ho an' izay mitady an' i Jehovah. Fa na dia naharitra ela sady nampalahelo aza ny fahorantsika teo ambany fanapahan' ny fahotana, dia azony atao sady tiany ny hitondra fanapahana sy fananganana ho antsika. Mampalahelo izany taona maro lasa izany; nefy raha manome ny fanasam-pamonjena izy, dia tsy misy manana rariny hilaza hoe : Tratra aoriania loatra izany ka tsy mety mihitsy.

Hatsangana indray ny efa rava — (jereo 44,²⁶; 61, ⁴); fa ny fanjakank' izao tontolo izao kosa, rehetra iharan' ny fitsaran' Andriamanitra, dia tsy hijarina intsony mandrakizay (13,²⁰).

Ny anarana, izay ho azon' ny fiangonana voavonjy, no mampiseho tsara ny ampodiana azy amin' ny toetrany taloha noho ny fahasoavan' Andriamanitra. «Mpamboatra ny rava». Tsy ny mandan' ny tanana masina, izay rava, no heverina amin' izany, fa ny tany manontolo no oharina amin' ny trano rava. Rehefa azo atao ny honina indray amin' ny tany manontolo dia lazaina ity anarana ity hoe : «Mpamboa-dàlana bone-nana amin' ny tany».

Ny filazana ny amin' ny lâlana dianofidina hampisehoana ny fision' ny fiainana vaovao sy ny fifamoivoizana amin' ny tany. Hatramin' izao dia maniry ahitra sady tsy misy mpandeha ny lâlana (ampit. Mpits. 5,⁶). Rehefa afaka ny fangazihazin' ny tany sy ny fahafoanany, rehefa feno mponina sy voasa indray izy, dia vao hisy antony ilâna ny lâlana.

And. 13 — 14. Eto dia jerena amin' ny ilany hafa ny anton' ny famonjena. Fiainana amin' ny fitlavana miasa sady masina no nambara tamin'

ny and. 6 sy 9, fa eto kosa dia fahavelomana amin' ny fanganana masina eo anatrehan' Andriamanitra. — Nefa mikambana ihany ireo roa ireo. Ny fiainam-pitiavana dia miboiboika amin' ny firaisansa amin' Andriamanitra; ary izany no nokendren' ny didy mihatra amin' ny sabata, izay teny mazava amin' ny Israely (jereo ny toko 56). Raha tsy heverina eto ny fitandremana ny lalana araky ny ivelany fotsiny, tahaky ny tomban' ny Fariseho, dia mazava tsara ny anton' izany. Fa ity dia androm-pitalliana sy androm-panaoavan-tsoa, tahaky ny nampisehoan' ny Tompo izany mazavazava kokoa amin' ny fanekena vaovao. Noho izany, dia hiaro ny tongony amin' ny Sabata izy, hataony ho toy ny tany masina izany (Eks. 3,⁵). Ny Sabata dia momba ny fanganana masina, ka ny tabataban' izao tontolo izao sy ny fahasahiranany dia tsy mba manan-toerana ao.

«*Tsy mandeha amin' ny lalanao*». Tsy hanao izay danin' ny kibony sy izay mamelonan sy mampitombo ny égoisme¹). — «*Miteniteny foana*» dia manao vosobosotra sy resa-dratsy handanian' andro. Tsy lazaina amin' izany, fa tsy maintsy hanjonitra fotsiny izao izy amin' izany; fa hanao ny Sabata hoe «*fahafinaretana*, ka dia tsy ataony ho toy ny entamavesatra fotsiny ny fitandremana azy, fa hataony araky ny safidy sy ny nahim-po. Izay mifanohitra amin' izany dia voalaza ao amin' ny Am. 8,⁵.

Ao amin' ny and. 14 no ilazana ny vokatry ny toe-panahy voalaza teo, fa raha izany dia «*biravoravo amin' i Jehovah izy*» : ho tonga fifaliyan sy heriny Jehovah. Ary farany dia lazainy «*fa basandrany ao amin' ny bavoana amin' ny tany*» izy. Izany dia manondro izay voalaza ao amin' ny Deo. 32,¹³; ampit. Hab. 3,¹⁹. — Ho azy ny tany, ary tsy hisy hisakana sy hanohana azy. Fa ho tonga firenena mahaleo tena sy sambatra ary mahery ny fiangonan' Andriamanitra. —

Misy zavatra roa amin' ity toko ity, izay mety hampihevitra antsika angamba, fa misy tsy ifanarahany loatra amin' ny filazantsaran' i Kristy, dia izao : —

1). Ny famonjena, izay ampanantenaina ny Israely dia tsy voalaza ho anjara ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra ihany, fa ho zava-tsoa momba ny tany koa (fonenana soa sady vaovao, ary fitaliana tsy voasam-pontsampona ao amin' ny tanindrazany); izany zavatra izany dia hita fa manana toerana malalaka eto. Nefa aseho, na dia amin' ny Fanekena Vaovao aza, fa ny fahatahorana an' Andriamanitra dia manana fampenantana amin' ny zava-tsoa momba izao fiainana ankehitriny izao. (1 Tim. 4,⁸).

Ka ahoana no tsy hatokantsika an' i Jehovah amin' izany teniny izany? Ary manaraka izany: «Izay ampanantenaina eto dia momba ny fanjakan' ny natora, nefo ampanantenaina ho fanomezam-pahasoavana; satria raha ny momba ny zava-boahary amin' ny Fanekena Taloha mike-ly aina hanatratra ny momba ny fanahy, dia ny momba ny fanahy amin' ny Fanekena Vaovao kosa no manainga ny momba ny zava-boahary ho ao aminy» (Delitzsch). Tsy misy afy-tsy llay Andriamaniry ny fahasoavana ihany no manolotra ny fanomezam-panahy, mba hanazava sy hanamasina ny zava-tsoan' ny natora. —

2) Toa aseho eto ho tamin' ny fahatahorana an' Andriamanitra ny famonjena.

Tsy maintsy ho tsaroana eto (ary toy izany koa amin' ny teny hafa), fa tsy mba nanao indray milaza ny zavatra rehetra Jehovah. Amin' ny toko samy hafa, sy amin' ny fotoana samy hafa (toy izany amin' ny «*boky fampiononana*» dia lazaina fa «*noho ny amin' i Jehovah*» no ampana-

¹ Avy amin' ny teny latina hoe: «ego» izaho, ka enti-milaza ny fitiavan-tena tsy ara-drariny. —

ntenaina ny famonjena (43,²⁵; 53), ary amin' ny finoana, fa tsy amin' ny asa no ahazoana anjara amin' izany. (45,²²; 55,¹).

Nefa ny heverina, na eto na amin' ny toko hafa, dia ny asam-pitavana marina, izay tsy mifanohitra amin' ny finoana. Ampitahao ny filazana toy izany amin' ireo olo-marina voalaza ao amin' ny Ezek. 18,⁷. Mik. 6,⁸. Ary inona moa no mahasamihafa izay voalaza eto, amin' ny epistolin'i Jakoba (jereo 1,²⁷ izay azo atao ho loha-soratry ny toko manontolo). Ary tsy hafa noho izany koa, no hita ao amin' ny filazana ny amin' ny andro fitsarana lehibe ao amin' ny Mat. 25,³⁵. Fa ny mahadiso antsika angamba dia raha sendra izany no anakonantsika ny voninahitry ny filazantsara tanteraka sady madio amin' ny tsy ahaizantsika manome toerana ny fitiavana sy ny famindrampo araky ny heviny maha vavolombelon' ny finoana azy. Fa moa tsy lazain' ny Tompo tsotra va, fa ny tsy fiantrana dia mahavery ny famonjena? — (Mat. 18,²³).

B. TOKO 59. AVY AMIN' NY FAHASOAVANA IRERY IHANY.

Ny loha-hevitra amin' ity toko ity dia azo atao indray milaza amin' izao teny fohy izao : *Ny fabotan' ny olona sy ny fabaratsiany no misakana ny famonjena.* —

Misy aneta izay mandray ny teny fananarana, ka manaiky ny fiampangana azy. Noho izany dia azon' i Jehovah atao ny hampanantena, fa na dia malemy aza ny olona dia izany indrindra no hitsanganany ho mpananelana ho azy, ka tsy misy afa-tsy ny tenany ihany no hampiseho ny famonjeny voavoatra ho an' izao tontolo izao sady mandrakizay. Ary satria na dia efa lavo aza ny Isirael, dia mbola azo arenina ihany ka hisy hibebaka, noho izany no ampanantenana azy ny famonjena. Fa tsy zavatra ataotao foana ho levona fotsiny amin' ny tany ny tampanantenana ; fa izany no valy avy amin' i Jehovah omena ho an' izay miaiky amin' ny fo mietry.

Mizara telo ity toko ity, dia :

- 1) Fiampangana noho ny toetry ny olona fatra-paniry harena, tia lainga, ary feno fanimbana, miseho amin' ny ffaneraserany amin' ny namany, (*and. 1 — 8*).
- 2) Fitaraïnana sy fanekena ho marina ny teny fananarana ataon' ny mpaminany, (*and. 9 — 15^a*).
- 3) Ny valin-teny feno fahasoavana avy amin' Ilay Andriamanitra Tsitoha, (*and 15^b — 21*).

Ny fiantombohana sy ny fiafarana dia mampahatsiaro ny toko : 58. Ireo roa, dia samy miantomboaka amin' ny fananarana mafy, ary miafara amin' ny fampiononana. Nefa satria amin' ny fomba hafa no ilazana ny famonjena eto amin' ny toko 59, dia ampitanandrifisina amin' izany koa no iheveran' ny mpaminany ny Isirael eto. Tsy ny fihatsarambelatsihy atao amin' Andriamanitra no mahatonga ny fahatezerana voalaza amin' ity teny farany ity, fa ny fampisehoana faharatsiana mihatra amin' ny fahamarinana.

*And. 1—8. Ny fabotana no efitra mampisaraka
amin' i Jehovah.* —

And. 1—2 «*Indro ny tangan' i Jehovah tsy fohy fa mahavony, ary ny sofiny tsy lalodalovana fa mahare*». Ny nahatonga izany teny izany, dia ny fanoherana sy ny fanazimbana tahaky ny voalaza amin' ny 58,¹. Fa raha manome tsiny an' i Jehovah izy, noho ny tsy anatanerahany ny fampantanenana nataony taminy, dia tondroin' ny mpaminany ny anton'

izany, fa avy amin' ny fisalasalany ihany, tsy matoky ny herim-pamonjen' Andriamanitra. Mahatakatra lavitra, sady mahavonjy araky izay tiany lzy, (jereo 50,²).

Raha mifanalavitra izy sy Andriamanitra, dia ny tenany ihany no efa namorona izany elanelany izany, na nanangana izany fety izany tamin' ny asa ratsy nataony (and. 2). Ny faharatsiany izay niboiboika avy tamin' ny tsy finoany sy ny tsy fanoavana no nampiafina ny «tavan' i Jehovah aminy» (ampt. 8,¹⁷; 54,⁸; 57,¹⁷), toy ny manery Azy hihataka, ka dia tsy mahahaino ny fangatahany lzy (ampt Mik. 3,¹⁴; Fitom. 3,⁴⁴).

And. 3—4. Amin' ireto andininy ireto (and. 3—8) dia vantanin' ny mpaminany no filaza ny fahotan' ny fiangonana. Tsy maintsy hohitany fa mampidi-doza tokoa ny fahavelomana amin' ny fahotana. Noho izany dia izay ratsy tarehy indrindra amin' ny fahotana fanaony manohitra ny didin' Andriamanitra no tononina, ary izay ampoizina hampivalo tongatra aman-tanana azy. Noho izany no akan' ny Apostoly teny amin' ireto andininy ireto ho enti-milaza ny fahasimban' ny taranak' olombelona.

Ny and. 7 dia tononin' i Paoly ao amin' ny Rom. 3,¹⁵.— Eto ny mpaminany dia te-hanery azy handinika ny faharatsiany, fa rariny mihitsy raha aminy no ametrahan' Andriamanitra ny tsiny (and. 2). Fa ataon' Andriamanitra ahoana no hifaly sy hanampy firenena, izay finaritra handroso amin' ny toe-panahy toy izany?—

«*Ny tananareo dia voaloto amin' ny ra*». (ampit. 1,¹⁵; Ezek. 22) Tondroina eto ny fahotana manohitra ny didy fahadimy na amin' ny asa na amin' ny teny. «*Tsy misy mitory olona araky ny fabamarinana*». Ny fitoriana olona sy ny seza fitsarana dia hararaotina hanatanterahana ny fitiavam-bola sy ny fanaovan-dratsy. Noho izany dia tsy mba fadiny ny hampiasa ny lainga hampandrosoany ny ananany. (jereo ny 29,²¹).

«*Torontoronina fampahoriana izy, ka miteraka fandozana*». Fomban-teny toy izany no voalaza ao amin' ny Joba 15,³⁵; Sal. 7,¹⁵. Ny fanorontoronana dia ny fikasana, ary ny fiterahana dia ny fanatanterahana.

And. 5—6. Amin' ireo ohatra roa ireo no ampisehoany ny fampahoriana sy ny fandozana foronin' ireny (and. 4). Ny menarana (na basi-llic) dia karazam-biby lava misy poizina mahafaty (ampt. 11,⁸¹; 30,⁶). Raha misy mifanerasera aminy ka miombona amin' ny hevi-dratsy mandozany, «*homana ny atodiny*» dia hidiran-doza; raha misy mitady hanohitra azy, na hisakana tampoka ny fikasany «*poritra iny*» dia manandrana hamely amin' ny nifiny misy poizina izy; izay iray amin' ireo roa ireo no ataon' ny olona amin' ireny olona mandoza ireny. Ny fisankahazoana aminy sy ny fanoherana azy dia samy mampidi-doza.

Ny ohatra faharoa dia ny *fanenomana tranon-kala*, dia milaza ny toe-ny manoloky sy mamitaka. Ny *asany*, dia ny zavatra rehetra isasarany sy amonoany tena, dia tsy mahaso, fa mahatonga fahoriana sy fahantrana.

Ireny mpamitaka ireny dia toy ny hala mandrary ny foliny ho famandrihany ny biby kely madinika, fa amin' ny fitaka ataony no itarihany ny marivo salosina ho amin' ny fahaverezana.

And. 7—8. Raha ny tanany kinga (and. 6) amin' ny asa ratsy, ny tongony dia mailaka amin' ny famonoana ny namany.

Tsa mety mimalo amin' ny fahasahiranana izy. Ny lohany dia efa feno izao fikasan-dratsy rehetra izao, fa «*ny fisainany dia fisainana fa-*

mpaboriana», ary fatratra ny herim-po mandoza miseho amin' ny fano-mpoana ny fahotana.—

Noho izany dia tsy mba misy soa sy fanambinana na ho an' ny tenany na ho an' ny hafa amin' izay alehany. Fa ny zavatra masaka aminy dia ny hanao lala-miolaka sy longoa mitoto bozaka. Koa «*na iza na iza mandia izany*»: manao sy manaraka ny tombany dia mitady hanan-karena tahak' ireny ratsy fanahy ireny, dia tsy mba hahita fahasambarana.

Ampitahao amin' ny Rom. 3,¹⁵⁻¹⁷, izay akan' i Paoly ny and. 7 sy ny tapaky ny and. 8, ilazany ny fahasimban' ny olombelona.—

II And. 9—15^a. Fiaiken' ny Isiraely ny fabotany.

And. 9—11. Amin' ity strofa ity dia mikambana amin' ny fireneny ny mpaminany, ka manonona ny fitarinana amin' ny anaran' ireo mibebaka noho ny toetra mampahonena izay noforonin' ny fahotany. Te-hahazo ny «*rariny*» avy amin' Andriamanitra (40,²⁷) izy, mba hijereny ny «*fahamarinany*» (56,¹) miseho amin' ny fitsarana ny fanjakan' izao tontolo izao sy amin' ny fanatahana ny fiangonana (ampitaho amin' ny «*fitsipiky ny fahamarinana*» 58,²). Nefa izy dia ho lany andro ampiandrasana fotsiny, fa tsy mba hahita ny famonjena akory. Fa tsy «*habatratra*» azy izany. Izany dia mitovy amin' ny teny ao amin' ny 36,¹⁰, sy Deo. 28,². Misolo ny fiposahan' ny fahazavam-pamonjena dia tonga ny fiantontan' ny fahamaizinam-pahoriana; raha ny hafa «*matanjaka*», feno fahasahiana sy herim-piaianana, ireny kosa dia taranaka mihaosa, very fiaianana sy lany fanantenana. Fitarinana noho ny tsy faharetana ihany no re avy aminy tahaky ny fikiakiaky ny bera noana na voasambatra, ary mitoloko tahaky ny voromailala (38,¹⁴). Ny fiaianany manontolo dia manjoretra sady mampalahelo. Nahoana? —

And. 12—15^a. Raha ny fahatsiarovam-pahoriana no mandroso lalindalina kokoa ka tonga fanekekem-pahotana, dia efa nahatarika ho amin' ny zavatra ilaina voalahany izany. Ny fitarinana dia mitombo ho fiaikeny ny fahotany ho natao tamin' Andriamanitra, ary manaraka izany ny fanaovany ny tsy marina tamin' ny namany,indrindra fa tamin' ny fitsarana izay iankinan' ny adidy lehibe indrindra ananany, sy ny fahotany mintso famaliana avy any an-danitra.

«*Efa betsaka eo anatrebanao ny fiodinanay*» (ampt. Sal. 90,⁸); Andriamanitra tsy mbola nanadino izany. Ny fahotana tsy mbola voavela dia loharanom-pahoriana. «*Ny fabotanay miampanga anay*» (ampt. Jer. 14,⁷). Toa mijoro eo anoloan' ny seza fiandrianan' Andriamanitra izy ka miampanga antsika. Neta ny tena koa dia mahalala ny fahotany. (Sal. 51,⁵). Izany dia ambara eto mba hampiseho fa mahantre sy fadiranovana tokoa izy.

Lehibe sady maro ny fahadioany ka tsy azony atao ny hinia jamba amin' izany zavatra mampalahelo izany. Tsy azony lavina fa ny fialany tamin' Andriamanitra dia efa niharihary tsy takona afenina tamin' ny nampahoriany ny namany.

Ny tapany farany amin' ny and. 13, no toa milaza izany fahotana atao amin' ny namana izany. Ny teny hoe: «*fikomiana*» dia adika hoe: «*miodina*» (amin' ny nota) ao amin' ny Deo. 19,¹⁶. Ny hoe teny «*lainga*» dia manondro ny voalaza teo amin' ny and. 3. — «*Ny rariny sy ny fahamarinana*» dia mitovy amin' izay voalaza ao amin' ny and. 9 sy 11, ka tsy milaza ny fahamarinana olombelona fa ny an' Andriamanitra, dia ny fahamarinana mitsara sy mamonjy, izay miboiboika avy amin' ny toetr' Andriamanitra, ary ampanantenaina ny olony. — Ny mpaminany dia mitodika

indray amin' ny fanimbana mihatra amin' ny toe-piainan' ny olona ; araky ny mahafirenena azy, amin' ny teny hoe : — « *eny an-kalalahana* » dia amin' izay lâlana homban' ny lâlana sy ny fitsarana izay bahalavorary indrindra ny fiadanan' ny olona, dia « *tafintobina ny fabamarinana* ») : voasakana tsy hampiseho ny heviny. « *Ary ny bitsim-po tsy mabazo miditra* ») : Ny lâlana mankany ankalalahana dia voafefy tsy halehan' ny fahitsiana. Ny lainga sy ny tsy tahamarinana ihany no avela hiditra ao. Amin' ny andro toy izany, raha *misy misy miady ny ratsy* ka mitady hanome ny rariny, ary tsy manararaotra ny lainga, hampitomboana ny ananana, dia « — *boatra ny manolo-tena ho babon' ny sasany* ».

Inona ary no azo ampoizina amin' ny firenena toy izany ? Ny andro ho avy dia toa efa voahidy avokoa aminy.

III. And. 15^b — 21. *Valin' ny fiaiken' ny Isiraely ny fahotany.*

And. 15^b — 17. Hatramin' ny and. 18 dia lazain' ny mpaminany ny famonjena sy ny fitsarana ho avy. Ary amin' ny and. 15 — 17 dia ny andro ho avy koa no aposaka eo amin' ny fahitana ; nefo izy dia mijery azy miharihary sady mazava ~~tahaky~~ nyefa vita sahadys. Asehony amintsika ny fikasan' i Jehovah, izay tsy maintsy ho tanteraka amin'ny fotoany (and. 18). Ny planan' Andriamanitra ny amin'ny hitsarany sy hamonjeny dia vita sahadys.

Amin' ny fahoriana sy fijaliana manjo ny olony dia tsy mba mpitazana sy mpigaga fotsiny Andriamanitra. « *Nataony fa ratsy izany* » dia namoha ny fahatezerany Izy satria « *shitany ny tsy fisian' ny rariny* ». Jehovah dia tia ny rariny (61, ⁸.); jereo ny Sal. 37,²⁸, izay milaza, fa miaro ny tsara fanahy noho ny fitiavany Izy, fa mamela ny taranaky ny ratsy fanahy kosa hofongorana. Ny hoe « *rariny* » izay teny malalan' ity toko ity, dia tsy mba milaza ny toetra marina amin' ny olona, fa ny fanambarana sy ny fiarovana ny filaminan' izao tontolo izao amin' ny fitsarana sy ny famonjena, izay efa napetrak' Andriamanitra sy nampanantainy amin' ny teniny.

Nefo ny raharahan' ny fanjakan' Andriamanitra dia toa maty tsy misy fandrosoany. Ny faharatsiana no toa mandahatra ny toe-drahara ha eo amin' izao tontolo izao sy eo amin' ny Isiraely. Toa navelany hibiriodrioka amin' izay tiany haleha ny zavatra rehetra, ary ny finoana sy ny fanantenana dia toa avela hilofika sy hihonaka fotsiny izao (40,²⁷). Toa dia tsy ahoana intsony ny raharahan' ny fahamarinana. Ny lalân' Andriamanitra sy ny lalân' olombelona dia toa samy matory. Amin' ny andro sy toetra toy izany no mahatonga ny sasany hanantena fa tsy maintsy hisy hitsangana hitarika ny fiangonana, amin' ny lâlana marina hampiditra azy amin' ny fanekem-pahotana lalina ary hanangana indray ny fahasahiany. Manantena reformateur sy rain' ny fiangonana ny olona. Nefo misy Anankiray, Izay manaraka izany toe-drahara ha rehetra izany hatranihatrany, ka tsy rendremana sady manantena fiovana, na dia jamba sady mivary lavo avokoa aza ny sisa rehetra ary tsy misy afa-tsy ny tenany ihany no hirahara ha, na ny amin' izao tontolo izao, na amin' ny tsara fanahy na amin' ny voninahity ny tenany (52,⁵).

« *Talanjona Izy, satria tsy misy mpanalalana* » (63,⁵ ; ampit. Ezek. 22,³⁰). Tsy nisy izay nitady hamony ny olona amin' ny ananarany azy, amin' ny iadiany ho azy ; ary amin' ny amerenany azy amin' ny fahatorana an' Andriamanitra sy ny finoana. Tsy misy izay manahaka an' i Mosesy mitona ho an' ny olona meloka ; tsy misy reformateur tahak' an' i Samoëla, tsy misy mpitory fibebahana sahala an' i Elia. Talanjona

amin' izany Andriamanitra. Tsy zavatra tsy mampaninona Azy izany. Fa ny hanafaka ny fiangonana amin' ny fahoriany dia tsy mba raharaha-
pitiavana fotsiny amin' i Jehovah, fa tena raharaha-
boninahitra. Ary amin' izay ilana izany indrindra dia tonga lzy na amin' ny tomba manao
ahoana, na amin' ny fomba manao ahoana.

«Ka dia ny sandriny ihany no manao famonjena ho Azy, ary ny fahamarinany no nanohana azy». Dia manapa-kevitra Izy handray ny raharaha ho eo an-tanany. «Amin' ny heriny (jereo 40,¹⁰; 52,¹⁰) no ahazoany fandresena amin' ny raharahanay; ary noho ny fahamarinana no aharetany mandra-pahatapitry ny ady manontolo, (jereo. 40,¹⁰; 52,¹⁰). Ny fahamarinana dia ilany amin' ny toetran' Andriamanitra, izay manery Azy hamay ny fahavalon' ny fanjakany sy hamonjy ny fiangonany araky ny tsy fivadihany sy ny teny mahatoky nambarany : «Jehovah dia mpiady mahery» (Eks. 15,³). Misy ohatra, izay naseho tamin' ny toko. 42,¹³, atao tanteraka kokoa eto amin' ny and. 17. Ary alaina ao amin' ny Testamenta Vaovao izany (1 Tes. 5,⁸; Efes. 6,¹³⁻¹⁷) ka ohatra amin' ny mino. Lazaina eto ho toy nyefa mitafy fiadiana hankany amin' ny tany fanafihana Andriamanitra. Ny sasany amin' ny fitafian' ny mpiady dia (fiarovan-tratra, sy fiarovan-doha) dia Symbola amin' ny fahamarinana sy ny famonjena (56,¹), izay mahaso ny olon' Andriamanitra; fa ny sasany kosa (famaliana sy fahasaro-piaro) dia mihatra amin' ny fahavalonohoy ny helony. Izany rehetra izany dia hasehon' Andriamanitra amin' ny hery sy ny faharisihina tanteraka. «Tsy lazaina eto ny fiadiana hafa toy ny sabatra na ny zana-tsipika, satria ny sandriny irery ihany no ha-nao famonjena ho Azy» (Delitzsch).

And. 18—20. Ny vokatry ny ady sy ny tafika ataon' i Jehovah noho ny raharahanay no lazaina eto. Toy izany no tiany hahatongavana mba hahafantaran' ny fahavalony ny «fahatezerany mirehitra» (42,²⁵; 66,¹⁵).

Noho ny faharatsian' ireny, indrindra fa noho ny fahotana nataony amin'ny fiangonan' Andriamanitra, dia tsy maintsy hahazo «famaliana» izy. Fa «Ziona» kosa dia ny fiangonany mahatoky, dia hahita ny fanafahana. Nefa iza moa ireo fahavalon ireo? Efa hita teo aloha tamin' ny filazana ny fahotan' ny Isiraely, fa hisy fitsarana hatao amin' ireny mpiodina ireny. Nefa eto dia ny fitsarana bihatramin' ny «nosy» (40,¹⁵) dia ny firenena jentilisa, no lazaina. Amin' ny teny hafa ao amin' ny «boky fampiononana» dia toa enti-kilaza izay mety mandray ny famonjena ny teny hoe : «Nosy» (jereo 42,⁴; 51,⁵; 60,⁹). Koa izao no azo avaly izany: Amin' ny ilany anankiray dia ampanantenaina eto fa hahazo andro vaovao sady mazava mbamin' ny asam-pahasoavana tanteraka ny firenena rehetra, (and. 19); fa amin'ny ilany anankiray kosa dia tsy ny Isiraely manontolo no lazaina, fa ny mino amin' izany firenena izany ihany izay manana rariny hiandry ny famonjena (and. 20). Ireo sasany tamin' ny Isiraely izay nanentsi-tadiny tamin' ny fanambaran' Andriamanitra ny fahasoavany, noho ny fahotany no tsy maintsy ho tsaraina miaraka amin' izao tontolo izao, fa hatramin' izao dia mbola maharitra amin' ny tsy fibebahana izy ireny. Ny faritry ny fitsarana sy ny famonjena dia tsy miankina amin' ny maha-jentilisa sy maha-jiosy araky ny nofo. Fa ny fitsarana dia matratra lavitra amin' izay anjakan' ny faharatsiana ary ny famonjena dia hita, na aiza na aiza misy mibebaka.

«Hatrany andrefana dia hatahotra ny anaran' i Jehovah ny olona, ary ny voninahiny batramin' ny fiposahan' ny masoandro.» Na taizana aiza aty ambonin' ny tany dia tsy maintsy tadiavin' i Jehovah ny mpivavaka aminy ho marina (Jao. 4,²¹; tahak' izany koa ny fampanantenana ao amin' ny Malak. 1,¹¹). Tsy maintsy hasehony amin-kery ny «voninabi-

ny. », ny fahasoavany, ary ny fahefany (40,⁵). Izany dia efa niseho hatramin' ny nihatahany ka nandaozany izao tontolo izao ary nikarakarany ny Israely ihany.

Ary raha avelany hamirapiratra amin' izao tontolo izao ny voninahiny amin' ny andro ho avy, «*ny fibaviany dia ho toy ny rano maria*», toy ny riana misasasasa. Mipaoka ny fety loha noho ny fahatondrahany. «*Am-pandebanin' ny Fanahin' i Jehovah*», Izay mahatonga izany fibosesehana izany, izay ranom-pitahiana sy ranom-pitsarana? Fa amin' ny asany no hahatanteraka ny fampiaikena izao tontolo izao ny amin' ny raharaha efa nataon' Andriamanitra ka hampiharihary ny famirapiratan' ny asam-pamonjena nataony. Nefa ho amin' i «*Ziona*» dia ho an' ireo izay mibebaka (1,²⁷), «*dia hisy Mpanavotra bo tonga*» (41,¹⁴).

Ny olona rehetra dia samy mila fanavotana avokoa, ary samy mety hahazo izany, rehefa tonga Izy, nefo ny firaisansa aminy araky ny ivelany fotsiny (tahaky ny Israely tsy mibebaka) dia tsy mahasoa na inona na inona.

And. 21. «*Aminy*», dia amin' ny Israely marina, dia ireo mibebaka sy voavonjy, no hanaovan' i Jehovah ny fanekeny mandrakizay (54,¹⁰; 55,³). Izy ireny no hanao izany na dia hitany sy fantany tsara aza ny fahalemen' ireny.

«*Raba Izabo, dia izao no fanekeko aminy*». Izany dia akon' ny teny ao amin' ny Gen. 17,¹⁴. Ny olon' Andriamanitra amin' ny andro ho avy, izay isan' ireny mpivavaka marina ka voalazan' ny and. 19, dia tsy maintsy ho firenena mpaminany, izay hitondra ny hafatr' Andriamanitra marina sy llay nirahiny amin' ny andro rehetra isiany aty ambonin' ny tany. Ny zava-dehibe sady mandrakizay ao aminy, ka mahatonga Azy ho zava-dehibe eo amin' Andriamanitra sy amin' ny olona koa, dia noho ny ananany ny Fanahin' i Jehovah Andriamanitra (Jereo. 44,³) sy itokiany ny teniny (51,¹⁶). Noho izany dia tsy mety ho faty ity fiangonana ity. Andriamanitra dia hanohana azy amin' ny fanomezany sy ny raharaha ny.

Ampanantenaina mafy indrindra eto, fa tsy ho foana mandrakizay ny fiangonan' Andrriamanitra, mbamin' ny fanompoam-pivavahana ataony.

Inona ary no titsarana sy fampisehoana ny voninahitr' Andriamanitra neverina eto? — Amin' ny Testamenta Vaovao dia azo tadiavina amin' ny fahafatesan' i Kristy sy ny vokatry ny asany ny fahatanterahan' ity faminaniana ity. Fa fahamarinana sy famonjena no voasoratra eo amin' ny hazo-fijaliany. Andriamanitra nampiseho ny fahamarinany noho llay indra-fo izayefa nasehony taminy fahiny tamin' ny faharetam-pony tamin' ny tahotanaefa vita (Rom. 3,²⁵). Tao anatin' ny fotoana lava no nahitany fa tsy nisy rariny. (59,¹⁶). Ary izany toetra mahakivy izany dia tsy mbola masaka tahaky ny tamin' ny akaikin' ny hafenoan' andro. Dia tonga tahaky ny riaka ny voninahitr' Andriamanitra, ary dia tonga koa ny Mpanavotra.

Amin' izany asan' ny Zanaka izany indrindra no ahitana mazava, fa tsy misy fanampian' olombelona, fa raharahan' Andriamanitra samy ireny. Tamin' ny tenany ihany no nanaovany fanadiovana ny fahotantsika (Heb. 1, ³).

Rehefa tanteraka ny hafenoan' ny jentilisa, ary voavonjy ny Israely manontolo dia hotanteraka izay voalaza ao amin' ny 59,²⁰. — jereo Rom. 11,²⁰. — Ary indray andro any raha ho avy indray ny Tompo, dia hitafy fitsarana sy famonjena farany indrindra Izy.

D. Toko 60. *Ziona tarafin' ny famirapiratan' ny voninabitr' i Jehovab.*

I. *And. 1—3.* Hatramin' izao dia misosasosa mafy kokoa ny riaky ny fampantanenana, rehefa nahavita ny anjarany ny teny fananarana sy fandrahonana.

Asehony ny andro soa sy mamirapiratr' i Ziona amin' ny ho avy, tohin' ny voalaza amin' ny 59,²⁰. Tsy voatonona eto ny anarany; nefaraky ny fitohizany amin' ny fizarana mialoha sy ny fampantanenana paralelany amin' ny 49,¹⁷⁻²³; 52,¹; 54, dia Ziona fiangonan' Andriamanitra no itenenana (jereo ny fanazavana mialoha ao amin' ny 54). Izany rehetra izany dia atambatra sady atao tanteraka kokoa eto. Tsy mbola misy filazana milantolanto sady tanteraka tsara manambara ny andro ho avy be fahasoavana tahaky ny voalaza eto. Izay filazana farany tsara indrindra no efa nampiasain' ny mpaminany amin' ity ohatra ity. Ny hampahafaly sy hampahery antsika no kendren' Andriamanitra amin' izany fampantanenany izany. Tsy tokony hahatalanjona antsika ny fahavan' izany ohatra izany, fa ho toy izany indrindra ny fiainana tânteraka homen' i Kristy ny Azy. — Ziona dia efa torotoron' ny hasasarana sy ny henatrary ny fahoriania. Ny andro nijaliany sy nanariana azy dia naharitra ela. Nefaraka izao dia misy fiantsoana manako milaza fa tsy maintsy «*bitsangana*» hiala amin' ny fietreny izy. Jehovah mamoha ny fiangonana (amin' ny mpaminany sy ny filazantsara); izao no fotoana, andromazavan'ny famonjena. Tsy maintsy «*bibazava izy*» hihiratra hiala amin' ny torimaso ka hanaiky hohazavain' i Jehovah sy hamirapiratany. Koa tsy misy anton'ny mbola hatoriany sy hioriany ela intsony. Ny teny ao amin' ny Efes. 5,¹⁴ dia mifanandrify amin'ity andininy ity araky ny voalaza ao hoe: «*Hahazava anao Kristy*». Fa ny hoe: «*fahazavano sy voninabitr' i Jehovah*» dia tsy milaza ny amin' ny famonjena fotsiny, fa ny amin' tenan' i Mesia mihitsy. (jereo 59,²⁰; 42,⁶; 49,⁹). Jehovah no tena masoandro izay mipozaka amin' i Ziona. Ohatra mitovy amin'izany no ataon' i Zakaria koa ao amin' ny Lio. 1,⁷⁸. — Lazaina amin' ny andininy manaraka fa Ziona no ho voalohany sady ho toerana mazava manokana eo amin' izao tontolo izao. Ny «*aizina*»: ny fahotana, ny tsy fahalalana, ary ny fahatranana dia mitambesatra sy mivangongo eo amin' izao tontolo izao. Nefaraka Jehovah dia manomboka hanao zava-baovao sady lehibe ao. Fa avy amin' ny Jdeo ny famonjena. Avy amin' ny fanambaran' i Jehovah, dia ny fanambarany ny tenany sy ny teniny ary ny asany eo amin' ny fiangonan' ny Israely, no iboseuhan' ny fahazavana. Aminy sy amin' ny alalany no amirapiratan' ny fahazavana ao amin' ny maizina. Amin'ny olon-kendry sy manam-pahefana amin' izao tonto izao dia tsy mba ahitana izany. —

Noho izany, dia miasa eo amin' izao tontolo izao ity fanambarana mahataona ity (and. 3.) Ziona, dia ny fiangonana mbamin' ny fahazavam-pahamarinana sy fahasoavana dia tonga foiben' ny fampihetsiketsehana izao tontolo izao, (ampit. 2,²; 11,¹⁰). Lazaina manokana eto, tahaky ny teo amin' ny 49,⁷; 52,¹⁵, fa mpanjaka maro no ho isany amin' izany fihetsiketsehana izany. Angamba tononina izany ho solom-bavan' ny firenena maro; fa tsy ho an' ny olona tsirairay ihany ny Filazantsara. Ary raha amin' ny raharahan-pamonjena, dia tsy misy hafa amin' ny be sy ny maro ny mpanjaka, fa samy tsy mahaleo tena. Ny feo fiantsoana dia avy any ambony; ary ny Filazantsara dia mahery sady tena ilaina na hiondrika eo anatrehany ny lehibe na tsy hiondrika. — Angamba ity andiny ity no iankinan' ny tantara milaza, fa ireo olon-kendry avy any atsinanana dia mpanjaka (na dia tsy milaza izany aza ny Filazantsara).

II. *And. 4—9.* Velarina amin' ny Strofa telo ny faminaniana, izay voalaza teo aloha tamin' ireo andininny fitarihan-kevitra ny amin' ny voninahitr' i Ziona, dia izao: 1). *And. 4—9.* Ny fiangonana dia hahita fifalliana tsy azo tononina noho ny Israely niely tafangona indray sy ny haren' ny firenena entina hanompoana an' i Jehovah. 2). *And. 10—16.* Ny firenena rehetra dia hanompo ny fanjakan' Andriamanitra. 3). *And. 17—22.* Ny fiangonana dia hahita fandrosoana vaovao mihoatra noho ny voninahitry ny andron' i Solomona, fa na dia ny famirapiratry ny masoandro aza dia ho matroka eo anatrehan' izany famirapiratana lehibe izany.

And. 4—5. «*Atopazy manodidna ny masonao ka jereo*». Ny fampirisihana eto dia mitovy indrindra amin' izay voalaza amin' ny 49,¹⁸. Ny alahelo no mampitanondrika antsika, ka mahakely faritra ny faravodilanitra tazantsika; izao tontolo izao, izay isahiranantsika dia tsy mba mahadisadisa fotsiny fa ety sady tery koa.

Fa amin' ny iandrasantsika ny famonjen' i Jehovah dia sady tsy maintsy hanandratra ny lohantsika isika (Lio. 21,²⁸) no hanompy ny ma-sontsika ary ankoatr' izao tontolo izao. Maro no alaim-panahy tsy hijery mihoatra noho ny tokonam-baravarany, ka tsy mihevitra afa-tsy ny tenany. Fa ny fiangonana dia tsy mba hody tsy hahita ny toetra manjo izao tontolo izao, na hijery ihany saingy ho kivy sy hiraviravy tanana amin' izany. Fa hijery ny famonjena eta nataon' i Jehovah tamin' ny tenany izy, ka haka toky amin' izany. «*Izy rebetra dia mivory ha mankatty aminao*», dia ireo izay ho tononina eto amin' ny manaraka, dia ny lehilahy sy ny vehivavy amin' ny fiangonan' ny Israely. Zavatra roa no aseho amin' ity Strofa ity momba ny firohontana ho any Ziona (and. 3). Ny Zanak' Israely voaroaka dia tsy maintsy ho enti-miverina, rehefa mankany Ziona ny firenena. Izany no zavatra anankiray sady tena mampionona ny fiangonana; noho izany dia tononina voalohany (and. 4) sady averina indray (and. 9). Ny faharao dia ny itondran' ny firenena ny fanomezany betsaka. Moa tsy hahafeno fitaliana ny fiangonana va ny mahita ny fandehanana sy ny fihetsiketsehana toy izany amin' ny firenen' izao tontolo izao.

Ny amin' izany fampantanenana voalohany izany dia jereo 11,¹; 14,²; 49,^{12,18-22}.

«*Izy rebetra dia mivory*». Filazana mazava, mifanohitra amin' ny fandrahonana milaza ny fielezan' ny Israely izany (Lev. 26,³³; Deo. 28,⁶⁴; ampit. Deo. 30,³). Ny hoe: «*Izy rebetra*» no manambara fa ho indray mirohotra ho tonga izy rehetra. Ary angamba izany no kendren' ny Apostoly amin' ny ilazany hoe: «*Dia bovonjena avokoa ny Israely rebetra*» (Rom. 11,²⁶; jereo koa ny and. 32).

Mbola averina indray (and. 5) ny filazana ny fiovana, izay hahatonga ny fony hitebitebim-pifaliana, sady ho lehibe. «*Ny baren' ny ranomasina*»: Ny firenena mpifanerasera an-dranomasina amin' ny tany andrefana dia hametraka ny hareny eo an-tongotry ny Tompo, amin' ny anompoany ny tempolin sy ny fiangonany amin' izany, (ampit. Hag. 2,⁷). Ny lalan' ny harena sy ny varotra ary ny fitalian' izao tontolo izao dia mitodika amin' ny lalana vaovao manandrify ny fanjakan' Andriamanitra. Amin' izany no hampisehoan' ny firenena ny fisaorany, noho ny fanomezana araky ny fanahy, izay nentin' ny fiangonana ho an'izao tontolo izao. Fantany fa ny fanjakan' Andriamanitra mila ny fanomezan' olombelona mba hahatanteraka ny fikendreny masina. Amin' ny Israely dia famantarana izany, fa tia azy Jehovah, ary tiany ny mba hampandroso ny raha-

rahany eo amin' izao tontolo izao. Ary isika koa tokony ho faly, fa ny famoronan-javatra sy ny fahitan-javatra mbamin' ny fahendrena ary ny vola dia mety hanompo ny fanjakan' Andriamanitra. Mitovy amin' ny izany ny fampanantenana ao amin' ny 45,¹⁴; Sal. 72,¹⁵.

And. 6—7. Avy any atsinanana (and. 6—7) sy avy any andrefana (and. 8—9) no hiboseuhan' ny harena ho fanomezana ho an' ny tempoly, dia ny «*tranon' ny voninabitr' i Jehovah*». Ny tempoly sy ny fanatitra ataon' ny Israely amin' ny fivavahany no ataon' ny mpaminany ho foiben' ny fanompoan' ny Israely an' Andriamanitra. Nefa tsy mihevitra ny zavatra araky ny tena toetrary amin' ny andro ho avy izy; fa raha lazaina izany, dia araky ny fomban' ny faminaniana, tahak izay efa hitantsika sady mbola ho hitantsika koa no ilazany azy toy izany.

Ny fahatanterahan dia manan-tombo sady hafa noho ny fahatantrehan' ny programan' ny faminaniana araky ny litera fotsiny. Fa ny Filazantsara dia faminaniana voaboraka ho afaka amin' ny fonon' ny Testamenta Taloha. Izany dia momba ny fanatantrehan' ny Tompo ny Mpaminany. (Mat. 5,¹⁷).

Ny fahitan' ny mpaminany dia manondro karavana maro mitanjozotra avy any atsinanana. Teo aloha dia ny hitondra ny entana saro-bidy hankany Tyro, Egypta, Mesopotamia no nokendren' izao tontolo izao, fa izao kosa dia ampanantenaina, fa Ziona no fetra. Ho be ny rameva tanora; toy izany koa ny voalaza ao amin' ny Ezek. 26,¹⁰. *Midiana sy Efaba* (Gen. 25,²⁴), dia firenena arabo, izay nivelona tamin' ny fanaovana karavana. Ny ramevany no entiny maka entana saro-bidy avy any *Sheba*, izay be volamena sy vato soa, ary zava-manitra (Jereo 1 Mpanj. 10; Sal. 72,¹⁵). Tamin' ny andron' i Solomona dia nisy karavana niaraka tamin' ny mpanjakavavy avy any Sheba nankany Jerosalema; ary amin' ny andro ho avy be voninahitra dia avy any no hirohotan' ny zavatra rehetra izay horantovin' ny mpivarotra arabo manao karavana. Ary hira masina ny amin' ny asan' Andriamaniry ny Israely sy fankalazana Azy no hirohondrohona hataon' ireny andiam-bahoaka, mitanjozotra mankany ireny. Sheba dia firenena fantatra indrindra tany Arabia tamin' ny andro taloha tahaky ny Fonikiana. Ao atsimo andrefana amin' i Arabia (atao hoe: Arabia sambatra na manan-karena) no misy azy. Dia tononina i *Kedara sy Nebaoita* firenena nomada any Arabia, izay hanompo an'i Jehovah amin' ny ondry aman' osiny, haterina amin' ny alitaran' i Jehovah ho fanatitra.

Ny amin' i Kedara dia jereo 21,¹⁶; avy amin' ny taranak' Isimaela izy. Nebaiota dia taranak' i Isimaela koa (Gen. 25,¹³), izay nonina tao amin' ny tanjona Sinay tamin' ny voalohany, nefo taorianana dia nanapaka ny tany hatramin' ny sakeli-drano Elanitika ka hatrany Hauran (atsinanana' i Gensesareta), ary nahatratra ny tampon' ny heriny tamin' ny siekla sasany talohan' ny nahaterahan' i Kristy.

And. 8—9. Izany dia fahitana, izay miseho any andrefana, raha ny faminaniana manondro ny ranomasina mbamin' ny sambo maro. Ho aiza moa ireny? ary inona no tadiaviny? Fa ny sambo dia miezaka fainngana tahaky ny rahona ka tsy misy misakantsakana, toy ny voromailala manina ny tranony, ka misosasosa fatratra. Amin' izany ohatra mahafinaritra izany no iheverana ny fahafainganana, indrindra ny fahabetsahana sy ny lain-tsambo fotsy sady mivelatra.

Ny sambon i Tarsisy (jereo 2,¹⁶), izay avy any amin' ny farany andrefana lavitra, mbamin' ny hareny, dia tononina ho ohatra amin' ireny rehetra ireny, izay hanompo an'i Jehovah.

Ny firenena jentilisa (dia ny nosy) dia efa voaomana rahateo ho amin' ny famonjena sady maniry ho amin' izany. Ary izao, rehefa miolomay hiseho any Ziona izy, dia tsy mba ny hampiseho ny fisaorany noho ny famonjena, izay tsy maintsy ho anjarany ihany no anton' izany, fa noho ny faniriany an'i Ziona koa, izay ho tonga tena fodiany araky ny fanahy. Maro amin' ny firenena no hino an'i Jehovah, Izay mampiseho ny hafenanon' ny fahasoavany ao amin' ny Filazantsara sy ao amin' i Kristy (55,⁵).

III. And. 10—16: Ny firenena jentilisa dia banangana an'i Jerosalema sy bandravaka azy.—

And. 10—12. Tamin' ny strofa mialoha dia efa hitantsika fa efa mby an-dàlana ny olona, (fa manana zavatra haterina any izy, dia ny tsirai-ray izay isan'ny fiangonana tafaely, mbamin'ny hareny ho an'ny tempoly), fa amin' ity strofa ity kosa, dia ao Ziona, no ahitantsika azy. Ireo dia tarihin' ny mpanjakany hanompo ny fiangonan' Andriamanitra amin' ny tenany. Ary izany dia lehibebe kokoa noho ny ahatongavany mitondra ny fanomezany. Izany filazana rehetra izany, dia mifanohy amin'ny teny farany amin' ny and. 9. Ziona dia hampihangoina 1.) amin' ny anangana na ny mandany. Ao amin' ny 58,¹² dia ampanantenaina fa ny tenan' ny Zanak' Israely no hanatanteraka izany asa izany, fa eto dia lazaina fa «*vahiny*» no hanao izany, dia firenena, izay tsy isan'ny fiangonana hatramin' ny voalohany: Fanompoana toy izany no lazaina ao amin' ny 45,¹³ ho notanterahin' i Kryrosy, ilay voalohany indrindra amin' ireny mpanjaka nitandimby rehetra ireny, izay samy eo an-tan'an'i Jehovah, hanao vany ny sitrapony. Ny raharahan' ireny vahiny ireny anefa, dia tsy mba mahafoana na misolo ny asan' ny Israely. Ny Israely dia hanana sady efa nanana raharaha hatao amin' ny jentilisa, ary toy izany koa ny jentilisa amin' ny Israely. Ny tanimboly iaraha-miasa, dia ny fanjakan' Andriamanitra. Tian' ny mpaminany haseho ny maha-hafa lavitra ny andro ho avy amin' ny amisavisany ny fanompoan' ireny vahiny ireny. Taloha dia izy ireny no nahdrodana ny mandau' i Jerosalema. Tsy misy ahazoan' Andriamanitra mampiseho mazavazava kokoa amin' ny fiangonana, fa izany dia hampodina ho fahasoavana indray (54,⁷⁻⁸) afa-tsy amin' ny andidiany an' ireny, izay efa natao ho fiasam-pamaizana, hanorina indray izay efa narodany.

Ny fankahalan' izao tontolo izao ny fiangonana dia tsy maintsy hanjary ho asa mahasoa. Edrey ! andro mahafinaritra tokoa no hiposaka amin' ny handraisan' i Ziona lalandava ny fanomezan' ny firenena samy hafa. Noho izany dia havela hivoha lalandava ny vavahadin' ny tanàna. Ary tsy hampaninona izany, satria Jehovah no mpiaro azy mahatoky. Ny mpanjakan' ny firenena dia tsy tonga mba hamabo sy handroba intsony, fa entina amim-pandresena toy ny «*voabobo*» miditra ao an-tanàna. Mby ao an-tsain' ny mpaminany mazava tsara indray ny tamin' ny andro lasa. Impiry akory no eta nandrobana an'i Jerosalema : Tamin' ny an drop' i Amazia (2 Mpanj. 14,¹⁴) sy tamin' ny andron' i Ahaza, raha izy tsy maintsy nividysarotra ny fanampian' ny mpanjakan' i Asyria (2 Mpanj. 16,⁸) sy tamin' ny andron' i Sankeriba (2 Mpanj. 18,¹⁴⁻¹⁶) na tamin' ny andron' i Farao Neko, ary indrindra fa tamin' ny andron' i Nebokadnezara, dia natao mafafa ny herin' ny olona (2 Mpanj. 23,³⁵; 24,¹³).

Ary mandrakariva dia ny haren' ny tempoly no niharany izany voalohany sady mafy indrindra. Ary tsy hita lany ny tantaram-pandrobana-efa nihatra tamin' ny Israely.

Impiry akory no efa nahitany ny mpanjakany nogadrana nentin-ko

babo tany amin' ny tanim-bahiny (Manase, Joahaza, Joiakima, Zedekia, 2 Tant. 33,¹¹; 2 Mpanj. 23,³³; 24,¹²; 25,⁷)!

Nefa raha hiseho ny famonjena amin' ny andro farany dia tsy mba hamaly ratsy ny fahavalony ny fiangonana, fa famonjena masina kosa no homen' Andriamanitra; nefo ho hitany mazava ny fandresena vitan' ny fanjakan' Andriamanitra ao am-pon' ny olona. Dia tsy ny fanjakan' izao tontolo izao intsony no handahatra ny toe-draharaha sy hanapaka, fa ny fanjakan' Andriamanitra. Ny andro ho avin' ny firenena, na ho soa na ho ratsy, dia hiankina amin' ny fiombonany, na ny tsy fiombonany amin' ny fiangonana (and. 12; Zak. 14,¹⁷⁻¹⁹).

And. 13,²) Ziona dia tsy maintsy ho ravahana amin' ny fananganana indray ny tempolin'i Jehovah (44,²⁸ ho toy ny tamin' ny famirapiratry ny andron'i Solomona.

«*Ny fitoeran-tongotro*» dia iantsoana ny toerana izay onenan' ny Tompo aty ambonin'ny tany (ampt. Ezek. 43,⁷; Fitom. 2,¹; 1 Tant. 28, ²; Sal. 95,⁵). Raha lazaina fa «*ny voninahitr i Libanona*» dia ny hazo mahafinaritra (41,¹⁹.), izay maniry any, dia «*ho tonga any Ziona*», dia azo heverina fa ny toerana manodidina ny tempoly dia ho haingoina amin' ny hazo maniry midokadoka, ary ny tany be vato manodidina an'i Jerosalema dia hanjary ho tahaky ny tanimboly Edena. (51,³). Ity teny ity anefa dia mampihevitra koa ny amin' ny hazo mahafinaritra avy tany amin' ny alan'i Libanona, tamin' ny nanaovana ny tempoly voalohany. Tamin' izany koa no nanompoan' ny firenena vahiny sy ny mpanjakany tamin' ny fanaovana ny tempoly (1 Mpanj. 5). Ny zavatra rehetra alaha-tratamin' ity toko manontolo ity dia ahatra amin' iny andro malaza sady be voninahitra tamin' ny Israely iny. Koa izao no heviny: Ny tempoly vaovao dia ho haingoina amin' ny hazo mahafinaritra samy hafa karazana; Andriamanitra dia hampahalaza ny fiangonana amin' ny tomba samy hafa ka hampamirapiratra azy amin' ny toe-piaiany sy amin' ny fanompoany an' Andriamanitra.

And. 14—16 Raha hanandratra ny fiangonany toy izany Jehovah, dia hisy fiovana fatratra amin' ny toetr' izao tontolo izao aminy (and. 14) sy ny toetrary amin' izao tontolo izao (and. 15) ka hampaherezina amin' izany ny finoany (ampit. 49,²⁶). Tsy maintsy hisy fahazavana lehibe sady vaovao ho azony, rehefa ekeny fatsy misy be voninahitra sy mendri-kaja indrindra afa-tsy Jehovah, Izay azon' ny mpandà italahoana, ary tsy misy mahalavorary ny famonjena afa-tsy Izy.

Ziona dia tsy hampahorina sy hampijalina intsony, fa ny zanaky ny fahavalony taloha dia hanoine voninahitra sy hanaja azy. Ny taranaka taloha dia efa tsy eo intsony, ary ireto dia efa nahazo am-po ny fanambaranay voninahitr' Andriamanitra ao amin' ny Israely, izay manery azy hiondrika sy hiankohaka, (and. 14). Fampanantenana toy izany no voalaza ao amin' ny 14,²; 45,¹⁴; 49,²³.

«*Tanànan'i Jehovah*». Ampitahao amin'ny andininy farany indriandra amin' ny Ezekiela hoe: Ary ny anaran' ny tanàna hatramin' izay andro izay dia «*Jehovah no ao*».

Ziona dia tsy mba hafoy intsony, tsy ho roahin' ny vadiny, dia Jehovah; tsy ho fankahàlan' ny olona (Firenena iza no nankahalaina tahak' azy taloha?), ary tsy havela ho irery sy ho hadinoina intsony (nefa taloha dia nandosiran' ny olona, ka tsy nisy nandeha namaky azy, 34,¹⁰).

Ny taranaka mifandimby dia hifaly amin' i Ziona; fa izay voalazan' ity teny ity dia tanteraka amin' ny Filazantsara sy amin' llay nihantona sy ni-

levina tany Jerosalema, fa amin' izany no iposahan' ny fifuliana lehibe ambara amin' ny olona rehetra ; ary rahazavatra kelikely kokoa noho izany, dia tsy mba mahafa-po ny fanahy, ary tsy misy koa zavatra lehibebe kokoa noho izany irin' izay efa nabita ny fifuliam-pamonjena. Mba ho valim-pitria dia «*binono amin' ny jentilisa sy ny amin' ny mpanjaka, ny fiangonana*» (Jereo. 49,²³), hitsentsitra izay tsara indrindra amin' ny herin' ny firenena rehetra. Amim-pifuliana no hitaizan' ireny azy, mba hitombo sy haroroka.

VI. And. 17—22. Ny fabamasinan' i Jerosalema vaovao sy ny mpoinina ao aminy.

And. 17—18. Ity Strofa farany ity no ilazana ny tena toetry ny olo-na ao Jerosalema vaovao. Ny voalohany indriadra amin' izany dia ny fahasambarany feno mitafotafo sady tsy mampiahiyahy. Ao amin' ny i Mpanj. 10,²⁷ dia izany no ilazana an' i Solomona, fa izy nanao ny volafotsy tany Jerosalema ho toy ny vato. Ary tahaky ny habetsaky ny harena tamin' izany andro izany, no habetsaky ny fahantrana kosa tamin' ny andro manaraka izany.

Tamin' ny andron' i Rehoboama dia fongana ny harena, ka ny ampiinga volamena tamin' ny andron' i Solomona dia nosoloana ampinga varahina (i Mpanj. 14,²⁶). Fa amin' ny andro ho avy, amin' ny andron' i Mesia, ilay Solomona araky ny lanitra, ka ny fanjakany dia hamerina indray ilay andro mahasambatra fahiny ary hiseho amin' ny endrika mamirapiratra sy manan-karena lavitra noho ny taloha aza. Ny volafotsy sy ny volamena dia ho be toy ny varahina sy ny vy. Nefa tsy ny hanafaka amin' ny fahantrana ka hahatonga fiadanana ihany no neverina amin' izany, na dia ao anatin'y tokoa aza izany. Fa ny voalohany indrindra sady tena fototra indrindra, dia ny fitiavan' Andriamanitra hampanan-karena mihitsy ny fiangonany, amin' ny zava-tsoan' ny famonjena ka hampihai-ngo azy amin' izany. Kristy te-hampiseho ny tena fiangonan' malaza (Efes. 5,²⁷). —

Nefa toa ny zavatra entina hanorina an' i Ziona no neverina eto; noho izany dia lazaina amin' ny manaraka fa «*varabiny bosolon-kazo, ary vy bo solom-bato*».

Dia tsy maintsy ho mafy ny tanana, fa metaly avokoa no hanaovana azy ka dia tsy ho mora tontan' ny ela, na ho levon' ny afo. Jerosalema araky ny fanahy dia tsy ho tanana tsotra sady malemy foana. Koa ny fabamasinan' i Ziona no ampanantenaina eto, dia ny tsy hahalevona-ny mandrakizay (ampit. Heb. 12,²⁸)

Izany hevitra izany, dia mifandray bebe kokoa amin' ny teny manaraka, izay ilazana ny antoka ho fampahatokisana azy. «*Ny fiadanana no bataoko fanapahana anao, ary ny fabamarinana no bo mpampiasa anao*». Ny fiadanana (dia ny fampisanarahana ny toe-piainana amin' Andriamanitra sy amin' ny olona) sy ny tahamarinana (fianarahan' ny toe-piainany amin' ny sitrapony masina) no lazaina handray ny toeran' ny mpanapaka sy ny polisin' ny Israely. Izany no ho manampahefana, izay hanapaka sy hitarika ao amin' ny fiangonana vaovao. Noho izany ny famotsifotsiana ny rariny sy ny «*fanaovana kely tsy mba mamandro*» (fandravana sy fandringanana) dia zavatra tsy ho fantatra akory ao amin' izany fikambanana izany, fa ny «*lehibe tsy maka an-kery, ary ny kely afa-po*». Noho izany dia tsy ho azon' ny fahavalo tampohina intsony, «*fa ny madanao dia bataonao hoe : famonjena*». Hevitra toy izany no voalaza ao amin' ny 26, ¹, sy Zak. 2,⁹. Ny famonjona, izay omen' Andriamanitra azy (and. 16), no ho tena fiarovana ho azy ; ary ampy ho manda

izany amin' izay ao ambany fikarakaran' Andriamanitra mandrakizay. —

«Ny vavahadinao bataonao hoe Fiderana». Ampitahao ny teny milfanohitra amin' izany ao amin' ny 3,²⁶. Indray andro any, rehefa tonga ny fanandratana sy ny fananganana ny fiangonana, dia hanehoeho ny hira fisaorana tahak' izay atao, raha ny mpanjaka avy nandresy miditra ao amin' ny vavahadin' ny tanana.

And. 19—20. Ny foto-kevitry ny fampanantenana sy ny teny fiantombobany (and. 1—) dia averina eto indray. Ny fahazavana dia tsy maintsy hanjaka ao Ziona. Nefy izany fahazavana izany dia ny famirapiratan' i Jehovah. Izany no hasehony amin' ny fanjakany mandrakizay. Na dia ny famirapiratry ny kintana tsara indrindra aza dia ho matroka eo anatrehany. Tsy neverina amin' izany fa ny masoandro sy ny volana dia tsy maintsy hajanona, fa izay lazaina amin' izany kosa dia ny tsy ilan' ny tanana, dia ny fiangonana be voninahitra amin' ny ho avy, ny fahazavan' izao tontolo izao intsony (jereo Apok. 21,²³; 22, 5).

Ary ny fahazavan' ny voninahitr' Andriamanitra dia hamirapiratra mandrakizay aminy, tsy tahaky ny masoandro mety milentika, na ny volana tsy miasa rehetra tonga ny maraina. Rehefa tapitra «ny andro falabelovana,» dia ny andro feno aizina sy fahorian, izay tsy maintsy ho vakivakiny noho ny heloky ny fahotany, dia tsy hesorina aminy intsony ny fahazavam-pamonjena.

And. 21—22. Ny fototr' izany fahasambarana amin' ny andro ho avy izany dia satria «marina avokoa» ny olona tsirairay ao amin' izany fiangonana voavonjy izany; fa eta nahazo ny famelan-keloka izy, ary nampombaina izany koa ny hery hahaizany handeha araky ny sitrapon' Andriamanitra (jereo 53, ¹¹; 54, ¹⁷).

Amin' izany no hitsimohan' ny fiafnana sy ny fahasambarana, (ampit. 33,²⁴). Noho izany no hahaizoany ny fanjakan' Andriamanitra tsy azo hozongozonina sady mandrakizay (37,²⁹); ny fihevity ny Israely izany fanjakana izany dia mbola tafaraikitra mafy amin' ny fiheverany ny tanidrazany. Ny Israely taloha dia tsy maintsy noroahin' Andriamanitra tamin' izany taniny izany, noho ny fahotany. Fa tanin' i Jehovah izany, izay eta nampanantainy ny olony, ka izay mino sy matahotra an' Andriamanitra ihany no ho tompony (57,¹³). Noho izany no nanamboarany azy sy nanaovany azy ho olony. «Voly maitso eo amin' ny sahako». Izany teny izany dia mampahatsiaro antsika ny teny ao amin' ny Sal. 80,⁹; Isa. 5, 7. Tiany haseho amin' izany, fa lzy no eta nahatonga ny fisian' ny olony ka namorona azy.

Ny teny hoe: «voly» dia toa mampiseho fa ireo dia manana firaiana amin' ny Israely taloha, novonjená avy aminy (jereo ny 6,¹³) «Ho fampiseboana ny voninabitro», izay tian' Andriamanitra haseho amin' izany dia ny fikasany fatratra mba hampahatratra azy ny fetra amin' ny finoana, dia ny famonjena mandrakizay, ka hahatonga ny fahasoavam-pamonjena ho tena fananany. — Ampit. ny tenin' ny Tompo ao amin' ny Jao. 17,¹⁰. Ny fiasana nentin' Andriamanitra hampamirapiratra ny fahazavam-pahasoavana eo amin' izao tontolo izao dia olombelona manana ny herim-pianana vaovao sady mandrakizain' ny finoana.

Koa amin' izany ny fiangonana amin' ny andro ho avy dia hitombo be (and. 23). Jereo 49,¹⁹—; 54,¹—. Efa imbetsaka no nampisehoana ity fampanantenana ity. Tahaky ny anirian' i Jehovah hitaona ny olona rehetra hanatona Azy no angatahan' ny fiangonana sy anantenany koa mba hisy marobe ho tonga. Raha te-hampionona ny olony Jehovah, dia asehony azy amin' ny fahitan' ny mpaminany ny vahoaka marobe voa-

vonjy.— «Ny kely», dia izay kely araky ny fiheverana azy, satria kely na tsy manana ankohonana izy, dia tsy maintsy ho tonga lohan' ny fianakaviana lehibe. Ny hoe : « Arivo » dia mitovy amin' ny teny voadika hoe « *ankohonana* » ao amin' ny Mpits. 6,¹⁵,— Mika. (5,¹.) dia manao ny fitambaran' ny ankohonana maro ho « arivo ».

«*Izaho Jehovah no hanafaingana izany* (ɔ : ny zavatra rehetra izay efa voalazan' izany teny faminaniana izany) *amin' ny fotoany* ». Izany no sonia ataon' i Jehovah Mpanjaka. Ny tampanantenana dia vita sonian' ny tānany sy voatomboka tamin' ny kasen' ny fanjakany.—

Ary raha hatao izany, dia Andriamanitra irery no mahalala (Mat. 24,³⁶; Asa .1,⁷). Fa na toy inona na toy inona no hafaingan' izany «fotoana ankasitrahana» efa voatendrin' i Jehovah izany, dia tsy maintsy hahafapo antsika. Ny tsi-finoana sy ny tsi-fanoavantsika angamba no mampitaredretra izany. Fa raha Andriamanitra dia maniry fatratra ny fahatongavan' ny fahatanterahan' ny fiangonana. Amin' izay fotoana azo anaovana izany dia hatao tsy amim-pitaredretana sy tsy amim-pangatahan' andro izy. Nefa Jehovah tsy maintsy manomana izany fahatanterahana izany amim-paharetana sady ela. (2 Pet. 3,⁹).

Satria ny fotoana manaraka ny fiverenan' ny Israely avy tany Babela no toy ny mpialoha lālana amin' ny tampanantenan' ny mpaminany rehetra, dia tsy maintsy manatanteraka izany faminaniana izany koa Jehovah.

Mahagaga mihitsy raha ity firenena kely ity no mba tafarina indray ka nahazo ny rariny sy ny tombon-tsoa ananany araky ny fanahy. Ny fahazavana dia nanomboka nanazava tsikelikely teo amin' ny Israely. Ny mpanjaka dia nanompo Azy, na Kyrosy na ny mpandimby azy teo amin' ny fanjakana Persiana. Ary izany dia naseho tamin' ny didiny nampamerina ny Israely indray, ary nampanangana indray ny tempoly sy ny mānda (Ezr. 1,⁶; 7; Neh. 2). Ary manaraka izany dia efa hita ny fiantombohan' ny fiovan-kevitr' izao tontolo izao ny amin' ny Israely. Teo aloha dia famabon' ny mpandresy samy hata izy; fa izao dia efa manomboka hahatsiaro sy hahalala ny harena ananan' ny Israely araky ny fanahy ny olona, ka dia efa mlantomboka koa ny andron' ny proselyta.

Fa amin' i Kristy anefa no iposahan' ny tena fahazavana voalohany (Lio. 1,⁸⁷) Izy no fahazavan' izao tontolo izao (Jao. 8,¹²). Noho izany dia ho any aminy no halehan' ny olon-kendrin' izao tontolo izao (tsy voalaza ny faminaniana izany), sy ny manam-pahefany, mba hiankohoka sy hivavaka aminy. (Mat. 2) Ary indray andro any, rehefa tena hiposaka ny fahazavana mamirapiratra, dia hahita ny voninahiny ny olona rehetra. Rehefa tonga indray Izy, ary haidina avy any an-danitra Jerosalema vaovao, dia tonga koa ny toetra be voninahity ny fiangonana.

Ny firenena maro sy ny mpanjaka maro hanompo an' i Ziona (Apok. 21,²³⁻²⁶). Ary ny fiangonana sy ny haren' ny firenena (Sivilizasiona) dia hanao andro firavoravoana noho ny fiombonany. Ny zavatra rehetra, izay azo ampandrosoina sady tsara amin' ny Sivilizasiona, dia hodiovina amin' ny Fanahy Masina ary hanao ny fanompoany any amin' ny fanjakam-boninahitra.

Ary ny fahamarinana (and. 17.21) dia honina ao amin' ny tany vao-vao. Ny afovoany indrindra amin' ny fahatanterahan' izany, izay hitantsika, dia ny fandrosoan' ny Misiona. Ny fahatongavan' i Kristy ho famonjena sy ho fahazavana no voalohany indrindra. Ny fibebahan' ny Israely araky ny maha-firenena azy, dia ny fidirany ao amin' ny fiangonana, no fiantombohan' ny fiafarana. (Rom. 11). Toa ny zava-tsoa momba izao tontolo izao anefa no ambara eto amin' ity toko ity (dia ny

volumena, ny harena, ny fankalazana, ary ny hery ho an' ny Israely). Izao no mahatonga izany: 1) Ny filazana ny amin' izany dia nankinina amin' ny filazana ny voninahitry ny tempoly voalohany. 2) Lazaina mazava ao, fa ny fanorenan' ny fahasambaran' i Ziona dia ny famonjen' i Jehovah sy ny fanambarany ary ny fahasoavany; ary izay ahafantarana ny olon' i Jehovah dia tsy ny fananany ny zava-tsoan' Izao tontolo izao fa ny fahamarinana sy ny fahamasinana. 3) Ny fanjakan' Andriamanitra dia handray sy hampiasa tsara ny haren' izao tontolo izao hahatanteraka ny fikendreny masina. Ny volafotsy sy ny volumena dia an' i Jehovah. (Hag. 2,⁸).

E. TOKO 61. *Nv fifaliam-pamonjena azo itokiana
amin' ny alalan' i Mesia.*

I. And. 1-3. Ny Mpanafaka an' i Ziona.

Ho fampitohizana ny toko mialoha amin' ny andro ho avy be voninahitra ho an' ny fiangonana dia misy zavatra roa lazaina amin' ny 61 sy 62 mba hanamafy sy hanahalina ny fanantenany. Jehovah dia manana llay Mpanompo Lehibe, Izay tsy hataony ho mpanambara fotsiny, fa ho mpi-tondra ny famonjena koa (61.). Ary koa, Jehovah dia tia ka minia mihi-tsy hampahazo famonjena an' i Ziona (62). Izany no fikendreny sy fainiriany, ary tena fikasany mihitsy. Koa amin'izany iny voninahitra ampanantenaina ho an' ny Isiraely iny dia azo itokiana tokoa, na amin' ny raha haraha niantsoana an' i Mesia, na amin' ny fitaovana momba izany fiantsoana izany, na amin' ny tena fikasan' Andriamanitra sy ny fifaliany hamonjy. Ao amin' ny Testamenta Vaovao izany rehetra izany dia ao-mpana amin' ny teny iray hoe : «Kristy no ananantsika fanavotana . . . araky ny haren' ny fahasoavany» (Efes. 1,7).

Ny Mpanompon'i Jehovah dia manao faniambarana ny tenany eto tahaky ny ao amin' ny 49,¹ ; 50,⁴ na dia tsy mitonona ho llay Mpanompo aza lzy.

Ny fitohizan-kevitra eto sy amin' ny toko hafa teo aloha milaza ny amin' ity Mpanompo ity dia mazava tsara. Jereo koa 11,², izay ampiak-mbanana ny Mesia sy ny Fanahy tahaky ny eto. Koa tsy misy antony azo entina manamarina fa mpaminany fotsiny no manambara tena eto, araky ny hevitry ny sasany, ka ny fanambarana, izay efa napetraka tao am-bavany, no nosoratany eto amin' ny «boky fampiononana». Nefatramin' ny toko rehetra mialoha dia indray məndeha ihany no mba nanononan' ny mpaminany ny tenany (57,²: Andriamanitro). Ka eto ve izy dia hilaza tena amin' ny fomba hijeren' ny be sy ny maro azy sady hanampy ity hevitra lehibe sady mandrakizay ho an' ny Israely ity amin' ny fisehoany ? — Nefatry marina izany, fa tsy misy mpaminany hafa mahay mampihatra amin' ny tenany izay zavatra lazainy eto ; fa amin' ireo teny ireo no anaovany antso avo ny famonjena izay entiny. Mitsangana ho llay Mpampionona an' i Ziona Izy, tsy amin' ny teny fotsiny, fa amin' ny asa mahavonjy koa. Izy no llay tena Mpamony, fa tsy milaza fotsiny ny aminy. Noho izany dia tsy misy hafa mahay manambara ny amin' izany, afa-tsy Izy ihany, satria Izy ihany no fiasana mahavita izany.

Koa dia tsy mba manao fampiharana fotsiny amin' izany faminaniana izany ny Tompo (Lio. 4,¹⁶⁻²¹), fa dia ny tenany mihitsy no notondroin' ny faminaniana.

«Ny fanabin' i Jehovah Tompo no ato amiko (ampit. 42, 1); satria Jehovah efa nanosotra Aby». Moa tokony ho ny nandraisany ny fano-sorana ivelany tahak' izay fanao amin' ny fansorana ny mpaminany hanao ny raharahanay no heverina amin' izany? — Indray mandeha ihany

no itantarana ny fanao toy izany ho natao tamin' ny mpaminany koa (I Mpanj. 19,¹⁶); nefà na dia tsy voalaza aza izany, dia fantatra fa tsy maintsy narahina izany fitsipika izany. Nefà io teny io dia manondro mazava kosa fa ity «Mpanompo» ity dia tsy mba natokana sy voafidin' Andriamanitra fotsiny, fa mbola nofenoindy ny fanomezan' ny Fanahy Masina koa. Mbola hita amin' io teny io koa fa ny Mesia dia neverina ho mitovy amin' izay lazaina amin' ny mpaminany hafa ho llay Tompon' ny Famonjena. Ny teny hoe: «*nanosotra*» dia iray fototra amin' ny anarana hoe Mesia. Ary raha lazaina fa nohosorana tamin' ny Fanahy Masina ny Mpanompon' i Jehovah, dia mifanitsy indrindra amin' ny filazana indroa nasehon' i Jaona Mpanao batisa (Jao. 1,³³; 3,³⁴) sy amin' ny filazan' ny evanjelistra koa ao amin' ny Asa 10,³⁸ izany. Ho mazava amintsika izany hevitra izany, raha sendra azontsika am-po tsara, fa ny herin' olombelona sy ny hafetseny ary ny fahendreny dia tsy mba ampy velively amin' ny raharahan-pamonjena. Ka dia misaotra an' Andriamanitra isika tamin' ny nanirahany Mpanompo voahosotra ho antsika, fa izany no mahatonga ny teniny ho fanahy sy fainana.

Izao no raharahanany:

1. «*Hitory teny soa mahafaly amin' ny mpandefitra*» «Tsy maintsy mitory ny teny soa mahafaly Aho», hoy ny Tompo ao amin' ny Testamenta Vaovao, amin' ny teny mifamaly amin' ity (Lio. 4,⁴³). Voalaza sahady tamin' ny nahaterahany (Lio. 2,¹⁰), fa ny votoatin-drahahaha amin' ny fahatongavany dia ny hitoriana ny Filazantsara. (Mat. 11,⁵).

2. «*Habasitrana ny torotoro fo*» (ampit. Sal. 147,³). Ny amin' ny fahalemem-panahin' Andriamanitra amin' izay manana toetra toy izany dia jereo 57,¹⁵ sy 66, 2, izay ahitantsika mazavazava kokoa ny hevity ny Soratra Masina ny amin' ny hoe: «*fo torotoro*». Raha ny torotoro fo sy ny mpandefitra no tononina eto ho anton' ny raharahan-pampiononan' ny Tompo, dia tsy noho ny ilan' ireo fampiononana sy fanasitranana ihany, fa satria ireo ihany no manana sofina mety handray ny fanabarana; ny hafa dia tsy mamela an' Andriamanitra hampiseho aminy ny famindrampony toy izany.

3. «*Hitory fanafahana amin' ny babo sy hamoaka ny ao an-tranomaizina bo amin' ny mazava*». Ohatra vaovao sady mazava indrindra no ampisehoana izany zavatra mahasambatra sady mampionona izany amin' ny fahatongavany.—

«Ny babo, ny ao an-tranomaizina»; izany dia mifanandrify amin' ny toetry ny Israely tany am-pahababoana; jereo ny 42,²² sy ny filazana ny asan' ny Mesia ao amin' ny 42,7. Nefà angamba izany dia fomba hafa nanaovana fanorenana mety hametrahana ity faminaniana ity. Koa neverina amin' izany ireo, izay tsy maintsy mivarotra ny fananany sy ny teñany noho ny trova. Izany loza amam-pahandevozana izany dia nafahan' ny taon-jobily. Fa lazaina ao amin' ny Lev. 25,¹⁰³⁹—, fa amin' ny taona faha-50 dia «hiantso fahafahana amin' ny tany hianareo». Ny «miantso fahafahana» no tena fototra amin' ny taon-jobly; noho izany no iantsoana azy ao amin' ny Ezek. 46,¹⁷ hoe: «Taom-pahafahana». Ary ao amin' ny and. 2 dia atao hoe «*taora ankasitrahān' i Jehovab*, izany (na «taom-pahasoavana avy amin' i Jehovah»). Izany dia mampahatsiaro antsika ny 49,⁸. Ny taon-jobily dia andro fananganana, koa raha misy amin' ny Israely izay nietry, dia harenina sy hakarina indray amin' izany fotoana izany. Noho izany dia mety ho ohatra tsara indrindra amin' ny fikendren' Andriamanitra amin' ny fahatongavan' i Jesosy Kristy izany. Hita mazava ny anton' ny ampifanilana ny babo sy ny ao an-tranomaizina amin' ny

torotoro fo, fa ny toetra anaty (dia ny fahoriana rehetra) no tandindomin' ny toetra ivelany, (dia ny fanandevozana rehetra), izay misakana antsika, tsy ho velona amin' ny fainan' ny zanak' Andriamanitra. Manaraka izany koa dia «*history andro famalian' Andriamanitra*» Izy. Izany no ilany faharoa amin' ny raharaha. Fa raha hovonjena ny olon' Andriamanitra, dia tsy maintsy hotsaraina ny fahavaloo. Ireo fanjakana ratsy fanahy, fahavalon' ny fanjakan' Andriamanitra, ireo, izay mandrahona sy mampahory ny fiangonana, dia hiantontan' ny andro fandravana entin' i Mesia, Izy no hanafaka antsika amin' ny tangan' ny fahavalantsika, (Lio. 1,⁷⁶). Ny hoe : «andro famaliana» dia mitovy amin' ny teny voalaza ao amin' ny 34,⁸ sy 63,⁴. Moa sendrasendra fotsiny ve ny ilazana eto ny «*taona ankasitranan' i Jehovah*» sy ny «*andro famaliana*»? — Moa tsy lazain' i Jehovah amin' izany fa lehibe dia lehibe sady mateza ny fahasoavana, fa iriny fatratra kosa ny hamita faingana ny famaliana, satria izay tiany indrindra dia ny hahazo hampiseho ny fahasoavana? — Indray mipy maso ny fahatezera-ny, fa mandritry ny andro iainana ny fahasoavany (Sal. 30,⁶).

Ireo ohatra rehetra ireo dia avona amin' izao filazana mivantana izao : «*Hampionona ny malahelo rehetra*», dia ny malahelo ao Ziona (and. 3.), izay manana alahelo na toy inona na toy inona mihatra amin' ny raharan' ny fiangonana (alahelo ny amin' ny finoana, alahelo noho ny fahalemena sy ny tsi-fahalalan-tsaetra, etc.).

Izany no thema amin' izao filazana manaraka feno aina izao : «*Hano me bo an' ny malahelo ao Ziona hamama ho solon' ny lavenona, sy diloilo fitaliana ho solon' ny fabalabelovana, ary fitafiana fiderana ho solon' ny fanahy reradreraka*». Ireo dia hahazo hanatona ny firavoravoana, raha mamela an' i Mesia hanolo-tsaina azy amin' izany. Raha ao amin' ny fanasana sy ny fampakaram-bady ny olona, dia hosorana diloilo ny lohany (Sal. 23,⁵; 45,⁸), sy mitafy ny fitafiana fihangoana izy. (Mat. 22,¹¹). Toy izany amin' ny olo-mino, fa ny fitaliana dia ho diloilo hihosorany; ary ny fiderana dia ho fitafiana «*hihaingoany*». Raha tra-pahoriana ny olona, dia tsy fanao ny mihosotra diloilo (2 Sam. 14,²; Mat. 6,¹⁷), fa ho famaranana ny alahelo dia asiana lavenona amin' ny loha, ary esorina ny hamama (ampt. Ezek. 24,¹⁷). Avy amin' izany no ihavian' ny fanomezantoky, fa hahazo hamama izy ho solon' ny lavenona. Ny hoe hamama na torbana dia fehiloha fanaovan' ny mpisorona indrindra (jereo and. 10.). Izany dia mazana famantarana ny voninahitra sy ny fiamboniana. Tokony ho azo neverina amin' izany koa ny fehiloha, izay nanaovana tamin' ny andro firavoravoana; tamin' ny Grika sy Romana indrindra (ny firene-na any Asia dia toa tsy nanao izany loatra) no fanao ny itondran' ny olona nasaina fehiloha ravin-kazo. Danadanaina eo anoloan' ny finoana amin' izany ohatra kely izany ny hatsaran' ny andro ho avy homen' i Kristy ny Azy.

«Hanaovana azy hoe : Hazon' ny fabamarinana, nambolen' i Jehovah bo fampiseboam-boninabitra».

Mitranga sahady eto ny tenin' ilay Mpanompo ilazana ny amin' ny androm-pahasambaran' i Ziona, izay lazaina bebe kokoa amin' ny strofa faharoa amin' ity toko ity (and. 4—9). «*Hanaovana azy hoe*». Ny anarana vaovao, izay atao aminy, dia ho teny maty orina sady marina milaza ny fiovana lehibe amin' ny toeetrany. Toy izany ao amin' ny toko 1,²⁶, ary indrindra fa amin' ireto toko sy andininy ireto : 58,¹²; 61,⁶; 62,^{2,12}. Filazana fohy toy izany dia ampy hampiharihary mazava tsara ny toedraharaha. Ny fainan' ny mino dia ampitahaina amin' ny an' ny hazo midokadoka sy manorobona Ampit. Jer. 17,⁸; Sal. 1,³; 92,¹³. Ny na-

dika eto hoe : «Hazo» dia Terebinta. Ary izany no tononina ho ohatra, satria hazo maitso mandrakariva izany (1,²⁹). Koa aseho amin' izany fa tsy maintsy hahazo fitaliana lehibe sady mateza izy, satria ny «fahamarianana», dia ny famonjena avy amin' Andriamanitra (jereo 56, 1), no hamorona izany fialnana izany ao aminy. Ny fahasoavan' Andriamanitra no hangonina ao aminy, ka ho tonga tsirom-piaiany ny heriny. Izay voalaza teo amin' ny 60,²¹ dia averina amin' ny teny farany eto, ka aseho fa izany toetra vaovao sady feno hery ananany izany dia tsy mba avy amin' ny herin' ny tenany, fa mlankina amin' i Jehovah. —

II. And. 4—9. Ny bahafa-tondromaso ny mpionina ao Ziona.

And. 4—6. Amin' izany filazana ny andro ho avin' ny Israely mi-no izany, izay tohinysady misandraidraika amin' ny fanambaran' i Mesia ny amin' ny asam-pampiononany, dia ampanantenaina fa hahazo honina ao amin' ny taniny, izay hasandratra ho vaovao sy ho tsara tarehy (and. 4) Izy, ary ny fialnany sy ny toetrary eo amin' ny taniny dia ho tonga toy ny an' ny firenena mpisorona masina (and. 5—6). Ny amin' ny tampanantenana voalohany dia jereo 44,²⁶; 49,⁸; 54,³; 58,¹². Ny amin' ny fiverenan' ny Israely any amin' ny tanin-drazany sy ny hananany azy indray dia ho hita amin' ny fanazavana amin' ny faran' ity toko ity.

Any amin' ny Tany Masina no hahazoany hanolo-tena tanteraka amin' ny fanompoana an' Andriamanitra. «*Ny vabiny*» dia hiadidy ny tanin' ny olon' Andriamanitra sy ny biby ompiany amin' ny fikarakarana tsy mitandro hasasarana, fa «*bonina ao izy ka biandry ny ondriny*». Ny amin' ny andraisan' ny vahiny ny fanamboarana sy fikarakarana dia tsy mba hahafaty antoka ny Israely tsy akory. Fa ny firenena dia hanome azy amin' ny hareny (ampit. 60,^{5,11}). Taloha izy dia nobaboin' ny jentilisa, ka tsy maintsy niady mafy hiaro tena, fa izao kosa dia ireny no hampnan-karena azy. Izany dia mampahatsiaro antsika ny fampanantenana ao amin' ny 23,¹⁸. Raha lazaina eto fa tsy banana ahiahy amin' izay hivelomany Izy, mba hahazoany haharitra amin' ny toetra mahapisorona azy, dia kendrena amin' izany ny fandidian' ny lalana, fa hahazo ny ampahefolon-karena amin' ny Israely ny tarana-mpisorona eo aminy (Nom. 18,²⁰). Amin' ny andro ho avy, rehetra mibebaka ny firenena Israely manontolo, dia ho tanteraka aminy ny fiantsoana azy (Eks. 19, ⁶) ho «fanjakà-mpisorona sy firenena masina» ao amin' ny firenena, ka handray fanomezana avy aminy izy, tahaky ny taranak' i Levy tao amin' ny Israely. Fantatra mazava fa zavatra momba ny Testamenta Vaovao no ampanantenain' ny mpaminany eto, nefo araky ny fomba amin' ny Testamenta Taloha no filazany azy.

Ny hevitra amin' ity andininy ity dia hita mazava amin' ny faminanina ao amin' ny 56, ⁶, fa voalaza ao fa ny vahiny dia hanompo an' i Jehovah, ary ny teny hoe «hanompo» dia milaza ny fanompoana ataon' ny mpisorona. Izany dia vao mainka mazavazava kokoa indray amin' ny teny ao amin' ny 66,²¹, fa Jehovah dia hiantso mpisorona sy Levita avy amin' ny taranaka jentilisa. Koa asehon' ireo teny ireo sy ny fampanantenana hafa koa, fa ny tarehin' ny momba ny lalana araky ny ivelany amin' ny andro ho avy dia hatao ambonimbony kokoa sy manan-karena kokoa. Koa hita fa tsy misy amin' ireo teny ireo azon' ny Jiosy anankinana ny faniriany ho lehibe araky ny nofo. Nefo angamba lazaina eto fa ny Israely mino dia hahazo raharaha manokana eo afovoan' ny olona rehetra momba ny fanjakan' Andriamanitra, ary angamba koa hahazo amin' ny raharaha-pitarihana amin' ny fiangonana aza. Fa izy no lazai-

na ho lovan' i Jehovah (19,²⁵). Nefa izany fampanantenana izany dia tainteraka amin' ny Testamenta Vaovao, fa ny Israely manontolo araky ny fanahy, angonina avy amin' ny firenena rehetra dia ho tonga mpisorona ho an' Andriamanitra amin' ny alalan' i Kristy) : mahazo fanatonana mivantana tsy azo sakanana ho any aminy ka mendrika hanompo Azy amin' ny asam-pitiavana sy ny fivavahana (jereo i Get. 2. 5;).

And. 7—9. Amin' ny fodiany amin' ny tanindrazana sy ny fiombonany amin' Andriamanitra amin' ny andro ho avy no hahatonga ny fiovana lehibe amin' ny fiangonana. Fahasambarana sy harena no hibose-sika ho solon' ny *fabamenarany*, dia ny toetrary mahañtra; fitaliana no hisolo «*tondro-maso*» dia ny fanesoana sy ny fanalam-baraka'azy. Dia ho lehibe izany fiovana izany, ary hitoetra eo amin' ny fiangonana ny fitahian' Andriamanitra, ary ny olona rehetra tsy maintsy hahalala sy hanaiky izany. — Ireo dia hahazo «*roa beny*» na arak' izay voalaza ao amin' ny tapany farany amin'ny andininy hoe: «*Nobo izany*» (satria izany no sitrapon' Andriamanitra ka nampanantenana azy hahazo roa heny) «*dia babazo indroa beny ao amin' ny taniny izy*». Tsy mba ho famerenana fotsiny no anton' ireo teny ireo, fa mba hampiseho ny amin' ny hahazoany mitana ny taniny koa. Raha milaza izany ny mpaminany dia mbola ao an-tsainy ny amin' ny fahantran' ny olona tamin' ny fahababoana sy amin' ny tsi-fananany tanindrazana. Ary ny fitaliana dia tsy lehibe fotsiny fa mandrakizay (ampit. 35,¹⁰; 51,¹¹).

«*Habazo indroa beny ao amin' ny taniny izy*», satria afa-tsy ny vokatry ny taniny, dia hahazo avy amin' ny haren' ny firenena koa izy (and. 6, ampit. Zak. 9,¹²) ho onitry ny fitaliana sy ny fati-antoka. Toy izany koa ny ilazana ny amin' ny famonjena ho mihoatra noho ny fahapotrahanana. Ampitahao amin' ny tenim-PIHOBIANA hoe: «*mainka*» ao amin' ny Rom. 5,¹⁷, sy amin' ny «*fahasoavana mihoatra be lavitra*», ao amin' ny Rom. 5,²⁰.

Tian' ny Tompo hatao amin' ny fiangonany izany, 1) satria Izy «*tia rariny, halany ny fandrombahana amin' ny fabaratsiana*. Ny fanjakan' izao tontolo izao dia efa diso hevitra amin' ny olon' Andriamanitra. Jehovah no nanolotra azy teo an-tanany mba ho fampietrena sy famaizana azy. Nefa nampiavonavona ireny izany. Nanao toy ny «*mpamabo*» izy (42,²⁴), toy ny «*mpandrombaka*» (47,⁶). Ary Andriamanitra dia tsy hahatoha intsony izany fampikorontanana ny fandantolantoana izao tontolo izao izany. Ratsy eo imasonry, raha tsy misy ny rariny (59,¹⁵). Teny toy izany dia mampionona sy manohana ny ampahorina amin' ny andro mangidy ahazoan' ny fanjakana tsy mifaditrovana manapaka eo amin' izao tontolo izao. Neta 2) ny fananganana ny Israely dia mifototra amin' ny tsi-fivadihan' i Jehovah amin' ny olony. «*Homeko ny valin' asany amin' ny fabamarinana izy, ary fanekena mandrakizay no bataoko aminy*». Jehovah tsy hanafana izay efa nanomezany toky azy, ary honerany ny fitaliana tsy an-drariny nihatra taminy. Ny tahorian' ny Israely dia vokatry ny nataony ihany ; neta raha miverina amin' Andriamanitra izy, dia hiditra indray amin' ny rariny ananan' ny olon' Andriamanitra. Angamba ny kendren' Jehovah amin' ny teniny hoe: «*Valin' asa*» dia ny fitarainan' ny fiangonana ny amin' ny nanadinoana ny «*rariny*» tokony ho azy (40,²⁷). Tsy maintsy hiseho amin' izao fa entiny miaraka aminy ny valin' asa, raha tonga lzy. Ary tiany ny hiditra amin' ny fiombonana aminy, izay antoky ny zava-tsoa lehibe tokoa sady maharitra kokoa noho ny tamin' ny taloha homeny azy (fa «*fanekena mandrakizay*»; ampit. 54,¹⁰; 55,³).

Amin' ny olon' Andriamanitra efa voavonjy sy voatahy dia ho fanta-
tra mazava fa mitoetra ao aminy ny fitahian' Andriamanitra. Ireny no
tena taranaka marin' i Abrahama, izay voatahy amin' ny finoana miaraka
amin' i Abrahama mpino (Gal. 3,⁹). Nefa inona no famantarana hampia-
vaka azy amin' ny hafa rehetra? Izany dia ny fiadanana sy fiainana omen'
Andriamanitra azy. Tsy amin' ny fiteny fotsiny no hahalalan' izao to-
ntolo izao izany, fa amin' ny toe-piaiany manontolo, amin' ny tomba ito-
ndrany tena, amin' ny fiononany amin' ny fahafatesana, amin' ny fahai-
zany hanompo, ary amin' ny fifaliany ho tsara fanahy sy hanao ny tsara.

Nahoana moa no tsy miseho matetika ny famantarana ny kristiana
arak' izany hevitra voalaza izany, fa mazana mitovy amin' izao tontolo
izao ihany izy? — Ny famirapiratan' ny kristiana sy ny tahadiovany ary
ny fahasahlanly dia mety hitambororotra. Tsy ho lavorary izany, raha
tsy Andriamanitra no mahazo mitahy sy manambina azy.

III. And. 10—11. Ny fankasitrabana ny famonjena.

Ny fiangonana no miteny eto. Izany no Amena sy Haleloia ataony
amin' ny tampanantenana. Izay efa voatonona teo amin' ny and. 3 no
averina Indrindra amin' ity fihobiam-pitaliana ity. Jehovah eta nanome
azy famonjena sy fahamarinana (ɔ: ny fahasoavana mahatoky izay miseho
amin' ny famonjena; jereo 56,¹). Izany dia tsv mbola mazava tahaky ny
ao amin' ny fiangonana amin' ny Testamenta Vaovao. Ny fahatanterahan'
ny famonjena dia momba ny andro ho avy. Nefa fantany tsara amin'
ny fahatoklana ny tenin' Andriamanitra fa tsv maintsy ho tonga tokoa
izany. Rehefa tonga ny lohataona, dia hipoitra ny voa sy ny tsiry miasfi-
na noho ny herin' aina sy ny fitsimohana ao anatin'y. Toy izany no ame-
trahan' i Jehovah ny hery ao amin' ny teniny, ka dia ny «fahamarinana»,
dia ny asam-pahasooavana, no hiara-hitombo aminy, ary ny «fiderana»,
dia ny fankalazana, no hitranga manaraka ny famonjena. Teny mamy
ao amin' ny boky fampiononana ny ilazana fa mipoysaka na mitsimoka
ny famonjena. Jereo. 42,⁹; 43,¹⁹; 45,⁸; 58,⁸. Izany dia manondro ny
zavatra izay tsv miankina amin' ny herin' olombelona, fa fanomezan'
Andriamanitra; nefo, mampiseho koa fa izany dia fiainana vaovao, fiai-
nana mahatarika sady feno himpona tsara. Izany dia hafa noho ny faha-
kristiana maina sady maty, foronin' ny tenan' olona.

Ny amin' ny ohatra voalaza eo amin' ny and. 10 dia ampit. 59,¹⁷;
Apok. 7,⁹⁻¹⁴ (akanjo fitondra amin' ny fampakaram-bady); Sal. 132,¹⁶
(«ny mpisorona ao dia hampitafiko famonjena, ary hihoby tokoa ny olo-
masina ao»; izany farany izany dia mampahatsiaro ny amin' ny «fidera-
na» ao amin' ny and. 11). Raha hanome famonjena mitafotafo sady
mihoapampana Andriamanitra, dia mifono ao anatin' izany avokoa ny za-
vatra rehetra.

Kristy hanarona antsika amin' ny fahamarinany. Ny mandray izany
fahasoavana izany dia sahala amin' ny mpampakatra sy ny ampakarina
mahita ny voninahitra sy ny fifaliana lehibe amin' ny andro fampakarana
azy. Ny amin' ny hamaman' ny mpisorona dia jereo ny filazana azy ao
amin' ny Eks. 39,²⁸. Ny fitafian' ny mpampakatra dia mitovy amin' ny
an' ny mpisorona koa raha arak' izany. Ny amin' ny satro-boninahitry
ny mpampakatra dia lazaina ao amin' ny Tonon-kira. 3,¹¹. Ny anaovana
izany dia famantarana ny andro fety ambony sady be voninahitra indri-
ndra.

Tsy ny Israely araky ny nofo no hahita izay zavatra ampanantenana
eto, fa ny mino izay firenena sy taranaka ara-panahy. Ny fahatongavan'
i Kristy voalohany no fahatanterahan' izany fampanantenana izany sa-

hady, na dia tsy mbola fiafarany aza. Izy no mitondra ny filazana tsara sady mampionona, manambara ny fahafahana amin' ny fahotana sy ny fahafatesana ary ny fanjakan'i Satana. Amin' ny alalany no anorenana ny Fanekena Vaovao. Ny fahafahana dia entina miaraka aminy (and. 1); voalohany indrindra dia fanafahana ara-panahy (Jao. 8,³²⁻³⁶), ary manaraka izany, rehefa mahazo manapaka ny Fanahiny, dia esorina koa ny zioga ivelany (heverin' ny olona fa ny filazantsara no efa nahafaka ny fahandevozana), ary farany dia amin' ny fiheverana «ny fahafahana izay momba ny voninahitr' ireo zanak' Andriamanitra» (Rom. 8,²¹). — Ny ilany taharoa amin' ny famonjen' Andriamanitra ao amin' i Kristy dia ny herim-pananganana hataony (ampit. and. 14). Izay hisehoan' izany indrindra dia ny hananganany ny mino amin' ny andro farany.

Nefa ahoana no hevity ny filazana fa hahazo honina ao amin' ny tanniny ny Israely, rehefa mibebaka (and. 7)? — Ny fanirian' ny finoana rehetra dia ny hahazo hody. Ary Andriamanitra mampahafa-po izany 1) amin' ny hahitana ny fiantefan' ny faniriana ao amin' Andriamanitra amin' ny finoana ny famelan-keloka; 2) raha hiala amim-piadanana amin' izao tontolo izao ny mino.

Nefa ahoana no ho fahatanterahan' ny handovan' ny Israely ny tany Kanana araky ny tampanantenana?

Ny sasany mihevitra fa tsy dia ny fonenan' ny Israely mino ao amin' ny Tany Masina tokoa tsy akory no heverina eto. Fa ny fahitan' ny mpaminany fotsiny ny toe-draharaoha no miseho ho toy izany. Nefa angamba izany dia miankina amin' ny fijereny tsy tanteraka, na marimarina kokoa raha lazaina fa avy amin' ny toetry ny faminaniana manontollo izany. Fa ny faminaniana dia mazana mindrana ny ohatra aman-tarehy fanao amin' ny Testamenta Taloha. Noho izany dia toa tsy mby ao an-tsain' ny mpaminany ny hilaza ny toetry ny fanompoana an' Andriamanitra any Jerosalema vaovao, raha tsy atohiny amin' ny fanompoana natao teo amin' ny tempoly taloha, (ohatra : 60,7). Izany no toy ny akora nifonosan' ny Testamenta Vaovao, ary efa vaky izany; koa ny fodiana ho any Kanana dia azo lazaina ho fodiana araky ny fanahy; rehefa tonga amin' ny finoana an' i Kristy ny Zanak' Israely, dia izay vao tena amin' ny fodiany izy; ny fiangonana no Kananany.

Ny sasany indray mihevitra fa ho tanteraka mihitsy izany, rehefa mibebaka ny Israely araky ny mahafirenena azy, dia amin' ny faramparan' ny andron' ny fiangonana. Dia banana ny fiangonam-pireneny ao amin' ny Tany Masina tokotaniny taloha indray izy.

Ary ny sasany indray mihevitra ny fahatanterahan' izany ho any amin' ny fanjakam-boninahitra, raha lazainy fa amin' izay ny mino amin' ny Israely honina any Jerosalema vaovao.

Raha ny toerana misy ny fiangonana ankehitriny no heverina, dia hita fa azo atao ny hilaza hevitra tapaka kokoa ny amin' izany. Hita mazava ihany fa ny fanandramana rehetra ataon' ny Israely mba hodiany any amin' ny tany Kanana dia tsy ho vanona mandrapibebany. Nefa raha azo ekena fa tsy hevitra sendrasendra ny filazana ny amin' ny tanin' ny Israely, dia mba tsy azo lavina ihany fa misy fiheverana izany ara-panahy koa ny voalaza eto.

F. TOKO 62. *Fatratra sady mabatoky mibitsy ny fanirian' Andriamanitra hiposahan' ny famonjena.*

I. *And. 1—5. Azo antoka ny famonjena.*

And. 1—3. Jehovah no miteny eto. Izy no mampiseho miharihary fa «tsy bangina». Eto amin' ny boky fampiononana ny teny hoe : «ma-

ngina» dia enti-milaza ny fomban' Andriamanitra raha tsy nanao na inona na inona ho famonjena ny olony tamin' ny fahoriania sy fijaliana (42,¹⁴; 57,¹¹; 64,¹¹; 65, ⁶). Ampit. koa izany amin' ny tantaran' i Jesosy sy ilay vehivavy kananita ao amin' ny Mat. 15,²³). Nefa manao ahoana ny fahadisoan-kevitr' ireo, raha mihevitra ny fanganan' i Jehovah ho mitovy amin' ny tsy fanahoavany intsony ny famonjena azy ! Manome filazana maha-toky Izy, na amin' ny strofa voalohany amin'ity toko ity (and. 1—5.), na amin' ny strofa taharoa, izay ataony amin' ny fomba tanteraka sy mafimafy kokoa (and. 6—9), fa «*tiany*» ny tsy hangina (ampit. ny tenin' i Jesusosy ao amin' ny Mat. 8,³.) ; ary izany tampahatokiana izany dia saro-bidy amintsika mihitsy, raha neverintsika fa toa foana ny nitarainantsika ela. Jehovah dia manome toky handahatra «*nobo ny amin' i Ziona*» ; ta tia ny fiangonana Izy ka tsy mety manadino azy. Hevero fa tsy noho ny amin' ny tenany ihany, arak' izay aseho matetika ho fototra voalaza amin' ny teny hafa, fa manome toky Izy fa haharitra amin' ny famonjeny azy. Tsy fanafahana am-bava fotsiny na amin' ny fomba fotsiny no ha-taony, fa tena hahatanteraka mihitsy ny raharaha hahatonga fahasambarama ho azy Izy. Izao dia tsy misy olona mahita ny fahamarinan' i Ziona (61,¹¹). Nefa ny aizina, izay manankona ny famonjena azy, dia tsy mai-ntsy ho afaka, (ampit. 58,⁸), ka hamirapiratra aminy ny androm-pamonnena. Ary ny famirapiratany dia hažava tahaky ny famirapiratry ny le-lafo amin' ny «*fanilo mirehitra*».

Ho toy izany ny toe-trany, izay lazaina amin' ny ohatra samy hafa amin' ny and. efatra manaraka. «*Homena anaram-baovao biano, izay botononin' ny vavan' i Jehovah*», satria tsy misy fitenin' olona mahalaza marina ny fahasambarana sy ny voninahitra izay tiany hatao amin' ny fiangonany, ta satria hamorona toe-tra vaovao ho azy Izy, izay hotondroin' izany anarana vaovao izany amin' ny teny fohy sady mazava. Raha ha-hazo anaram-baovao izy, dia izany no antoka fa Jehovah hanavao ny za-vatra ao aminy sy ho azy. Dia ho lehibe izany fiovana mahasambatra izany, ka tsy ho tadin' ny olona intsony ny anarany taloha, ary tsy ho voasakana intsony ny fifaneraserany amin' Andriamanitra. Amin' ny fomba toy izany no anaovana izany teny mifanandrify tsara izany, na eto amin' ny boky fampiononana, na ao amin' ny Apokalypsy (2,¹⁷; 3,¹²). Nefa hevero koa izay momba izany fanovana anarana izany amin' izay nataon' ny Tompo tamin' i Jakoba (Gen. 32,²⁸) sy Simona (Jao. 1,⁴³). Ny Isiraely dia hanompo an' i Jehovah, ho fankalazana amin' ny ahitan' izao tontolo izao ao aminy ny halehiben' ny fahasoavan' Andriamanitra. «*Ho tonga satro-boninahitra eo an-tanana' Andriamanitra*». Izany dia sady milaza ny famirapiratana sy ny voninahitry ny fiangonan' i Jehovah efa voavonjy no milaza koa ny fitaliana tsaroan' Andriamanitra noho izany. Tanany eo an-tanana ny satro-boninahitra, tahaky ny andinihan' ny olo-na izay ravaka saro-bidy mahafinaritra azy indrindra. Angamba mbola azo lazaina ho fanampin' izany koa, fa arosony hojerent' ny firenena rehetra izany ; satria tiany ny hitarika ireo hanatona Azy amin' ny ampijereny azy ny fahasambaran' ny olony. (Ampit. Mat. 5,¹⁶).

And. 4—5. Ny fiangonana dia hikambana amin' i Jehovah amimpitaliana fatratra sady mandrakariva izao. Teo aloha dia natao hoe : «*Nafoj*» *) izy (60,¹⁵), fa izao kosa dia hitondra ny anarana hoe : «*llay sitrako*» (ɔ : ilay iandrinan' ny fankasitrarahako) ; izany koa dia mitovy hevitra amin' ny anaran' ny renin' i Manase atao hoe : Hefziba (2 Mpanj. 21,¹). Ny amin' ny ilazana an' i Jehovah ho mpampakatra dia jereo 54,⁵.

*) Io dia dikan' ny hoe Asoba (Mpanj. 22, 42) anaram-behivavy.

Ny amin' ny fanovana ny ohatra dia lazaina fa ny tanin' ny Israely dia atao hoe. «*Vadyampakarina*», ary izay hampakatra azy dia izay atao hoe: «*zatopo*» na «*zanaka*», dia ny fikambanan' ny mino. Ka dia ho fananany sady ho tiany izy fa an' ny tenany mihitsy, hafa noho ny teo aloha tamin' ny nahafoana azy, raha nentina ho babo ny olona, ary ny zavatra rehetra norobaina.

II. *And. 6—9. Angataho mafy ny famonjena.*

And. 6—7. «*Mpiambina*», tsy ho mpitazana, na ho mpitily fotsiny, fa ho fiarovana ny tanàna. Ohatra toy izany no lazain' ny mpaminany ao amin' ny 21,¹⁵ (ampit. Hab. 2,¹). Nefa tsy tokony ho izay voalaza ao no heviny eto. Hita mazava fa ny fanompoam-pivavahana no voalaza eto ho notendren' i Jehovah. Ary ny anton' izany dia ny *bampabatsiaro an' i Jehovah* ny amin' ny fanomezan-tokim-pahasooavana efa nataony. Koa arak' izany dia tsy misy fototra hiheverana fa ny hoe «*mpiambina*» dia milaza mpiambina momba ny lanitra, dia anjely mpirao ny fiangonana, izay mamboraka ny fivavahany eo anatrehan' Andriamanitra (tahaky ny ilazana ny zaza madinika ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra ho manana ny anjeliny any an-danitra : Mat. 18,¹⁰). Nefa amin' ity ohatra mifandrify tsara ity no tian' i Jehovah hilazana, fa tahaky ny ijereny mifandrakariva an' i Jerosalema (49,¹⁶) no ihainoany lalandava koa ny fangatahana ny amin' ny hananganana an' i Ziona, koa samy hita ao anatin' izany teny izany fa sady tsy hainy no tsy tiany ny hanadino azy. Izy no mikarakara (sady manantra koa mlaraka amin' izany), fa ny fangatahana mba hampisehoany ny fahasoavany dia tsy tokony hangina ao amin' ny fiangonana na oviana na oviana. Ary ho toy izany ireo fivavahana rehetra ireo, izay teraky ny Fanahin' i Jehovah, dla tahaky ny taratry ny sitrapom-pitiavany mba hamonjena antsika. Andriamanitra no efa namboatra lalana ho an' ny olona, izay efa nanamboarany famonjena, mba hahazoany manatona Azy amin' ny fangatahana sy ny fivavahana. Fa fantatr' i Jehovah fa amin' izany fomba amam-panao izany ihany no hahatonga ny famonjena ho mamintsika, ka tsy hisatrlantsika fanahy amin' ny hanaovana izay hahazoana azy. Ny fahasoavana, izay tsy mahaportra anao loatra, dia tsy hanan-kasina aminao koa. Ary raha alaim-panahy ho toy izany isika, dia tsy maintsy mlady mafy ka haharitra mivavaka. Fa Andriamanitra dia mijoro ao ivohon' izany ady mafin' ny fivavahana sy ny fangatahana izany. Fa tahaky ny itadiavany ny asantsika ho tonga fanatl-plsaorana ho Azy no itadiavany koa ny fivavahantsika ho zotom-po sy hery handavorarana ny asantsika. Noho izany dia mitodika amin' ireo mpivavaka ireo ny mpaminany amin' ny fampirisihany azy tsy hisatry fanahy na hitsahatra amin' ny tampahatsiarovana an' i Jehovah ny amin' ny fampantanenany. Fikasany ny hanao an' i Jerosalema (ny fiangonana) ho be voninahitra ka «*hoderaina amin' ny tany*», fa ny lelan' ny maro hankalaza azy noho ny zava-dehibe niseho tao. Ny teny hoe: «*hoderaina*» dia mifandrify tsara amin' ny hevitra hita amin' ireto toko ireto (jereo 60,¹⁸; 61,¹¹).

And. 8—9. Azo atao sady tokony hangatahina mafy ny hampisehoan' Andriamanitra ny fahasoavany; fa efa nanome toky Izy fa hanampy ny olony hahazoany fifaliana amin' ny fanomezana rehetra, izay mipoaka amin' ny tany; ary amin' ny fomba azo antoka tokoa no efa nanomezany izany toky izany, dia tamin' ny fianianany (ampit. 14,²⁴; 45,²³; 54,⁹), ary manana hery hahatanerahany izany toky izany Izy («amin' ny sandriny mahery»). Toy izany no ampirisihan' i Jehovah ireo mpivava-

ka ireo. Ny vavaka dia ateraka sady ampaharetina amin' ny fampanantenana. — Ny Israely dia efa nahita maso matetika ny fahatanterahan' ny fandrəhonana ataon' i Jehovah (Deo. 28,^{33, 51}). Toy izany tamin' izao nandravan' ny firenena vahiny ny fonenany sy nandrobany azy izao. Nefatsy maintsy hahazo mody indray izy ; ary tsy hijinja ny variny na hioity ny voalobony fotsiny izy, fa hihinana sy hisotro izany am-pisaorana koa amin' ny fifallana masina amin' Andriamanitra. Noho izany dia lazaina hoe : «*Ao amin' ny kianjako “masina”*». Fa araky ny voatendrin' ny lalana dia ho entina eo anatrehan' i Jehovah, dia eo an-kianjan' ny tempoly, ny ampahafolon' ny vokatra, hahazoan' ny Levita anjara amin' izany sady hanaovana sakafom-plsaorana (Deo. 14,²⁴). Amin' izany fomba amam-panao izany no anamasinan' Andriamanitra ny raharaha mpiveloman' ny Israely sy anandratany ny fisasaran' ny tanany, ka ampidirany izany ao amin' ny famirapiratan' ny fahatsaran' Andriamanitra sy amin' ny vokatry ny fitallany amin' ny fivavahana. Israely sambatra sy miravoravo amin' ny toe-plainana andavanandro toy izany no hitan' ny mpaminany am-panahy eto. Izany dia ohatra mahafinaritra milaza ny fahavelomana ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra. Tsy misy fahas-mihafana na Alahady na ankobanandro, mitovy ny raharaha ao an-trano sy any ivelany, tsy latsaka ny fisaorana an' Andriamanitra na amin' ny fanomezana kely na amin' ny fanomezana be. Ny amin' ny fanazavana ity teny milaza ny mihinana sy misotro aokianjan' i Jehovah ity ao amin' ny Testamenta Vaovao dia hita ao amin' ny i Tim. 4,³⁻⁵.

III. *And. 10—12. Antomotra ny famonjena.*

Tahaky ny isian' ireto andlininy farany ireto firaitsana amin' ny andininy mialoha no iraisany koa amin' ny fampanantenana ao amin' ny 61 ; fa izany dia toy ny ako avy amin' io fampanantenana io, izay enti-milaza ny finoana faly sady tsy miahahanhana amin' ny toky omen' i Jehovah. Ny fampirisihana dia mlankina amln' ny fahatokiana, fa ny zavatra rehetra, izay efa nanomezan' i Jehovah toky, dia hefainy.

Hita mazava fa vorin' ny mpaminany eto ireny fampanantenana teo aloha ireny, noho izany dia mifamatopatotra be ihany amin' ny toko hafa ireto andininy ireto, Indrindra fa amin' ny 46,^{3,9 10} sy 48,²⁰. Nefasita mazava koa fa tsy mitady hamerina azy totsiny izy. Ampiasainy ihany ny teny teo aloha, nefasomary ovany ka ampfanarahiny amin' ny fandrosoan' ny fahazavan' ny toe-draharaoha eto aoriany. Izay kendreny indrindra eto dia ny faminaniana ao amin' ny toko 60. Noho izany, tsy ny fiverenana avy any Babylona ihany no neverina eto, fa malalaka kokoa ka mahazo ny fiverenan' ny zanak' Andriamanitra miely rehetra. Ao amin' ny toko 40 dia ahandrina indrindra amin' ny fialohan' Andriamanitra lala-na ny olony ny fiheverana, ka ny filazana ny ohatra dia atao mifanaraka amin' ny fandehanana mamaky ny efitra, fa eto kosa dia ohatra indrindra amin' ny olona, izay angonina avy amin' ny vazan-tany efatra (60, 4) izany. Mazavazava kokoa noho ny toko 40 sy 48 ny filazana ny amin' ny famonjena farany sy mandrakizay eto. —

Ny fampirisihana eto dia mampahatsiaro voalohany indrindra ny voalaza ao amin' ny 48,²⁰ ; 52,¹¹. — Nefasita ny vavahadin' i Babela dia tsy mba voatonona eto. Mba ho fampitohizana ny teny milaza ny kianja ao amin' ny and. 9 dia ampirisihina ny olona hivoaka amin' ny vavahadin' i Jerosalema, na ny an' ny Tempoly. Izany no ahafantarana fa hahazo an' i Jerosalema indray izy sady hanorina ny tranon' i Jehovah. Nefasita izany dia vao santatra fotsiny amin' ny fiverenana. Fa eran' izao tontolo

izao no misy ny fiangonana miely ; noho izany mbola lazaina fa tsy malntsy hisy hikarakara ny fanamboarana sy fampitoviana tatana ny lalana halahan' ny sisa rehetra, izay mbola ho avy ; ary tokony ho ny tenan' i Ziona no tolorona izany adidy izany. Ny teny hoe : «*Manangana faneva bo tazan' ny firenena*» dia mampahatsiaro ny teny ao amin' ny 11,¹² sy 49,²². Hisy famantarana ho enti-manangona ny Israely, fa Jehovah hiantso ny firenena hanampy amin' izany, ka hitondra ny mino tsirairay momba ny fiangonana miely hiverina. Ho fantany ny anton' izany tamantarana izany. Fa Jehovah hamela ny fanambarana ny amin' ny famonjena an' i Ziona zanakavavy ho fantatra na aiza na aiza. Fa tsy momba ny Israely ihany izany raharaha izany, fa momba an' izao tontolo izao tsy ivakiana. Ao amin' ny 48,²⁰ dia lazaina fa Israely dia hanambara izany famonjena izany hatrany amin' ny faran' ny tany ; fa eto kosa dia Jehovah no hikarakara ny fampahalalana izany. Tsy mifanohitra anefa izany, fa Jehovah dia manao ny Israely ho vavolombelony sy irany ao amin' izao tontolo izao. Ary raha lazaina fa ny tenan' i Jehovah no hikarakara ny amin' izany, dia malnka mahafaly indrindra izany. Ny hevitra mifanitsy indrindra amin' ity toko manontolo ity dia ny manondro fa tsy misy mety mikarakara ny famonjena ny Israely, afa-tsy ny tenan' i Jehovah ihany. Tsy tany ny ho mpitsinjo fotosny na amin' ny fanaovam-pamonjena na amin' ny fanambarana izany na aiza na aiza.

Ny teny fiandohana amin' ny fanambaran' i Jehovah voalaza eto (jereo koa Zak. 6,⁹), dia tafatsofoka ao amin' ny Evangelia amin' ny Alahadin' ny sampam-palma (Mat. 21,⁵). Tamin' izay dia ny fomba fisehon' i Jesosy manontolo no fanambarana velona na nambarana ny amin' ny famonjena efa haseho. Ny amin' ny teny farany ao amin' ny and. 11 dia jereo 40,⁹). Ny hoe : Jehovah efa nanambara, dia tanteraka 1) tamin' ny taratasy tetezan' olona nataon' i Kyrosy (Ez. 1,¹⁴) ; 2) amin' ny toritenin' ny Apostoly nanambara an' i Jesosy Kristy ; 3) amin' ny toritenin' ny misionan' ny fiangonana, indrindra fa amin' ny misiona ataony amin' ny Israely ; ary 4) farany dia hatao amin' ny andro farany, raha tonga amin' ny Israely ny andro lehibe hampibebahana ny firenena.

«*Ary ireny dia botononina hoe : Firenena Masina*», rehefa tonga ny famonjena azy, ka eta nahazo nitahy ny olony Jehovah. Fa sady tsy maintsy ho marina izy no hekena ho masina araky ny voatendrin' ny lan' Andriamanitra ho toetrany (Eks. 19,⁶ ; Lev. 19,² ; 20,²⁶). Ziona dia hojerena sady holazaina ho «*Ilay notadiavina*».

Ao amin' ny Deo. 11,¹² dia misy teny mifandraidraika amin' izany, nefy mazavazava kokoa («tany izay tandreman' i Jehovah»). Angamba neverina amin' izany koa fa efa misy fotoana izay tsy nitadiavana an' i Ziona (Jer. 30,¹⁷). Ny fahasambaran' ny fiangonana sy ny fandrosoany dia tsy ho zavatra tsy hampininona ny olona, indrindra fa amin' Andriamanitra. Efa nitaraina ho nafoy izy (49,¹⁴) nefy ny teny sy ny anarana toy izany (62,⁴) dia tsy mba mifanentana amin' ny toetrany intsony. Ny finoana dia miandry sady manana rariny hiandry hamonje-na ny zanak' Andriamanitra ho afaka amin' ny fahorian' ny fanjenjenana.

G. TOKO 63,¹⁻⁶ : Ny andro famaliana.

And. 1—3 Izay voalaza teo amin' ny 61,² dia lazain' ny mpaminany eto amin' ny ilany hafo amin' ny fanambaram-pamonjena. Ny fanavotana ny olon' Andriamanitra dia tsy mba zavatra mifanohitra fotosny amin' ny fahorianana sy ny fahantrana nihatra taminy taloha, fa manan-kevitra koa ho fitsarana ny fahavalon' ny fanjakan' Andriamanitra. Raha ha-

hazo ho velona amin' ny fiadanana mandrakizay ny fiangonana, dia tsy maintsy esorina mihitsy izao tontolo izao, izay mankahala azy. Izany no fitsarana lehibe sady vonona hatao amin' izao tontolo izao tahavalon' Andriamanitra, izay vinanina amin' ireto andininy feno hery sady velona ireto.

Ny famaliana dia asehon' i Jehovah araky ny filazany amlin' ny mpaminany (and. 3—6) ho eta vita avokoa; nefà izany dia teny faminaniana ny zavatra mbola ho avy. Asehony voalohany amin' izany tahitana mampangorakoraka izany ny fitsarana izao tontolo izao.

Hita amin' izany fa tsy fitsarana hihatra amin' ny tany na fanjakana anankiray ihany no neverina eto, fa fitsarana ankapobeny (indro indrindra ny and. 6: «nanitsaka firenena»). Nefà nahoana no mahatsitonona an' i Edoma sy Borza reni-vohitr' i Edoma (34,⁶) izy, raha fitsarana ankapobeny no neverina?

Avy any no ahitan' ny mpaminany ny lsehoan' llay anankiray mahatalanjona azy ny fiaviny. Be voninahitra sady tsy azo toherina no fijereny Azy. Nefà toy izany koa no tian' i Jehovah ho fijerin' ny olona Azy. Fa lo ilay hitan' ny mpaminany mitranga lo dia ho azy; ary ho fantatr' izay maniry famonjena fa raha miseho amin' ny endriky ny mpitsara sy ny mpiady Izzy, dia ho tampiononana azy koa no kendreny amin' izany. Hita amin' izany filazana rehetra izany, fa izay kendreny amin' ny fitsarany izao tontolo izao dia ny famonjena ny olony. Noho izany, na dia asa mampihoron-koditra aza ny fahatanterahan' ny famaliana, dia toa manjavavo ihany no ahitana izany, fa tarihina ho amin' ny endrik' ilay Tompo ny saina amam-piheverana. «*Izabo Izay mitovy fabamarinana sady manankery hamonjy*». Ny teny voalohany dia azo neverina ho milaza ny teniny ho mahatoky (49,¹⁹), na ho araky ny hevity ny hoe «fahamarinana» mandrakariva ao amin' ny «boky tampiononana» mikambana amin' ny hoe «famonjena». Koa amin' izany ny Israely, firenena mino an' i Jehovah, dia hahalala fa io mpiady mahery sady mpitsara io dia Mpamonjy ho azy, Izay hanafaka azy amin' ny fanjakana mandoza rehetra.

Misy zavatra iray dia tena mampieritreritra ny mpaminany indrindra amin' izao fisehoan' ny Tompo izao (and. 2) dia ny amin' ny mahamena ny fitafiany. Tsy izany no volony rahateo, fa pentina vao nahazo azy izany. Moa tsy toy ny nipitipitihan' ny ranom-boaloboka, raha manosihosy voaloboka ny olona? Eny, hoy ny Tompo, fa misy raharaha toy izany nataony (and. 3). Tsy tahaky ny olona mifaly amin' ny fijinjana anefa, ka mifanampy amin' ny hahazoana ny ranom-boaloboka. Fa honjon-honjon' Izzy irery voatariky ny fahatezerany no tsy maintsy nandavorary ny raharaha-pitsarana sy famaizana. Izany no hevitry io ohatra io, izay ataon' ny Mpaminany hafa koa, raha milaza sy mampiseho ny raharaha-pitsaran' Andriamanitra izy. (Joe. 4,¹³; Fitom. 1,¹⁵). Ny oharinaamin' ny voaloboka, izay hosihosena ao amin' ny famiazam-boaloboka dia ny mpanota, izay iharan'ny famaliana. Ny amin' izany ohatra izany dia jereo 5,². Ny fandringanana ny fahavalo no hita amin' izany ohatra izany, ny ranom-boaloboka dia ohatra amin' ny ra. Izany dia mitovy amin' izay voalaza ao amin' ny 34,²⁻⁶ manambara ny famonoana ny bibim-panatitra any Edoma. Eto, Edoma dia nahazihazy samy irery. Nefà ny voaloboka, izay hosihosena, dia fantatra mazava fa tsy ohatra amin' i Edoma irery. Fa ahoana ary no anononana manokana ny anaran' i Edoma? — Edoma dia ohatra amin' izao tontolo izao, izay tsy mankahala sy maneso ny fanjakan' Andriamanitra fotsiny, fa dia manenjika sy mandray fiadiana hamelezana ny olon' Andriamanitra mihitsy. Iray ihanany ny famaliana an' i Edoma sy ny firenena. Koa ny fitsarana azy voalaoa eto dia tsy azo lazaina ho fiantombohana na fiafaran' ny fitsarana izao tontolo izao; fa ny anarany dia anarana typika, satria ny fankahalana sy

ny tsil-fitiavana ny olon' Andriamanitra voalaza eto dia mandroso mafy dia mafy.

Ary angamba koa noho ny hevit' ireo anarana hoe Edoma sy Bozra ireo no isan' ny fototra akan' ny mpaminany azy eto, fa ny hoe Edoma sy ny teny hebreo nadika hoe «mena» dia mitovy; tahak' izany koa ny hoe Bozra sy ny teny hebreo nadika hoe «fanotoazam-boaloboka».

And. 4-6. Amin' ireto andininy ireto no ilazana tanteraka kokoa ny raharaha voalaza tamin' ny and. 3.

Tsy maintsy ho tonga izany famaliana hihatra amin' izao tontola izao ratsy fanahy izany; fa Jehovah no efa nikasa mafy izany (34,⁸), ary toy izany koa no tsy maintsy hahatongavan' ny fanavotana, dia ny fanafahana tanteraka sady mandrakizay ho an' ny fiangonana.

«*Ny taonan' ny voavotro*» : Angamba izany teny izany dia sahala amin' izay voalaza ao amin' ny 61,² (taom-pahasoavana) alaina avy amin' ny fiheverana ny taon-jobily, izay ahafahan' ny mpifatotra rehetra. Nefazozeverina koa fa izany taona izany dia tsy misy farany, fa taom-pahasoavana mandrakizay.

Izany fotoana izany dia tsy maintsy ho tonga, na dia tsy misy mahay na mety manampy amin' izany aza, fa avela amin' i Jehovah samy irery (and. 5; ampit. 59,¹⁶). Raha lazaina amin' ny andininy farany teo fa tsy niandraikitra na inona na inona tamin' ny famonjena azy ny Israely, dia aseho mazava eto fa ny fitsarana izao tontolo izao dia vitan' ny herin' Andriamanitra samy irery koa. Asan' Andriamanitra tahaky ny famonjena izany. Nefazoa Andriamanitra tsy efa niantso ny Asyriana ho famaliana ny Israely, sy ny Medo-Perisiana ho famaizana an' i Babela (13,²)? Koa dia tsy izay mihattra amin' izany no antsoina eto. Fa indray andro any dia ho hita ny amin' ny hanaovan' i Jehovah samy irery izany fitsarana izany. Manana hery («ny sandriko ihany no manao famonjena ho Ahy») sy sitrapo («ny fahamarinako») ampy hanatanteraka izany raharaha izany Izy. Ny herin' Andriamanitra sy ny zotom-pony no mampiseho mazava ny amin' ny fanovana lehibe mety hiseho amin' ny fanafahana mandrakizay ny olony, izay nampijalina sy nampahoriana taloha. Aseho miaraka amin' izany koa anefa, fa misy raharaha mafy sady mahatahota hataony miaraka amin' ny fitsarana. Ny olombelona dia anaovana (pasiva) fotsiny eto, fa Azy irery ny raharaha. Raha mamaly ny ratsy fanahy Jehovah, mba hahazoan' ny olony ny fahafahana, dia tsarovana fa raharaha lehibe sady mampiseho hery tsy toha izany. Indray andro any dia hahatalanjona ny fiangonana ny handinika lalina am-pisaorana ny fanafahana azy tamin' ny loza aman' antambo rehetra nataon' ny ratsy fanahy taminy, sy ny herin' ny fitiavana sy zotom-po, izay nahatonga ny famonjena azy. Nefazoa isika hanomboka sahady hihevitra mafy ny amin' ny fiarovan' Andriamanitra antsika tamin' ny herin' ny ratsy rehetra sy ny fitsarany ny andrian' izao tontolo izao mbamin' ny mpanompony rehetra.

Eta voalaza tamin' ny ohatra tamin' ny and. 3, sady mbola averina eto indray, fa *nampahaleony ny firenena tamin'ny fabavinirany* Izy. Izany dia azo neverina ho teny toy ny ao amin' ny 51,²⁰ ny amin' ny kapoaky ny fahaterezana mbamin' ny asany mahamamo, fa ny fitsaran' Andriamanitra dia hahatonga azy ho mivembena sy miraikiraiky tahaky ny olona mamo. (24,¹⁰).

Ny fiangonana ntaolo dia nihevitra lty fizarana ity ho faminaniana an' i Kristy, izay mandresy ny devoly sy ny anjelinny amin' ny fahafatesany. Nefazoa ilay mpiady mahery mihosin-drà, izay miseho amin' ity fahitana ity dia tsy ilay Mpanompon' i Jehovah (53) akory, fa ny tenan' i Jehovah. Ary

ny ra, Izay napitipitika tamin' ny fitafiany, dia tsy ny rany, fa ny an' ny fahavalony. Ary tsy miseho eto ho ilay manavotra amin' ny fahotana Izy, fa ilay mamaly ny ratsy fanahy kosa. Fa raharaha hafa noho izany no nahatanterahan' i Jesosy ny fitsarana tamin' ny fahafatesany («ampit. Jao. 12,³¹ : tonga ankehitriny ny fitsarana izao tontolo izao»). Misy firaisana mahagaga amin' ny fijalian' ny Mpamony sy ny fitsarana izao tontolo izao. Fa ho avy indray Kristy ka hanatanteraka izany, satria Izy efa hanatanteraka ny famonjena tamin' ny nahafatesany, ary hiharihary amin' ny andro fitsarana fa ny helok' izao tontolo izao lehibeindrindra dia ny fanamavoany ny fahasoavan' Andriamanitra tao amin' i Kristy.

Misy zavatra sasany azo tondroina ho fahatanterahan' ity faminaniana ity sahadys, toy ny nanjo ny Edomita tamin' ny siekla sasany talohan' ny nahaterahan' i Kristy, sy ny tamin' ny andron' ny Makabeana, indrindra fa tamin' ny andron' i Joda Makabeo sy Johanesa Hyrkana, ary tamin' ny ady lehibe nihatra tamin' ny Jiosy tamin' ny 70. A. D., fa niaraka voa tamin' izay ny Edomita ka voaroaka mihitsy tsy ho hita amin' ny tantara ny anarany.

Ny tena ho fahatanterahan' ity faminaniana ity indrindra anefa dia amin' ny asa lehibe hiseho amin' ny andro farany, indrindra fa raha ny antikristy sy ny mpanaraka azy harodana, ary ny olon' Andriamanitra kosa hahazo aina ka hanandrana ny tena fahafahana. Toy izany no anohizana sy anaperana izany faminaniana izany ao amin' ny Apok. 19,¹¹⁻¹²; (Jereo and. 13.15) sy 14,¹⁴⁻²⁰.

H. TOKO 63,⁷ — 64,¹¹: *Fangatahan' ny fiangonana ny amin' ny biseboan' ny fabasoavan' Andriamanitra indray.* —

I. *And. 7—14. Ny toetra be famindrampo nasebon' i Jehovah tamin' ny olony taloha.*

And. 7—9. Amin' ity fizarana manontolo ity dia miteny ho solombavan' ireny olona mibebaka ireny ny mpaminany. Jehovah efa nampantanena azy fa hisy andro mahasambatra tokoa hiposaka aminy amin' ny ho avy. Nefia izao dia jerena ho fiangonana voababo sy naely ary naetry izy, izay mahatsiaro ny fahatezeran' Andriamanitra ho ao aminy. Noho izany no ibosesehan' ny fangatahany hiangavy an' i Jehovah mba hitodika aminy, na dia hitany aza fa mendrika ny hitondra izany fahoriana izany Izy; fa ny mahasahy azy hangataka toy izany dia miankina amin' ny fahalalany ny toetr' Andriamanitra, dia ny fahalemem-panahy, izay efa nasehony tamin' ny olony tamin' ny famonjena azy tany Egypta sy ny fitadiavany azy. Ary toy izany koa ny itodihantsika amin' izay efa nataon' Andriamanitra ho antsika tamin' i Kristy, sy tamin' ny batisa, raha avy ny fakampanahy hampihozongozona ny finoantsika sy ny fantenantsika.

Ity fangatahana ity dia tsy mba faniriana fatratra fotsiny, fa amin' ny fanopazany ny masonry ka ivelaran' ny zavatra rehetra nataon' Andriamanitra eo anatrehany (jereo indrindra and. 9) no anombohany koa hanao fisarana Azy noho ny zavatra rehetra teo aloha mampiseho ny faha-soavany.

«*Ny famindram-pon' i Jehovah no bambarako, dia ny fiderana an' i Jehovah*» na ny fankalazana Azy, (toy ny Sal. 22,⁴), izany hoe: ny anton' ny fankalazan' ny Israely dia ny fahasoavana ho azony amin' ny andro ho avy. Izany dia hevitra izay niverimberina matetika tamin' ny hira sy ny fivavahan' ny Israely. (Jereo Sal. 77,¹²⁻²¹; 89; 106; Neh. 9,⁵). Azo atao ny mitadidy ny zava-dehibe niseho tamin' ny andro lasa, mba hampiova ny fahoriam-panahy; nefia tokony ho fantatry ny Israely koa,

fa raha takon' ny ankehitriny ny andro lasa dia tsinin' ny tenany ihany izany. Noho izany dia manjary ho fiaikem-pahotana ity fitodihany ny lasa ity. Azo atao ny hanary dia amin' ny hasarotry ny andro ankehitriny, raha ampitahaina amin' ny andro lasa nahasambatra teo aloha. Nefa amin' ny Israely mino kosa dia izany no fotoana itoeran' ny fantenany, loharano ipoiran' ny herim-pony araky ny fanahy, ary fampirisihana hampitozo azy amin' ny faharetana sy ny fanantenana. Fa ny faniriany sy ny fangatahany dia miantehitra amin' ny finoana an' i Jehovah ho ilay Andriamanitra mahatoky sady tsy toha. Ary noho izany dia manjary ho fisaorana koa ity fitodihana ny andro lasa ity.

Tsara tokoa ny nataon' i Jehovah tamin' ny Israely (and. 7). Nefa lehibe arakarak' izany koa ny fanantenany ny aminy, araky ny lazainy hoe: «*Oloko tokoa ireo, dia zanako tsy mba bandainga.*» Efa nasehony azy ny fahatokiam-pitiavana. Noho izany no nanaovany azy ho olony sy zanany (Deo. 14,¹). «*Ka dia tonga Mpamony azy Izzy*». Heverina eto sy amin' ny and. manaraka, izay ilazana indrindra ny amin' ny famonjena nataon' i Jehovah, ny tantaran' ny fahatanoran' ny Israely sy ny zavatra niseho tamin' izany tamin' ny andron' i Mosesy sy Josoa. Ary izany indrindra no lazain' i Hosea 11,¹. Izzy dia mampiseho ny famindrampony tamin' ny Israely (ampit. Gen. 19,¹⁶); niaro azy Izzy, fa ny familliana kosa nahatrany tamin' ny Egyptiana. Ny hira fankalazana ao amin' ny Eksodosy 15, (and. 2-13) dia ilazana ny fahasoavana natao tamin' ny Israely tahaky ny eto. Na hatreo amin' ny Ronomasina mena, na taorian' izany dia nobabena sy nentina toy ny zazabodo izy (ampit. 46,³). Noho izany dia azo lazaina fa «*tamin' ny faboriany rebetra dia niory koa Izzy*». Izzy no nanamaivana ny entany rehetra. Izany dia teny mahery sady maranitra, izay enti-milaza an' i Jehovah ho mpamindra-fo sady antra; izany dia misamaly amin' ny teny sasany ao amin' ny Testamenta Taloha, indrindra fa ny teny ao amin' ny Mpits. 10,¹⁶; nefo izay tena ifanandrifisan' izany indrindra dia ny fanambarana ilay Mpisoronabe mamindra fo sady malemy fanahy ao amin' ny Testamenta Vaovao.

«*Ilay anjelin' ny Tavany no namonjy ireo*». Raha voalaza fa niaraniory taminy Andriamanitra noho ny famindrampony, dia vao mainka aseho amin' ny hevitra lalindalina kokoa izany eto. Tsy anjely fotsiny no nasainy hamonjy ny Israely, fa «*Ilay Anjelin' ny Tavany*». Io teny io dia toa avy amin' ny fampikambanana ny teny hoe: «*Anjelin' i Jehovah*» (izay fanao matetika ao amin' ny Pantateoka sy ny Boky Tantara) sy ny hoe: «*Tavan' i Jehovah*». Io farany io dia atao amin' ny fanambaran' i Jehovah ny tenany. Jereo ny Eks. 33,¹⁴ ampitahaina amin' ny 32,³⁴ sy 33,² izay milaza fa Jehovah dia haniraka anjely hialoha ny Israely mba hamoha ny tany Kanana ho azy; nefo ao amin' ny 33,¹⁴ (ao amin' ny hatak' i Mosesy) dia lazaina hoe: «*Ny Tavako no handeha*» : ny tenako. Jereo koa ny 33,¹⁶ manao hoe: «*Handehananao hiaraka aminay, izay mitovy hevitra amin' ny hoe: Tavanao*». «*Ny anjelin' ny Tavan' i Jehovah*» dia ilay Anjely izay nomen' Andriamanitra antsika hijerentsika ny tavany, ary izany no fanambaran' Andriamanitra tena ambony indrindra tamin' ny andron' ny Testamenta Taloha. Tsaroantsika amin' izany miaraka amin' izay, fa izay nahita an' i Jesosy Kristy dia efa nahita ny Ray, fa «*Izzy no endriky ny tenany indrindra*» (Heb. 1,³; ampit. koa i Kor. 10,⁴).

And. 10. Toy izany no navaliny ny fitiavan' i Jehovah, namadihany sy nanafoanany ny fanantenany rehetra, ary namoronany ny loza mahatsiravina indrindra ho an' ny tenany, dia hanana an' Andriamanitra ho fahavaloo. «*Ireo kosa dia niodina (jereo 1, 2 sy 30, 9), ka nanome alabelo*

ny Fanaby Masina ». Izany farany izany no mampiseho ny haratsin' izay voalaza amin' ny teny voalohany. Mitovy amin' izany ny teny ao amin' ny Efes. 4,³⁰. Ny asa mahatonga izany kosa dia voalaza ao amin' ny Asa. 7,³¹. Ao amin' ny Testamenta Taloha manontolo dia amin' ity toko ity ihany sy ao amin' ny Sal. 51,¹¹ no ilazana ny Fanahy ho «Fanahy Masina». Ary koa amin' ity toko ity no ahitantsika ny fanambarana vantana ao amin' ny Testamenta Taloha an' Andriamanitra Ray sy Zanaka ary Fanahy Masina (dia Jehovah sy ilay Anjelin' ny tavany ary ny Fanahy Masiny). Ny Fanahy Masina, Izay miombona toe-pahamasinana amin' Andriamanitra, dia tsy herin' Andriamanitra fotsiny ao amin' ny toe-piainan' ny olona araka an' Andriamanitra, fa raha tononina ny teny hoe : mampalahelo Azy, dia izany no ilazana Azy ho persona fototry ny zavatra avy amin' Andriamanitra hahatonga fiainana ao amin' ny olona. Ny personan' ny Fanahy ihany no tena mety hiharan' ny teny eto hoe : «manome alahelo Azy». — Amin' ny and. manaraka (and. 11) dia lazaina fa Jehovah «*name-traka ny Fanaby Masiny tao aminy* ary (and. 14), toy izany no «*nanomezan' ny Fanabin'i Jehovah fitsaharana ho Azy*». Izany dia mampahatsiaro antsika ny tantara ao amin' ny Nom. 11,²⁵ sy Deo. 34,⁹; ary jereo koa Neh. 9,²⁰. Koa dia miasa tamin' ny olona sasany voatokana ny Fanahy, na dia tsy tamin' ny fiangonana manontolo aza sady tsy lalandava, (jereo Nom. 11,²⁵). Fa tamin' ny tenin' ny mpanompon' Andriamanitra no nitarihan' ny Fanahy ny olona, ary ny ditrany dia niseho amin' ny tsy fanoavany ireny teny ireny. Ary mahagaga mihitsy, raha notoheriny ny asa be nataony taminy «*tonga fahavaloz Izy*», izany no valin' ilay teny mahafinaritra hoe : «*Tonga Mpamonjy azy Izy*» (and. 8). Izany no toy ny lohasoraty ny tantara mampalahelon' ny Israely tamin' ny fahapotrahany tamin' ny andron' ny Mpitsara sy ny Mpanjaka. Raha lazaina fa «*tonga fahavalony Izy*», dia tsy manambara fiovan-toetra amin' Andriamanitra izany fa manambara ny fampisehoany ny fahamasinany; fa noho ny ataon' ireny no manery Azy, araka ny maha-Andriamanitra masina Azy, Izay tsy maintsy mamaly.

And. 11—14. Ny famaizan' Andriamanitra no nampahatsiaro azy ny famonjena tamin' ny andro lasa ka nahavelom-pisentoana azy hoe : Aiza moa Jehovah? Endrey, raha mba mety hiseho tahaka ny taloha indray lahy Izy! Izay tsaroany indrindra dia ny fivoahany avy tany Egypta, ny famonjena mahagaga teo amin' ny Ranomasina Mena; izany dia asan' i Jehovah, izay voasoratra tamin' ny ato tao am-pon' ny Israely. «*Ilay nitondra azy mbamin' ny mpiandry ondriny (Mosesy) niakatra avy tamin' ny ranomasina*». (Sal. 77,²¹). «*Ilay nampandeha ny sandriny be voninahitra teo ankavanana i Mosesy*», ka nanome azy hery hanao asa lehibe. Ny tehiny teny an-tanan' i Mosesy dia tsy mbola amin' ny herin' Andriamanitra Tsitoha, ka mifanandrify koa amin' ny teny hoe «*Jehovah eo ankavananao*» (Sal. 110, 5). «*Ilay nitondra azy nita ny rano lalina*», dia ny Ranomasina Mena (Eks. 15, 5) izay novakiny tahaky ny tany efitra. (Sal. 106, 9). Amin'ny and. 14 dia ny fametrahana azy tamin' ny tany Kanana no tsaroan' ny olona, fa ny teny hoe : «*Nanomezan' ny Fanabin'i Jehovah fitsaharana ho azy*», dia manondro izany fahasooavana izany. (Jereo Eks. 33,¹⁴; Jos. 1,¹³). «*Tabaka ny fidinan' ny biby fiompy ho any an-dohasaha*», rehetra afaka tamin' ny fety nitanana azy ka hanaram-po ao amin' ny tany fanarahana feno ahi-maitso sy ranovelona. Tabaka izany no tsaroan' ny Israely amin' ny hamaki ny efitra hakany amin' ny tany fampantanenana. Ary farany dia angonina amin' izao teny izao izany fahatsiarovana ny lasa rehetra izany. «*Tabaka izany no nitondranao ny olonao*», ary tononina ny tara-fikendren' i Jehovah amin' ny asany amin'

ny teny hoe : «*Mba hanovana anarana be voninabitra ho Anao*». (Jereo koa ny and. 12), fa ny fahasoavany sy ny heriny dia ho tantatra sy hankalazaina. Izany anton' ny famonjena avy any Egypta izany no lazaina koa amin' ny Eks. 14,¹⁷. Voninahitra ho an' i Jehovah ny hamony ny Israely. Misy hataka mifono ny amin' ny hamonjen' i Jehovah ny Israely noho ny anarany amin' izany. Ho voavonjy isika, satria zavatra ankasitrahant' i Jehovah izany, hoy ny heviny.

II. And. 15—19. Fangatahan' ny Israely mba babatsiarovan' i Jebovah azy indray. —

And. 15—16. Amin' ity strofa faharoa ity (and. 15—19) no ilazana mivantana ny fangatahan' ny Israely mba hanaperana izay toetra tsy mitanaraka amin' ny raharaha efa nomena azy, araka ny maha-olom-boafidin' Andriamanitra azy. Ity fangatahana ity, izay mitranga noho ny fahoriana mahazo azy ankehitriny ka hafa lavitra raha ampitahaina amin' ny andro lasa feno fahasoavana, dia miankina sy miantehitra amin' ny filazana, fa «ny fanomezam-pahasoavana sy ny fiantsoana azy dia tsy foanan' Andriamanitra», fa amin' Andriamanitra dia miorina sy mitoetra mafy ny fanekena (54,¹⁰). Tena ilaina sady zava-dehibe mihitsy ny banana zavatra mahafatra-po hianteherana, ary izany dia ny asan' Andriamanitra, izay tsy miankina amintsika, fa miankina amin' ny fahasoavany irery ihany. Eto sy amin' ny Testamenta Taloha manontolo dia ny fefidianana ny firenena Israely sy ny asam-pamoronana nataon' Andriamanitra tamin' ny andron' i Mosesy no toy ny vatoantsiky ny fanantanana. Ary izay mifanandrify amin' izany amintsika dia ny fahazoana famonjena amin' ny alalan' i Kristy, fa Andriamanitra efa nanasoa antsika maimaimpoana amin' llay Malala (Etes. 1,⁶); ary izany fahasoavana izany no hahatonga antsika hankalaza Azy sy hanolo-tena aminy.

«*Mitsinjova eny an-danitra, ary mijeré*» ny tahorian' ny olonao. Toa efa navelan' Andriamanitra hiahy tena ity tany mahantra sy firenena mijaly ity. Ny fiangonana dia alaim-panahy hihevitra, fa Jehovah dia efa nianotra ka tsy mihevitra ny Israely intsony, ka dia izy no tokony hanao izay azony atao hiahy ny tenany. Noho izany no angatahany mba hitsinjovany azy avy eny an-danitra fonenany (57,¹⁵) amin' ny indra-feno fitiavana sy feno hery (Ampit. Deo. 26,¹⁵ sy Sal. 80,¹⁵). Maniry habita ny vavolombelon' ny fahasaro-piaron' i Jehovah sy ny heriny izy (9,⁶). Fa Jehovah dia manindry fo (42,¹⁴) sy mampitsahatra ny fandevilevir ny kibony (16,¹¹), dia ny fionenany mafy sady feno fitiavana noho ny tahorian' ny olony.

Tsarovy fa tsy noho ny toetrany amin' Andriamanitra no iankinany, fa noho ny toetran' Andriamanitra aminy. «*Hianao no Rainay*». Izy no efa nanao ny Israely ho olony; ka moa tsy manana rariny hanantena ny fikarakarany sy ny fiarovany va izy?» Amin' ny momba ny fahalalana ny toetra maha-Ray an' Andriamanitra dia jereo ny fanazavana amin' ny 1, 2 ; ampit. Deo. 32,⁶. Nefa amin' ity toko ihy (jereo koa 64, 7) dia atao amim-pahatokiana tokoa ny fanekena an' Andriamanitra ho Ray; ary izay efa nahazo ny halaliny sy ny fampiononana avy amin' ny anarana hoe Ray amin' ny alalan' llay tena Zanaka lahy tokana, dia ampirisihi-na hanao izany hataka izany amin' ny finoana mafy an' Andriamanitra ho Ray (Mat. 6, ⁶).

Jehovah irery no hany sisa andrandrainy, fa ny razany, dia Abraham sy Israely, dia efa maty, ka hataony ahoana no famonjy azy? — Ary moa tsy efa nandidy azy tamin' ny teniny va Andriamanitra mba hiandry

sy hanantena Azy? «*Mpanavotra anay no anaranao batrizay batrizay*». Tamin' ny teny sy ny asa no efa nanambaranao tena ho mpanafaka ny olonao; ny hoe: «*batrizay batrizay*» dia milaza ny hatramin' ny andro taloha, hatramin' ny tantaran' ny olon' Andriamanitra tany aloha.

And. 17-19. Tsy fanomezan-tsiny an' Andriamanitra ataon' ny fiangonana noho ny tsy ahaizany miverina aminy no neverina eto, fa teny fitarainana noho ny fahoriana amin' ny mbola ibahanan' ny fahotany ao aminy tsy hahitany ny fanambaram-pamonjena; ka dia fangatahana mifono amin' izany ny mba hanasitranan' i Jehovah azy amin' ny fahotany. «Ny fitsaram-panasarotam-po», izay mandrahona ny Israely dia mahatahotra kokoa noho ny famaliana tamin' ny fahababoana. Tsinjony izany ka dia tora-kovitra izy, ary mangataka mba tsy ho tafalatsaka amin' ny tady vahavarana namboarin' ny tenany», — Jehovah toy ny efa niamboho ka nisaraka taminy. Noho izany no angatahany Azy mba hiverina. Fa na manao ahoana na manao ahoana dia «*mpanompony*» izy araka ny fiantsoany azy sy araka ny raharahany; izy efa nanao ny Israely ho «*lovanay*», dia fananany (19¹⁵). Ity hataka ity dia ampit. Sal. 90, ¹³.

Amin' ny and. 18-19 no itarainany, fa izy izay voafidy ho firenena fanganan' i Jehovah, dia efa nesorina tamin' ny rariny ananany izao ka nao-ngana tamin' ny fiamboniany. Andriamanitra dia tokony hamindra fo aminy ka hanaisotra izany zavatra mifanohitra amin' ny toetraryn izany. «*Olonao masina*» Jereo Deot. 7, ⁶. Tsy izay toetraryn ankehitriny no neverina amin' izany, fa izay tokony ho toetra nananany. Mety hahagaga ny andrenesana fa «*vetivety foana*», no nananany ny tany; nef afa nana azy hatramin' ny faimetrahana azy voalohany teo ka hatramin' ny fahababoana izy.

Mbola azony lazaina anefa izany, satria: 1) ny fiadanana sy ny fitsaharana nananany tamin' izany fotoana izany dia kely, ary ny fananany ny tany dia mbola azo hetsiketsehina. 2) Ny fotoana dia fohy tsy mifanandrify akory amin' ny fampantanenana hoe: «Ny tany rehetra izay tazanao dia homeko anao sy ny taranakao *mandrakizay*». (Gen. 13,¹⁵; 17,⁸). Hita matetika fa raha very zava-tsoa isika dia neverina ho ela dia ela ny fotoana tsy ananana azy. Izay dia nampalahelo azy indrindra dia ny namoizany ny taniny; indrindra fa nohitsakitsahina ny tempoly, araka ny voalazany hoe: «*Ny fabavalonay efa nanitsakitsaka ny fitoeranao masina*». (Ampit. ny tenin' ny Tompo ao amin' ny Lio. 21,²⁴). Ny Israely tsy manan-tany sy tsy manana tempoly dia manoatra lavitra noho ireny jentilisa, izay efa navelan' Andriamanitra handeha amin' ny lalany ireny. «*Hoatra izay tsy mba notapabinao batrizay batrizay izabay*». Toa hoatra ny tsy nananan' i Jehovah raharaha na oviana na oviana ny Israely, raha mihevitra izay manjo azy amin' izao fahababoana izao izy. Lava ny fotoana amin' ny mijaly. Izany dia mitovy amin' ny teny ao amin' ny 42,¹⁴; tahaka izany koa ny ao amin' ny 58,¹²; 61,⁴; hata noho izany ny voalaza ao amin' ny Deot. 28,¹⁰; Jer. 14,⁹. «*Tsy nantsoina tamin' ny anaranao akory*», tsy mitondra ny anarana maha-olon' Andriamanitra azy intsony, fa efa rava ny maha-firenena azy, ka nifangaro tao amin' ny jentilisa izy. Raha mampalahelo antsika ny ahitantsika fa kely foana ny mahasamihafa izao tontolo izao sy ny fiangonana amin' ny tomba aman-toetrany, ka irintsika ny hisehoan' ny fahasamihafany bebe kokoa, dia aoka hangatoka amin' Andriamanitra isika mba hitarihany antsika masimafy kokoa amin' ny Fanahiny, tahaka izay ataon' ny mpaminany eto amin' ity andininy ity.

TOKO. 64.

III. *And. 1—4^a.*, *Fangataban' ny Israely mba haneboan' Andriamanitra aminy fabagagana mahavonjy tabaka ny taloba.* Amin' ny Bai-boly malagasy ny teny hoe: «*Enga anie ka*». etc. dia momba ny 63,¹⁹ tahaka ny amin' ny teksta hebreo; fa amin' ny Septoaginta (Fr. Septante) kosa dia fiantombohan' ny 64,¹ izany; ary metimety kokoa izany raha ny firaisan-kevitra, ka arahintsika eto amin' ny fanaovana heviteny. Ny fiangonana dia maniry sady mitalaho mafy mba hahita ny asan' Andriamanitra, izay mahay mampitsoaka ny savilin' izao tontolo izao. Misento te-hahita fahazavana izy; mahatsiaro tena ho fadiranovana sy nafoy amin' ny fahalemen' ny tenany sy amin' ny fahalozan' izao tontolo izao izy.

«*Enga anie ka mba botriarinao ny lanitra*», izay manafina Azy ka mampisaraka Azy aminy. Izany dia toy ny rakotra mafy izay tsy azo ihoarana. Tokony hamoha ny lanitra lzy, ka ho avy mba hanohy ny fihavanana aminy indray. (Ampit. Sal. 144,⁵; 18,¹⁰). Mba ho fanazavana izany teny izany dia azo tononina ny filazana ny fanaovam-batisa an'i Jesosy (Mar. 1,¹⁰) «*Hiboroboro eo anoloanao ny tendrombobitra*». Ilo teny io dia angamba nalaina avy tamin' ny hiran' i Debora (Mpits. 5,⁵). Ireo teny rehetra ireo dia azo ampitahaina amin' ny Mik. 1,³—; Hab. 3,³—. «*Tabaka ny fandeven' ny afo ny tapa-kazo maina sy ny fampangotraky ny afo ny rano*». Izany ohatra izany dia toa mitanalavitra amin' ny filazana manontolo eto; nefo tsy maintsy tsarovana fa ny afo dia mazana atao ohatra amin' ny herin' ny famaliana sy ny fitsarana. Ny ventin-kevitry ny fampitahana dia toa manondro ny tsy fiadanana sy ny fihetsiketsehana feno fikonainainana (toy ny rano raha mangotraka; ary ny rantsankazo maina raha mipoapoaka).

Amin' izany fanambarana mampitebiteby izany no hanaovan' i Jehovah fanetsiketsehan-tsaina lalina amin' ny fahavalony. Ny fampisehoana ny herin' Andriamanitra amin' ny sampy tsy manan-kery sy ny mpivavaka aminy, izay voalaza amin' ny fizarana voalohany amin' ny boky fampiononana no neverina eto. Ary satria mihoatra noho izay hitan' ny olombelona mandrakariva izany, dia tsy maintsy hahavita izany asa izany ao an-tsaina. Ny teny hoe: «*Zava-mahababotra*» dia fanao matetika ilazana ny asam-pahagagana natao tamin' ny famoahana ny Israely avy tany Egypta. Deot. 10,²¹; Sal. 106,²²). Raha Andriamanitra mahery no mety hanampy izay mametraka ny fahatokiany aminy (na miandry Azy, araka ny ao amin' ny and. 3), dia izany no vavolombelona mampiseho Azy ho llay Andriamanitra iray marina. Izy irery ihany no efa nanao sady mbola mahay manao izay zava-dehibe indrindra amin' izay efa hitan' olombelona. — Ao amin' ny I Kor. 2,⁹ dia averin' ny Apostoly indray ity and. ity ka entiny milaza ny voninahitry ny fainana mandrakizay.

Amin' ny tapaky ny and. 4 dia tohizana ny filazana ny amin' ny ampiasan' Andriamanitra ny asam-pahasaoavany amin' izay velona amin' ny fiombonana aminy. «*Izay mifaly hanao ny marina, dia mahatsiaro Anao amin' ny lalanao*». Tondroina amin' izany na ny fainam-pinoana anaty (dia ny fanolorany tena an-tsitraro sy am-pifaliana hanao ny sitrapon' Andriamanitra), na ny fisehon' izany ivelany amin' ny fanoavana ny didin' Andriamanitra (dia tahamarinana fanarahana ny lalan' Andriamanitra). Voavona amin' izany roa izany ny fainana manontolo sady marina ao amin' Andriamanitra. — Raha mety hibebaka ny Israely dia manana antony sy rariny hiandry sy hanantena zava-dehibe avy amin' i Jehovah izy, dia zavatra tsy mba nosisin' izao tontolo izao akory.

Nefo manao ahoana ny toetry ny Israely amin' i Jehovah izao? Ny valin' izany dia aseho amin' ny manaraka.

IV. And. 4^b — 11 *Fitonan' ny Isiraely amin' Andriamanitra Rainy.*

And. 4^b — 6. Tsy mahazo mitoky amin' ny fahatsaram-panahiny izy fa tsy maintsy miaiky ny fahotany koa. Ary raha ny mino amin' ny fiangonana no miaiky ho manana anjara sy adidy amin' ny fahotan' ny firenena manontolo, dia tonga fiaikem-pahotana lalina sady mazava, ka anankiray amin' ny teny mampangorakorakaindrindra amin' izay voala-za ao amin' ny Soratra Masina. Nefa izany koa no mahatonga ny fivava-hana eto ho fangatahana famelan-keloka amin' Andriamanitra.

«*Hianao dia tezitra*», noho ny fahadiranay *ary bita fa meloka izabay*. Hevitra toy izany no voalaza ao amin' ny 57,¹⁷. Moa lazaina amin' izany va fa Andriamanitra mamaly ny fahotana amin' ny fahotana, satria ny fahatezerany no nampikororosy azy ireny lavitra any am-parajibojibo». Jehovah aneta dia manana hevitra hafa amin' ny famaliana, ary izany dia ny hampahalala ny olona ny amin' ny tenany. Nefa ireo kosa dia manohitra izany fikendren' Andriamanitra izany; noho izany ny famaliana dia manjary ho mahatonga ditra sy fahamafiam-po. Ary izany fomba amam-panaony feno fahotana izany dia sady hatramin' ny ela (and. 4) no toetra mahazatra azy lalandava (and. 5). Ny teny hoe: «*samy*» eto dia mitovy hevitra amin' ny voalaza ao amin' ny 53,¹⁸) «*Tabaka ny olona maloto izabay rebetra*» dia ny fahalotoana levitiana (ohatra: ny fahabokana Lev. 13,¹⁹) ary nahatapaka ny fiombonany tamin' i Jehovah; fa izany no asan' io tsi-fahadiovana io. Ary izany dia mifanaraka amin' ny teny manaraka hoe: «*Tabaka ny lamba mihosin-drà ny fabamarinanay rebetra*». Izay karazam-pahalotoana kendrena amin' izany dia mifanandrify amin' izay lazaina ao amin' ny Lev. 15,²⁰ —, ary izany dia atao ho ohatra amin' ny toe-pahotan' ny Isiraely manontolo; ary na dia ny fabamarinany aza, dia ny asa tsara, izay notadiaviny hampiasaina ka tena ireharehany, dia levon' izany fahalotoam-pitondrantena izany ka mahaloto tanteraka ny raharahan-pahamasinana. Ampit. Ezek. 36,¹⁷. Ny vokatry ny fahotany dia mbola aseho amin' ny ohatra lalindalina kokoa, fa ho toy ny ravina malazo izy ka asafotofoton' ny tafio-drivotra (ohatra toy izany no voalaza ao amin' ny 57,¹⁹). Ho toy izany indrindra ny hanjo azy, rehefa tonga ny fitsaram-pamaliana. Hataontsika ahoana no fahajanona amin' ny fitsaran' Andriamanitra, tsy amin' ny fahafatesana ihany fa na dia amin' ny fahoriane sy ny fahantrana momba izao fainana izao aza, raha te-hanompo ny fahotana isika? —

Amin' ny and. 6 no ilazana ny vokatra hafa amin' ny fahantrana andavanandro. «*Tsy misy miantso ny anaranao, na mifoba bisikitra aminao*». Azon' ny paralysisa araka ny fanahy izy, ka efa tsy mandre na mahalala intsony ny fanontanian' ny Tompo hoe: «Te-hositrana va hianao»? Ny teny hoe: «*Tsy misy*» dia tsy azo terena araka ny tena heviny, fa hita fa misy ihany izay miantso ny anaran' i Jehovah, ary ity hataka mampangorakoraka ity no vavolombelon' izany. Fa ny habetsahan' ny ratsy fanahy dia tsy mba mahafoana ireo vitsy tsy mba ao anatin' izany, tahak' izany tamin' ny andron' i Jaona Mpanao batisa (Jao. 3,²²).

«*Nandevona anay nobo ny helokay*» (Ampit. Ezek. 33,¹⁰). Ity fande-vonana izay lazaina handringana sy handany ny olona araka ny fanahy ity, dia ratsy sady mampidi-doza lavitra noho ny areti-mandoza mahazo ny olona araka ny tena.

And. 7 — 8. Moa dia tsy misy fenantenana ho azy ireo va? Eny, misy; fa rehefa tena mamoy fo izy, dia amin' izany kosa no tsy ahazoan' ny tena famoizam-po miditra, fa ho tonga mazava aminy ny fa-

norenana lalin' ny finoana. Ary dia ny fahamoram-pon' Andriamanitra ihany no hany sisa ho fampiononana azy.

«*Rainay bianao*», jereo 63,¹⁶. Ny mpaminany dia manankina ny fanantenany ny famonjena ny olona amin' ny firaosana tsy azo tapahina misy amin' Andriamanitra sy amin' ny Israely. Ireo dia tena miankina aminy. Ny ohatra ny amin' ny tanimanga sy ny mpanefy vilany dia jereo 29,¹⁶; 45, 9. Moa Andriamanitra hanao tahaka ny mpanao taozavatra, izay sosotra, ka hamakivaky ny taozavany? Raha sendra tsy azon' Andriamanitra atao sady tsy tiany ny hanafaka antsika amin' ny lalantsarotra rehetra, dia tsy ho nanomboka izany tamintsika Izy. Aoka izany no ho fampiononana antsika, raha tonga ny mafy sy ny sarotra amin' ny fiainantsika ka toa tsy ho azon' ny finoana ihoarana. Amin' izany toetra maha-Ray an' Andriamanitra izany no angatahan' ny fiangonana mba hamelany ny helony ka tsy hanamparany ny fahatezerany aminy (amp. Jer. 20,²⁴). Tsarovy fa ity firenena manontolo ity dia samy hafarana handray ny fahasoavan' Andriamanitra. Ary ny fangatahana dia mifototra amin' ny fanantenana fa ny famonjena dia tsy ho an' ny olona tsirairay ihany, fa ho an' ny firenena manontolo koa (tahaka ny fivoahana tany Egypta). Moa tsy azo heverina va fa ho voavonjy avokoa ny Israely manontolo araka ny fampantanenana ao amin' ny Rom. 11,²⁶?

And. 9 — 11. Andriamanitra dia ampahatsiarovina ny amin' ny fahoriania sy ny fietrena rehetra, izay niaretan' ny olony. Ambara ny famindram-pony izay tsy mahay mamihin-tanana fotsiny, na hody tsy hahita mandrakizay (42,¹⁴). Mbola ho avy ny fotoana hisokafan' ny fony higororoanan' ny fitiavana tahaka ny tsy nahaizan' i Josefa intsony tsy hanambara tena amin' ny rahalahiny (Gen. 45, 1). «*Ireo tanananao masina*» dia ny tanan'an' i Joda, ary antsoina ho izany ireny, satria ny tany manontolo dia fananana masin' i Jehovah. «*Nanitsaka ny fitoeranao masina*», tononina amin' izany ny fandravana ny tempoly. Tsaroantsika eto sy amin' ny teny hafa koa, fa mampahory ny Israely kokoa noho ny hafa ity fahasimbana ity noho ny fahatsiarovana mamy ananany miraikitra amin' ny tempoly, fa teo no nideran' ny razany an' Andriamanitra. Angamba tiany hampahatsiarovina an' i Jehovah koa, fa tsy maintsy ho saro-bidy aminy ny tempoly. «*Ny zavatray mabafinaritra rebetra*» dia ny trano mamirapiratra rehetra tao Jerosalema, izay nireharehany (ampit. 2. Tant. 36,¹⁹).

I. TOKO 65: *Ny valy ataon' i Jehovah.*

I. *And. 1—7. Ny fiodinan' ny Israely sy ny fanariana azy.*

And. 1—5^a. Ny fiangonana dia efa namboraka ny fony (63, 7—64, 11) tamin' ny fangatahana mba tsy handavan' Andriamanitra ny fanafahana ny olony amin' ny fahotana sy ny vokany mandoza, izay efa nisentoany ela. Ireo matahotra an' Andriamanitra dia efa nanaiky fa mpanota ny fireneny manontolo, ary tena marina sady hitsiny izany; mbola mangataka koa izy, mba tsy izy ihany no hahita ny famonjena fa ny olona rehetra koa ao amin' izany firenena izany; ary izany dia mbola marina koa. Nefa moa ireo tsara fanahy ireo tokony ho milaza, fa raha voavonjy ny tenany, dia hahazo hanaraka koa ny ankamaroan' ny vahoaka. Ny valy ataon' i Jehovah dia hitantsika eto. Ny tamonjena, izay irina, dia ampanantenaina fa ho hita miharihary amin' ny fahatanterahan' ny fanjakana' Andriamanitra mandrakizay. Nefa mialoha izany fampantanenana izany (and. 17, 17²⁵) dia ampahatsiaroviny ny amin' ny fototra sy mahela sy inahalalina ny fahantrana: Ny fizarana voalohany (and. 1-7) dia fana-

lan' i Jehovah tsiny ny tenany ho fanazavana ny anton' ny fampahoriana, izay niaretan' ny olona. Efa vonona mihitsy hamony azy Izy; nefo nian' ireny nohosena araka izay zakany ny fahasoavan' Andriamanitra. No-ho izany dia tsy maintsy mamaly azy Izy. Ary amin' izany fomba izany no tsy maintsy hisehoan' ny fahamorampon' Andriamanitra sy ny fahasoavany (65,¹⁵). Izany no tsy hahavoavonjy ny firenena manontolo. Fa Andriamanitra dia hanao fampisarahana marina amin' ireo antokony roa ireo, dia ny antokony lehibe misy ny ratsy fanahy; ary ny antoko kely misy ny tsara fanahy (and. 8-16). Ary ireo dia samy mahazo ny anjara tandrifin' azy avy.

Ny andininny roa voalohany amin' ny 65 dia alain' i Paoly ao amin' ny Rom. 10,²⁰ — , ary toy izao no fampihatrany azy: Ny and. 1 dia ahatrany amin' ny jentilisa, izay tsy mahalala an' Andriamanitra, nefo nety nandray, rehefa tonga ny fiantsoana azy; ny and. 2, dia ahatrany amin' ny Israely, izay nanamavo ny Filazantsara. Koa hitan' ny Apostoly, na ny fifanoherana, na ny fitohizan-kevitra amin' izany, izay hita koa amin' ny toko hafa amin' ny boky fampiononana; jereo 49,⁴ — ; 52,¹⁵; ampit. amin' ny 53,¹ — . Hitam' ny Apostoly amin' ireto andininny voalohany amin' ity toko ity ireto koa ny fahasamihafana amin' ny fetezan' ny jentilisa handray ny fiantsoana sy ny fanamasifam-pon'ny Israely, ary entana navesatra sady nangidy taminy ny nahitany izany (Rom. 9,¹ —). Ny Israely, izay nantenaina handray amim-pitaliana sady faingana ny filazantsara, no nandà sady nanohitra mafy ny fahasoavana ao amin' i Kristy. Fa ny jentilisa «*izay tsy nantsoina tamin' ny Anarany*» (ampit. Jer. 10,²⁵) ka olon-ko azy fahiny tamin' Andriamanitra, no nandray am-pitaliana ny fanambaram-pamonjena. Toy izany ny mahatonga ny and. 1 ho faminaniana milaza ny hamoronan' Andriamanitra firenena mino amin' izay tsy nampoizina ho izany akory, fa «*Andriamanitra mahay manangana ireto vato ireto ho taranak' i Abrahama*» (Mat. 3, ⁹). Izay atranga lany eto dia ny fampanantenana ao amin' ny 66,¹⁹, — . Tononina fotsiny eto izany, satria tian' ny mpaminany hitaha amin' ny ditra mampalahelo ataon' ny Israely (and. 2). — Henjaniny mafy amin' ny hataka ataony, fa Andriamanitra dia tokony hamony azy, satria olony izy (64, ⁸). Eny, hoy Jehovah (65), ny oloko dia ho voavonjy sady hahazo andro mahafinaritra amin' ny ho avy. Fa ny oloko anefa dia izay mibebaka ka mino; koa tsinontsinona ny maha-Israely araka ny nofo, raha tsy manoa an' i Jehovah izy. Ny oloko dia izay efa voasivan' ny fitsarana, izay mikoy ho Ahy noho ny fanambaran' ny filazantsara; na dia tsy isan' ny Israely aza ireny dia ho voavonjy.

Voalaza mazava eto ny fetezan' Andriamanitra hamony. Izany hevitra izany dia hita mazava amin' ny and. 2. Tsy mba isika no hamoha voalohany ny halemem-panahin' Andriamanitra; fa Izy dia eta vonona rahateo ka *namelatra ny tanany*, mba handray antsika ho eo an-tratrany. Hevero ny tenin' ny Mpamonjy tamin' i Jerosalema (Mat. 23,³⁷). Tsy misy manana rariny na mahazo milaza, fa tsy mahasoa sady herim-po very foana ny mitady an' Andriamanitra. Fa Izy dia manina rahateo te-hahita antsika, noho izany dia azo atao ny hitady Azy. Nefo tsy azo lazaina velively koa, fa tsy maintsy mety isika, raha Andriamanitra no mety; fa ny fahasoavana dia tsy zavatra atao anterisetra. Ary izany no zavatra faharoa aseho amin' ny manaraka.

Ny fahadiran' ny Israely (30, ⁹) dia tena fahotana ratsy mihitsy, fa naharitra «*mandritra ny andro*» izany, (dia andro niainan' ny firenena manontolo hatrany Egypta ka hatrany Babylona) ka efa latsa-paka lalina (fa nandeha araky ny fisainany ihany izy, ampit. Jer. 18,¹²).

Ary ny and. 3—5 dia alaina ho porofo haneho ny toetra vaovao sady mahavoafady manambara ny fanirian' ny olona hanompo sampy sy ny fanarahany ny fomba samy hafa mahafabaraka fanaon' ny jentilisa. Ary eto ihany no ilazana izany sy ao amin' ny Ezek. 8,¹⁰.

«*Izay mamono zavatra batao fanatitra eo amin' ny tanim-boly*», izany dia tononina koa amin' ny 66,¹⁷; Jer. 1,²⁹. «*Mandoro ditin-hazo manitra eny ambonin' ny tanimanga*», izany dia teny mampahatsiaro antsika ny amin' i Babylona, izay malaza hatramin' ny ela ny amin' ny tanimanga voadoro (Gen. 11,³). Tononina eto ny amin' ny alitara tanimanga mba hampisehoan' ny mpaminany ny tsy fifanarahany izany amin' ny didin' ny lalana ny amin' ny hanaovana alitara tany na vato tsy voapaika ho an' i Jehovah (Eks. 20,²⁴; voalaza koa ny alitara hazo, Eks. 30,¹). Neta angamba ny fanatitra atao eny amin' ny tafon-trano no heverin' ny mpaminany (2 Mpanj. 23,¹², izay ilazana ny amin' ny alitara teo an-tampon-trano ambony tamin' ny tranon' i Ahaza; Jer. 19,¹³; Zef. 1,⁵, izay milaza fa ny fivavahana tamin' ny kintana dia natao teo an-tampon-trano). «*Izay mipetraka anv amin' ny fasana, ary mitoetra mandritra ny alina eo am-pierenà*». Ao amin' ny bokin' ny lalana (Deo. 26,¹⁴) dia lazaina fa ny Israely dia tsy maintsy hahay hilaza tsy am-pisalasalana fa tsy nanome zavatra avy tamin' ny fahafolon-karena ho an' ny maty. Amin' ny firenena jentilisa, na ny taloha na ny ankehitriny dia fanaony ny mivavaka amin' ny fanahin' ny razana amin' ny fanateram-panatitra na hanina hafa. Angamba ny fipetrahana eny amin' ny fasana dia nikambana tamin' izany koa. «*Ny fierena*», dia zohy namboarina na vitananahary, izay nandriany hitadiavanynofy hahalalany izay zavatra hiseho amin' ny andro ho avy, na hangatahany fahasitranana. Fantatra fa teo amin' ny rova tany Babylona dia nisy sarin-tsampy hita tao amin' ny lavaka (crypte) tao anatin' ny tempoly. Amin' ny maizina (na amin' ny toerana na amin' ny alina) no anaovan' ny jentilisa amin-tahotra ny kolta saro-pantarina arahiny (dia ny fivavahana miafina izay tsy fantatr' olona hafa afa-tsy izay mpiara-mivavaka ihany). Toa ny Israely potraka no anarina manokana eto noho izany karazam-pivilivilliana samy hafa izany; ny zavatra miafinafina sady saro-pantarina toy izany dia manan-kery fatratra ao an-tsain' ny olona efa mivarilavo. — «*Ny mibinana henan-kisoa*» dia efa voararan' ny lalana rahateo na dia tsy misy iraisany amin' ny fanatitra atao amin' ny sampy aza (Lev. 11,¹⁷). Tany Egypta dia noheverina ho maloto koa izany, nefo natao fanatitra ihany tamin' ny fetin' ny ¹⁾Dionysios. Noho izany firaisany amin' ny fanatitry ny jentilisa izany dia tonga fahadisoana mahavoafady tamin' ny Israely ny mihinana henan-kisoa, ka nahatafintohina mafy ny olona marina. «*Ny ron' ny bena fahavetavetana no ao amin' ny loviandy*» dia angamba izay namboarina tamin' ny biby maloto voalaza teo amin' ny 66,¹⁷. *Izay manao hoe*: «*Mihataba, fa aza manakai-ky aby, fa izaho no masina fa tsy bianao*». Izany no vavan' ireny momba ny fikambanan' ny mpivavaka amin' ny sampy ireny, izay mihevitra ny tenany ho zavatra noho ny hafa rehetra tsy isany. Ireny olona mpiavonavona ireny dia tsy mba mihevitra ny fahamasinan' ny to amam-panahy ho fototra mampanakaiky an' Andriamanitra, fa ny fanarahana ny fombapivavahana ivelany fotsiny. Izany no fivavahana jentilisa aristokrata!²⁾

And. 5^b—7. Andriamanitra dia tsy maintsy hamaly azy noho ny toe-dratsiny. Tahaka ny aniriany fatratra hamony sy hanafaka no tsy

1). Mpitovy amin' i Bacchus tamin' ny Grika, andriamanitry ny divay. —

2). Aristokratie = fiankinan' ny fahesana amin' ny vitsy na ny amin' ny iray; demokratie = mianking amin' ny vahoaka ny fahesana. —

maintsy anatanterahany amin' «ireo» koa ny sitrapony hamaly. Koa izany dia ilany ihany amin' ny sitrapony mamonjy. «Ireny dia setroka ao am-bavoroko, eny, afo mirebitra mandritra ny andro». Ireny dia mi-haika lalandava ny fahatezeran' Andriamanitra. Ny «setroka» dia toa tsy tononina eto ho fanambarana na ohatra amin' ny fahatezeran' Andriamanitra (toy ny Sal. 18,⁹). Izany dia mora neverina kokoa ho avy amin' ny afom-pahatezerana, izay narehitr' ireny ao amin' Andriamanitra (ampit. Deo. 32,²²; Jer. 17,¹⁴), ary avy amin' izany afo izany no isavoanan' ny setroka lalandava ka manaitra ny vavorony : manaitra ny fitsarany sy famaliany. Amin' ny ohatra hafa indray no ilazany fa *voasoratra eo antrehan* izany, tafalatsaka ao amin' ny bokiny, ka miampanga azy mandrakariva. Tsy finiavan' i Jehovaha fotsiny ny hamaly, fa teraky ny toe-dratsin' ireny sy ny asa ratsiny izany. Ampit. Jer. 17,¹¹; sy Sal. 90,⁸. Tsy nety nitady na naniry fibebahana sy famelan-keloka izy; noho izany dia tsy voakosoka ny fahotana. Tsy hangina Andriamanitra (62,¹), fa ho avy mitondra famaliana sy fitsarana Izy; ary tsy hijanona Izy, raha tsy efa nahazo ny tambiny ny helok' ireny. «*Ao an-tratrany*», tsy maintsy hitrotro ny famaliana izy tahaka ny itondran' ny olona ny fanomezana eo am-pofoany (Lio. 6,³⁸). Izany no hataon' i Jehovah «*aloha*» (ampit. Jer. 16,¹⁸). Ny zavatra hafa rehetra azo ajanona aloha handrosoan' ny fahotany sy ny an' ny razany (Eks. 20,⁵); satria manamavo ny fananaran' i Jehovah sy ny teniny izy, fa manohy ny fahotan' ny razany kosa. «*Olo-na izay nandoro ditin-kazo manitra teny an-tendrombobitra, ary nibaika Aby teny amin' ny bavoana*», kendrena amin' izany indrindra ny fahotan' ny razana.

II. *And. 8—16. Ny hanomezana ny mino sy ny tsy mino ny anjarany avy.*

And. 8—10. Jehovah dia tsy maintsy hamaly ny olony «*aloha*» (and. 7) noho ny faharatsiany. Neta misy fampantanenana atranga lany sahady amin' izany. Tsy fitsarana fotsiny no hataon' i Jehovah, fa tsy hanary ny olony rehetra Izy. Ny loha-hevitra amin' ity strota ity dia ny fanavahana hataon' i Jehovah, ary miaraka amin' izany ny hitahiany ny mino Azy. Izany dia fanazavana sy fampahatsiarovana ho an' izay mihevitra fa mitovy amin' Andriamanitra avokoa na ny tsara na ny ratsy, sy ho an' izay alaim-panahy hihevitra fa zavatra tsy mahasoa ny fahatorana an' Andriamanitra. —

Ny Israely dia miseho ho toy ny sampahom-boaloboka maina sady ratsy. Raha mahita izany ny mpanoty voaloboka dia alaim-panahy hanary azy toy ny zavatra tsinontsinona. Nefa raha fantany fa mba misy ranony kely ihany amin' ireo voaloboka betsaka tsy vanombanona loatra ireo, dia ho voaro tsy ho very izy, fa tsy hariany ny fanomezan' Andriamanitra, izay mbola azo ho zavatra «*fa misy fitabiana ao anatiny*», (ampit. Gen. 49,²⁵). Toy izany no ahafantaran' Andriamanitra, fa na dia tsy toy ny divay vaovao sady tsara aza ny olony ka tena vahoaka tsy matahotra an' Andriamanitra, dia mbola ao ihany ny mpanompony tsy araky ny toetrary ivelany fotsiny (63,¹⁷), fa araky ny toetry ny fony. Noho ny amin' ireny, dia tsy handringana ny olony manontolo Izy. Fa amin' ny fitsarana sy ny fanasivanana noho ny fahasoavan' Andriamanitra no hiposahan' ny «*taranaka*» sy hamonjena azy, ary handrosoany, dia ireo «*taranaka masina*» (6,¹³), na taranaky ny mpanompon' Andriamanitra (53¹⁰). Ary izany olon' Andriamanitra voadio sy voavaka izany, dia ny «*olomboafidiny*» (41,⁸) no «*bandova ny tany*» (14,²⁵). Ampit. ny fampantanenana ao amin' ny 57,¹³; 60,²¹. Ny tany manontolo dia ho azony in-

dray sady ho be harena. «*Sarona*» (33,⁶) dia tany lemaka mahafinairitra ao atsimon' i Karmela manaraka ny moron' ny Ranomasina Méditerranée. Amin' ny ilany hafa indray dia tononina ny *lohasaha Akora*, any atsimo atsinanan' i Jeriko, amin' ny ilany atsinanana amin' ny tany. Koa amlin' izany ny tany rehetra hatramin' ny andrefana ka hatramin' ny atsinanana dia ho tena fananany. Teny toy izany no entina milaza ny fahasambarana sy ny fiadanana ny Israely voavonjy voalaza ao amin' ny 32,²⁰. Ny lohasaha Akora dia tononina mandrakariva noho ny zavatra niseho tao. Hatramin' ny nisehoan' ny filazana mampalahelo ny amin' i Akana, izay notoraham-bato tao. (Jos. 7,²⁴), dia tonga mampalahelo ny Israely ny fanononana ny lohasaha Akora ; toy izany ny anaovana io anarana io ao amin' ny Hos. 2,¹⁵. Koa amin' izany dia lazaina fa na dia ny tany mampahatsiaro alahelo indrindra aza, dia ho tonga fonenana mahafinairitra ho an' ny Israely vaovao, tahaky ny tany lemaka tsara tarehin' i Sarona.

Nefa izany dia voatendry ho an' *izay mitady an' i Jehovah*. Izany no ahafantarantsika ny hevitry ireo fampantanenana maro ireo, izay milaza ny honenan' ny Israely ao amin' ny taniny ; fa izay firenena masina sady mibebaka ihany no ho Israely banana izany.

«*Aza simbana, fa misy fitabiana ao anatin*». Misy zavatra maro lazain' izany teny izany amintsika. Misy fampiononana lehibe amin' izany amin' ny andro mampitambororotra ny finoana sy ny fahatokiana ary ny hery araka ny fanahy. Koa tsy tokony hohadinoina ny asa masina, izay efa nataon' Andriamanitra tamin' ny firenena tamin' ny nampiasany ny teniny sy ny Fanahiny. Nefa koa izany dia mananatra antsika mba haharitra amin' ny asa rehetra atao amin' izay mbola mety hampandrosoin' ny fahasoavan' Andriamanitra amin' ny fiafnana be dia be. Isika tokony tsy ho maika hanary sy hanosihosy izay avy amin' Andriamanitra, na dia hitantsika araka ny hevitsika aza fa toa tsy azo atao na inona na inona intsony. Tian' i Jehovah banana fitsimbinana sy faharetana tahak' izay fanaony isika.

And. 11—12. Raha Jehovah mitahy ny sasany amin' ny olona, izay nampisarahiny tamin' ireo ankabiazany efa simba, noho ny fahasoavany, dia hazavaina eto ny anton' izany ; fa Andriamanitra dia tsy mody tsy mahita ny fahotany noho ny tsy fahalalany saotra sy ny fahadirany, izay hita amin' ny firaïsany amin' ny fivavahan' ny jéntilisa, koa famaliana mahatsiravina no hihatra aminy noho ny halehiben' ny faharatsiany. Fa hatao tahaka ny biby hovonoina izy (ampit. 34. ²—). — «*Izay manadino ny tendrombohitra masina*», ka efa tsy manotraka sady manamavo ny fanompoana an' Andriamanitra, izay natao teo amin' ny tempoly (tahak' izay voalaza ao amin' ny Sal. 137).

«*Mamelatra latabatra ho an' i Gada sy mampidina divay nobaro-baroan-javatra ho an' i Meny*», izany dia filazana vaovao manambara ny toetry ny sampy maro samy hafa ananany. Izay kendrena indrindra amin' izany dia ny amin' ny sakafom-panatitra natao ho an' ny sampy arak' izay fanao tamin' ny andro taloha (jereo 1 Kor. 8,¹⁰; jereo koa Jer. 7,¹⁸; 44,¹⁷). Ny sarin-tsampy dia enti-miditra ka apetraka eo ambonin' ny ondana, ary ny hanina sy ny fisotro dia aroso eo anoloany Gada sy Meny, dia anaran-tsampy, izay tsy voalaza afa-tsy eto. Nefa angamba toa mitovy amin' ny sampin' ny Babyloniana atao hoe Marduk sy Istar izy. Ny hevitry ny hoe Gada dia fanambinana, ary ny hoe Meny dia vintana na anjara tsara. Izy roa ireo dia samy andriamanity ny vintana ka mifamaly amin' ny ivavahan' ny Arabo amin' ny kintana Jopitera sy

Venosy izany, Gada dia sampy nivavahan' ny tany Asia andrefana. Ny fandrahonan' i Jehovah voalaza ao amin' ny and. 12 dia mifanandrify amin' ny anarana hoe Meny. Fandrahonana, izay efa tanteraka lmbetsaka tamin' ny Israely izany, indrindra fa tamin' ny fandravana an' i Jerosalema mbamin' ny fanenjehana rehetra tsy hita isa mahazo ny jiosy mandrak' androany, ary koa famaliana ny firenena, izay tsy mba mivavaka amin' ny sampy Gada sy Meny intsony fa minia manolo-tena kosa amin' ny fivavahana amin' ny sampy atao hoe Sivilizasiona ka tafalatsaka amin' ny fanadinoana an' Andriamanitra marina sy ny fanoherana ny Kristiny.

And. 13—16. Ampitanilaina amin' ny filazana dimy samy hafa ny fahasamihafan' ny toetry ny tsara fanahy sy ratsy fanahy ary ny anjarany avy noho izany, mba ho hita mazavazava kokoa, fa Jehovah dia manao araka izay tena rariny mihitsy, ka sanatria Azy ny hanadino ny hetahetampamonjen' ny mino sy ny fanamavoan' ny ratsy fanahy an' Andriamanitra Tsitoha sady be fahasoavana.

Amin' ny Antithèse (fampitanoherana) farany dia lazaina ny anarana izay anangonana ny fahoriana rehetra sy ny fifaliana rehetra ho an' ireo ankilany ireo avy amin' ny andro ho avy araka izao :

1. Raha sendra misy mitady zavatra hatao fiozonana, dia ny manjo ireo ratsy fanahy ireo no ho mby ao an-tsainy ka hekeny ho mifanitsy indrindra amin' izany, satria izany no tena loza indrindra. «*Habataty anao Jebovah Tompo*». Asa na filazana vaovao sady mifaritra manambara ny ho anjaran' ireny izany (mitovy amin' ny and. 12) na isan' ireo teny mahatonga fiozonana voalaza (ka azo alahatra toy izao : Hahataty anao Jehovah, tahaka ny namonoany an' ireny). Misy teny manazava izany ao amin' ny Jer. 29,²²; jereo koa Sal. 102,⁹. Ary ao amin' ny Gen. 48,²⁰ dia misy mifanohitra amin' izay voalaza eto kosa manambara fa ny anaran' ireo dia ho fitahiana.

2. «*Ny mpanompony kosa dia homeny anaram-baovao*», ampit. 62,². Ny teny hoe anarana no enti-mahataoka ny toetra vaovao sady mahasambatra izay idiran' ireto ankilany kosa. Andriamanitra dia te-hiseho ho «*Andriamaniry ny amena*» na Andriamanitra mahatoky, izay mahateraka ny teniny sy ny fampantanantenany rehetra na dia hatramin' ny kely indrindra aza. Ary ny anjaran' ireo Israely voavony ireo no hanazava amin' ny olona ny amin' ny fahamarinan' Andriamanitra. Izao zavatra izao no mila hitranga, raha misy maniry fitahiana : Moa va re hitahy ahy tokoa llay Andriamanitra mahatoky ? — Tokony ho tsaroana amim-pahatokiana, fa ny faniriana toy izany dia tsy mba mety ho foana, fa Andriamaniry ny amena Izy. Ny amin' izany dia ampit. Apok. 3,¹⁴, izay iantsoana ny Tompo ho «Amena». Ao amin' i Kristy no efa nampisehoan' Andriamanitra tena tanteraka ho «*Andriamaniry ny amena*» (2 Kor. 1,²⁰). Noho izany dia misy fanao marina sady tanteraka hahitana fitahiana aty ambonin' ny tany amin' ilay Andriamanitra mahatoky hatramin' ny nisehoan' i Jesosy ; fa na inona na inona no hangatahintsika amin' ny anaran' dia ho azontsika.

Ny fahoriana taloha dia tsy ho hadinoin' ny olona fotsiny noho ny efa mahalasa azy, fa «*voafina izany, tsy ho bitan' ny mason' i Jehovah*» efa nesoriny tsy ho eo amin' ny faritra misy azy intsony ; ary tsy heveriny intsony ny hampihatra izany amin' ny olony. Teny toy izany no voalaza ao amin' ny Hos. 13,¹⁴.

Nefa tsy ankehitriny no tena hahatanerahan' izany fanomezan-toky izany, fa mbola amin' ny andro ho avy be voninahitra, izay hisehoany amin' ny tany vaovao, izay voalazan' ny Strofa farany amin' ity toko ity

III. And. 17—25. Ny zava-boahary vaovao.

And. 17—19. Ny mpaminany dia nandray ny elatry ny voromaheyry ka misidina avo ary ankoatra lavitry ny andro mampahory ankehitriny, ary mampijery antsika ny fahatanterahan' ny fanjakan' Andriamanitra. «*Lanitra sy tany*» dia filazana ny tontalin' ny zava-boahary, tahaka ny ao amin' ny Gen. 1, 1. Izany rehetra izany dia havaozin' Andriamanitra mba hisy fisanarahana mandrakizay amin' ny firenena masina sy amin' ny fonenany. Ny 51,⁶ dia toy ny fambara mialoha ity fampanantenana ity, ary vao mainka mazavazava kokoa aza ny 51,¹⁶. Fa eto (sy 66,²²) dia ampanantenaina amin' ny teny tsy misy fahompahony ny fanovana izao tontolo izao, izay vitan' ny herin' Andriamanitra tsitoha tahaka ny tamin' ny tamoronana voalohany. Noho izany dia tonga tenin' ny faminianiana farany koa izany (Apok. 21; 2 Pet. 3,¹³).

«*Ny zavatra voalobany*» (Apok. 21, 4) dia milaza ny toetr' izao tontolo izao efa tonta sy tranainy mbamin' ny fijaliana momba azy. Izany dia «*tsy ho mby ao an-tsaina akory*», tsy hanahirana ny fiheverana ary tsy hanaitra ny faniriana. Misy teny mitovy amin' izany ao amin' ny Jer. 3,¹⁶, fa ao dia ny teny hoe: «*manina*» no voalaza. Eny, fa ny zava-boavao, izay hoharin' Andriamanitra, dia hampitafotao ny fony amin' ny fifaliana. Tsy misy toerana intsony ho an' ny fahamaninana amin' izany. Ho tena feno himpona ny hahavelomana, ka hahafa-po ny zava-boavao, ary ireo zavatra taloha dia hanjavozavo amin' ny fahatadidiana. Eny, azo lazaina fa ny kofehy mampikambana ny lasa sy ny ankehitriny dia tapaka mihitsy, ary miaraka amin' izay dia very koa ny fahatadidiana rehetra. Jerosalema foiben' ny fanjakan' Andriamanitra sy ny fitiavan' ny Isiraely dia *boharina bo firavoravoana*, ary fitaliana no ho tena toetrany (51, 3). Andriamanitra no ihavian' ny fifalian' ny Isiraely; ary dia tadiaviny ho tafahaona ny zavatra iravoravoan' ny Isiraely sy ny fifallany amin' Andriamanitra, ary dia hisy fisanarahana mandrakizay amin' ny nanavotana sy ny Mpanavotra. Jereo ny ohatra mahafinaritra milaza izany amin' ny 62, 5. — Ny fampanantenana ao amin' ny and. 19 dia mampahatsiaro izay voalaza ao amin' ny 25,⁸; 30,¹⁹; 60,²; ary miverina indray ao amin' ny Apok. 21, 4.

And. 20—23. Ny hevitra, izay manerana ireo and. ireo, dia ny mampiseho fa ny fahafatesana dia tsy hampidi-doza na hampihorohoro intsony amin' izany andro ho avy be voninahitra, izay andrasan' ny olon' Andriamanitra, izany. Nefa tsy lazaina amin' izany fa tena hofoanana mihitsy izy (toy ny ao amin' ny 25,⁸). Ary ny anton' izany dia satria mbola ankinin' ny mpaminany amin' ny toetry ny fiaianana ankehitriny ny filazana ny ohatra ataony. Ary izany no toy ny fanorenan' ny filazana maro ataon' ny mpaminany. Nefa na dia izany aza, toa tsy misy ahala-lantsika izany fahafahana amin' ny fahafatesana izany voalaza eto, fa tsy misy ampanantenaina afa-tsy ny hahatongavany tampoka sady faingana. Hita mazava fa ny hevitry ny razana ny amin' ny andro lava iainana (toy ny andron' ny razam-be sy ny patriarika) no mby tao an-tsain' ny mpaminany. Ary afa-tsy izany dia tsy maintsy tsarovana koa, fa ny noheverin' ny olona tamin' ny ny Testamenta Taloha ho tena fahasambarana dia ny lava andro iainana sy ny maro anaka (ampit. 53,¹⁰). Nefa ekena koa fa tsy mbola azo mazava loatra ny fahatanterahan' ny famonjena, raha tsy efa hatramin' ny nitsanganan' i Jesosy tamin' ny maty sy ny niakarany ho any an-danitra, noho izany dia voaseho mazavazava kokoa izany ao amin' ny Apokalypsy noho ny eto; ary noho izany koa aza no ampi-kambanan' ny mpaminany ny fahatongavan' i Jesosy voalohany sy faha-

roa ho iray ihany. Koa amin' ny ilany anankiray dia tsy misy antony hanazavana izany tsi-fahampiam-pilazana izany amin' ny itadiavana ny fahatanterahany ao amin' ny fanjakana arivo taona (Apok. 20) tahak' izay ataon' ny sasany, satria ny lanitra vaovao sy ny tany vaovao (and. 17) dia momba ny fanjakam-boninahitra. Fa raha toy izao no toetry ny faminaniana, dia noho ny mbola ihandrinan' ny sainy amin' ny fandosirana fatratra ny toe-pahantrana, izay niseho tamin' ny andron' ny fampiomannana, no antony. Noho izany no andrenesantsika ity filazana mahagaga; eny, maizimaizina sady somambisamby, manambara ny fahelana velona ao amin' ny fanjakan' i Mesia ity. Hafa lavitra noho izany ny fandrenesana an' i Jesosy sy ny Apostoly milaza ny fahatanterahana any an-koatra.

Koa satria izany hevitra izany no mbola ao an-tsain' ny mpaminany dia lazaina fa ny fahafatesana dia tsy hahazo hanao an-keriny amin' ny zaza, ary tsy bahazo hitondra ny antitra any am-pasana alohan' ny fotoana. Ao amin' ny fanjakan' i Mesia izany, izay maty raha vao 100 taona, dia neverina ho maty tanora ; eny, neverina ho famantarana ny fahatereran' Andriamanitra aza, raha misy maty tanora. Ampit. Sal. 55,²⁴. Ny halavan' ny andro iainana voalaza eto dia hafa lavitra noho ny ankehitriny. Dia ho ela velona izy mba hahazo hijery ny vokatry ny fikelezany aina (and. 12) ny andro ahavelomany dia azo ampitahaina amin' ny an' ny hazo lehibe sady mafy, izay maharitra siekla maro tahaka ny terebinta sy ny sedera ; (Sal. 92,¹³). Ary dia tsy hanan-toerana any intsony koa ny fikelezan' aina tsy mahasoa sy fanantenana tsy azo. Ela velona ireny mba hahita ny vokatra izay hitallany tokoa. Lavitra azy ny ho foana anaka amin' ny fahanterana. «*Ny terany bo eo aminy*», ny fandrahona-mifanohitra amin' izany dia voalaza ao amin' ny Deo. 28,³², 41. Na ny faharerahana vokatry ny asa tsy mitsahatra na ny hangidin' ny fisarahana, izay manaraka ny dian-tongotry ny fahafatesana ankehitriny, dia samy ho tapitra avokoa amin' izay.

And. 24. Lazaina amin' izany ny endrika vaovao amin' ny fahavelomana ao amin' ny fanjakan' Andriamanitra, amin' ny andro ho avy, Tsy ny fisentoany ihany na dia ny malemy indrindra aza no henoin' Andriamanitra, fa ny hevitra sy ny faniriana ao am-po dia vakiny koa tahaka ny zavatra voasoratra, ary dia omeny ny valin-kataka. Jereo 30,¹⁹; 58,⁹.

And. 25. Ny fiadanana mandrakizain' i Paradisa dia ahahaka sy afasy amin' ny zava-boahary rehetra. Jereo ny 11,⁶⁻⁹; ao anefa dia hafa kely ny fanazavana noho ny iharany amin' ny filazana ny fandrosoan' ny fanjakam-pahamarinan' i Mesia ; fa eto kosa dia lazaina izany ho fame-non' ny filazam-piadanana amin' ny olony voatahy. Misy fomba vaovao koa lazaina eto, fa «*ny menarana dia vovoka no bo fibinany*», izany dia mikendry izay voalaza ao amin' ny Gen. 3,¹⁴, sady milaza fa tsy hanankery hampidi-doza intsony ny menarana. Ary izany dia azo lazaina koa ny amin' ny zavatra hafa mety mampidi-doza.

J. TOKO 66. *Ny fitsarana sy ny fabatanterahana.*

Lazaina amin' ity toko ity koa amin' ny ohatra mafy sady henjana ny zavatra roa mifanohitra tahaka ny tamin' ny toko 65 ; miseho mazava indrindra izany amin' ny and. 14 (mpanompo) — fahavalo, ampit. 65,¹³⁻¹⁶. Izany dia fanayahana ny marina sy ny mpihatsaravelatsihy, ny manetry tena sy ny maditra, ary ny ho anjarany avy mandrakizay. Nefa amin' ity toko ity dia lazain' ny mpaminany bebe kokoa ny amin' ny asam-pitsara-hahavita izany fanovahana izany, ary lazaina ny amin' ny itiavan' ny

tenan' Andriamanitra hanadio sy hikendry izay hahazoany hampiseho fiangonana madio ; ary ny amin' ny itaomany ny olona rehetra ho Azy amin' ny fitoriana ny filazantsara (and. 19 —). Toy izany no hanamboarany fiangonana vaovao tanteraka avy amin' ny Israely mibebaka sy ny jentilisa. Koa na dia ireo olon' Andriamanitra voalohany ireo aza, dia tsy hanana anjara amin' ny famonjena, raha tsy amin' ny fibebahana ; fa raha azon' Andriamanitra atao ny hanetsika ny olona ho amin' ny fibebahana sy ny finoana, dia tsy maintsy handrava ny fanjakan' Andriamanitra izy, na dia isan' ny firenena tatalatsaka lalina indrindra tamin' ny fahotana aza.

I. *And. 1-4. Fanamelobana ny fivavahan' ny mpibatsaravelatsiby.*

And. 1-2. Mirehitra ny fahatezeran' ny mpaminany, tahaka ny teo amin' ny toko 1,¹¹ — (ampit. 58,¹ —) manohitra ity hevitra efa niely fatratra teo amin' ny jiosy ny amin' ny fiantehlerana amin' ny fombampivavahana ivelany. Heveriny fa ampy mihitsy izay efa nataony ho an' Andriamanitra, ary zavatra tokony hahazoany dera ny fanorenany ny tempoly sy ny fanaterany fanatitra ho Azy. Amin' ireny olona mihevitra ny tenany ho tonga marika amin' ny fankanesany any amin' ny tempoly sy amin' ny fanaterany fanatitra ireny no ampahatsiarovin' i Isaia, fa ny tena fivavahana marina dia ara-panahy tahaka an' Andriamanitra. Tena fanetrena sy fanalambaraka an' Andriamanitra ny iheverany Azy ho azo hidiana ao amin' ny tempoly sy azo tolorana omby aman' ondry amin' ny fanatitra. Moa llay nahary ny zavatra rehetra hila zavatra amintsika olombelona va ? (Asa. 17,^{24. 25}; ampit. Sal. 50,⁸⁻¹³). Tsy azo lavina fa ny tempoly dia fitoerana fitsaharan' i Jehovah (Sal. 132,⁵⁻⁸) ; ary efa nekeny ihany noho ny fitiavany sy ny fanetrentenany ny hiantsoana Azy ao sy ny hiseoany ao, nefo tsy mba ny hohidiana ao. Nahatakatra izany tsara Solomona tamin' ny nitokanany ny tempoly amin' ny teniny hoe : «Ny lanitry ny lanltra aza tsy omby Anao, mainka fa ity trano nataoko ity !» (1 Mpanj. 8,²⁷). Toy izany koa no hevit' Isaia eto. Ataonareo va, hoy izy, fa Andriamanitra mila toerana, toy ny tempoly na zavatra hafa atao-nareo miendrika ho Azy ? Ny tempoly, izay tena azony onenana ety ambonin' ny tany, dia ny fon' olombelona, izay manetry tena sy manoan' ny teniny (57,¹⁵; ampit. Sal. 51,^{18. 19}). Ireto and. 1. 2 ireto dia nalain' i Stefano (Asa. 7, ⁴⁹⁻⁵⁰). — Ny ohatra ny amin' ny seza fiandrianana sy ny fitoeran-tongotra, dia jereo ny 6,¹ sy 60,¹³. Jehovah dia manana toerana eo amin' ny zava-boahary hita maso koa ; nefo tsy ny tempoly any Jerosalema izany, fa izao tontolo rehetra izao, izay hany antonona ny halehiben (ampit. 57,¹⁵).

Maro samy hafa ny hevitra efa naseho nanazava ilay teny voalaza teo. Ny sasany milaza io ho teny fanakianan' ny mpaminany ireo babo mihevitra hanorina ny tempoly rehefa miverina. Nefo ny tenan' i Jehovah ihany no nilaza fa haorina indray ny tempoly (44,²⁸) ; ampit. Ezek. 1,¹⁴). Araky ny hevitry ny sasany indray dia fandraran' ny mpaminany ny fikasan' ireo voababo, izay mitady hanorina tempoly any Babylona. Nefo na amin' ireto andininny ireto na amin' ny tantara tsy misy ahalalana mangirana akory izany fikasany izany. Ary farany, heverin' ny sasany fa lazain' ny mpaminany ny amin' izany ny tsy hilana tempoly intsony amin' ny andro ho avy, ary hofoanana ny fivavahana misy fomba mety hitranga araky izay fanao amin' ny trano fivavahana. Amin' ny filazana sasany ny amin' ny andron' i Mesia dia tsy milaza ny amin' ny tempoly ihany tokoa ny mpaminany (2,⁴ ; 4,⁵⁻⁶). Nefo amin' ny toko hafa dia lazainy ny fisian' ny tempoly sy ny fivavahana any amin' i Jerosalema vaovao (and. 21-24 ; 56,⁷ ; 60, ⁷).

And. 3 — 4. Ny Israely ratsy fanahy dia efa nanary ny fahatsiarovany izany amin' izao zavatra roa izao : 1) efa donto tsy mahalala hitsaoka eo anatrehan' ny fiandrianan' Andriamanitra masina, ary 2) afa-po amin' ny fitadiavam-pamonjena. Ny irin' i Jehovah hatao amin' ny olona toy izany dia ny fampangorohoroana ny fieritreretana. Izany no anton' ny fandrahonana ao amin' ny and. 3 — Amin' ity no misy ny havesaran' ny foiben-kevitra indrindra. Nefa na dia eto aza dia tsy tononina miaraka amin' izay, izay neverin' Andriamanitra amin' izany fanampiana izany. Afa-tsy ny fanambarana ny fitsarana dia aroso ny filazana ny toe-dratsiny. Tsy maantsy ho tsaroany ny mahamarina ny famalian' Andriamanitra.

Amin' ireo an-dalana efatra ireo dia tononina ny fanatitra samy hafa fanaon' ny Israely araka ny lalàn' Andriamanitra. Tian' i Jehovah hotononina amin' ireo tapaky ny an-dalana sisa ireo (mamono olona, mamlaka ny vozon' alika, etc.), fa ireny fanompoana an' Andriamanitra ireny, izay marina araka ny literan' ny lalàna fotsiny, dia tsy misy lanjany na hasiny akory aminy. Eny, amin' Andriamanitra dia fomba jentilisa ratsy indrindra sady fahotana manohitra ny didy fahadimy izany. Koa araka izany dia tsy maantsy ampifamenointsika amin' ny teny hafa izay ilazan' Andriamanitra ny fitsarany ny fanompoam-panatitra, izay atao tsy amin' ny finoana sy ny fitiavana, ity andininy ity (1, 11-15; Sal. 50, 9-13). Nefa hitsiny hafa no tondroin' ireo teny ireo eto. Toa ampifanandrifisin' ny mpaminany eo anoloan' ny Israely ny fomban' ny fanompoan-tsampy tsirairay sy ny fomba ara-dalàna amin' ny fanompoana an' Andriamanitra. «*Hoatry ny mamono olona*» ; angamba ny fanaovana fanatitra olona no neverina amin' izany ; ary efa nanao izany koa ny Israely mpiodina (jereo 57, 5). «*Mamolaka ny vozon' alika*», na amin' ity teny ity na amin' ny teny manaraka («manatitra ran-kisoa») dia tsy ny hanina manohitra ny lalàna no neverina, fa ny momba ny koltan' ny jentilisa.

Ny fanatitra alika dia fanao na tamin' ny Grika na tamin' ny firenena Semita. Ny kisoa dia biby fanao fanatitra tamin' ny jentilisa, jereo 65, 4. Izany rehetra izany dia akapoka amin' ny teny iray hoe : «*fabavetavetana*», ary izany dia teny mihatra amin' ny sarin-tsampy sy ny fanompoan-tsampy. Izany filazana ireo toetr' ireo mpiodina ireo eto izany dia mitovy amin' izay voalaza ao amin' ny 65, 3¹¹. Izany dia mampahatsiaro izay voalaza ao amin' ny Ezek. 23, 39. Mahatsiravina tokoa izany, fa mampifanila ny fanompoana an' Andriamanitra sy ny sampy tsy amin-tahotra na amin-kenatra izy, ka mbola mihevitra ihany fa ankistrahan' Andriamanitra ny fivavahany na dia tsy vanona toy izany aza. Fampitangarohoroana toy izany koa no ataon' ny sasany, izay manao fanompoana an' Andriamanitra amin' ny fomba ivelany amin' ny Alahady, fa ny sisa kosa ho fanompoana izao tontolo izao sy ny devoly. —

Andriamanitra dia mandrahona amin' ny famaliana hataony. Ireny dia efa nifidy ny lalàn' ny tenany amin' ny fikasany sy araky ny nahimpony. «*Dia tabak' izany kosa no bifidianany ny fampaboriana azy*» (hevero ny fanenjehana maro mahazo ny jiosy)! «*Hifidianana*» o : mitady izay mahafa-po azy amin' izany. Fa miankina amin' izay nataon' ireny ihany no manery an' Andriamanitra hamaly, nefo tsy maantsy ho fantatr' izy ireny, fa rehefa miantonta ny famelezana, dia tsy miankina aminy intsony ny safidy, fa avelan' i Jehovah hianjera amin' ny hery tante-raka izany ka mampangorohoro azy. «*Handatsabako ny fabataborany bo aminy*». Noheveriny ho azo atao ny mihodivitra ny loza amin' ny anompoany ny sampy.

Farany dia lazainy fa tsy misy fialan-tsiny amin' ny fahotany. Andriamanitra efa nananatra azy sy nanambara tena taminy ary niangavy azy

ho tonga. — Nefa foana avokoa izany rehetra izany. Nody tsy nandre ny fiantsoan' Andriamanitra izy tahaka ny fanaon' ny mpanota mafy hatoka rehetra ka mikiribiby hoe: Te-hanota aho (65,¹²).

II. *And. 5—17. Famaizana ny firenena sy fiposahan' i Jerosalema vaovao.*

And. 5. 6. Amin' ity fizarana faharoa (and. 5-17) ity no ilazana ny amin' ny fitsarana hita indray mijey amin' ny manetry tena. Lazaina eto ny teny fampiononana ho an' izay tsy ho tafintohina amin' i Jehovah, ary aseho fa Izy dia hamaly ny fahavalon' ireny sy ny mpaneso Azy.

Ny fehy mampikambana ireto andininy ireto ho iray aina dia ny and. 5 sy 17. Izany dia atomboka sy taperina amin' ny filazana, fa tenin' i Jehovah izany. Toa misy zavatra roa tena samy hafa, izay amplifanilaina amin' ny and. 6 sy 7. Nefa ny fitsarana sy ny famonjena, izay mivoaka avy amin' Andriamanitra iray ihany, dia tsy mikendry afa-tsy zavatra iray koa, dia ny fahatanterahan' ny fanjakan' Andriamanitra. Noho izany no ahazoan' ny Tompo milaza amin' ny mino, fa raha mahita ny famantrana ny fitsarana izy, dia hanandratra ny lohany, satria manakaiky ny famonjena azy (Lio. 21,²⁸). Raha avy eny amin' ny rahona ny Tompo (ampit. and. 15), dia avy ho fitsarana sy ho famonjena Izy. Nefa izay iharan' ny teny eto indrindra, dia izay voatonona teo aloha amin' ny and. 2. Fa noho ny aminy, no ilazana na ny famaliana hahazo ny ratsy fanahy na ny fampiononana ho an' «*izay mangovitra nobo ny teniny*», satria ireny efa nahatsiaro ny famaizana tamin' izany, ka dia tsy maitsy hanandrana ny fampiononana avy aminy koa.

«*Ny rabalabinareo*» dia ny iray firenena aminy (aseho amin' ny 57, ⁴) koa izany. Izay mahatonga izany fijaliana mangidy izany dia tsy ny herin' ny fankahalana fotsiny («*mandroaka anareo*» teny fanao taty aoriana milaza ny fandroahana amin' ny synagoga), fa ny antony koa dia voalaza amin' ny teny hoe: «*nobo ny anarako*», satria ireo dia manaiky ilay Andriamanitra iray marina. Ampit. Sal. 69,⁸ — ; Mat. 24,⁹ ; Lio. 6,²², izay akan' ny Tompo ny teny avy amin' ity andininy ity. Ny fanesoana ataony eto dia mampahatsiaro ny 5,¹⁹. Ny tsara fanahy mia-ndry ny famonjena ho fampisehoana ny voninahitr' Andriamanitra. Nefa aiza izany? hoy kosa ireo mpaneso ireo. Nahoana no tsy manao zavadehibe Izy ho hita? Raha mitombo sy mihamasaka ny fanenjehana, dia tsy maitsy ho tsarovana, fa misy Anankiray lehibe, Izay mitarika sy mandantolanto izany raharaha izany. Koa tsy maitsy hatoky ny olon' Andriamanitra, fa vetivety foana dia hiseho ny voninahitr' Andriamanitra ho fampaherezana sy fananganana ny finoany.

«*Ireny ho menatra kosa*»; raha ny hafa hahazo ny tena fifaliana, ireto kosa hivarina any amin' ny fahaverezana. Izany famonjena izany dia voalaza amin' ny and. 6. Ny mpaminany dia mamindra antsika ary amin' ny fotoana mahavoatsangana indray ny tanana sy ny tempoly. Ho hitan' ny Isiraely izany! Nefa ny ratsy fanahy sy ny tsy mino tsy mba hahita fifaliana amin' izany. Fa avy ao Ziona koa no hanaovan' i Jehovah ny asam-pamaliany «*ny fabavalony*». Eto dia ireo Isiraely mpidina indrindra no neverina, nefo voataoka ao anatin' izany avokoa ny fahavalon' Andriamanitra rehetra (59,¹⁸). «*Ny horakoraka any an-tanana*» dia ny fitarainana sy ny tabataban' ady (ampit. amin' ny ohatra ao amin' ny 13, ⁴). Izany, dia tanteraka ara-baki-teny mihitsy tamin' ny nadravana an' i Jerosalema (Lio. 19,⁴³). Ampy ho an' ireny, izay maneso ny fanantenana ny famonjena sy ny fodiana, ny hahitany ny tanana sy

ny tempoly voatsangana ka honenan' i Jehovah, nef amin' ity fonenan' i Jehovah ao, ity no hivoahan' ny fitsarana ho aminy. Ny ilazana an' i Ziona ho fivohan' ny famalian' i Jehovah, dia tononin' i Joela koa ao amin' ny 3,²¹ sy Amosa 1,².

And. 7—9. Amin' ny and. 15 (sy faran' ny and. 14), dia mbola tohi-zana indray ny fanambarana ny fitsarana. Fa hatramin' ny and. 7—14 dia ny fampisehoana ny fifaliana, izay ho azon' ny olon' Andriamanitra, no aroson' ny faminaniana. Ny fahavaloh dia tsy hahazo handrava ny fiangonana, fa amin' ny fitsarana ataon' i Jehovah amin' ireny no hikarakarany ny Azy. Ary vao mainka hitombo sy handroso aza ny fiangonana velona sady marina. Ziona, solon-tenan' ny fiangonana, dia hahazo firenena ho zanaka (miantomboka amin' ny and. 8). Ary ny isan' ny zanak' Andriamanitra dia tsy maintsy hitombo. Ireo hevitra roa samy hafa ireo dia mifanila hatranihatrany.

Efa voalazan' ny mpaminany teo aloha ny amin' ny hahazoan' i Ziona firenena lehibe ho zanaka (49,¹⁷; 54, ¹). Lazaina mafy amin' ireto andininy ireto ny zava-mahagaga ilazana an' i Ziona ho vehivavy momba sady irery tena, nef ahanisa firenena maro ho zanany. Izany dia ohatra ampi-sehoana fa sady faingana no mora izany fiterahan-jaza izany, ary koa lehibe ny fifalian ny fiangonana amin' izany. «*Velon-jazalahy*». Mazana lehibebe kokoa ny fifaliana amin' ny fiterahan-jazalahy. Sa angaha kendrena indrindra haseho amin' izany, fa ny olon' Andriamanitra, izay hoforonin' i Jehovah, dia ho firenena salama sady mahery? — Aseho mazava eto ary, fa ny toetra amam-pomba ampanantenaina ny fiangonana dia tsy hiankina amin' ny fikelezan' ain' olombelona. Tsy hiseho amin' izany akory ny haelan' ny fanantenana, sy ny halehiben' ny tangirifiriana izay momba ny lalan' ny fitomboana rehetra. Ary asan'ny famindrampo sy ny herin' Andriamanitra izany. Izany fitomboana fatratra sady haingana izany dia fahagagana (and. 8). Ary satria avy amin' i Jehovah izany, dia tsy avelany tsy ho tanteraka ny asany. Fa ampy ny heriny sy ny sitra-pony hanatanterahan ny plana nataony (and. 9). Ary ny zavadehibe toy izany dia tsy azo antenaina afa-tsy amin' i Jehovah irery. Ny amin' izany ohatra izany dia jereo 26,¹⁷; 37, ³, Jehovah efa nanomana ny zavatra rehetra ho an' ny fiangonany vaovao sady tsy tambo isaina. Ary efa nambarany tamin' ny faminaniana izany. Ary rehefa tanteraka izany dia hotsaroan' ireny fa efa tratra ny tampony voakendry. Ho hita fa tanteraka an-tsakany sy loaka an-davany ny plana nataon' Andriamanitra.

Ny amin' ny fahatanterahan' ity faminaniana ity dia efa voalaza tamin' ny fiheverana ny 49,¹⁴⁻²¹ sy ny fara-teny amin' ny 54. Nefa araky ny tena hevitra ampiasana ny ohatra eto amin' ity fizarana ity, dia hita ny fisanitsian' izany amin' ny fitomboan' ny fiangonana faingana sady mahagaga tamin' ny andro Pentekosta (Jereo Asa. 2,⁴¹⁻⁴⁷; 4,⁴; 5,¹⁴). Amin' iny fiangonana iny no iantefan' ny fifalian-dreny voalazan' ny faminaniana eto. Nefa moa tsy manana rariny hanantena sady hangataka va isika mba hanomezan' Andriamanitra faingana ny fiangonany, firenena lehibe, ho zanaka indray, raha hita fa toa voatelin' ny fiainan' izao tontolo izao ny ankamaroan' ireny? Ireto andininy ireto dia fampiononana sy toky ho an' izay manantena sy miandry ny hahatongavan' ny fiangonan' Andriamanitra velona ho fahazavana ho an'ny firenena, izay voahetsiketsika sady mahatsiaro ny halehiben' ny andro famangiana azv. Fa Andriamanitra dia sady mahay no mety hanangana indray ny «lehilahin' Andriamanitra» noho ny fahasoavany (1 Tim. 6,¹¹), na dia toa foana aza ny fikelezan' aintsika rehetra.

Fampiononana ho antsika koa, raha mitranga ao amintsika ny¹ faniriana hahazo ny fiainanana manontolo sy vaovao ary mahery ao amin' Andriamanitra

(and. 9). Fa Andriamanitra tsy hitsahatra, na hisakana ny asany ao amintsika. Rehefa manomboka hamoha sy hiantso antsika Izy, dia hitarika antsika ho amin' ny finoana mafy an' i Kristy. Andriamanitra dia hanambina ny fiposahany sy ny fahalavorariany.

And. 10 — 14. Izay tia an' i Ziona ka malahelo noho ny aminy (57,¹⁸) dia hahazo hiara-hifaly aminy, na dia ao aza ny tampiahanahanana rehetra atao' ny mpaneso (and. 5). Eny, ampirishina ireny hiara-hifaly amin' i Jerosalema ; fa tsy misy ananany, izay tsy homeny azy (and. 11). Angamba koa azo lazaina, fa ny fifaliana dia tena zavatra ilaina ho anton' ny hahazoana manaram-po amin' ny soan' ny fiangonana amin' ny andro ho avy. Fa ny fifaliana no taratry ny finoana. Ary ny tsy finoana no mahavery anjara amin' ny famonjena.

Ziona dia neverina eto ho reny matanjaka sady finaritra, izay manambe homena ny zanany ho tameломана sy fampitomboana azy. Ny mino tsirairay dia toy ny zaza, izay minono aminy amim-pifaliana ; hahazo anjara amin' ny fiaинана sy ny hery ary ny fitahiana amin' ny fiangonana reniny izy. — Amin' ny andininy manaraka (and. 12) no anazavany izay ahazoany izany ronono sy hery ary harena izany.

«*Hitaribako fiadanana tabaka ny ony izy*», dia homeny azy be sady feno mitafotafo, izay ambony indrindra amin' ny zava-tsoa araky ny fahnahy rehetra (ampit. 48,¹⁸). Ary mbola homeny azy be dia be koa «*ny voninabitry ny firenena*», dia ny rakitry ny sivilizasiona. Ny fanazavana ny amin' izany dia eta vita ao amin' ny toko 60. Ny harena amam-boni-nahitra eo amin' izao tontolo izao dia hanompo ny fiangonana Andriamanitra. Nefa tsy maintsy tsarovana, fa ny fiangonana tsy mivelona amin' ny sivilizasiona ; fa miankina amin' ny ahazoany famonjena ny ananany fiadanana.

«*Hosakelebina bianareo sady bobindrabindraina eo ambony lobalika*»; izany dia mbola ohatra ihany amin' ny reny sy ny zanaka. Nefa ny zaza lazaina eto dia tsy ilay tena malemy, zaza-rano mbola eo an-trotroana, fa efa lehibe ihany ka mahabe fitandremana sady eta ihandrinan' ny fitiavana indrindra. Ary fiaинам-pitiavana lehibe no ilaina hiveloman' ireny.

Ao amin' ny and. 13 dia mbola neverina ho zaza ireo, izay momba ny fiangonana ; nefo efa zazalahy lehibe, izay lazaina eto ho azon' i Jehovah *ampiononina*. Ny ampiononana ny zazakely dia toa mora kokoa ; fa rehefa lehibe dia hafa, fa efa very ilay endrika miramirana sy falifaly fony fahazaza. Nefo koa, raha mavesatra ny tahorian, ary mangidy ny toe-draharaha miseho, dia ao ny fampiononana ho an' ny olon' Andriamanitra. Izany dia mampahatsiaro ilay fijaliana mafy nahazo ny fiangonana taloha tamin' ny fahababoana sy ny fiafaran' ny Israely amin' ny ielezany mandrak' androany eran' izao tontolo izao.— Misy zava-baovao roa lehibe izay aseho amin' ity andininy ity : 1) Ny fampiononana avy amin' ny tenan' i Jehovah («*bampiononako anareo*»). Raha lazaina fa «*Ziona*» hanisy soa azy, dia tsy hata fa Jehovah no ao ivohony manatanteraka izany. Ary lazaina mivantana eto izany. Ampitahao izany amin' ireto teny ireto : «*ny fampiononana ny Israely*» (Lio. 2,²⁵) ; «*Andriamanity ny fampiononana rehetra*» (Rom. 15, 5 ; 2 Kor. 1, 3). «*Andriamanitra efa nanome antsika fampiononana mandrakizay*» (2 Tes. 2,¹⁶). 2) «*Ao Jerosalema no hampiononana anareo*». Hahazo hody izy, ary hahasambatra sy hahafaly azy izany. Ny santatr' izany dia ny fiverenana avy any Babela. Nefo ny fahatanterahany, dia ny fahalalan' ny mino ny firaisan amin' Andriamanitra sy ny tena fisindrany ao amin' ny tranon' ny Ray any Jerosalema vaovao.

«*Habita izany bianareo ka ho faly ny fonareo*», izany dia ho tena fahitana feno fifaliana, fa tsy nofy na fanantenana fotsiny. «*Ny taolanareo ho tsara fitombo tabaka ny abi-maitso*», : hahazo herim-plainana vao-vao izy ka ho salama sy matanjaka mandrakizay. «*Ny taolanareo*» ampit. 58,¹¹; 51,¹⁰. Ny fitomboana sy ny fitsimohana amin' ny lohataona dia atao ho ohatra amin' ny fahatondraham-piaianana araky ny fanahy koa (44,³—; ampit. 61,¹¹). — Raha atao izany famelomana izany dia tsy hisy hahazo handa izany asa izany, «*fa ny tanan' i Jehovah dia ataony fantatry ny mpanompony*», ary lzy llay mahery sady mitahy no nanao izany, ka dia ho tanteraka ny zava-dehibe, izay noheverin' ny mpaneso ho tsy azo atao na oviana na oviana (and. 5). Nefa «*ny fabavalox*» (and. 6) dia tsy maintsy hahalala ny heriny koa, «*fa ho tezitra amin' ny fabavalony koa Izy*» Ampit. Mat. 22, 7; Jao. 3,³⁶.

And. 15—17. Izany dia fandrosoan' ny fandrahonana voalaza tamin' ny farany amin' ny and. 14. Ny voalaza hatramin' ny and. 5 — dia ny anjaran'ny olo-mino amin'ny andro ho avy. Nefa ny ratsy fanahy koa dia hahazo fanambarana avy amin' i Jehovah. Avy amin' ireny kosa no hisehoan' ny voninahitr' i Jehovah ho afo mandevona. Tsy maintsy ho fantany ny herin' ny fahatezeran' i Jehovah. *Afo sy tadio no miaraka amin' ny fisehoany, satria hanao fitsarana Izy.* Koa hiseho ho toy ny andro misamboaravoara mahatahotra ny fihaviany; jereo 29,⁶; 30,³⁰; Sal. 18,^{8—16}. «*Tabaka ny tadio ny kalesiny*». Ohatra toy izany no entin' i Jer. 4,¹³ hilaza ny fahavalon' ny Israely. Ny rahona no kalesin' i Jehovah mpitondra Azy (jereo 19,¹). Ny tafio-drivotra no manosika ny rahona, mba ho faingana sady mafy; ary manorotoro ny fahatongavany. Ny fahavalo dia ho torotoro sy ho montsamontsana toy izany. «*Mbu hanao famaliana amin' ny fabatezerany mirehitra*» ampit. 59,¹⁸. Ny fahatezerana no toy ny fijinjana, ary ny faharatsiana sy ny asany no famafazana. Ny amin' ny fitenenan' i Jehovah mafy, dia jereo 51,²⁰. Ny hoe «*mirehitra*» sy «*lelafo*» dia milaza ny fomba aman-toetry ny famaliana; izany dia teny mampahatsiaro antsika ny 42,²⁵. Raha tonga ao amin' ny fahavalony Izy, dia tonga handrava sy handevona.

Hanao fitsarana Izy (and. 16), noho izany dia tononina ny «*afotra*» sy ny «*sabatra*». Angamba ny heverina amin' ny hoe «*afotra*» dia ny fandravana ataon' i Jehovah amin'ny tany sy izay rehetra momba azy; ary ny hoe: «*Sabatra*» kosa dia milaza ny loza miseho amin' ny tantara sy ny toe-plainan' ny olombelona.

Araky ny voalazan' ny Tompo ao amin' ny Testamenta Vaovao dia homba ny andro farany ireo karazam-pandringanana ireo (jereo Mat. 24,^{7—29}). Ny «*afotra*» dia tsy mba alaina ho ohatra amin' ny halozan' ny fahatezeran' Andriamanitra fotsiny, fa teny ilazana koa ny fiasana entin' Andriamanitra hahatanteraka ny famaliany; ary izany no ampifanilan' i Petera azy amin' ny safo-drano; fa raha rano no nandevonana izao tontolo izao taloha (2 Pet. 3,⁵), dia afotra kosa no handevonana izao tontolo izao amin' ny indray andro any (2 Pet. 3,^{7—10}). Ny amin' ny ilazana ny sabatra ho fiasam-pamalian' i Jehovah dia jereo 34, 5. Jehovah dia miseho ho mpiady (42, ¹³; 59, ¹⁷). Ny teny milaza ny kalesy fiadiany dia eta miseho lany kely sahadys amin' ity ohatra ity (and. 15). Eto dia miseho mazava ho mpiady sahy «*izay mampiampatrampatra faty maro*» Izy amin' ny anaovany fitsarana amin' ny jentilisa (Sal. 110, 5). Ny tany dia toy ny tanety lehibe fiadiana, izay itantarana ny maro voaringana, amin'ny fahavalon' i Jehovah. Ampit. Jer. 25, 30—38; Apok. 19,²¹.

Fitsarana izao tontolo izao no hataon' i Jehovah. Ary izany dia hita

amin' ny teny hoe: «*nofo rehetra*». Nefa izay ihandrinan' izany faminiam-pandrahonana izany lindrindra dia ireo mpiodina ao amin' ny Israely. Ary izy lindrindra no anton' ny fitsaram-pamaliana. Tononina mafy eto tahaka ny ao amin' ny teny hafa koa, fa ny fitsarana dia tsy mba mitsitsy na dia ny «ankohonan' Andriamanitra» aza. Raha amin' Andriamanitra, dia tsy mba isainy ho mahasamy hafa antsika amin' izao tontolo izao, ny zavatra ivelany maro samy hafa iraisantsika amin' ny fiangonana, ary angamba aza amin' izany no itadiavantsika fampiononana. Fa na amin' ny Israely na amin' ny hafa dia tsy misy tadiaviny afa-tsy ny fo sy finoana. Noho izany no itodihan' ity faminaniana amin' ny and. 17 ity amin' ny fizarana voalohany (and. 1—4) ka andrahonany ireo, izay mitady hampikambana ny toetrany maha-olon' Andriamanitra azy amin' ny fomba jentilisa maro samy hafa.

«*Izay manamasina sy manadio ny tenany bo ao an-tanim-boly*» : izay manaraka ny fomba fanokanana sy fisasana mba hahazo hiara-manao ny fivavahana atao eo amin' ny kirihiitr' ala voatokana sady masina. Firene-na manana toetra toy izany, nefo sahy misosososo manatona ny fahazava-na (65,3—). *Manaraka ny iray eo afovoany*. Izany dia milaza ny fano-didinan' ireo voatokana ireo ny anankiray mpitarika ny fivavahana, ka mihinjakinjaka manaraka ny ataony sy miara-miredona manaraka ny fivavahany. Ny teny manaraka koa («*mibinana benan-kisoa sy ny zavabetaveta*», dia ny biby maloto voalaza ao amin' ny Lev. 11,²⁹⁻⁴¹, *ary ny totozy*) dia mikendry ny sakafom-panatitra ankala-zan' ireo voalaza teo ireo ny fanompoan-tsampy voatendry. Angamba izany koa dia avy amin' ny fiheverana, fa ireto karazan-kanina ireto dia voarara tamin' ny Israélita. Tamin' ny nandikan' ireo sahady izany fandraran' ny lalàna ao amin' ny Lev. 11 izany no nampisehoany ny sitrapon' Andriamanitra ho tsy raharahany. Nisy fotoana sasany tamin' ny Israely nananan' ireny lalàna mihatra amin' ny hanina voarara ireny antony lehibe, fa tamin' izany no nampiavaka izao tontolo izao tsy manan-dalana tamin' ny olon' Andriamanitra. — Ny teny voalohany amin' ny and. 17 dia azo ampitahaina amin' ny Ezek. 8,¹¹, izay ilazana ny olona 70 lahy isan' ny loholon' ny taranak' Israely mbamin' i Jazania zanak' i Safana, nitsangana teo afovoany, samy nitondra ny loviany fandoroana ditin-kazomanitra teny an-tanany avy. Ny sasany kosa mihevitra fa ny mpaminany dia milaza ny sarin-tsampy izay atsangana eo afovoan' ny kirihiitr' ala, ary angamba sarin' i Astarta izany.

Ity fitsarana ity dia aseho mazava ao amin' ny Testamenta Vaova, fa tsy mbola ny fitsarana farany anavahana ny tsara fanahy sy ny ratsy fanahy, ka anomezana azy ny anjarany avy, arak' izay nataony, voalaza ao amin' ny Mat. 25,³¹⁻⁴⁶ sy Apok. 20,¹¹⁻¹⁵, fa ny famaliana ny Antikristy sy ny fanjakany, ary koa famaliana ny fikorontanana farany ataon' ny fierenena hanohitra ny fiangonana masin' Andriamanitra, dia raharaha roa amin' ny fitsarana, izay lazaina ao amin' ny Apok. 19,¹¹⁻²¹ sy ny 20,⁸⁻⁹.

Amin' ny filazana ny asa voalohany amin' ireo no ahitantsika lndray ny teny hoe: «*ny voaringana*», na «*matin' ny sabatra*», ary amin' ny faharoa dia lazaina fa ny «*afy*» *nidina avy tany an-danitra ka nandany azy*». Ary ireo raharahara roa ireo dia miharihary teo imason' ny mpaminany. Fa hitany mazava fa izany asam-pitsaran' Andriamanitra izany dia ho fanaovan-tsoa amin' ny fiangonana ampahorianasy esoina (and. 5); ary amin' izany fitsaram-pamaliana izany lindrindra no anafahan' i Kristy ny mino Azy amin' ny famelezana rehetra aty an-tany sy ny devoly, izay mitarika ny fikorontanana sy ny fanenjehana rehetra (Apok. 20,¹⁰). Lazaina amin' izany fandrahonana izany koa ny zavatra hatao mialoha ny

fitsaran' Andriamanitra. Fa ny hoe «af» sy «sabatra» dia hery maha-tsiravina, izay tsy maintsy manompo ny fahatezeran' Andriamanitra amin' ny fahotan' ny olona. Ireto andininy ireto dia mampahatsiaro ny fandoroana ny tempoly tany Jerosalema tamin' ny taona faha-70 T. K.

III. *And. 18—24.* Ny ventin-kevitra amin' ity fizarana ity, dia ny fiafaran' ny lalan' Andriamanitra, — ny fahatanterahan' ny planany mi-hatra amin' ny Israely sy izao tontolo izao, — ny fiangonana amin' ny andro ho avy.

And. 18. Ny hoe : «*Izabo*» sy ny hoe «*ny asany sy ny beviny*», dia milaza zavatra tsy mitanaraka velively. Jehovah dia manonona izany ho fanesoana fotsiny, fa ireny dia tsinontsinona, fa ny voninahitr' i Jehovah no tsy maintsy hekena amin' ny farany. Tian' i Jehovah ny hisehoany ho ilay Andriamanitra iray marina, ary tsy hisy afa-tsy vala iray sy Mpiandry iray. «*Ho avy ny hamoriana ny jentilisa rehetra sy ny samy hafa fiteny*», izany teny tarany izany dia fanao amin' ny bokin' i Daniela ; jereo koa Zak. 8,²³ sy Apok. 7, ⁹. Raha lazaina fa Jehovah hanangona ny jentilisa, dia azo neverina, fa Izzy hitondra azy hankany amin' ny ady hamely ny tanànan' Andriamanitra amin' ny andro famaliana. Toy izany no miseho amin' ny teny ao amin' ny Joe. 3, ⁷; Zef. 3, ⁸; Zak. 14, ²; ampit. Ezek. 38. Nefa io teny io dia azo neverina koa ho milaza ny fanangona ny jentilisa hanompo sy hivavaka amin' Andriamanitra arak' izay ampanantenaina ao amin' ny 2,³ (ampit. amin' ny tenin' ny Tompo hoe : «Hitaona ny olona rehetra hanatona Ahy» Jao. 12,³²), ary ny teny manaraka dia mahamora ny anekena izany hevitra izany. Fa *ho avy ireo ka habita ny voninabitro*», tsy tokony ho ny famaizana no lazain' ny mpaminany amin' izany ; fa ny fanambarana ny fahasoavana, indrindra fa ny ao amin' ny and. 23. Ity andininy ity dia toa mamerina ny 40,⁵ ; izay anambarana ny fahasoavana ho tonga amin' ny «*nofo rehetra*». Ho hitantsika ny voninahitr' Andriamanitra : 1) amin' ny fanambarana ny teniny ny amin' ny famonjena ao amin' i Kristy ; 2) ny tra-bonjy dia hahita izany tanteraka, rehefa mitoetra any amin' ny Tompo mandrakizay izy (Jao. 17,²⁴; i Tes. 4,¹⁷).

And. 19. Manao ahoana no hanaovana izany famoriana ny fiangonan' Andriamanitra avy amin' ny vazan-tany efatra izany? «*Hasiako famantarana ao aminy*». Izay mahasarotra ny fanazavana ity andininy manontolo ity dia : 1) ny fahamaizimaizinan' ny teny, fa na dia ny tenan' ny mpaminany aza dia toa tsy mahalala mazava ny toetry ny «famantarana» ; — 2) ny mpaminany eto dia mahita zavatra mifanila, izay samy hafa sady mifanalavitra elanelana ny fahatanterahany (toy ny fitsarana, ny fotoan' ny misionan' ny jentilisa sy ny Israely).

Ny teny hoe : «*famantarana*» araky ny anaovana azy ao amin' ny Baiboly dia asa na teny avy amin' Andriamanitra, izay atao ho antoky ny raharaha sy hampanekena ny amin' Andriamanitra sy ny famonjena ao aminy. Tsy porofo atao letrezana izany fa azo lavina. Nefa raha manaraka ny fitaoman' Andriamanitra ny olona, dia manan-kery hampifikitra azy amin' ny finoana ny «famantarana». Izany dia ho antoka, fa ny raharaha izay miseho, dia avy amin' Andriamanitra, voatendry ho famonjena, ary porofo manambara fa te-hamonjy azy Andriamanitra. Tsy azo neverina amin' ity famantarana ity ny fitsarana, na izay neverina ho fitsarana ny Jentilisa, na izay atao amin' ny Israely manokana. Izany dia manohitra ny fitohizan-kevitra sy ny hevitra manontolo amin' ity andininy ity. Ary tsy azo neverina amin' ity famantarana ity koa aza, fa ny antony dia ny hisian' ny sasany ho afaka handositra ny fandringanana

mazàna miseho. Raha lazaina fa ny sasany ho afa-mandositra, dia zavatra hafa izany; fa ny famantarana eto dia zavatra atao hampiseho amin' ny firenena, fa ny famonjena azy dia zavatra efa voahevit' Andriamanitra. Ny famantarana lehibe tsy manam-paharoany sady tena tonga lafatra dia Jesosy Kristy (Lio. 2,³⁴; jereo koa Isa. 7,¹⁴). Ao amin' i Jesosy Kristy sy ny filazantsara no ananantsika ny antoka tsy mampisalasala. Ary raha fotorana izay foiben-draharaha efa niseho tamin' ny fanambaram-pamonjena, ary azo tondroina ho vavolombelona hampiseho, fa ny firenena rehetra dia antsoina hiditra ao amin' ny fiangonana, dia tsy isalasalana ny hilaza, fa izany dia ny *fahagagana tamin' ny Pentekosta sy ny asan' izany*. Fa samy miseho amin' izany na ny fototra mahatonga ny fandefasana iraka ho any amin' ny firenena rehetra, na ny fanambarana manana ny fitoriana ny famonjena ho loha-heviny. Ny fomba tenin' ny mpaminany eto dia maizimaizina, na dia tamin' ny tenany aza, fa amintsika kosa dia hita tsara ny fanazavana izany amin' ny Pentekosta sy ny fahagagana niseho tamin' izay. Amin' izany rehetra izany (ny fampidinana ny Fanahy Masina, ny fahagagana nanorenana ny fiangonana, ary ny fitomboan' ny fiangonana fatratra) no ahitana ny fomban' ity famantarana ity, fa mahery sady mampanaiky izay mety mihaino ny fampaintsainana avy amin' Andriamanitra; nefo koa mba mety ho voasakan' izay manohitra ihany izany.

Ary manaraka izany dia lazaina fa «*izay afaka mandositra dia hirabiko ho any amin' ny jentilisa*». Heverina amin' izany, fa efa navoaka ny fitsarana azy (dia ny firenena Isiraely indrindra), nefo ny sasany nahita ny famelezana (and. 16), dia nandositra niala teo amin' ny tany fidiana. Toy izany no lazaina ao amin' ny 45,²⁰ ny amin' ny «*sisa afaka amin' ny firenena jentilisa*». Ary misy toy izany koa ireny, izay voaro tamin' ny loza nahazo ny firenena tamin' ny fotoana samy hafa. Ary moa tsy azo heverina ho isan' izany indrindra ny fahafahan' ny fiangonana kristiana tamin' ny namelezan' ny Romana ny firenena jiosy. Nefo hitan' ny mpaminany mitambatra amin' izao fahitany izao ny firodan'an' ny teokratia taloha sy ny famaliana maro samy hafa nahazo ny firenena jentilisa, etc.

Dia zavatra roa no lazaina hialoha ny raharahan' ny misiona amin' izao tontolo izao, dia ny fitsarana izay hanetsiketsika ny fieritreretan' ny firenena rehetra, ary ny famantaram-pamonjena. Ny horohoro noho ny fahatezeran' Andriamanitra (and. 14 —) sy ny fampiononan' ny filazantsara no tsy maintsy ilaina mba hahazoana mandresy izao tontolo izao ho an' ny fanjakan' Andriamanitra. Ny tanimbolin' ny misiona dia voavoatra: 1) amin' ny fiasana azy, — dia amin' ny tahotra an' Andriamanitra sy ny fahamaninam-pahafahana, izay ateraky ny tahotra ny fitsarana. 2) Amin' ny famafazana, — dia amin' ny fanorenan' Andriamanitra ny fanompoan' ny fampihavanana. Fa ny fahagagana tamin' ny Pentekosta dia tafahaona tamin' ny fahorian' izao tontolo izao. Noho izany, rehetra maniraka misionery Andriamanitra ka mampitory ny fahasooavany sy ny heriny, dia hisy vokatra, fa ny firenena ho avy ka hijery ny voninahit' Andriamanitra. Ary ho tonga izany fotoana izany (and. 18).

Amin' ny firenena, izay hahazo ny iraka avy amin' Andriamanitra, dia ireto no tononina ho ohatra: *Tarisisy any Espagne*, 2,¹⁶). *Pola* (na *Fola*) sy *Lydia* (na *Loda*); jereo Jer. 46,⁹; Ezek. 27,¹⁰; ireo dia firenena any Afrika avaratra. Loda dia tononina koa ao amin' ny Jer. 46,⁹ ho «*mpane-njana zanatsipika*». *Tobala* dia angamba mitovy amin' ny Tibarena ao amorontsiraka atsimo atsinanana amin' ny Ranomasina Mainty. Ary dia tononina farany ny fihetsiketsehan' ny misiona miankandrefana any Javana,

dia ny Greka (Gen. 10,²), sy «*ny nosy lavitra*», dia ny nosin' ny Rano-masina Mediterane sy ny morontsirany manontolo.

Koa izay hitan' ny mpaminany eto dia ny fanambaram-pamonjena hataon' ny Apostoly sy ny fiangonana, omban' ny Fanahy Masina. Hatramin' ny fiangonana tamin' ny Pentekosta dia voahetsika ny firenena maro, ary ny fetra tratrarin' ny fihetsiketsehany dia Kristy.

And. 20—21. Mbola lazaina ihany ny amin' ny etezan' ny fanango-nana ny fiangonan' Andriamanitra velona. Ny Israely dia hiely patrana any amin' ny firenena rehetra. Ary ny jentilisa vao mibebaka («*izy*» and. 20) dia hampiseho ny fisaorany noho ny fanambaram-pamonjena amin' ny itondrany miverina ny tsirairay amin' ny olon' Andriamanitra miely. Fampantanenana toy izany no voalaza ao amin' ny 49,²²; 60, ⁴; Zef. 3,¹⁰. Ary lazaina madinidinika ny hataon' ireny amim-pitandrema-na tsara amin' ny fitondrana ny Israely miverina. Angamba mbola heverina amin' izany koa ny voninahitra homen' ireny azy.

Mbola azo itarina malaladalaka kokoa izany teny izany ho milaza, fa ireo dia mamerina izay an' i Jehovah rahateo, dia ny fony, ny heviny, ny asany hanompoana ny fanjakan' Andriamanitra.

Ireo niely dia haterina ho fanatitra hohanina, «*tabaka ny fitondran' ny Zanak' Israely ny fanatitra hohanina ao anatin' ny vilia madio bo any an-tranon' i Jehovah*». Tahaka ny anompoan' ireo mibebaka avy amin' ny jentilisa ireo an' i Jehovah amin' ny fitiavana no mbola anaova-ny izany koa amin' ny fo madio sady masina, izay fanatitra ankasitrahan' Andriamanitra. Miseho amin' izany fa ireo vahiny ireo dia ho sahy han-kany Ziona ho ao amin' ny fitoerana masina.

Nefa ny fampanantenana dia mbola mandroso lavitra any ankoatr' izany. Fa izy ireo dia hahazo hanao raharaha-pisoronana aza, satria tsy azo heverina eto, fa ny Israélita miverina no havelan' Andriamanitra hiditra indray amin' ny fanompoana, izay nananany araky ny maha-Israely azy. Fa ny hoe: «*avy amin' ireo*» dia : avy amin' ny jentilisa. Izany dia hita sahady amin' ny teny hoe: «*Hakako*». Jehovah eto dia mivoaka any ivelan' ny fesin' ny lalàna: fa arak' izany dia ny taranak' i Levy ihany no nanana ny raharaha-pisoronana. Amin' ireo fiango-nana vaovao tsy hita isa ireo dia ilana mpanompo maro ho eo amin' ny fitoerana masina, ary Izy hanome ny fiangonany mpisorona toy izany avy amin' ny jentilisa. Izany raharaha-pisoronan' ny kristiana izany dia voalaza ao amin' ny Testamenta Vaovao (1 Pet. 2,⁵; Rom. 12,¹; Apok. 1,⁶).

And. 22—24. Ho ao mandrakariva ny Israelin' Andriamanitra. Ary ny fanorenana amin' izany dia ireo mino avy amin' ny Israely araky ny nofo. Raha tsy nanana izany fikasana izany, ny aminy, Andriamanitra, dia tsy ho nikarakara ny hanangonana azy indray avy amin' ny fie-lezany, na tsy ho mampaharitra ny fiheveran' ny olona ny fahazoana hio-mbona anjara amin' ny raharaha-pisoronan' ny Israely (and. 21) ho voninahitra ambony indrindra. Ny filazana toy izany ny amin' ny faharetan' ny Israely marina mandrakizay dia jereo Jer. 31,³⁶; 33,²⁵. Voalaza amin' ireo fa ny fisiany dia ho mahatoky tahaky ny tsy fiovan' ny fiasan' ny lalàn' ny natiora; ary eto dia lazaina fa Andriamanitra hampaharitra azy tahaky ny fampaharetany ny lanitra vaovao sy ny tany vaovao (65,¹⁷) ao ambanin' ny fikarakaram-pitiavany. Hita amin' izany koa fa ho tonga fiangonana vaovao tahaka ny maha-tany vaovao ny ho fonenany izy.

«*Ny nofo rebetra*», dia ny voavonjy novorina avy any amin' ny va-zan-tany efatra hivavaka sy hiankohoka amin' Andriamanitra. Tahaka

izany koa no voalaza ao amin' ny Zak. 14,¹⁶. Nefa tononina fotsiny ao kosa fa ny fetin' ny trano rantsan-kazo no hankalazainy. Tamin' ny Israely dia lalàna ny hiseoana eo anatrehan' i Jehovah amin' ny andro favoravoana. Raha lazaina eto, fa ny olona rehetra dia ho avy isaky ny voaloham-bolana sy ny sabata, dia izany no mampiseho fa mbola miraitra amin' ny fomban' ny Testamenta Taloha ny faminaniana.

«*Ho avy ny nofo rehetra biankohoka*». Ny hoe : «nofo rehetra», dia mazàna milaza ny olombelona rehetra, nefà indraindray araky ny fitohizan-kevitra dia mety ho milaza ny tontaliben' ny Israely koa. Nefà araky ny fitohizan-kevitra eto dia tsy ny Israely no lazainy ; jereo ny and. 21 («avy amin' ireo» dia ny firenena jentilisa) sy and. 16. Raha hahazo ny ankabopen' ny fitsarana izao tontolo izao, dia ho ankabopeny koa ny fivavaha ; izany hoe : Ao amin' ny firenena rehetra ambonin' ny tany no habitana ny mpivavaka amin' i Jehovah. Ny tenin' ny Tompo ao amin' ny Jao. 17²⁴, dia manazava tsara ny teny hoe : «nofo rehetra», dia izay manolo-tena ho an'i Jesosy (izay mibebaka sy mino).

«*Hivoaka izy ireny*». Mba hahafantarana tsara ny ohatra eto dia tokony hanatrika ny fetin' ny mpivahiny (and. 23) amin' ny lâlana mankany Jerosalema mandalo ny tany fiadiana misy ny maro voaringana (and. 16) isika, dia ao amin' ny toerana anaovan' i Jehovah ny fitsarana ny ratsy fanahy. Na ity andininy ity na ny andininy hafa ao amin' ny Soratra Masina dia tsy mba milaza mivantana amintsika ny toeram-pijaliana mandrakizay, na izay misy azy na ny tena toetrany. Sa ity teny eto amin' ny and. 24 ity mikendry ny lohasahan' i Hinoma ao atsimon' i Jerosalema, izay lazain' i Jeremia (7,³¹) koa ho fitoerana hanariana ny fatin' ny Israelita mpodina ? Ny lohasahan' i Hinoma, izay nisehoan-javatra mampalahelo tamin ny tantaran' ny Israely, dia tonga ohatra amin' ny toeram-pijaliana na ny helo (izay antsoina ao amin' ny Testamenta Vaovao hoe Gehena = Lohasahan' i Hinoma). Teo no nanaovana ny fanompoan-tsampy maharikoriko indrindra tamin' ny andron' ny mpanjaka (fanolorana olona ho fantatitra ho an' i Moloka). Taorian' ny reformasiona nataon' i Josia dia natao ho fitoerana maloto izy, ka teo no nanariana ny fatin-javatra sy ny zavatra maloto rehetra. Noho izany dia nandrehetana afo teo handevona izany loto rehetra izany. Raha *ny* faminaniana milaza *ny* *kanka*^{ny} *tsy bo faty, ary ny afony tsy bovonoina*, dia izay zavatra hita mandrakariva ao amin' ny lohasahan' i Hinoma ihany no tononina. Izay miodina amin' i Jehovah (1,²) dia hahazo anjara mandrakizay, izay tsy azo lazaina mazavazava kokoa noho ny amin' ity ohatra ity. Ny teny amin' ity andininy ity dia miverina indray ao amin' ny Apokrifika (Sir. 7,¹⁸ sy Jodit. 16,²¹), ary tononin' ny Tompo ao amin' ny Mar. 9,⁴³ —.

Ny teny farany hoe : «*Hataon' ny nofo rehetra bo fabavetavetana*» dia hita koa ao amin' ny Bokin' i Daniela 12,². Ny teny hoe : «fatin' ny olona» dia tsy manambara faty tokoa, fa milaza ny fijaliany tsy hanam-pahataperana ; ny fitsaran' i Jehovah dia eta vita, fa ny fijaliana kosa dia tsy mba voafarana. Izany dia miseho mazava amin' ity andininy ity tahaka ny amin' ny teny hafa koa amin' ny Soratra Masina (ohatra Mat. 25,⁴⁶). Tsy ny fanahy ihany no hatolotra amin' izany fanaintainana izany, fa ny tena koa. Toy izany no voalazan' ny Tompo ao amin' ny Mat. 5,²⁹ — ; 10,²⁸. Ny olona manontolo no tsy maintsy masaka ho amin' ny famonjena. «Ny ratsy fanahy koa dia hahazo indray ny tenany amin' ny fitsanganan' ny maty, ary manaraka izany dia hitoetra amin' ny fijaliana mandrakizay izy miaraka amin' ny tenany koa» (Klefthof). Ny amin' ny fomba aman-toetran' ny fijaliana dia tsy fantatsika. — Amin' ireo teny roa enti-milaza ny fanaintainan' ny efa voatsara ireo dia ny «afô» indri-

ndra no lazaina koa amin' ny teny hafa. Ao amin' ny Mar. 9,⁴³ — dia lazaina ny «afotsy azo vonoina»; jereo koa Mat. 5,²², («afon' ny helo»); 25,⁴¹ («afoty maharitra mandrakizay»); Mat. 3,¹² (afotsy mety maty). Ny afoty dia teny enti-milaza ny famalian' Andriamanitra. Tsy maintsy ho ampy antsika izay voalazan' ny Tompo sy amin' ny teny hafa koa, na dia kely ihany aza no voalazan' ny Soratra Masina ny amin' izany. Tsy hain' i Jehovah sady tsy tiany ny hanafina ny toetr' izany, fa asehony mba hananantsika fihetsiketsehan-tsaina velona. Raha Jehovah mananatra sy mahatonga tahotra mahasoamintsika, dia ny hampiditra antsika ao amin' ny fanjakan' ny lanitra no tena fikasany, ka miantsy sy manao izay hampahery ny finoana sy ny fanantenana Izy.

Nefa ahoana no ilazana, fa ireo voavonjy «hivoaka ka hijery ny fatin' ny olona»? Izany dia vavolombelona mampiseho ny amin' ny adidy aman' andraikitra lehibe mihatraty amin' ny anariana ny famonjen' Andriamanitra. Ireo olo-masina ireo (izany no mety ho foiben-kevitra mavesatra amin' ity and. ity) dia hanaiky tokoa ny fahamarinan' ny fitsaran' Andriamanitra (Apok. 19,²), ka ho feno fisaorana noho ny famindrampon' Andriamanitra aminy, raha mahita ny manjo ireny mpiodina ireny.

Amin' ny Synagoga dia fanao ny manapitra ny famakiana ny bokin' Isaia amin' ny and. 23, nefo io andininy be fampiononana io dia averina indroa. Tsaroana fatratra amin' izany ny halehiben' ny tenin' Andriamanitra. Ity fizarana farany ity, dia taperina koa amin' ny fananarana ny ratsy fanahy tahaka ny tamin' ireo roa mialoha. Tsy mba ho faty antoka izay mamela izao fanontaniana izao hirehitra ao am-panahiny: Ahoana re no mba ho fandositsika, raha tähiny ka tsy mihevitra ny famonjena mandrakizay ho zava-dehibe isika?

Fanoroam-pazy.

Fitarihan-teny.

	PAZY.
I. Ny fanjakana lehibe nifanolotra tamin' i Palestina tamin' ny andron' Isaia	3
II. Ny toetry ny fanjakana Joda tamin' ny andron' Isaia	4
III. Ny andro nahaveloman' Isaia sy ny raharahany	7
IV. Ny bokin' Isaia	9

HEVI-TENY.

I.

TOKO 1—12. FAMINANIANA MIHATRA AMIN' I JODA SY EFRAIMA	11
I. Toko 1—6. Fandrahonana	11
A. Toko 1—3. Fiampangana sy fitaomana hibebaka	11
1. And. 2-9. Ny toetra mampalahelo hita amin' ny Isiraely	12
2. And. 10-20. Ny fifandaharana	14
3. And. 21-31. Ny fitsarana	18
B. Toko 2—4. Ny voninahitra omanina amin' ny fitsarana	20
1. Toko 2, 2-4. Fampanantenana mihatra amin' ny tranon' i Jehovah	21
2. Toko 2, 5—4, 1. Fiampangana	23
3. Toko 4, 2—6. Teny fampanantenana ny amin' ny sisa nohamasinina sy nomem-boninahitra	31
D. Toko 5. Ny fahadisoan' ny Isiraely sy ny yokany.	34
1. And. 1-7. Fanoharana na parabola	34
2. And. 8-23. Fiantsoan-doza in-6	36
3. And. 24-30. Famaliana.	39
E. Toko 6. Fiantsoana an' Isaia ho mpaminanin' ny fanasa- rotam-po.	41
1. And. 1-7. Ny fahitana	42
2. And. 8-13. Ny fiantsoana.	45
II. Toko 7—12. Fampanantenana	47
A. Toko 7, 1—9, 6. Ny amin' Imanoela	48
1. Toko 7, 1-25. Ny fahaterahan' Imanoela	48
2. Toko 8, 1-4. Famantarana roa ny haharavan' i Dama- skosy sy Samaria.	56
3. Toko 8, 6—9, 6. Fampiononana atao amin' ny Isiraely ma- rina,	57

— II —

	PAZY.
B. Toko 9, 7—10, 4. Fitsarana an' i Samaria sy ny fanjakan' i Efraima	67
Strofa voalohany. Toko 9, 7-11.	67
Strofa faharoa. And. 12-16.	68
Strofa fahatelo. And. 17-20	69
Strofa faha-efatra. Toko 10, 1-4	70
D. Toko 10, 5—12, 6. Ny fahavoazan' i Asyria sy ny amin' ny fanjakan' i Mesia.	71
1. Toko 10, 5—34. Fahavoazan'ny fanjakan' izao tontolo izao	72
2. Toko 11. Mesia sy ny fanjakany	80
3. Toko 12, 1-6. Ny hiran' ny voavotra.	87

II.

TOKO 13—27. FAMINANIANA MIHATRA AMIN' NY FIRENENA JENTILISA	89
I. Toko 13—14, 23. Babylon	89
1. Toko 13, 1-22. Faminianana ny faharavan' i Babylon	90
2. Toko 14, 1-23. Ny hiran' ny Israely afaka	93
II. Toko 14, 24—27. Ny amin' i Asyria	97
III. Toko 14, 28—32. Ny amin' ny Fiistina	97
IV. Toko 15—16. Ny amin' i Moaba	98
V. Toko 17, 1—11. Damaskosy sy Efraima	103
VI. Toko 17, 12—14. Asyria	105
VII. Toko 18, 1-7 Etiopia	106
VIII. Toko 19. Ny fikasan' i Jehovah amin' i Egypta	108
IX. Toko 20, 1-6. Ny amin' i Egypta sy Etiopia	112
X. Toko 21, 1-10. Babylon	114
XI. Toko 21, 11-12. Edoma	116
XII. Toko 21, 13-17. Ny amin' i Arabia	117
XIII. Toko 22, 1-14. Ny amin' i Jerosalema	117
XIV. Toko 22, 15-25. Sebna	120
XV. Toko 23, 1-18. Ny amin' i Tyro	121
XVI. Toko 24—27. Ny fitsarana izao tontolo izao sy ny fanavaozana ny Israely	126
a. Toko 24, 1—25, 8. Ny fitsarana izao tontolo izao sy ny voninahitry ny mino	126
b. Toko 25, 9—26, 21. Ny hiran' ny voavonjy sy ny fanganana amin' ny maty	131
d. Toko 27, 1-13. Ny fandravana ny fanjakana jentilisa sy ny fanangonana ny Israely	135

III.

TOKO 28—35. NY ISRAELY SY ASYRIA TAMIN' NY ANDRON I HEZEKIA : NY FITSARANA NY FIRENENA SY NY VONINAHITRY NY ISRAELY	136
1. Toko 28—29. Ny fitsarana an' i Samaria sy Jerosalema	140
2. Toko 29, 1-14. Ny famaizana sy ny famonjena an' i Ariela	145

3. Toko 29, 15-24. Laha-teny voalohany anoherana ny fihavana-nana amin' i Egypta	148
4. Toko 30, 1-33. Laha-teny faharoa anoherana ny fihavanana amin' i Egypta	149
5. Toko 31—32,20. Laha-teny fahatelo anoherana ny fihavana-na amin' i Egypta.	153
6. Toko 33, 1-24. Ny Asyriana rava sy Jerosalema voavonjy.	157
7. Toko 34—35. Ny fitsarana ny firenena sy ny voninahitry ny Israely.	160
1) Toko 34, 1-8. Ny fitsaranaizao tontolo izao sy ny an' i Edoma.	161
2) Toko 35, 1-10. Ny tanafahana ny Israely sy ny fiverenany	163

IV.

TOKO 36—39. FIZARANA HISTORIKA

1. Toko 36, 1—37, 38. Hezekia sy Sankeriba	166
2. Toko 38, 1—39, 8. Ny aretin' i Hezekia sy ny irak' i Merodaka Baladana	177
a. Toko 38. Ny aretin' i Hezekia sy ny fahasitranany ary ny hira nataony	177
b. Toko 39, 1-8. Ny irak' i Merodaka Baladana sy ny fahabooana an' i Babylona.	181

V.

Toko 40—66. NY BOKY FAMPIONONANA

Sasin-teny.

1. Ny mpanoratra	184
2. Ny venti-keviny.	187

FIZARANA I. Toko 40—48.

Ny famonjena ny Israely amin' ny alalan' i Kyrosy	188
---	-----

A. Toko 40. Azo antoka ny famonjena ampanantenaina ny Israely	188
---	-----

I. And. 1—11. Ny famonjena ampanantenaina	188
---	-----

II. And. 12—26. Ny famonjena mahatoky miorina amin' ny halehiben' Andriamanitra ary ny fahatsinontsinon' izao tontolo izao.	192
---	-----

III. And. 27-31. Azo antoka ny herin' Andriamanitra	194
---	-----

B. Toko 41. Ny vavolombelona lehibe mampiseho ny maha-samihafa ny herin' i Jehovah sy ny an' ny sampy	195
---	-----

D. Toko 42. Ny amin' ilay Mpanompo mahafa-po an' i Jehovah	201
--	-----

I. And. 9. Ny Mpanompon' i Jehovah	201
--	-----

II. And. 10-17. Fiantsoana ny firenena rehetra aty ambonin' ny tany hankalaza an' i Jehovah	206
---	-----

III. And. 18-25. Ny fahajamban' ny Israely mpanompo tsy maha-toky an' i Jehovah	208
---	-----

E. Toko 43-44. Ny amin' ny hanamboaran' ny Tompo mpanompo masina sy sambatra avy amin' ilay mpanompo reraka	209
I. Toko 43, 1-7 : Jehovah mahatsiaro ny olony ka manafaka azy amin' ny fahababoana.	209
II. And. 8-13 : Ny Israely antsoina hanambara fa Jehovah ireny no Andriamanitra	211
III. And. 14-21 : Ny fialana avy any Babylona.	212
IV. And. 22-28 : Ny famonjena ny Israely dia miakina amin' ny fahasoavan' Andriamanitra ireny Izay mamela ny fahotany	214
V. Toko 44, 1-5 : Ny fandatsahana ny Fanahy sy ny fibebahan' ny jentilisa	215
F. Toko 44, 6-20. Ny amin' ilay Andriamanitra maherin' Israely sy ny amin' ireo sampy tsinontsinona tompon' ny jentilisa	216
I. And. 6-11 : Ny amin' i Jehovah sy ny sampy	216
II. And. 12-20. Tsinontsinona ny sarin-tsampy	218
G. Toko 44, 21-45, 25. Ny fitarihan' i Jehovah an' i Kyrosy	220
I. And. 21-23	220
II. And. 24-28	221
III. Toko 45, 1-8 : Jehovah no naniraka an' i Kyrosy	222
IV. And. 9-13 : Tsy misy mahazo manome tsiny Azy amin' ny fiantsoany an' i Kyrosy	224
V. And. 14-19 : Hikoy ny manompo sampy, fa voavonjy ny Israely	225
VI. And. 20-25 : Antsoina hijery an' i Jehovah ny vazan-tany rehetra	226
H. Toko 46. Mitodana ny sampin' i Babela.	228
I. Toko 47. Hianjera Babela mpiavonavona.	231
J. Toko 48. Fananarana farany ny amin' ilay famonjena antomotra	233

HIZARANA II. TOKO 49-57.

NY MPANOMPON' I JEHOVAH, NY ASANY SY NY FIJALIANY ARY NY VOKATR' IZANY	239
A. Toko 49, 1-13 : Ny raharahan' ilay Mpanompon' i Jehovah dia tsy maitsy hambinina.	240
B. Toko 49, 14-50, 3. Tsy misy antony tokony hisalasalan' i Ziona ny amin' ny famonjena	247
D. Toko 50, 4-11. Ny amin' ny fankasitrahany ny Mpanompon' i Jehovah ny raharahany sy ny tahavarany azy	251
E. Toko 51, 1-52, 12. Fiantsoana ny Israely hanatona ny Mpanompon' i Jehovah handray ny famonjena	253
F. Toko 52, 13-53, 12. Ny fijalian' ilay Mpanompon' i Jehovah sy ny voninahitra vokatr' izany	263
G. Toko 54. Ny amin' ny voninahity ny ny fiangonana sy ny tsi-fisalasalana ny amin' izany	279
H. Toko 55. Raiso ny famonjena.	284
I. Toko 56, 1-8. Ny tranon' Andriamanitra dia mivoha ho an' ny firenena rehetra	291
J. Toko 56, 9-57, 21. Andriamanitra hamaly ny ratsy fanahy ary hamonjy izay mibebaka	295

FIZARANA III. TOKO 58—66.

NY VONINAHITRY NY OLON' ANDRIAMANITRA	303
A. Toko 58. Izay misakana ny fiposahan' ny famonjena	304
B. Toko 59. Avy amin' ny fiangonana irery ihany	309
D. Toko 60. Ziona tarafin' ny famirapirotry ny voninahitr' i Jehovah	315
E. Toko 61. Ny fifaliam-pamonjena azo itokiana amin' ny ala- lalan' i Mesia	323
F. Toko 62. Fatratra sady mahatoky mihitsy ny fanirian' Andria- manitra hiposahan' ny famonjena	329
G. Toko 63, 1-6. Ny andro famaliana	333
H. Toko 63, 7—64, 11. Fangatahan' ny fiangonana ny amin' ny hi- sehoan' ny fahasoavan' Andriamanitra indray	336
I. Toko 65. Ny valy ataon' i Jehovah	343
J. Toko 66. Ny fitsarana sy ny fahatanterahana	350

Fanitsian-diso.

Pazy 3, andalana faha 24 avy ambony : resy, ovao : niverina
Pazy 4, andalana voalohany avy ambony : dynasties 25, ovao : dynasties faha 25.
Pazy 4, andalana faha 10 avy ambony : Tany amin' ny tany Karkemisy, ovao :
Tany Karkemisy.
Pazy 6, andalana faha 17 avy ambony : andrianan'ny Ninive, ovao : andrianan'
i Ninive.
Pazy 6, andalana faha 4 avy ambony : Tirkaka, ovao : Tirhaka.
Pazy 7, andalana faha 7 avy ambony : Amoza, ovao : Amosa.
Pazy 16, andalana faha 22 avy ambony : entana sy ny, ovao : entana ny.
Pazy 21, andalana faha 19 avy ambony : famaniana, ovao : faminaniana.
Pazy 23, andalana faha 24 avy ambony : Tiampangana, ovao : Fitsarana ny
Israely.
Pazy 24, andalana faha 11 avy ambony : matika ovao : matetika.
Pazy 24, andalana faha 21 avy ambony : nanasa, ovao : nanasoa,
Pazy 27, andalana faha 23 avy ambony : mpaminany, ovao : ombiasa.
Pazy 30, andalana faha 23 avy ambony : fitondrana, ataovy hoe : fitondra.
Pazy 31, andalana faha 9 avy ambony : nihavin', ataovy hoe : nihavian'.
Pazy 32, andalana faha 25 avy ambony : tera-behivavy, ovao : zana-bahiny.
Pazy 35, andalana faha 26 avy ambony : hohenoina, ovao : hohevoina.
Pazy 36 andalana faha 18 avy ambony : renin', ovao : ren'.
Pazy 49, andalana faha 10 avy ambony : amin' i Remalia, ovay hoe : amin' ny
zanak' i Remalia.
Pazy 49, andalana faha 9 avy ambony : Remalia, ovay hoe Peka.
Pazy 50, andalana faha 9 avy ambony : 2 Mpanj. 27, ovay hoe : 2 Mpanj. 17.
Pazy 50, andalana faha 24 avy ambony : Mat. 16, ovao : Mar. 16.
Pazy 50, andalana faha 26 avy ambony : Heb. 2, 4, ovao : Hab. 2, 4.
Pazy 55, andalana faha 12 avy ambony vonoy ny hoe : ity boky ity.
Pazy 57, andalana faha 6 avy ambony : folo, soloy hoe Joda.
Pazy 61, andalana faha 26 avy ambony : Henoy ny tenin' ny lalana sy vavolo-
mbelon', ovay : Henoy ny lalana sy ny teny vavolombelon'.
Pazy 64, andalana faha 7 avy ambony : fijaliany, ovao : fitaliany.
Pazy 74, andalana faha 3 avy ambony : ny Asyria, ovay : Asyria, sy ny hoe :
ny vitra, ovay : hevitra.
Pazy 74, andalana faha 4 avy ambony : mandratra, ovay : manandratra.
Pazy 77, andalana faha 20 avy ambony : tsorakazon', ovao : tsorakazo.
Pazy 85, andalana faha 13 avy ambony : Asyria, ovao ; Syria.
Pazy 85, andalana faha 12 avy ambony : hifandrafiany, ovao : hifandraisany.
Pazy 85, andalana faha 6 avy ambony : Noaba, ovao : Moaba.
Pazy 90, andalana faha 15 avy ambony : loha-teniny, ovao : lahateniny.
Pazy 90, andalana faha 18 avy ambony : Andriana, ovao : Midiana.
Pazy 92, andalana faha 3 avy ambony : mpianany, ovao : mpaminany.
Pazy 97, andalana faha 6 avy ambony : 2, ovao : II.
Pazy 97, andalana faha 23 avy ambony : 3, ovao : III.
Pazy 97, andalana faha 20 avy ambony : atsinanana ovao : atsimo.
Pazy 98, andalana faha 14 avy ambony : 4, ovao . IV.
Pazy 100, andalana voalohany avy ambony : Dibona, ovao : Dibana.
Pazy 100, andalana faha 10 avy ambony : barnoth, ovao : bamoth.
Pazy 100, andalana faha 22, 24, 25 avy ambony : Hesbona, ovao : Hesbana.
Pazy 100, andalana faha 11 avy ambony : atsinanan', ovao : andrefan'.
Pazy 102, andalana faha 3 avy ambony : Gazera, ovao : Jazera,

- Pazy 103, andalana faha 17 avy ambony : 5, ovay : V.
Pazy 105, andalana faha 22 avy ambony : 6, ovay : VI.
Pazy 105, andalana faha 11 avy ambony : voala, ovay : voalaza.
Pazy 106, andalana faha 3 avy ambony : 7, ovay : VII.
Pazy 106, andalana faha 2 avy ambony : Tnihaka, ovay : Tirhaka.
Pazy 108, andalana faha 15 avy ambony : 8, ovay : VIII.
Pazy 112, andalana faha 4 avy ambony : Koa hita ireo, ovay : Koa ireo.
Pazy 112, andalana faha 17 avy ambony : 9, ovay : IX.
Pazy 112, andalana faha 10 avy ambony : ireny ny mpanapaka, ovay : ireny mpanapaka.
Pazy 114, andalana faha 6 avy ambony : Ezekiela, ovay : Hezekia.
Pazy 114, andalana faha 14 avy ambony : 10, ovay : X.
Pazy 114, andalana faha 9 avy ambony : Ampt. 13, 4 17, 18, ovay : 18, 2. 7.
Pazy 116, andalana faha 10 avy ambony : 11, ovay : XI.
Pazy 117, andalana faha 10 avy ambony : 12, ovay : XII.
Pazy 117, andalana faha 11 avy ambony : 15, ovay : XV.
Pazy 120, andalana faha 20 avy ambony : 14, ovay : XIV.
Pazy 121, andalana faha 3 avy ambony : 15, ovay : XV.
Pazy 124, andalana faha 6 avy ambony : Sodona, ovay : Sidona.
Pazy 124, andalana faha 10 avy ambony : nataon' ny Syriana izany Elaleus, ovay : nataon' ny Sypriana izany Eluleus.
Pazy 125, andalana faha 20 avy ambony : fa izy irery, ovay : fa izy ireny.
Pazy 126, andalana voalohany avy ambony : 16, ovay : XVI.
Pazy 129, andalana faha 22 avy ambony : Toy ny fandrika, ovay : Toy ny fandriana.
Pazy 131, andalana faha 4 avy ambony : 6, ovay : b.
Pazy 140, andalana faha 2 avy ambony : momba nofo, ovay : momba ny nofo.
Pazy 145, andalana faha 12 avy ambony : antonony, ovay : antanonin'
Pazy 149, andalana faha 14 avy ambony : taloha, ovay : taoriandriana.
Pazy 150, andalana faha 16 avy ambony : efa, ovay : fa.
Pazy 121, andalana faha 22 avy ambony : soavalin', ovay : soavaliny.
Pazy 161, andalana voalohany : And. 1-8, ovay : 1/ Toko 34, 1-8.
Pazy 172, andalana faha 5 avy ambony : Talasara, ovay : Telasara.
Pazy 173, andalana voalohany avy ambony : Sefarvasina, ovay : Sefarvaima.
Pazy 177, andalana faha 18 avy ambony : 2. Toko 38, 1. 39. 8, ovay : 2. Toko 38, 1—39, 8.
Pazy 177, andalana faha 20 avy ambony : Toko 38, ovay : a. Toko 38
Pazy 177, andalana faha 14 avy ambony : Dan. 2, 2, ovay : Jer. 18, 7-10.
Pazy 180, andalana faha 13 avy ambony : Heverin' i hafa Hezekia, ovay : Heverin' i Hezekia.
Pazy 181, andalana faha 20 avy ambony : 2, ovay : b.
Pazy 185, andalana faha 12 avy ambony : nokendrena, ovay : tsy noheverina.
Pazy 188, andalana faha 9 avy ambony : fampiononana, ovay : fampiomanana.
Pazy 192, andalana faha 16 avy ambony : 2, ovay : II.
Pazy 200, andalana faha 26 avy ambony : Raha amin' ity, ovay : Raha ny amin' ity.
Pazy 200, andalana faha telo avy ambony : fandrahoanana, ovay : fandrahoanana.
Pazy 210, andalana faha 3 avy ambony : mampahatsirao, ovao : mampahatsiaro.
Pazy 210, andalana faha 10 avy ambony : masin' Andriamanitra, ovao : Masisina Andriamanitra.
Pazy 233, andalana faha 24 avy ambony : sarotra, ovao : soratra.